1

דער מאַרעדאַליער רב, ר' שלום־שכנא קאַצענעלנבויגן, האָדעוועט אַ מאַן פֿאַר דער ייִנגערער טאָכטער און אַ יורש פֿאַר זײַן כסא־הרבנות. דער צוקונפֿטיקער אײדעם, זונדל, איז אַן אייניקל פֿון אַלטן דיין* ר' צדוק קדיש.

*) דער לייענער דאַרף שטענדיק געדענקען צו מאַכן אַן אונטערשייד צווישן דיין און דיין (דאַיען) וואָס חזרט זיך פֿיל מאָל איבער אין ראָמאַן.

בעת דער חתן גייט אַרויס שפּאַצירן מיט דער כלה בלומע־ריוועשע, קוקן די שטאָטלײַט זיי נאָך גינציק און ליבלעך. אַלע ווייסן ווײַל דער רב לײַדט פֿון צער גידול בנים, ווינטשט מען אים נחת כאָטש פֿון דער ייִנגערער טאָכטער, אויך דער אַלטער דיין מעג האָבן נחת פֿון אייניקל. זונדלס עלטערן זײַנען אַוועקגעפֿאָרן מעבר לים קיין קאַנאַדע, האָבן זיך דאָרט געגנט און אים ניט אַריבערגענומען. איז ער געבליבן בײַם זיידן די איינציקע טרייסט אויף דער עלטער.

זונדל איז אַ בחור פֿון דרײַ־און צוואַנציק יאָר מיט טונקל־ברוינע אויגן און אַ שוואַרצער טשופּרינע. ער האָט אַ ברייטן שטערן און אַ גלײַכע נאָז פֿון אַ מענטש מיט אַ שכל הישר, אַ חן־גריבעלע פֿון אַ געצערטלטן בן־יחיד אין דער גאָמבע, אַ פּאָר קאַרשנליפּן און אַ זיסן שמייכל. ניט געקוקט וואָס ס'איז זומערצײַט און הייס, גייט ער אַרויס אין גאַס אין אַן אַנצוג מיט אַ קאַמיזעלקע, אין אַן איבערהעמד מיט אַ שניפּס, אין אַ קאַפּעליוש מיט אַ ברייטן ראַנד פֿאַררוקט אויף דער זײַט. ער שפּרײַזט אויסגעגלײַכט מיט אונטערגעהויבענע אַקסל און קוקט פֿאָראויס פֿון זיך, עלעהיי ער וואָלט אויף אַ מינוט ניט פֿאַרגעסן אַז ער איז אַ חתן־בחור, דעם דיינס אייניקל און אַ תּלמיד פֿון וואַרשעווער תּחכמוני וואָס איז אַ ישיבה און אַן אוניווערזיטעט אינאיינעם. פֿון דער זײַט וואַרפֿט ער בליקן אויפֿן ווײַס־ראָזלעכן פּראָפֿיל פֿון דער כלה און אויפֿן קנויל שוואַרצע האָר וואָס הוידעט זיך איבער איר הויכן לינקן שליאַף. בלומע־ריוועשען פֿאַרדריסט הלמאַי זי מוז טראָגן אַ בלוזקע מיט לאַנגע אַרבל, אַ לענגלעך האַלב קליידל און טאָר זיך אין גאַס ניט ווײַזן אָן זאָקן. בעת זי טוט זיך אָן אַרויסצוגיין וועט דער טאַטע גאָרניט זאָגן. טאָמער אָבער קליידט זי זיך ניט גענוג צניעותדיק ווערט זײַן פּנים פֿאַרוואָלקנט פֿון צער. וויל די טאָכטער אים ניט פֿאַרשאַפֿן קיין עגמת־נפֿש. דאָס איינציקע וואָס זי מעג זיך נאָך ביז דער חתונה דערלויבן, איז ניט צודעקן דעם קאָפּ מיט אַ טיכל. שמורעט בלומע־ריוועשע די אויגן קעגן דער זון און אירע אָפּגעדעקטע האָר וואַרטן אַז אַ ווינטל זאָל מיט זיי אַרומשפּילן.

די מאַרעדאַליער תּושבים ווייסן אַז יעדן נאָכמיטאָג לערנט דער רב מיטן דיינס אייניקל גמרא און פּוסקים. אין די לעצטע פּאָר טעג אָבער איז דער אײַנגעשטעלטער סדר צעשטערט געוואָרן, ווײַל דער רב האָט אַ גאַסט, זײַן עלטערן אײדעם. האָט דער צוקונפֿטיקער אײדעם מער צײַט צו שפּאַצירן מיט דער כלה. דאָס פּאָרל לאָזט זיך גיין הינטערן שטעטל אויפֿן וועג צו דער בריק איבער דעם נאַרעוו, ביז בײדע פֿאַרשווינדן פֿון די נײַגעריקע נאָכקוקער. דעמאָלט ציען די שטעטלשע אײַנוואוינער צוריק אַרײַן די קעפּ דורך די אָפֿענע פֿענצטער און דעם רבס הויז פֿאַרזינקט ווידער אין טיפֿן אומעט, כאָטש אין דרויסן איז אַ זומערטאָג און אַלץ אַרום בלאַנקט און בלענדט ווי מעש.

דער בית־הרב איז דאָס ערשטע הויז פֿאַר די אַרײַנפֿאָרער אין שטעטל און דאָס לעצטע פֿאַר יענע וואָס פֿאָרן אַרויס. דער לאַנגער הילצערנער בנין שטייט אויפֿן ווינקל פֿון דער שולגאַס מיט די פֿענצטער צו אַלע זײַטן: צו דער שורה הײַזער מיט די גאַניקעס אין גאַסל, צום בית־מדרש אויפֿן בערגל און צום שליאַך וואָס גייט דורך מאַרעדאַליע קיין זעמבין און לאָמזשע. אַ טייל פֿענצטער פֿון די שלאָף־חדרים קוקן אַרויס אין הויף מיטן גאָרטן, אַנטקעגן דער חרוב־געוואָרענער שטאַל פֿאַר אַ בהמה, שטעלכלעך פֿאַר עופֿות און דעם אויסגעטריקנטן האַלב־אײַנגעפֿאַלענעם ברונעם. דער נידעריקער שינדלדאַך פֿון בית־הרב איז באַוואַקסן מיט אַ גרינלעך־געלבלעכן מאָך און רוקט זיך פֿון יאָר צו יאָר אַראָפּ אַלץ נידעריקער. די קוסטעס און הויכע גראָזן אַרום הויף זײַנען ניט געשוירן. פּאַזע וועג שטייען ווערבעס מיט אַראָפּגעהאָנגענע קרוינען פֿון גענייגט־באַבלעטערטע צווײַגן. זיי באַוועגן זיך קוים־קוים אין ווינט און מורמלען ווי פֿון דרימל אַז זיי זײַנען דאָ פֿאַרבלאָנדזשעט. זיי ווילט זיך גרײַלעך וואַקסן אויפֿן ברעג פֿון אַ ברייטן און פֿריילעכן טײַך וואו ס'פּליצן אַ פּאָר אַלטע און פֿרישע וואַסערן. אויפֿן פֿענצטער פֿון רבס בית־דין־שטוב שטייט אַ קופּערן חנוכּה־לעמפּל באַצירט מיט צווי לייבעלעך. שטייט אויפֿן זעלבן אָרט סײַ זומער סײַ ווינטער. אַ טייל פֿענצטער זײַנען תּמיד האַלב־פֿאַרמאַכט אויף די לאָדנס. דער רב און די רביצן קוקן זעלטן אַרויס אין דרויסן. בעת מען גייט אַרויף אויף די טרעפּלעך פֿון דער לאַנגער שמאָלער ווערענדע, זיפּצן און קרעכצן די ברעטער פֿון דיל. ס'איז שוין צײַט פֿאַר אַ בדק־הבית. און ווען מען עפֿנט די טיר אין שטוב אַרײַן, צעסקריפּען זיך די טיר־זאַוויעסעס, ווי זיי וואָלטן געענטפֿערט די ברעטער פֿון דיל אין דער ווערענדע.

„ס'צעפֿאַלט זיך פֿון דרויסן, ווײַל ס'צעפֿאַלט זיך פֿון אינעווייניק."

אין דער דרימלענדיקער שטילקייט גליט אַ טרוקענע תּמוז־היץ. די קורצע שאָטנס ליגן פֿאַרגליווערטע. אַ פֿאַרבלענדעטע פֿון אייגענעם שײַן, קוקט די זון אויס אַ פֿײַערדיק־אָפּגעשיילטע און הענגט אין מיטן הימל ווי זי וואָלט ניט געוווּסט וואו ווײַטער צו גיין. אויף יענער זײַט בריק איז געבליבן הענגען אַ וואָלקן שטויב פֿון אַ פֿורערשן וואָגן וואָס גראָבט דורך די טיפֿע ווײַסע זאַמדן. דורך די אָפֿענע פֿענצטער פֿון בית־מדרש אויפֿן בערגל שווימט אַרויס אַ לערנערס שלעפֿעריק קול און בלאָנדזשעט דורך דער בײַטאָגעדיקער פּוסטער שולגאַס.

די ווענט מיטן אָפּגעשפּרונגענעם טינק אין דרויסן פֿון בית־הרב זײַנען אָנגעגלייט בלויִלעך־ווײַס. אינעווייניק אין קאַלטן זאַל פֿון אַלטן הויז איז האַלב־טונקל. די העל־גרינע און ערטערווײַז פֿאַרגעלטע פֿלאַנצן אין די וואַזאָנען האָבן אויסטערלישע פֿאָרמען, עלעהיי בריאָים פֿון אַן אַנדער וועלט מיט שטעכעדיקע קעפּ און קײַלעכדיקע הענט — האַלב־געוויקס און האַלב־באַשעפֿענישן. דער הויכער פֿאַרגרויטער וואַנטשפּיגל, דער רונדער טיש אויף די שווערע געדרייטע פֿיס, די טיפֿע שטולן מיט די אײַנגעפֿאַלענע בעזעסן, ווי אויך דער שאַנק פֿון סוכּה־שטיבל מיטן פֿליגלדאַך — אַלץ איז צונויפֿגעוועבט און פֿאַרזונקען אין אָפּגעלעבטער גליווערניש. דורך די ביימער בײַ די פֿענצטער ציטערן אַרײַן ליכטפּלעקן און ווערן פֿאַרפֿאַלן אין די פֿאַלדן פֿון די אָפּגעבליאַקעוועטע שטאָפֿן, ווי זונשטראַלן אין אַ שטייענדיק וואַסער.

אָנגעשפּאַרט מיטן עלנבויגן אָן דער וואַנט בײַם פֿענצטער שטייט דער מאַרעדאַליער רב, ר' שלום־שכנא קאַצענעלנבויגן, און פֿון צווייטן זײַט פֿענצטער שטייט זײַן אײדעם, ר' יעקב־אשר כהנא, דער לעכטווער רב און ראש־ישיבה. דער שווער איז אַ הויכוואַקסיקער, אַ דינער מיט שמאָלע אַקסל. גרויע באַקנבערד באַוואַקסן אים ביז די אויגן, נאָר זיי ווילן ניט וואַקסן פֿון דער גאָמבע אַראָפּ צו און זיך אויסלייגן אין דער ברייט. דורך ר' שלום־שכנאס גרויסע קײַלעכדיקע ברילן קוקן אַ פּאָר שאַרפֿע אויגן, פֿאַרצויגן מיט אַ געגליווערטן אומעט נאָך פֿון פֿאַר אַ יאָרן, נאָך פֿון פֿאַר פֿינף יאָרן, ווי גרויער שפּינוועבס וואָס הענגט אויף גרינע גאַרלצווייגן.

דער רב איז קרוב צו פֿינף און זעכציק, און זײַן אײדעם איז נאָענט צו פֿערציק. ער איז נידעריקער פֿון שווער אין וואוקס, אַ ברייטפּלייציקער, אַ בעל־בשר, מיט אַ שטאַרקן געמויערטן שטערן, מיט אַ פּאָר פֿעטע ליפּן און אַ רויטער באָרד. זײַן פּנים און די קורצע דיקע פֿינגער פֿון די הענט זײַנען באַוואַקסן מיט געלבלעכע זומער־שפּרענקלעך. דער סורדוט אויף אים איז פֿאַרשטעקט אויף די קלאַפּעס, ענגלעך אונטער די אָרעמס און קומט זיך ניט צוזאַמען אויפֿן בויך. בײַם ריידן דרייט ער אַ ביסל מיטן קאָפּ. אים איז ענג אין האַלדזקראַגן מיטן שניפּס און אויפֿן פֿאַרשוויצטן האַלדז שטעכן אים די האָר פֿון באָרד — זיי האַלטן נאָך אין וואַקסן. ווער ס'האָט אַ טביעת־עין וועט גלײַך דערקענען אַז אָט

דער פישל־יאַריקער ראש־ישיבה איז אַ הויכער מאַנסביל און האָט געהאָרעוועט אין לערנען. ווי אויפן שווער, ליגט אויך אויפן אידעס אַן עצבות. און זיינע אויגן טליען אַ צער. ער האַלט די פינגער פון דער רעכטער האַנט פאַרשטעקט אין דער באָרד און זיפצט אונטער.

"געווים פרואוום זי זיך צופּאַסן און זיין פריינדלעך מיט די שטאָטישע בעלי־הבית׳טעס אַזוי גוט ווי מיט מיינע תלמידים. נאָר אַ וועלט קען מען ניט נאַרן און זיך אַליין קען טילצע נאָך ווייניקער נאַרן. זי איז ניט אַזאַ מענטש. טויג טאָקע ניט. די ישיבה, קיין עין־הרע, צעוואַקסט זיך. אונדזער משפחה איז, ברוך השם, פאַרזאָרגט מיט חיונה בכבוד. נאָר איינער טאָכטער וויל ניט זיין קיין רביצין. זי וויל עס ניט אַזוי שטאַרק, אַז זי קען טאָקע ניט."

דער שווער אירצט דעם אידעס פון דרך־ארץ פאַר זיין תורה. ר׳ יעקב־אשר כהנא איז פאַררעכנט פון די גדולי הדור. דעם שווער דאַכט זיך אָבער אַז זיין טאָכטער מאָן האָט צו אים תרעומות. ענטפערט ער ברוגזלעך.

"איך האָב דאָך אייך נאָך פאַר דער חתונה געוואָרנט, אַז טילצע וויל ניט פירן אַ לעבן פון אַ רביצין. האָט איר מיר אויף דעם געזאָגט, נשי חשקה בה. און אַז נאָך דער חתונה, האָט איר, וועט זיין אַנדערש. ווער זשע, איז שולדיק?"

דער ראש־ישיבה ווערט אויפן פנים פלאַם־רויט ווי ס׳איז זיין באָרד. ער פאַרשטייט אַז דער שווער מיינט אים צו זאָגן, ער אַליין איז שולדיק. מאַן דאַרף קענען ענדערן דאָס ווייב, והוא ימשול בה, שטייט געשריבן. "איך האָב געמיינט אַז נאָך דעם ווי זי וועט ווערן אַ מאַמע און אַ שטאַט וועט איר אָפּגעבן כבוד, וועט זיין אַנדערש," צענעמט ר׳ יעקב־אשר די הענט. "אָבער איך האָף אַז מיין טאָכטער טוט ניט עפּעס אַזעלכס וואָס קען ברענגען צו אַ חילול־השם," רופט אויס דער שווער און דער אידעס טוט אַ צאַפּל אויף: "חלילה! זי איז אָבער ניט גליקלעך און אַלע אין לעבעדיג ווייסן עס, פאַרשטייען עס. און דאָס טויג ניט, ס׳טויג ניט."

דער אידעס זאָל ניט צוזען זיין איבערגעגונג און כדי זיך אַ ביסל צו באַרואיקן, נעמט ר׳ שלום־שכנא אַרומשפּאַצירן איבערן זאַל און שטעלט זיך אָפּ ביי צוויי גרויסע פאָטאָגראַפיעס אויף בײדע זייטן פון פענצטער וואָס קומט אַרוים אויף דער שולגאַס. פון איין פאָטאָגראַפיע קוקט אויף אים זיין ווייבס טאַטע, ר׳ אלי־ליזער הלוי עפּשטיין, דער אַלטער זעמבינער רב, וואָס פירט זיין רבנות מיט אַ שטאַרקע האַנט. האָט נאָך קיין מאָל ניט אַנגעטאָן קיין געהאַקטן סורדוט. ער טראָגט שטענדיק אַן אַלטמאָדישע ברייטע לאַנגע קאַפּאָטע. ער האָט נאָך אויך אין לעבן ניט אָנגעטאָן קיין אַגבערהעמד מיט אַ ווייך קרעגעלע און אַ שניפּסל. זיין טלית־קטן שפּילעט זיך הויך ביז אונטערן האַלדז. זינט זעכציק געדענקט. טראָגט ער אַ שוואַרצן האַרטן קאַפּעליוש אין דער וואָכן אַ האָלבן צילינדער — שבת און יום־טוב. אַ ווייכער קאַפּעליוש מיט אַ קנייטש אין מיטן זעט אים אויס צו היינטוועלטיק און אַ סימן פון נאַכגיביקייט. זיין ברוסטקאַסטן איז צוגעדעקט מיט אַ ברייטער געדיכטער ווייסער באָרד פון אַ ייִדן. אויך זיינע אויגן האָבן דעם ווייכן בליק פון אַ ייִדן. נאָר די אויפגעשטעלטע ברעמען, די אויסגעשאַרענע וואָנצעס און די קורצע ברייטע עקשנותדיקע נאָז זאָגן עדות אַז ער ווייס ניט פון אָפּטרעטן, ער גייט ניט אויף הנחות.

ווי צו אַנטלויפן פון די שטענדיקע טענות פון זיין שווער צו אים, הלמאַי ער איז נאָכגיביק לגבי בעלי־בתים, רוקט זיך ר׳ שלום־שכנא אַריבער צום פּאָרטרעט פון זיינע עלטערן וואָס זיינען שוין אויפן עולם־האמת. זיין טאַטע, דער פריערדיקער מאַרעדאַליער רב, ר׳ רפאל קאַצענעלנבויגן, זיצט אויף דער פאָטאָגראַפיע אין אַ טיפן שטול מיט געצירטע אָנלענס. בײדע הענט האַלט ער אויף אַ ספר אָנגעשפּאַרט אין די קני. און אין זיינע האַלב־פאַרמאַכטע אויגן באַהאַלט זיך אַ שמייכל. די רביצין שטייט הינטער אים. מיט איין האַנט אויפן הויכן אָנלען פון זיין שטול, און אין דער צווייטער האַנט דריקט זי צום האַרצן אַ דיקן קרבן־מנחת סידור. ער, שלום־שכנא, און זיין עלטערער ברודער אברהם־אלטער, בײדע נאָך ייִנגלעך אין קורצע הייזלעך און היטעלעך, שטייען פון פאָרנט לעבן טאַטע־מאַמע.

ר׳ שלום־שכנא שטעלט זיך מיט איין זייט פּנים צום אידעס און מיט דער צווייטער זייט פּנים צום פּאָרטרעט פון זיינע עלטערן, ווי ער וואָלט געוואָלט די קעגנזאַרט וואָס רעדט סיי צום עבר און סיי צום עתיד.

"בעת מיין עלטערער זון האָט זיך געריסן אין דער וועלט אַריין האָט ער מיר ניט איין מאָל געזאָגט, ידו ועסט, טאַטע, אויף דער פאָטאָגראַפיע דעם ייִדן מיט די האַלב־פאַרמאַכטע אויגן? אַט אַזוי איז ער געגאַנגען דורך דער וועלט, אַזוי גייסטו און ווילסט אַז אויך איך זאָל אַזוי גיין דורכן לעבן, אַ כמעט בלינדער. און וואו איז ער, מיין בכור מיט די אָפענע אויגן, דערגאַנגען?" דרייט זיך ר׳ שלום־שכנא אויס צום אידעס מיטן גאַנצן פּנים. "ער האָט זיך אַזוי לאַנג געמאַטערט אין שווייצאַריע און זיך דאָרט געוואַלגערט, ביז ער האָט פאַר זיך אויסגעמאַטערט דעם טיטל דאָקטאָר אין פילאָסאָפיע. למעשה אָבער זיצט ער אין אַ ביבליאָטעק און גיט אַרויס סטודענטן ביכער."

דער אידעס ענטפערט ניט. ער ווייס וואָס זיין שוואָגער, דער דאָקטאָר פילאָסאָפיע, איז שוין איין מאָל אַ מופקר! ער האָט בשעתו אָפּגענאַרט סיי דעם טאַטן סיי דעם ראש־ישיבה און אויך די חברים. ער האָט אַלעמען פאַרזיכערט אַז ער פאָרט אין אַ ישיבה — און איז אַנטלאָפן קיין אויסלאַנד שטודירן. ער האָט דאָרט חתונה געהאַט און האָט שוין אַ גרויסן זון. נאָר קומט ניט יאָרן לאַנג צו טאַטע־מאַמע אַפילו אויף אַ באַזוך. דער מופקר.

אין קאַלטן זאַל איז אַזוי שטיל אַז מען הערט, דאַכט זיך, ווי די פלאַנצן אין די וואַזאָנען וואַקסן. דער טראַקט, וואָס גייט פאַרביי די פענצטער קיין זעמבין און לאָמזשע, ליגט פאַרבלענדט אין דער זון און פוסטעוועט אויף וויאָרסטן און מיילן. בלויז דער שאָטן פון פליגלדאַך איבער דעם סוכה־שטיבל באַוועגט זיך און ווערט גרעסער ביז צו די פיס פון ר׳ שלום־שכנאן. דער רב נעמט ווידער ריידן מיט אַן אָטעם און פאַרדראָס וואָס ליגט אים איינגעוואַקסן טיף אין די ביינער. און זאָגט אַרויס אַ וואָרט, בלייבט דאָס וואָרט הענגען אין הלל פון קאַלטן זאַל מיט אַ גליווערניש פון אַ ווידערקול אין אַ שטיינערנעם געוועלבטן קעלער.

"מילא, מיין בכור נפתלי־הערץ איז אַוועק פון דער תורה צוליב אַ חלום; ער האָט געוואָלט אויסשטודירן אַלע שבע חכמות און איבערמאַכן די וועלט. אָבער וואָס פאַר אַ גרויסן ציל אין לעבן האָט זיך געשטעלט מיין בן־ציון? ביי טאָג איז ער אין ביאַליסטאָק אין אַ געוועלב אַ פאַרקויפער און ביי נאַכט לערנט ער אויף האַנדלסקורסן. אַזוי ווי ער האָט שפּעט אָנגעהויבן, ער איז דאָך פריער געזעסן אין בית־מדרש, איז ער שוין איצט אַ בחור פון זעקס־און צוואַנציק יאָר. אָבער נאָך אַלץ אַ תלמיד אויף די קורסן ווי צו זיין אַ סוחר. און נאָכן ענדיקן וועט ער אַוודאי ווערן אַ פאַרוואַלטער אויף אַ פאַבריקל, אויב ער וועט האָבן מזל און געפינען אַ פּאָסטן. אַ שיינער תכלית פאַר אַ קאַצענעלנבויגן! נאָר הערט עס מיין יינגערע טאָכטער בלומע־דוואָשע, ענטפערט זי אויך אַז בן־ציון וויל ניט ראַטעווען אַ וועלט; בן־ציון וויל, זאָגט זי, זיין אַ מענטש פאַר זיך און לעבן פון די אייגענע פאַרדינסטן. איר פאַרשטייט?" פרעגט דער שווער דעם אידעס — און באַפּט זיך אַז אייגנטלעך רעדט ער עס מיט זיך אַליין הויך אויפן קול.

דער שווער גייט צוריק צום פענצטער וואו עס שטייט דער אידעס און שטעלט זיך אים קעגן איבער. בײדע שווייגן און צופּן זיך די בערד. ר׳ שלום־שכנא טראַכט אָנגעשטרענגט פון ייִנגסטן זון, שוין אויך אַ בחור קרוב צו צוואַנציק, וואָס ער האָט געשיקט אין לעבעוער ישיבה. כדי זיין שוואָגער דער ראש־ישיבה זאָל אויף אים אַכטונג געבן. אויב אָבער רפאלקע וועט מאַנ־איין

טאג־אוים ווי זיין שוועסטער טילצע איז ניט צופרידן מיט איר לעבן. וועט עס אים גיכער קאליע מאכן ווי אויסבעסערן. "איך בעט ביים שוכן־מרום אז איך זאל כאטש פון רפאלקען ניט האבן אזעלכע יסורים ווי פון זיינע עלטערע ברידער. ווי מיינט איר, ער גייט אין דרך הישר? איך מיין, דערקענט איר ניט אויף אים אז ער וויל נאכטאן זיינע עלטערע ברידער?" פרעגט ר' שלום־שכנא און זיינע אויגן הינטער דיברילן ווערן שארפער, גרעסער.

דער איידעם צעקעמט ווידער די הענט און ציט מיט די אקסלען "כ'ווייס?" רפאלקע, זאגט ער, וואוינט ביי אים און עסט ביי אים. ער גיט אכטונג אז רפאלקע זאל האבן די בעסטע ישיבה/לייט פאר חברים און דערצו נאך לערנט ער מיט אים באזונדער. איז וואס נאך קען ער טאן?

ר' שלום־שכנא איז א מבין אויף זיינע קינדער און ווייס אז בטבע זייענען זיי ניט קיין באריידעוודיקע. סיידן די האבן צו יענעם גרויס צוטרוי. איז איבער רפאלקע פארטרויט זיך ניט פאר דעם עלטערן שוואגער און ראש־ישיבה, איז עס ניט קיין גוטער סימן. דער רב געפעלט אויך ניט וואס דער איידעם ענטפערט אים אויף אלץ "כ'ווייס ני". אפשר ווייס ער יא נאר ער וויל ניט זאגן.

"זיין מאמע האט געוואלט, די שוועסטער זאל אויף אים אכטונג געבן ער זאל שלאפן אויף א ריינעם געלעגער. ווי איך האב געוואלט אז איר זאלט אויף אים אכטונג געבן ער זאל לערנען. אויסער דעם האט רפאלקע אליין ניט געוואלט פארן אין א ישיבה, אים שטייט ניט אן צו עסן ביי פרעמדע טישן, אבער ווער ווייס צי דווקא די שוועסטער מאכט אים ניט קאליע?" פרעגט ר' שלום־שכנא און דער איידעם ענטפערט אים ווידער א מאל:

"כ'ווייס? דער שווער דארף דאך בעסער קענען זיין ייִנגסטן זון און עלטערע טאכטער."

ר' יעקב־אשר כהנא איז שוין אין מארעדאליע געזעסן דעם דריטן טאג. ס'האט געהייסן אז ער איז געקומען צו גאסט. אזוי ווי די אפגעשלאפטע לערנער פארן זומערצייט אויף דאטשע. און אפילו די געבליבענע אין ישיבה גייען מער שפאצירן ווי זיי זיצן און לערנען. מעג אויך דער ראש־ישיבה אוועקפארן אויף א שטיקל צייט. שווער און שוויגער האבן אים געפרעגט פארוואס ער האט ניט מיטגעבראכט ווייב און קינד — זייער טאכטער און איניקל. האט ער געענטפערט מיט אן אפגעדרייטן קאפ אז טילצע האט ניט געוואלט מיטפארן, און צוגעגעבן זיין "כ'ווייס?". ביים טיש צום עסן איז ער געזעסן פרעמדלעך און פאראימערט. ס'האט אים קענטיק שטארק געדריקט הלמאי ער איז אריין אין א משפחה וואו די קינדער גייען ארויס לתרבות. דער שווער האט אים געבעטן פארברענגען מיט זונדל קדיש אין לערנען און אויסטאפן וואס פאר א סארט בחור ער איז. ר' יעקב־אשר איז דאך א ראש־ישיבה, ווייס ער דאך ווי אריינצוגיין מיט א בחור אין א שמועס און ארויסקריגן פון אים ווי ווייט ער האלט אין ידישקייט. דער איידעם האט אים צוליב געטאן און גערעדט מיט זונדל קדיש. איצט האט דער שווער געמאנט ביי אים אן ענטפער.

"איז וואס זאגט איר וועגן דיין ר' צדוקס איניקל? ער איז צוגעפאסט פאר מיין טאכטער און איז ראוי צו ווערן מיין ממלא־מקום אין מארעדאליע?"

"וואס שייך לערנען איז דאך ניט שייך צו ריידן," האט דער איידעם ווידער געענטפערט מיט האלבע ווערטער אז דער תלמיד פון ווארשעווער תחכמוני איז א קנאפער למדן און אז דער רב וואס לערנט מיט אים א שיעור ווייס עס אליין. "וואס שייך ווידער אין בילי־דעלמא האט ער מיט מיר ניט געוואלט ריידן. איך האב געזען אז ער האט זיך זיינע אייגענע מחשבות. נאר זאגט ער מיר ניט, און דאס טויג ניט. ס'טויג ווייער ניט."

"איר טרויט דאך קיינעם ניט! איך פארשטיי ניט ווי איר קענט פירן א ישיבה מיט בחורים. בעת למעשה טרויט איר קיינעם ניט!" האט ר' שלום־שכנא אויסגעזופן מיט ערגערניש און זיך געטאן א רוק־אפ פון פענצטער וואו ער איז געשטאנען קעגן איבער דעם איידעם.

"לדאבוני האב איך אין די פריערדיקע יארן שוין אפילו געטרויט," האט אויך ר' יעקב־אשר געענטפערט מיט ערגערניש. ער האט מער ניט געקענט פארשטיקן אין זיך די תרעה הלמאי ער האט בחורווייז געגלייבט אז נאך דער חתונה וועט דעם מארעדאליער רבס טאכטער זיך ענדערן צום גוטן. שווער און איידעם האבן געפילט, מער שמועסן צווישן זיך גלאסן וועלן זיי הייִנט ניט קענען; קריגן זיך — האבן זיי אוודאי ניט געוואלט. האבן ביידע מיט די הענט פארלייגט א הינטער ארויסגעשפאצירט פון קאלטן זאל אין עסצימער וואו די רביצן האט געגרייט צום טיש דעם מיטאג.

2

בלומע־ריוועשע דעם רבס און זונדל דעם דיינס איניקל זייענען שוין ארויף אויף דעם בריק און שטעלן זיך אפ ביים פארענטש אריינקוקן אין נארעוו. לענג־אויס דעם ברעג שפיגלען זיך אפ אין וואסער ווייס־געקאלכטע הייזקעס, ביימער און קוסטעס. דריי לאנג־נאזיקע שיפלעך, געפארבט אויף געל, רויט און בלוי, און א גרויסע ברייטע רונדע לאדקע ווי א מולטער הוידען זיך און פלושקען זיך, צוגעבונדן צום ברעג אויף שטריק. ערגעצוואו אויף א קלאדקע שטייען וועשינס. ווייל דער ברעג איז געדרייט און געבויגן זעט מען זיי ניט. מען הערט בלויז די טרוקענע קלאפעריי פון אויסגעדרייטן הארטן גרעט. אין מיטן טייך איז דאס וואסער בלוילעך, בעת לענג־אויס דעם צווייטן זאמדיקן און פוסטן ברעג ציט זיך דורכן טייך ווי א גאלדענער שטראם. פון נארעוו שמעקט מיט א רוילעכער פרישקייט. נאר אויך מיט טיפן קאלטן אומעט. גלייך ווי די כוואליעס וואלטן שוין פארמאטערט געווארן פון קייקלען זיך אן אויפהער.

בלומע־ריוועשע דערציילט זונדלען אז איר טאטע גייט שטענדיק ארום דערדריקט און פארביטערט וואס קיינער פון אירע ברידער ווילן ניט בלייבן אין שטעטל. "די יונגט אין שטעטל האט ניט קיין צוקונפט, דערפאר ווילן דיינע ברידער דא ניט בלייבן, און אויך איך וויל דא ניט זיין קיין רב," זאגט זונדל.

"איז צוליב וואס שטודירסטו אין ווארשע אין תחכמוני און לערנסט גמרא ביי מיין טאטן?" קוקט בלומע־ריוועשע אראפ איבערן פארענטש אין וואסער וואס שוימט, בלעזלט זיך און מורמלט עפעס אן איבעררייס. "דו ווילסט איבערהויפט ניט זיין קיין רב, אדער דו ווילסט זיין א רב אין א גרעסערע שטאט ווי מארעדאליע?"

"איך וויל יא זיין א רב אין אמעריקע, אפילו אין אויסטראליע, אבי ניט אין פוילן," דרייט זיך זונדל אפ פון וואסער און רעדט צום ברייטן זאמדיגן וואס פארקריכט אויף א בארג און קלעטערט נאך העכער, נאך ווייטער, ביז דער הימל לאזט זיך אראפ אויפן זאמדיגן און פארשלינגט אים.

"מסתמא מיינסטו עס ניט ערנסט," דרייט זיך אויך בלומע־ריוועשע אפ פון טייך און קוקט אויף זונדלען. "דו מיינסט דאך ניט אפצונארן דיין זיידן, מיינע טאטע־מאמע און דאס גאנצע שטעטל. אלע זעען אין דיר דעם צוקונפטיקן היגן רב."

"איך מיין ניט קיינעם אפצונארן, ווען די צייט וועט קומען וועלן עס אלע וויסן. דערווייל ביסטו די איינציקע וועמען איך דערצייל עס. איך בין זיכער אז אויך דו וועסט זיין צופרידענער צו לעבן אין א גרויסער שטאט אין אויסלאנד, אידער אין קליינעם שטעטל."

"אויב זיין א רבס א ווייב, איז שוין בעסער אין קליינעם שטעטל, אידער אין א פרעמדער שטאט אין אויסלאנד," ענטפערט בלומע־ריוועשע און קוקט זיך ארום. "לאמיר גיין מיטן הויכן ברעג פון דער צווייטער זייט."

באַטש ביידע קענען זיך זינט קינדווייז, האָט דעם רבס טאָכטער אים נאָך קיין מאָל ניט געזאָגט אַז זי האָט אים ליב. און אויך ער צו איר איז שטיפֿלעך. ביידע פֿאַרגעסן ניט אַז זיי זיינען אַ גערעדטער שידוך פֿון איר טאַטן, פֿון זיין זיידן און פֿון גאַנץ מאַרעדאַליע וואָס וויל האָבן נחת פֿון רבנישע קינדער. דעריבער האָט זונדל באַלד חרטה הלמאי ער האָט זיך אויסגערעדט פֿון וואָס ער חלומט. אונטערן הויכן קלאָרן הימל און אין דער אַרומיקער רחבות קומט עס אים פֿאָר, על־פּי דאָס ווידערקול פֿון זיינע ריד איז שוין דערגאַנגען אין שטעטל, און ווען די וועלן צוריקקומען פֿון שפּאַציר וועלן שוין אַלע וויסן פֿון זייער שמועס אין פֿעלד. אַראָפּגערעדט האָט ער זיך, ווייל ער איז געווען זיכער אַז בלומע־ריוועשען וועט עס שטאַרק געפֿעלן.

„פֿאַר וואָס זאָגסטו אַז אויב זיין אַ רבֿ אַ ווייבֿ איז שוין בעסער אין קליינעם שטעטל, איידער אין אַ שטאָט אין אויסלאַנד?" פֿרעגט ער בעת זיי קומען אַרויף אויפֿן הויכן ברעג פֿון אַרעדן זיים טייך.

„איך ווייס ניט פֿאַר וואָס," נעמט בלומע־ריוועשע גיין האַסטיקער, ווי אַנטלויפֿן די זון וואָס פֿאַנגט אָן אונטערזינקען. „אייגנטלעך ווייס איך יאָ פֿאַר וואָס. זיין אַ רבס אַ ווייבֿ אין מאַרעדאַליע, איז צו לעבן צווישן די שטעטלשע ווייבער ווי איינע פֿון זיי. ס'איז שווערלעך, נאָר מען איז פֿאָרט צווישן אייגענע. אָבער אין אַ פֿרעמדער סביבֿה ערגעץ־וואו אין אויסלאַנד וואָלט איך עס ניט געקענט. פֿאַר די דאָרטיקע פֿרויען און זייערע מענער וואָלט איך געהייסן דעם רבס ווייבֿ און מער גאָרניט. וואָס וואָלט מיך מיט זיי געבונדן?"

די גייען פֿאַרביי אַ פֿעלד מיט גרינלעך־ווייסע קרויטקעפּעלעך, געוויקלט אין ברייטע בלעטער. פֿון דעם וואָס זונדל האָט די פֿאַרטרויט ווערט בלומע־ריוועשע אַזוי גערוהיג, אַז אירע הענט רוען ניט. זי רייסט אָפּ ביי דער זייט פֿון וועג דאָ אַ בלימל, דאָ אַ בלעטל און רייבט עס צווישן די פֿינגער.

„אויך פֿאַר דיין זיידן וואָלט געווען אַ גרויסער האַרצווייטאָג, אויב דו וואָלסט ווערן אַ רבֿ אין אַ לאַנד וואו די רבנים און די בעלי־בתּים זיינען פֿון גאָר אַן אַנדער שניט ווי אונדזערע. שטעלסטו זיך אָבער פֿאָר ווי מיין טאַטע קוקט אויף אַן אַמעריקאַנער רבֿ אָן אַ באָרד?"

„דיין טאַטע וואָלט צו דעם צוגעשטימט גיכער ווי צו אַן אַנדער אויסוועג." ענטפֿערט זונדל און זיינע טונקעלע אויגן שמייכלען נאָך אַלץ אַזוי ווי זיי בעת ער לערנט מיטן רבֿ דעם שיעור און דורכן חדר גייט דורך די כּלה. נאָר בלומע־ריוועשע דערפֿילט אין דער מינוט צו אים אַ ווידערווילן. זי פֿאַרשטייט אַז ער מיינט צו זאָגן: איר טאַטע האָט אַזוי מורא זי זאָל אין גאַנצן ניט אַראָפּ פֿון וועג, אַז ער וועט באַדיי צושטימען זי זאָל זיין אַ ווייבֿ פֿון אַ רבֿ ביי יידן מיט געגאָלטע בערד אויף יענער זייט ים.

די שקיעה־קויל ווערט אַלץ גרעסער און זינקט אויף ווייטע פֿליינען. די וואָלקנס קומען פֿון דאָרט מיט צוגעבריטענע פּורפּורנע ראַנדן. אין וואַסער גלימצערט אַ גאָלדן־געלבלעך ליכטפֿאַס און ציט אַוועק דאָס האַרץ אין מרחקים. בלומע־ריוועשע גייט און גייט מיטן הויכן ברעג און ס'דאַכט זיך איר אַז מיט איר שפּרייזן פֿאַרויס פֿרייען זיך די גרויסע געלע זונרויזן ביים ברעג, אַ פֿעלד מיט גערשטן אויף באַבערדלטע שטענגלעך, אַ לאָנקע מיט קאָנעשינע. דאָרט וואו די פֿעלדער ענדיקן זיך און ס'הייבט זיך אָן דער טונקל־גרינער וואַלד, בלענדן דינע בעריאָזקעס מיט זייער באַזילבערטער קאָרע. אָן אַ שיעור און אַ אַ צאָל צאַרטע בלעטלעך אויף די צווייגן פֿינקלען אין ליכט, ציטערן און ווינקען צו איר פֿון דער ווייטן. „האָסטו אַ דאגה דו — גייד־ אויך דאָס שטעטל אויפֿן צווייטן ברעג פֿון גאַרעוו ווינקט צו איר מיט די ווייסע קלויסטערשפּיצן אויפֿן באַרג. אָבער מיט יעדן טראָט פֿאָרויס דאַכט זיך בלומע־ריוועשען אַז דאָס שטעטל וואָס בלייבט פֿון הינטן ווערט אַלץ אומעטיקער צוליב איר דערווייטערן זיך. די שלאַנקע טאָפּאָלן אויפֿן קלויסטערבאַרג ווערן אַלץ טונקעלער און דעען איר ווי הויכוואוקסיקע נאָנעס אַנגעטאָן אין שוואַרצן, שטום־פֿאַרגליווערטע אין זייער אָוונט־תּפֿילה.

צוריקגעקומען פֿון שפּאַציר זיינען ביידע שוין אין דער פֿינצטערניש. פֿאַרזייט מיט גרינגע שטערן, זונדל איז אַוועק אַ היים צום זיידן און בלומע־ריוועשע איז שטיין געבליבן ביי איר טאַטנס הויז. אונטער די ווערבעס מיט די אַראָפּגעהאָנגענע צווייגן. זי האָט געקענט זייער גערויש זינט קינדווייז, די האָבן תּמיד איר איינגעשושקעט סודות פֿון דער פֿאַרהוילענער פֿלאַנצוועלט און איר געעצהט ווי זיך צו פֿירן צווישן מענטשן. אויך איצט האָבן זיי געשאַרכט מיט עצות, די באַקלעקערטע פֿריינד. אירע ראַטנגעבער האָבן זיך אַפֿילו צווישן זיך אַרומגעקריגט. פֿון איין בוים האָט זי געהערט: למען השם, איר טאָטע טאָר ניט וויסן אַז זונדל וויל ווערן אַ ראַבינער אין אויסלאַנד און אַז ער וויל זי זאָל מיט אים מיטפֿאָרן. אויב דער טאַטע זאָל זיך עס דערוויסן, וועט ער ווידער נעמען צו איר צושטיין מיט אַ שידוך פֿון די פֿאַרפֿרומטע ישיבֿה־בחורים. אַ צווייטער בוים האָט נאָך שטאַרקער גערוישט פּונקט דאָס פֿאַרקערטע, זי זאָל דעם טאַטן יאָ דערציילן, וועט ער מער ניט קענען זי פֿאַרהאַלטן אין שטעטל און לאָזן זיך לערנען אַ פֿאַך.

בלומע־ריוועשע איז קיין מאָל ניט געווען אייפֿער זיך פֿון זונדלס צוקערזיסן שמייכל. פֿריִער אָבער פֿלעגט זי טראַכטן: דערווייל גייען זיי נאָך ניט אונטער דער חופּה, און ס'איז איר אויך געווען אינטערעסאַנט צו וויסן וואָס פֿאַר אַ סאָרט מענטש זונדל איז אויסגעוואַקסן אין וואַרשע אין תּחכמוני. האָט זי הייַנט איינגעזען אַז ער איז גאָרניט אַזאַ ערלעכער ווי זי האָט געמיינט. אים אַרט ניט וואָס אַ גאַנץ שטעטל איז אין אים געגאַרט, און אויך איר זאָגט ער ניט דעם אמת. ווייל ער קלייבט זיך ווערן אַ רבֿ, טראַכט ער אַז אַ רבס אַ טאָכטער איז פֿאַר אים אַ צוגעפּאַסטער שידוך. נאָר ליב האָבן האָט ער זי ליב נאָך ווייניקער ווי זי אים. אירע עלטערע צוויי ברידער האָבן איבערגעריסן מיטן שטעטל און מיטן פֿרומען וועג לחלוטין. זונדל אָבער פֿאַרפֿעלט ניט גיין יעדן אינדערפֿרי צום דאַווענען. אין די דריי וואָכן פֿאַר תּשעה־באָבֿ שערט ער ניט די באָרד און באָדט זיך ניט אין גאָרעוו. אַפֿילו הייַנט אויפֿן שפּאַציר אין פֿעלד האָט ער ניט פֿאַרגעסן דאַוונען מינחה. זיינע פּאַנטאַזיעס גרייכן ניט ווייַטער ווי פֿון ווערן אַ ראַבינער אין אויסלאַנד ערגעץ־וואו אין אַ שולכל. „אויב דו וואָלסט ביי אַ ישיבֿה־בחור וואָלט אַן אמתער לערנער געווען אינטערעסאַנטער פֿון אים." האָט אַ ווערבע זיך צעהוידעט איבער איר קאָפּ. „יאָ, אין גרונט גענומען איז ער אַ וואָסערדיקער בחור," האָט די בת־הרבֿ צו זיך אַ לאַך געטאָן און איז אַריין אין שטוב.

זונדל קדיש איז נאָך מיט אַ זומער פֿריִער געוואָרן אַן אַרייַנגייער ביים רבֿ אין שטוב און אים דערציילט אַז איבער די לימודי־חול אין תּחכמוני איז ער געבליבן הינטערשטעליק אין ש"ס און פּוסקים. האָט ר' שלום־שכנא מיט אים יעדן טאָג געלערנט אַ שיעור, כּדי צו דערנענטערן אַ יונגנמאַן צו תּורה. אַז זונדל תּנדלט זיך צו זיין ייִנגערער טאָכטער האָט דער רבֿ ניט באַמערקט. די רביצין העניעלע אָבער האָט עס יאָ באַמערקט, און ווען דער בחור איז נאָך די ימים־טובֿים צוריקגעפֿאָרן קיין וואַרשע, האָט העניעלע געזאָגט דעם מאַן אַז חוץ וואָס דעם דיינס איניקל האָט ביי אים געלערנט לשם קענען, האָט ער אויך געוואָלט ביי אים נושא חן זיין, ווייל אים געפֿעלט זיין טאָכטער. ר' שלום־שכנא האָט פֿון דעם אַפֿילו ניט געוואָלט הערן. דער זונדל איז טאַקע אַן איידעלער בחור און אַ געבילדעטער, נאָר לערנען קען ער ניט און ווער ווייס צי ער איז פֿרום אויף אַן אמת. ווי באַלד ער שטודירט אין תּחכמוני, בלומע־ריוועשע קען קריגן אַ חתן אַ גרויסן מופֿלג און אויך אַ ירא־שמים, ווי איר שוועסטער טילצע האָט געקראָגן.

דורכן ווינטער האט דער רב געזוכט חתנים פאר דער טאכטער. די בעסטע בחורים פון די ישיבות אין מיר, ראדין און קלעצק האבן אויסגעקוקט אויף אזא שידוך. קודם כל האט געצויגן דער כלהס אפשטאם: ר' שלום־שכנא קאצענעלנבויגן האט געהאט א שם פון אן איידעלן חנם שטרענגן תלמיד־חכם. דער כלהס זיידע איז דער אלטער זעמבינער רב און איר שוואגער איז דער לעבעדער ראש־ישיבה. דער נדן איז די מארעדאליער רבנות, א חשובע קהילה. און די כלה גופא איז דייער א געראטענע, כאטש זי ברעקלט זיך, וויל נים קיין לערנער. נאר דווקא ווייל די כלה "ברעקלט זיך", האט עס די ישיבה־בחורים צו איר געצויגן נאך מער. יעדער בן־תורה האט גראד ביי אזא מידל געוואלט אויסנעמען. בלומע־ריוועשע אבער האט אויף יעדן פון די חתנים געפונען אן אנדער חיסרון.

איין אראפגעקומענער בחור אויף א שבת, א צעפלויגענער עילוי, האט אין זיינע שפאגל־ניע מלבושים אויסגעזען ווי געפענטעט. אזא עילוי האט ליב ארומצוגיין צעבראכטעט. לכתחילה איז ער בלומע־ריוועשען געפעלן מיט זיינע בליציקע ענטפערס. ער האט זי גערייצט און צעטומלט מיט אפשפאטן פון די וועלטישע. אבער נאך איידער דער שבת איז אריבער האט זיך איר נייגער צו אים אויסגעלאשן. דער טאטע האט זי געטומען אין א זייט "נו?" און די טאכטער האט אים געענטפערט אז דער בחור אין די שפאגל־נייע מלבושים האט א פארשמאלצענעם אלטן קאפ. ער זאגט אז מען דארף נים לערנען קיין פרעמדע שפראכן, נים לייענען קיין ביכער און אפילו נים קיין צייטונגען, אלע חכמות פון דער וועלט, זאגט ער, געפינט מען אין דער גמרא.

ר' שלום־שכנא האט געבראכט אן אנדער בחור, א געזעצטן, א קלוגן און אנגעלייענטן מיט ביכער. נאר דעם רבס טאכטער האט אים גלייך פיינט באקומען פאר זיין פעטן האלדז. פאר די אפגעגעסענע באקן און ווייל ער פארצוקערט א גלאז טיי מיט דריי־פיר לעפעלעך צוקער. ער שיילט אן עפל א פערטל־שעה און באטראכט איטלעך פעניצל באזונדער. צי ס'האט די ווערט מען זאל עס נעמען אין מויל אריין. ס'איז קענטיק אז ער איז א פוילער און נעמט זיך פון גארנים צום הארצן. אזא איינער דארף נים קיין ווייב, ער דארף א דינסט.

א דריטער בחור, מיט דיקע ליפן און קאלטע אויגן, האט אין מארעדאליע אנגעמאכט א רעש מיט זיין דרשה אין בית־מדרש. ר' שלום־שכנא האט אים פארליבט אז אויסער א גרויסער בעל־דרשן איז ער אויך א גוואלטיקער למדן. האט בלומע־ריוועשע געענטפערט: אפשר. ער איז אבער אויך א געבוירענער סוחר. ער האט זיך ביי איר דערקונדיקט וויפל דער רב קריגט שכירות און צי ער האט זייטיקע הכנסות אויך. ער האט אודאי שוין געזען א מיך כלות, טא זאל ער זוכן ווייטער.

"א שטילן בן־תורה וואס איז אויסגעטאן פון דער וועלט און זיצט אין א ווינקעלע און לערנט ווילסטו דאך נים פאר א מאן," האט ר' שלום־שכנא פארגעוואָרפן דער טאכטער און די האט אים געענטפערט: ניין, זי וויל נים חתונה האבן מיט א מאן לויט דעם טאטנס גייסט און נאך דעם מיט אים זיין אומגליקלעך, ווי איר שוועסטער טילצע מיט איר מאן.

אייפן רבס קרעכצן אין די נעכט, האט די רביצן הענעלע אין אים אריינגערעדט אז ווען ער וואלט מיט די צוויי עלטערע זין געווען א ביסל נאכגיביקער, וואלטן זיי פון אים אזוי ווייט נים אויעקגעגאנגען. די זין אבער ווילן לכל הפחות אים נים מצער זיין, בעת אן איידעם וועט נים אריינקלערן ווי אויסצוהיטן שווער און שוויגער פון עגמת־נפש. בלומע ריוועשע איז אין איר באראקטער טאקע שטארקער פון איר שוועסטער טילצע. דאך קען זי גרייכלעך ארונטערפאלן אונטער דער השפעה פון א מאן, און ווער ווייס ווער דער מאן וועט זיין. איז שוין פיל גלייכער אז דער טאטע גופא זאל ווערן דער טאכטערס שדכן מיטן דינגס איניקל.

ר' שלום־שכנא האט נים געקענט שלום מאכן מיטן געדאנק אז אויף דער שטול וואו ער און זיין טאטע זיינען געזעסן און געפסקנט, זאל זיצן א רב א קנאפער בר־אוריין. איז ער מיט א שווער הארץ געגאנגען צו זונדלס זיידע, דעם דיין ר' צדוק קדיש, וואס ער פון זיין זייט האט אויך געהאט באווארעניש. ר' צדוקס טאטע איז מיט פיר צענדליק יאר צוריק געווען רב אין מארעדאליע. ווען ער איז געשטארבן האבן די בעלי־בתים אויף זיין ארט אויסגעקליבן דעם שטעטלשן קרעמער, ר' רפאל קאצענעלנבויגן, א גרויסער למדן און קנאי ביז מסירת־נפש; און דער יורש, פון פריערדיקן רב, ר' צדוק קדיש, האט געמוזט איינשטימען צו בלייבן בלויז דער שטעטלשער דיין. ר' רפאל איז אנגעווען רב צוואנציק יאר, ביז ס'האט אים געירשנט זיין יינגערער זון, ר' שלום־שכנא; און ר' צדוק קדיש האט זיך ווידער געמוזט באגנוגענען מיט בלייבן דער שטעטלשער דיין. אויסער דער קאנקורענץ האט ר' צדוק קדיש, להבדיל פון די קאצענעלנבויגנס, נאך אויך געהאלטן פון תורה און חכמה אינאיינעם און געשיקט דאס איניקל לערנען אין תחכמוני. נאר זינט זונדלס עלטערן זיינען אויעקגעפארן קיין קאנאדע און זיך דארט געגט, האט דער דיין דערפילט זיין געבראכענעם עלטער און זיך בעלאזט איבערריידן פון רב. זיין בעל־מחלוקת זינט א סך יארן.

"מיר האבן ביידע נים אויסגעפירט, ר' צדוק. איך האב נים אויסגעפירט אז דער יונגער דור זאל אין מארעדאליע נים אריבערברענגען די טומאה פון דער גרויסער שטאט. אפילו ביי מיינע אייגענע קינדער האב איך נים אויסגעפירט! און איר האט נים אויסגעפירט מיט גיין אויף פשרות. די היינטיקע דארפן נים מער אייער היתר אויף השכלה. זיי טוען אליין וואס זיי ווילן אן א היתר. איז אפשר פון הימל וואס אייער איניקל און מיין יינגערע טאכטער געפעלן זיך. דער שכל איז מחייב אז ווי באלד אייער איניקל איז אי א געבילדעטער אי א בן־תורה, וועט ער אויף מיין בלומע־ריוועשען משפיע זיין צום גוטן. איך וועל אים געבן קעסט כל ימיו. און נדן — מיין רבנות. ווען מיין צייט וועט קומען, די בעלי־בתים וועלן נים וועלן קענען, זיי ווילן אונדז ביידן אנטאן א נחת־רוח און אויך זיי געפעלט שוין א ניימאדישער געבילדעטער רב. ווייס איר נים קענען?"

"קענען? איך דאנק און לויב דעם אייבערשטן פארן חסד," האט דער דיין ווייטאגלעך געשמייכלט מיט אלע קנייטשן פון זיין פנים וואס האט זיך קיים ארויסגעזען פון זיין בארד און פיאות. "איך וועט אבער זונדלען דארפן אונטערטרייבן ער זאל מער טאן אין לערנען און ש"ס און פוסקים איז ער היבש אפגעשטאנען." און ביידע רבנים האבן זיך אנגעקוקט מיט טריבע איינן טראכטנדיק דאס זעלבע. זייער ממלא־מקום זאל זיי נים פארשעמען אויף דער־וועלט און אויף יענער־וועלט.

איז מיט א זומער שפעטער, ווען זונדל איז אהיימגעקומען אויף וואקאציע, האט ר' שלום־שכנא מיט אים גענומען לערנען ווי צו פסקענען שאלות און שוין אויף אים געקוקט ווי אויף דער טאכטערס חתן.

3

אויף מארגן פרי נאך זייער שמועס אין קאלטן זאל, בעת דער שווער און איידעם זיינען ארויס פון בית־הרב צום דאווענען, האט ר' יעקב־אשר א זאג געטאן אז ער קלייבט זיך שוין אוועקצופארן. ר' שלום־שכנא האט פארשטאנען אז אט די ווערטער זיינען א הקדמה צו דעם וואס דעם איידעם קוועטשט, אייגנטלעך א הקדמה צו דעם וואס ס'האט אים געבראכט קיין מארעדאליע. נאכן דאווענען, ווען די מתפללים זיינען זיך צעגאנגען, האט זיך דעם רב געגומען דאכטן אז דער פרוכת איבערן ארון־קודש, דער שולחן אויף דער

בימה, די אלמערס מיט די ספרים און די שטענדערס אין בית־מדרש — אלע ווארטן אינאיינעם מיט אים אויף דעם וואס ר׳ יעקב־אשר האט אים צו זאגן. אין עמוד האט געשטעקט א לאנג ווייס קאלך יארצייטליכט און געברענט טונקל, מיט א מין פלעמלדיק זיפצעניש, ווי פארן ליכט וואלט געווען א שאנד און אפיקורסות צו ברענען אין מיטן העלן טאג. בעת דער בית־מדרש איז פארפלייצט מיט זונשטראלן. אז דער אידעם האט זיך לסוף אפגעשטעלט לעבן שווער אים ¦ זאגן וואס ער האט בדעת געהאט האט זיך דעם שווער געגומען דאכטן אז אויך די זונשטראלן האבן זיך דערשראקן און זיינען געבליבן אויף יענער זייט פענצטער אין דרויסן.

„איר האט מיר נעכטן געהאט געזאגט אז איך טרוי קיינעם ניט און איר האט זיך געוואונדערט ווי אזוי איך קען פירן א ישיבה. אויב איך האב צו קיינעם ניט קיין צוטרוי, דער אמת איז א היינטיקע צייטן טאר מען באקע קיינעם ניט טרויען. נאר וואס שייך מיינע תלמידים זיינען זיי זיכער פרומע בחורים, ווייל היינטיקע צייטן קען מען א בחור ניט צווינגען פארן אין א ישיבה. ווער עס וויל ניט זיצן און לערנען, איז אדער ער קומט לכתחילה ניט אדער ער פארט גלייך אוועק. מהאי־טעמא האב איך ניט קיין אמונה אין דיינס ליניקל, ווייל פון שטודירן אין ווארשעווער תחכמוני און לערנען זומערצייט ביי אייך א שיעור — ביז צו ווערן א רב, איז נאך א ווייטער מהלך, זייער א ווייטער!״

ר׳ יעקב־אשר איז עטלעכע מאל זיך דורכגעגאנגען פארביי דער מזרח־באנק וואו דער שווער איז געשטאנען. דאס פנים האט אים געשוויצט און זיין שטערן האט זיך געקנייטשט ווי ביים הארעווען אויף א שיעור אין א שווערער סוגיא. דער רב, א לאנגער און דינער, איז געשטאנען אריינגערוקט אין מזרח־ווינקל לעבן ארון־קודש און געפילט אז ס׳גייט אויף אים א שלעכטע בשורה. דער אידעם האט זיך לעבן אים ווידער אפגעשטעלט און אים אריינגעשטופט אין מזרח־ווינקל נאך טיפער.

„איך האב נאר־וואס געזאגט אז איך טרוי מיינע תלמידים מחמת קיינער צווינגט זיי ניט צו זיצן און לערנען. טאמער אבער מאכט זיך א פאל אז א תלמיד ווערט יא געצוואונגען, טויג מאקע ניט. איך זאג עס אנטקעגן אייער רפאלקען. איך האב אים ארומגערינגלט מיט חברים — די בעסטע בני־תורה! נאר ער חברט זיך אין דרויסן פון ישיבה מיט גאר אן אנדער סארט בחורים. איבער דעם בין איך געקומען צו פארן אייך מודיע זיין אז איך נעם פון זיך אראפ די אחריות פאר אייער זון. כאטש איך זיץ שוין דא עטלעכע טעג, האב איך פריער קיין הארץ ניט געהאט אייך צו זאגן למאי איך בין געקומען.״

אין דער ערשטער מינוט האט דער רב לייכטער אפגעאטעמט. ער האט דאך די גאנצע צייט געהאט א חשד אז עפעס טויג ניט מיט זיין בן־זקונים. נאר בעת דער אידעם האט פריער אנגעהויבן ריידן איז אים איינגעפאלן אז ר׳ יעקב־אשר וויל אפגעבן טילצען. אבער א מינוט שפעטער, ווען די שרעק פאר דער טאכטער איז אריבער, האט דער טאטע דערפילט דעם ווייטאג פארן יינגסטן זון. ר׳ שלום־שכנא האט א שוידער געטאן. אים האט זיך געדאכט אז פון יארצייטליכט מיטן טונקלען פלעמל איז ארויס א בארויסטער ייד, די הויך ביז צום באלקן. דער ייד דערנענטערט זיך צו אים און גייט אים דורך ווי א טויער און פארשווינדט אין דער מזרח־וואנט.

„און מיט וועמען חברט זיך רפאלקע אין דרויסן פון ישיבה?״ האט דער רב געפרעגט.

„כיוויים?״ האט ר׳ יעקב־אשר אנגעהויבן לויט זיין אלטער געוואוינטשאפט. נאר דער שווער האט אים אנגעקוקט מיט אזא הארבן און מאנענדיקן בליק, אז ער האט זיך גלייך צוריקגעכאפט. „לפי האמת ווייס איך דווקא יא מיט וועמען ער חברט זיך און טרעפט זיך. ער טרעפט זיך מיט די לעבעווער חלוצים און האט טילצען אפן געזאגט אז ער וויל ווערן א חלוץ און פארן קיין ארץ־ישראל אין א קיבוץ.״

„און וואס ענטפערט אים אויף דעם מיין טאכטער?״ האט דער רב ווידער געפרעגט.

„טילצע רעדט אים ניט צו. זי זאגט אים אז ער איז שוין א דערוואקסענער בחור און דארף אליין באשטימען וואס ער האט צו טאן,״ האט ר׳ יעקב־אשר געענטפערט און זיין ענטפער באגלייט מיט א לאנגן אומעטיקן שטילשווייגן, וואס האט אויף שטום לשון דערציילט אז אויך טילצע באדויערט הלמאי ניט זי אליין האט פאר זיך באשטימט איר וועג אין לעבן.

„און וואס זאל איך מיט אים טאן?״ האט ר׳ שלום־שכנא מער קיין כח ניט געהאט צו שטיין אויף די פיס און זיך אראפגעזעצט אויף דער באנק. „זאל איך אים שיקן אין אן אנדער ישיבה, קיין ראדין אדער קלעצק?״

„מיט גוטן וועט ער אהינצו ניט פארן און מיט גוואלד טויג ניט. איבער דעם, מיט וואס איז מען זיכער אז ער וועט אין ראדין אדער אין קלעצק זיך ניט טרעפן מיט דער זעלבער חברה? דארפט איר אים האלטן לעבן זיך אין מארעדאליע און אויף אים אכטונג געבן,״ האט דער לעכעווער ראש־ישיבה אריינגעברומט צו זיך אין בארד אריין און דער שווער מיטן אידעם זיינען אויף ביידע פארזונקען אין א שווער שטילשווייגן. דאס יארצייטליכט האט ווייטער געברענט אין א פארצבלטער האלב־טונקלער גלווערניש. נאר די זונשטראלן פון דרויסן זיינען צוריק אריין דורך די פענצטער און ווידער געטענצלט איבער בענק און שטענדערס; אראפגעשפרונגען פון די הענגלייכטער אויפן שולחן אויף דער בימה און פון דארט א שפרונג געטאן אויפן בלאנקן קופערנעם האנטפאס ביים ארייננגאנג.

צום אנבייסן אין בית־הרב איז די שווערע שטימונג נאך געקראכן ווי א כמארע איבער אלעמענס פנימער. הענעלע האט דערלאנגט א קאלטן בארשט פארווייסט מיט אייער. נאר ביים טראגן די פולע טעלערס האבן אירע הענט אונטערגעציטערט. פון איין זייט האט זי די קינדער שטענדיק פארענטפערט און פון דער צווייטער זייט האט זי ניט געוואלט זיי זאלן גיין קעגן מאטן. הענעלע האט גוט געדענקט איר שלום־שכנאס היציקייט אין די יינגערע יארן. ער האט יעדן בעל־הבית געזאגט דעם אמת גלייך אין פנים אריין. זינט אבער די קינדער זיינען אונטערגעוואקסן און געגומען אין אים ווידערשפעניקן, האט ער זיך אויסגעלערנט פארשווייגן און אלץ דריקן אין זיך. איז ווערליק זיין ריידן ביים טיש מיט אזא ביטערניש, האט מען געקענט פארשטיין ווי טיף ער איז געקרענקט.

„אויף מיר קלאגט דער נביא אויבי איש אנשי ביתו,״ האט דער רב געלאזט שטיין דעם בארשט און געקייט א סקארינקע געטונקט אין זאלץ. „מיינע גרעסטע שונאים זיינען מיינע בני־בית. שיק איך דעם יינגסטן זון אין דער ישיבה קיין לעכעוויץ, רעדט אים דארט אן זיין עלטערע שוועסטער ער זאל טאן וואס אים ווילט זיך. זאל איך אים שיקן אין דער ישיבה קיין ביאליסטאק און געבן מיין ברודער דעם ביאליסטאקער מורה־הוראה אכטונג געבן אויפן פלימעניק — געפינט זיך דאך דארט אויך מיין זון בן־ציון, ביי טאג איז ער א קרעמער, ביי נאכט גייט ער אויף האנדלסקורסן, און זיין גרעסטער חלום אין לעבן איז צו ווערן א פארוואלטער פון א פירמע. אין וואס קען זיך שוין פון אים אפלערנען זיין יינגערער ברודער? בלייבט מיר איבער ברענגען רפאלקען אהיים און אים האלטן לעבן זיך. איז ווער קען מיר פארזיכערן אז זיין שוועסטער בלומע־ריוועשע וועט אים ניט קאליע מאכן?״

די רביצן איז געשטאנען ביים טיש און געטיילט חלקים קאלטן עוף. „וואס פאלט דיר עפעס איין אז פרומע־ליבעשעל וועט אים קאליע מאכן? זי

אַליין וועט דאָך מיט מזל אַ כלה פאַר אַ געבילדעטן לערנער. פאַר זונדל דעם דיינס." האָט הענעלע געלאַכט מיט אַ געמאַכט געלעכטערל, כדי דעם מאַן ניט אויפצורעגן נאָך מער. אָבער בלומע־ריוועשע האָט אַ געשריי געטאָן צו טאַטע־מאַמע מיט טרערן אין די אויגן.

"זײַ אַקאַרשט אַז זונדל דעם דיינס זאָל דפּאַלקען ניט קאַליע מאַכן."

"וואָס רעדסטו פאַר אַ נאַרישקייט," האָט די צעטומלטע הענעלע זיך אָנגעבייזערט אויף דער טאָכטער. ר' שלום־שכנא האָט צוריקגענומען פון מויל אַ ביסן ברויט און געקוקט מיט פּחד אויפן אײדעם וואָס האָט אים הײַנט אין בית־מדרש געזאָגט אָפן אַז ער טרויט ניט זונדל דעם דיינס. "וואָס האָסטו געזאָגט?" האָט דער רב איבערגעפרעגט די טאָכטער. נאָר בלומע־ריוועשע האָט שוין געשוויגן, ניט מצער צו זײַן דעם טאַטן נאָך מער.

"דאָס אומגליק מיט די ראַנטיקע איז וואָס זיי באַהאַלטן די טומאה אין דער טהרה," האָט דער אײדעם ר' יעקב־אשר זיך צעשאָקלט איבערן פלאַכן טעלער מיטן קאַלטן חלק עוה"ב. עלעהיי אַ פאַרצײַטיקער כהן איבערן קרבן אויפן מיזבח. "זייל אַ בחורל אַ ביסל עולם־הזה, זאָגט ער אַז אים ציט צו ווערן אַ חלוץ און בויען ארץ־ישראל, כדי צו ראַטעווען ס'פאָלק ישראל. אַ צווייטער וויל נאָך מער עולם־הזה, זאָגט ער אַז ער גייט ראַטעווען די גאַנצע וועלט. אַ דריטן פאַרגלוסט זיך ווערן אַ נגיד, פאַררופט ער זיך אויף די פּרקי־אבות אַז מען דאַרף שוין האָבן רבנות און ניט מאַכן פון דער תורה אַ פּרנסה. אַ פערטער אָדער פינפטער האָט סתם פאַנטאַזיעס און רופט עס מיט אַ גרויסן נאָמען אַז מען דאַרף פאָלגן דאָס אייגן הארץ."

בלומע־ריוועשע איז געוואָרן רויט און דערפילט ווי אירע אויערן ברענען. זי האָט ניט פאַרשטאַנען ווי אַזוי איר שוועסטער קען לעבן מיט אַ מאַן וואָס האָט אַזעלכע פאַרשימלטע מיינונגען. דערצו נאָך אַזעלכע קורצע פעטע געפלעקטע פינגער, אַ רויטע באָרד און אַ פאַרשוויצט פּנים. מאַלע וואָס ער האָט אַן אײַזערנעם קאָפּ צום לערנען! אפשר קען ער זאָגן אַ פאַרשפּיצטן פּילפּול, נאָר דעם יונגן דור פאַרשטייט ער איבערהויפּט ניט. בטבע ניט קיין באַרעדעוודיקע, האָט בלומע־ריוועשע געענטפערט האַסטיק און מיט אַ געהעכערטן קול, בײַצוקומען איר שעמעוודיקייט.

"רפאַלקע חברט זיך ניט מיט חלוצים, ווײַל ער וויל לעבן אַ גוטן טאָג. ס'איז הײַנט אַן אַנדער וועלט און די מענטשן האָבן אַנדערע געדאַנקען. איבער דעם הערן זיך יונגע מענטשן מער ניט צו צו רבנים און ראשי־ישיבות, ווײַל די פרומע פּירער ריידן הײַנט פּונקט ווי אַ מאָל אַז אַלץ וואָס איז בײַ שטאָטס בלויז פון גלוסטעניש און שקאָצערײַ."

צופרידן פון איר ענטפער, האָט בלומע־ריוועשעס פּנים זיך אויש צעגליט פון פרייד. דער שוואָגער אָבער האָט זיך צו איר אָפּגעדרייט מיט אַן אַקסל. ער איז געקומען מתרה זײַן דעם שווער אַז ער פאַרלירט אַ זון, ווילט מען אים נאָך? די רביצן הענעלע איז געשטאַנען צווישן אײדעם און דער ייִנגערער טאָכטער ווי צווישן צוויי פײַערן, ניט וויסנדיק וואָס צו טאָן. האָט זי זיך אַ כאַפּ געטאָן און אַלט אײַנגעפּראַוועט מיטל. זי האָט גענומען שמייכלען ווי אַ טויבלעכע ייִדענע וואָס דערהערט ניט. דער טאַטע אָבער, פּונקט ווי זײַן אײדעם פריער, האָט זיך צו בלומע־ריוועשען אויסגעדרייט מיט אַ הויכן שמאָלן פאַרעקשנטן אַקסל. אין דער מינוט האָט די רביצן הענעלע צוריק באַקומען איר שמיעה. זי האָט דערהערט עמעצן אַרײַנקומען אין בית־דין־שטוב. "מסתמא איז עס זונדל דעם דיינס. ער איז געקומען לערנען דעם שיעור," האָט זי אַ שעפּטשע געטאָן צום מאַן און זונדל קדיש איז טאַקע גלײַך אַרײַנגעקומען אין עסצימער. דער רב האָט גובר געווען זײַן כעס און באַלד האָבן אַלע בני־בית שוין צוריק אַרײַנגעקוקט אין די טעלערס. ווי אין בית־הרב וואָלט מען געווען אַרײַנגעטאָן בלויז אין דער אכילה.

4

טילצע האָט מיידלווײַז געלעבט בלויז מיט שטימונגען און אַרויסגעקוקט דורך די פענצטער פון טאַטנס הויז מיט גרויסע שוואַרצע פאַרטראַכטע אויגן. איבער אירע אַקסל זײַנען אַראָפּגעהאַנגען אַ פּאָר לאַנגע און דיקע ברוינע צעפּ. זי איז געווען אַ פוללײַביקע, אַ טונקל־הויטיקע אויפן פּנים, מיט אַ הויכן ברוסטקאַסטן, מיט ברייטע־זאַפטיקע ליפּן און גערייכטע ברעמען. פון זײַן שטענדיק אַ פאַרקוקטע אין דער ווײַט און פון עפּעס אַ געקרענקטע, באַטש זי האָט ניט געוואוסט וואָס ס'פעלט איר. האָט זי ווי פאַרזען איר אייגענעם גרויסן ווײַבלעכן גוף וואָס בחורים האָבן געפרעסן מיט די אויגן. טילצע האָט קיין אַכט ניט געלייגט אויפן אונטערשייד אין שטאַנד און געהאַט חברטעס אויך פון די דאָרונטערדיקע שטיבער. בײַם ריידן האָט זי געהאַלטן די שניי־ווײַסע דיקלעכע האַנט אויפן הויכן בוזעם און געקוקט מיטן גאַנצן האַרצן. אַ טייל שטעטלשע האָבן געזאָגט אַז טילצע דעם רבס איז ניט קיין איבערגעשפּיצטע. אַנדערע האָבן געהאַלטן אַז זי איז אַ צראַ־אידעלע און ערלעכע. אירע טאַטע־מאַמע אָבער האָבן געהאַלטן, אַז זי איז סתם אַ פאַנטאַזיאָרקע, אפילו אין שלאָף זעט זי ווי פייגעלעך פליען.

די בת־הרב האָט ליב געהאַט שפּאַצירן אויף פּלאַכע פּוסטע שטרעקעס און די לאַנגע קאַשטאַנענע צעפּ זאָלן זיך איר נאָכבאַמבלען. זי האָט געליטן וואָס אין הינטערשטן טייל פון דייער הויף געפינט זיך אַ האַלב־אײַנגעפאַלענע שטאַל. "וואָס אַרט עס דיך, מיר האָבן דאָך ניט קיין בהמה?" האָט די מאַמע זיך געוואונדערט. האָט די טאָכטער געענטפערט אַז פון קוקן אויף אַ חורבה ווערט איר טרויעריק, אפילו אָנגעלייגטע קלעצער אויפן הויף, אָפּגעשונדענע פון דער קאָרע, האָבן איר ווי געטאָן כל זמן די קלעצער האָבן נאָך געשמעקט מיט פרישקייט. ווי האָבן איר דערמאָנט אין די גרויסע ביימער וואָס מען האָט ניט לאַנג צוריק אָפּגעזעגט און ווי זײַנען אומגעפאַלן מיט אַ שטומען קרעכץ. טאָמער איז אויף אַ בערגל ברוכוואַרג געלעגן אַ קינדיש וועגעלע מיט פאַרזשאַווערטע רעדלעך, האָט טילצע אָפּגעדרייט דעם קאָפּ. זי האָט ניט געקענט זען ווי אַ חפץ וואָס האָט פריער אַלעמען פאַרשאַפט פרייד וואַלגערט זיך אויפן מיסטקאַסטן. אירע ערגסטע טעג זײַנען געווען ערב יום־טוב, בעת אין בית־הרב זײַנען געשטאַנען בעל־הביתטעס מיט שאלות אויף געקוילעטע עופות און איר טאַטע איז מיט אײַנגעריכטע פינגער געקראָכן אין הינערשן דרויב. ערב יום־כיפּור, ווען גאַנץ מאַרעדאַליע האָט געשלאָגן כפּרות, האָט זיך איר פּנים געקרימט פון איבל און ס'האָט זיך איר געוואָלט וויינען: פאַר וואָס דאַרף דער ערב יום־טוב זײַן אַזוי וואָכעדיק און ערב דעם הייליקסטן טאָג — אַזאַ געשריי פון געקוילעטע בעלי־חיים!

טילצע האָט בײַ חברטעס געבאָרגט דיקע ראָמאַנען. נאָר זי קיין מאָל ניט דורכגעלייענט אפילו ביז צו דער העלפט. איר האָט געקלעקט דורכצובלעטערן עטלעכע זײַטן, זי זאָל ווײַטער קענען אויסגיין און טרוימען. בײַם רב זײַנען אַלע ביכער געווען טריף־פּסול. זײַן רביצן אָבער האָט בײַ אים געפועלט, ער זאָל דער טאָכטער לאָזן לייענען ראָמאַנען און זי זאָל זיך אויך מעגן חברן מיט וועמען זי וויל. ווי באַלד טילצע זאָגט ניט קיין ליגן און פאַלגט די עלטערן, דאַרף מען איר ניט שטערן צו חלומען כל זמן ס'איז דערבײַ ניטאָ קיין סכנה. און ביז צו אַ באַשטימטן טאָג האָט איר דער טאַטע טאַקע ניט געשטערט.

עזרא מאָרגנשטערן, דער העבראַיִשער לערער פון תלמוד־תורה, איז אין מאַרעדאַליע געקומען פון ערגעץ אַ שטעטל אין וואָלין. אין תלמוד־תורה האָט ער מיט די ייִנגלעך געלערנט אין אַ יאַרמלקע. אָבער צווישן דער יוגנט אין די הוימישע שטיבער איז ער געזעסן אָן אַ היטל און די טשופּריניע

אין אים אראפגעפאלן ביז דער נאז. בעת ער האט היציק גערידלט די גלות־יידן און די גלות־פארטייען, דעם רבס טאכטער איז מיטן לערער געגאנגען שפאצירן הינטער מארעדאליע. עזרא מארגנשטערן האט זיך אויסגעצויגן אויפן גראז און טילצע איז געבליבן שטיין איבער אים מיט די לאנגע קאשטאנענע צעפ פארווארפן פון פארנט, ווי א בוים מיט אראפגעהאנגענע בלעטערפלעכטן. ס׳האט איר ווי געטאן דאס הארץ צו הערן ווי דער לערער זידלט נאך אלץ די קענער פון די חלוצים. כאטש אויסער זיי ביידן איז קיינער אין פעלד ניט געווען. נאך דעם האט עזרא מארגנשטערן זיך אויפגעזעצט אויפן גראז און גענומען ריידן שטילער, ווייזנדיק מיט דער האנט אויף דער בריק איבערן נארעוו.

„איר זעט? די מארעדאליער יוגנט שטייט אויף דער בריק און זעט א ברייטן טייך, א הויכן בלויען הימל, א רחבות פון פעלדער. דאך איז אונדזער יוגנט אין אט דער רחבות ענג ווי אין א תפיסה. איך פארשטיי פאר וואס דער נארעוו איז אייך טייער. איר האט זיך אין אים געבאדן און זיינע כוואליעס וואשן אט דארט ביים ברעג די מצבה־שטיינער פון יידישן בית־עולם. אזוי פיל פארקריצטע שטיינער מיט נעמען פון זיידעס און באבעס, פון עלטער־זיידעס און עלטער־באבעס! ווארפט אבער א שייגעצל א שטיינדל אויף א געזונט יידישן בחור, רייסט זיך ביים יידישן בחור אפ אין הארצן. ניט פאר דעם שייגעצל און שטיינדל דערשרעקט זיך דער יידישער בחור, נאר ווייל ער ווייס אז ער געפינט זיך אין א וועלט פון שונאים און אז די אלטקייט פון די מצבות וועט אים ניט העלפן. אלע מצבות, די שטיינערנע עדות אויף דער אלטקייט פון היגן יידישן יישוב, און אויך דער פאפירענער צי פארמעטענער ייחוס פון מארעדאליער יידישן פינקס, אלע אינאיינעם וועלן זיי ניט העלפן אז א יידישער בחור זאל ביי זיך ניט אראפפאלן ווען א מארעדאליער שייגעצל ווארפט אים נאך א שטיין.“

פון גרויס איבערקוונג האט טילצע געהאלטן אין איין אפפלעכטן און פארפלעכטן די עקן פון אירע שווארצע צעפ. זי האט זיך אראפגעזעצט אויף דער ערד לעבן לערער און גערעדט צו אים פארטרוילעך אז אויך ארץ־ישראל, זאגט מען, איז א לאנד פון שטיינער, פון קברים און חורבות.

אין וואוקס האט עזרא מארגנשטערן אויסגעזען קעגן רבס טאכטער ווי א יינגל. נאר אין שכל איז ער געווען דערוואקסענער פון איר. זי ארומנעמען און קושן אין די פולע זאפטיקע ליפן האט ער זיך ניט דערוועגט. זי קען זיך נאך באליידיקן און צעוויינען. האט ער אויף דער דלאניע פון איין האנט געוואויגן טילצעס א צאפ, צו זען ווי שווער ער איז, און מיט דער צווייטער האנט האט ער זי געגלעט איבער די האר. ס׳איז אמת, האט ער געזאגט, אז ארץ־ישראל איז פול מיט שטיינער, מיט קברים און חורבות, מיט הייסן זאמד און דערנער, מיט זומפן, מיט געזאלצן וואסער, מיט א היץ וואס שילט אפ די הויט פון ליב, מיט קדחת וואס פארגעלט דאס פנים און ברענט אויס די ביינער. דער חלוץ אבער וואס קוקט אויף די חורבות גארט זיי אפצובויען. ווען ער זעט זומפן גלוסט זיך אים זיי אויסצוטריקענען. און ווען א שונא לויערט אויף אים פון א ווינקל, פילט דער חלוץ אז ער פארגראבט זיך צווישן די שטיינער פון זיין אייגענער היים. ער באשיצט זיך גאר אנדערש ווי בעת מען באפאלט אים אין דער פרעמד. און די נעכט אין מידבר זיינען טינטשווארץ און די שטערן דארט זיינען גרויס, אזוי גרויס ווי בעת טילצע צעפלעכט די צעפ איבערן פנים און אירע אויגן קוקן ארויס פון צווישן די האר.

דער לערער האט זיך ווידער אויסגעצויגן אויפן רוקן, ביידע הענט פארלייגט אונטער דער פאטילניצע און גענומען אונטערברומען א [illegible] אויף העברעאיש. יפות הלילות בכנען. טילצע האט זיך אויפגעשטעלט און געקוקט אויפן הויכן ברעג פון נארעוו און אויפן יידישן בית־עולם וואו די מאך־פארוואקסענע מצבות ליגן אין ענגשאפט איינע אויף די אנדערע. זי האט געקוקט אויף די גרינע לאנקעס, באשפרענקלט מיט ווייסע און געלע בלימלעך, אויפן שטעטל מיט די שטיבלעך וואס זעען אויס ווי צונויפגעטוליעטע שעפסן אין פעלד בעת א גוסרעגן. זי האט געקוקט אויפן הימל וואס לאזט זיך אראפ הינטער איר טאטנס הויז און איר איז געווען א שאד אלץ איבערצולאזן. טילצע האט געטראכט ווי אזוי זי וועט ריידן מיט טאטע־מאמע אז זי וויל אוועק פון אלטן הויז מיטן נידעריקן דאך וואס שימלט, זי וויל אוועק פון זייער הויף מיט די איינגעפאלענע בנינים — זי וויל אוועק קיין ארץ־ישראל!

אבער נאך איידער זי האט גערעדט וועגן דעם מיט אירע עלטערן האט שוין דער טאטע גערעדט מיט איר. מען האט אים דערטראגן אז זי שפאצירט מיטן העברעאישן לערער אויסערן שטעטל. „ניט נאר וואס דו וועסט מיטן טרייפניאק מער א ווארט ניט אויסריידן, איך וועל אים אויך ארויסיאגן פון מארעדאליער תלמוד־תורה. ער פארסמט מיט זיינע רייד די היגע בחורים, זיי זאלן פארן קיין ארץ־ישראל אין א קיבוץ וואו מען לייגט ניט קיין תפילין און מען היט ניט קיין שבת, קיין כשרות, קיין טהרת המשפחה, און מען גלייבט בכלל ניט אין א בורא־עולם. כל זמן איך בין דא רב, וועט אט דער אפיקורס דא ניט זיין קיין לערער.“ האט ר׳ שלום־שכנא געקאכט און געברויזט. ער איז נאך דעמאלט געווען ביי זיך זייער זיכער, האט געהאט אויף זיין זייט א סך פרומע בעלי־בתים נאך געפירט מילחמה מיט יעדן פורץ גדר. פון איין זייט האט טילצען ווי געטאן דאס הארץ פארן טאטן וואס שטייט אויס רדיפות פון די פרייע, און פון דער צווייטער זייט האט זי אפגעוויינט גאנצע נעכט פון מיטלייד מיטן לערער וואס איר טאטע און די פארפרומטע בעלי־בתים יאגן אים, ביז ער האט גענומען פארלאזן די תלמוד־תורה און אויך מארעדאליע.

נאך דער מעשה האט ר׳ שלום־שכנא געבראכט פאר טילצען א חתן, דעם יעקב־אשר כהנא. אזוי ווי ער איז נאך דעמאלט געווען א בחור אן א בארד, האט זיך נאך מער אנגעזען די געל־געפלעקטע הויט אויף זיין פנים און הענט, די רויטע געדיכטע האר אויפן קאפ. נאר זיינע גרינלעך־בלויע אויגן האבן געווארעמט מיט זייער גוטסקייט און אפשיי פאר יעדן מענטשן. ער איז גלייך פארכישופט געווארן פון טילצעס גרויסע פארטרוימטע און פארומערטע אויגן, פון אירע לאנגע צעפ. נאך מער האבן אים גערירט אירע האלב־קינדישע אפנהארציקע רייד. באלד ביי דער ערשטער באגעגעניש האט זי אים געזאגט אז זי האט תמיד געבענקט צו פירן א לעבן פון שיינקייט. האט דער חתן געענטפערט: „און וואו איז דען פאראן נאך מער שיינקייט ווי אין דער תורה? וואס קען זיין נאך שענער ווי בעת א יידישע טאכטער בענטשט פרייטאג־צונאכטס ליכט, אדער ווי בעת יידן גייען און זינגען סוכות מיט די אתרוגים און לולבים?“ די רביצן חנהלע איז געבליבן קאלטלעך פון מאנס התפעלות פארן חתנס תורה און חכמה. זי האט געזען אז זייער טאכטער איז אין אים ניט פארקאכט. פונדעסטוועגן האט די רביצן איינגעשטימט אז יעקב־אשר כהנא איז א געזעצטער מענטש און א צוגעפאסטער שידוך פאר זייער טאכטער. טילצע דארף א מאן וואס זאל צו איר זיין אויך א פאטער.

ערשט שפעטער האט דער טאטע איינגעזען אז כאטש טילצע האט נאכגעגעבן האט זי זיך קנאפ וואס געבויגן. זי האט נאך דער חתונה אפגעשניטן די צעפ, איז געווארן א רביצן אין א קאפטיכל און א מאמע פון א יינגעלע. נאר זי האט נאך אלץ געקוקט מיט פארחלומטע האלב־נאכטיקע אויגן אין מיטן העלן טאג. ווען דער טאטע איז געווען צו גאסט אין לעבעוו און געשמועסט מיט דער טאכטער, האט ער ניט געגלייבט זיינע אויערן אז א ראש־ישיבהס א ווייב קען האבן אזעלכע טענות צו דעם מאנס תלמידים:

פאר וואס טראגן די בחורים אזעלכע לאנגע פאות און ציצית? פאר וואס גייען זיי ארום אין צעקנאדערטע בגדים, מיט אומריינע הענט און ברודיקע נעגל? בעת די ישיבה־לייט דאווענען און לערנען, שאקלען זיי זיך און שרייען אויף א משוגעדיקן אופן. פורים נאך דער סעודה לויפן זיי זיך גאנץ לעבעדיק צוזאמען קוקן און לאכן ווי די ליצנים, מאכן זיך משוגע, זינגען און טאנצן ווילדע טענץ. לעבעדיק איז א בלאטיק שטעטל ערגעץ אין א העק און אויך בעלי־בתים מיט די בעלי־הביתטעס גייען ארום פארשלומפערטע. פאר וואס דארפן אלע וויסן ווען מען הייצט די ווייבערשע באד און וועלכע ווייבלעך ס׳גייען טבילה? זיי זיינען פרום אויף אן אומפארשעמטן אופן.

״דאס גאר?״ האט ר׳ שלום־שכנא אנגעקוקט די טאכטער נבהל־ונשתומם. ״דו ווייסט דאך אז די ישיבה־לייט זיינען ארעם און וואוינען אויף קאלטע סטאנציעס וואו דאס וואסער אין די עמערס פרירט ממש. גייען זיי שלעכט אנגעטאן און זיינען ניט געוואשן. אבי איך האב געמיינט, דו ביסט אומגליקלעך, ווייל די בני־תורה באגילען מענטשן אין די גאסן, וואלגערן זיך שיכורע אין רינשטאק, איך האב געמיינט, דו ביסט אומגליקלעך, ווייל דיין מאן איז צו דיר גראב, ער קארגט דיר דאס ביסן און איז א שלעכטער טאטע צו אייער קינד, האב איך געמיינט.״

״יעקב־אשר איז צו אונדזער קינד שטארק צוגעבונדן און איז אויך מיר דייער גינציק.״ האט טילצע געשמייכלט פארומערט און געזוכט ווערטער ווי צו געבן דעם טאטן צו פארשטיין אז דער מאן זארגט זיך טאקע פאר איר, נאר ווייס ניט ווי צו זיין צערטלעך, פונקט ווי ער באמקעט ביי דער גמרא, אבער קען ניט זינגען. ״מיר פעלט ביי יעקב־אשרן שיר־השירים.״ האט זי ענדלעך געזאגט און אירע באקן האבן זיך צעגליט ווי [illegible] בלעטער.

״שיר־השירים זינגט א ייד צום בורא־עולם, ניט צו א אשה. דיין מאן איז שולדיק, ער מאכט דיך קאליע, ווייל ער פארלאנגט ניט פון דיר זאלסט זארגן פאר זיינע תלמידים, ווי דאס טוען די ווייבער פון אנדערע ראשי־ישיבה.״ האט דער טאטע געשטראפט די טאכטער און איר געלאזט וויסן, אז אויף ווינטער קומט אין ישיבה רפאלקע, איר ייִנגסטער ברודערל. בונטעוועט זיך שוין, ער וויל ניט פארן אין א ישיבה וואו ער וועט מוזן עסן ביי פרעמדע טישן, איז אדרבא, זאל זי אכטונג געבן ער זאל זיין ארומגעוואשן, ריין אנגעטאן, ער מעג זיך אויך פירן לויט ווי געשמאק און זיך ניט שאקלען ביי דער גמרא, ניט שרייען ביים דאווענען, ער מעג אפילו גיין מיט צוגעשארענע פאות, ס׳איז קיין חילוק ניט, אבי ער זאל זיצן און לערנען.

רפאלקע האט נאך יינגלוויז געקענט אפזיצן שעה־לאנג ביים טאטנס טיש, זיך צוהערן וואס אלע ריידן און אליין א ווארט ניט זאגן. ער איז אויסגעוואקסן — א בוים, מיט ברייטע פלייצעס און גרויסע שטארקע הענט; מיט א הויכן גלאטן ווייס־אידעלן שטערן, ארומגעראמט מיט געקרייזלטע האר, און מיט אפגערונדיקטע פרישע ווינקלען מויל ווי ביי א קינד. א קורצזיכטיקער, האט ער געטראגן גרויסע ברילן ווי דער טאטע. זיינע אויגן, שטילע און קלוגע, האבן געקוקט קלאר, רואיק, פארשעמט. [illegible] האט אין זיין בליק געשפילט א שמייכל פון מילדן און גוטמוטיקן שפאס וואס וואלט געפאסט פאר א סך אן עלטערן בחור ווי פאר אים.

ר׳ שלום־שכנא האט זיין בן־זקונים געהאלטן פאר א געבוירענעם בעל־מדרגה און גוטע מידות וואס אנדערע מענטשן קענען ניט דערגרייכן אויך דורך הארעוואניע. איינעם שטערט זיין כעס, א צווייטער ליידט פון גאווה, א דריטער איז בטבע א קל, א לייכטזיניקער — חסרונות וואס רפאלקע האט פון זיי ניט געליטן, ער דארף הארעווען בלויז אויף אין זאך, אויף אויסשטייגן אין לערנען. איז איצטער די יסורים וואס אויך זיין בן־זקונים איז שוין קאליע געווארן, האט ר׳ שלום־שכנא זיך ניט געקענט מוחל זיין, וואס ער האט פריער ניט פארשטאנען אז טילצע האט נאך ניט פארגעסן דעם ארויסגעטריבענעם לערער פון תלמוד־תורה וואס האט די שטעטלשע בחורים געוואלט מאכן פאר חלוצים. און ווען דער ברודער האט זיך פאר דער נארישער שוועסטער פארטרויט אז אויך ער וויל ווערן א חלוץ, איז איר משמעות אנטקעגן געקומען דער שיר־השירים פון יענעם העברעאישן אפיקורס און זי האט רפאלקען [illegible] צו טאן וואס זיין הארץ גלוסט.

אנהייב אלול איז דער רב געפארן קיין לעבעדיע אפנעמען דעם זון און אויסגעפונען אז די טאכטער רעדט ניט מיטן מאן. טילצע איז אויף אים אין כעס נאכמאל ער איז געפארן קיין מארעדאליע ווארענען דעם טאטן אז רפאלקע גייט ארויס פון דרך־הישר. זיין גאנצע אנגעזאמלטע ביטערניש האט ר׳ שלום־שכנא געוואלט אויסלאזן צו דער טאכטער, נאר דער איידעם האט אים געבעטן רחמים ער זאל טילצען א שלעכט ווארט ניט זאגן, זייער שלום־בית זאל נאך מער ניט צעשטערט ווערן. האט זיך ר׳ שלום־שכנא גענומען צום זון, ער זאל אים זאגן הלמאי האט ער געווארפן אן אומחן אויף לערנען. וואס פעלט אים אין לעבעדיע און פאר וואס ציט אים צו די חלוצים? דער בן־זקונים האט געענטפערט אזוי רואיק ווי ער וואלט געווען עלטער פון אויסגערעגטן טאטן: ער האט ניט געווארפן קיין אומחן אויף לערנען, אים פעלט אין לעבעדיע גארניט און די שוועסטער טילצע איז דא ניט שולדיק. דאס האט ער אליין געוואלט אויסגעפינען וואס די חלוצים טראכטן און טוען. אויב אבער דער טאטע באשטייט אויף דעם, וועט ער אינאיינעם מיטן טאטן זיך צוריקקערן אהיים קיין מארעדאליע.

5

זונדל קדיש איז ניט צוריקגעפארן אנהייב זמן קיין ווארשע אין תחכמוני. אזוי האט דורבוים פארלאנגט זיין איידעם, דער דיין ר׳ צדוק, און ר׳ שלום־שכנא האט אין דעם געזען א נס, א ישועה. ערשטנס וועט זיין רפאלקע האבן א חבר אין לערנען, צווייטנס, בלומע־ריוושע וועט זיך דערנענטערן צו איר חתן, דריטנס, פארן חתן גופא איז וויכטיק ער זאל לערנען וואס מער ש״ס און פוסקים, בילדונג האט ער שוין איבערגענוג. האט דער רב יעדן טאג געלערנט מיט די צוויי בחורים א שיעור, און נאך דעם נאכגעקוקט דורכן פענצטער פון ספרים־חדר ווי ביידע גייען אין בית־מדרש חזרן דעם שיעור, אדער לאזן זיך אוועק הינטערן שטעטל שפאצירן. אויפן טיש זיינען געבליבן ליגן זייערע צוגעמאכטע גמרות און דער רב האט אויף די גמרות געקוקט ווי פרעגנדיק זיי, צי וועט דער זון וואס האט געוואלט ווערן א חלוץ ניט קאליע מאכן דעם צוקינפטיקן איידעם, און צי וועט דער געבילדעטער צוקינפטיקער איידעם ניט איבערריידן דעם זון ער זאל פארן שטודירן.

פון א פענצטער אין עסצימער האט זיי אויך נאכגעקוקט א קליין קעפל אין א גרויסן פארוק — די רביצן הענעלע. זי וואלט גערן געוואלט אז די צוויי חברים זאלן ווערן שוואגערס. נאר דעם דיינס אייניקל און איר טאכטער זיינען נאך אלץ צווישן זיך פרעמדלעך. ווען זונדל קומט אריין אין שטוב צום לערנען, רעדט מיט אים בלומע־ריוושע א פאר מינוט גאנץ געוויינלעכע רייד און גייט באלד אוועק צו זיך אין צימערל אדער אין שטעטל צו חברטעס. און אז דער רב פרעגט ביי דער רביצן: ״נו? איך מעג דאך וויסן וואו ס׳האלט צווישן דיין טאכטער און איר חתן?״ ווייס זי ניט וואס אים צו ענטפערן. הענעלע לאכט אין זיך: דערלעבט יארן! איר שלום־שכנא וויל אז זייער טאכטער זאל פארברענגען מיט א בחור.

ביידע יונגעלייט שפאצירן הינטערן שטעטל און איבער זייערע קעפ ציען זיך גרויע וואלקנס ווי אין א פארמעסט מיט די צוויי ווער עס וועט פריער אנקומען, כאטש די וואלקנס ווייסן אפילו ניט וואו זיי ווילן אנקומען. די

האַרבסטיקע פּעלדער סטאַרטשען הויל־נאַקעט און שטעכעדיק. פֿון הינטער פּאַרקאַנעס בייגן זיך אַרויס איבערן וועג פּרוכטביימער מיט גרינלעך־האַרטע באַרן, מיט רויטלעכע עפּל. פֿון אַ פֿאַרוואַקסן ווינקל אויפֿן גאַרטן הערט זיך אַ געשריי פֿון ווילדע קאַטשקעס און פֿון ערגעצוואו דערגייט אַ טרוקענע קלאַפּעריי פֿון אַ בוטשאַנס ברייטע פֿליגל. ער פֿרואווט זיי אויס פֿאַרן הייבן פֿלי אין ווייטן וועג וואָס וועט זיך אין גיכן פֿאַר אים אָנהייבן. אין שטעטל און אויך די אַרומיקע וועגן זײַנען די ביימער נאָך פֿאַרהילט אין טונקל־גרינעם בלעטערוואַרג, נאָר אויפֿן קלויסטערבאַרג טראָגט שוין אַ בוים אַ פֿלאַם־רויטע קרוין, אַ ווינט רײַסט אָפּ פֿון די צווײַגן אַ הויפֿן בלעטלעך און צעיאָגט זיי ווי פֿונקען. די שלאַנקע טאָפּאָלן אַרום קלויסטער זעען אויס נאָך וואָוקסיקער. די לאַנגע בלוילעכע שאָטנס פֿון די טאָפּאָלן קריכן באַרג־אַראָפּ, ביז צום ברעג פֿון שטראַמיקן נאַרעוו.

רפֿאלקע דעם רבס קען פֿאַרמאַטערן אַ מענטשן מיט זײַנע לאַנגע הפֿסקות פֿון איין וואָרט ביז צום צווייטן. אויך דאָס מאָל אויפֿן שפּאַציר שווײַגט ער, בעת זונדל, דער עלטערער פֿון אים, האַלט זיך אין איין היצן. „זאָג מיר, פֿאַר וואָס איז בײַ דײַן שוועסטער רעכט אַז דו זאָלסט ווערן אַ חלוץ, אײַער ברודער בן־ציון זאָל לערנען אויף האַנדלס־קורסן, אײַער פֿאַרפֿאַלענער ברודער אין אויסלאַנד זאָל זיך דאַרטן קוועטשן אויף ביכער אין פֿילאָסאָפֿיע, נאָר אַז איך וויל זײַן אַ הײַנטצײַטיקער רב, ניט אַזאַ אַלטמאָדישער ווי אײַער טאַטע, איז אָדער דײַן שוועסטער לאַכט פֿון מיר אָדער זי איז אין כּעס. גיב מיר צו פֿאַרשטיין דעם שׂכל דערפֿון. ענטפֿער, צי ניט די עצמות.“

„בלומע־ריוועטשע האָט ניט ליב אַ מענטשן וואָס בלײַבט שטיין אין מיטן וועג,“ ענטפֿערט לסוף דער גלאַסענער רפֿאלקע. „דו אָבער ווילסט בלײַבן שטיין אין מיטן וועג צוליב אַ גוטער קאַריערע.“

„ניט אמת!“ טוט זונדל אַ שפּאַן פֿאָרויס ווי צו באַווײַזן אַז ער בלײַבט ניט שטיין אין מיטן וועג. ער לערנט, זאָגט ער, גמרא מיט שולחן־ערוך און וויל קריגן סמיכה, ווײַל ער האַלט דווקא יאָ פֿון כּשר און טריף, פֿון לייגן תּפֿילין און היטן שבת. אָבער איטער דינים, האָבן יידן אויך ווילדע מינהגים פֿון געבויר־טאָג ביז צום בית־עולם. איטער פֿאַר גאָט, האָבן יידן אויך מורא פֿאַר כּישוף־מאַכער און זײַנען אײַנגעגלייבט אין זאַבאַבאָנעס וואָס פּאַסן פֿאַר געפֿאַנדיגער. ניט ער האַלט פֿון די ווילדע פּירעכצן און ניט ער וויל מאַכן אַן אָנשטעל אַז ער האַלט פֿון זיי. דערפֿאַר וויל ער ניט זײַן קיין רב אין פּוילן. אין אַנדערע מקומות מוז אַ געבילדעטער רב שטענדיק זיך פֿאַרענטפֿערן אַז ער איז ניט קיין אַפּיקורס, בעת אין אויסלאַנד דאַרף אויך אַן אָרטאָדאָקסישער רב זײַן געבילדעט. פֿאַר וואָס עפּעס זאָל ער זײַן אַ רב אין אַ קליינשטעטלשן, הילצערנעם בית־מדרש מיט אַ פּלאַכן דאַך ווי אַ פּויערש הײַזל, און ער טאָר ניט זײַן קיין גײַסטיקער פֿירער פֿון אַ יידישער געמיינדע אין אַ געמויערטן בית־הכּנסת מיט מאַרמאָרנע פֿאַראָדנע טרעפּ און גרויסע שײַנע פֿענצטער? ער פֿאַרלײַדט אויך ניט דעם שטייגער פֿון האַלטן אַ דרשה מיטן ניגון פֿון אַ פּיעכאָטנעם מגיד. איידער דרייען פּשטלעך אויף מדרשים און דערציילן נאַרישע מעשׂיות פֿון די וויכבערישע מוסר־ספֿרים, איז דאָך פֿיל שענער צו ריידן אין אַ געהויבענעם לשון, אין ענגליש אָדער אין דײַטש, מיט פּסוקים פֿון תּנ״ך, מיט שפּרוכן פֿון גרויסע דיכטער, און זײַן אָנגעטאָן אין אַ לאַנגן, שוואַרצן אייבערבגד, מיט אַ ווײַסן קראַגן. אין דער וועלט איז אַ ראַבינער אַן אָנגעזעענער מענטש אויך בײַ קריסטן, בעת אין פּוילן און ליטע לאַכן פֿון אַ כּלי־קודש אַפֿילו יידן. אויב זיי זײַנען ניט קיין פֿרומע — האָט זונדל אויסגעפֿירט און זיך ראַפּטאָם אָפּגעשטעלט אַנקוקנדיק רפֿאלקען מיט חשד.

„איך זע אַז אויך דו לאַכסט פֿון מיר פּונקט ווי דײַן שוועסטער. אין אײַער משפּחה זײַנען די קינדער געראָטן אין אײַער פֿאָנאַטישן זיידן, דעם זעמבינער רב. נאָר ער איז אַ פֿרומאַק אויף דער רעכטער זײַט, בעת איר זײַט פֿרומאַקעס אויף דער לינקער זײַט — אין אַפּיקורסות פֿון אַ מיטן וועג ווייסט איר ניט.“

„אַ האַנט איז אָדער אַ רעכטע אָדער אַ לינקע. האָסט אַ מאָל געזען אַ מיטלסטע האַנט?“ האָט רפֿאלקע געשמייכלט.

„אָבער דער קאָפּ איז אין מיטן,“ האָט זונדל געענטפֿערט.

רפֿאלקען איז דער ענטפֿער געפֿעלן, האָט ער מיט זײַנע מילדע אויגן פֿון דער זײַט אָנגעקוקט זונדלען און אים שטיל געטרענט צו זײַן ווידע ווייס פֿון זײַנע פּלענער. זונדלס קינבאַק און ווינקלען מויל האָבן גענומען אונטערציטערן. „דערפֿאַר לאָזט דאָך דער זיידע מיך ניט פֿאָרן צום נײַעם זמן אין תּחכּמוני, ווײַל איך האָב זיך פֿאַר אים אויסגערעדט וואָס איך האָב בדעה צו טאָן. דער זיידע איז טאַקע אַ משׂכּיל, נאָר אַ ראַבינער איז אויך בײַ אים אָפּגעפֿרעגט.“

רפֿאלקע האָט לאַנג געווישט די אָראָפּגעגומענע ברילן און זיך געריבן דעם נאָזאָטל. ווי שטענדיק בעת ער דאַרף זאָגן עפּעס וואָס איז אים ניט שטאַרק גיהאַ. „איך האָב דיר געהאָט צוגעזאָגט אַז איך וועל עס דעם טאַטן ניט דערציילן, אָבער דו אַליין דאַרפֿסט עס אים דערציילן. דו ווייסט דאָך אַז מײַן טאַטע דערוואַרט זאָלסט חתונה האָבן מיט מײַן שוועסטער און מיט דער צײַט ווערן רב אין מאַרעדאַליע.“

ווי ווייך און שטיל רפֿאלקע האָט עס ניט אַרויסגעזאָגט, האָט זונדל אויפֿגעצאַפּלט און געענטפֿערט האַסטיק. „אויב דײַן שוועסטער וואָלט אײַנגעשטימט מיט מיר מיטצופֿאָרן וואָלט איך עס דײַנע עלטערן דערציילט. ווי באַלד אָבער דײַן שוועסטער איז ניט מסכּים און האַלט זיך מיט מיר פֿון נײַעם, בין איך עס דײַנע עלטערן ניט מחויב צו דערציילן.“

זונדל קדיש האָט ניט געקענט לעבן אָן סודות. האָט ער עפּעס פֿאַרבאַהאַלטן אַפֿילו פֿון זײַן כּלה און איר ברודער. אַזוי ווי ער האָט אויפֿן פֿאַרלאַנג פֿון זיידן געמוזט בלײַבן דערווײַל אין מאַרעדאַליע, האָט ער איטער דעם שיעור בײַם רב אויך געלערנט ענגליש בײַ אַ לערערקע. ער האָט אָבער ניט געהאַלטן אַז ער איז מחויב עס צו דערציילן אין בית־הרבֿ.

צעסנע גינזבורג האָט אין וואַרשעווער אוניווערזיטעט שטודירט פֿרעמדע שפּראַכן. זי האָט איבערגעריסן די לימודים און איז צוריקגעקומען אַהיים, ווײַל אין אוניווערזיטעט האָבן זיך אָנגעהויבן מהומות קעגן יידישע סטודענטן און זי האָט איבערהויפּט ניט געזען קיין תּכלית אין זיך לערנען. אין שטעטל האָבן זיך אַרום איר געקליבן מיידלעך פֿון בעלי־בתּישע שטיבער, און ווען זי האָט שפּאַצירט מיט חבֿרטעס, האָט זיך פֿון דער קאָמפּאַניע געטראָגן אַ פֿריילעך געלעכטער פֿון אירע שאַרפֿע ווערטלעך. אַ וואָוקסיק־שמאָלע, מיט אַ בלאַס בייניק פּנים, גרויסע בלוילעכע ווײַסלען און קאַלטע קלוגע אויגן, האָבן אירע דינע ליפּן אַן איבערהער שפּאָטיש געצוקט, ביז געשמייכלט. זי האָט זיך ווי פֿאַרשטעקט אין דער מחנה פֿון אירע באַגלייטערינס און אויף יעדן בחור געלאָזט פֿאַלן אַן אָפּלאַכעריש ווערטל. מען האָט וועגן איר גערעדט: „צעסנע ווייס אַז זי איז ניט קיין שיינע. דערפֿאַר איז זי אַזוי שטעכיק מיט מאַנסלײַט.“ און ס׳האָט טאַקע אויסגעזען ווי זי וואָלט זיך געקליבן צו בלײַבן אַן אַלטע מויד.

אויך בלומע־ריוועטשע דעם רבס האָט זיך מיט איר געפֿרײַנדלט און צעסנע איז צײַטנווײַז אַרײַנגעקומען אין בית־הרבֿ. ר׳ שלום־שכנאַן איז עס ניט געפֿעלן. פֿון דער פֿרײַלין גינזבורג האָט זיך געטראָגן דער ריח פֿון

גרויסשטאָטישן טרייפֿענעם געלעכטער, פֿון שמד־שטיק און בת־יחידישע קאַפּריזן. קיין צניעות האָט מען זיך פֿון איר בוודאי ניט געקענט אָפּלערנען. נאָר דער רבֿ האָט זיך שוין צוגעוואוינט ניט צו זאָגן דער טאָכטער אַ דעה מיט וועמען זיך צו חבֿרן. האָט בלומע־ריוושע נאָך אין מיטן זומער צעסנען באַקאַנט מיט זונדל קדיש און שפּעטער געפֿרעגט אַ מיינונג וועגן אים.

"ער איז אַ שיינער, נאָר אַ מיידלשער מיט אַ ליאַלקעוואַטע פּנים." האָט צעסנע געענטפֿערט קאַלט און פֿײַנדלעך.

"ער האָט נאָר אַזאַ אויסזען, אין כאַראַקטער איז ער גאַרניט אַזאַ ווייכינקער," איז בלומע־ריוושע רויט געוואָרן פֿון פֿאַרדראָס הלמאַי צעסנע געפֿינט אַ חסרון אויך אויף זונדלען.

איטלעך מאָל ווען די שטעטלשע מיידלעך האָבן שפּאַצירט אין קאָמפּאַניע און זונדל קדיש איז פֿאַרבײַ, שטענדיק אָן אויסגעפּוצטער און מיט אַ זיסן שמייכל אויף די פֿרישע ליפּן, האָבן די מיידלעך דערפֿילט אַ היץ אין די פּנימער און אַראָפּגעלאָזט די אויגן. ערשט נאָך דעם ווי ער איז פֿאַרבײַגעגאַנגען, האָבן די מאַרעדאַליער טעכטער אויסגעדרייט די קעפּ און לאַנג נאָכגעקוקט דעם שיינעם בחור. אויך צעסנע גינזבורג האָט אים נאָכגעקוקט מיט פֿײַכטע ווײַסלען און אירע דינע ליפּן האָבן געצוקט פֿון גלוסטעניש. נאָר אַ געקרענקטע הלמאַי ער האַלט זיך פֿון ווײַטן, האָט זי פֿון אים אָפּגעלאַכט אַז ער גייט מיט אַ געגנגלע פֿון איינעם וואָס טוט דער ערד אַ טובֿה מיט זיין טרעטן אויף איר. ער איז בײַ זיך אַזאַ יחסן אַז אים שטייט ניט אָן צו שלאָפֿן מיט זיך גופֿא אין איין בעט. די קאָמפּאַניע האָט געלאַכט און צעסנע גינזבורג האָט דערווײַל צוגעטראַכט נאָך עפּעס. "לויט זײַן מיידלשע נוסח צירקע, זעט מען אַז ער איז אַ נאַר." מיט דעם האָבן שוין די חבֿרטעס ניט אײַנגעשטימט: ניט אמת! זונדל דעם ריינס איניקל איז אַן איידעלער און געבילדעטער. ניט אומזיסט האָט אים בלומע־ריוושע דעם רבס אויסגעקליבן פֿאַר אַ חתן. צעסנע גינזבורג האָט געצויגן מיט די שמאָלע אַקסל און געענטפֿערט גלײַכגילטיק: זי זעט דאָס ערשטע מאָל אַז חתן־כּלה זאָלן זיך האַלטן אַזוי פֿון ווײַטן. זונדל און בלומע־ריוושע גייען אַפֿילו זעלטן אַרויס שפּאַצירן אינאיינעם.

דעריבער האָט פֿרײַלין גינזבורג זיך לחלוטין ניט געריכט אַז אין אַ שפּעט־זומערדיקן אויגוסט־פֿאַרנאַכט וועט זיך צו איר אין שטוב אַרײַנשטעלן זונדל דעם ריינס איניקל און זיך אָנבאָטן צו זײַן איר שילער. אַזוי ווי לעת־עתּה פֿאָרט ער ניט צוריק קיין וואַרשע אין ראַבינער־סעמינאַר, וויל ער דאָס מאָל אין זאַך נעמען בײַ איר לעקציעס אין ענגליש. וויפֿל וועט עס אים קאָסטן? שטענדיק גרייט אויף אַ שפּאַסיקן ענטפֿער, איז צעסנע דאָס מאָל געוואָרן איינגעטריקנט ווי דער פֿישביין פֿון איר גאָרסעט. איר בלאַס פּנים האָט זיך גענומען רייטלען, אירע אויגן האָבן אויפֿגעלויכטן. זי האָט זיך צעשמייכלט און באַוויזן צוויי שורות בלאַנקע און תּאווהדיקע ציין, גרייט זיך אַרײַנצובײַסן ווי אין אַ זאַפֿטיקן עפּל אין זונדלס אָפּגערונדיקטע גאָמבע מיטן חן־גריבעלע אין מיטן. אָבער אַ מינוט שפּעטער האָט זי שוין גערעדט מיט דער קילער חשיבֿות פֿון אַ לערערין אַז זי וועט זײַן צופֿרידן צו האָבן אַ שילער אין ענגליש. ווענן געצאָלט וועלן ווי נאָך צײַט האָבן צו ריידן. אויב ער וועט וועלן, וועט ער איר קענען צוריקצאָלן מיט לעקציעס אין העברעאיש.

בלומע־ריוושע־דעם רבס האָט זיך עס דערוואוסט פֿון אירע חבֿרטעס. "פֿאַר וואָס האָסטו מיר ניט דערציילט אַז דו לערנסט בײַ צעסנע גינזבורג ענגליש?" האָט זי לאַכנדיק געפֿרעגט בײַ זונדלען, ווען ער איז אַרײַנגעקומען אין בית־הרבֿ צום שיעור מיט איר טאַטן. אַ נעערגערטער וואָס ער מוז לעבן אין אַ קליין שטעטל וואו מען קען קיין זאַך ניט האַלטן בסוד, האָט זונדל געענטפֿערט ברוגזלעך. "וואָס איז דאָ צו דערציילן? קיין אַנדער לערער פֿון ענגליש ווי די פֿרײַלין גינזבורג איז דאָך אין מאַרעדאַליע ניטאָ." און זײַנע בליקן האָבן נאָך צוגעגעבן אויך שטום לשון אַז דאָרט וואו ער וויל פֿאָרן און בלומע־ריוושע וויל ניט מיטפֿאָרן מוז מען דאָך קענען ענגליש.

"און דיר האָט עס זונדל דערציילט?" האָט בלומע־ריוושע שפּעטער געפֿאָרשט בײַם ברודער. "ניין, ער האָט עס מיר ניט דערציילט." האָט רפֿאלקע אויך זײַן שטייגער געענטפֿערט געלאַסן און ניט פֿאַרשטאַנען פֿאַר וואָס די שוועסטער האָט אַזאַ אויפֿגערעגט צעפֿײַערט פּנים.

די בית־הרבֿ האָט גוט געדענקט וויפֿל מאָל צעסנע האָט בלומרשט אָפּגעלאַכט פֿון זונדלס שיינעם האַלב־מיידלשן אויסזען. ווײַזט אויס אַז גראָד פֿאַר זײַן ווייכן אויסזען מיטן פֿאַרנעפּלטן שמייכל געפֿעלט ער איר. דער מאַנטבילשער סטודענטקע. "מאַמע, מאַמע, זונדל דעם ריינס לערנט ענגליש בײַ צעסנע גינזבורג," איז בלומע־ריוושע אַרײַנגעלאָפֿן מיט דער נײַעס צו דער רביצן אין קיך. נאָר אויך העניעלע האָט ניט פֿאַרשטאַנען הלמאַי די טאָכטער לאַכט מיט אַזוי פֿיל פֿאַרדראָס און אירע אויגן פֿילן זיך אָן מיט טרערן.

6

צעסנעס טאַטע, שמואליקל גינזבורג, האָט געהאַנדלט מיט דײַנערלעך, מיט קידושין־רינגלעך, פֿאַרקויפֿט צירונג אין די שטיבער פֿון רײַכע פּאַליאַקן. אַ קליין דירעוודיק יידל מיט אויגן וואָס רוען ניט, איז בײַ זיך אין שטוב אַרומגעגאַנגען מיט אַ קלוג שפּאָטיש שמייכעלע פֿון אַ ווײַטן קרובֿ וואָס ווייס מער וויפֿל ער דערציילט. בעת ווײַב און טאָכטער האָבן זיך געקריגט, האָט ער זיך מיט אַ וואָרט ניט אַרײַנגעמישט. און ווען די צאַנקערײַ צווישן ביידע ווײַבער איז געוואָרן נאָך שטאַרקער, האָט זיך שמואליקל צונויפֿגעקאַרטשעט אויף דער קאַנאַפּע מיט אַ העמעלע צוקאָפּנס און איז אײַנגעשלאָפֿן.

די מאַמע גינענדל האָט זיך תּמיד געוואָרנט אַז די טאָכטער זאָל ניט בלײַבן זיצן ביז אין גרויען צאָפּ. האָט זי געהאַלטן אין איין לויבן פֿאַר די געסט אין שטוב דער טאָכטערס קלוגשאַפֿט, געלערנטקייט און גרויסע הצלחה בײַ מאַנסלײַט. אַפֿילו ווען אין שטוב זײַנען געזעסן די שטעטלשע מיידלעך און אַרײַנגעקוקט אין אַן אַלבאָם מיט בילדער, וואָס צעסנע האָט מיטגעבראַכט פֿון וואַרשע, האָט זיך גינענדל אַרײַנגעמישט.

"דאָס איז דאָך פּראָפֿעסאָר זאַוואַדסקי וואָס האָט זיך געוואָלט מגייר זיין, אויב צעסנע וועט מיט אים חתונה האָבן."

"ניט אמת." האָט די טאָכטער איבערגעהויבן אויף דער מאַמען אַ פּאָר פֿײַנדלעכע אויגן. "פּראָפֿעסאָר זאַוואַדסקי איז טאַקע אַ יידנפֿרײַנד, דערפֿאַר האָב איך פֿון אים אָנגענומען זײַן פֿאָטאָגראַפֿיע מיט אַן אונטערשריפֿט. נאָר ער האָט זיך קיין מאָל צו מיר ניט געשדכנט און זיך ניט געוואָלט צוליב מיר מגייר זיין. ער האָט דאָך אַ ווײַב מיט קינדער."

"איך האָב אַ טעות געהאַט. איך האָב אים פֿאַרביטן מיטן פּראָפֿעסאָר יוליוס ווילענטשיק וואָס האָט זיך געוואָלט צוליב דיר מגייר זיין." האָט גינענדל געענטפֿערט מיט אַ קאַלטער צורה. "דער זעלבער ווילענטשיק האָט דאָך דיר אויך געזאָגט אַז דו האָסט זיך אין אַנדערהאַלבן יאָר אויסגעלערנט מער ענגליש ווי אַנדערע אין פֿינף."

"פּראָפֿעסאָר ווילענטשיק איז דאָך אַ משומד, הײַנט ווי אַזוי האָט ער צוליב מיר זיך געוואָלט מגייר זיין?" איז צעסנע פֿון כעס אַזש אונטערגעשפּרונגען.

"אָבער צוליב דיר האָט ער געוואָלט צוריק ווערן אַ ייד. אַ צרה מיט מײַן טאָכטער: זי וויל ניט מען זאָל וויסן אַז זי האָט אַ גוטן קאָפּ און געפֿעלט

מאנסליַיט." האט די מאמע אפגעזיפצט פאר די מיידלעך וואס האבן ניט אויפגעהויבן די קעפ פון אלבאם. עלעהוי זיי וואלטן גארניט געהערט דעם שמועס.

להיפוך צו דער וואוקסיקער, דאריער טאכטער, האט איר מאמע גינענדל אויף זיך געטראגן א סך פלייש און פעטס. איַינגעקרעמפעוועט אין אן ענגן ברוסטהאלטער און גארסעט, די זאקן, דאס קלייד און די בלוזקע זיינען אויף איר געווען אנגעצויגן ביז צום פלאצן, זי איז געגאנגען ווי אויף ספרונזשינעס. געקנאקט אין דיל מיט די הויכע אפצאסן פון די טופל און יעדע מינוט פארדוקט די קורצע, פלינקע הענט אין די ברייטע, פליישיקע באקעס. גלייך ווי די שטעטלשע מיידלעך זיינען זיך צעגאנגען, האבן מאמע און טאכטער זיך גענומען קריגן, פון גרויס כעס האט צעסנע מער געשיפעט ווי גערעדט.

"קיינער גלייבט דאך דיר א ווארט ניט. מיַינע חברטעס דערציילן עס ווייטער שטובּיקע, די באקאנטע אין גאס, און אלע שטיקן זיך פון געלעכטער."

"ווײַל דו לאכסט אפ פון אלעמען, מיינסטו אז אלע האבן דיַין נאטור," האט גינענדל געדרייט מיט די גרויסע אויגן און מיטן הויכן טורעם האר אויפן קאפ.

"די מיידלעך זיינען זיכער אז אלע פראפעסארן וואס דו רעכנסט אויס זיינען פריער געווען מיַינע געליבטע און דערנאך מיך אוועקגעווארפן," האט צעסנע געביזן די דינע ליפן.

"אלץ בעסער ווי מען זאל זאגן אז אויף דיר זיינען איבערהויפּט ניטא קיין בעלנים. נארישע מויד! האסט א בעסערן פריַינד ווי דײַן מאמע?"

זינט אבער דעם דיינס איניקל איז געווארן אן איַינגייער ביי זיי אין שטוב, האט גינענדל איבערן פון האפענונג אז ענדלעך האט זיך אויף דער טאכטער [?] געפונען א בעלן — א מאנאַרכיק,‏ בעת זונדל איז געזעסן אין צעסנעס פארמאכט צימערל אויף דער לעקציע, איז די בעל־הביתטע ארומגעגאנגען אין די אנדערע חדרים אויף די שפיץ פינגער, ניט צו שטערן "די קינדער," כאטש האט זי דערהערט אז עמעצ איז ארויף אויפן גאניק, איז זי יענעם אנטקעגן געלאפן אין דרויסן, ער זאל ביַים אריַינקומען אין שטוב ניט ריידן צו הויך. גינענדל האט איבערגעשטעלט די שטולן ארום טיש און דערביַי זיך געהיט ניט צו מאכן קיין גערודער, זי האט ארומגעווישט די ראמען פון די בילדער אויף די ווענט, נאך א מאל א שייַער געטאן דעם סאמאוואר, די קליאמקע אויף דער טיר — אלץ זאל בלאנקען שפאגל־נײַ, גבירישע, אויפן טיש איז געלעגן א געהאפטענער טישטעך און אויף אים געפארעט א פארצעלייַענער טשייניק פארקאכט מיט פרישן טיי, טייגלעזער פון געשליפענעם גלאז האבן זיך איבערגעפינקלט מיט א זילבערנער צוקערניצע. אויף א גרויסן טאץ איז געלעגן א ברייטער, רונדער, געלבלעכער טארט. גינענדל האט זיך איבערגעפודערט דאס פנים, איינגעשמירט די האר אויפן קאפ נאך העכער און זיך צוגעהערט. די לעקציע אין פארמאכטן צימערל האט זיך פארצויגן, פריער האט דארט דעם דיינס איניקל געזאגט אויפן קול ענגלישע ווערטער, שפעטער האט צעסנע געחזרט ווערטער אויף לשון־קודש און דערנאך האט דארט דאס פארל געשמועסט געמיטלעך־שטיל.

אין שטוב איז אריַינגעקומען דער מאן. דערזען דעם כיבוד אויפן טיש, האט שמואליקל צופרידן א רייַב געטאן א האנט און געפרעגט הכנעהדיק צי מען קען קריגן א גלאז טיי מיט א שטיקל לעקעך. נאר דאס וויַיב מיטן תארטורעם אויפן קאפ האט זיך צו אים א רוק געטאן מיט אזא פאר פרעסערישע אויגן, אז ער האט זיך צונויפגעקארטשעט ווי א קראליקל. "גיי אין בית־מדרש און דריי זיך ארום דארט ביז ר' צדוק, זאל ער זען אז דו קומסט צום דאוונען," און זי האט מיטן קאפ אנגעוויזן אויפן צימערל וואו דאס פארל זיצט. "גיי זאג איך דיר!" האט זי נאך בייזער א ווארפּע געטאן צום מאן און ער האט זיך ארויסגערוקט פון שטוב אן א ווארט צו ריידן, מיט געהויקערטע פלייצעס פון א צוגעדרייט מענטשל וואס איז שוין צוגעוואוינט מען זאל זיך מיט אים שאפן.

די לערערין און איר שילער זיַינען געזעסן אין קליינעם צימערל ביַים טישל צוגערוקט צום אײנציקן פענצטער וואס איז ארויסגעקומען אין הויפל קעגן איבער א צעצוייגטער אלטער ליפע. זונדל האט ניט ארויסגענומען די אויגן פון ענגלישן לערנביכל און צעסנע האט ניט אראפגענומען די אויגן פון זיַין רונדן, צארטן קינבאק מיט די פרישע מילווינקלען. זי האט געפילט דעם שמייכל וואס בייַסט אירע ליפן. איר בלאס ביינדיק פנים האט געגליט. ער האט פלייצעס פון א מאנסביל א גבר, נאר זיַין קאפ איז נאך געפודעסט אין די האר געקרייזלט ווי ביַי א יינגל. זונדל האט איר שוין געהאט געזאגט אז ער איז דריי און צוואנציק יאר. און זי האט בעת־מעשה געטראכט, אז כאטש אין יארן איז זי בלויז מיט פיר יאר עלטער פון אים, איז זי אין דערפארונג א סך, א סך עלטער. אויך ער איז שוין א צייטיקע פרי, אנגעגאסן מיט זיסן זאפט און געשמאקן פלייש, אבער א נאך ניט־אנגעריירטער. ביַים געדאנק אז זי קען אפשר זיַין די ערשטע פרוי וואס וועט פון אים געניסן, האט צעסנע דערפילט ווי הינטער דער הויט פון איר שטערן גיסט זיך פונאנדער א שיכרות און די אדערן אין אירע שלייפן ציטערן, ציטערן. איר אטעם האט געברים און זי האט עטלעכע מאל אפגעשוידערט, געגליכן צו א טרינקער נאך א לאנגן טרונק בראנפן מיט אין אטעם און צי. זי האט איצט מער פון שטענדיק פיַינט געהאט די מאמע, וואס לויערט ווי א שפין אויף יענער זיַיט טיר און קאמבינירט שוין מציַיטנס ווי אויסצודרייען א שידוך. צעסנען האט זיך געדאכט אז אויך די בילדער אויף די ווענט, די צוויי עטאזשערקעס אנגעשטאפט מיט ביכער און דער קליידער־אלמער אין ווינקל — אלע גלאצן זיי אין שטומער דערווארטונג צי פון דעם וועט ארויסקומען א חתונה. אבער צעסנע האט ניט געוואלט טראכטן אזוי וויַיט. זי האט נאך אלץ געשמייכלט פארשייַט און פארגאפט, א ביסל א פארשעמטע פאר זיך אליין, וואס זי קען ניט אפרייסן די בליקן פון זונדלס ווייסן נאקן הינטער זיַין אפגערונדיקטן שטייַפן ראולעכן אייער, דארט וואו ס'ענדיקט זיך דאס קריַיזלעניש פון זיַינע שווארץ־פינקלדיקע, געדיכטע האר.

ווי האבן געענדיקט די לעקציע אין ענגליש און פריַילין גינזבורג האט אויפן טישל גלייך ארויסגעלייגט א ביכל מיט גרויסע, פירקאנטיקע יידישע אותיות. זי האט איינגעמישט א ווייַטל מיט קעסטעלעך פאר דיקדוק: יחיד, יחידה, רבים, רבות. "איצט וועט איר מיט מיר לערנען העברעאיש. א ביסל קען איך," האט זי געזאגט. "אין לעקציע נאך דער צווייטער? איר זייט גארניט פארמאטערט?" האט זיך זונדל געוואונדערט און צעסנע האט געענטפערט: ניין, זי איז גארניט פארמאטערט. נאר ווי האבן קוים אפגעלערנט צען מינוט, ווי די לערערקע פון ענגליש האט פארווארפן די לאנגע הענט ארום איר פאטילניצע, זיך געבראכן, געדרייט, זיך געצויגן א ניט־ארויסגעשלאפענע און עטלעכע מאל אפגעגענעצט. "פשעפראשעם!" האט זי מיט דער האנט אויפן מויל זיך אנטשולדיקט און פלוצעם אים א פרעג געטאן צוליב וואס ער וויל קענען ענגליש. מען זאגט אז ער קלײַבט זיך חתונה האבן מיט בלומע־ריוועטשע דעם רבס און מיט דער צייַט אליין ווערן דער הינגער מארעדאליער רב. איז דאך איבעריק אז ער קען פויליש.

א געקרענקטער ווי שטענדיק, וואס מען וויל ביַי אים אלץ וויסן, האט זונדל געענטפערט האלב מיט פארדראס און האלב מיט א תנדל אז דעם

רבס טאָכטער וויל אים נאָך ניט. צעסנע האָט מעשה מכשפה אים אַרײַנגעלאָכט אין פּנים אַז זי גלייבט אים ניט. בלומע־ריוועשע וויל אים זיכער יאָ פאַר אַ חתן, נאָר אפשר וויל זי ניט אויעקפּאַרן היגטער די הרײ־חושך, אָדער זי וויל ניט איבערלאָזן טאַטע־מאַמע. כאָטש בלומע־ריוועשע איז אַ הײַנטוועלטיקע, איז זי פאָרט אַ רבס אַ טאָכטער. זונדל איז אויך אַ ווײַל געבליבן זיצן אַז איבערראַשטער. "זי האָט מיט אײַך גערעדט? זי האָט עס אײַך דערציילט?" האָט ער לסוף אַרויסגעשעפּטשעט מיט אַזוי פּיל אַנגסט ווי מען האַלט זיך דערוואַוסט פון זײַנעם אַ פאַרברעכן. צעסנע האָט זיך קוים אײַנגעהאַלטן פון לאַכן און זיך איבערגעזעצט פון שטול אויף דער קאַנאַפּע.

"בלומע־ריוועשע דעם רבס איז אַ פאַרשלאָסענע און וועט ניט דערציילן אַזעלכע זאַכן. איך פאַרשטיי אַליין אַז אויב איר ווילט קענען לייענען און רײדן ענגליש, ווילט איר געווים פאָרן אין אַן אָרט וואו ענגליש איז די לאַנדשפּראַך. אײַך איז גאָרניט האַרט צו זיצן די גאַנצע צײַט אויפן שטול? אויב איר ווילט, קענט איר זיך איבערזעצן אויף דער קאַנאַפּע. איר קוים דאָך ניט אַזוי פרום, איר זאָלט מורא האָבן צו זיצן לעבן אַ פרוי."

ער האָט זיך איבערגעזעצט און זיי זײַנען נאָך לאַנג געזעסן און גערעדט. צעסנען האָט זיך געדאַכט אַז אַלע אירע בלוזקעס און אונטער־רעקלעך אין קלײדער־אַלמער הערן זיך צו אינאײינעם מיט איר וואָס דער בחור דערציילט. אָבער וואָס לענגער ער האָט גערעדט אַלץ אויסגעקילטער זײַנען געוואָרן אירע שמאָלע, הייסע בײנער. זי האָט אין זײַנע רייד געזען אַ בעמיש פון פּראַקטישע חשבונות און בטלנות פון אַ קלויזניק. "איך האַלט ניט פון אַ רעפאָרעם־שול מיט אַן אָרגל און אַ כאָר פון פרויען. דאָס איז שוין אַפילו. מען מוז אָבער מודה זײַן אַז ס'איז אַ סך שענער ווען אַלע דאַוונער זיצן אויף די ערטער, שטעלן זיך גלײַך און זינגען צוזאַמען. אײדער אין אונדזערע קלויזן און חסידים־שטיבלעך וואו יעדער האַלט ערגעץ אַנדערשוואו אין דאַוונען. מען שאָקלט זיך, מען קוועטשט זיך, מען שרײַט און מען לויפט אַרום ווי די משוגעים." האָט זונדל אויסגעפירט און אַנגעשטרענגט געקוקט אויף זײַן צוהערערין, כדי צו זען דעם אײַנדרוק פון זײַנע רייד אויף איר. צעסנע האָט דורכן פענצטער אַרויסגעקוקט אין הויפל אויף דער צעצווײַגטער ליפּע אין פרי־האַרבסטיקן פאַרנאַכט און אירע בליקן זײַנען אויף אַ מינוט געוואָרן ערנסט, ווי זי וואָלט געשטאַנען אויף אַ שיף וואָס דערווײַטערט זיך פון היימישן ברעג. ער איז אַ געשמאַקער ייִנגל, נאָר מען דאַרף אים ערשט מאַכן פאַר אַ מאַן, האָט זי ווידער אַ טראַכט געטאָן. אירע אויגן, שטענדיק פײַכטע און קעציש פון אַ להכעיס־ניצע, האָבן דאָס מאָל אין טונקלעניש געלויכטן קלוג און גינציק.

"איר דאַרפט צוריקפאָרן קיין וואַרשע און ענדיקן דעם ראַבינער־סעמינאַר. פאַר אײַער קאַריערע איז וויכטיק איר זאָלט האָבן דעם טיטל פון אַ געבילדעטן רב. אויך איך וועל אויף ווינטער מיסתמא צוריקפאָרן קיין וואַרשע."

בעת בײדע זײַנען פון טונקעלן צימערל אַרײַן אין גרויסן חדר, האָט די אויס אַ בלענד געטאָן אין די אויגן דאָס ליכט פון אַלע אָנגעצונדענע לאָמפּן. "די טיי איז דאָך שוין קאַלט געוואָרן, זעצט זיך קינדער," האָט די בעל־הביתטע אויס־געזונגען. די לינקע האַנט אײַנגעשפּאַרט אין דער היפּט און די רעכטע האַנט אויפגעהויבן אין דער הייך ווי אַ מחותנתטע וואָס טאַנצט קעגן חתן־כּלה ווען זיי גייען שוין מיט מזל צוריק פון דער חופּה. אַ קוק טוענדיק אויף דער מאַמען, פאַרפּיצט אין אַ לאַנג קלייד מיט אַ שאַל אויף די אַקסל, האָבן צעסנעס ווײַסלען געגומען בלאַנקען פון בײקיים. זונדלען ווידער, באַרײַסט פון פּאַרטרייִלעכן שמועס מיט דער פרײַלין, פון אירע קלוגע עצות און הייסן אָטעם, האָט דער געשטעלטער כּיבוד און וואַרעמער קבלת־פּנים פון דער בעל־הביתטע, נאָך מער צעטומלט. ער האָט זיך אַוועקגעזעצט בײַם טיש אויפן אָרט וואו גינענדל האָט אים אָנגעוויזן און געקוקט אויף אירע קורצע, פּלינקע הענט ווי זי צעשנײַדט דעם טאָרט. די מאַרעדאַליער רביצן מאַכט קיין מאָל ניט מיט אים אַזאַ יום־טוב. כאָטש מען האַלט אים פאַר איר טאָכטערס חתן.

"בײַ מײַן צעסנען וועט איר אין צוויי חדשים זיך אויסלערנען מער ענגליש ווי אין די וואַרשעווער שקאָלעס אין צוויי יאָר. מען האָט דאָך אין וואַרשע זי געוואָלט מאַכן פאַר אַ פּראָפעסאָרקע."

"מאַמע'ה" האָט צעסנע אויסגערופן און פאַרביסן די ליפּן. צו איר פאַרדראָס האָט זי איצט ניט געקענט אויסשרײַען אַז ס'איז אַ ליגן.

גינענדל האָט אויף דער טאָכטער אַ קוק געטאָן מיט אַ ליבלעכן שמייכל. "וואָס איז, מײַן קינד'ה" און ווייטער גערעדט צום גאַסט. "אײַער ווײַבע דער דיין קען אונדז ווייניקלעך. מײַן מאַן איז ניט פון יענע וואָס שטופּן זיך, און אונדזער בת־יחידה וועט דאָך אַוודאי ניט גיין פאַר יעדן זיך באַווײַזן אַז זי האָט מער שכל אין קאָפּל ווי אַנדערע אין קאָפּ." בתים האָט צעסנע עטלעכע מאָל זי איבערגעריסן. "מאַמע, איך בעט דיך'ה" די מאַמע האָט איטלעך מאָל געענטפערט מיט איר ליבלעכן שמייכל. "וואָס איז, מײַן קינד'ה" און ווייטער געלויבט צעסנען פאַרן בחור. דערבײַ האָט די בעל־הביתטע אַליין ניט באַמערקט ווי זי גיסט אָן אַלע צעשטעלטע גלעזער אויפן טיש מיט דער טונקל־רויטער אָנגעצויגענער טיי און צעשנײַט אויף פּאַקן דעם גאַנצן טאָרט, ווי דער גאַסט וואָלט עס אַלץ געמוזט אויס־טרינקען און אויפעסן.

7

אויסער אַ נאַשערין אויף יונגע שיינע בחורים, האָט צעסנע גינזבורג אויך ליב געהאַט פרעמדע סודות. און איבער זונדל קדיש איז געהאַנגען אַ סוד. אַ רעטעניש: פאַרוואָס זײַנען זונדלס עלטערן אוועקגעפאָרן קיין קאַנאַדע, זיך דאָרט געגט און אים איבערגעלאָזט בײַם זיידן? ווען צעסנע האָט אים געפרעגט צי ער קריגט בריוו פון טאַטע־מאַמע, איז ער געוואָרן אומרואיק און געענטפערט מיט אַ מורמלעניש וואָס זי האָט ניט פאַרשטאַנען. אָבער מיט אירע שטילע טריט און קלוגע, בייזע אויגן פון אַ קאַץ וואָס גנבעט פון די טעלער, האָט זיך צעסנע פון די שטעטלשע דערוואוסט אַ סך זאַכן וועגן אַלטן דיין, זײַן זון און געוועזענער שנור.

דער דיין ר' צדוק איז אַ קראַנקער אַלטער מאַן און דעריבער עסט ער אַלע ערב־שבת חלה געטונקט אין הייסער מילך. ער איז אַ קורצער, אויף זײַן לאַנגער באָרד בלײַבט ניט צוגעקלעפּט קיין קרישקע, די קאַפּאָטע, העמד און אַפילו קאַמאַשן אויף אים זײַנען תמיד זויבער. איבערן וועסטל, פאַרשפּיליעט אויף אַלע קנעפּלעך, טראָגט ער אַ קעשענע־זייגער מיט אַ זילבערן קייטל. אין זײַן ספרים־אַלמער שטייט קיין ספר ניט קרום. אויף דער פּליטע געפינט זיך ניט קיין ניט־אויסגעוואַשענע כּלי. ר' צדוק איז נאָך אין די מיטעלע יאָרן געבליבן אַן אַלמן און האָט נאָר אַ מאָל ניט חתונה געהאַט. עטלעכע מאָל דורך דער וואָך קומט צו אים אַרײַן אַ ייִדענע אויפראַמען. דערציילט די אויפראַמערקע אַז זי האָט בײַם דיין כּמעט ניט וואָס צו טאָן. אַפילו דאָס געלעגער וואו ער שלאָפט איז קוים אָנגערירט ווי ער וואָלט גאָר קיין גוף ניט געהאַט.

און אין אָט דער קאַלט־ווײַסער ציכטיקייט האָט זיך געהאָדעוועט זײַן זון בײַנוש וואָס איז עפּעס ווי געבוירן געוואָרן אַ מידער און ברוגזער. מען האָט אין שטעטל אַפילו ניט באַמערקט ווי ער איז געוואַקסן. אַזוי האָט ער זיך געהאַלטן אַן אַ זײַט פון אַלעמען זינט קינדווײַז. דערנאָך איז ער אוועקגעפאָרן אין אַן אַנדער שטאָט זיך בילדן און איז צוריקגעקומען אַ

קענער אין רוסיש, אין פּויליש און דער עיקר אין לשון־קודש. מען האָט אויך אים געזאָגט אַז ס'איז ניט בנימצא נאָך איינער וואָס קען בעסער פון אים דיקדוק. ער האָט אָבער ניט געוואָלט האָבן צו טאָן מיט דער יוגנט וואָס לערנט עברית און קלייבט זיך פאָרן קיין ארץ־ישראל. אײַנגײַער בײַם דײַן האָבן דערציילט אַז בײַנוש זיצט שטענדיק אין זעלבן ווינקל און שווײַגט מיט אַ פאַרדראָסיק און פאַראיבלט פּנים, עלעהיי ער וואָלט אין מיטן נאַכט געזעסן אויף אַ פּוסטן וואָקזאַל און קען זיך ניט דערוואַרטן אויף אַ באַן אַוועקצופאָרן.

אין מאַרעדאַליער תּלמוד־תּורה וואו ער איז געווען אַ לערער האָבן די תּלמידים פאַר אים געציטערט. טאָמער האָט זיך אַ ייִנגל קעגן אים פאַרזינדיקט, האָט אים בײַנוש אַרײַנגעלאָזט אין פלייש פון מוסקול אַזעלכע שאַרף־פאַרדונדיקטע זויבערע נעגל, און צוגלײַך מיט דעם אין אים אויך אַרײַנגעלאָזט אַזאַ פּאָר גולדיש־צעפּינקלטע אויגן, אַז דאָס ייִנגל האָט פון שרעק אַפילו ניט געקענט שרײַען. די אַנדערע לערער האָבן אים ניט ליב געהאַט און געלאַכט פון זײַן קרענקלעכער פּינקטלעכקייט. בעת די לימודים אין די כּיתּות האָט בײַנוש געטראָגן אַ שוואַרץ־זײַדענע געפּרעסטע, גרויסע יאַרמלקע וואָס איז אים בסדר אַרונטערגעפּאַלן איבערן לאַנגן שמאָלן קאָפּ. האָט ער די יאַרמלקע יעדע מינוט צוגעהאַלטן מיט די הענט. אָבער קיין אַנדערע ניט געוואָלט אָנטאָן. „בײַ בײַנוש קדיש פירט מען ניט אויס," האָבן די אַרומיקע געשפּעט פון זײַן עקשנות און קיינער האָט ניט געצווייפלט אַז ער וועט בלײַבן אַן אַלטער בחור. צום ווינציקסטן האָט מען זיך געריכט אַז ס'וועט זיך אין אים אײַנליבן און גרייט זײַן מיט אים חתונה האָבן שטערקע טייטלבוים — אַ בעקערס אַ טאָכטער, די עקאָנאָמקע פון דער תּלמוד־תּורה וואו די יתומים פון מאַרעדאַליע און אומגעגנט האָבן געלערנט, געגעסן און געשלאָפן.

די עקאָנאָמקע האָט קעגן דעם לערער אויסגעזען ווי אַ שטאַרקער צעצווייגטער קלאָן קעגן אַ דינעם אויסגעקריטן שטאָם פון אַ בוימל מיט אַ שיטער קלעטער־קרוין. שטערקע טייטלבוים האָט געהאַט מאַנסבילישע פּלייצעס, צו־גרויסע אויגן, ליפּן און ציין; צו־ברייטע באַקן און אַ ברייטע האַלדז. אַז זי האָט גערעדט, האָט געהילכט אַ טרומייט. נאָר אירע אויגן האָבן געשמייכלט מיט מוטערלעכער גוטסקייט. אירע גרויסע ברייטע וואַרעמע הענט זײַנען ווי באַשאַפן געוואָרן צו קאָכן און ראַמען, צו גלעטן און אײַנשטילן. חברטעס האָבן אָפּגעהאַרציק זי געפרעגט הלמאַי זי גייט זיך פאַרבינדן מיט אַזאַ ביטערן און טרוקענעם נפש. טאָ זי עס ווײַל ער איז אַ געלערנטער? שטערקע האָט געלאַכט און געענטפערט מיט פאַרוואונדערונג. „וועס איר דען ניט אַז אויסער אַ געלערנטער מענטש איז ער אויך זייער אַ שיינער? און דאָס וואָס ער איז אַ ביטערער, איז ווײַל ער האָט זיך זינט קינדווײַז געהאָדעוועט אָן אַ מאַמע." מאַרעדאַליער כּלות האָבן זיך מיטן דײַנס און געהאַלטן פון אייטן, האָבן ווי ניט באַמערקט בײַנושעס טיפע טונקלע אויגן מיט די זײַדענע ברעמען, זײַן געשפּיצטע נאָז, די אויסגעצירקלטע ליפּן און שיין־געשניצטע הענט. אָבער שטערקע טייטלבוים, אפשר צוליב איר מאַנסבילשן אויסזען, האָט עס יאָ באַמערקט און מחמת איר גוטסקייט געמיינט אַז זי וועט אים קענען מילדער מאַכן דורך צוטוליען אים, ווי די אַנדערע יתומים פון תּלמוד־תּורה וואו זי איז די עקאָנאָמקע.

גלײַך נאָך דער חתונה איז בײַנוש קדיש מיטן ווײַב אַריבערגעפאָרן קיין ביאַליסטאָק. ער האָט מורא געהאַט, שטערקע זאָל אים ניט אַרײַנברענגען אין שטוב איר משפּחה מיט אירע פרײַנדינס, און יענע זאָלן מיט אים ניט ווערן קיין צו־נאָענטע מחותנים. נאָר אויך פון ביאַליסטאָק האָבן גאָר גיך בעגונען אָנקומען ידיעות אַז צווישן פּאָרל טויג ניט. כאָטש בײַנוש קדיש האָט געקראָגן אַ גוטן פּאָסטן פון אַ לערער אין אַ יבנה־שול און לעבט אין אַ פײַנער דירה, גייט ער נאָך אַלץ אַרום אַ בייזער און מיט אַ פאַרקנייטשטן שטערן, ווי ער וואָלט ערגעצוואו פאַרלייגט און קען בשום אופן ניט געפינען אַ טײַערן חפץ. ער פאַרבעט ניט קיין מענטשן צו זיך, גייט ניט צו געסט און פאַרלאַנגט פון ווײַב זי זאָל זיך פירן פּונקט ווי ער.

איינע אַ מאַריאַשע בלום איז צוריקגעקומען פון ביאַליסטאָק און דערציילט אַז זי איז געווען מיט אַ וויזיט בײַ איר חברטע, דעם בעקערס טאָכטער. האָט זי אַליין געהערט ווי בײַנוש קדיש האָט שטערקען געיאָרעט, הלמאַי זי האָט מיט צוויי וואָכן צוריק פאַרבעטן צו זיך אַ פרײַנדין מיט קורץ־געשאָרענע האָר. און יענע האָט איר ניט־דערדײַכערטן פּאַפּיראָס אָפּגעלאָשן אין אַ טײַטעצעלע מיט וואַסער. בײַנוש האָט געשריגן אַז כאָטש אין דעם איז שוין אַ האַלבער חודש, קערט אים נאָך אַלץ צום ברעכן איטלעך מאָל ווען ער דערמאָנט זיך דעם אויסגעלאָשענעם שפּיץ פון פּאַפּיראָס, אײַנגעשמירט אין רויטן פאַרב פון דער באַזובערקעס חזירשע ליפּן. נאָר אויב אַ פרוי לאָזט זיך רופן שטערקע, האָט ער געשריגן, איז קיין וואונדער ניט וואָס אויך איר פרײַנדין האָט ניט קיין בעסערן געשמאַק ווי אַז די קורץ־געשאָרענע מיטן אײַנגעשטונקען ציגאַרעטל אין טייטעצל. מאַריאַשע בלום האָט דערציילט אַז וואָס העכער ער האָט געגוואַלדעוועט אַלץ שטאַרקער האָט דאָס ווײַב געלאַכט, משמעות פון בושה פאַר דער שטעטלשער חברטע. „דו האָסט דאָך פריער געוואוסט אַז איך הייס שטערקע," האָט זי געלאַכט. האָט ער געענטפערט אַז פריער האָט ער זיך ניט אָפּגעגעבן אַ חשבון וואָס דאָס מיינט אַז אַ פרוי זאָל זיך איר גאַנץ לעבן לאָזן רופן מיטן נאָמען שטערקע.

בײַנוש קדיש איז קיין מאָל ניט געקומען צו גאַסט קיין מאַרעדאַליע פון שינאה צו די שטעטלשע. און זײַן ווײַב איז ניט געקומען, ווײַל זי האָט זיך געשעמט פאַר די שטעטלשע. אויך ווען אירע משפּחה־לײַט זײַנען געפאָרן קיין ביאַליסטאָק און זיך דאָרט מיט איר געטראָפן, האָבן זיי נאָכן צוריקקומען גאָרניט געוואָלט דערציילן. נאָר בעת מען האָט געפרעגט דעם דײַן ר' צדוק נאָך אַ וויזיט אין ביאַליסטאָק וואָס עס מאַכן די קינדער, האָט ער געקנייטשט מיטן פּנים. „גוט, זייער גוט." מען האָט אים אָבער ניט געגלייבט. די מאַרעדאַליער האָבן געהאַלטן אַז הינטער דער גרויסער צעוואַקסענער באָרד איז דער אַלטער דײַן פּונקט אַזאַ רשע ווי זײַן זון. ערשט ווען די מאַרעדאַליער האָבן זיך דערוואוסט אַז שטערקע איז געוואָרן אַ מאַמע, האָבן זיי פון דעם געדרונגען אַז דער דײַן האָט זיי פונדעסטוועגן ניט אָפּגענאַרט. זײַן זון און שנור האָבן זיך, זעט אויס, אײַנגעלעבט.

די זעלבע מאַריאַשע בלום האָט געבראַכט פון נײַגער אויסצוגעפינען דעם אמת. איז זי מיט אַ האַלב יאָר שפּעטער ווידער געפאָרן קיין ביאַליסטאָק און איז פון דאָרט צוריקגעקומען מיט פאַרבראָכענע הענט. „מאַמעלעך, מען טאָר דאָך ניט ריידן!" נאָר זי האָט יאָ גערעדט און איבערגעגעבן וואָס שטערקע האָט איר דערציילט: זי האָט געזען אַז דער מאַן גייט אין די פרײַע טעג אַוועק פון שטוב מיט זעקעלעך קערנער און טאָרבעלעך אָנגעפילט מיט ברויטשטיקלעך. איר פרעגן האָט זי ניט געוואָלט. אויב ער זאָגט אַליין ניט, ווייס זי שוין אַז זי וועט זיך פון אים גאָרניט דערוויסן. איז זי אים איין מאָל נאָכגעגאַנגען אויף טשיקאַוועס און געזען אַז ער זעצט זיך אויף אַ באַנק אין שטאָטגאָרטן און קאָרמעט פייגעלעך. שטערקע איז פון דעם געוואָרן זייער גערירט און זיך דערטראַכט צום געדאַנק אַז בײַנושעס אַלע משוגעתן וועלן פאַרשווינדן מיטן רויך, ווען אַנשטאָט קאָרמען פייגעלעך וועט ער האָבן צו צערטלען אַן אייגן אַ קינד. אַזוי גיך אָבער ווי דאָס עופעלע איז געקומען אויף דער וועלט און גענומען שרײַען, האָט אויך דער טאַטע גענומען שרײַען אַז אים איז קיין מאָל ניט געווען אומעטיק מיט זיך אַליין, אַז ער האָט אַ גאַנץ לעבן געגאַרט נאָך רו און שטילקייט; איצט איז אים

ערגער ווי דער טויט. דאָס מאָל האָט שטערקע מער ניט געלאַכט. אויך זי האָט געשריִען און נאָך העכער פון אים; ער האָט דאָך געוואוסט אַז זי איז שוואַנגער. איז פאַר וואָס האָט ער געשוויגן און זי געלאָזט האָבן דאָס קינד? האָט ער געענטפערט אַז פריִער האָט ער זיך ניט פאָרגעשטעלט ווי זײַן לעבן וועט אויסזען מיט אַ שרײַער אין שטוב. מאַריאַשע בלום האָט דערציילט אַז שטערקע האָט פאַר איר געוויינט און זיך געשלאָגן אין האַרצן.

״איך אַליין בין אין אַלץ שולדיק, ווײַל לויט מײַן כאַראַקטער קען איך זיך ניט גטן, איך קען ניט!״

אויך ווען זונדל האָט שוין גענומען גיין אין די קלאַסן און איז געווען אַ שטיל קינד, האָט זײַן טאַטע נאָך אַלץ געשריִען אַז ער האָט ניט אין שטוב די מנוחה וואָס ער דאַרף האָבן. די פײַנטשאַפט צווישן אים און די לערער פון דער יבנה־שול אין ביאַליסטאָק איז געוואַקסן און געוואָרן נאָך גרעסער ווי די שינאה צווישן אים און די מלמדים פון דער תלמוד־תורה אין מאַרעדאַליע. דערצו נאָך האָט ער געליטן פון אַ משוגעדיקן שרעק אַז ס׳קען ווידער אויסברעכן אַ מלחמה און אין פוילן זאָלן נאָך אַ מאָל אַרײַנגיין די באָלשעוויקעס, בײַ וועמען אַלע זײַנען גלײַך און אויסגעמישט אינאיינעם. בײַנוש האָט באַשלאָסן אַוועקצופאָרן קיין קאַנאַדע. דאָרט אויף יענער זײַט ים איז אַזוי ווײַט שטיל, אַז דאָרט מישן זיך ניט קיין געלערנטע מיט פּראָסטע אים אינאיינעם. זונדלען וועט ער אויף דערווײַל איבערלאָזן בײַם זיידן אין מאַרעדאַליע. שטערקע אָבער וועט מיט אים מיטפאָרן. און ער האָט בײַ איר אויסגעפירט. זי איז מיט אים מיטגעפאָרן און איר זונעלע איבערגעלאָזט בײַם זיידן.

בעת שטערקע האָט פאַר איר שטעטלשע חברטע געוויינט אַז גטן זיך איז קעגן איר נאַטור, האָט זי נאָך זיך אַליין ניט געקענט. זינט שטערקע האָט זיך מיטן מאַן באַזעצט אין קאַנאַדע האָט זי דערפילט אַז אָן איר ייִנגעלע איז איר די וועלט פּוסט און וויסט, און זי האָט פון מאַנס לעבן געמאַכט דעם זעלבן גיהנום וואָס ער האָט געמאַכט פון איר לעבן. ווען זיי האָבן נאָך געוואוינט אין ביאַליסטאָק, אין אַ בריוו צו מאַריאַשע בלום האָט שטערקע, אַנשטאָט אָנרופן בײַנושן בײַם נאָמען, אים אָנגערופן ״די פּאַליקע״, כאָטש ער האָט אויף דער קרענק פון אַ חולה־נופל קיין מאָל ניט געליטן. ״די פּאַליקע״ האָט זי געשריבן צו דער חברטע קיין מאַרעדאַליע, ״האָט פון מיר פאַרלאַנגט איך זאָל מיט אים מיטפאָרן, ווײַל ער איז געוואוינט איך זאָל פאַר אים זאָרגן. און ער האָט מיר געהאַט צוגעזאָגט אַז גלײַך ווי מיר וועלן זיך אַ ביסל אײַנאָרדענען, וועלן מיר אַראָפּברענגען אונדזער בן־יחיד. איצט אָבער זאָגט ער אַז זונדל זאָל דערווײַל בלײַבן בײַם זיידן. וועל איך פון אים אַוועקגיין. וויפל די פּאַליקע וועט זיך ניט וואַרפן און צאַפּלען, מעגסטו זײַן זיכער אַז איצט וועל איך פון אים אַוועקגיין, גראָד ווײַל ער ציטערט נאָך מער ווי פריִער צו בלײַבן אין פרעמדן לאַנד אַליין. און ווען איך וועל מיט גאָטס הילף זיך אײַנאָרדענען, וועל איך גלײַך אַראָפּברענגען מײַן ייִנגעלע.״

אין העלפט פון פּלאַן האָט שטערקע אויסגעפירט. זי האָט זיך מיטן מאַן געגט. נאָר די צווייטע העלפט פון איר פּלאַן האָט זי ניט געקענט אויספירן. וויפל זי האָט זיך אין בריוו בײַם געוועזענעם שווער ניט געבעטן ער זאָל אַפּשיקן איר זונעלע, די איינציקע טרייסט אין איר לעבן, האָט ר׳ צדוק קדיש געענטפערט אַז אויך ער האָט ניט קיין אַנדער טרייסט אויף דער עלטער ווי נאָר דאָס איינציקע אייניקל, אויסער דעם קען אַזאַ יונג קינד אין די אַמעריקעס גלײַך קאַליע ווערן. אין פוילן אָבער וועט זונדעלע זיך פירן מיט שטאַט און לערנען אי תורה אי חכמה. אַזוי איז אַריבער אַ יאָר נאָך יאָר און שטערקע, וואָס האָט אַ צווייט מאָל ניט חתונה געהאַט, האָט נאָך אַלץ געשריבן בריוו צום געוועזענעם שווער און צום אונטערגעוואַקסענעם זון. זונדל האָט געענטפערט אומבאַשטימט און פאַרזיכטיק, ווי ער וואָלט ניט געווען זיכער אַז דאָס שרײַבט אים זײַן מאַמע. זונדלס זיידע ווידער האָט געענטפערט פריידלעך און פרידליך. נאָר ווי מיט אַ להכעיס־שמייכעלע, אַז דאָס אייניקל איז אויסגעוואַקסן אַ בחור — אַן אתרוג! ער לערנט אין וואַרשע אין אַ ישיבה וואָס איז אויך אַן אוניווערסיטעט. שטערקע אין קאַנאַדע און אירע מישפּחה־לײַט אין מאַרעדאַליע זײַנען געווען זיכער אַז דער אַלטער בייזער ייִד מיטן קראַנקן מאָגן נעמט עס נקמה אין דער געוועזענער שנור איבער פאַרלאַנג פון זײַן זון, ווײַל זי האָט אים איבערגעלאָזט. מען האָט זיך אין מאַרעדאַליע דערוואוסט אַז בײַנוש קדיש איז אין קאַנאַדע געוואָרן אויס לערער. מחמת האָבן צו טאָן מיט תּלמידים איז פאַר אים צו־טומלדיק. אַ גוטן קאָפּ און זיצפלייש האָט ער שטענדיק געהאַט, האָט ער פלײַסיק געלערנט ענגליש און איז אַוועק אויף קורסן ווערן אַ פאַרמאַצעווט. איצט אַרבעט ער שוין אין אַן אַפּטייק, גרייט־צו און דערלאַנגט די רעצעפּטן.

פון דער מעשה האָט צעסנע גינזבורג זייער געלאַכט, אַרויסשטעלנדיק אירע קאַלטע, בלאַנקע ציין. זי האָט זיך פאָרגעשטעלט ווי אַט דער בײַנוש קדיש דער אַפּטייקער שטייט צווישן פּאַליצעס מיט פלעשער און גלעזערנע טעפּ, מישט און וועגט די רפואות און דערלאַנגט זיי מיט נערוועזע פינגער צו די באַשטעלער. דערבײַ רעדט ער זעלטן אויס אַ וואָרט און זײַן וויערע צורה טוט ניט קיין שמייכל. און אין וועמען פון זײַנע טאַטע־מאַמע איז געראָטן זונדל — האָט זיך צעסנע געפרעגט מיט אַ בײַסיקן שמייכל. איר גאַמבע האָט זיך אַפּש אויסגעצויגן און איז געוואָרן נאָך בייזיקער. זי האָט גערעכנט אויף זונדלס געהיימענישן. אויף דער געשיכטע פון זײַנע געגטע טאַטע־מאַמע, גוט צו שפּילן און אויסשפּילן.

בעת דער לעקציע האָט אים צעסנע ווידער באַטראַכט פון דער זײַט און געפּרואווט טרעפן אַז די [illegible] שטריכן אויפן פּנים האָט ער פון טאַטן, און דעם ברייטן שטאַרקן גוף — פון דער מאַמען. נאָר וועדליק זי פאַרשטייט, איז זונדל ניט אַזוי קרענקלעך־משוגע ווי דער טאַטע און ניט אַזוי גוטהאַרציק ווי זײַן מאַמע. נאָך דער לעקציע וואָס צעסנע האָט אים געגעבן אין ענגליש האָט זי זיך געצויגן און געגענעצט אַז דאָס מאָל האָט זי ניט דעם קאָפּ פאַר זײַן לעקציע אין העברעאיש. פּונקט ווי דאָס ערשטע מאָל, האָט זי אויך דאָס מאָל אים אײַנגערעדט, ער זאָל זיך איבערזעצן לעבן איר אויף דער קאַנאַפּע. נאָר אַנשטאָט צו קוקן אויף איר, האָט זונדל זיך פאַרקוקט אויף אַ וואַנטבילדל מיט צוויי שוואַרץ־ברוינע פערד אויף אַ העל־גרינער לאָנקע. די קליאַטשע איז געשטאַנען און דאָס לאָשיקל איז געלעגן. ״שטענדיק ווען איך קוק אויפן זשערעבטשיק ווילט זיך מיר אים קושן אין די פײַכטע נאָזלעכער און אויפגעשטעלטע אויערן. זעט נאָר זײַן זיסע מאַרדע!״ האָט די לערערקע זיך צוגערוקט צו זונדלען נאָך נענטער. ער אָבער איז ווײַטער געבליבן זיצן פאַרשטײַפּט און פאַרקוקט אויף אַן אַנדער בילדל: אָנגעטאָן אין אַלטמאָדישע לאַנגע געפאַלדעוועטע קליידער און מיט אויפגעשטעלטע זונשירעמס איבער גרויסע קײַלעכדיקע היט מיט צעפלאַטערטע פאַרביקע סטענגעס — זײַנען געשטאַנען פרויען אויף אַ געל זאַמדבערגל און באַטראַכט דעם בלויען ים. פון געמעל אויפן וואַנטבילדל האָט זונדל אויסגעדרייט דעם קאָפּ צום פענצטער און אַרויסגעקוקט אין הויף אויף דער צעצווייגטער ליפּע, איבערגעגאָסן מיט גאָלדענע האַרבסטבלעטער. אין חדרל האָט שוין גענומען טונקלען, צעסנעס קעצישע ווײַסלען האָבן זיך צעשײַנט נאָך בלאַנקער.

״איז ווי זאָגט מען אויף ענגליש ׳בּיהאַב דיך ליבּ׳?״ האָט זי געפרעגט. און

בעת ער האָט פּאַמעלעך אַרויסגערעדט די דרײַ ווערטער אין ענגליש. האָט זי איר אַרעם פֿאַרוואָרפֿן אַרום זײַן נאַקן. "איר זאָגט עס אַזוי פּונקט ווי מען דאַרף. מסתּמא האָט איר עס שוין ניט איין מאָל געזאָגט אין יידיש אָדער אין פּויליש צו בלומע־ריוושע דעם רבֿס." האָט זיך צעסנע מיט אים גערייצט. "ניט אמת," האָט ער געענטפֿערט רואיק. "איך און בלומע־ריוושע דעם רבֿס זײַנען אײנער אין צווייטן גאָרניט אַזוי פֿאַראינטערעסירט." אויך צעסנע האָט זיך אין דעם מאָמענט ניט צו־שטאַרק אינטערעסירט מיט בלומע־ריוושע דעם רבֿס — און זונדל האָט מיט אַ מאָל דערפֿילט אַ פּאָר צעצייגענע פֿײַבטע ליפּן זיך אײַנזייגן אין זײַן מויל. אַ לאַנגער שמאָלער און ברענעוודיקער גוף מיט קלײנע שטײַפֿע בריסט ווי האַרטע אָגרעסן האָט זיך צוגעפּרעסט צו זײַן ברוסטקאַסטן און אים מיט גוואַלד אויסגעצויגן אויף דער קאַנאַפּע. די ליפּן נאָך אַלץ צוגעקלעפּט צו זײַן מויל. זונדל האָט ניט געקענט איבערכאַפּן דעם אָטעם און זי פֿון זיך אָפּגעשטופּט.

"איך געפֿעל אײַך ניט אָדער איר ווילט זיך ניט צורירן צו אַ פֿרוי, ווײַל איר קלײַבט זיך ווערן אַ רבֿ?" האָט זי הייזעריקלעך אַ לאַך געטאָן און איר הייסער אָטעם האָט אים געבריט אין פּנים. "וואָס עפּעס?" האָט ער געענטפֿערט מיט אַ תּמעוואַטן אָנשטעל און זיך פּאַמעלעך אויפֿגעזעצט, נאָך צעטומלט פֿון איר אַנגריפֿערישער גלוסטעניש. "דערקלערט מיר דעם אונטערשייד צווישן די אָרטאָדאָקסישע און נײַמאָדישע רבנים." האָט זי אַ פֿרעג געטאָן בלומרשט שטאַרק נײַגעריק, ווי זי וואָלט אײַנגעזען גאָרניט בדעה געהאַט מיט אים צו שטיפֿן און נעמט זיך דעריבער ניט איבער מיט דעם וואָס ער האָט זי אָפּגעשטויסן.

זונדל האָט זיך צערעדט מיט חשק, ווי ער וואָלט זיך קוים דערוואַרט זי זאָל עס אים פֿרעגן. צעסנע האָט דערווײַל דורכגעקעמט מיט די פֿינגער איר צעשויבערטן קאָפּ שימערלעכע שאַטענע האָר און עטלעכע מאָל אָפּגעשוידערט מיטן גאַנצן גוף פֿון ניט געשטילטער גלוסטעניש. זי איז געווען צופֿרידן וואָס צוליב דעם צוגעפֿאַלענעם טונקל און צימערל זעט ער ניט איר צעפּיבערטן אויסזען. אַ קאַלטער לונג־און לעבער איז ער בלויז צו מיר. זע נאָר מיט ווי פֿיל ברען ער רעדט עס וועגן די רבנישע קריגערײַען! האָט זי געזאָגט צו זיך און אים איבערגעריסן מיט אַ בייז געלעכטערל. „איך פֿאַרשטיי! דער היגער אַלטמאָדישער רבֿ איז פֿאַר אַ לאַנגער באָרד מיט ווילדער געדרייטע פּאות וואָס אַ קעמעלע האָט זיך צו זיי ניט צוגערירט. בעת איר האַלט מיט די נײַמאָדישע אָרטאָדאָקסישע רבנים פֿון אַ געקעמטער באָרד און צוגעשאָרענע פּאות. אמת?"

"רעדט איר דאָך פּונקט ווי בלומע־ריוושע דעם רבֿס. און נאָך מיט מער חוזק," האָט זונדל זיך געברוגזט און געבלאָזן.

"בלומע־ריוושע דעם רבֿס? און איך האָב גאָרניט געוואוסט אַז זי האָט אַזוי פֿיל שׂכל," האָט זיך צעסנע אויף סײַ געריצט מיט אים. אַ געקרענקטע פֿון זײַן גלײַכגילט און מיט אירע בײדע אָרעמס ווידער אַרומגעכאַפּט זײַן האַלדז־און־נאַקן ווי אים אויסצופּרוּוון צי ער שרעקט זיך טאַקע ניט פֿאַר אַ פֿרוי ווי יעדער ישיבֿה־בחור. דאָס מאָל אָבער האָט זונדל זי ניט אָפּגעשטויסן פֿון זיך איבעראַשט און דערפֿרייט. האָט צעסנע דערפֿילט זײַנע פֿינגער לויפֿן איבער איר רוקנביין, ביז ער קומט צו אירע היפֿטן און נעמט זי גלעטן איבער בײדע העלפֿטן פֿון דײַנעם געזעס. באַלד ווערט ער ליגן אויסגעצויגן בײַ מײַנע פֿיס. האָט זי געטראַכט און געוואָלט ער זאָל נאָך אויך זען ווי קלוג זי איז.

"איר ווילט קענען ענגליש און פֿאָרן קיין אויסלאַנד, כּדי דאָרט צו זײַן אַן אויפֿגעקלערטער רבֿ. בלויז צוליב דעם?" האָט צעסנע אים אַרײַנגעהויכט אין אויער איר הייסן אָטעם. "אָדער איר ווילט פֿאָרן קיין קאַנאַדע, כּדי ווידער צוזאַמענברענגען אײַערע צעשיידטע טאַטע־מאַמע?"

גינענדל האָט שטענדיק געזאָגט אויף דער טאָכטער אַז די שדיכע וואָס שפּרינגט פֿון איר אַרויס, ווען זי וויל ווײַזן ווי קלוג זי איז, שרעקט אָפּ די בחורים ביז זיי פֿאַרלירן דעם חשק צו איר. צעסנע האָט גלײַך דערפֿילט ווי זונדלס הענט פֿאַלן אָפּ פֿון איר גוף. ער האָט אַפֿילו ניט געזאָגט זײַן תּמעוואַטן "וואָס עפּעס?". נאָר איז געבליבן שטום. צעסנע האָט געפּרוּווט רײדן, לאַכן, אים קושן, ער אָבער האָט געשוויגן פֿאַרביסן, האָט זי אָנגעצונדן דעם עלעקטרישן לאָמפּ און דאָס ליכט האָט זיי בײדן אַ בלענד געטאָן אין די אויגן מיט רויטלעכן שײַן. "וואָס פֿאַר אַ שרעקלעכע זאַך האָב איך געזאָגט אַז איר האָט זיך אַזוי באַליידיקט?" האָט זי געפֿרעגט אַ דערשטוינטע. "פֿון וואַנען ווייסט איר אַז איך האָב בדעה צו פֿאָרן דווקא קיין קאַנאַדע און כּדי שלום צו מאַכן צווישן מײַנע טאַטע־מאַמע?" האָט ער זיך געערגערט. "און פֿאַרוואָס זאָל מען זיך בכלל מישן אין יענעמס לעבן? פֿון וואַנען ווייס מען וואָס צווישן מײַנע עלטערן איז פֿאָרגעקומען?" איז ער געוואָרן אַלץ אויפֿגערעגטער. "זעט איר, בלומע־ריוושע דעם רבֿס האָט וועגן דעם קיין מאָל צו מיר ניט גערעדט."

ווען ער וואָלט איר אַזוי ניט געפֿעלן וואָלט זי בעפֿסנט די טיר און אים געהייסן גיין. אָדער אים געוויזן אַ גרויסע צונג און אַרײַנגעלאַכט אין פּנים. זע נאָר ווי אים גייט אין לעבן, דעם ישיבֿה־בחור. מענטשן זאָלן ניט געדענקען אַז זײַנע עלטערן האָבן זיך געגט! זעט אויס אַז ער איז שטאַרק געראָטן אין זײַן טאַטן, די ניכפּה. דעם לערער פֿון לשון־קודש. און אין זיידן. דעם דיין, די פֿרומע פֿאַרקוועטשטעניש. אַ משפּחה פֿון בניאַקעס וואָס מאַכן פֿון אַלץ אַ סוד אָבער פֿון דער אַנדער זײַט האָט צעסנע געוווּסט נאָך מער ייִנגלשן הן גראָד אין זונדלס מאַכן פֿון אַלץ אַ סוד. דערווײַל האָט זי ניט געטראַכט וואָס פֿון דעם וועט אַרויסקומען; דערווײַל האָט זי בגילאַלט געניסן פֿון לעבן און אַז אירע חבֿרטעס אין פֿאַרדאַליע זאָלן פּלאַצן. האָט זי מיט איר שמאָלער האַנט אים בעגלעט איבערן שטערן און באַקאַפּ; פֿון הינטן און ווײַטער וועט זי אים גאָרניט פֿרעגן און ניט וועלן וויסן קיין שום זאַך האָט ער אַליין וועט ניט דערציילן.

8

דער רבֿ האָט זיך געוואָונערט הלמאַי די טאָכטער האָט אײַנגעהערט אַרומגיין מיט חבֿרטעס. דרייט זיך אַרום אין שטוב פֿון חדר צו חדר און זינגט עפּעס אונטער מיט אַן אויפֿגערעגט קול. דערזעט בלומע־ריוושע דורכן פֿענצטער אַז זונדל גייט צום שיעור. פֿאַרשפּאַרט זי זיך אין איר צימערל ביז ער גייט אַוועק. "ווי האָבן זיך איבערגערעדט?" האָט ר' שלום־שכנא געפֿרעגט בײַם ווײַב. העניעלע האָט ניט געוווּסט וואָס צו ענטפֿערן און אויך ניט געוואָלט פֿרעגן די טאָכטער, ביז איין מאָל איז בלומע־ריוושע אַרײַן צום עסן מיט אַן אָנגעצונדן פּנים און אויסגעפּלאַצט פּונקט אין דער רגע ווען דער רבֿ האָט געהאַלטן אין מאַכן די המוציא.

"ס'איז צײַט, טאַטע, זאָלסט וויסן דעם אמת. זונדל קריש וויל פֿאָרן קיין אויסלאַנד דאָרט ווערן אַ ראַבינער."

איבער דער ברויט־סקאַרינקע אײַנגעטונקט אין זאַלץ. די המוציא זאָל ניט זײַן קיין ברכה לבטלה. האָט שוין ר' שלום־שכנא דאָס מאָל קיין מיטאָג ניט געגעסן. אויך בײַ דער רביצן העניעלע האָבן געציטערט די הענט. בלויז איין רפֿאלקע איז געבליבן זיצן רואיק און זונדלען פֿאַרטיידיקט אַז ער וויל דאָך ניט אַנטלויפֿן זיך שמדן; ער וויל חתונה האָבן מיט בלומע־ריוושען און ווערן אַ רבֿ אין אַ יידישער קהילה אין אויסלאַנד. בלומע־ריוושע האָט אַ קוק געטאָן אויפֿן ברודער און געענטפֿערט מיט כּעס.

"זונדל האָט מיך טאַקע אַרײַנגעשושקעט אין אויער צי איך וויל מיטפֿאָרן, נאָר ער האָט עס ניט געמיינט. ער האָט געוואָלט וויסן צי מיר געפֿעלט דער פּלאַן, אָבער טראַכטן טראַכט ער, אַז ער קען מרעפּן אין לעבן אַ גרעסערן גליק ווי איך בין."

ר׳ שלום־שכנא האט ארומגעשפאנט איבערן עסצימער און גערעדט האלב־פארשטיקט פון אויפרעגונג: א פרומער בחור א למדן איז דאך פאר בלומע־ריוועטשען צו אלט־מאדיש. האט ער, דער טאטע, צוגעשטימט אויף א געבילדעטן בחור און א שטיקל בן־תורה, אבי ער זאל זיין אן ערלעכער, א יידישלעכער. איז זונדל קיין ערלעכער אויך נים. א כופר און מופקר איז פאר יהדות ניט אזוי געפערלעך ווי די ראבינערס וואס פארפירן א וועלט מיט זייער געגאלטער יידישקייט. "און דו האסט פון זיינע פלענער געוואוסט און מיר ניט דערציילט?" האט ר׳ שלום־שכנא זיך א קער געטאן צום זון א דערצארנטער. נאר דער מיזיניק האט ווידער געענטפערט רואיק אז ער האט ניט דערציילט, כדי ניט מצער זיין דעם טאטן. אייגנטלעך פארט ניט זונדל. ס׳איז א פאנטאזיע פאר לעתיד־לבוא. און ער האט ניט בדעה צו זיין פון די רעפארמירטע. ער וויל דאך קריגן סמיכה צו קענען פסקענען שאלות. איז פארוואס מוז ער זיין א רב דווקא אין פוילן און ניט אין אמעריקע?

"איך וועל אים ניט געבן קיין סמיכה, איך טרוי אים ניט מער. און איך וועל אים אויך ניט אנטרויען מיין טאכטער!" האט דער רב געשפאנט הין און צוריק נאך האסטיקער.

"ער נעמט מיך נאך ניט און איך פאר נאך ניט," האט בלומע־ריוועטשע געלאכט מיט צעהיצטע באקן.

"איך וועל מיט אים אפילו מער ניט לערנען דעם שיעור אין גמרא און יורה־דעה," האט ר׳ שלום־שכנא אויסגערופן. בלומע־ריוועטשע איז אויפ־געשפרונגען און אירע שווארצאפלען זיינען פון כעס זיך אזש צוזויפגעקומען קאסאקלעכע ביים נאזווארצל. זי האט געטופעט מיט די פיס און געשריען אז אויב דער טאטע וועט מיט זונדלען מער ניט לערנען דעם שיעור, וועט מען נאך זאגן אז זי איז אינפעריוכטיק אויף צעסנע גינזבורג. ר׳ שלום־שכנא האט געצויגן מיט די אקסל. אזא ווייבערישן פילפול האט ער ניט פארשטאנען. נאר אויך זיין רביצן האט גענומען טענהן אז ער איז היציק ווי א יינגל. קיינער פון זיינע זין איז ניט איבערגעאיילטער פון אים. זאל ער פריער ריידן מיטן דיין ר׳ צדוק. זונדלס זיידע האט דאך נאך עפעס צו זאגן וועגן אייניקל.

זונדל האט שוין ביים ריידן געהאט געפועלט ער זאל אים לאזן צוריקפארן קיין ווארשע אין תחכמוני. דער בחור האט געטענהט אז אויב ער וועט ניט האבן קיין דיפלאם פון ראבינער־סעמינאר אין ווארשע, וועט ער אפילו אין פוילן ניט קענען זיין א רב מיט אנזען ביי דער מלוכה און ביי בעלי־בתים. אויב ווידער אים זאל זיך איינגעבן צו פארן קיין קאנאדע, וועט ער דארט זיין א רב אין א פרומער שול און נאך אראפברענגען דעם זיידן צום טאטן, זיי זאלן אלע לעבן צוזאמען. פון דער אנדערער זייט איז בלומע־ריוועטשע דעם רבס זיך נאך אלץ מיישב צי זי זאל אים נעמען פאר א חתן, ווי ער וואלט געווען א סחורה מיט א בראק. איז ווען ר׳ שלום־שכנא האט אין בית־מדרש פארפירט א שמועס מיטן דיין וועגן אייניקל, האט ר׳ צדוק געשמייכלט מיט אלע קנייטשעלעך און און פעלדעלעך פון פארוואקסן פנים און געענטפערט: אין פלוג פארשטייט ער ניט פאר וואס ר׳ שלום־שכנא וויל ניט אז זיין טאכטער און איידעם זאלן לעבן אין א מדינה וואו מען רודפט ניט קיין יידן. אין מארעדאליע וועט זונדל זיין א רב אויף גראשענע שכירות און די בעלי־בתים וועלן אים נאך באריידן אז א תלמיד פון תחכמוני איז פאר זיי ניט גענוג למדן און ניט גענוג פרום. מארעדאליע איז זיך דאך פון שטענדיק נוהג אוועקצונעמען די רבנישע חזקה דווקא פון יענעם וואס די שטעלע קומט אים על־פי דין.

אזוי ציכטיק און אפגעהיט ווי אין די מלבושים און אידיש, איז דער דיין ר׳ צדוק אויך געווען אין די רייד. נאר די יעניקע וואס האבן אים געקענט נענטער האבן געוואוסט אז וואס מער ארום ר׳ צדוקס אויגן לייגן זיך אויס צעשמייכלטע גוטינקע קנייטשעלעך, אלץ מער סימן איז ווי שטארק ער איז אין כעס. פונדעסטוועגן האט מען אויף זיין פנים גארניט דערקענט, בעת אויף ר׳ שלום־שכנאס פנים האט מען געקענט לייענען ווי אין אן אפענעם ספר אלץ וואס ס׳טוט זיך אין אים. איז ווען ר׳ צדוק האט ביים שמועס אין בית־מדרש מיט אין אויסגעבוייגענעם פינגער אנגעוואונקען אויף דער צייט ווען מען האט ביי אים אוועקגענומען די חזקה אויף זיין טאטנס רבנות לטובת די קאצענעלנ־בויגנס — האט ר׳ שלום־שכנא קאצענעלנבויגן געענטפערט מיט הארץ און מיט בידע הענט:

ווי אזוי רעדט זיך עס ר׳ צדוק אפ אזעלכע רייד אז ער פארשטייט ניט פאר וואס דאס יונגע פאר זאל זיך ניט באזעצן אין אמעריקע? אין אמעריקע מאר דאך דער רב א ווארט ניט זאגן קעגן זיינע בעלי־בתים, די מחללי־שבת! אין אמעריקע זיינען דאך די סאמע דארונטערדיקע לייט די ערשטע דעה־זאגער און גבאים אין בית־מדרש! זונדל קען נאר דארט ווערן א ראבינער אין א טעמפל וואו מאנסלייט און נשים זיצן צוזאמען און מען דאוונט פון א פארגויאישטן סידור. וואס לענגער ר׳ שלום־שכנא האט גערעדט, אלץ מער האט ער זיך צעהיצט און אלץ גרעסער האבן זיך געעפנט זיינע אויגן הינטער די גרויסע קיילעכדיקע שפאקולן. אבער ר׳ צדוקס אויגן זיינען געווארן אלץ קלענער און נאך מער פארזונקען אין זיין פארוואקסן פנים. ער האט אזוי לאנג געצויגן א האר פון דער באגד־געדיכטעניש, ביז ער האט פון דארט ארויסגעצויגן דעם ענטפער.

"אויך איך האב זיך לכתחילה געשראקן. זונדל זאל דארט ניט ווערן קאליע. ווייבאלד אבער ער פארזיכערט מיר אז ער וועט דארט זיין א רב אין אן אנדערשן בית־מדרש, גלייב איך אים. דאס אלץ ריידן מיר להלכה אז ס׳איז קיין חטא ניט צו וועלן פארן. למעשה פארט ער נאך ניט. אויסער דעם האב איך פון מיין אייניקל געהערט אז אייער טאכטער איז נאך בכלל ניט זיכער צי זי וויל אים פאר א מאן. על־כל־פנים וועט זונדל נאך סוכות, אם ירצה השם, צוריקפארן קיין ווארשע אין תחכמוני. און אויב דער זיווג איז מן השמים, וועט ער ניט ווערן בטל."

ענדלעך האט ר׳ שלום־שכנא פארשטאנען. און דאס ניט באהאלטן פון דער טאכטער, אז דער דיין מיט זיין אייניקל ווילן, דער שידוך זאל דערווייל בלייבן הענגען אין דער לופטן. ווען זונדל האט געהערט פון זיידן וועגן שמועס מיטן רב, האט ער אויפגעהערט אריינקומען אין בית־הרב צום שיעור. מען זאל דארט אויף אים ניט קוקן ווי אויף אן אפגאטער. און בלומע־ריוועטשע האט אויף אים מער ניט געוואַרט. זי האט פתם אזוי ארויסגעקוקט דורך די פענצטער און געזען ווי די ביימער ביים הויז צעברענען זיך מיט אלערלייע קאלירן. כל־זמן די ביימער זיינען באבלעטערט, זעט מען ניט פון גאס וואס אין שטוב טוט זיך און די פילט זיך באשיצט. נאר ווען די בלעטער פון די ביימער וועלן אפפאלן, וועט זי מער ניט קענען שטיין ביים פענצטער און ארויסקוקן אין דרויסן. מען וועט נאך זאגן אז זי בענקט נאכן דיינס אייניקל.

צייטנווייז האט בלומע־ריוועטשע אינאיינעם מיט רפאלקען שפאצירט אויף די סטעזשקעס צווישן די אפגעשניטענע פעלדער, ביז אויף דער בריק איבערן נארעוו. ברודער און שוועסטער האבן איבערן פארענטש אראפגעקוקט אין וואסער און איינגעאטעמט דעם ריח פון דורער פוילעניש. די בלייענע כוואליעס האבן זיך געקייקלט מיט א בייזער ווארטשעניש פון ניט־אויסגעשלאפענע וואנדערער וואס מען טרייבט אראפ פון זייער דופלאץ און מען הייסט זיי גיין ווייטער. ניין, זי איז אין זונדלען ניט פארליבט, האט בלומע־ריוועטשע גערעדט צו זיך, און ער אין איר איז נאך ווייניקער פארליבט. ער טראכט וועגן חתונה האבן אזוי בארעכנט ווי וועגן א מאטורע און סמיכה. די שטעטלשע מיידלעך ריידן צווישן זיך אז צעסנע גינזבורג האט ביי איר אויסגעכאפט דעם שיינעם און געבילדעטן בחור. מילא, זאלן זיי ריידן.

אָבער ווען זונדל קדיש איז נאָך סוכּות אַרײַן צום רבֿ געזעגענען, האָט בלומע־ריוועשע מיט אים פֿריילעך געפּלוידערט און אים געפֿרעגט צי ער וועט קענען אָבֿאַגן דעם קורס וואָס ער האָט פֿאַרשפּעטיקט. „און דו וועסט אויף ווינטער ניט קומען קיין וואַרשע ?“ האָט דער בחור ניט געהאַט וואָר אַהינצוטאָן די אויגן. „איך ? וואָס האָב איך צו טאָן אין וואַרשע ?“ האָט בלומע־ריוועשע געלאַכט ווי אַ דערוואַקסענער פֿון אַ קינד וואָס פֿאַרלאַנגט מען זאָל זיך מיט אים מיטהווידען אויף אַ הוידעלקע. דער רבֿ האָט לאַנג געדריקט זונדלס האַנט און פֿאַרפֿרומטע ליפּן. „פֿאַר לחיים ולשלום און פֿאַרגעס ניט די תּורה וואָס מיר האָבן געלערנט.“ פּונקט אַזוי האָט אויך די רביצן הענעלע בײַ זיך אָפּגעמאַכט ניט צו דערמאָנען דעם דיינס אייניקל זײַנע צוזאָגן און זי האָט אים געוואונטשן, דער זיידע זאָל פֿון אים דערלעבן נחת. רפֿאלקע איז אַרויס באַגלייטן זונדלען און בלומע־ריוועשע האָט אַרויסגעשאָלט אין אַ פֿריילעכן געלעכטער, אַ זאַג טרענדיק צו די געפּלעפּטע מאַטע־מאַמע: זי קיין וואַרשע וועט טאַקע ניט פֿאָרן, נאָר צעסנע גינזבורג. זונדלס לערערקע אין ענגליש, וועט זיכער צוריקפֿאָרן אויף ווינטער קיין וואַרשע אין אוניווערסיטעט.

9

אויף די ווערבעס בײַם בית־הרבֿ זײַנען שוין די לעצטע בינטלעך פֿאַרוועלקטע בלעטער אָראָפּגעהאָנגען דורכגענעצטע, ווי פֿאַר אַ יאָרן און פֿאַר צוויי יאָרן אין דער זעלבער צײַט. בלומע־ריוועשע האָט געוואָרט אויפֿן ערשטן שנייפֿאַל. איר זאָל ווערן ליכטיקער פֿאַר די אויגן און פֿריילעכער אויפֿן האַרצן, נאָר דער גרויער פֿאַרחושכטער אָסיען מיט די בלעטער וואָלקנס האָט גאַרניט געוואָלט זיך ענדיקן. און איינעם אַזאַ טאָג פֿון דורכגעווייקטן בלעטערפֿאַל האָט בלומע־ריוועשע זיך דערוווּסט אַז אירע פֿאַרטרויטע־וואַרטונגען וועגן צעסנע גינזבורג זײַנען מקוים געוואָרן נאָך פֿריער ווי זי האָט געדענקט. פֿאַרן זומערצײַט האָט צעסנע יעדן דערציילט אַז זי וועט מער ניט צוריקפֿאָרן קיין וואַרשע אין אוניווערסיטעט איבער די שיקאַנעס פֿון סטודענטן אַנטיסעמיטן. איז זי יאָ צוריקגעפֿאָרן נאָך דעם ווי זונדל קדיש האָט זיך צוריקגעקערט פֿון מאַרעדאַליע קיין וואַרשע אין תּחכּמוני.

„יעדער פֿאָרט זיך לערנען און וויל צו עפּעס דערגרייכן. נאָר איך טאָר ניט, ווײַל בילדונג מאַכט קאַליע. איך דאַרף זײַן בלויז אַ ווײַב, אַ יידענע, אַ רביצן. אָבער אויך איך וועל נאָך פֿאָרן זיך לערנען אַ פֿאַך, כאָטש אַ שטודירטע ווי צעסנע גינזבורג וועל איך שוין ניט זײַן,“ האָט דעם רבֿס טאָכטער געשריען איבער דער שטוב. מאַטע־מאַמע און דער ברודער זאָלן הערן. אָבער די שטוביקע האָבן איר ניט געענטפֿערט. זיי האָבן געפֿילט אַז בלומע־ריוועשע גופֿא איז נאָך ניט גרייט פֿאַר איר פּלאַן זיך צו פֿאָרן לערנען אַ פּראָפֿעסיע. זי פּרוּווט זיך צי ס'איז פֿאַר איר ניט צו־שפּעט ערשט איצט אָנצופֿאַנגען. און איר טאַטן ווידער האָט זיך אויף ס'נײַ אָנגעצונדן די האָפֿענונג: זי וועט שוין ווײַל ס'איז ווערט די ערלעכקייט פֿון די געבילדעטע, פֿון אַ זונדל קדיש. איז אפֿשר וועט זי שוין איצט צושטימען צו אַ שידוך מיט אַן אמת פֿרומען בחור אַ למדן? דער איבערשטער קען נאָך העלפֿן.

די נאָקעטע ביימערשפּיצן האָבן זיך איבערגעצויגן מיט אַ פּראָסטיקן טוי. דער הימל האָט ביסלעכווײַז געענדערט זײַן מראה פֿון וואַסערדיק־בלאָ אויף זילבערדיק־גראָ. די לופֿט האָט זיך אָנגעפֿילט מיט ליכטיקע שניעלעך און זיי האָבן אַראָפּגענידערט מיט אַ פֿלאַטערניש, אַ ציטערניש. אָבער בלומע־ריוועשע האָט אומזיסט געוואָרט אַז פֿון שנייפֿאַל זאָל איר ווערן גרינגער אויפֿן האַרצן. איר איז אויך ניט געוואָרן פֿריילעכער פֿון דער בשורה־טובֿה אַז איר שוועסטער טילצע האָט מיט מזל פֿאַרשוואַנגערט. געשריבן וועגן דעם צום רבֿ האָט דער אײדעם, דער ראָש־ישיבֿה ר' יעקבֿ־אַשר כּהנא. ער האָט דעם בריוו אָנגעהויבן ווי געוויינטלעך מיט אַ בעזרת השם, מיט אַ פּסוק פֿון דער וואָך־סדרה און אַ גרויסן האָפֿן צום שווער דעם גאון. אָבער נאָך דעם ווי ער האָט דערציילט די גוטע בשורה, האָט ער צווישן אין רבנישע מליצה און אַ צווייטער אָנגעדײַט אַז זוגתו שתחיה איז מיטן מצבֿ ניט צופֿרידן. „פֿאַר וואָס זאָל זי זײַן ניט צופֿרידן?“ האָט דער רבֿ געפֿרעגט בײַ דער רביצן. הענעלע האָט פֿון מאָנס הענט אַרויסגענומען דאָס אָפּלטע בייגעלע פּאַפּיר און לאַנג אַרומגעטאַפּט די באַשרײַבענע זײַטלעך, ווי אויסצוטאַפּן דעם סוד. און לסוף געענטפֿערט: אפֿשר האָט טילצע מורא פֿאַר אַ שווערן האָבן? אויך דאָס ערשטע מאָל האָט זי געהאַט אַ שווערן קימפּעט.

זי איז ניט צופֿרידן מיט איר שוואַנגערשאַפֿט, ווײַל זי האָט ניט ליב דעם מאַן, האָט בלומע־ריוועשען אַ ברען געטאָן אין מוח. און כּדי זי זאָל עס ניט אַ געשריי טאָן צום טאַטן, איז זי אויף גיך אַוועק אין איר צימערל.

אַ וואָך שפּעטער איז פֿון אײדעם אָנגעקומען נאָך אַ בריוו. און דאָס מאָל אָן רבנישע מליצות. אַז טילצע לאָזט איבער אויף זײַנע הענט זייער ייִנגעלע און פֿאָרט צו טאַטע־מאַמע קיין מאַרעדאַליע. אין דרויסן האָט שוין געדרייט אַ ווינט מיט אַ שניי, און אויך דעם רבֿ אין שטוב האָט משמעות געדרייט פֿאַר די אויגן, וואָרעם ער האָט געקוקט אויפֿן ווײַב מיט אַ צעמישטן פֿרעגנדיקן בליק. הענעלע האָט זיך געאײַלט אים צו באַרויִקן.

„דײַן עלטערע טאָכטער האָט זיך פֿאַרבענקט אַהיים. איז וואָס איז די עוולה? ס'איז ניט קיין אומגליק אַז יעקבֿ־אַשר וועט אַ שטיקל צײַט זײַן מיטן קינד אָן איר.“

געקומען איז טילצע צום ערשטן חנוכּה־ליכטל. מיט גרויסע געלע פֿלעקן אונטער די אויגן און אָנגעטאָן אָפּגעלאָזן, אין אַ ברייט לאַנג צעקנייטשט קלייד און אין אַ דיק געשטריקט קאַפּטל. די מאַמע האָט זי באַגעגנט מיט זאָרג, די ייִנגערע שוועסטער — מיט נײַגער, און דער טאַטע האָט זי אָנגעקוקט מיט חשד. טילצע האָט אַרומגעכאַפּט רפֿאלקען און גענומען שלוכצן. „זינט דו ביסט אַוועקגעפֿאָרן פֿון לעבעדיג איז מיר געוואָרן נאָך אומעטיקער.“ דער טאַטע האָט זיך נאָך מער פֿאַרכמורעט אָבער גאָרניט געזאָגט. „האָסט זיך פֿאַרבענקט נאָך דער מאַמעס חנוכּה־לאַטקעס?“ האָט די רביצן הענעלע געשפּאַסט מיט אַ געמאַכט געלעכטערל, כּדי אַלץ אויסצוגלײַכן. נאָר איר געלעכטערל האָט זיך ווי דערשראָקן פֿאַר זיך אַליין און איז אין דער גרויסער פֿאַרשאָטנטער שטוב פֿאַרקראָכן אין אַ ווינקעלע, געגליכן צו אַ שוואַך הינדעלע.

דאָס קופּערן חנוכּה־לעמפּל באַצירט מיט אַ לייבעלע שטייט אַ גאַנץ יאָר אויפֿן פֿענצטער פֿון בית־דין־שטוב און וואַרט געדולדיק אויף די אָוונטן פֿון חנוכּה, כּדי פֿריילעך אַרויסצוליכטן אין ווינטערדיקן פֿינצטערן דרויסן. אָבער דאָס איינע ליכטל מיטן טונקל־רויטן פֿײַערל האָט ניט געקענט צעשמעלצן דאָס אײַז אויף די שויבן און באַלויכטן דעם רשות הרבים. די שולגאַס. ר' שלום־שכנא האָט מרה־שחורהדיק אונטערגעברומט „מעוז צור ישועתי“ און אָפּגערוקט פֿון אים זײַנען געשטאַנען בײדע טעכטער, די קליינוואוקסיקע רביצן, דער צעוואַקסענער ייִנגסטער זון. אַרום האָבן געדיכט געהוירערט שאָטנס און בלויז אויפֿן סופֿיט האָט געציטערט אַ קליין ליכטיק רעדל — דער אָפּשײַן פֿון ערשטן ליכטל. דער רבֿ האָט געפֿילט אַז אויך דער יום־טובֿ פֿון נס מיטן קרינגעלע בוימל פֿאַראײניקט אים ניט מיט זײַנע קינדער אַפֿילו אויף אַ פֿערטל שעה. יעדער פֿון זיי איז פֿאַרנומען מיט דעם וואָס ער האָט ניט אויסגעפֿירט, אָבער וויל נאָך אויספֿירן אין לעבן.

באַלד וועטשערע איז ר' שלום־שכנא מיט רפֿאלקען אַרײַן אין בית־דין־שטוב לערנען אַ שיעור, און די דרײַ פֿרויען זײַנען געבליבן זיצן בײַם טיש אין עסצימער. טילצעס פֿאַרבענקטע בליקן האָבן אַ ווײַל געבלאָנדזשעט דורכן אַלטן חדר און זיך אָפּגעשטעלט אויף דער שאַפֿקע מיט די גלעזערנע כּלים. אויפֿן האַלבן וואַנטשפּיגל, אויפֿן באַזונדערן טישל פֿאַר די שבתדיקע לײַכטער אַלץ

איז נאָך געהאַנגען און געשטאַנען אין די זעלבע ווינקלען זינט זי געדענקט. מיט אַ מאָל האָט זי אַרויסגעפּלאַצט.

„איך וויל ניט האָבן נאָך אַ קינד! איך בין נאָך אין די פֿריִע חדשים, וועל איך עפּעס טאָן דאָס קינד ניט צו האָבן. איבער דעם בין איך אַהערצו געקומען."

„ווײַ איז מיר! זאָלסט עס קאָרן טאָמער אויף די ליפּן ניט ברענגען!" האָט די מאַמע געבראָכן מיט די הענט און זיך אויסגעקניפּט שטיקער פֿלייש פֿון פּנים.

„איך וועל עס ניט זאָגן דעם טאַטן און איך האָב עס אויך ניט געזאָגט אָפֿן מײַן מאַן. ער פֿאַרשטייט אָבער אַליין אַז איך וויל ניט האָבן נאָך אַ קינד מיט אים."

„אויב מען האָט דעם מאַן אַזוי ניט ליב, דאַרף מען מיט אים ניט לעבן," האָט בלומע־ריוועשע אויסגעשאָטן האַסט־ק און קרײַגערײַ.

הענעלע האָט זיך געטאָן אַ הייב־אויף פֿון אָרט און גענומען פּאַקן מיט בײדע הענט ווי בײַם לעשן אַ שׂריפֿה. טילצע האָט דער שוועסטער געענטפֿערט אַז זי האָט דעם מאַן ניט פֿײַנט. פֿאַרקערט, זי פֿילט זיך קעגן אים שולדיק, ווײַל ער טוט אַלץ וואָס ער קען זי זאָל זײַן גליקלעך. אָבער זי קען פֿאָרט ניט מיטלעבן זײַן לעבן.

„גראָד איצט, ווען דו קלײַבסט זיך אין קימפּעט צום צווייטן מאָל, האָסטו זיך דערמאָנט דײַנע מיידלשע פֿאַנטאַזיעס?" האָט די מאַמע געקלאַפּט מיט די טרוקענע פֿינגער אויפֿן ראַנד פֿון טיש.

טילצע האָט צוגעמאַכט די אויגן און זיך צערעדט מיט אַ שווערן אָטעם: יאָ, גראָד איצט לײַדט זי מער ווי פֿריִער. כּל זמן זי האָט געהאַט איין קינד, האָט זי נאָך אַלץ געחלומט אַז אין איר לעבן וועט פֿאָרקומען אַן ענדערונג, באָטש זי האָט ניט געוווּסט אין וואָס דאָס וועט באַשטיין און ווער וועט די ענדערונג דורכפֿירן. נאָר זינט זי האָט ווידער פֿאַרשוואַנגערט, איז איר באַפֿאַלן אַן אַנגמאַכט און אַן אומגלויבן. זי זעט פֿאַר אויגן ווי זי וועט נאָך מער פֿאַרזינקען אין לעבעדיקער בלאָטע. דאָס קאַפּיטל וועט איר אַראָפּפֿאַלן ביז איבער די אויגן, און בײַ יעקב־אַשרן וועלן זיך באָרד און פּאות צעוואַקסן נאָך לענגער, נאָך געדיכטער.

וואָס לענגער טילצע האָט גערעדט, אַלץ מער האָבן בלומע־ריוועשעס ווינקלען מויל געציטערט פֿון קוים־אײַנגעהאַלטענעם צאָרן. איר עלטערע שוועסטער איז שטענדיק געווען אַזוי פֿאַרשוואומען אין חלומות. אַז זי האָט ניט געוווּסט דאָס לעבן אַרום זיך און אויך ניט זיך גופֿא. טילצע האָט קיין מאָל ניט געטראַכט אַז אויך אַ פֿרוי דאַרף האָבן אַ פּראַקטיע און זיך אַליין אויסהאַלטן. די פּרינצעסין האָט געוואַרט אויף אַ פּרינץ וואָס זאָל זי אוועקפֿירן אין אַ פֿאַרכישופֿטן פּאַלאַץ. האָט זי זיך דערוואַרט אויף אַ רויט־בערדיקן ייִדן וואָס האָט זי אוועקגעפֿירט קיין לעבעווע און געמאַכט פֿאַר אַ רביצין.

10

ר' שלום־שכנא האָט זיך נאָך געערגערט און געגריבלט הלמאַי טילצע איז געקומען, ווי ס'איז אים אין פּינקטן טאָג חנוכּה שוין צוגעפֿאַלן אַ נײַער עגמת־נפֿש. זײַן עלטערער ברודער, ר' אַברהם־אַלטער, דער ביאַליסטאָקער מורה־הוראה, האָט אים געלאָזט וויסן אין אַ בריוו: „דײַן זון בן־ציון מיידט אויס מײַן שטוב. איך ווייס בלויז אַז בײַטאָג אַרבעט ער אין אַ מאַנופֿאַקטור־געשעפֿט און אין אָוונט לערנט ער אויף האַבֿדלה־קורסן. נאָר אין הויז צו מיר קומט ער ניט און דעריבער קען איך דיר ניט ענטפֿערן אויף דײַן פֿרעגן זיך ווי ער פֿירט זיך. מײַן עצה איז זאָלסט אַליין קומען עס אויסגעפֿינען."

אין אָוונט בײַם אָנצינדן די בוימל־קנויטן אין חנוכּה־לעמפּל, האָט דער רב זיך צוגעקוקט ווי די צונויפֿגעוועבטע פֿינף פֿלעמלעך צעשמעלצן דאָס אײַז אויפֿן פֿענצטער. אָבער אַ טאָג שפּעטער זײַנען שוין די שויבן ווידער געוואָרן פֿאַרצויגן מיט ווײַסן פֿראָסט. דאָס זעלבע איז מיט מיר, האָט דער רב געטראַכט. איך מאַטער זיך, מאַטער זיך ווי איוב, ביז איך געפֿין לסוף אַ שטיקל ענטפֿער הלמאַי ער האָט מיך געשטראָפֿט מיט אַזוי פֿיל צער גידול בנים. נאָר גלײַך ווי דאָס שטענדיקע קלעמעניש אין האַרץ נעמט זיך שמעלצן, קומט אַ נײַער פֿראָסט, אַ נײַע צרה. „ווי מיינסטו, בן־ציון איז שוין פֿאַרקראָכן ביז צו די לינקע און די פֿאַראייניקן?" האָט ר' שלום־שכנא געפֿרעגט בײַם ווײַב און זי האָט זיך געאײַלט אים צו ענטפֿערן.

זיבער ניט! להיפּוך צו זייערע אַנדערע קינדער, האָט בן־ציון קיין מאָל ניט געוואָלט ראַטעווען די וועלט. פֿונדעסטוועגן דאַרף אַ טאַטע אַראָפּפֿאָרן זיך דערוויסן וואָס מיטן זון טוט זיך. „אַקוראַט איצט, ווען מען דאַרף טילצען צוריק אַרויספֿראַווען קיין לעבעווע, זאָל איך אוועקפֿאָרן פֿון שטוב?" האָט דער רב געפֿרעגט. נאָר די רביצין האָט אים געענטפֿערט אַז פֿאַר דער עלטערער טאָכטער האָט ער ניט וואָס צו דאַרגן. זי וועט זיך פֿאַרבענקען נאָך איר זונעלע און אַרויפֿפֿאָרן, אַז דעם מען זאָל דאַרפֿן מיט איר אײַנטענהן. און אַז די צײַט וועט קומען, וועט זי מיט מזל זיך לייגן אין קימפּעט מיט אַ צווייט קינד. „אַ מופֿקרת! זי איז אַהערצו אַנטלאָפֿן, כּדי נאָך מער צו פּײַניקן דעם מאַן!" האָט דער רב געסאָפּעט פֿון כּעס און די רביצין האָט אים קוים־קוים אײַנגעהאַלטן, ער זאָל ניט אַרײַנגיין צו טילצען טופּ אויף איר מיט די פֿיס, אָדער זי נאָך אַרויסטרײַבן אויפֿן פֿראָסט.

ר' שלום־שכנא האָט געהאַט אַ לאַנגן יישובֿ־הדעת מיט די בינטלעך האָר פֿון זײַנע גרויע באַקנבערד, זיי געצופּט, געצויפּט און לסוף געלאָזט וויסן הענעלען אַז ער פֿאָרט ניט גלײַך קיין ביאַליסטאָק צום זון. ער האָט דאָך פּונקט ווי אַלע רבנים צוגעזאָגט אַז צוויי מאָל אין יאָר וועט ער אַרויספֿאָרן אין אַ פּאָר שטעטלעך קלײַבן געלט פֿאַר דער קאַסע פֿון די ישיבֿות, און ער איז נאָך דאָס יאָר אין ערגעץ ניט געווען. וועט ער אויפֿן וועג קיין ביאַליסטאָק מאַכן אַ קלײנעם אומוועג און זיך אָפּשטעלן אין אַסטראַקאָלקע, אײַנמאָנען בײַ די דאָרטיקע ייִדן זייער אונטערשטיצונג פֿאַרן וועד־הישיבֿות. אַגבֿ־אורחא וויל ער וועגן עפּעס איבעררײדן מיטן אַסטראַקאָלקער רבֿ.

די רביצין האָט אויפֿן מאַן אַ קוק געטאָן מיט פֿאַרוואונדערונג און אַ ביסל מיט שרעק. זי האָט געוווּסט אַז ער האָט אַ מאָל געוואָרפֿן אַן אויג אויפֿן אַסטראַקאָלקער בן־הרבֿ פֿאַר בלומע־ריוועשען. און ווי באַלד אַז צווישן איר און זונדל קדיש איז שוין כמעט ווי אויס, וויל שלום־שכנא מסתּמא נאָך אַ מאָל אַ פּרוּוו טאָן מיט יענעם בחור. יענער בחור איז אָבער אַזאַ פֿאַרפֿרומטער, אַז בלומע־ריוועשע וועט אויף אים בשום אופֿן ניט מסכּים זײַן, נאָר איר טאַטע פֿאַרשטייט עס ניט. ווײַל אויך ער איז אויף זײַן שטייגער אַזאַ פֿאַנטאַזיאָר ווי זייער עלטערע טאָכטער טילצע. אַזוי האָט הענעלע געטראַכט, אָבער דעם מאַן גאָרניט געזאָגט. זי האָט בלויז גענומען פּאַקן מיט די הענט ווי אַן עוף מיט די פֿליגל: אין אַזעלכע גרויסע פֿרעסט און טיפֿע שנייען וועט ער זיך שלעפּן פֿון באַנסטאַנציע צו באַנסטאַנציע ביז צו אַסטראַקאָלקע.

„איך אין אַזעלכע וועטערן דאַרפֿן בני־תּורה ניט הונגערן," האָט דער רבֿ געענטפֿערט אַ פֿאַרצאָנטער און זײַן רביצין האָט אים פֿאַרשטאַנען: אין פֿאַרעדאַליע שעמט ער זיך צו רײדן פֿאַרן עולם אַז די וועלט האַלט זיך אין זכות פֿון די בני־תּורה, הגם קיינער פֿון די צוהערער וועט אים די דרשה ניט איבעררײַסן, קען אײַנלעבער טראַכטן: אויב די לערנער זײַנען די זײַלן פֿון דער וועלט, איז פֿאַר וואָס האָבן דײַנע זין געוואָרפֿן דאָס לערנען? שווײַגט ער אין דער היים. אין אַסטראַקאָלקע אָבער וואָר קיינער ווייס ניט וואָס בײַ אים אין שטוב טוט זיך, וועט ער קענען צו די בעלי־בתּים רײדן וואָס ער טראַכט און פֿילט.

אנגעטאן אין פעלץ און שטרײַמל שוין גרייט אין וועג, האט דער רב זיך געזעגנט מיטן בן־זקונים אין א חדר מיוחד. אונטערן ליינקן אָרעם האָט ער געהאַלטן דעם גרויסן אנגעשטאָפּטן טלית־זאַק און די רעכטע האַנט האָט ער ארויפגעלייגט אויף רפאלקעס אַקסל. „ביסט דער ייִנגסטער, נאָר צײַטנווײַז ווײַזטו אַרויס מער ישוב־הדעת פון דײַנע עלטערע ברידער און שוועסטער. איז זע, אַז בעת איך וועל ניט זײַן אין דער היים, זאָל זיך, חלילה, דאָ אַלץ ניט צעפאַלן."

רפאלקע האָט לאַנג געקוקט אויפן טאַטן מיט אַ קלוגן מילדן שמייכל און די שטילע אויגן איידער ער האָט געענטפערט. „האָסט מיר אַ מאָל געזאָגט אַז צײַטנווײַז איז די בעסטע עצה איבערצוגעבן די שליסלען דעם גנב, וועט ער זיך שעמען צו גנבענען. איך בין ניט אזא ערלעכער גנב, אָבער איך ניט קיין גונב את הדעת. ניט איך קען, ניט איך וויל זײַן דער שומר."

ר' שלום־שכנא האָט אוועקגעלייגט דעם טלית־זאַק אויפן טיש און גענומען אויפשפּילן דעם פוטער. „איך פאַרשטיי! דו אַליין האָסט זיך נאָך אויך ניט אָפּגעזאָגט פון דײַן פאַרלאַנג צו ווערן אַ חלוץ. איך פאָר ניט, איך פאָר ניט, איך האָב מער קיין כוח ניט צו אײַך. אוי, רבונו של־עולם!" רפאלקע האָט גענומען דעם טלית־זאַק אונטערן אָרעם אַרויסצובאַגלייטן דעם טאַטן און בעענטפערט געלאַסן: דער טאַטע מעג פאָרן און דאַרף ניט מורא האָבן אַז ביז ער וועט צוריקקומען קען עפּעס געשען, ס'וועט גאָרניט געשען. אפילו ווען עפּעס ענדערט זיך אין פאַרעדאַליע, ענדערט זיך עס זייער פּאַמעלעך.

אפשר איז עס דורכאויס מײַן שולד? — האָט דער רב געטראַכט ווען ער איז שוין געזעסן אונטערוועגנס: ער זעט דאָך אַז זײַנע קינדער ווילן אים אויסהיטן פון עגמת־נפש, קיינער פון זיי איז ניט קיין מומר להכעיס. מוז ער מודה זײַן אַז דאָס האָט ער פּראָסט־פּשוט ניט געוואוסט ווי אין זיי אַרײַנצוגעבן דעם שכל און כוח זיך קעגנצושטעלן די מאָדע פון דער צײַט. וואָס אָבער און ווי אַזוי האָט דער אַסטראַקאַלקער רב יאָ משפּיע געווען אויף זײַנע קינדער זיי זאָלן גיין אין דרך הישר?

דער אַסטראַקאַלקער, ר' יום־טוב ליפּע קאַפּלאַן, איז אין דער רבנישער וועלט געווען מער מפורסם מיט זײַן דלות ווי מיט זײַן תורה. ער האָט אפילו ניט פאַרמאָגט קיין אָפּגעטראָגענעם פוטער און אויסגעקראַכענעם שטרײַמל וואָס אויך אַן אָרעמער תלמיד־חכם ניט זיך איין מאָל אין לעבן — צו דער חתונה. אויף רבנישע אַסיפות פלעגט ער קומען אַנגעטאָן מעשה דאָרפישער ייִד. אין אַן האָרט הויך היטל מיט אַ דאַשעק. די וואָך־שבירות אין זײַן שטעטעלע האָט פאַר אים און זײַן גרויסער מישפּחה ניט געקלעקט אפילו אויף דרײַ טעג אין וואָך. פונדעסטוועגן האָט ניט געקענט זײַן קיין רייד ער זאָל קריגן אַ שטעל אין אַ גרעסערער קהילה, ווײַל ער איז ניט געווען היימיש מיט מענטשן, ניט קיין בעל־דרשן און אויך ניט געהאַט קיין שם פון אַ גרויסן למדן. צווישן אים און די בעלי־בתים פון זײַן שטעטעלע האָט געהערשט אַ שווײַגעניש, אַ דערווײַטערטקייט. הגם ער האָט געהייסן ר' יום־טוב ליפּאַ, איז אויף זײַן פּנים קיין מאָל ניט געלעגן קיין סימן פון יום־טובדיקייט — אַ הויכער דאַרער ייִד, אַ קאַלטער און אומעטיקער. ס'האָט פון אים געשמעקט מיט שטויב פון צעפאַלענע ספרים אין אַ ליידיקן בית־מדרש. ס'האָט פון אים געווייעט מיט עקשנות און אומצופרידנקייט פון אַ פאַרוואַקסענעם מתבודד אין טונקעלע מאַכיקע וועלדער.

ער האָט געהאַט אַ פולע שטוב מיט קינדער און אַלע זײַנען זיי אויסגעוואַקסן פאַרפרומטע ווי ער. מחמת ער האָט ניט געהאַט צו געבן נדן, האָט ער ניט געקענט קריגן פאַר אײדעמס גרויסע וואוילעדרנעת. האָבן זײַנע עלטערע טעכטער גענומען ניט קיין אויסגעקליבענע ישיבה־בחורים. און יענע זײַנען נאָך דער חתונה געוואָרן קליינע כלי־קודש אָדער קרעמער אין די אָרעמקע שטעטלעך. די זין האָט ר' יום־טוב ליפּע קאַפּלאַן געשיקט אין פאַרשיידענע ישיבות, ווײַל אויב די ברידער זאָלן זיך געפינען אין דער זעלבער ישיבה, וועלן זיי צווישן זיך אָנהאַלטן די שטוביקע היימישקייט אָדער זיך קריגן, אַנשטאָט זײַן אַרײַנגעטאָן אין תורה.

דער עלטסטער זון האָט געלערנט אין דאַמיר, און ווען ר' שלום־שכנא האָט דאָרט געקליבן אַ חתן פאַר דער ייִנגערער טאָכטער און אָרום אים האָט גערוישט אַ בינשטאָק פון מופלגים, האָט ער געוואָרפן אַן אויג דווקא אויפן שטילן אַסטראַקאַלקער בן־הרב. איבערהויפּט האָט יענער זיך מיט גאָרניט אויסגעצייכנט — אַ דאַרלעכער בחור מיט אַ מאָגער פּנים און גרויע אויגן. נאָר זײַן שמייכל האָט געשטראַלט מיט גוטסקייט, קלוגשאַפט, איידלקייט. זײַן הויכער שטערן האָט געגליכטן מיט לומדות און שכל הישר. בעת ר' שלום־שכנא האָט מיט אים געשמועסט אין לערנען, האָט ער זיך פאַרקוקט אויפן אַסטראַקאַלקערס הענט. אַן אצילות איז געלעגן אויף זיי — הענט פון אַ מלאך אונטער זײַנע פליגל. ר' שלום־שכנאן איז דאָס האַרץ אַזוי נעגאַנגען נאָך אַזאַ איידעם. ער האָט ניט געקענט פאַרשטיין פאַר וואָס אַז דער בחור האָט נאָך ניט חתונה געהאַט. געוואַלד, וואָס איז געוואָרן פון ייִדישע טעכטער! פאַרשטייען זיי זיך ניט מער אויף אַזאַ מציאה? נאָר אויך ער, ר' שלום־שכנא, האָט דעמאָלט ניט געקענט טראַכטן פון ברענגען אַזאַ בחור צו בלומע־רייזעלען. זי האָט נאָך דעמאָלט ניט געוואָלט הערן פון ניט קיין געבילדעטן לערנער. איצט אָבער נאָכן אָפּברייען זיך מיט וועגל קדיש וועט זי שוין זײַן אַ מבין אויף דעם אַסטראַקאַלקער!

פון דער באַנסטאַנציע ביז צום שטעטל האָט ר' שלום־שכנא נאָך באַדאַרפט פאָרן זעקס קילאָמעטער מיט אַ וואָגן. ער איז געזעסן אין פאַסאַזשיר אין אַ בריטן, אויסגעבעטן שליטן וואָס האָט זיך געצויגן דורך אַ וואַלד איבער אַ געדרייטן וועג. די פאַרשנייטע ביימער מיט די אויסגעצויגענע צווײַגנהענטס און קרישטאָלענע פינגער האָבן דעם רב אויסגעזען ווי אַן עדה ייִדן פון עולם־האמת, פאַרדבקטע אין אַן אייביקן שיר היחוד ווענן אחדות הבורא. ר' שלום־שכנא האָט דערפילט ווי אַ רואיקייט לייגט זיך אויף אים און זײַן געמיט. דאָס האַרץ אין אים האָט גענומען ציטערן פון האָפענונג נעגליכן אָט וועט־זײַן וואָס האָט אין האַלבן טאָג גאָלדיק געציטערט אויף די שניי־פאַרפּלצטע צווײַגן, דער רב האָט אַליין ניט פאַרשטאַנען פון וואַנען ס'נעמט זיך זײַן זיכערקייט, אַז אויב ר' יום־טוב ליפּאַ קאַפּלאַן וועט זיך מיט אים וועלן מתחתן זײַן, וועט דאָס מאָל בלומע־רייזעלע צושטימען. די קשיה איז: ווי געווינט מען דעם אַסטראַקאַלקערס צוסאָג? ווי באַלד אַז זײַנע קינדער פאָלגן אים יאָ, וועט ער קוקן מיט חשד אויף אַ מחותן וואָס זײַנע קינדער פאָלגן אים ניט.

„און וואָס מאַכט אײַער רב, ר' יום־טוב ליפּאַ?" האָט דער אורח אין שליטן געפרעגט צום רוקן פון ייִדישן בעל־עגלה.

„וואָס זאָל ער מאַכן? ער מאַכט חתונה דעם עלטסטן זון," האָט דער בעל־עגלה זיך אַ דריי־אויס געטאָן צום פּאַסאַזשיר. „און אונדזער העק פאַרבלאָנדזשעט זייער זעלטן אַ ייִד אַ רב. איז בעת איך האָב אײַך דערזען און איר האָט זיך געהייסן פירן צו אונדזער רבין, האָב איך גלײַך פאַרשטאַנען אַז איר דאַרפט זײַן דער מחותן, דער כלהס טאַטע. האָב איך געטראָפן?"

געזען אַז דער אורח אין שליטן ענטפערט ניט, האָט זיך דער אָנטרײַבער ווידער אויסגעדרייט צום פערד. ער האָט געטראָגן אַ שעפּסענעם פּעלצל און אַ הויכע קוטשמע וואָס איז אים אַראָפּגעפאַלן ביז צו די אויגן. ער האָט געהאַט אַ ברייטע, שוואַרצע באָרד און קויל־שוואַרצע גרויסע אויגן. דער רב איז אויף אַ מינוט אײַנגעפאַלן אַז דער בעל־עגלה איז אַ פאַרשטעלטער וואַלד־גזלן וואָס וויל אים פאַרפירן צו זײַן באַנדע גזלנים. דאַרף ער אַ כאַפּ טאָן דעם טלית־זאַק און שטיל אַרונטערקריכן פון שליטן, ער וועט אַנטלויפן אין דער טיפעניש פון וואַלד און אַנטאָן דעם טלית איבערן קאָפּ. וועלן די גזלנים מיינען אַז ער איז אַ בוים, אים פאַרבײַגיין און ניט דערקענען. ר' שלום־שכנא האָט זיך גענומען

ווישן דעם שווייס פון שטערן. ער האט פארשטאנען אז דער שינעון איז אים באפאלן פון גרויס ייאוש וואס דער אסטראקאלקער בן־הרב איז שוין א חתן.

די זיינען ארויסגעפארן פון צווישן די ביימער אויפן הויכן ראנד פון א ברייטן טאל, ארומגערינגלט מיט באוואלדערטע בערג. אונטן זיינען צונויפגעדריקט אין צונויפגעטוליעט געלעגן נידעריקע הייזלעך, האלב־פארגראבענע אין שניי און ווי איבערגעשראקענע פאר די אין־סופיקע בלענדיקע מרחקים. דער הויכער בלויער הימל און די העל־גאלדענע זון — אלע האבן זיי אראפגעקוקט ווי דערשטוינט אין דערפרייט מיטן קליינעם יישוב אין מידבר פון שניי. דער אויסבליק אויפן פרייען שטח האט אויף א וויל אייך דעם רב באפרייט פון דער ענגשאפט אין ברוסט. ער האט אפגעזיפצט מיט דערלייכטערונג און זיך גוטא גענומען מוסרן: וויפל ער האט ניט טענות צום איבערשטן פאר זיין שטראפן אים מיט אזוי פיל צער גידול־בנים, מעג דער איבערשטער האבן נאך מער טענות צו אים הלמאי ער טוט גארניט פאר יידישקייט אין זיין קהילה. און אז ער פארט שוין יא אין א נאוויגע ארויס לטובת די ישיבות, האט ער דערביי אין זינען א שידוך פאר דער טאכטער. האט ער באקומען דעם פארדינטן עונש נאך איידער ער איז אריינגעפארן אין אסטראקאלקע.

11

אויפן טיש אין א טישטעך איז געשטאנען א הויכער, שווערער, קופערנער לייכטער, באצירט מיט אויסגעהאמערטע בלומען און קנעפ — דער איינציקער שיינער חפץ אין נאקעטן חדר. דער וואנטזייגער האט געגלאצט מיט אן אפגעשטארבן פארגעלט פנים. נאר זיין פאמפעדיקל איז געגאנגען מיט א הארטן איינטאניקן גאנג פון אן איינגעקעסנטן פאלדאט וואס מרשטירט זיך אליין: איינס־צוויי! איינס־צוויי! אין חדר האט זיך ניט געפונען קיין טעפעך אויפן דיל, קיין גארדין אויפן פענצטער. אפילו ניט קיין קאנאפע מיט א ווייכן איבערציי וואו די הארטע זייגער־קלאנגען זאלן איינזינקען. אנשטאט שטולן זיינען פון ביידע זייטן טיש געשטאנען לאנגע בענק פון ניט געהובלטע ברעטער. אין ספרים־שאנק מיט די האלב־גלעזערנע טירלעך האבן געפעלט די שויבן. ביים גרויסן אייוון פון ברוינע ציגל איז אויף דער ערד געלעגן א שטיק האלץ מיט שטיקער קארע אונטערצוהייצן. אקוראט ווי דער אסטראקאלקער רב האט זיך געהאלטן ווייסלעך פון די בעלי־בתים, איז אויך זיין שטיבל געשטאנען אפגערוקט אויף א מהלך פון די אנדערע צונויפגעטוליעטע שטעטלשע שטיבלעך. איז וויפל מען האט ניט געהייצט, האט דער אייוון ניט געקענט איינהאלטן קיין היץ. פונקט אזא קעלט און אומפריינדשאפט האט געבלאזן פון רב מיטן אייזנעם פנים א יישובניק. ער איז געזעסן אויף א בענקל אויבן ביים טיש, מיט אין האנט אויפן שטערן און מיט דער צווייטער האנט אויף דער צוגעמאכטער גמרא. ווי ער וואלט ניט געוואלט אז דער אומגעריכטער אורח זאל ווויסן וועלכע מסכתא ער לערנט.

דער אורח, אין רבנישן שטריימל און פוטער, איז שוין גאנץ לאנג געזעסן ביים טיש און נאך אלץ ניט געוואוסט ווי אנצוהייבן ריידן. ווי דער אסטראקאלקער ר׳ יום־טוב ליפא, איז אויך דער מארעדאליער ר׳ שלום־שכנא ניט געווען קיין בריה אין ריידן שיחת־חולין, און זאגן רבנישע גליימווערטלעך, אפילו ניט אין פארפירן א שמועס אין לערנען סתם אזוי, כדי צו ווייזן לומדות. נאר דאס שווייגעניש האט שוין געדויערט צו־לאנג, האט ר׳ שלום־שכנא בלית־ברירה גענומען ריידן דער ערשטער.

„איך האב געהערט, אסטראקאלקער רב, אז איך קומט א מזל־טוב. אייער עלטערער זון איז געווארן א חתן. ווער זשע איז דער מחותן?"

„א רב," האט ר׳ יום־טוב ליפא געענטפערט אן איבעריקן חשק. „דער מחותן איז דער קורניקער רב ר׳ ניסן פינעס."

„דער קורניקער רב ר׳ ניסן פינעס?" האט ר׳ שלום־שכנא געקניידשט מיטן שטערן, ווי די תוים צווישן זיינע ביידע שליפן וואלט געווען א טאפע מיט פונקטן און שטריכן פון שטעמלעך און טייכן. „איך בין זיך מודה, איך האב ניט געהערט פון אזא קהילה און פון אזא רב."

ער האט עס ארויסגעזאגט אן גאוה און אן ביטול, נאר מיט א ביסל צעפיל פארוואונדערונג. אויף ר׳ יום־טוב־ליפאס מאגער, שטרענג פנים האט זיך באוויזן א ברוגזער שמייכל און ער האט געענטפערט מיט א קול וואס איז ארויסגעקומען ווי פון די טיפע וועלדער.

„מיין מחותן איז ניט מפורסם פאר א גאון און אויך ניט פאר א גרויסן עסקן בצרכי ציבור. ביי מיר און ביי מיין זון איז דער עיקר וואס דער קורניקער רב איז אן ערלעכער ייד און די קינדער פאלגן אים. איבער דעם טאקע האט מיין זון אזוי לאנג געווארט. ער האט געזוכט א כלה פון א צוגעפאסטער מישפחה."

אין דעם ענטפער האט ר׳ שלום־שכנא דערהערט וואס ער האט נאך פריער אליין פארשטאנען: מיט אים וואלט ר׳ יום־טוב ליפא קאפלאן זיך ניט מתחתן געווען. ביידע רבנים האבן דערנאך לאנג געשוויגן און געהאכט די שטילקייט פון פארשנייטן טאל אין דרויסן. פול מיט פארהויכטן אטעם פון די ארומיקע באוואלדערטע בערג. דער פאמפעדיקל פון זייגער מיטן הארטן איינטאניקן קלאנג איז אן איפהער ווייטער געגאנגען, ביז ר׳ שלום־שכנא האט זיך ווידער אפגערופן.

„אסטראקאלקער רב, איך בין געקומען צונויפקלייבן פאר דער קאסע פון וועד־הישיבות, לויט די תקנות פון די אסיפות אין ווילנע און גראדנע."

„אין אסטראקאלקע איז ניט פאר וואס צונויפקלייבן. די בעלי־בתים וואס קענען און ווילן צאלן, האבן זייערע שקלים שוין אליין אריינגעטראגן," האט ר׳ יום־טוב ליפא געענטפערט און ר׳ שלום־שכנא האט פארדראסיק גענומען צופן די באקנבערד. „בין איך, הייסט עס, געפארן אומזיסט." האט ער אומעטיק אויסגעצויגן און זיך באלד א כאפ געטאן. „און אפשר בין איך ניט געפארן אומזיסט. אויב איר וועט מיר פארענטפערן די קשיה וואס מאטערט מיך, בין איך ניט געפארן אומזיסט. געוויס ווייסט איר, ווי אלע רבנים אין אונדזער סביבה, אז מיינע קינדער ווילן ניט גיין אין מיין וועג. מהדי במרומים אז איך האב אפגעגעבן אלע מיינע כוחות זיי צו פירן אין דרך־הישר. ניט ווייניקער ווי איר האט עס געטאן. איז פאר וואס האט איר יא מצליח געווען און איך ניט?

„ווי קען איך וויסן וואס ביי יענעם טוט זיך," האט ר׳ יום־טוב ליפא געקלערט צו זיינע צוויי שטומע חברים אויפן טיש — צו דער צוגעמאכטער גמרא און שווארצן לייזונג און צום גרויסן קופערנעם לייכטער. „נאר ווי באלד איר פרעגט מיך, טראכט איך: אפשר האבן אייערע קינדער געזען אין אייער הויז צופיל עולם־הזה, ווילן זיי נאך מער."

אין דער ערשטער רגע איז ר׳ שלום־שכנא געבליבן זיצן מבולבל. „וויפל עולם־הזה האב איך זיך עס גענומען, מיינע קינדער זאלן זיך אויף מיר פארקוקן און וועלן, ווי איר זאגט, נאך מער?" האט ער געפרעגט מיט פאראיבל. אבער דער בעל־הבית איז ניט נתפעל געווארן פון אורחס רוגזה. ער איז געזעסן אויסגעצויגן, מיט א הויכן דארן שטייפן רוקן, און אריבערגערעדט צו דער ספרים־שאנק און ווינקל חדר:

רבנישע קינדער הערן פון זייערע טאטעס אז די־וועלט איז א פרוזדור צו יענער־וועלט. אז דאס לעבן איז געגליכן צו א שאטן פון א פויגל וואס פליט פארביי און אז בלויז ווער ס׳האט זיך צוגעגרייט ערב שבת, וועט האבן צו עסן אין אייביקן שבת פון עולם־הבא. אבער נאך דעם ווי די טאטעס האבן שוין איבערגעלערנט אלע קלוגע און פרומע רייד פון די חז״ל, זעען די קינדער ווי די זעלבע טאטעס זיינען זיך ממש מוסר־נפש פאר א שבת און יום־טוב פון וואס מער געטראנקען, פעטע יויכן, פיש און פלייש, צימעס, קוגל און לאקשן־טייגעכטס: א שבת פון זיסע געבעקסן, פרוכטן און קאמפאטן מכל המינים. די

קינדער זעען ווי די טאַטעס די רבנים קריגן זיך מיט ווײַערע שטעט פֿאַר אַ הוספֿה אויף די שׂכירות. מען גייט זיך פּוטערס, מלבושים פֿון זײַד און אַטלאַס, זומערצײַט פֿאָרט מען אויף דאַטשע און מען פּאַשעט זיך דאָרט ווי די קי. קומט צו שידוכים, רעדט מען וועגן תּרפּ״ט אַלפֿים גדן, און מתּנות פֿראַזעט מען ווי בײַ די פּריצים. קיין קשיות אויף זיי פֿון שולחן־ערוך קען מען בײַ אַזעלכע רבנים ניט פֿרעגן. זיי עסן דאָך גאָר כּשר פֿלייש און טרינקען גאָר כּשר ווײַן — למהדרין מן המהדרין! בײַם נייען שיינע קליידער היט מען זיך מען זאָל ניט אַרײַננייען קיין שעטנז. אָבער די קינדער זײַנען ערלעכער פֿון די טאַטעס. טראַכטן זיי: אויב דער עיקר איז די נשמה, דאַרף דען די נשמה אַזוי פֿיל כּשר, פֿעט פֿלייש? און אַז מען טראָגט שיינע קליידער אָן שעטנז, ברענגט עס ניט צו קיין גאווה? און זיך שטופּן צו ווערן רב אין אַ גרעסערער שטאָט, כּדי צו קריגן מער שׂכירות און מער כּבֿוד, און גרייט זײַן איבער דעם אָנצינדן אַ פֿײַער פֿון מחלוקת מיטן צד שכּנגד — דאָס מעג מען יאָ? איז ווען קינדער זעען עס, זאָגן זיי: אויב גנבֿערטע עולם־הזה מעג מען, מעג מען אויך טרייפֿע עולם־הזה.

פֿון פֿײַנטשאַפֿט צו די גוט־אײַנגעאָרדנטע כּלי־קודש האָט זיך ר׳ יום־טובֿ ליפּאַס אָפּגעצערט פּנים אַזוי צעבראָכן און זײַן קול האָט אָפּגעהילכט מיט אַ פֿאַרטויבט געהוקע, ווי בעת מען לאָזט אַראָפּ ביימער ערגעץ ווײַט אין וואַלד.

"אויך אין דעם וואָס רבנים פֿאָרן אַרום איבער די ישיבֿות זוכן חתנים מופֿלגים, שטעקט גאווה און אַ שטיק טרייפֿע עולם־הזה. טאָמער קריגט ניט דער רב אַזאַ למדן ווי ער זוכט לאָזט ער די טאָכטער פֿאַרזיצן, אָדער אים אַרט שוין ניט אַז זי וועט חתונה האָבן פֿאַר ניט קיין שומר־מצוות. איך האָב ניט געהאַט קיין נדן פֿאַר חתנים מופֿלגים. האָב איך מײַנע טעכטער אויסגעגעבן פֿאַר יונגעלײַט וואָס מאַכן ניט אויפֿציטערן אַ וועלט מיט זייער לומדות, אָבי זיי זײַנען ערלעך און פֿרום. מײַן עלטערער זון ווידער, ווייסט איר, דאַך, אַז ער איז פֿון די בעסטע בחורים אין דאָמיר און וואָלט געקענט ווערן אַן איידעם בײַ אַ רב פֿון אַ גרויסער שטאָט, האָט ער דווקא אָפּגעזוכט אַ מישפּחה וואָס קען זיך ניט רעכן ניט מיט לומדות, ניט מיט ייחוס, ניט מיט עשירות, נאָר אַן דעם געוואַלדיס צווישן עלטערן און קינדער: אַ מישפּחה און אַ שטילן יישובֿ וואו ער וועט קענען זיצן רואיק און לערנען. הלוואַי זאָלן זײַנע יינגערע ברידער וואָס לערנען אין קלעצק און ראַדין אים נאָכטאָן."

"און ווי קומט איר אַרויס מיט אײַערע בעלי־בתּים?" האָט ר׳ שלום־שכנא זיך מער ניט געקענט אײַנהאַלטן ניט אַרײַנצוזאָגן דעם אַסטראַקאַלקער מוכיח. אַז אויף זײַנע בעלי־בתּים קען ער פּונדעסטוועגן ניט משפּיע זײַן ווי אויף די קינדער. נאָר דער רב מיטן דאַרפֿישן אויסזען האָט ווידער געענטפֿערט זיכער אין זיך אַז הגם ער קריגט זיך ניט מיט זײַנע בעלי־בתּים, ווייסן זיי וואַרע וואָס ער טראַכט פֿון זיי. "די היגע יידן מיינען אַז מיטן פֿאַסטן יום־כּיפּור זײַנען זיי מכפּר זייער פֿרעסן און זויפֿן אַ גאַנץ יאָר."

"אײַער ענטפֿער פֿאַרענטפֿערט ניט אַלץ," האָט ר׳ שלום־שכנא זיך געריבן די פֿאַרקילטע הענט און נאָך קעלטער איז אים געווען אויפֿן האַרצן. "איך קען יידן וואָס פֿאַסטן מאָנטאָג און דאָנערשטאָג, קומען אָפּ מיט אַ סקאַרינקע פֿון איין תּענית ביז צום צווייטן, און פּונדעסטוועגן גייען אויך בײַ אַזעלכע יידן די קינדער אַוועק." ער איז געבליבן זיצן אַ ווײַל שווײַגנדיק מיט אַן אַראָפּגעלאָזן קאָפּ און געטראַכט. דער אַסטראַקאַלקער רב פֿאַרשטייט אפֿילו ניט אין אַזאַ קאַלטן טאָג צו פֿרעגן אַן אורח צי ער וויל ניט אַ הייסע גלאָז טיי. דאָך האָט ר׳ שלום־שכנא ניט באַדויערט זײַן נסיעה אין אָט דעם פֿאַרוואָרפֿענעם העק. איצט ווייס ער, וואָס ער האָט פֿריער ניט געוואוסט אַז בלומע־דיוושע וואָלט ניט געפּאַסט פֿאַר דעם היגן רבס אַ שנור אפֿילו ווען זײַן זון וואָלט נאָך ניט געוואָרן קיין חתן. "אַסטראַקאַלקער רב, הײַנט קען איך שוין ניט שבֿיקפֿאַרן. איך בין איבערגעמאַטערט פֿון וועג. חוץ דעם האָב איך געהערט אַז די נאָענטסטע באַן שטעלט זיך אָפּ אויף אײַער סטאַנציע ערשט נאָך האַלבער נאַכט. וואָלט איך באַדאַרפֿט פֿאָרן צו דער סטאַנציע שפּעט אין אָוונט דורך אַ פֿינצטערן וואַלד. אין שטעטל איז דאָ אַן אכסניה?"

"ניטאָ, איר וועט דאַרפֿן שלאָפֿן בײַ מיר," האָט דער בעל־הבית זיך איבערגעשטעלט און מיטן קאָפּ שיער ניט דערגרייכט דעם סופֿיט. ער האָט אַ שפּאַן געטאָן צום ווינקל וואו ס׳איז געשטאַנען די ספֿרים־שאַנק און עטלעכע מאָל אָנגעקלאַפּט אין דער וואַנט. די קלעפּ האָבן אָפּגעהילכט ווי אין אַ פּוסטעניש. "איך רוף עס מײַן רביצן פֿון חדר וואו איר וועט שלאָפֿן. דאָרט איז וואַרעמער. איבערדעקן וועט איר זיך מיט אײַער פּוטער." האָט ר׳ יום־טובֿ ליפּאַ אַרויסגעמורקעט און זיך צוריקגעזעצט אויף זײַן אָרט. ער האָט אונטער־געשפּאַרט מיט דער האַנט דעם קאָפּ און איז ווידער פֿאַרזונקען אין שווײַגעניש, אַ פֿאַרקוקטער אויפֿן הייכן קופּערנעם לײַכטער וואָס האָט אויך אויסגעזען ווי אַ וואַלד־מיתבודד, פֿאַרזונקען אין אַ שטומער און קאַלט־פֿאַרביסענער תּפֿילה.

ס׳איז אַרײַנגעקומען די רביצן, אַן עלטערע פֿרוי און אַ דיקלעכע ווי אָנגעשוואָלן, מיט אַ צעקניטשט פֿאַרוויינטן פּנים. אירע אויגן אָבער האָבן געלויכטן מיט גוטסקייט און מיט דער פֿרייד פֿון איינער וואָס איז אַרונטער פֿון קראַנקבעט און דאַנקט גאָט אַז זי קען נאָך זען די שײַן פֿון טאָג. די רביצן האָט געטראָגן אַ שוואַרצן פּאַרוק, אַ לאַנג שוואַרץ קלייד און אַ געשטריקט קאַפּטל פֿון גרויער וואָל. אירע הענט זײַנען אַראָפּגעהאַנגען שלאַבעריק. אירע אַקסל האָבן זיך אויסגעבויגן אַהינטער ווי זי וואָלט ניט געקענט אויסגלײַכן דעם רוקן. נאָר אויפֿן מאַן האָט זי געקוקט מיט אַזאַ פֿאַר אויגן ווי זי וואָלט געוואוסט אַז זי לעבט אין זײַן זכות און דורך זײַנע תּפֿילות. אויך ער אויף איר האָט געקוקט מיט זאָרג און ליבשאַפֿט. דאָס קול האָט זיך אים אַוועקגעבויגן, ער האָט צו איר גערעדט ווייך און שטיל.

"זײַ אַזוי גוט, פֿייגע, און שיק אַרײַן דורך די קינדער עפּעס וואַרעמס. דער באַרעדאַליער רב וועט בײַ אונדז נעכטיקן."

"דאָס עסן איז שוין גרייט," האָט די בעל־הביתטע האַלב־אַרויס געקרעכצט און דערבײַ געכאַפּט. זי האָט קענטיק געליטן פֿון רעוומאַטישע ווייטאָגן און אויך געהאַט אַסטמע. "דער אורח וועט אונדז מוחל זײַן וואָס בײַ אונדז איז ניט מיט אַזאַ עשירות ווי אַנדערשוואו."

ר׳ שלום־שכנא האָט פֿאַרשטאַנען אַז זײַן פּוטער און שטרײַמל מאַכן אים אין דער בעל־הביתטעס אויגן אויסזען אַ גבֿיר. האָט ער געענטפֿערט: אדרבא ואדרבא! ער פֿילט זיך בײַם אַסטראַקאַלקער רב אין שטוב ווי ער וואָלט זיך געפֿילט אין אַן אכסניא. קענן זײַן נאַטור, האָט ר׳ שלום־שכנא דאָס מאָל זיך צערעדט מיט דער אָרעמער קרענקלעכער פֿרוי, כּדי צו הייבן איר מוט; ווי ער האָט געהערט, קומט זיי אַ מזל־טובֿ. זייער עלטערער זון איז געוואָרן אַ חתן. דער אַסטראַקאַלקער רב און זײַן רביצן דאַרפֿן יעדן טאָג זאָגן על הניסים וואָס אַלע זייערע קינדער, קיין עין־הרע, זײַנען געבליבן בײַ תּורה.

"מיר זײַנען קליינע מענטשן," האָט זיך די בעל־הביתטע געאײַלט צו ענטפֿערן, גלײַך זי וואָלט זיך טאַקע דערשראָקן פֿאַר אַן עין־הרע. "מײַן טאַטע און אויך דער שווער, עליהם השלום, זײַנען געווען בעל־מלאכות, ניט קיין רבנים. דאַנקען מיר און לויבן דעם השם יתברך וואָס מיר האָבן זוכה געווען אַז אונדזערע זין און איידעמס זאָלן זײַן לערנער."

די רביצן איז אַרויס און דער אורח האָט לסוף געגומען אויסטאָן דעם פּעלץ, ניט דערוואַרטנדיק ביז אַז דער בעל־הבית זאָל עס אים בעטן. דערנאָך איז ר׳ שלום־שכנא ווידער געזעסן בײַם טיש און זיך ווי פֿאַרהערט מיטן רב דעם שותּק אין שווײַגן. דערבײַ אָבער האָט ער זיך ווײַטער געמוטשעט און געגריבלט אין זײַנע געדאַנקען: קען זײַן אַז גראָד דערפֿאַר וואָס אָט די מישפּחה שטאַמט פֿון בעל־מלאכות, האַלטן זיך די קינדער בײַ תּורה, ווײַל זיי זײַנען נאָך ניט פֿאַרמאַטערט פֿון אַלטן ייחוס. בעת מײַנע קינדער זײַנען שוין איבערגעזעטיקט מיטן ייחוס פֿון דור־דורות תּלמידי חכמים.

ס׳זיינען אריינגעקומען דעם אסטראקאלקער רבס צוויי יינגערע טעכטער, איינע א יאר פערצן, די אנדערע — א מיידל פון א יאר זיבעצן. ביידע אנגעטאן אין גרויסע שווערע שיך, אין ווייסע דיקע געשטריקטע זאקן, אין ברייטע לענגלעכע שווארצע קליידלעך. די יינגערע, מיט ראזע לעגטעס איינגעבונדן אין די עקן פון אירע בלאנדע צעפלעך, האט געקוקט אויפן גאסט ניי־געריק און פריילעך. די עלטערע — וואקסיק־מאגער, די האר צעקעמט מיט א שרונט אין מיטן און די צעפ פארדרייט אויף דער פאטילניצע — האט געקוקט אויפן טאטן מיט־ערנסט. זיי האבן אויך טאצן אריינגעטראגן צוויי פולע טעלערס מיט ראסלזופ און יוסעלעך מיט אפגעשיילטע הייסע צעפארעטע קארטאפל. אין יעדער טעלער האט געשטעקט א הילצערן לעפל און ביי דער זייט איז געלעגן אנגעשניטן שווארץ ברויט. די מיידלעך האבן אויפן טיש אראפגעשטעלט די טעלערס און די יינגערע האט א לאך געטאן צום גאסט מיט א פריש מיילכל ציינדלעך. „היינט האט די מאמע אויך געקאכט פלייש. מיר וועלן באלד אריינטראגן. זיך וואשן צום עסן דארף מען אין דער קיך, נאר דאס וואסער איז קאלט ווי אייז.“ האט זי צונויפגעדריקט די הענט אין קליינע פויסטן צו ווייזן ווי קאלט דאס וואסער איז. נאכן עסן וועלן מיר אריינטראגן א ליאק טיי,“ האט איר שוועסטער געערדט צום טאטן מיט א שטרענג קול. די יינגערע איז ארויס פון חדר מיט א שפרונג און איבערגעלאזט נאך זיך דאס פלאטערניש פון די ראזע לענטעס אין אירע בלאנדע צעפלעך. די עלטערע שוועסטער איז איר נאכגעגאנגען מיט א געבויגענעם קאפ. נאר אויך זי האט ווי ווי קענען איר ווילן זיך הנעוודיק געהוידעט אויף א פאר הויכע פיס, געגליכן צו אן אויסגעוואקסן פויגל וואס שפרינגט סוף־זומער ארום אויף א לאנקע.

ר׳ שלום־שכנא האט געזען אז די מיידלעך איז ניט אומעטיק אין זייער טאטנס הויז, כאטש זיי לעבן אין א העק און אין דלות. אבער ווען זיינע טעכטער זיינען ביי אים, דעם מארעדאליער רב, אונטערגעוואקסן, האבן זיי גלייך גענומען זיפצן אז מארעדאליע איז צו־ענג, עס שטיקט זיי. „און וואו לערנען אייערע קינדער, און שטעטל געפינט זיך א מיידלשער חדר?“ האט ר׳ שלום־שכנא געפרעגט.

איך וועל מיינע טעכטער אנטרויען א פרעמדן מלמד? און פון וואנען בין איך זיכער אז ער וועט זיי ניט לערנען שרייבן פון א בריוונשטעלער?“ האט דער בעל־הבית אויפגעהויבן אויפן אורח א פאר שפיציקע ברעמען און אים דערציילט, אז ער אליין לערנט מיט די מיידלעך עברי פון זיין סידור און שרייבן א בריוול פון דער מאמעס תחינה אויף עברי־טייטש. „נו, לאמיר זיך גיין וואשן צום עסן.“

צי ווייל ער איז געווען שטארק אויסגעמאטערט פון וועג, אדער צערודערט פון זיין פארברענגען דעם טאג ביים משנהדיקן רב — ר׳ שלום־שכנא קאצענעלנבויגן האט לאנג ניט פארגעסן דאס בית־מדרשל אין פארווארפענעם העק און די נאכט ביים האלב־ווילדן למד־וואוניק.

אין דער צייט פון מעריב דאווענען איז ר׳ שלום־שכנא געזעסן הינטער א גרויסן דעמבענעם שטענדער און באטראכט דעם מקום־קדוש — א לאנג און שמאל שולכל אנגעשטעלט מיט עלמערלעך, בענק, טישן און שטענדערס, נאר אליץ קרום און לאם, אויסטערליש אויסגעדרייט און געפורעמט, מיט א פאר אויסגעשניצטע בוהגישע הענט וואס דוכטן. האט דער עמוד זיך געבויגן און געצוינגן אראפצו, ווי זיך איינצוגראבן וואס טיפער אין דער ערד, די תפילה זאל קומען ממעמקים. א קליין יידעלע, מיט א מאנטל אנגעהאנגען אויף די אקסל עלעהיי א טלית, האט ביים עמוד געדאוונט מעריב מיט א פארריסענעם קאפ אין דער ארץ, ווי אין גלוסטעניש און לעכצעניש צו דערגרייכן מיטן קאפ ביז צום הימל. די בימה, ארויפצוגיין איבער צעקריטשע הילצערנע טרעפלעך, איז ווי געהאנגען איבער אן אפגרונט — איבער א ים פון שווארצע שאטנס. פון דער סטעליע איז איבער דער בימה אראפגעהאנגען א נאפטלאמפ אונטער א ווייסעמאלירט ברייט רעכל. דער קארגלעכער טונקל־רויטער שיין פון נאפטלאמפ איז געפאלן אויף א יידל מיט א פעליק־שווארץ בערדל. ער איז געשטאנען אויף דער בימה ביים שולחן מיט פארמאכטע אויגן און זיך ניט גערירט פון ארט. אין דער גערוכטעניש פון געהילץ און פינצטערניש האבן אין שולכל ארויסגעשטאכטעט נאך אנדערע איינציקע מתפללים: א פאר מעשענע שפאקולן זיינען געזעסן אויף א שפיציקער נאז; א פנים איז אראפגעהאנגען איבער א ווייסער בארד; א האנט איז אראפגעפאלן איבער אן אגלען פון א באנק. ר׳ שלום־שכנאן האט זיך געדאכט אז ער געפינט זיך אין אט דעם פארווארפענעם יישוב שוין מי יודע וויפל צייט, און אז יעדער ייד אין קלויז דא איז א מיתבודד אין די ארומיקע וועלדער. זיי טרעפן זיך בלויז ביים דאווענען כדי מצרף זיין די תפילות צוזאמען, און צעגייען זיך נאך דעם צוריק אין די וועלדער וואו יעדער לעבט פאר זיך באהאלטן אין א שטיבעלע אונטער א צעצווייגטן בוים.

דעם אסטראקאלקער רבס טעכטער האבן גוט אונטערגעהייצט דעם אויוון וואס איז אריינגעקומען מיט א וואנט אין חדר וואו דער אורח האט באדארפט נעכטיקן. געווינלעך האט דער בעל־הבית דארט געלערנט און אויך געשלאפן אויף א נידעריקער אויסגעריבענער קאנאפע מיט א הילצערן שווארץ־פאלירט ווענטל. להיפוך צו דעם פוסטן און נאקעטן עסצימער האבן זיך אין דעם חדר געפונען מער און שענערע בעלי־בתישע חפצים: א שמאל פירקאנטיק גלעזערן שענקל מיט תשמישי־קדושה — א חנוכה־לעמפל, אן אתרוג־פושקע, א בשמים־טורעמל מיט א פענדל, א שווארצער געדרייטער שופר. דעם צווייטן ווינקל פון חדר האט פארנומען אן אלטער טונקל־ברוינער קאמאד פאר וועש און שטיוואן מיט אייזערנע רינגען זיי צו עפענען. איבן קאמאד איז געשטאנען א גרויסע קופערנע צדקה־פושקע מיט צוויי הענטלעך אויף ביידע זייטן. אויף דער וואנט זיינען געהאנגען דריי בילדלעך, אויסגעניית אויף שטאף מיט אפגעבליאקעוועטע זילבערנע און גאלדענע פעדעם. אין אויסנייעכטס האט באדארפט זיין דער כותל־מערבי, און די אנדערע צוויי — הייליקע קברים אין הייליקן לאנד. ועט אויס אז דאס האבן אויסגענייט און באצירט מיט בילדלעך דעם טאטנס חדר זיינע טעכטער צו דערמאנען יעדן אז מען דארף ווארפן געלט פאר ארץ ישראל אין דער צדקה־פושקע אויפן קאמאד.

דורכן טאג איז דער בעל־הבית געווארן צום גאסט א ביסל צוגעלאזטער הגם ער האט נאך אליץ גערעדט מיט א געבייזער. ר׳ שלום־שכנא האט זיך געזארגט אז דער בעל־הבית וועט ניט האבן וואו צו שלאפן, ווי באלד ער טרעט אפ זיין חדר אין געלעגער. האט יענער געמרוקעט אז דער אורח זאל ניט זארגן. „איך האב א קביעות צוויי מאל אין וואך צו לערנען מישמור. וועל איך די נאכט לערנען אין עסצימער ביים אויוון און פארטאג זיך צושפארן אין שלאפשטוב פון מיין רביצן און די טעכטער.“ ר׳ יום־טוב ליפא איז ארויס און איז באלד צוריקגעקומען מיט א קרוג וואסער, א שיסל און א קווארט וואס ער האט אוועקגעשטעלט אויף דער באנק, דער מארעדאליער רב זאל אין דער פרי קענען אפגיסן נעגל־וואסער. דערנאך איז ער ווידער ארויס און אריינגעטראגן א נאכטגעבלי אויף נקבים־קטנים. ר׳ שלום־שכנא האט זיך געערגערט און געטענהט אז דאס איז דער בעל־הבית ניט מחויב, בפירוש ניט מחויב. „גייט שלאפן!“ האט דער רב דער ישובניק א בורטשע געטאן. ער האט ניט ליב געהאט דעם נאכן רבנישן שטייגער פון זיך בייגן, נייגן און דאנקען. ער האט גענומען פון טיש דעם קופערנעם לייכטער מיטן ליכט — א העלפט די זאגט פון א יארצייט־ליכט ס׳זאל קלעקן אויף לערנען א גאנצע נאכט — און איז ארויס אין צווייטן צימער. די טיר האט ער געלאזט א ביסל אפן, דער אורח זאל אין דער פינצטער זען ווי זיך אויסצוטאן.

אין חדר איז געווען ווארעם און ר׳ שלום־שכנא האט ניט באדארפט פאר א צוגאב צו דער קאלדרע זיך איבערדעקן אויך מיט זײַן פוטער. גלײַך ווי ער האט צוגעמאכט די אויגן איז ער אויף א ווײַל אריינגעפאלן אין א האלב־וואכן דרימל. ער האט זיך געזען זיצן אין אסטראקאלקער שולכל א פארגעסענער פון דער גאנצער וועלט. ער האט זיך אפגעזאגט פון מארעדאליער רבנות, איבערגעלאזט די מישפחה, דעם אוצר ספרים, און האט אפילו פארגעסן דעם תלמוד בבלי וואס ער האט א לעבן לאנג געלערנט. ער זיצט אין אסטראקאלקער בית־מדרש און זאגט תהילים. בעת־מעשה האט אבער ר׳ שלום־שכנא געוואוסט אז ס׳איז ניט אמת. ער רעדט זיך בלויז אײַן אז ער שלאפט און חלומט. ער שלאפט ניט און חלומט ניט. ער טראכט פון זײַן צער גידול בנים. נאר וויפל צער ער לײַדט ניט פון בײדע טעכטער און די ייִנגערע צוויי זין, האט ער פארט דערבײַ דעם נחת־רוח פון א טאטן וואס זעט זײַנע קינדער. דעם גרעסטן עגמת־נפש האט ער פון בכור נפתלי־הערץ וואס לעבט אין שווייצאריע. נפתלי־הערץ האט א דיפלאם פון א דאקטער פילאסאפיע, ארבעט אין שווייצאריע אין א ביבליאטעק, האט א ווײַב און אויך א זון. נאר דאס אלץ ווייס מען פון בריוו וואס נפתלי־הערץ שרײַבט איין מאל אין א שמיטה. ער האט נאך קיין מאל ניט פארבעטן צו זיך טאטע־מאמע, אדער א ברודער צי א שוועסטער. און ער פון זײַן זײַט איז זינט לאנגע יארן שוין ניט געווען צו גאסט אפילו אין דער היים.

ר׳ שלום־שכנא דערפילט ווי פון זײַן קול רײַסט זיך א כליפענייש. נאר א פראסט איז אים ארײַן אין האלדז און לאזט אים ניט ארויסוויינען א פסוק תהילים. דאס הארץ גייט אים אויס צו זאגן נאך א מאל און ווידער א מאל דעם זיסן פסוק: שבתי בבית השם לאורך ימים, אוי, שבתי בבית השם לאורך ימים. נאר ס׳װארגט אים און ער קען עס פון זיך ניט ארויסברענגען. פלוצעם דערזעט ער אז דער אסטראקאלקער רב גייט צו אים מיטן גרויסן שווערן לײַכטער אין דער האנט און דאס ליכט אין לײַכטער ברענט ווי א רוצחיש אויג פון א װאלד־גזלן. דעם אסטראקאלקער רבס פנים איז פארהוילן אין דער פינצטערניש. דאס ליכט אין לײַכטער אבער גליט אלץ בלוטיק־רויטער און קומט אלץ נענטער, וויל אנטערצינדן דעם שטרויזאק אונטער אים און אים פארברענען לעבעדיקערהייט. ווײַל זײַנע קינדער גייען ניט אין דרך־הישר. „וואס האב איך געקענט טאן און האב ניט געטאן? פאר וואס קומט מיר דער טויט דורך שריפה?״ יאמערט ר׳ שלום־שכנא — און כאפט זיך אויף א באשלאגענער מיט אנגסטן.

דער אסטראקאלקער רב איז איבער אים געשטאנען מיטן לײַכטער אין דער האנט און אים געוועקט. „וואס איז אײַך? איך האב אין צווייטן חדר דערהערט ווי איר וויינט פון שלאף,״ האט ר׳ יום־טוב ליפא געמורמלט מיט רוגזה. גלײַך ער וואלט דעם אורח דערמאנט אז דער שלאף פון אמתע צדיקים איז רואיק. „איך ווייס ניט וואס מיר איז. איך בין עפעס ניט געזונט,״ האט ר׳ שלום־שכנא געקרעכצט און זיך איפגעזעצט א פארשוויצטער, שווער געאטעמט און זיך געבעטן. „איך זע דא א שטענדער, איז אפשר קענט איר לערנען דא אין חדר, מיר זאל זײַן פריילעכער? שלאפן וועל איך שוין סײַ ווי ניט.״

ר׳ יום־טוב ליפא איז ארויס און איז באלד צוריקגעקומען מיט א גרויסער טיטש־גמרא. ער האט זיך געשטעלט לערנען און זײַנע הויכע ברייטע אקסל האבן פארשטעלט דעם שטענדער מיט דער גמרא. פון זײַן געלעגער האט ר׳ שלום־שכנא בלויז געזען א געלבלעכן ליכטשטרײַף אויפן אסטראקאלקער רבס גערונצלטער באק, א שאטנפלעק אויף זײַן נאז און א גרויס אויג אויסגעפילט מיט א ניט־באוועגלעך שווארצאפל. אים איז גארניט שווער צו שטיין די גאנצע צײַט אויף די פיס און האלטן אין האנט אזא גרויסן קופערנעם לײַכטער? — האט ר׳ שלום־שכנא זיך געוואונדערט און זיך ווידער געבעטן בײַם רב דעם מנושם.

„זאגט עפעס א דבר־תורה, ר׳ יום־טוב ליפא, ס׳זאל ווערן פריילעכער אויפן הארצן. מיר האבן הײַנט געשמועסט פארשיידנס, אין לערנען אבער האבן מיר ניט געשמועסט.״

„איך האלט ניט פון חידושי־תורה,״ האט דער אסטראקאלקער ארײַנגעהוקעט אין דער גמרא אויפן שטענדער. „אבשטאט זיך צו זארגן אז די שטעטלשע קינדער זאלן לערנען א פרשה חומש און אז די אייגענע קינדער זאלן ניט ארויסגיין לתרבות רעה, זײַנען די הײַנטיקע רבנים פארנומען מיט זאגן און דרוקן פילפולים. אזעלכע עולם־הזהניקעס! מחבר זײַן ספרים אז א וועלט זאל קלינגען איז אויך עולם־הזה.״

דער אסטראקאלקער רב האט מיט די הוילע פינגער פארריבט דעם קנויט פון ליכט אין לײַכטער ווי פײַער וואלט אים גארניט געברענט, און זיך ווײַטער געשאקלט איבער דער באלויכטענער גמרא. ארויסברומענדיק זײַנע טענות קעגן די בלי־קודש: ווערליק די רבנים ריידן צו זייערע בעלי־בתים קען זיך דאכטן אז יענע־וועלט שטייט ווי פאר די אויגן, אז דער עולם־האמת איז פאר זיי ווי אריבערגיין א שוועל פון איין חדר אין אנדערן. נאר טאמער גייט דער רב א הוסט, לויפט ער גלײַך אין דער גרויסער שטאט צום גויאישן פראפעסאר און זאגט נאך אז ער טוט עס לשם־שמים, ס׳איז א מצוה אפצוהיטן דאס געזונט, זאגט ער. דער רב לויפט צו די פראפעסארן און די רבנית פארט אין די בעדער. טאן זיי די קינדער נאך און אויך זיי צאצקען זיך שוין מיט זייער גוף. האלב־נאקעטע ייִנגלעך און מיידלעך בייגן זיך, ברעכן זיך און זאגן אויף זיך אז זיי זײַנען די אייניקלעך פון יהודה־המכבי. און ווער איז שולדיק אין דער פריצות פון אט די בלומרשטע מכבים? די רבנים! אין אלץ זײַנען שולדיק נאר די רבנים! — האט דער אסטראקאלקער איבערגעריסן און איז אנטשוויגן געווארן אנגעבויגן איבער דער גמרא, ווי ער וואלט לחלוטין פארגעסן אין אורח אויפן געלעגער הינטער זײַנע פלייצעס.

דער ר׳ יום־טוב ליפא איז א געזונטער ייד ווי א בוים אין וואלד און זײַנע קינדער פאלגן אים, פארשטייט ער ניט א צווייטנס חולי־הגוף און חולי־הנפש, האט ר׳ שלום־שכנא אפגעזיפצט אין זיך און ס׳איז אים נאך אלץ געווען א הארצווייטאג וואס זײַן חלום, אז ער לעבט אין א ווינקל פון אסטראקאלקער בית־מדרש און קען זאגן בלויז תהילים, איז געווען ניט מער ווי א חלום. הלוואי איז ער טאקע אזא פשוטער ייד פון אט דעם ארעמען יישוב, וואלט ער פארשפארט זיך פײַניקן פאר אן עלטערער טאכטער וואס איז אנטלאפן פון פרומען מאן צו טאטע־מאמע, און פאר דער ייִנגערער טאכטער וואס וויל אנטלויפן פון טאטע־מאמע צו א פרײַען מאן. פריער איז ער געפארן קיין לעכעוויטש ראטעווען דעם ייִנגסטן זון, איצט פארט ער קיין ביאליסטאק זיך דערוויסן וואס ס׳טוט זיך מיטן מיטלסטן זון. אבער צום עלטסטן זון אין שווייצאריע קען ער בכלל ניט צוקומען. יענער וויל איבערהויפט ניט האבן צו טאן מיט טאטע־מאמע, און ווער ווייס צי ער וויל האבן צו טאן אפילו מיטן אלוקי ישראל.

אויף ליפּאָווע גאַס אין ביאַליסטאָק איז איבער אַ גרויס געשעפט געהאָנגען אַ שילד "צאַליע גוטמאַכערס פאַרטיקע קליידער". דעם בעל־הבית פון געשעפט האָט מען אין שטאָט אויך גערופן "צאַליע די לופּ", ווײַל די אונטערשטע דיקע ליפּ איז אים אַראָפּגעהאָנגען ווי אַ הענגשלאָס. ער האָט געהאַט אַן אָפּגעלעבט צעקנייטשט גוטמוטיק פּנים, אַפּלאַכערישע ביטרע אויגן, און אין ווינקל מויל האָט בײַ אים שטענדיק געשטעקט אַ ציגאַר. בעת דאָס אַנדערע ווינקל מויל איז געווען פאַרקלעפּט מיט אַ שמייכל פון אַ מענטשן וואָס לאַכט זיך אויף טויט. אויב ער שפּילט ניט יעדן טאָג אין קאָרטן, מאַכט ניט אַ שנעפּסל און הערט ניט קיין חכמה. צאַליע גוטמאַכער האָט פאַרקויפט פאַרטיקע קליידער פון וואָלוועלע שטאָפן. בגדים בײַ קרייט־ראַנגיקע שנײַדערל די קונדשאַפט איז באַשטאַנען פון דאָרפסלײַט, בעל־מלאכות, אָרעמע הענדלער און אויך בעל־בתּישע ייִדן וואָס האָבן ליב זיך צו דינגען און אָפּדינגען. ווען מען האָט בײַ צאַליע גוטמאַכער פאַרלאַנגט פאַר אַ מאַנטל הונדערט זלאָטעס, האָט דער קונה געוווּסט אַז ער דאַרף אָנבאָטן פופציק. און ווען דער קונה איז אַרויס מיטן געקויפטן אײַנגעפּאַקטן בגד, האָט ער זיך אויסגערעכנט אַ לעבעדיקער הלמאַי ער האָט פאַרן מאַנטל ניט אָנגעבאָטן נאָך ווייניקער.

די קלייטמענטשן, חברה־לײַט מיט אויסגעגאָלטע פעטע פּנימער פון טרינקען בראָנפן און פרעסן פעטס־וואָרשט, זײַנען איבערן גרויסן לאַגער סחורה אַרומגעגאַנגען מיט וואָוולינגערישע־אונטערגעהייבענע אַקסל און געקוקט מיט אַ געניטן קאַלטן קוקעלע, ווי פול דאָס געשעפט איז ניט געווען מיט קליענטן, האָבן די פאַרקויפער זיך באַוועגט פאַמעלעך און פויל. די קונים זאָלן זען אַז מען יאָגט זיך דאָ ניט נאָך לייזונג. דערבײַ האָבן זיי פון צײַט צו צײַט אָפּגעגעסן, אַ וועלט זאָל וויסן אַז מען האָט ערגעץ־וואו אַ גאַנצע נאַכט געלעבט אַ גוטן טאָג. מיט קונדן דאָרפסלײַט האָט מען גערעדט פּויליש און ווײַסרוסיש, מיט ייִדן — דײַטשמעריש, זיי זאָלן ניט קריכן אויפן קאָפּ. און צווישן זיך האָט מען זיך דורכגעוואָרפן מיט אײנציקע ווערטער פון אַ האַלב־גנבישן לשון־קודש. די חכמה איז באַשטאַנען אין פאַרשטיין ווי צו באַהאַנדלען יעדן קליענט באַזונדער.

אויב דער קונה ווייס ניט וואָס פאַר אַן אָנצוג ער וויל, דאַרף דער קרעמער וויסן וואָס אים אָנצובאָטן. אַ בעל־הבתּישן יונגנמאַן מיט אַ פאַרשוויצטן שטערן און שיטערע האָר אויפן קאָפּ, דאַרף מען צורעדן צו אַ רעקל צווייַ רייען קנעפּ און ברייטע אויסגעשטאָפּטע אַקסל. טאָמער איז פּונקט ניטאָ קיין רעקל צו זײַן מאָס, קען מען אים געבן מיט צוויי נומערן קלענער. נאָר מען דאַרף דעם בגד אַזוי קונציק אָ ציִ טאָן, ער זאָל זײַן ניט ענג אין די פּאַכווען און ניט קורץ אין די אָרבל. אַ יאָלד וואָס קליידט זיך לויט דער מאָדע, זאָל מען צורעדן צו אַ רעקל מיט איין שורה קנעפּ, ברייט ווי אַ זעקל און מיט שמאָלע קלאַפּעס. אַ קליענט אַ קאַרליק, האָט ליב אַ רעקל מיט לאַנגע אָרבל און לאַנגע הויזן, פּונקט ווי אַן אויסגעצויגענער דראָנג האָט ליב אַן אָנצוג מיט קורצערע אָרבל און קורצערע הויזן. פאַראַן אַ סאָרט קליענט וואָס ווערט צעגעקלעפּט צום ערשטן קאָסטיום וואָס ער טוט אָן. ער וויל אָבער נאָך מעסטן און מאַטערן, דאַרף מען אים שטעטער באַווײַזן אַלץ ערגערע סחורה. אַ צווייטן געפעלט ערשט דער פינפטער בגד און קויפן וועט ער דעם צענטן. דאַרף מען מיט אים גיין פון אונטן אַרויף. אים ווײַזן אַלץ בעסערע. מען מוז אויך וויסן וויפל צײַט מען מעג דעם קונה זיך לאָזן דרייען בײַם שפּיגל, ער זאָל זיך אײַנלעבן מיטן שניט און קאָליר און ווען דער קרעמער דאַרף צו אים צוריקגיין, אַ מינוט פריער איידער דער בגד ווערט אים מיאוס. טאָמער זאָגט דער קונה אַז די סחורה איז האַרטער גראָבער שטייאָט, דאַרף דער קרעמער אַ וואָרט ניט ענטפערן, נאָר שמייכלען אַן אידל־באַלידיקטער און רײַבן די סחורה מיט צוויי פינגער ביז דער קונה וועט אַליין אײַנזען אַז דער שטאָף איז דער בעסטער קאַמגאַר, נאָך ווייכער פון קאַשמיר וואָל. די סאַמע גרעסטע קונץ איז דאָס קענען אָפּשאַצן מיטן קוק וואָס פאַר אַ מקח מען דאַרף דעם קונה 'אַ בענטש' טאָן און וויפל מאָל מען מעג אים אַרויסלאָזן פון געשעפט בעת ער נעמט זיך דינגען.

אָט די אַלע כּללים האָבן גוט געקענט צאַליע גוטמאַכערס פאַרקויפער און זיי האָבן באַוויזן זייער בריהשקייט אויף די קונדן. דער בעל־הבית איז שטענדיק געשטאַנען אין מיטן זאַל פאַרטאָן בלומרשט אין אַ שמועס מיט אַ מאַנופאַקטור־סוחר און געשמאַק געלאַכט פון יענעמס אַ וויץ. נאָר בעת מעשה האָט ער 'געקנײַסט' אין אַלע זײַטן, און מיט אַ וואונק פון אויג, אַ קנייטש פון ברעם, אָדער מיטן ציגאַר וואָס האָט זיך באַוועגט צווישן זײַנע פעטע ליפּן פון איין ווינקל מויל צום צווייטן, האָט ער קאָמאַנדעוועט און דירגירט מיט די קלייטמענטשן צו וועלכן קונה זיי זאָלן צוגיין פריער.

בן־ציון קאַצענעלנבויגן האָט מער פון אַלץ פאַרנט געהאַט זײַנע זכות־אָבות. אַ קליינוואוקסיקער, מיט דינע שוואַכע עלנבויגנס און אַ שמאָל בלאַס פּנים, האָט ער דווקא געוואָלט זיך צו אַלץ דערשלאָגן אין אייגענעם זכות. ווען ער קען עס אויספירן, וואָלט ער באַדיי אויעק עק וועלט וואו קיינער ווייס ניט פון זײַן רבנישן אָפּשטאַם, ווי דאָס האָט געטאָן זײַן עלטערער ברודער נפתלי־הערץ וואָס איז אַנטלאָפן פון ישיבה קיין אויסלאַנד. צוליב דעם האָט בן־ציון ניט פאַרלאַנגט די עלטערן זאָלן אים שטיצן, ער זאָל קענען לערנען אין ביאַליסטאָק אויף די האַבדלסקורסן — ער האָט זיך אַליין געוואָלט אויסהאַלטן. אָבער אויף יעדן פּאָסטן זײַנען דאָ צען בעלנים און אָן רעקאָמענדאַציעס קען מען זיך אין ערגעץ ניט דערשלאָגן. האָט ער געמוזט אָנקומען צום טאַטנס ברודער, ר' אַברהם־אַלטער קאַצענעלנבויגן, אַ ביאַליסטאָקער מורה־הוראה און אויך אַ שותּף אין פאַרשידענע געשעפטן. דער פעטער האָט אים לאַנג אַרומגעשיקט פון איין סוחר צום צווייטן וואָס האָבן אָפּגעזאָגט, ביז ער האָט דעם פּלימעניק געשיקט מיט אַ בריוו צום סאָנדעצקיק גוטמאַכער. דאָס מאָל האָט דער בחור געהאַט מזל.

"מיר פעלן ניט קיין פאַרקויפער," האָט "צאַליע די לופּ" באַטאַפּט מיט די אויגן דעם יאָלד מיטן פּנים פון אַן אויסגעווייקטן הערינג. "אָבער אַזוי ווי דײַן פעטער איז אַ ביאַליסטאָקער מורה־הוראה און דײַן טאַטע איז אַ רבֿ, וועט זיך פאַר דיר געפינען אַרבעט. נאָר זײַ ניט קיין באָנקקוועטשער, זײַ אַ גוטער־ברודער."

די קלייטמענטשן האָבן דעם קלויזניק בגעניטן אין דער אַרבעט און געוואָלט פון אים מאַכן אַ לײַט. האָבן זיי אים דערציילט וועגן נקבֿות און אים געצעהט זיך אויסלערנען טרינקען. נאָר בן־ציון האָט ניט געוואָלט הערן די גראָבע רייד וועגן מיידלעך און ניט געפילט קיין טעם אין בראָנפן. די קלייטמענטשן האָבן פון אים אויך ניט געקענט מאַכן קיין גוטן קרעמער. "באַרוועסער," האָבן זיי גערעדט צו אים, "דו מיינסט אַז וואָל איז לערנען גמרא: אויף וואָל דאַרף מען זיך קענען. געקרײַזלטע ציגן פון די בערג זײַנען בעסער ווי היימישע. פאַראַן עכטער אַלפּאַקאַ פון אַ קאַמעלציג, און אַלפּאַקאַ איבערגעאַרבעט פון שמאַטעס. שעפּסענע וואָל אויף ביידע זײַטן פון די פאַרערשטע סיט איז די בעסטע. אויף רעכטס און לינקס זײַט פון בויך איז די וואָל שוין ערגער, אַרום האַלדז — נאָך ערגער. נו, און ווער פאַרשטייט זיך אויף דעם? דער עיקר איז צו קענען דעם קונה 'באַקליידן'. איצט פאַרשטייסטו שוין, באַרוועסער די־

דער מאַרעדאַליער בן־הרבֿ האָט ניט געקענט און ניט געוואָלט זיך אויסלערנען די שמד־שטיק פון אָנציען אַ קונה. ווען ער האָט די ברירה, וואָלט ער געאַרבעט אין אַ געשעפט וואו מען דינגט זיך ניט ווי אויפן פּישמאַרק און וואו די קרעמער זײַנען ניט קיין אָפּנאַרער וואָס שפּילן מיטן קונה טעאַטער. אין וויפל די קלייטמענטשן האָבן מיט אים ניט געמאַכט קיין פּראָבע. האָט ער דורך די ברילן אַראָפּגעקוקט אויף זײַנע שפּיץ שיך, זיך געצופּט די האָרוואָרצלען אויף דער שמאָלער גאָמבע און פאַרעקשנט געשוויגן. ביז די קרעמער האָבן אים פאַרנט

געקראָגן און גענומען העצן קעגן אים דעם בעל־הבית. "טרײַבט אים אַרויס, ער טויג צו גאָרנים. דער באַרויעסער." דעם מאַנדעטניק אָבער האָט מאָרגנ הנאה געטאָן וואָס צווישן זײַנע האַלב־בלאַטע יונגען געפינט זיך אַן ערלעכער קלויזניק. האָט ער זי בעגעטעטרט. "ליגט אײַנגעלייגט, ער שאַדט מיר ניט", און צום בן־הרב האָט ער געזאָגט.

"צום פּאַרקויפן טויגסטו טאַקע ניט. נאָר אַ ווירטעסקע בּיסטו אַ גוטע, זאָל אַ וועלט וויסן אַז בײַ מיר אַרבעט אַ רבס אַ זון און אַ ביאַליסטאָקער מורה־הוראהס אַ פּלימעניק."

אַנשטאָט זיך פרייען וואָס זײַן יחוס באַשיצט אים מען זאָל אים ניט אַרויסטרײַבן, האָט בן־ציון זיך נאָך שטאַרקער געקלעמט. זיכער אַז זײַן אַפּשטאַם ברענגט אים מער שאַנד ווי כּבֿוד, די קלייטמענטשן ווייסן אַז ער קומט פֿון אַ בית־הרב האַלטן זיי אים פֿאַר אַ כּביאַק און שפּרינגען אויף אים. לעצטנס שאַפֿן זיך אַלע מיט אים און רופֿן אים "די מאַשינקע", ווײַל ער לויפֿט גיך־גיך פֿון איין עק זאַל צום צווייטן און געפינט און איין אויגנבליק די געזוכטע מאָס צווישן הונדערטע הענגערס מיט בגדים.

ס'איז אַ ווינטערדיקער מאָרקטאָג, און גוטמאַכערס געשעפֿט איז אַ גרויסע לייזונג. דער גערוימער זאַל איז פֿון דרײַ זײַטן פֿאַרשטעלט מיט הילצערנע געשטעלן און פֿאַרהאָנגען מיט רייען הינטער רייען בגדים. בײַ די שפּיגלען אײַנגעפּאַסט אין די ווענט, אויף זײַלן און אין די טירן, שטייען קונדן און גלאָצן אויף זייערע אָנגעפּאַסטע מלבושים. אַ יונגער מאַן דרייט זיך בײַ אַ שפּיגל אין אַ רעגנמאַנטל מיט אַן אַרויפֿגעשטעפּטער פּלייצע און עפּלעטן. אַ צווייטער האַלט אין איין האָט אַ העל־גרויען גאַרבאַדין מיט אַ לאַנגן גירטל און קרום־געהאַקטע קעשענעס. און דער צווייטער האָט האַלט ער אַ ברוינעם מאַנטל מיט אַרויפֿגעלייגטע קעשענעס. ברייטע לאַצן און אַ הויכן קראַגן, און ער קען בײַ זיך ניט אָפּמאַכן וועלכן פֿון די צוויי מלבושים ער זאָל קויפֿן. אַ געהייקערטער בעל־מלאכה שטייט בײַ אַ טיש און קלײַבט פֿון אַ גרויסן שטויס צונויפֿגעלייגטע הויזן. אַ פּריצל מיט שטעקיק בלאַנדע וואָנצעלעך קומט אַרויס פֿון קעמערל וואו מען טוט זיך איבער, אָנגעטאָן אין אַ פּאָר גאַליפֿע־הויזן איבער די שטיוול, אָבער אַנשטאָט קוקן אין שפּיגל אויף זיך, פֿאַרקוקט ער זיך אויף אַ פּראַנט מיט אַ גאָמבע ווי פֿון צונויפֿגעפּלאָכטענע וואַרצלען. דער פּראַנט דרייט זיך אַרום זיך אַליין אין אַ ספּאָרטרעקל און אַריבערגעוואָרפֿענע געשטרײַפֿטע הויזן, אין לאַנגע זאָקן און האַלבע שיך. אַ ייִד מיט אַ פֿאַרפֿעכטער באָרד פֿון אַ שמיד שטייט אין אויסגעשטאָפּטער און אַ שווערן מאַנטל אויף וואַטע, אויך נאָך אַ ייִד, מיט אַ בעל־הבתיש בײַכל און פֿאַרשפּיצטע בלײַפֿעדערס אין קאַמיזעלקע־קעשענקע, שלעפּט אויף זיך מיט מי און קרעכ־צעניש אַ נײַעם איבער־בגד. די קלייטמענטשן גייען פֿון איין קליענט צום צווייטן, און "די מאַשינקע", בן־ציון קאַצענעלנבויגן, לויפֿט הין און צוריק מיט קאָסטיומען אויף הענגערס. און טאָמער זאָל שטיין צאַליע גוטמאַכער און וואַרפֿט אַרום זיך בליקן צי די קונדן ווערן ניט באַדינט. און בײַ דער קאַסע שטייט די מאַדאַם גוטמאַכער. זי איז אַ הויכע מיט אַ קײַלעכדיק פּנים, פֿריזירטע האָר, אין אַ קלייד מיט דעקאָלטע, און מיט אַזעלכע אָנגעלאָפֿענע מוסקולן אויף די אָרעמס ווי בײַ אַ פֿרוי וואָס הייבט שווערע געוויכטן אין אַ צירק.

פּלוצעם ווערט פֿון אַלע זײַטן אַ קוקעניש. דאָס געדערדרײַ צווישן די קויפֿער און פֿאַרקויפֿער שטאַרבט אָפּ. די פֿרוי גוטמאַכער כאַפּט פֿון דער קאַסע אַרונטער אירע אָנטבלויזטע פּליישיקע הענט. איר איבעראַשטער מאַן נעמט פֿון מויל אַרויס דעם ציגאַר. אים אַנטקעגן און מיטן זאַל שטייט אַ רב אין אַ שטרײַמל און אין אַ טכוירען־פּוטער מיט אַ ביבערנעם קראַגן. ער טראָגט ברילן מיט גאָלדענע רעמלעך און איז ווי אַן אַלטער שורה באַוואַקסן מיט גרויע באַקנבערד.

"דאָ אַרבעט מײַן זון, בן־ציון קאַצענעלנבויגן."

צאַליע גוטמאַכער און זײַנע משרתים האָבן זיך ניט געריכט אַז דער קלײנוואָרקסיקער קאַצענעלנבוגן האָט אַ טאַטן מיט אַזאַ געשטעל און הדרת־פּנים. האָט גוטמאַכער זיך געוואונדערט הלמאַי דער בן־ציון איז געבליבן שטיין מיט אַן אַראָפּגעלאָזטן קאָפּ אַ באַגראַבענער, אַ פֿאַרשעמטער, אָבער אויך דער רב האָט ברוגזלעך געצופּט די באַקנבערד און געקוקט מיטן זון געצײַלטע ווערטער.

"וואָס מאַכסטו, בן־ציון?" — "ניט־קשה. און וואָס מאַכט די מאַמע?" — "ברוך השם!" האָט דער רב געענטפֿערט טרוקן און זיך אַרומגעקוקט אויף די הונדערטער הענגערס מיט די מלבושים, אויף די קויפֿערס און פֿאַרקויפֿערס.

"דער הער גוטמאַכער איז מײַן בעל־הבית!" האָט בן־ציון זיך דערמאָנט אַז ער דאַרף זאָגן אַ וואָרט.

"דאָס האָב איך זיך אָנגעשטויסן אַז איר זײַט דער בעל־הבית." האָט ר' שלום־שכנא אים אויסגעשטרעקט די האַנט און זײַן בליק איז געוואָרן שטרענגער. "איך זע אַז איר האָט אַ דאַנק דעם אייבערשטן אַ גרויסן לאַגער סחורה און איך פֿעלן ניט קיין קונים. איך האָף אַז איר פֿאַרקויפֿט ניט קיין בגדים מיט שעטנז."

דער בעל־הבית איז אויף אַ רגע געבליבן אָן לשון. ער האָט צוריק אַרײַנגעשטופּט דעם ציגאַר אין מויל, אים באַלד ווידער אַרויסגעכאַפּט און בעקוקט אויפֿן רבס זון, ער זאָל ענטפֿערן. "אַ פֿרומער ייִד וואָס וויל קויפֿן אַ בגד אָן שעטנז קומט אַהערצו ניט אַרײַן," האָט בן־ציון געמורמלט. דער טאַטע האָט זיך האַסטיק אַ דריי געטאָן צום זון ווי אים צו געבן אַ פּאַטש אָדער אויסצושרײַען: און ווי קומסטו אַהער? אויך דער בעל־הבית האָט געקוקט אויף זײַן פֿריקאַזשטשיק מיט כּעס און ביטול: אַזאַ באַרויעסער! ער האָט געלערנט גמרא און ווייס ניט ווי צו ענטפֿערן אַ טאַטן אַ רב.

"באַס דאַרף מען האָבן אין האַרצן, ניט אין שטײַפֿלײַוונט און אין אונטער־שלאַק. און אַז מען נייט פֿלאַקס מיט וואָל אינאיינעם קען גאָט ביינאַכט ניט שלאָפֿן?" האָט זיך דער מאַנדעטניק פֿריילעך פֿונאַנדערגעלאַכט. "פֿרעגט אײַער זון, וועט ער אײַך דערציילן ווי מײַן מיר באַהאַנדלען אים."

"דער רבונו־של־עולם איז אומעטום. אויך אין בגד וואָס אַ ייִד טראָגט." האָט פֿון אונטער דעם רבס וואָנצעס זיך אַרויסגעוויקלט אַ שאַרפֿער שמייכל. "אויב איר קענט הײַנט דעם אַנדערן האַלבן טאָג אויסקומען אָן מײַן זון, וויל איך אײַך בעטן אים אָפּלאָזן. איך בין עקסטרע געקומען אים זען."

צאַליע גוטמאַכער איז געווען צופֿרידן אַרויסצופֿראַווען דעם אורח וואָס פֿרעגט זיך אויף כּשרע מלבושים און קוקט אויף די ייִדישע קונים מיט ביטערע אויגן. "אַז אַ טאַטע און דערצו נאָך אַ רב פֿון אַ שטאָט קומט צו פֿאָרן זיך זען מיט זײַן זון וואָס אַרבעט בײַ מיר, וועל איך זיי ניט שטערן," האָט דער בעל־הבית גערעדט הויך, זײַן ייִדישע קליענטור זאָל עס הערן.

14

ר' שלום־שכנא און בן־ציון זײַנען אַרויס אין ווינטער־דיקן דרויסן. ביידע האָבן געשוויגן. די מיט שניי־פֿאַרווירבלטע גאַס האָט געווימלט מיט מענטשן אין באַשפּריצטע שיך, אין פֿאַרשלומפּערטע מאַנטלען. דורכגייער האָבן זיך געשטופּט און געאײַלט. בײַ געוועלבער און סקלאַדן האָבן זיך אָפּגעשטעלט גרויסע לאַסטוואַגנס. פֿורמאַנעס האָבן געשריען און אויסגעלאָדן סחורה. אַ מאַן מיט רויטע ניט־דערשלאָפֿענע אויגן איז אַרויס פֿון אַ שענק פֿאַר גאַסטענטשן און געלאָזט אָפֿן די טיר. פֿון אינעווייניק האָבן אַרויסגעשפּאַרט פֿאַרעקנוילן, פֿון דרויסן האָט זיך אין דער קעלטע אַרײַנגעריסן אַ ווינט מיט אַ ברודיקן שניי. ר' שלום־שכנא איז שטיין געבליבן אַ מאַרוויקלטער אין די פֿאַרעקנוילן און דערהערט פֿון טרינקהויז אַ געלעכטער, שיכורע רייד און קללות. ביז עמעץ פֿון אינעווייניק האָט פֿאַרהאַקט די טיר. דער רב איז ווײַטער געגאַנגען דורך געסלעך וואָס האָבן זיך געהייקערט און געדרייט באַרג־אַרויף באַרג־

פּראַס. זײַנע קאַלאָשן האָבן געטאַפּשעט אין אַ צעטראַמפּטענעם געלבלעכן שניי. פֿאַר די אויגן זײַנען אים געשפּרונגען שילדן, לאַנגע און שמאָלע, רונדע און דרײַקאַנטיקע, ווי זיי וואָלטן זיך אָפּגעריסן פֿון די גזימסן איבער די געוועלבער און לויפֿן דורך דער לופֿטן. אין ר׳ שלום־שכנאס געדעכעניש האָט נאָך אַלץ געלעבט דער ווײַבערער שניי פֿון אַסטראַקאַלקע, אים האָט זיך קוים געגלייבט אַז מיט אַ מעת־לעת צוריק איז ער נאָך געווען אין אָזאַ ליכטיקן און ציכטיקן שטוב, בעת דאָ אין טומלדיקן בלאָטיקן ביאַליסטאָק איז איצט אַנהייב טבת און סײַ דאָרט און שטעטעלע איז איצט אַנהייב טבת. איבערן שטעטעלע אָבער שוועבט אַ רוחניותדיקע שטילקייט אונטער אַ הויכן בלויען הימל, און בעת די זון שײַנט נעמט דאָס אײַז גלימצערן ווי אײדלשטײנער. בײַם אַסטראַקאַלקער רב אין שטוב איז טאָקע נאַקעט און הויל. ער קריגט גראָשנס שכירות, די קינדער גייען אָנגעטאָן אין שמאַטעס. פֿונדעסטוועגן האָט ער אין זײַן דלות און התבודדות מער עולם־הזה פֿון אַלעמען. ר׳ שלום־שכנא האָט מיט כּעס זיך אַ קער געטאָן צום זון.

„וואָס שווײַגסטו די גאַנצע צײַט און גייסט ווי צו דער שחיטה. דו פֿרעגסט אַפֿילו ניט אויף דײַנע ברידער און שוועסטער, ווי גייען מיר? אַז דו אַרבעטסט אין אַ געשעפֿט פֿון וואָגן מען טרײַבט דעם עולם, האָב איך שוין געזען, איצט וויל איך זען וואו דו וואוינסט. פֿיר מיך אַהינצו.“

בן־ציון האָט זיך צונויפֿגעקאַרטשעט. זײַן קליין בלאַס פּנים איז געוואָרן צעקנייטשט ווי בײַ אַ זקן. ער האָט יאָ געוואָלט זיך אויסשפּרעכן אויף דער מאַמען, אויפֿן ייִנגערן ברודער און אויף די שוועסטער, נאָר ס׳האָט אים געדריקט דעם טאַטנס באַזוך אין געשעפֿט. איצט וועלן די קלייטניקעס אים נאָך מער דערגיין די יאָרן אַז ער איז אַ באַנקרויטשעטער און קען ניט אַנציִען קיין קונה, ווײַל ער איז געראָטן אין זײַן טאַטן. אַ מענטש קומט אַרײַן אין אַ פֿרעמד געשעפֿט און די ערשטע זאַך וואָס ער פֿרעגט איז, צי מען פֿאַרקויפֿט ניט בגדים מיט שעטנז. „און אין דײַן טאַטן ביסטו אויך ניט געראָטן,“ וועלן זיי אים זאָגן. „דײַן טאַטע איז אַ הייכער, אַ שיינער, און דו ביסט אַ וואַקסערדיק מענטשל אַ באַרוועסער.“ ווי די טאַנדעטניקעס רופֿן אים. אויף זײַן קוואַרטיר האָט מען בכלל ניט געוואוסט אַז ער האָט אַ טאַטן אַ רב. איצט וועט מען שוין אויך דאָרט וויסן.

„איך וואוין ווײַט. אויף יענער זײַט פּאַרק, כּמעט הינטער דער שטאָט,“ האָט בן־ציון געקרעכצט און זײַן קול האָט געציטערט.

„אַז מיר איז ניט שווער געווען קומען צו דיר פֿון מאַרעדאַליע, איז מיר ניט שווער צו גיין מיט דיר אויף דײַן קוואַרטיר. ווי ווײַט ס׳זאָל ניט זײַן. ווער זײַנען דײַנע בעלי־בתּים? האָסט קיין מאָל ניט געשריבן בײַ וועמען דו וואוינסט.“ האָט דער טאַטע אים אָנגעקוקט מיט חשד.

„ווער זאָלן זיי זײַן? זיי זײַנען ייִדן, אָבער ניט פֿון דײַנע מענטשן.“ האָט דער זון זיך עפּעס מאָדנע געקוועטשט און דער טאַטע האָט אים אָנגעקוקט נאָך מיט מער חשד הלמאַי ער קאַרטשעט זיך צונויף ווי אַ יאָזש אונטער דײַנע שטעכלקעס.

דער וועג איז זײַן קירצער. האָבן זיי דורכגעשניטן דעם שטאָטגאָרטן, די שטילקייט, די אַלטע צעצווײַגטע ביימער ווי הענגלײַכטער מיט געדרייטע רערן און דער ניט־געדריטער פֿרישער שניי אין פּאַרק, האָבן ר׳ שלום־שכנאן ווידער דערמאָנט אין אַסטראַקאַלקע און דעם דאָרטיקן רב. מיט הויל פֿרײַשאַפֿט זײַנע בני־בית קוקן עס אויף אים און וואָס פֿאַר אַ שימחה ס׳איז בײַ זיי צו פּאָלגן דעם טאַטן! ר׳ שלום־שכנא האָט זיך אויסגעדרייט צום זון און נאָך אַ מאָל אַ געשריי געטאָן. „וואָס ביסטו אַזוי איבערגעשראָקן? ווילסט ניט איך זאָל גיין צו דיר, ווײַל דו וואוינסט בײַ קאָמוניסטן?“ בן־ציון האָט זיך צעלאַכט אַ נערוועז געלעכטערל. „איך וואוין דווקא בײַ אַ פֿאַרביסענעם שונא פֿון קאָמוניסטן,“ און ער איז ווידער אַנטשוויגן געוואָרן אַ פֿאַרדאַגהטער וואָס ער מוז פֿירן דעם טאַטן צו זיך.

זיי זײַנען אַרויס פֿון שטאָטגאָרטן און זיך אָפּגעשטעלט בײַ אַ דרײַ־שטאָקיק הויז און אַ פֿאַראָרנטע אַרײַנגאַנג — מיט באַלקאָנען און פֿענצטער פֿאַרהאַנגען מיט גאַרדינען — אַ געמיטלעכע געגנט וואו ס׳וואוינען באַאַמטע. זיי זײַנען אַרויף אויפֿן צווייטן גאָרן און שטיין געבליבן בײַ אַ טיר מיט אַ קליין מעשן שילדל, „יאָסעף מירסקי, מאַגיסטער.“ „דײַן בעל־הבית איז אַ ייִד?“ האָט ר׳ שלום געפֿרעגט. „אַ ייִד. אַ ייִד,“ האָט בן־ציון געענטפֿערט אומגעדולדיק אַ צי געטאָן דאָס גלעקל וואָס האָט זיך צעקלונגען קורץ און גרילציק.

די טיר האָט געעפֿנט אַן עלטערע פֿרוי מיט שוואַרצע אויגן, אַ גרויען צעשויבערטן קאָפּ, די באַקנבע באַוואַקסן מיט ווײַסע הערעלעך. אין די קנייטשן פֿון איר פּנים איז געלעגן זאָרג און אומעט פֿון אַ פֿאַרשלאָסטער זקנה וואָס האָט ניט קיין נחת פֿון לעבן און פֿון די קינדער. בן־ציון האָט פֿון הינטער דעם טאַטנס פּלייצעס אַ בורטשע געטאָן אויף פּויליש. „ס׳איז מײַן טאַטע.“ די פֿרוי האָט אים אָנגעקוקט לאַנג און פֿאַרוואונדערט. דער רב איז אַרײַן אין קאָרידאָר און אויסגעטאָן די קאַלאָשן.

באַלד איז אַרײַנגעקומען נאָך אַ פֿרוי, אַ ייִנגערע, מיט אָנגעשוואָלענע הויט־זעקעלעך אונטער די אויגן. מען האָט לײַכט דערקענט אַז זי איז דער עלטערס טאָכטער. אירע האָר, צעקעמט מיט אַ שרונט אין מיטן, האָבן שוואַרץ געפֿינקלט אין מיטן קאָפּ און שוין געגרויט אויף די שלייפֿן. פֿון די אויערן ביז צו דער העלפֿט פֿון אירע שלאַבעריקע באַקן זײַנען אַראָפּגעהאַנגען לאַנגע אוירינגלעך ווי בײַ אַ ציגײַנערין. אויך זי האָט פֿונקט ווי איר מאַמע אויסגעזען פֿאַרזאָרגט און אומצופֿרידן מיטן לעבן. „דער ראַבין איז אונדזער קוואַרטיראַנטס פֿאָטער,“ האָט די אַלטע געזאָגט צו דער ייִנגערער אויף פּויליש. די טאָכטער איז פֿון איבעראַשונג געבליבן אַ ווײַל אָן לשון און באַלד אויסגערופֿן מיט אַ קלינגענדיק קול. „ביטע קומט אַרײַן! יאָסעף, יאָסעף, צו אונדזער קוואַרטיראַנט איז געקומען זײַן פֿאָטער.“ האָט זי אַרײַנגעשריִען צום מאַן אין די אינעווייניקסטע חדרים.

אין הויז האָבן געברענט לאָמפּן. אַ [illegible] שײַן האָט באַלויכטן די אויסגעפּראַכטע שײַן־מעבלירטע צימערן. זילבערוואַרג און פֿאַרצעלײַענע כּלים האָבן אַרויסגעקוקט פֿון עלמערלעך מיט גלעזערנע טירלעך; ביכער מיט באַגילדטע רוקנס — פֿון אַ שאַנק מיט געשליפֿענע שויבן. ר׳ שלום־שכנא איז נאָכגעגאַנגען דעם זון צו זײַן חדר, נאָר אַ גרויסער פּאָרטרעט אין עסצימער האָט אויף אַ ווײַל פֿאַרהאַלטן זײַנע בליקן. פֿון פּאָרטרעט, אין אַ שווערן שוואַרצן הילצערנעם ראַם, האָט אויף אים געקוקט אַ מאַנסביל מיט לאַנגע האָר ווי אַ פֿרוי, מיט קורצע וואָנצעס און קײַלעכדיקע אַרויסגעשטאַרטשעטע אויגן. ער האָט געטראָגן אַ שטאַלענעם פּאַנצער אָן אַרבל, אויסגעשניטן ווי אַ קאַמזויל און אין האַנט געהאַלטן אָנגעשפּאַרט אײַפֿן הענטל פֿון זײַן שווערד. דער רב האָט געוואָרפֿן אַ בליק איבערן חדר און דערזען אויף יענער זײַט טיש שטיין די יונגע פֿרוי וואָס האָט אים נאָך אַלץ באַטראַכט מיט נײַגער. אין אַ סוועטער אָן אַ רעקל איז לעבן איר געשטאַנען אַ קליינוואַקסיקער מאַן מיט אײַנגעפֿאַלענע אַקסל און אויסגעהויבענע שמאָל־שפּיציקע פּליכעוואַטן קאָפּ. ער האָט דעם גאַסט דורכגעשפּיזט מיט שטעכיקע אייגעלעך און ניט אַרויסגענומען די הענט פֿון די הויזן־קעשענעס, ווי צו באַווײַזן דעם רב זײַן ביטול צו אים. ר׳ שלום־שכנא האָט פֿון די פֿאַרגאַנגענע יאָרן נאָך געדענקט אַ ביסל רוסיש, האָט ער תּיכּף אַ זאָג געטאָן „דאָברי וועטשער.“ נאָר דער בעל־הבית האָט בלויז געענטפֿערט מיט אַ קאָפּשאָקל און זײַן דאַר פּנים האָט זיך פֿאַרקרימט אין אַ חוזק־שמייכל.

בן־ציון האָט דעם טאַטן אַרײַנגעפֿירט צו זיך — אין אַ לאַנג און שמאָל חדר ווי אַ קאָרידאָר. מיט אַן אײַזערן בעטל, אַ טישל, צוויי בענקלעך און אַן אַלטן קאָמאָד פֿאַרלייגט מיט לערנביכער. איבער הויכן באַלקן האָט געברענט אַ נאַקעט קליין עלעקטריש לעמפּל ווי אין אַ באָד, און אַ טונקל־ברודיקע שײַן ווי אומרײן וואַסער איז פֿון לעמפּל אַראָפּגערינען אויף די אַרומגעריסענע ווענט. פּאַרמאַטערט פֿון אַ גאַנצן טאָג אַרומשלעפּן זיך, האָט ר׳ שלום־שכנא קיין כּוח ניט געהאַט אַליין אויסצוטאָן דעם פּוטער. האָט ער אַ וואָונק געטאָן דעם זון ער זאָל אים העלפֿן און זיך נאָך דעם שווער אַראָפּ געזעצט אויפֿן בענקל. דורכן פֿענצטער האָט שוין פֿון דרויסן אַרײַנגעקלאַפּט אַ ווינטערדיקע פֿינצטערניש. דעם רבֿס בליקן האָבן אומגעבלאָנקעט איבערן צימער און זיך אָפּגעשטעלט אויפֿן ווינקל וואו עס זײַנען געהאַנגען דעם זונס מלבושים איבערגעצויגן מיט אַ לײַלעך.

״אַ שיין געצײַם הויז. נאָר דו וואוינסט אין אַ קאַמער וואָס האָט מיסתּמא געדינט פֿאַר אַ סקלאַד.״ דער טאַטע האָט בײַם זון גענומען זיך אויספֿרעגן איבער בילד פֿון גענעראַל אין פּאַנצער וואָס הענגט בײַם בעל־הבית אויף דער וואַנט. ״איך האָב דעם פּרצוף שוין אַ מאָל געזען. ער איז אַ קרובֿ פֿון דער מישפּחה?״

״אַ קרובֿ פֿון יאָסעף מירסקי?״ האָט בן־ציון גענומען ביביקען. ״דאָס איז דאָך דער רוסישער צאַר פּיאָטר דער גרויסער.״

״יאָ, יאָ, ס׳איז טאַקע ער. דער עלטער־זיידע פֿון די רוסישע קיסאָרים. איך געדענק אים נאָך פֿון די בילדער אין ניקאָלײַס צײַטן, די זעלבע גולנישע אויגן. איז פֿאַר וואָס הענגט ער בײַ דײַן בעל־הבית? ער איז דען אַ רוס, דער יאָסעף מירסקי? האָסט דאָך מיר געזאָגט אַז ער איז אַ ייד.״

דער בן־הרבֿ האָט ווידער גענומען שטיל לאַכן. אַזוי קאַמיש האָט אים אויסגעזען די געשיכטע וואָס ער האָט געהאַט צו דערציילן וועגן זײַן בעל־הבית. ער האָט גערעדט מיט אַ שושקעניש, מען זאָל ניט דערהערן אין די אַנדערע צימערן, און דערבײַ געאַרבעט מיט די קליינע הענט. ווי בעת ער האָט געלערנט גמרא:

דער יאָסעף מירסקי איז אַ ייד פֿון רוסלאַנד. ווי ער דערציילט אָבער האָבן שוין זײַנע עלטערן זיך געהאַט דערווײַטערט פֿון יידן. ער איז אַנטלאָפֿן פֿון די באָלשעוויקעס און געוואָלט פֿאָרן קיין פּאַריז צוזאַמען מיט די אַנדערע מאָנאַרכיסטן. נאָר ער האָט ניט געהאַט קיין מיטלען. די אַנדערע אַנהענגער פֿון צאַר, די גענעראַלן און גראַפֿן, האָבן פֿאַר אים ניט געוואָרנט, ווײַל ער איז ניט פֿון זייער שטאַנד און ייחוס. איז ער געבליבן אין ביאַליסטאָק און זיך אַרומגעוואַלגערט, ביז ער האָט געקראָגן אַ פּאָסטן אין דער רוסישער אָפּטיילונג פֿון היגן אַרכיוו. אַזוי ווי ער איז אַ געבילדעטער, אַ מאַגיסטער, און אַ שונא פֿון די באָלשעוויקעס, האָבן די פּאָליאַקן צו אים צוטרוי. אין ביאַליסטאָק האָט ער זיך באַקאַנט מיט אַ מאַמע און אַ טאָכטער, אויך די רוסישע אינטעליגענטן, און די טאָכטער האָט מיט אים חתונה געהאַט. זײַן ווײַב און שוויגער האָבן אים אַרײַנגעבראַכט אַ פֿאַרמעגן, אַלץ אין שטוב איז זייערס. נאָר ווי קריגן זיך מיט אים, טאָג און נאַכט קריגן זיי זיך מיט אים און דאָס ווײַב שלאָגט אים. ער שפּילט אין קאָרטן און שיכּורט מיט די אַנדערע ריכטיקע עמיגראַנטן דאָ הי. איז ווען ער קומט אַהיים אַ פֿאַרשפּילטער אין קאָרטן און שיכּור, שלאָגט אים דאָס ווײַב. די מאַמע און די טאָכטער קענען ריידן ייִדיש אויך. ער אָבער בלויז רייטש. טאָמער מאַכט עמעצער אין זײַן אַ גרײַז, קרימט ער זיך פֿון בייז־גרימעניש. ווי מען וואָלט אים געשטאָכן מיט שפּילקעס. איין מאָל אַ חודש צו ווינציקסטן גייט דאָס ווײַב מיט אים זיך גטן. דעמאָלט שלעפּט ער אַראָפּ פֿון דער וואַנט דעם קייסער און נעמט אים פֿאַרפּאַקן. ס׳איז דער איינציקער חפֿץ אין שטוב וואָס ס׳איז זײַנער. ער האָט אים מיטגעבראַכט פֿון רוסלאַנד און זאָגט אַז אַט דער פּיאָטר וועליקי איז דער גרעסטער מענטש אויף דער וועלט.

״דער עלטער־זיידע פֿון פּאָגראָמשטשיק אין מיטש ניקאָלײַ איז דער גרעסטער מענטש אויף דער וועלט?״ האָט דער רבֿ געצויגן מיט די אַקסל. ״איך האָב אַ מאָל ערגעץוואו געלייענט וועגן די מעשׂים פֿון אָט דעם פּיאָטר וועליקי און איך האָב דעמאָלט געטראַכט געדענק איך, אַז ער איז אַ גרעסטערער אַכזר פֿון הורדוס דעם אַדומי. איך ווייס אַז אָט דער קייסער האָט פֿאַר די רוסן אויפֿגעטאָן גרויסע זאַכן. האָט דאָך אויך הורדוס אויפֿגעטאָן גרויסע זאַכן. ער האָט איבערגעבויט דעם בית־המקדש און געשפּײַזט די יידן פֿון זײַנע שפּײַכלערס אין די הונגער־יאָרן, סטײַטשטו זיך אָבער פֿאַר אַז אונדזערער אַ היימישער ייד זאָל אויפֿהענגען בײַ זיך אין שטוב אַ בילד פֿון אַכזר און אַדומי הורדוס?״ ר׳ שלום־שכנא האָט געקנײַטשט מיטן שטערן ווי בײַם אַרײַנטראַכטן אין אַ שווערער סוגיא. מיט אַ מאָל האָט ער אַ קוק געטאָן אויפֿן זון מיט שרעק. ״חלילה קיין געבוירענער רוס איז ניט דײַן בעל־הבית, אָן מען זאָגט אויף אים אַז ער איז ניט קיין רוס מבטן ומלידה. איז ער אַ משומד.״

״אַ משומד? ער גייט ניט אין קלויסטער. איך האָב ניט געזען בײַ אים אין שטוב קיין צלם און ניט ער און ניט זײַן ווײַב האָבן מיר געזאָגט אַז ער איז אַ געטויפֿטער.״ האָט בן־ציון געטומלט האַלב־דערשראָקן.

ר׳ שלום־שכנא האָט צונויפֿגעצויגן די ברעמען, איבערגערוקט די ברילן אויף דער נאָז און גערעדט מיט אַ נידעריק קול.

״אַ ייד וואָס איז געוואָרן אַ משומד האָט עס ניט געטאָן פֿון אמונה אין נוצרי. ער האָט עס געטאָן ווײַל ס׳האָט אים געלוינט. ווען אַזאַ געשמדטער איז אַ פּראַוואָסלאַווגעם אין רוסלאַנד ניט דערציילן וועגן דעם אין פּוילן. פֿאַר אַ מענטשן וואָס בײַם זײַן אמונה צוליב אַ קאַריערע האָט מען אין ערגעץ ניט קיין דרך־ארץ, דאָך געפֿעלט אים, דעם אַרויסגעטריבענעם משומד, זיך צו דערמאָנען אַז דער גרויסער רוסישער קייסער אין פּאַנצער און מיט דער שווערד איז אויך זײַן קייסער. אַוודאי האָפֿט ער אַז ניקאָלײַס אַנטלאָפֿענע קניאַזן און אָפֿיצערן וועלן נאָך צוריק ווערן די בעלי־בתּים אין רוסלאַנד און ער וועט נאָך בײַ זיי זײַן אַן אדם־גדול.

בן־ציון האָט געביסן די נעגל און געשוויגן. יאָסעף מירסקי זאָגט טאַקע שטענדיק אַז ס׳וועט נאָך צוריקקומען די אַלטע רוסלאַנד. בעת דאָס ווײַב און די שוויגער קריגן זיך מיט אים, שרײַען זיי צו אים אַז ער איז אַ מענטש אָן כאַראַקטער און אַ פֿאַרקויפֿטער. זײַן ווײַב און שוויגער האַלטן זיך פֿאַר ייִדישע. ער אָבער לאַכט פֿון יידן מיט בערד און קרימט זיי נאָך ווי די שאָקלען זיך בײַם דאַווענען. אַפֿילו פֿון ניט־פֿרומע יידן לאַכט ער אויך אָפּ און זאָגט אַז זיי זוכן שטענדיק אָפּצונאַרן. בן־ציון האָט תּמיד געהאַלטן אַז זײַן טאַטע, דער גמרא־ייד, האָט ליב צו בויען אויף אויסגעטראַכטע סבֿרות. נאָר דאָס מאָל קען ביילעך געמאָלט זײַן אַז דעם טאַטנס השערה איז אַ ריכטיקע. ר׳ שלום־שכנא, ווי ער וואָלט דערהערט דעם זונס מחשבֿות, האָט זיך ווידער אָפּגערופֿן.

״וועדליק דו האָסט מיר דערציילט, לייגט זיך מיר אויפֿן שׂכל אַז זײַן טאַטע האָט שוין געהאַט געביטן דאָס רענדל. על כּל פּנים, אויב ער איז ניט קיין משומד ממש, איז ער אין דער בחינה פֿון אַ משומד. האָסט געזען מיט וואָס פֿאַר אַ כּעס און אָפּשפּאָטונג ער האָט אויף מיר געקוקט? און בײַ אַזאַ שונא־ישׂראל וואוינסטו? בײַ דיר איז אויך רעכט צו וואוינען באַרײַ אין אַ סקלאַד, אַבי ניט צווישן איינענע, אַבי ניט בײַ דײַן פֿעטער דעם ביאַליסטאָקער מורה־הוראה. צו אים קומסטו ניט אויף אַפֿילו צו גאַסט. אַבֿרהם־אַלטער האָט מיר וועגן דעם געשריבן און הײַנט ווען איך בין צו אים פֿאַרפֿאָרן, האָט ער עטלעכע מאָל איבערגעחזרט מיט פֿאַראיבל אַז דו מײַדסט אויס זײַן שטוב.

״ווײַל בײַ אים אין שטוב איז ניטאָ קיין ברעקל קדושה, כאָטש דער פֿעטער איז אַ רבֿ. איז די גאַנצע פֿירונג בײַ אים אין שטוב אַ מחרישע,״ האָט בן־ציון אויסגעשריִען מיט האַרצווייטאָג.

ר׳ שלום־שכנא האט אויך אין זײַן אומרעגונג ניט פארגעסן אז א דערוואקסענעם זון טאר מען ניט שלאגן. האט ער זיך אײַנגעהאלטן ניט אויסצושפּרינגען פון ארט און ארפּלאזן דעם זון א פּאטש. בעת די קינדער זײַנען געווען קליין האט ער זיי ניט געזשאלעוועט קיין פּאטש. נאר זינט זיי זײַנען אונטערגעוואקסן און אים אויפגעהערט פאלגן, פרעגט ער זיך בסדר: פאלגן אים ניט די זין ווײַל ער האט זיי ייִנגלווײַז א מאל אנגעשלאגן, אדער ווײַל ער האט זיי צו ווייניק געשלאגן? דער רב האט זיך צעקרעכצט ווי א חולה וואס האט שוין מער קיין כוח ניט זיך צו ראנגלען מיט זײַן קרענק.

„דו ארבעטסט אין א געשעפט וואו מען פארקויפט א שטאף מיט ייִדן בגדים גענייט אויף שעטנז און מסתמא איז מען אין דעם געשעפט אויך מחלל שבת. דו וואוינסט אין א הויז בײַ א האלבן אדער א גאנצן משומד. נאר צום פעטער דעם מורה־הוראה קומסטו ניט ארויף, ווײַל דארט איז נישטא, זאגסטו, קיין קדושה. אויך דײַנע ברידער און שוועסטער זײַנען אזעלכע בונטאוישטשיקעס ווי דו. קיינער פון זיי איז אבער ניט קיין צבויאק און ליגנער."

„איך בין ניט קיין צבויאק און ליגנער," האט בן־ציון געציטערט מיטן גאנצן שוואכן גוף און זיך אנגעשטרענגט איבער די כוחות זיך ניט צו צעוויינען. „ווײַל איך וויל ניט זײַן קיין רב, וויל איך ניט אויסנוצן דעם זכות וואס איך בין א בן־הרב. דער פעטער און זײַנע קינדער אבער נוצן אויס די תורה פאר געשעפט. דארט רעדט מען שטענדיק וועגן געלט, געלט און ווידער געלט. אפילו מײַן בעל־הבית, דער טאַנדעטניק צאליע גוטמאכער, רעדט ניט אזוי פיל וועגן געלט און פארדינסטן ווי דער פעטער און זײַנע בני־בית."

ר׳ שלום־שכנא האט געפילט אז דאס הארץ אין אים דרייט זיך איבער פון רחמנות אויפן זון. די ערלעכקייט פון מײַנע קינדער איז זייער אומגליק, האט ער געטראכט. צוליב זייערע ערלעכע נאטורן ווילן זיי ניט גיין אויף פשרות; און ווען זיי מוזן, קאסט עס זיי א שטיק געזונט. „דארפסט זיך פון דאנען ארויסקלײַבן," האט ר׳ שלום־שכנא געזאגט. „יא, דא איז פאר מיר קיין ארט ניט," האט בן־ציון געענטפערט א דערשלאגענער. ער האט טאקע געוואלט לעבן צווישן ווײַטע פרעמדע מענטשן, ניט מיט זכות־אבות און ייחוס, אבער ניט בײַ א בעל־הבית וואס קוקט אויף זײַן טאטן מיט שינאה און חוזק.

15

ר׳ אברהם־אלטער קאצענעלנבויגנס בארד איז אים שטײַף אפּגעשטאנען פון גאמבע ביז צום גארטל און האט אויסגעזען — א פארצעלײַענע, געגליכן צו א רונדע פּסחדיקע קערה. א ייד נאענט צו די זעכציק, איז ער פונדעסטוועגן נאך געווען זייער דירעודיק, מיט א פאר צעוואקסענע אפּגעשטאנענע אויערן און א פאר אויגן־ווײַסלען — גרויס ווי אייער. זײַן בליק האט ניט אײַנגערוט, זײַן שטערן האט זיך בסדר געפאלדעוועט פון טראכטן און ארײַנטראכטן אין די געשעפטן און אין די צרות פון די געשעפטן וואס ער טראגט אויפן קאפּ: א שותפות אין א פאבריקל פון טליתים וואס מען שיקט קיין אויסלאנד מיט זײַן שטעמפּל אז די ציצית זײַנען געוועבט לשמה; תרעומות פון די שכנים אין הויף וואו ער האט א חלק און תרעומות פון די אנדערע ביאליסטאקער מורי־הוראות אז ער פארכאפּט א וועלט. אויסער וואס ער זיצט אין בית־דין־שטוב אויף דין־תורהס, זיצט ער נאך בײַ זיך אין שטוב מיטן זון און די איידעמס אויף סוחרישע ברירות. זײַנע קעגנער זאגן אויף אים, ער האט אזוי לאנג געדרייט ביז ער האט לסוף אויסגעדרייט אז דווקא ער, ניט קיין אנדערער, זאל אויך זײַן דער משגיח אויף דער כשרות פון די וואורשטגעשעפטן. נאר ר׳ אברהם־אלטער פארענטפערט זיך אז ער איז א גרויסער בעל־הוצאה, מוז ער זײַן אן אײַנרײַסער, ביז דער איבערשטער וועט אים העלפן און ער וועט קענען עוסק זײַן בלויז אין רבנות.

ר׳ אברהם־אלטער האט קוים צײַט אפּצודאווענען, פונדעסטוועגן נעמט ער בײַ יעדן מחבר זײַן נײַעם חיבור. ער קלײַבט זיי פאר דער צײַט ווען ער וועט ארויסקריכן פון די מסחרים און זיצן על התורה ועל העבודה. בינתים האנדלט ער אונטער אויך מיט ספרים, ווײַל ווי באלד ער האט אײַנגעקויפט דעם ווילנער גרויסן ש״ס, דארף ער דאך ניט דעם זשיטאמירער מיטעלן ש״ס און דעם בערלינער קליינעם ש״ס. דער זון און די איידעמס האבן זייערע אייגענע פאליצעס ספרים און צײַטנווײַז ברעכט צווישן זיי אויס א קריגערײַ. איין שוואגער זאגט אויפן צווייטן אז ער האט בײַ אים צוגענומען א גאנג שולחן־ערוך. דער צווייטער שרײַט ווידער אז דאס האט מען אים גאר באגנבעט, ביז אין דער קריגערײַ מישט זיך ארײַן ר׳ אברהם־אלטער.

„דײַן גאנג שולחן־ערוך האב איך. קען זײַן, פארקויפט אדער איסגעביטן אויף עפּעס אנדערש. נעם מײַן גאנג. אויב ער געפעלט דיר ניט, נעם א גאנג מדרשים אדער משניותן. נעם וואס דו ווילסט."

דער טאטע און די חתונה־געהאטע קינדער לעבן אין איין גרויסער דירה מיט עטלעכע פליגלען, מיט א סך צימערן און אפענע טירן פון איינעם צום צווייטן. מען נוצט ניט די חדרים פאר דעם וואס זיי זײַנען באשטימט, נאר ווי עס מאכט זיך. אין בית־דין־שטוב זעצט מען זיך צובײַסן, אין שלאפצימער שושקעט מען זיך וועגן מסחרים און אין עסצימער כאפּט מען ארײַן א מינחה. מענטשן גייען שטענדיק ארײַן און ארויס ווי אין אן אכסניא בעת א יריד. אין איין ווינקל פון בית־דין־שטוב ווארט א מוכר־ספרים מיט א געלער בארד און מיט א ליולקע צווישן די געלע ציין. אין צווייטן ווינקל ווארט דעם מורה־הוראהס שותף אין הויף — א לאנגער דארער הויזווירט אין א הויכן גומענעם קראגן און מיט אן אײַנגעצויגן צעקנייטשט פּנים ווי א פאראַיאריקער אתרוג. אין דער זעלבער צײַט שמועסט דער מורה־הוראה בחדרי חדרים מיט צוויי יונגעלײַט, די זײַנען געקומען אים פארלייגן א שותפות אין א פאבריקל פון האטע און וואטין. ר׳ אברהם־אלטער רעדט גיך־גיך, בעת די יונגעלײַט, מיט פולע באקן ווי ווײַצענע בולקעס, הוסטן אפּ עטלעכע מאל איידער זיי זאגן ארויס א ווארט, געגליכן צו חזנים איידער זיי נעמען א טאן. די שותפים באווײַזן קוים ארויסצוגיין, ווי ס׳פאלן שוין ארײַן א חתן־כלה מיט א צענדליק מחותנים שטעלן א חופּה. ס׳דויערט געציילטע מינוטן דאס דרייען זיך, דאס שאקלען זיך, דער הרי־את — און מען שרײַט שוין: מזל־טוב! מזל־טוב! עמעץ טיילט קעליש־קלעך בראנפן און יעדער קריגט א כוית שווארצן לעקעך. דער חתן, א שטיקל בן־תורה, איז געקרענקט פון וואכעדיקן באפּ־לאפּ און שטופּט זיך צום מורה־הוראהס זון מיט א ידיעה: וואס איז ער, אן עוף וואס מען שעכט אפּ איינס און צוויי? אבער דער מורה־הוראהס זון בלאזט אים ארײַן אין פּנים דעם רויך פון א טײַערן ציגאר און שרײַט אים אריבער.

„להלכה איז קיין חילוק ניט ווי לאנג די חופּה דויערט."

ר׳ אברהם־אלטערס בכור טראגט א ברייטן קאפּעליוש ארויסגערוקט אויף דער פּאטיליצע. זײַן לומדישער שטערן שווייצט, די באקן לויכטן קלאר און פעט. ער קאשעט פארזיכט זײַן פעט בײַכל און שמייכלט יעדן ארײַן אין פּנים מיטן זיכערן און שפּאסיקן שמייכל פון א מופלג אין לערנען, פון אן איסטויגער אין מילי־דעלמא. קיינער קען ניט פרעגן און פארענטפערן אזוי פיל שווערע רמב״מס ווי ער, פונקט ווי קיינער קען אים ניט אריבערקליגלען אין מסחר. אלע ווייסן אז אין וואס ער זאל ניט טאן איז ער א מושלם.

א מושלם איז אויך זײַן שוואגער, ר׳ אברהם־אלטער קאצענעלנבויגנס עלטערער איידעם. ער טראגט טונקל־בלאנדע לאנגע פּאות פארדרייט הינטער די אויערן. אויף זײַן פּנים זעט זיך ניט אן קיין סימן פון א הארוואָרצל. ער איז א זעלטן־שיינער מיט אן אפּגערונדיקטן קינבאק, מיט א שטײַפער גלײַכער נאז און טיף־ברוינע אויגן. אנגעטאן איז ער אין א האלב־רבנישן בגד פון בעסטן ביעליצער שטאף, לענגער פון א רעקל און קירצער פון א סורדוט. ער גייט

אַרום איבער די צימערן פּונקט ווי ער רעדט — זייער שטיל. אַנשטאָט ענטפערן אַ וואָרט טוט ער בלויז אַ קרים מיט די פּיין־געשניצטע ליפּן. אָבער כאָטש אַ שווייַגער, האָט ער אַ שם פאַר אַ מוראדיקן וועלטערדנער. דערצו נאָך זאָגט מען אויף אים אַז ער לערנט גאַנצע נעכט און איז אַ גוואַלדיקער מתמיד. פונדעסטוועגן שטערט עס אים ניט צו זייַן דעם שווערס ערשטער בעל־יועץ אין אַלע געשעפטן. נאָר ווערליק זייַן אויסגעגלעטן קאַלטן פּרצוף־פּנים איז ניט שווער צו דערקענען אַז אין די בחורשע יאָרן איז ער געווען אַן אויסגעלאַסענער יונג, און אַז ער זוכט נאָך הייַנט פאַרווערטע פאַרגעניגנס אין די פינצטערע געסעלעך פון אַרעם שטעט וואו קיינער קען אים ניט.

גראָד ר׳ אַברהם־אַלטערס ייִנגערער איידעם טראָגט אַ רונדע שוואַרצע באָרד. ער איז אַ דינער וואַקסיקער יונגערמאַן מיט איבערגעבויגענע פּלייצעס, מיט צו־לאַנגע הענט, אַ לאַנגער נאָז און אַ פּאָר דיקע ליפּן וואָס טריקענען בייַ אים תמיד. און זייַן שמאָל־נייַעם סורדוט זעט ער אויס אַ שבתדיקער אַפילו אין דער וואָכן. אויך ער וויל זיך מישן אין די געשעפטן, קיינער אָבער הערט זיך ניט צו צו זייַנע עצות. גייט ער אַרום אַ געקרענקטער הלמאַי דער שווער פרעגט ניט זייַן דעה און די וועלט ווייס ניט פון זייַן טאַטנס גאונות. זייַן טאַטע זכרונו לברכה, איז געווען אַ גרעסערער בקי פון ראַגאַטשאָווער עילוי. זייַן טאַטע, זכרונו לברכה, איז געווען אַ גרעסערער עמקן פון ר׳ חיים בריסקער.

פון צייַט צו צייַט קומען צווישן די מאַנסלייַט אַרייַן דעם מורה־הוראהס צוויי טעכטער — שמאָלע מיטלוואַקסיקע ווייַבלעך אין בערעטן. פאַרצויגן אויף אין אייער; אין האַלב־מאַנסבילשע אַנצוגן מיט געהאַקטע קעשענעס, אין ווייַסע בלוזקעס מיט ייִנגלשע שלייפן און אין טופּל אויף נידעריקע אָפּצאָסן. אַזעלכע יונגע רביצנס מיט פאַרמאַכטע ליפּן רייבערן בעת זיי זייַנען אַליין מיט די מענער. די עלטערן און פרעמדע זאָלן ניט וויסן. די זייַנען אַזוי געבויט אַז מען קען ניט דערקענען צי זיי האָבן שוין קינדער און וויפל. קיינער ווייס זיי ניט אָנרופן פאַרשייַטע. ווייַל זיי זייַנען באַרעכנט און האָבן שכל. מיידלווייַז ווערן אַזעלכע פאַרפאַלן מיט לעבייונגען, צווישן אינטעליגענטן באַווייַזן זיי זיך מיט פאַסטן. דערנאָך האָבן זיי אַן האַרצוויייטיקן חתונה מיט געזעצטע מענטשן, לייטן ווילן פון טאַטע־מאַמע. ביידע שוועסטער קומען אַרייַן בלויז ווען זיי דאַרפן עפּעס זאָגן זייערע מענער. די באַמערקן גאַרניט די אַרומיקע. ווען ס׳באַווייַזט זיך אָבער זייער מאַמע, ר׳ אַברהם־אַלטערס רביצן, טיילט זי שמייכלען אויף אַלע זייַטן און רעדט אַ פּאָר ווערטער מיט יעדן. זי טראָגט אַ פּאַרוק ווי אַ פּריזור און אַ לאַנג ענג קלייד. זי גייט אַרום פון שאַפע צו שאַפע און שטעלט איבער גלאָזווארג. ווי אַ מחותנתטע ערב אָדער נאָך אַ חתונה. און איר הויכער שטייַפער האַלדז מיטן גרויסן קאָפּ זעען אויס ווי אַ שטיילאַמפּ מיט אַן אַבאַזשור.

דער ביאַליסטאָקער מורה־הוראה און דער מאַרעדאַליער רב זיצן בייַם טיש. „בלייַבסט בייַ מיר שבת?״ פרעגט דער עלטערער ברודער. דער ייִנגערער שאָקלט מיטן קאָפּ אויף ניין. „נו, וואָס האָט דיר געזאָגט דייַן בן־ציון? פאַר וואָס קומט ער ניט אַרויף צו מיר?״ פרעגט ר׳ אַברהם־אַלטער ווידער. און דער מינוט רוקט דער עלטערער איידעם אים צוזעק אויף אַ סוחרישן יישובֿ־הדעת אין צווייטן צימער. און ר׳ שלום־שכנא איז צופרידן וואָס ער דאַרף ניט זאָגן אַ ליגן אָדער ענטפערן דעם אמת אַז דעם זון ווייַנעם פעלט בייַם פעטער אין שטוב קדושה.

צום טיש ועצט זיך צו ר׳ אַברהם־אַלטערס ייִנגערער איידעם און הייבט שוין אָן. „דער טאַטע, זכרונו לברכה . . .״ נאָר ער דערזעט צוריקקומען דעם שווער און טראָגט זיך גלייַך אָפּ. ר׳ אַברהם־אַלטער זעצט זיך אַראָפּ בייַם טיש מיט דער החלטה אַז מער וועט ער זיך ניט לאָזן אויסקלערן. ער פאַנגט ווידער אָן וואו ער האָט פריער איבערגעלאָזט ווען פלימעניק. „אַז דייַן בן־ציון וואָלט אַרייַנגעקומען אין מייַן שטוב, וואָלטסט געווען זיכער אַז ער לייגט יעדן טאָג תפילין. מייַנע קינדער פירן זיך, ברוך־השם, ייִדישלעך.״ צעווייקלט ער מיט צוויי פינגער אַ האָר קרייַזעלע פון זייַן לאַנגער ברייטער באָרד. „און ווי האָסטו עס דערגרייכט?״ קוקט ר׳ שלום־שכנא אָן דורך די ברילן דעם עלטערן ברודער מיט אַ פּאָר מידע אויגן. ווי פאַרנעפּלטע לאָמפּן אין אַ פוסט און פינצטער געסל. „דאַנק זיך. איך האָב זיך שטענדיק מער ווי דו אָפּגעזאָגט פון עולם־הזה.״

„דערפאַר טאַקע״ רופט אויס ר׳ אַברהם־אַלטער און רוקט איבער די יאַרמלקע פון סאַטילנינע אויפן מיטן קאָפּ. „דערפאַר טאַקע וואָס דו האָסט זיך אַליין אָפּגעזאָגט און אויך דייַנע קינדער אָפּגעזאָגט פון אַ ביסל עולם־הזה, ווילן זיי דיר ניט פאָלגן. איך אָבער בין מיט מייַנע קינדער ניט געווען אַזוי האַרב. האָבן זיי ניט געזוכט קיין גליקן אויסערן שטוב. און טאָמער האָבן זיי יאָ אַ מאָל אַ קוק געטאָן וואו מען דאַרף ניט, האָב איך אויסגעקוקט, איך ווייס ניט בלומרשט פון דעם. זאָלן קינדער ניט טראַכטן אַז די טיר איז פאַר זיי צוגעמאַכט, און זיי זייַנען טאַקע צוריקגעקומען.״

ר׳ שלום־שכנא האָט ניט ווילנדיק גענומען לאַכן. ער האָט זיך דערמאָנט זייַן שמועס מיטן אַסטראַקאַלקער רב. יענער האָט אים געזאָגט פּונקט דאָס פאַרקערטע: די קינדער הערן אים ניט, ווייַל זיי האָבן בייַ אים געזען צופיל עולם־הזה. דער עלטערער ברודער האָט נאָך געוואָלט עפּעס זאָגן, האָט אין דער רגע איבער אים זיך אָנגעבייגן דער זון. „טאַטע, דו מוזט ווידער אַרייַנקומען אויף אַ ווייַל, מענטשן וואַרטן.״ דאָס מאָל האָט ר׳ אַברהם־אַלטער זיך אויפגעהויבן אַ צעבייזערטער אויף אַן אמת הלמאַי מען גיט אים ניט קיין מנוחה. נאָר ר׳ שלום־שכנא איז נאָך מער ווי פריער געווען צופרידן וואָס דער ברודער איז אַוועק און ער דאַרף אים ניט ענטפערן: מייַן בן־ציון קומט צו דיר ניט אַרויף, ווייַל בייַ דיר איז מער אַ סוחרישע שטוב ווי אַ רבנישע. און אויב אַפילו דייַנע קינדער היטן אָפּ די דינים פון שבת און כשרות, איז ווער ווייס וויפל זיי היטן אָפּ אין האָנדל די דינים פון מקח וממכר.

16

אויף צוריקוועגס פון ביאַליסטאָק אַהיים איז ר׳ שלום־שכנא אַראָפּגעפאָרן צום איידעם קיין לעכעוויץ. ער האָט זיך בעפילט שולדיק לגבי אַ גאָוישן יונגמאַן וועמען ער האָט געגעבן זייַן טאָכטער פאַר אַ ווייַב. לאָזט זי אים איבער מיט זייער קינד און אַנטלויפט צו טאַטע־מאַמע. ווייַל אַזוי האָט זיך איר פאַרגלוסט. און אפשר איז זי שוין צוריקגעקומען צום מאַן?

דער רב איז אַראָפּ אויף דער לעכעווער באַנסטאַנציע פרייטאָג פאַר האַלבן טאָג און אַ שניישטורעם. מען האָט ניט געקענט זען דרייַ טריט פאַר זיך. ר׳ שלום־שכנא האָט אָבער געקענט דאָס שטעטל. וואָס איז געלעגן נאָענט צו דער באַן. און ער האָט זיך געלאָזט גיין. זייַן שטרייַמל, קאָלנער און באַקנבערד זייַנען גלייַך באַרעקט געוואָרן מיט שניי. דער ווינט האָט געוואָיעט אין די אויערן. דער פראָסט האָט אים אַ סמאַליע געטאָן אין שטערן. דאָס ווערגערנצל אין דער האַנט איז אים שווער געוואָרן ווי דאָרט וואָלטן געלעגן שטיינער. האָט ער זיך אָפּגעשטעלט איבערלייגן דאָס רענצל פון איין האַנט אין דער צווייטער און זיך געשלעפּט ווייַטער כאָטש ער האָט געטראָגן געשטריקטע וואָלענע הענטשקעס, זייַנען אים די פינגער פאַרשטייַפט געוואָרן. אַ רגע האָט זיך אים געדאַכט אַז די שטעטלשע הייַזער זייַנען איבערן וועג מיט דער האַנט צו דערלאַנגען. באַלד איז אים אייַנגעפאַלן אַז ער איז בכלל ניט אין לעכעוויץ ער איז אַראָפּ אין אַן אַנדער שטעטל. ער האָט דערפילט אַ גאַס שווינדל און געטראַכט אַז ער ווייס ניט וואָס מיט אים טוט זיך. האָט ער ניט קיין היץ? פון וואָס אַרומשלעפּן זיך קען מען לייַכט קריגן אַ לונגען־אָנצינדונג און

אויסקריגן צו די אבות. אפשר וואלט עס געווען פונקט אין ציַיט. אויף מער נחת האט ער ניט צו האפן. איצט וואלטן נאך רפאלקע און בן־ציון געזאגט נאך אים קדיש. ספעטער קען מען ניט וויסן ווי וויַיט זיי וועלן אויסקריגן. זייער עלטסטער ברודער אין שוויצאריע האט זיך, זעט אויס, שוין אין גאנצן אפגעריסן פון שורש.

א שליטן איז שיער ניט אויף אים ארויפגעפארן. דער בעל־עגלה האט קוים באוויזן איַינצוהאלטן דאס פערד. ער האט זיך ארויסגעבויגן פון שליטן און דערזען א פוסגייער אין א שטריַימל און פוטער. "וואו שלעפט זיך א ייד אין אזא מעטעליצע?" האט דער פורמאן א טרובע געטאן. "דא איז לעכעוויץ?" האט דער פוסגייער אים אנטקעגנגעשריגן. דער אנטריַיבער האט געקוקט אויפן פארבלאנדזשעטן וואס זעט אויס ווי א רב און רעדט עפעס ניט צו דער זאך. "איר ווייסט וואו איר געפינט זיך? אוודאי איז דא לעכעוויץ. וואס דען איז דא, ווארשע? וועמען זוכט איר?"

דערהערט פון פרעמדן אז דער לעכעווער רב און ראש־ישיבה איז זיַין אידעם, האט דער בעל־עגלה אים ארויפגענומען אויפן שליטן, אים צוגעפירט און איז אליין אויך ארויף צו ר' יעקב־אשר בהנא. דער אידעם איז שטיין געבליבן מיט ארויסגעקראכענע אויגן. "אין אזא וועטער? פאר וואס האט איר פריער ניט צו וויסן געגעבן אז איר קומט?" נאך איידער דער שווער האט באוויזן צו ענטפערן האט זיך אריַינגעמישט דער פורמאן. "דער רבי איז געגאנגען פונקט אין דער פארקערטער זיַיט פון שטעטל. ער האט געקענט אפבלאנדזשען א טאג מיט א נאכט. ווען איך קום ניט אן פון דארף אהיים אויף שבת." ר' יעקב־אשר איז געווארן אלץ איבערגעשראקענער. דער שווער מיז האבן א שלעכטע בשורה. אויב ער איז געקומען אזוי פלוצעם און אין אזא וועטער.

"וואס מאכט טילצע, אייַער טאכטער, מיַין וויַיב וואס מאכט?"

"זי איז געזונט, געזונט." האט ר' שלום־שכנא געענטפערט מיט כעס אויף זיך אליין, הלמאי ער האט פריער ניט באַרעכנט אז דער אומגעריכטער וויזיט וועט דעם אידעם איבערשרעקן. "איך בין געווען ביַי מיַין ברודער און זון אין ביאַליסטאק. בין איך אויף צוריקוועגס אריַינגעפארן צו אײַך אויף שבת."

נאך דעם ווי דער בעל־עגלה איז אוועק האט ר' שלום־שכנא דערזאגט אז דאס מאל וועט דער אידעם צו אים אויסלאזן זיַין ביטער הארץ איבער די צרות וואס ער שטייט אויס פון וויַיב און ער וועט אים מוזן מודה זיַין: איר זיַיט גערעכט! איר האט געקענט נעמען א פרוי פון א פרימערע משפחה ווי מיַין טאכטער און הנאה האבן פון אײַער לעבן! נאר גראד דאס מאל איז ר' יעקב־אשר בהנא ניט ארויס מיט טענות קעגן וויַיב. אזוי שטארק איז ער קענטיק געווען פארשעמט און צעבראכן פון איר אויסקפארן. אויסער בושה האט אים, וויַיזט אויס, אויך באהערשט דער פחד מען זאל זיך אין לעכעוויץ ניט דערוויסן אז זיַין רביצן איז שוואנגער און זי איז אויסקגעפארן צו אירע עלטערן וויַיל זי וויל ניט האבן מיט אים נאך א קינד. נאר דווקא וויַיל דער אידעם האט אים קיין שום פארוואורף ניט געמאכט, האט ר' שלום שכנא נאך מער געליטן און איז גרייט געווען קריעה צו ריַיסן ווי נאך א געשטארבענעם. ער האט זיך דערמאנט אין דער מעשה פון דער גמרא ווען תלמיד־חכם וואס האט געבעטן דעם טויט אויף דער אייגענער טאכטער, וויַיל זי איז מיט איר שיינקייט מצער מענטשן. דער כעס אין ר' שלום־שכנאן האט אזוי געברענט, אז ער האט אים צעשמאלצן דעם פראסט אין זיַינע ביינער. פריער האט ער געמיינט אז ער וועט אויסקפאלן פון א לונגען־אנצינדונג. ס'וועט אים ווארפן אין היץ און אין קעלט. ווען ער האט אבער דערזען דעם שטילן חורבן ביַים אנ־ל־ אין שטוב, האט ער זיך געזאגט אז ער מוז זיַין געזונט און געפינגען אן אויסוועג.

לכבוד שבת האט דער לעכעווער רב און ראש־ישיבה זיך אײַנגעוואשן דאס פנים אין אנגעטאן אן אנדער סורדוט, א קלאר איבערהעמד מיט א וויַיך קרעגעלע און א שניפס. ער האט מיט די פינגער זיך צעקעמט די צעקנאדערטע באָרד, ווי די אויסצוריַיניקן פון די וואכעדיקע זארגן. נאר דעם אומעט פון די אויגן האט ער ניט געקענט אויסמיַידן. א געפאלנקייט איז געלעגן אויף אים, אפילו זיַינע מלבושים האבן אויסגעזען געליענע. דער שווער האט געקוקט ווי דער אידעם פארשטעלט זיך מיט די הענט די אויגן און בענטשט ליכט עלעהיי אן אלמן, ניט פאר קיינעם געדאכט. נאך דעם האט ער זיך מטפל געווען מיט זיַין העשעלען, א דויטהאריק פיר־יאריק יינגעלע, פאראומערט ווי דער טאטע. וואס האט לכבוד שבת אים איבערגעטאן, פארשנורעוועט די שיכעלעך און גערעדט צו אים. "דערקענסט, העשעלע, דעם זיידן? דער זיידע האט דיר געבראכט א גרוס פון דער מאמען." העשעלע האט געקוקט אויפן זיידן און געשוויגן. ער האט פארשטאנען ווי מען ברענגט א סידור, ער האט אויך פארשטאנען אז דעם טאטנס שווערע הענט, באדעקט מיט געלע שפרענקלען, זיַינען ניט דער מאמעס ווארעמע וויַיסע הענט. נאר ווי מען ברענגט א גרוס פון דער מאמען האט ער נאך ניט פארשטאנען. דער טאטע האט העשעלען אנגעטאן א היטעלע, אנשטאט ס'קאפעלע וואס ער האט געטראגן אין שטוב, און אים אריַינגעפירט צו דער שכנה קעגן איבער, טאטע און זיידע זאלן קענען גיין צו קבלת־שבת.

די זאווערוכע אין דרויסן האט זיך שוין געהאט איַינגעשטילט. די שטיבלעך, האלב־פארגראבענע אין שניי, האבן געפינקלט מיט די גינגאלדענע פלעמלעך פון די בענטשליכט. די צוויי רבנים זיַינען געגאנגען צום דאוונען אין די פיַיערלעך אין די פענצטער האבן זיך מיטן מאדעראליער רב ווי געגרייַיצט: אין יעדער יידישער היים ווארט אן אשת־חיל אויפן מאן ער זאל צוריקקומען פון דאוונען און זינגען שלום־עליכם. אויסער דיַין טאכטער וואס האט איבערגעלאזט איר מאן און קינד. ווען ביידע רבנים זיַינען אריַינגעקומען אין בית־מדרש, האבן די לערנער שוין געוואוסט פון בעל־עגלה אז צום ראש־ישיבה איז געקומען זיַין שווער און די מעשה ווי ער האט פארבלאנדזשעט. די בני־תורה און זייער ראש־ישיבה האבן געדאוונט באזונדער פון די בעלי־בתים אין חדר־שני פון בית־מדרש. דארט האבן זיך ארומגעדרייט א פאר צענדלינג בחורים, באוואקסן מיט פרישע בלאנדע און שווארצע בערדלעך. זייערע פנימער האבן געקוואלן מיט יונגשאפט, די אויגן האבן געשפילט מיט לומדישער שארפקייט און מונטערקייט. אויך ר' יעקב־אשר האט זיך געפליַיסט אויסצוזען מונטער, נאר אויפן שווער האט ער געקוקט מיט באהאלטענע שרעק צי וועלן די תלמידים זיך ניט פרעגן: ווי קומט עס וואס בעת די רביצן טילצע איז געפארן צו די עלטערן איז איר טאטע גאר געקומען קיין לעכעוויץ?

נאך מעריב האבן זיך די בחורים געשטופט צום אורח מיטן גוט־שבת און אים געפרעגט צי ער וועט פאר זיי זאגן א שיעור אין לערנען. דער מאדעראליער רב האט געענטפערט אז ער רעכנט צו בליַיבן אין לעכעוויץ א גאנצע וואך, וועט ער האפנטלעך זאגן פאר זיי א שיעור. דער אידעם האט ווידער א קוק געטאן אויפן שווער מיט שרעק הלמאי ער וויל בליַיבן א גאנצע וואך. נאר ר' שלום־שכנא האט געהאט א שטרענג אנגעשלאסן פנים וואס האט ווי געווארנט אז מען זאל אפילו ניט פרואוון ביַי אים אפדינגען.

ביַי דער וועטשערע האט ר' יעקב־אשר געהאלטן העשעלען אויף די קני און זיך ביַי אים געבעטן ער זאל עסן. דעם טאטנס קול און הענט האבן אנטערגעציטערט. ווי ער האלט זיך אויף פארן קינד געשעמט וואס די מאמע האט זיי איבערגעלאזט. דערנאך האט ער העשעלען אוועקגעטראגן אין אנדערן צימער ליגן שלאפן און דער זיידע איז געבליבן זיצן ביַים טיש אליין. ר' שלום־שכנא האט געקוקט אויף דער טאכטערס בענטשליַיכטער און ביַי זיך געטראכט: מיַין הענגלע פארענטפערט שטענדיק טילצען אז זי איז א

פאנטאזיארקע. נאר אויב די וואלט איך אן אמת געהאט א שטארקן כוח הדימיון וואלט זי זיך דאך באדארפט קענען פארשטעלן די יסורים וואס זי פארשאפט איר מאן, ניט שוין וועגן וואס טילצע אזא שלעכט הארץ. אז כאטש זי שטעלט זיך פאר וויפל דער מאן ליידט. ערט עס זי ניט! משמעות אז אין די פאנטאזיעס וועט זי בלויז זיך אליין און אירע איינרעדענישן, ניט די אנדערע מענטשן ארום זיך, אפילו ניט דעם איינציקן מאן.

געקאכט פארן ראש־ישיבה האט די זעלבע שכנה ביי וועמען ער האט איבערגעלאזט העשעלען בעת ער איז אוועק צום דאווענען. דער ראש־ישיבה זאל מיט דעם אומגעריכטן אורח זיך ניט דארפן טיילן זיין חלק פיש און פלייש, האט די פרומע שכנה אריינגעבראכט פון אירע מאכלים. אבער ווען זי איז שפעטער אריינגעקומען אויפקלייבן די טעלער האט זי דערזען אז ביידע מאנסלייט האבן געגעסן זייער ווייניק. דאס זעלבע האט זיך איבערגעחזרט אויף מארגן צום טשאלנט. ביים עסן האבן שווער און איידעם גערעדט און לערנען, ווען די ישיבה־לייט, וועגן העשעלען, נאר ניט דערמאנט טילצען. דערנאך האבן זיי איבאריינעם געשוויגן און יעדערער האט געזאגט פון וואס דער צווייטער טראכט. שבת־צונאכט איז העשעלע געשטאנען אויף א שטול צווישן טאטן און זיידן און צוגעלייכטן מיטן געפלאכטענעם הבדלה־ליכט. ר' שלום־שכנא האט אויף דער דלאניע געהאלטן דעם פולן בעכער וויין און געברומט מיט א זיס־טרויעריקן ניגון. ביידע מאנסלייט האבן געשמעקט פון בשמים־ביקסל און באטראכט די נעגל בעת דער ברכה בורא מאורי האש. אין שטוב האט געהויערט פינצטערניש. דורכגעפלעקט און דורכגעציטערט מיטן טונקל־רויטן שיין פון הבדלה־ליכט. העשעלע האט מיט פארטרומטע אויגן פון א ייד א זקן געקוקט אויפן הויכוואקסיקן זיידן מיט די גרויע באקנבערד, אויפן טאטן מיט דער רויטער בארד, און פון די ווענט האבן אויף די צוויי בערדיקע ייִדן מיטן יינגעלע אראפגעקוקט צעוואקסענע שאטנס ווי משולחים פון אן אנדער וועלט. אויך ווען העשעלע איז שוין געשלאפן האט אין שטוב נאך לאנג געגליווערט א פארטייעטע שטומעניש און איטלעכן ווינקל. דער ערשטער האט וועגן טילצען גענומען ריידן דער טאטע, און אויך אזא אופן ווי ער וואלט וועגן איר א גאנצן שבת ניט איבערגעהערט ריידן.

"ס'איז דאך ניט געפאלט אז זי זאל אייך ניט האבן געזאגט וואס איר פעלט ביי אייך. א טאכטער וואס איז שוין אליין א מאמע דערציילט ניט די עלטערן אלץ וואס צווישן איר און דעם מאן קומט פאר. דער מאן אבער דארף דאך וויסן וואס דאס ווייב מאנט פון אים".

אנשטאט ענטפערן מיט כעס אדער צענעמען די הענט ווי אנוסטן מיט א "בזוויים די" האט ר' יעקב־אשר טרויעריק אראפגעקוקט אויפן דיל, ווי אויף א שווערן פאק וואס ער האט געמוזט אראפלאזן אויף דער ערד. ווייל ס'איז איבער זיינע כוחות צו שלעפן אזא משא. נאך א לאנגן אפשווייגן האט ער גענומען מורמלען: שווער און שוויגער האבן דאך שוין פיל מאל אליין געזאגט אז טילצע ווייס ניט וואס זי וויל. ס'איז אים אויף איר א גרויס רחמנות. אמת טאקע, זי פארשאפט אים יסורים, גרויסע יסורים, נאר זי אליין ליידט אויך.

ר' שלום־שכנא האט אויף ס'ניי באוואונדערט זיין איידעלן און גוטהארציקן איידעם וואס פארענטפערט נאך דאס ווייב. דער טאטע אבער האט ניט געוואלט פארענטפערן די טאכטער און גערעדט קעגן איר מיט דער איבערעגונג וואס ער האט דעם גאנצן שבת געשטיקט אין זיך.

"זי באלד טילצע ווייס אפילו ניט רעכט וואס זי וויל, האבן אירע ליידן ביי מיר קיין האפט ניט. זי איז צעלאזן און איר מאכט זי נאך מער צעלאזן! טילצע זעט אז איר ווייסט ניט פאר איר וואו אריער צו מאלן, מיינט זי אז זי איז די גערעכטע. איר וואלט יעדן טאג און מיט אלע מיטלען באדארפט מיין טאכטער דערמאנען אז זי איז א מאמע און א ווייב. אז איר זייט דער לעכטווער רב און ראש־ישיבה, און אז איר האט ניט דעם קאפ פאר אירע משוגעתן. אויף אייך אבער, זע איך, איז ניטא וואס צו רעכענען, וועל איך עס אליין טאן. איך האב עס נאך ביי זיך אפגעמאכט ערב שבת. ווען איך בין אנגעקומען און דערזען אייער מצב. איר וועט פארן קיין מארעדאליע און איבערגעבן אין שטוב אין מיין נאמען אז איך וועל ניט צוריקקומען אהיים ביז טילצע וועט ניט צוריקפארן קיין לעכעווע."

"זי וועט זאגן אז דאס האב איך אייך אנגערעדט צו דעם," האט ר' יעקב־אשר געזיפצט און געסאפעט.

"הלוואי וואלט טילצע געגלייבט אז איר האט אין זיך אזא כוח! צום אומגליק ווייס זי אז לגבי איר זייט איר א שוואכלינג, זייט מוחל. און זי וועט פארשטיין אז איר פירט בלויז אויס מיין שליחות. זאגט מיינע בני־בית אז אויב זיי וועלן ביי טילצען ניט פועלן זי זאל צוריקפארן, וועל איך קיין מאל ניט צוריקקומען אהיים. איך וויל ניט אנקוקן אזא טאכטער! איך וועל זיך ארומשלעפן פון שטעטל צו שטעטל און באדיי איינציק אין דער פרעמד."

ר' שלום־שכנא האט פון זיך ארויסגעקאכט די אנגעזאמלטע ביטערניש, ארומגעווישט דעם שוים פון מויל און גערעדט שוין א ביסל רואיקער, נאר הארט און שטרענג: מארגן וועט דער איידעם פארן קיין מארעדאליע און ער, דער שווער, וועט אנשטאט אים זאגן דעם שיעור אין ישיבה, ווי אויך אכטונג געבן אויפן איניקל. העשעלען זאל דער איידעם ניט מיטנעמען קיין מארעדאליע! פאר וואס עפעס קומט אזא מאמען טען זאל זי נאך מחיה זיין און מיטברענגען איר קינד? דעמאלט וועט זי דאך שוין אוודאי ניט וועלן צוריקפארן. ר' יעקב־אשר האט געהערט און זיך געקארטשעט ווי אונטער א בייטש. אבער געשוויגן. אים איז געווען א חרפה וויינען דעם שווער, אז ער איז אויף אזוי ווייט ניט קיין מאנסביל, אז ער האט אפילו מורא פארן ריידן מיטן ווייב.

17

א בעדיכטער שניי איז געפאלן אן אויפהער. טילצע האט ארויסגעקוקט דורך א פענצטער און געהאט מיט אפענע אויגן אז טאטע־מאמעס הויז געפינט זיך ערגעץ הויך איבער דער ערד, ארומגערינגלט פון ווינטן און וואלקנס. איר האט הנאה געטאן וואס איר אויסגעטראכטע וועלט האט ניט קיין קאנטיקע שארפע פארמען און פנימער. ווי פאר דער חתונה איז אויך איצט איר גוט געווען צו בענקען און ליידן — סתם אזוי. ארום איר אבער האבן זיך ארומגעדרייט די מאמע, די שוועסטער, דער יינגסטער ברודער, און אלע האבן זיי געוואלט זי זאל צוריקפארן צום מאן. האט טילצע געליטן כאפלט און ניט געוואוסט וואו זיך צו אהינטאן. מיט דער שוועסטער בלומע־ריוועטשע האט זי ניט געשטימט. רפאלקע ווידער האט איר אויסגעזען צו יונג זי זאל קענען פאר אים זיך אראפריידן פון הארצן. די חברטעס פון אירע מיידלשע יארן האבן שוין לאנג חתונה געהאט און זיינען געווארן וואכעדיקע ווייבלעך. טילצען האט ניט געצויגן צו זיי, און זיי צו איר זיינען אויך ניט געקומען, ווייל זי איז געווארן א רביצן. איין אמאליקע פריינדין אבער איז יא געקומען.

ליזע הירשהארן, א הויכוואקסיקע און שלאנקע, מיט גוטע לויבטנדיקע אויגן און א ווארעם שטיל קול, נאר א געשטופלט פנים — ליזע האט ניט ליב געהאט צו לייענען ביכער. פונקט ווי זי האט ניט געחלומט פון לעבן אין די גרויסע שטעט. האט געוואלט וואס פריער חתונה האבן און האדעווען א פולע שטוב מיט קינדער. נאר אזעלכע רייד, אז זי וויל האדעווען א פולע שטוב מיט קינדער, האבן איבער געטראגן די בחורים וואס האבן קודם־כל געוואלט פארברענגען. אויך איר פנים, ערשטרויזיין אויסגעזען. און איר איינגעהאלטענע באנעמונג האבן ניט צוגעצויגן קיין חתנים. ווען אירע חברטעס, די פאר־ברענגערקעס, האבן שוין געהאדעוועט קינדער, איז זי נאך געזעסן א מיידל. די שטעטלשע ווייבער האבן גערעדט אז אויף אריינציען א בחור דורך שפילן א ליבע טויג זיך ניט אויס די פריילין הירשהארן און א פאסיקער שידוך מאכט זיך איר ניט. לסוף האט זיך איר אפגעזוכט א בעלן.

מוניע מינק, אַ צישטעלער פֿון געהילך און שפּײַזפּראָדוקטן פֿאַר דער פּוילישער אַרמײ, האָט מער פֿון אַלץ פֿײַנט געהאַט — טומל. דערײַבער איז ער געבליבן זיצן אַן אַלטער בחור און געוואוינט אין מאַרעדאַליע, ווײַל אין אַ קליין שטעטל איז רואיקער. כאָטש זײַנע געשעפֿטן האָט ער געהאַט אין לאָמזשע, וועמבין און ביאַליסטאָק. איבער דער זעלבער סיבה האָט ער געפּירט שטאָט, איז צײַטנווײַז אַרײַן אין בית־מדרש און אויך געגעבן צדקה. אַז מען וועט אים נים האַלטן פֿאַר אַ קאַרגן פֿאַר אַן אַפּיקורס, וועט מען אים לאָזן צורו. ווען ער איז אָבער עלטער געוואָרן און איז אײן מאָל אַ לענגערע צײַט געלעגן קראַנק, האָט ער זיך אַרומגעזען אַז מען מוז האָבן אויף זיך נאָך מענטשן, איז ער פֿריער געוואָרן אַן אײַנגײער בײַ ליזע הירשהאָרן און נאָך דעם איר געשיקט אַ שדכן. ליזע איז שוין אַלט געווען איבער דרײַסיק און ער — מיט פֿינף־און־צוואַנציק יאָר עלטער. מען האָט דערציילט אַז ער האָט דער כלה געשטעלט אַ תנאי: זיי זאָלן נים האָבן קיין קינדער. אַ טייל ווײַבער האָבן געהאַלטן אַז ס׳איז נאָך אַלץ בעסער אַזאַ מאַן איידער גאָרנים קיין מאַן, אַנדערע האָבן געזאָגט פֿאַרקערט: ס׳איז שוין גלײַכער צו בלײַבן זיצן אַן אַלטע מויד איידער נעמען אַ מאַן אַזאַ האַרטן שטיין.

בעת איר באַווך בײַם רבס טאָכטער האָט ליזע נאָך אַלץ געהאַט איר שטיל און וואַרעם קול. אירע אויגן האָבן געלויכטן פֿאַרטרוילער און מוטערליך, ווי בײַ אַ פֿרוי וואָס האָט ליב אַ סך מישפּחה־געסט, שוועסטער און שוועגערינס, פּלימעניקעס און פּלימעניצעס. זי איז געזעסן אין טילצעס צימער און זיך איסגעפֿרעגט אויף איר ייִנגעלע אין לעבעדיג. ביז טילצע האָט נים אויסגעהאַלטן און איר דערציילט אַז זי איז ווידער שוואַנגער. ליזע האָט זיך זייער דערפֿרייט, טרערן האָבן אויש אַ שפּריץ געטאָן פֿון אירע אויגן.

„איך בין גליקלעך פֿאַר דיר, טילצע. איך ווייס אַז דײַן מאַן איז אַן איידעלער מענטש און פֿאַרנעמט אַ גרויסן פּלאַץ צווישן די געלערנטע ייִדן. נאָר דײַן קימפּעט וועל איך קומען צו דיר צופֿאַרן זען דײַנע קינדערלעך. מײַן מוניע וועט עס מיר זיכער דערלויבן. ווען איך גײ צו נאָכט צו אַמאָליקע חברטעס, דערמאָנט ער מיר. מוניע, איך זאָל נים פֿאַרגעסן אײַנקויפֿן מתּנות פֿאַר מײַנע חברטעס קינדער. נאָר ער אַליין האָט צו קיין קינדער קיין געדולד נים. כאָטש איך קען נים פֿאַרשטיין ווי האָט מען עס נים קיין געדולד צו קליינע ייִנגעלעך און פּיסטעס־מאַנטשינקע מיידעלעך.״ האָט ליזע געלאַכט און אין אירע אויגן האָבן נאָך אַלץ געלויכטן טרערן.

פֿון אָט דער באַגעגעניש איז טילצע געבליבן שטאַרק צעטרודערט. בײַ נאַכט איז זי געזעסן מיט דער מאַמען אין דער האַלב־טונקעלער בית־דין־שטוב און איבערדערציילט דעם שמועס מיט איר פֿרײַנדין ליזע. די מאַמע האָט געהאַכט און טרויעריק געשאָקלט מיטן קאָפּ. „איצט זעסטו שוין? דײַן חברטע וואָלט אַלץ אָפּגעגעבן פֿאַרן גליק פֿון האָבן אַ קינד.״ די רביצן העניעלע האָט זיך געזאָרגט וואָס איר שלום־שכנא איז נאָך נים צוריקגעקומען אַהיים און מען הערט אויך נים פֿון אים. האָט זי געפּוינען די פּאַסיקע צײַט אויסצופּוסרן די טאָכטער, זי האָט אָבער גערעדט מיט אַ נידעריק קול, בלומע־ריוושע אין איר צימער זאָל נים דערהערן פֿון וואָס מען רעדט. „ווייסט וואָס איך וועל דיר זאָגן, טילצע? ביסט נאָך צעבאַלעוועט, ווי דער טאַטע זאָגט. דו ווייסט אַז דײַן מאַן וועט אַלץ פֿון דיר אָראָפּשלינגען. טוסטו אַלץ וואָס דיר פֿאַלט אײַן. ווען דײַן חברטע ליזעס מאַן, דער מוניע מינק, וואָלט געווען דײַן מאַן, וואָלסטו זיך נים דערוועגט אים איבערצולאָזן מיט אַ קינד אויף די הענט און אַוועקפֿאָרן, ווײַל דו וואָלסט געוואוסט אַז מוניע מינק וועט דיך צוריק אין שטוב נים אַרײַנלאָזן.״

פֿון בלומע־ריוושעס אַלקערל האָט זיך דערהערט ווי זי זינגט עפּעס אונטער מיט אַן אײַנגערעגט ניט־מעלאָדיש קול. זי איז גאַנצע טעג געזעסן אין שטוב און געלייענט ביכער, געניים און געהאַפּטן, אָדער געפֿירט לאַנגע שמועסן מיטן ברודער רפֿאלקע. נאָר מיט טילצען איז זי נים אויסגעקומען. בלומע־ריוושע האָט איר אַפֿן געזאָגט אַז פּונקט ווי זי האָט פֿאַר דער חתונה קיין מוט נים געהאַט זיך אַנטקעגן שטעלן דעם טאַטן אַזוי האָט זי איצט קיין מוט נים אַוועקצוגיין פֿון מאַן וואָס זי האָט נים ליב.

די מאַמע האָט זיך אומגעקוקט אין האַלב־טונקעלער בית־דין־שטוב, צי די שאָטנס הערן זיך נים אונטער, און אַ ווײַז געטאָן מיטן קאָפּ אויפֿן אַלקערל וואו די ייִנגערע טאָכטער איז געזעסן.

„זינט צעסנע גינזבורג איז אַוועקגעפֿאָרן קיין וואַרשע און באַגעגנט זיך דאָרט, ווי מען רעדט, מיט זונדל דעם דײַנס אייניקל, מײַדט דײַן שוועסטער אויס אירע חברטעס און ניצט גאַנצע טעג אין שטוב. שטעלסטו זיך פֿאָר אַז דײַן יעקב־אשר וואָלט אויך געקענט אַזוי אַפּנאַרן און פֿאַרשעמען אַ כלה ווי דער פֿאַרפֿוצטער און געבילדעטער זונדל האָט עס געטאָן? אַלע האָבן דאָך אים שוין געהאַלטן פֿאַר בלומע־ריוושעס חתן און דעם ציכענסטיקן מאַרעדאַליער רב.״

„בלומע־ריוושע זאָגט דאָך אַקוראַט ווי דו און דער טאַטע אַז איך בין אַ פֿאַנטאַזיאָרקע און אויף זיך זאָגט זי אַז זי איז אַ פּראַקטישע, אַ ניכטערער מענטש. אין זונדל דעם דײַנס נאָך פּראַקטישער פֿון איר און האָט זיך צונעקליבן אַ כלה וואָס אים ליינט בעסער.״ האָט טילצע בײַז אַ פּינקל געטאָן מיט די גרויסע קיל־שוואַרצע אויגן. באַלד האָט זיך איר כעס אויסגעלאָשן און זי האָט זיך פֿאַר דער מאַמען גענומען קלאָגן:

זי ווייס אַז יעקב־אשר האָט זי ליב און אַז ער איז אַן איבערגעגעבענער טאַטע. ער האָט זי אָבער ליב אויף אַ פֿאַרפֿרומטן אופֿן, ווי ער וואַשט די הענט פֿאַרן עסן און מאַכט אַ המוציא. ער האָט קיין מאָל מיט איר נים געשטיפּט און געלאַכט ווי דאָס טוען אַנדערע יונגע פּאָרלעך. און לעבעדיג איז איר דײַער אומעטיק, פֿונדעסטוועגן טאָר זי זיך נים באַגעגענען מיט ווײַבלעך וואָס פֿירן נים קיין פֿרומען שטאָט. זי איז דאָך די שטעטלשע רביצן, וועט רעדט נאָך גיין אויף אַ דיסקוסיע־אָוונט פֿון דער שטעטלשער יוגנט טאָר זי אַוודאי נים. בעת זי בײַ יעקב־אשרן ער זאָל זיצן מיט איר אין שטוב, קרעכצט ער און נעמט אויסרעכענען ווי פֿאַרנומען ער איז. ער איז דאָך אי דער לעכעווער רב אי דער ראָש־ישיבה. צעטײַלט ער ווײַן צײַט ווי אַן אָרעמער ייִד צעטײַלט דאָס ברויט ס׳זאָל קלעקן פֿאַר אַלע קינדער. זי האָט געחלומט פֿון אַן אַנדער סאָרט לעבן.

„מילא, האָסטו געחלומט!״ האָט די מאַמע אַן אויסגעבראָכטע זיך אַ פּאַטש געטאָן אויפֿן פֿאַרטעך. „און ווען דו וואָלסט חתונה געהאַט מיט נים קיין לערנער וואָלט דײַן מאַן נים באַדאַרפֿט אוועקגיין צו זײַנע געשעפֿטן? הײַנט אירע רייד אַז דער מאַן איז נים קיין פֿלאַפּלער און פֿירט זיך מיט איר אויף אַן אײַנגעהאַלטענעם אופֿן! האָסט געוואָלט אַז ווען דײַן יעקב־אשר בלײַבט מיט דיר אַליין זאָל ער אויסטאָן די באָרד און ווערן אַ פּוסט־און־פּאַסטניק, אַ ליובאַוניק? איז דאָך בלומע־ריוושע גערעכט אַז אין דײַנע פֿאַנטאַזיעס טראַגסטו נאָך אַלץ דײַנע צעפּ. כאָטש דו האָסט ווי שוין לאַנג אָפּגעשאָרן. איך און דײַן טאַטע האָבן אָפּגעלעבט אַ לעבן און זיך ליב געהאַט אָן דײַנע אײַנריידעניש.״

„דערפֿאַר מאַמע, ווײַל דו און דער טאַטע האָבן חתונה געהאַט דורך אַ גערעדטן שידוך און פֿונדעסטוועגן אײַנע די אַנדערע אַרײַנגעקוקט פֿאַרליבטע אין די אויגן, האָט איר נים פֿאַרשטאַנען פֿאַרוואָס אײַער טאָכטער קען נים חתונה האָבן דורך אַ גערעדטן שידוך.״ האָט טילצע אָפּגעזיפֿצט און די רביצן העניעלע האָט פֿון גרויס איבעראַשונג אויש גענומען פֿינגלען מיט די אויגן, ווי שטענדיק ווען זי האָט נים וואָס צו ענטפֿערן און מאַכט זיך נים הערנדיק.

אבער אויך די מאמע און די שוועסטער זײַנען געווען גערעכט אז אין פאנטאזיע טראגט נאך טילצע אירע לאנגע צעפ. זי האט נאך אלץ ניט פארגעסן דעם העברייאישן לערער פון מארעדאליער תלמוד־תורה, עזרא מארגנשטערן, וואס האט אזוי שיין גערעדט וועגן ארץ־ישראל און אויף זײַן דלאניע געוואוגן אירע שווערע צעפ. זינט זי האט חתונה געהאט און וויסט ווי הונגעריק און שווייסיק א מאנסביל דערנענטערט זיך צו א פרוי, איז איר ליב זיך צו דערמאנען דעם לערער מארגנשטערן מיט דער געדיכטער טשופרינע און טונקל־ברוין פנים, מיט די הייסע אויגן און דיקלעכע ליפן. בעת ער האט געפירט א דיסקוסיע האט מען געקענט זען אז ער איז אן אנגעהייצטער קעסל. נאר מיט איר איז ער געווען ווייכער אידל. א האנט אויף איר ניט ארויפגעלייגט. ווען זי וואלט דעמאלט געוואוסט וועגן מאנסלײַט וואס זי ווייס הײַנט, וואלט זי די ערשטע זיך צו אים צוגעדרוקט נענטער. ער זאל זי ארומנעמען און קושן. ווען איר מאמע פארטרײַבט אים ניט דעמאלט פון מארעדאליע און זי וואלט מיט אים חתונה געהאט, וואלט איר לעבן איצט אויסגעזען אנדערש. אבער קעגן די הײַנטיקע מארעדאליער חלוצים קען איר מאמע גארניט אויסטאן ער קען אפילו ניט פועלן אז רפאלקע זאל ניט טראכטן פון פארן קיין ארץ־ישראל ארבעטן אין א קיבוץ.

דעם פארגאנגענעם אסיען האבן די מארעדאליער חלוצים זיך פארדונגען צו וואלד־סוחרים אויף ארונטערלאזן און צעזעגן ביימער. דערנאך האבן זיי דורך די טיפע בלאטעס געפירט די קלאפטערס ברענהאלץ איבער די בעלי־הבתישע היפן. די מאמעס פון די חלוצים, אליין פֿײַנע בעלי־בתים, האבן וועגן דעם גערעדט אין בית־מדרש אז זייערע קינדער האלטן ניט פון סתם שיינע רייד. זייערע קינדער זאגן אז כדי צו לעבן אין ארץ־ישראל דארף מען באצײַטנס זיך געוואוינען צו ווערן אויסגעריסן. רפאלקע האט זיך צוגעהערט צו די שמועסן וועגן די חלוצים און נאכגעקוקט מיט קינאה ווי זיי גייען מיט זעגן און העק אויף די פלייצעס דאך האט ער זיך מיט זיי געהאלטן פון דער ווײַטן, כדי ניט מצער זײַן דעם טאטן. מיטן אנקום פון ווינטער האבן די בחורים מער ניט געהאט בײַ וואס צו ארבעטן. האבן זיי זיך געקליבן אין דער שטעטלשער ביבליאטעק, געביטן ביכער צום לייענען און צווישנצײַטס געפירט דיסקוסיעס. אין איינעם אזא אוונט האט טילצע פארקוטעט דעם קאפ אין א ווײַסער וואלענער שאל און געבעטן דעם ברודער ער זאל מיט איר מיטגיין אין ביבליאטעק אויף א פארזאמלונג.

פון לאמפ איז געפאלן א שארפער שטראל און דורכגעשניטן רפאלקעס ברילן. האט ער זיי אויסגעטאן, זיך געריבן די קורצזיכטיקע אויגן און דורכגעטראכט ווי ער דארף האנדלען: אויב ער האט ביז איצט די חלוצים אויסגעמיטן, כדי ניט מצער זײַן דעם טאטן, טאר ער אויך איצט ניט גיין אין ביבליאטעק ווען דער טאטע איז ניטא אין דער היים. ווײַל ער וועט זיך עס שפעטער דערוויסן. "איך וועל ניט גיין," האט רפאלקע לסוף געענטפערט און טילצע האט פארשטאנען די סיבה. "און איך מעג גיין?" האט זי געפרעגט. "דו מעגסט. דער טאטע וועט ניט איבערקלערן אז דו קענסט נאך אנטלויפן קיין ארץ־ישראל." האט רפאלקע געשמייכלט און צוריק אנגעטאן די ברילן. "און דרויסן איז גליטשיק און פינצטער, וועל איך דיך אהינצו באגלייטן ביז צום אריינגאנג. צוריק אהיים וועט דיך אפפירן יעדער וואס דו וועסט עס אים בעטן."

דער בנין פון ביבליאטעק איז באשטאנען פון איין גרויסן פירקאנטיקן צימער מיט א בינע צו שפילן טעאטער און האלטן רעדעס. אויף די הילצערנע ניט־געהובלטע פאליצעס לענג־אויס די ווענט זײַנען געשטאנען שיטערע רייען צעריסענע, אפגענוצטע און מער בראשירטע ווי געבונדענע ביכער. דאס איינציקע עלעקטרישע לעמפל, וואס איז אראפגעהאנגען פון נידעריקן באלקן, האט געלויכטן טונקל דורך די אנגעשוואלענע וואלקנדלעך רויך פון די רייכערער אין צימער. די פארזאמלטע זײַנען געווען בחורים אין היטלעך, אין קורצע פעלצלעך און הויכע שטיוול. בײַ א טיש אויף דער בינע איז געזעסן דער יושב־ראש, א מיטליאריקער, מיט א גרויסער ליסינע, אפגעגעסענע באקן און א בערדל ווי א לאפעטקע. באלד ער האט געשוויגן, האט מען לויט זײַן ברייט מויל און די דיקע ליפן לײַכט געקענט דערקענען אז ער האט א געמבע צו ריידן. לעבן אים איז געשטאנען דער רעדנער, א הויכער בחור אין א בלויען סוועטער ביז צום האלדז. ער האט געהאט א לאנג פנים און ארויסגעשטעלטע אויגן. נאר א שיינע געדיכטע טשופרינע מיט א סך האר־רינגעלעך וואס האבן זיך געקרײַזלט און געטרייסלט אויף זײַנע שלייפן. אויפן טיש, צווישן פארזיצער און רעדנער, איז געשטאנען א פול־פארקארקעוועטע פלעשל לימאנאד און דערבײַ א ליידיק גלאז. אלע צוהערער אויף די בענק האבן עפעס זייער אנגעשטרענגט געקוקט אויפן פלעשל לימאנאד. ווי אלעמען וואלט זייער געדארשט אדער געפײַניקט איינע און די זעלבע פראגע: נאכמאל מען האט דאס פלעשל אוועקגעשטעלט אויפן טיש, אויב קיינער טרינקט ניט פון איר. בעת טילצע איז ארײַן זיך אויפגעזעצט אויף דער לעצטער ליידיקער באנק, האבן די צוהערער אפגעדרייט די קעפ פון דער בינע און א ווײַל געגלאצט אויף איר, ביז דאס איז זיי מיאוס געווארן און זיי האבן צוריק אויסגעדרייט די קעפ צו דער בינע, ווי זיי וואלטן ניט דערקענט אז ס'איז דעם רבס עלטערע טאכטער. אדער האבן יא דערקענט נאר ס'האט אויף זיי קיין רושם ניט געמאכט.

דער רעדנער האט גערעדט אי מיט א קריגעריש אי מיט א פֿײַערלעך קול וועגן קאמיטעס, סערטיפיקאטן און [illegible] ער האט געזידלט אן ענגלישן מיניסטער און נאך מער פון אים — א פארט ציוניסטן וואס וועלן צו שפאלטן די חלוציש באוועגונג. ער האט אזוי לאנג גערעדט וועגן רעזאלוציעס און שפאלטונגען, ביז טילצע האט דערפילט א קאפווייטיק. אויך אויף די צעאקערטע פנימער פון די בחורים, וואס האבן במורנע געהערט און געשוויגן, איז געלעגן זארג און וואכעדיקייט. דער קארגער עלעקטרישער שײַן אין חדר איז נאך מער פארטונקלט געווארן פון געדיכטן פאפיראסן־רויך וואס האט זיך געהוידעט און געוויקלט, ווי די רייכערער וואלטן געוואלט אן ארויסגאנג פאר זייערע פארשפארטע אומעטיקע געדאנקען. פארצײַטנס האט דער רעדנער דווקא האפערדיק, אז ניט געקוקט אויף אלע שונאים פון דרויסן און אין דעם ציוניסטישן לאגער גופא, וועט עס די פינצטערע עליה ניט אפשטעלן. נאר קיינער פון די צוהערער האט ניט געפאטשט און ניט געשריגן 'הידד'!

נאך אים איז ארויף רײַדן אן אויסגעדינטער סאלדאט נאך אין מונדיר, אבער אן דעם מיליטערישן פאסיק און מיט פעליקע קנעפ אויפן רעקל — א שווארצער דארער בחור מיט שארפע אויגן. גערעדט האט ער נאך וואכעדיקער ווי דער פריערדיקער: מארעדאליע איז הינטערשטעליק לגבי א סך אנדערע שטעטלעך אין ליטע, פאלעסיע און וואלין. ביז איצט האט מען אין דער גאנצער אומגעגנט ניט געקענט געפינען א יידישן לאנדווירט וואס זאל האבן צו די חלוצים צוטרוי אז זיי וועלן ארבעטן ניט ערגער פון ניט־יידישע פאראבקעס. אויך די מארעדאליער קהילה שטיצט ניט די חלוציש באוועגונג, באטש זי האט אין קהילה אן אייגענעם ראטמאן — האט דער רעדנער געקוקט מיט פארוואורף אויפן יושב־ראש מיטן לאפאטקע־בערדל. ער זאל וויסן אז דאס מיינט מען אים. דערנאך האט דער אויסגעדינטער סאלדאט זיך ווידער אויסגעדרייט צום עולם און ווײַטער גערעדט אז אויפן קומענדיקן זומער האט דער מארעדאליער 'חלוץ' יא געוויסע אויסזיכטן צו קריגן ארבעט בײַ א גרונטבאזיצער. ער וועט קרויט, מערן, ציבעלע, בוריקעס, קארטאפל. דער לאנדווירט וויל אויך פלאנצן טאבאק, מעלאָנים. די דירה וואס ער האט פאר דער 'חבורה' איז אזוי קליין און ענג, אז מען וועט דארפן שלאפן זאלבעדריט אין איין בעט. דער ווירט

זאָגט איך ניט צו קיין מאָל אויף באַקן ברויט, קיין פּוטער, קעז, אייער און מילך. ער זאָגט בלויז צו צוויי מאָל אין טאָג זויערמילך מיט קאַרטאָפל. אויב דער 'חלוץ' זאָל אַפילו קריגן פּראָדוקטן צו באַקן און קאָכן, זײַנען ניט פֿאַראַן גענוג חברטעס צו פֿירן די קיך. די הבשׂרה וועט זיך אײַך ניטיקן אין פֿעלדגעצײַג, נאָר די קאַסע איז פּוסט . . .

רפֿאלקע האָט טילצן נאָך אין לעבעדיק דערציילט וועגן שווערן וועג פֿון אַ חלוץ אין חוץ־לאָרץ און אויך באַלד אָנקומען אין ארץ־ישׂראל. האָט טילצע זיך צוגעהערט צו די רעדנער מיט אַן אָראָפּגעלאָזטן קאָפּ און חרטה געהאַט חלמאַי זי איז געקומען. זי וועט מער ניט קענען חלומען פֿון 'יענעם זומער־פֿאַרנאַכט מיטן לערער עזרא מאָרגנשטערן אויף דער לאָנקע. עמעץ פֿון די פֿאַראַמלטע האָט איבערגעריסן אירע בעדאַנקען מיט אַ געשריי, "שולדיק זײַנען די היגע פּראָמאָקעס און דער רבי! ווען ניט זיי, וואָלט מאַרעדאַליע שוין לאַנג געהאַט אַ הכשרה!" טילצע האָט אַפילו ניט אײַנגעהערט דעם קאָפּ אַ קוק טאָן ווער עס שרײַט. זי האָט ווײַטער געטראַכט אַז אײַנגעלעך האָט זי דעם עזרא מאָרגנשטערן ניט געקענט צו גוט. ווען איר טאַטע וואָלט צוגעלאָזט זיי זאָלן בײדע אַרומגיין לעבנער, איז ווער ווייס צי זי וואָלט זיך שפּעטער אין אים ניט אַנטוישט. טילצע האָט זײַטיק און שטיל זיך אַרויסגעשאַרט אין פֿינצטערן דרויסן. ניט געוואָלט מיט קײנעם שמועסן און אויך ניט בעטן מען זאָל זי באַגלייטן אַהיים.

און ווען טילצעס מאַן איז געקומען קיין מאַרעדאַליע האָט ער שוין מיט איר ניט באַדאַרפֿט אײַנטענהן זי זאָל צוריקפֿאָרן. דעריבער האָט דער אײדעם אויך דער שווינער מיט איר ייִנגערער טאָכטער און רפֿאלקען בלויז דערציילט אַז דער שווער איז געבליבן אין לעבעדיקע אַפּהיטן העשעלען און זאָגן דעם שיעור. ערשט ווען מאַן און ווײַב זײַנען געבליבן אַליין האָט יעקב־אשר אויסגעזאָגט דעם אמת אַז איר טאַטע וויל ניט צוריקקומען קיין מאַרעדאַליע כּל זמן זי זיצט דאָ. "איך האָב עס ניט דערציילט אין שטוב. דײַן מאַמע און די שוועסטער מיט דײַן ברודער זאָלן זיך מיט דיר ניט קריגן. איך וויל דיך אויך ניט צווינגען צוריקפֿאָרן. נאָר זאָג מיר, וואָס האָסטו צו מיר? האָט ער צעשפּרייט די הענט און זײַן קול האָט זיך געבראָכן.

טילצע האָט געקוקט אויפֿן מאַנס הענט מיט די גאַל־געשפּרענקלטע קורצע דיקע פֿינגער. אויף זײַן רויטער באָרד, וואָס איז אים אַרײַנגעוואַקסן ביז טיף אַנטקעגן האַלדז, און אויף זײַן אַרויסגערוקטן שטערן, שטענדיק געפֿאַלדעוועט און פֿאַרשוויצט פֿון האָרעוואַניע אין לערנען צי פֿון זאָרג פֿאַר דער ישיבה. און זי האָט זיך אַליין געפֿרעגט: טאַקע, וואָס האָב איך צו אים? מיר געפֿעלט ניט וואָס ער ווערט אַלץ פֿעטער און דער סודרוס אויף אים ווערט אַלץ ענגער? פֿאַר וואָס טראַכט איך ניט פֿון זײַנע מעלות, אַז ער איז אַן איידעלער, אַ קלוגער, אַ גוטער, אַ געלערנטער און אַ באַרימטער ראש־ישיבה? ער האָט דאָך אַזעלכע גוטע אויגן, אַז בלויז פֿון זײַן קוק ווערט וואַרעמער אין אַלע אבֿרים. און ווי מע קען איך אים פֿאַרשאַפֿן אַזעלכע יסורים? טילצע האָט געשוויגן און זיך צוגעהערט ווי דער מאַן רעדט צו איר איבער וועלכן אופֿן ווי איר טאַטע:

זי איז דאָך אַ בת־טובים און האָט זיך געהאָדעוועט אין אַן אַלט פֿרום ייִדיש שטעטל. איז פֿון וואַנען קומט צו איר אַזוי פֿיל תאווה צו וועלטישן פֿוץ און גלאַנץ? ער האָט זײַנע תלמידים ליב אהבת־נפֿש פֿאַר זייערע גוטע קעפּ, ערלעכקייט און גרייסקייט אָפּצוקומען אין דער פּרעמד, אָבי אויסשטײגן אין לערנען. אָבער זי זעט נאָר אין זײַנע תלמידים אַז זיי זײַנען ניט פֿײַן אָנגעטאָן און ניט גרויסשטאָטיש אין זייער באַנעמונג. איט ווילט זיך ציטנוזייז? אויעקשט אין מיטן מאַרק און אויסשרײַען: מי כּעמך ישׂראל גוי אחד בארץ? וואָו איז דער ווײַלן קינד איין גאַר אָקסייזן אָנליכע אײַלערע ייִדן ווי די לעבעדיקער בעלי־בתים. זיי גיבן אָפּ דעם לערנער דאָס ביסן פֿון מויל און זייער גרעסטער וואונטש אין לעבן איז צו קריגן אַ בן־תורה פֿאַר אַן איידעם. זיי שנײַדן זיך ממש די פֿינגער צו צאָלן שׂכירות זייער רב און אויך צוגאָב־שׂכירות פֿאַר זײַן דער ראש־ישיבה. זי אָבער זעט אין שטעטל בלויז דלות און אַ געבעכדיק לעבן. פֿאַרשלומפּערטע ווײַבער און פֿאַרחושכטע מאַנסלײַט; בלויז ברוד און האַלב־ווילדע מענטשן זעט זי אַרום זיך און אַלץ און אַלעמען. די לעבעדיקער בעלי־בתים און בעלי־הביתטעס פֿילן און ווייסן ווי זי באַציט זיך צו זיי. דאָך מאַכן זיי זיך ניט וויסנדיק, כּדי ניט מצער זײַן אים, זייער רב און ראש־ישיבה. אַפֿילו זײַנע תלמידים, יונגע בחורים, ווייסן וויפֿל ער שלינגט פֿון איר אַרונטער.

"דײַן טאַטע זאָגט אַז שולדיק בין איך. איך האָב דיך צעלאָזן געמאַכט. און ער איז גערעכט. דײַן טאַטע! וואָלסטו ניט געווען שוואַנגער, וואָלט איך דיר געגעבן די ברירה. בײַ ייִדן איז דאָ אַ גט." האָט ר' יעקב־אשר אויסגערופֿן, און זײַן קול ווי זײַנע הענט האָבן געציטערט פֿון טיפֿער קרענקונג וואָס ער באַדאַרף צום ווײַב ריידן אויף אַזאַ אופֿן. ער האָט זיך אָבער ניט גערירט אויף איר ענטפֿער וואָס אויך זי האָט אַרויסגעזאָגט מיט האַרצווייטיק און צעבראָכענע אויגן.

"איך וויל זיך מיט דיר ניט גטן, ווי דו דו ווילסט עס ניט. איך וועל מיט דיר צוריקפֿאָרן אַהיים. נאָר גיי ניט אַרום אַ צעבראָכענער און קרענקען ניט. איך וויל ניט בלומע־ריוועשע זאָל טראַכטן אַז איך האָב ניט ליב מײַן מאַן און פֿאָר מיט דיר צוריק אַהיים, ווײַל איך האָב קיין אַנדער אויסוועג ניט."

"וואָס אַרט דיך וואָס בלומע־ריוועשע טראַכט." האָט דער מאַן אָנגעקוקט מיט אַן אויסגעמוטשעטן שמייכל אויפֿן שוויס־באַדעקטן פּנים. "איך וויל ניט!" האָט טילצע אַ טופּע געטאָן מיטן פֿוס און אַ שלײַדער געטאָן מיטן קאָפּ אין דער הייך, ווי זי וואָלט נאָך אַלץ געהאַט אירע אַמאָליקע לאַנגע מיידלשע צעפּ.

18

שושן־פּורים זײַנען פֿון וואַרשע אומגעריכט אַראָפּגעקומען דער רבינס הענעלעס צוויי ייִנגערע שוועסטער שׂרה־דייזל און כאַוטשע. בײדע פֿאַרזעסענע מיידלעך. זיי זײַנען געפֿאָרן צום טאַטן קיין זעמבין און אויף אַ טאָג זיך אָפּגעשטעלט אין מאַרעדאַליע.

כאַוטשע, דעם אַלטן זעמבינער רבֿס מיזינקע, אַ קלײנוואוקסיקע און דירצווידיקע, האָט געהאַט אַ פּאָר בלויע לויפֿיקע אויגן און זיי האָבן אַן אויפֿהער ווי אָפּגעלאָכט פֿון יעדן אײנעם וואָס וויל זי איבערקלײַבלען. אין דער מישפּחה האָט מען געזאָגט אַז טאַקע דערפֿאַר איז כאַוטשע געבליבן זיצן אַ מיידל, ווײַל מאַנסלײַט שרעקן זיך פֿאַר אַ צו־קלוגער פֿרוי. אָבער כאַוטשען האָט עס ניט געאַרט. איר איז געווען ניט אומעטיק אויך אָן אַ מאַן. פֿרײַנדינס זײַנען צו איר געקומען נאָך עצות און זי איז אומגעפֿאָרן צו גאַסט צו קרובֿים. אויך דאָס איינקויפֿן פֿון טאַטנס שטוב און זײַן פֿרומע שטיגער איז איר אָנגעקומען לײַכטער ווי די אַנדערע שוועסטער יענע האָבן זיך באַדאַרפֿט אַרויסדרייען. בעת כאַוטשע איז גרינג און פֿריילעך איינגעשלויגן. כאַוטשע האָט ניט געהאַלטן אַז ס'איז כּדאַי פֿאַר עמעס זיך מוסר־נפֿש זײַן. אויך ניט פֿאַר לייקענען אין גאָט. אַדער כּדי אַלע מענטשן זאָלן זײַן גלײַך זאָל זיך יעדער פֿירן ווי ער וויל. אַ דאגה האָט זי.

און זי האָט טאַקע ניט געהאַט קיין דאגה. כאַוטשע האָט געלעבט פֿון איר עלטערער שוועסטערס פֿאַרדינסטן. שׂרה־דייזל האָט אָנגעפֿירט מיט אַ פּאַפּיר־געשעפֿט און זיך געקענט אײַפֿן מיכּהר בעסער פֿון אירע בעלי־בתים. די קונים און אָנגעשטעלטע האָבן זיך צו איר צוגעהערט מער ווי צו די אײַגנטימער. שׂרה־דייזל האָט געהאַט אַ קײַלעכדיקע מעל־ווײַסע צורה, אָן אָנגעקיוואַלענעם ברוסטקאַסטן און אַ גרויסן שווערן גוף אויף אַ פּאָר צו־דינע הויכע פֿיס וואָס האָבן זי לײַכט און גיך אַרומגעטראָגן איבער אַלע ווינקעלעך פֿון לאַגער סחורה. אירע לאַנגע ווייסע און פֿלינקע הענט האָבן געעפֿנט די

קרעדיט־ביכער פונקט אויפֿן אָרט פֿון קונהס קאָנטע. זי האָט מיטן בלײַפֿעדער אַ ווײַז געטאָן אויפֿן אָרט וואו עס ליגט דאָס געזוכטע אַרטיקל אויף די איבערגעפּאַקטע ב־ליצעס. אַלע האַנדלס־אַמטאַן זײַנען געלעגן אײַנגעסדרט אין איר מוח ווי די זאַכן אין איר האַנטביַיטל. ווי די וועט אין די שופֿלאָדן פֿון איר קאָמאָד ווען זי איז אַרויס פֿון געשעפֿט און באַגעגנט כאָװטשען, איז זי געוואָרן אַפּאַטעטיק, אויס בריה.

ביידע שוועסטער האָבן געוואוינט צוזאַמען. שרה־רייזל האָט זיך אַנגעטאָן אַפּגעלאָזן, אין ברייטע קליידער פֿון ביליקע שטאָפֿן. ס'האָט אויסגעקוקט אַז זי איז ווילִיק צו זײַן אַ צעגאַסענע יידענע, כדי כאָװטשע זאָל אויסזען נאָך געשיקטער אין אירע געפּאַסטע אַנצוגן, און אירע רונדע נײַמאָדישע היטעלעך, און כדי זי זאָל קענען גיין מיט איר שפּילעוודיקן גענגעלע און טופֿעלעך אויף נידעריקע קנאָפּל. כאָװטשע האָט זיך געפֿליסן אָנגעטאָן נאָך קליינוואַקסיקער און דראַבנער, ווי אין דעם וואָלט געלעגן דער סוד פֿון איר כוח אויף דער שוועסטער שרה־רייזל יענע זאָל פֿאַרדינען און זי זאָל אויסגעבן. מישפּחה־מענטשן האָבן שרה־רייזלען געבאַנטעוועט. "וואָס לאָזט זיך אויסנוצן? לעבן דײַן אייגן לעבן. און וואָס וועט זײַן אַז כאָװטשע וועט חתונה האָבן?" וועט איר אַז פֿון שרעק כאָװטשע זאָל ניט חתונה האָבן, האָט שרה־רייזל איר אָפּגעגעבן אַלע פֿאַרדינסטן. כאָװטשע האָט געניסטערט אין שרה־רייזלס בײַטל און זיך געוואונדערט.

"האָסט גאָרניט קיין געלט? ווען קריגסטו דײַן געהאַלט? איך דאַרף אָפּגעמען מײַן ווינטער־מאַנטל איידער מיר פֿאָרן צו גוטע־גיטל קיין טשיוטשעוו."

ווען כאָװטשע האָט עס פֿאַרלאַנגט, האָט שרה־רייזל אַלץ געוואָרפֿן און איז מיט איר מיטגעפֿאָרן, וויפֿל די בעלי־בתים האָבן זיך ניט געבעטן זי זאָל ניט איבערלאָזן דאָס געשעפֿט. איין דאָס מאָל איז שרה־רייזל מיטגעפֿאָרן און האָט נאָך געשלעפּט דער ייִנגערער שוועסטערס טשעמאָדאַנעס. כאָװטשע האָט געוואוסט אַז בײַ איר שוואָגער, דעם מאַרעדאַליער רב, איז זי ניט קיין אַנגעלייגטער גאַסט. איז איר אַ דאגה! די הענט פֿאַרלייגט אַהינטער אונטערן קורצן זשאַקעטל, האָט זי אַרומגעשפּאַצירט איבער דעם גאַסטצימער און גערעדט צו די שטוביקע: זי האָט אין וואַרשע באַקומען אַ בריוו פֿון אַ וועמבינער חברטע. "וועסט דאָך געוויס קומען אויפֿן חנוכּת־הבית פֿון דער תּלמוד־תּורה וואָס דײַן טאַטע האָט פֿאַרריכט מיטן געוואונענעם געלט אויף זײַן לאָטעריי־צעטל." אויף אַזאַ אופֿן האָט זי זיך דערוואוסט אַז דער טאַטע האָט געוואונען דאָס גרויסע געווינס, אַז ער האָט אויף זײַנע קאָסטן פֿאַרריכט די תּלמוד־תּורה און פּראַוועט אַ שימחה. פֿאַרט זי מיט שרה־רייזלען אויף דעם חנוכּת־הבית, כאָטש דער טאַטע האָט זיי ניט פֿאַרבעטן. די עלטערע שוועסטער קנעט און איר מאַן, דער הילצערנער לאַקס באַנעם מיכלזאָן, וועלן קומען גלײַך פֿון וואַרשע. אויך העניעלע מיטן מאַן דאַרפֿן קומען, כאָטש מען האָט זיי ניט פֿאַרבעטן.

"אונדז האָט דער טאַטע דווקא יאָ פֿאַרבעטן," ענטפֿערט די מאַרעדאַליער רביצן, די טאַמע עלטסטע פֿון אַלע פֿיר שוועסטער. "פֿונדעסטוועגן ווייסן מיר נאָך ניט צי מיר וועלן פֿאָרן."

"דיך און דײַן מאַן האָט דער טאַטע פֿאַרבעטן, ווײַל פֿאַר אײַך ביידן האָט דעם טאַטנס ווײַב קיין מורא ניט. איר פֿאַרשטייט דען אויף איר די פֿאַרלירט זיך כאָװטשע אויף קיין רגע ניט און קוקט מיט אַ געשיַיטן בליק אויף דער שוועסטער העניעלע מיטן שוואָגער. "דאָס איז דאָך געווען ווינאַסיעס קאָפּ, ווי די יידענע הייסט דאָרט, אַז דער טאַטע זאָל פֿון דעם געווינס אויפֿן לאָטעריי־צעטל איבערבויען די תּלמוד־תּורה און דאָס איבעריקע אָפּשרײַבן פֿאַר איר מיט אירע זין. איך האָב געהערט אַז זי האָט דרײַ זין, קליינשטעטלשע גולמים, ווײַגערמאַכערס. ס'קען זײַן אַז דער טאַטע האָט אונדז אַלעמען שוין אַרויסגעוואָרפֿן פֿון זײַן צוואה און אַרײַנגעשטעלט ווינאַסיען מיט אירע בנים. מיר ווייסן דאָך אַפֿילו ניט וויפֿל געלט דער טאַטע האָט געוואונען. ער זאָגט אַז נאָך אַלע אַראָפּגענומענע פּראָצענטן און שטײַערן איז אויף זײַן טייל געבליבן ניט מער ווי צוויי טויזנט זלאָטעס. אָבער לײַט זאָגן אַז אים איז געבליבן איבער פֿינף טויזנט זלאָטעס, און אַנדערע זאָגן אַז אפֿשר מער פֿון צען טויזנט. דאַרפֿן מיר אַלע זײַן און זעמבין ער זאָל זען אַז ער האָט לײַבלעכע, אייגענע קינדער, ניט נאָר שטיפֿזין. וואָס זאָגסטו, שרה־רייזל?"

די עלטערע האָט צוגעשאָקלט מיטן קאָפּ. זי האָט זיך ניט דערוועגט צו טראַכטן אַנדערש ווי די ייִנגערע און קליגערע שוועסטער הייסט איר.

"און וואָס זאָגסטו, העניע?" האָט כאָװטשע זיך אַ קער געטאָן צו דער עלטסטער שוועסטער. "פֿון דיר האָט דאָך דער טאַטע נחת. איז ווי מיינסטו, ווען די מאַמע וואָלט געלעבט וואָלט מען אונדז אויך ניט פֿאַרבעטן אויף אַ שימחה?"

העניעלע האָט ניט געהאַלטן אַז כאָװטשע איז די קליגסטע. זי האָט אָבער ניט געוואָלט זיך אַמפּערן און האָט אַ קיק געטאָן אויפֿן מאַן ער זאָל ענטפֿערן. ר' שלום־שכנא ווידער האָט שטענדיק געטראַכט אַז די וואַרשעווער מומעס האָבן אויף זײַנע קינדער געהאַט אַ שלעכטע השפּעה. "אײַער טאַטע האָט אײַך ניט פֿאַרבעטן, ווײַל איר גייט ניט אין זײַנע וועגן," האָט דער רב געענטפֿערט אומפֿרײַנדלעך.

"דאָס זאָג איך דאָך!" האָט כאָװטשע אַ בלינצל געטאָן מיט אירע בלויע אויגן אויפֿן שוואָגער דעם רב מיט די פֿריצישע באַקנבערד. די הענט נאָך אַלץ פֿאַרלייגט אַהינטער אונטערן קורצן בעזשאָון זשאַקעטל, האָט זי ווידער עטלעכע מאָל זיך דורכגעשפּאַצירט דורכן גאַסטצימער מיט געמאָסטענע טריטעלעך אין די ברוינע זאַמשענע טופֿל מיט די טעמפּע נעז און אויף די האַלבע קאָרקעס. דערבײַ האָט זי זײַטיק געוואָרפֿן אַ בליק אין שפּיגל אויף דער וואַנט, צי ס'ליגט אויף איר אַקוראַטנע דאָס ווײַסע בלוזקעלע מיטן שוואַרצן שלײַפֿעלע, דאָס ברוינע קליידל פֿון גראָבלעכן געקניפּלטן וואָל, באַשפּרענקלט מיט שוואַרצע פּינטעלעך. "דאָס זאָג איך דאָך! דער טאַטע ווייס אַז זײַנע טעכטער זײַנען ניט קיין פֿאַרפֿרומטע, און די ווינאַסיע האָט אים אײַנגערעדט אַז אירע זין זײַנען צדיקים, כדי ער זאָל אויף זיי איבערשרײַבן אונדזער ירושה. און דו?" האָט זיך כאָװטשע אַ קער געטאָן צו בלומע־ריוועשן. "דער ייִדע האָט דאָך קינדווײַז דיך זייער ליב געהאַט, דו פֿאָרסט?"

"איך פֿאָר ניט און מיך אַרט ניט אַז דער ייִדע וועט פֿאַר מיר ניט איבערלאָזן קיין ירושה. איך וויל אַליין פֿאַרדינען אויף מײַן אויסהאַלטונג," האָבן בלומע־ריוועשעס באַקן זיך רויז צעגליט פֿון כּעס און אירע לענגלעכע שמאָלע אויגן זײַנען געוואָרן נאָך שמעלער.

"ווען דו וועסט פֿון דײַנע פֿאַרדינסטן ווערן אַ מיליאָנערשע, זאָלסטו ניט פֿאַרגעסן מיך צו פֿאַרבעטן צו גאַסט," האָט די מומע כאָװטשע אָפּגעשניטן מיט דער פּלימעניצע און זיך גענומען צום פּלימעניק. "און דו, רפֿאלקע, דו פֿאָרסט?"

"איך מיך האָט דער ייִדע ניט פֿאַרבעטן," האָט רפֿאלקע געענטפֿערט אויף זײַן שטייגער גאַנץ פֿאַמעלעך און מיט אַ שמייכל.

"איז ניט?" האָט די מומע כאָװטשע אויסגעשריגן — און איז אַוועקגעפֿלויגן פֿון מאַרעדאַליע אַזוי לײַכט ווי זי איז געקומען. און די עלטערע שוועסטער שרה־רייזל איז איר נאָכגעפֿלויגן פֿאַרסאָפּעט, געגליבן צו אַ פֿעטע ווײַסע גאַנדז וואָס פֿליט נידעריק מיט אַן אויסגעשטרעקטן האַלדז און שווערע צעפּאַטשטע פֿליגל. אָבער זייער עלטסטע שוועסטער, די רביצן העניעלע, האָט לאַנג געדרייט מיטן שמאָלן קעפּל: יאָ פֿאָרן, ניט פֿאָרן. ביז בײַ איר איז געבליבן יאָ פֿאָרן צו דעם אַלטן טאַטן און אָנקוקן דאָס ווײַב וואָס ער האָט אַרײַנגענומען, צי איז זי טאַקע אַזאַ געשײַטע יידענע ווי כאָװטשע זאָגט וועגן איר.

ר' שלום־שכנא ווידער האָט גאָרניט געטענהט אַז ער טאָר ניט אָפּזאָגן דעם שווערס פֿאַרבעטונג אויפֿן חנוכּת־הבית. אים האָט בלויז געדריקט און געשטיקט וואָס זײַן זון און טאָכטער, רפֿאלקען און בלומע־ריוועשן, ציט אַפֿילו ניט צום זיידן אויף דער שימחה.

אין שטוב זײַנען געבליבן ברודער און שוועסטער. ביידע האָבן אַרויסגעקוקט דורך די פענצטער אין דרויסן און געזען אַז די ערד ליגט נאָך אונטער הויכן שניי אויף די הינטערשטעטלשע פעלדער ביז צום האָריזאָנט. נאָר ערגעצ־וואו האָט אַ בוים שוין אויסגעציגן העכער אַרויסצו די נאַקעטע צווײַגן און געציטערט מיט איטלעך ריטל, ווי אַ בלינדער וואָס טאַפּט פּאָרויס מיט אויסגעשטרעקטע הענט. "מען קען שוין באַלד אַרויסנעמען די טאָפּל־פענצטער און אַרויסוואַרפן די פאַרגעלטע וואַטע פון צווישן די שויבן," האָט בלומע־ריוועטשע געזאָגט. "ס'איז נאָך צו פרי, ס'קען נאָך ווידער כאַפּן אַ פראָסט. מו גאַרניט אין דער מאַמען," האָט דער געזעצטער רפאלקע געענטפערט.

ביז זיבעצן יאָר איז בלומע־ריוועטשע אָפט געפאָרן צום זיידן קיין זעמבין און איז דאָרט אָפּגעזעסן וואָכן, חדשים. דער זיידע, אײַנגעוויקלט אין טלית, האָט איר אויסגעזען ווי אַ ניט־היגער ברייט־צעוואָקסענער אַלטער עפּלבוים. זי האָט געבענקט נאָכן זיידן און געדענקט דעם ריח פון זײַן וואַרעמער אויסגעוואַשענער באָרד פרײַטאָג נאָך דער מיקווה. זי האָט אויך געדענקט און געבענקט נאָך אירע זעמבינער חברטעס. נאָר גראָד צוליב זיי איז זי ניט געפאָרן צום חנוכת־הבית. יעדע פון אירע זעמבינער חברטעס האָט צו עפּעס דערגרייכט. זיך אויסגעלערנט אַ פאַך אָדער אַרבעט אין אַ געשעפט. אָדער האָט שוין חתונה געהאַט מיט אַ בחור וואָס איז יענער נאָענט צום האַרצן. בלויז זי האָט צו גאָרניט דערגרייכט.

"וואָס מאַמע־טאַטע זאָלן ניט זאָגן, וועל איך פאָרן קיין וואַרשע אָנקומען אין אַ געשעפט. אָדער קיין ווילנע זיך לערנען אין דער שול פאַר קראַנקנ־שוועסטער איך ווייס נאָך ניט האב איך וועל פאָרן און וואָס איך וועל טאָן — אין שטעטל וועל איך זיכער מער ניט בלײַבן. איך וויל ניט זײַן ווי די מומע באָזשע אַ לײדיק־גייערקע וואָס לעבט אַ גאַנץ לעבן אויף יענעמס חשבון. איך וויל אויך ניט זײַן קיין סילצע וואָס האָט אויפן טאַטנס פאַרלאַנג חתונה געהאַט מיט אַ מאַן וועמען זי האָט ניט ליב געהאַט און האָט אים נאָך ביז איצט ניט ליב. נאָר זי איז אַ געבונדענע, ווײַל זי האָט זיך קיין מאָל ניט אויסגעלערנט שטיין אויף די אייגענע פיס. איך וויל ניט זײַן ווי זיי, דו הערסטו איך וויל ניט!"

"איך הער," האָט רפאלקע שטיל געענטפערט און נאָך דעם אַזוי לאַנג געשוויגן ביז אויך די שוועסטער איז צוגעשטאַנען צו זײַן שווײַגן און ביידנס בליקן האָבן דורכן פענצטער אָנגעקלעבט צום באַרג. דאָרט, אין פראָנט פון ווײַסן קלויסטער, האָט זיך געשטעלט דער שטעטלשער מאַרק. איבער דעם מרחק פון רבס הויז ביז צום מאַרק האָט מען געקענט זען בלויז פלעקן פון וועגענער און סטראַגאַנעס, פערד און אַ געווימל פון מענטשן. אין ברילעכן מאַנטלען האָבן געבלאַנקט די קאַפּטילער פון פויערטעס. פאַרביקע פאַטשיילעס האָבן פון ווײַטן צוגעוואונקען, ווי ברוסניצעס אַרויסגעגראָבן פון אונטערן שניי. די צוויי יונגע מענטשן אין בית־הרב האָבן אָפּגעווענדט זייערע בליקן פון מאַרק אויפן קלויסטערבאַרג און געקוקט אויף די געסלעך אַרום שולהויף, אַנאַיבער זייער הויז.

בלומע־ריוועטשע האָט זיך תמיד געוואונדערט פאַר וואָס די קרומע געלאַטעטע שטיבלעך האָבן אַזוי פיל פענצטער פאַרשטאָפּט מיט שמאַטעס. אַזוי פיל אַרײַנגאַנגען פאַרשלאָגן מיט ברעטער. לעפּט וואָס עס איז גלײַך די שטעטלשע יידן ווילן ניט אַז אין זייערע וואוינונגען זאָלן זײַן אַ סך טירן אַרײַנצוגיין און אַרויסצוגיין. ווי איז היימישער און ליבער אַרײַנצוקריכן אין אַ שטיבל דורך איין נידעריקער טיר, ווי קליינע וואַלד־באַשעפענישן וואָס שרעקן זיך פאַר אַ פרײַען שטח און קריכן דורך פאַרוואַקסענער געדיכטענישן. בלומע־ריוועטשע טראַכט אַז לעצטנס וויל אויך דער טאַטע ס'זאָלן בלײַבן פאַרלאָדנט די צימערלעך פון די צעפאָרענע קינדער און פון קאַלטן זאַל. דעם טאַטן איז צו־גרויס געוואָרן די אייגענע דירה. אויך ווען ער לערנט אין ספרים־חדר פאַרציט ער די פאָרהאַנגען אַפילו ווען אין דרויסן איז נאָך ליכטיק. ער זאָגט אַז בעת אַרום איז נאַכטיק־פינצטער און ס'ברענט אַ ליכט לערנט זיך געשמאַקער.

בלומע־ריוועטשע און רפאלקע האָבן פלוצעם דערהערט אַ ווײַטלעכן נאָר דײַטלעכן הילכן און קלינגען פון האַמערס אויף אַ קאָוואַדלע. פון בית־הרב האָט מען די קוזניע ניט געקענט זען, ביידע אָבער האָבן געוואוסט אַז די קלינגערײַ קומט פון דער קוזניע אויפן טײַכבערגל, הינטערן געדרייי פון פאַרקאַנעס. פון צונויפגעשפאַרטע שטיבלעך, פון סקלאַדן און שטאַלן, די געמאַסטענע קלעפּ פון די האַמערס האָבן אָפּגעקלונגען פרײלעך און מיט פאַרשטאַרקטע ווידער־קולן, ווי די שמאַלענע קולות וואָלטן מודיע געווען אַז דאָס אײַז אויף דעם טײַך האָט שוין געפּלאַצט. די קריעס גייען, דער העל־בלויער הימל האָט זיך אויסגעהויבן העכער, די וועלט איז אָפן און עס אָטעמט שוין מיט פרילינג.

19

"דער מאַרעדאַליער רב ווייס שוין אַז ער וועט גאָרניט אויספירן בײַ דער וועלט און וויל כאָטש אויספירן בײַ זײַנע קינדער. זײַן שווער ווידער, דער אַלטער זעמבינער רב, מאָנט ניט מער בײַ זײַנע קינדער. נאָר פירט נאָך אַלץ די וועלטע מילחמה ווי אין די יונגע יאָרן מיט זײַן שטאָט און מיט דער גאַנצער וועלט."

אַזוי האָבן צווישן זיך געשמועסט בעלי־בתים און כלי־קודש אין דער גאַנצער אומגעגנט. דער אונטערשייד אין כאַראַקטער צווישן שווער און איידעם האָט מען אויך געקענט זען אין זייערע שטיבער. להיפּוך פון מאַרעדאַליער בית־הרב מיטן פאַרוואַקסענעם קינדלדאָך, וואָס לאָזט זיך אַראָפּ ווי אַ גרויער וואָלקן אַלץ נידעריקער, האָט דער זעמבינער בית־הרב געהאַט אַ פײַער־רויטן דאַך, ווי צו לאָזן אַלעמען וויסן אַז דאָ וואוינט אַ ייד אַ קנאי. די פענצטער־לאָדנס און דער טויער פון הויף האָבן געגלאַנצט איבערגעפאַרבט אויף אַ פרישן סינקל־גרין. דעם קוימען אויפן דאַך און די ווענט פון הויז האָט מען אויך ס'ניי איבערגעקאַלכט אויף בלאַנק ווײַס וואָס האָט געבלענדט אין די אויגן. קיין טרעפּל אין אַרויסגאַנג איז ניט געווען צעבראָכן, קיין טיר האָט ניט געסקריפּעט פון דער לופט און אין דער באַגלעזערטער וועראַנדע האָבן ניט געפעלט קיין שויבן. איז עמעצער אַרויף אויפן זעמבינער מאַרק, האָט ער אין דער שורה פון די צוויי־און־דריי־גאָרנדיקע געמויערטע בנינישע הײַזער געמוזט באַמערקן דעם בית־הרב מיט פלאַם־רויטן דאַך וואָס האָט זיך ווי געריסן. "איך האָב צוגעביטן אַ פליגל און בין אײַזן־שטאַרק, הגם איך בין אַ שטוב אַ הילצערנע, ווי אײַזן־שטאַרק ס'איז אין זײַן דעה מײַן בעל־הבית. דער מרא־דאתרא ר' אליעזר הלוי עפּשטיין" וואָלט מען אָבער געפרעגט בײַם זעמבינער רב גופא, וואָלט ער אוודאי געענטפערט אַז ער האָט געמוזט צובויען, פאַרריכטן און אָפטער פאַרבן דאָס הויז צוליב די קינדער. ווען ס'ווענדט זיך אין אים, וואָלט נאָך די וועלט געלעבט אין ליימענע שטיבלעך און מען וואָלט נאָך געפאָרן מיטן אָקס. אַנשטאָט זיך צו יאָגן מיט דער באַן און אויף פאַרע־מאַשינען — גלײַך אין כף־הקלע.

אין שנת תר"ן, ווען ר' אליעזר איז געוואָרן אַ בן־שמונים, איז אויך געוואָרן זעכציק יאָר זינט ער האָט חתונה געהאַט מיט דער טאָכטער פון פריערדיקן זעמבינער רב. אין פונקט פופציק יאָר זינט ער האָט איבערגענומען די רבנות נאָך דער פטירה פון זײַן שווער. פאַר אַ יובל יאָרן האָט ער שטענדיק געהאַלטן אין מיטן אַ מחלוקת מיט די אויפגעקלערטע בעלי־בתים און מיט סתם ווידערשפּעניקע וואָס ווילן ניט פאָלגן אַ רב. קייסאָרים זײַנען געפאַלן, דער וועלטקריג האָט זיך געענדיקט, ס'איז אויפגעקומען און זיך אײַנגעפעסטיקט אַ נײַע פּוילישע מלוכה — דער זעמבינער רב האָט נאָך אַלץ געפירט מילחמה מיט אַלטע שונאים און מיט די ייִנגערע דורות מיט זייערע פאַרטייען.

דיין רביצן עלקעלע, יינגער פון אים אויף דריי יאָר, האָט אויסגעזען יינגער פון אים אויף צוואַנציק צוליב איר קליינוואוקסיקייט, שמאָלע אַקסל און פלינקע באַוועגונגען. בעת איר חתונה איז זי אַלט געווען זיבעצן יאָר און זי האָט דעם מאַן באַשאָנקען מיט צען קינדער. נאָר מיט צוויי האָט זי געשפּילט איבער איר ניט קענען איינזיצן אויף איין אָרט אויך אין דער שוואַנגערשאַפט, און צוויי זיינען אַוועק נאָך זייענדיק עופעלעך. איז די רביצן עלקעלע געבליבן ביי פיר טעכטער און צוויי זין. די ערשטע טאָכטער, הענעלע, האָט זי געהאַט אַ יאָר נאָך דער חתונה, און די יינגסטע טאָכטער, כאַוושע, האָט זי געבוירן מיט גאַנצע פיר און צוואַנציק יאָר שפּעטער. עלקעלע איז דעמאָלט אַלט געווען איין־און־פערציק יאָר, און איר עלטסטע טאָכטער הענעלע, די מאַרעדאַליער רביצן — פיר און צוואַנציק יאָר. שוין אַ מאַמע פון אַ צוויי יאָריק ייִנגעלע. אין דער מישפּחה האָט מען געלאַכט פון דער ניי־געבוירענער 'מומע' וואָס איז מיט צוויי יאָר יינגער פון איר 'פּלימעניק', און זעמבין האָט באַוואונדערט איר רביצן וואָס זעט אויס ניט קיין סך עלטער פון איר עלטסטע טאָכטער.

להיפך פון מאַן איז די רביצן אויסגעקומען מיט יעדן. עלקעלע האָט קיין מאָל ניט געזאָגט קיין האַרב וואָרט אַ בעל־הביתטע און ניט געטוליעט אַ מיידל פאַר טראָגן אַ צו־קורץ קליידל. זי האָט זיך בכלל ניט געמישט אין שטאָטישע ענינים און איז אפילו ניט אַריין אין בית־דין־שטוב ווען דאָרט איז פאָרגעקומען אַ דין־תורה אָדער אַ אסיפה. זי האָט ניט פאַרפעלט אַ דאַווענען און זאָגן אַ תחינה. דאָך האָט זי זיך געפירט אָן גדלות. אירע שמועסן מיט די ווייבער האָבן זיך געדרייט אַרום נחת פון קינדער און דער עיקר אַרום מאכלים. עלקעלע איז געגאַנגען צו שכנות טועם זיין געקאָכטע פיש און זיס און זויערן, געפעקלטן קרויט, מאַלינעס געשטעלט אויף ווינטער צו טרינקען טיי און ווען מען כאַפּט אַ פאַרקילונג מיט אַ הוסט. די רביצן האָט אויך גערופן די זעלבע שכנות אויף מבינות צו זיך. אירע המן־טאַשן מיט מאָן, ברעמזלעך אויף שמאַלץ און מילכיק געבעקס האָבן אין זעמבין געהאַט אַ שם. ווען דער רב האָט נאָך געצויגן חיונה פון פאַרקויפן זאַלץ, ליכט און הייזון, האָט די רביצן באַדינט די בעל־הביתטעס איידן זעלבן אופן ווי אַן אָרעמע קרעמערקע וואָס ווייס ניט ווי גענוג אָפּצודאַנקען פאַר געבן איר צו לייזן. אויך בעת דער רב האָט גענומען קריגן געהאַלט פון דער קהילה, האָט די רביצן ביים אָפּנעמען די שכירות געדאַנקט דעם קאַסיר ווי פאַר צדקה. טאָמער האָט אַ בעל־הביתטע געהאַט צו איר אַ טענה, "אייער מאַן טוט אַז מיין מאַן געברענטע צרות," האָט עלקעלע זיך ניט פאַרענטפערט אַז זי מישט זיך ניט; זי האָט בלויז געשוויגן אַזוי לאַנג און אימפּעטיק, ביז די בעל־הביתטע מיטן מענה־לשון איז פּונקט אַזוי אַנטשוויגן געוואָרן אַ פאַרשעמטע. מען האָט דערציילט אַז ר' אלי־לייזער האָט זיין עלקעלען ליב אהבת־נפש. זעט אויס אַז אויך איר, דעם גרויסן בעל־מחלוקת, איז געפעלן וואָס זיין רביצן קען אויסקומען מיט אַלעמען.

אויפן רב האָט מען שוין אָנגעזען אַז ער איז אַ טיפער זקן. ער האָט זיך פאַמעלעך גענומען איינבייגן, הענט און פיס זיינען אים געוואָרן אָפּגעשלאָפט. ביים זאָגן ביים טיש אַ בלאַט גמרא פאַר די בעלי־בתים האָט ער צייטנווייז איינגעדרעמלט. ניט איין מאָל האָט ער געמוזט בלייבן ליגן אין בעט און מען האָט צו אים אַרויסגערופן אַ דאָקטער. בלויז ביים קעגנשטעלן זיך די אפיקורסים און לעבייונגען האָט ער צוריקגעקראָגן דאָס געשריי פון אַ לייב, ווי קריג וואָלט אים פאַריינגט און אָפּגעפרישט. אָבער אויף דער דאַרינקער און דשוואַווער רביצן האָט מען נאָך אַלץ ניט אָנגעזען אַז זי איז שוין אַ זקנה פון זיבן־און־זיבעציק. זי האָט נאָך אַרומגעשמייעט אַ פאַרנומענע מיט קאָכן, באַקן, אַרומגיין צווישן שכנות פאַרזוכן פון זייערע מאכלים און אַריינרופן זיי צו זיך. זיי זאָלן זען ווי איר מולטער טייג איז אויסגעגאַנגען. און אָט אַזוי איז זי אין ערב פסח פון יאָר תרי״ז אַריין צו אַ שכנה מיט אַ פול שיסעלע פון געשטעלטן בוריקעס־ראָסל — און איז אַוועקגעפאַלן. די רביצן עלקעלע איז געשטאָרבן מיט אַ ליבלעכן שמייכל אויפן פנים. ווי אַ באַגליקטע וואָס זי וועט אָנקומען אין גן־עדן פּונקט צום סדר און מיטברענגען איר מצוה פון בוריקעס־ראָסל. לויטער ווי אַן אייג און מיטן טעם פון יין המשומר.

זעמבין האָט אויסגעזען גלייך צו אַ בוים געטראָפן פון אַ בליץ, האַלב פאַרברענט און צעשפּאָלטן. דער ערשטער וואָס איז געקומען צו זיך פון דער פינצטערער צעטומלעניש און אַלעמען דערמאָנט אַז ס׳איז ערב פסח, איז געווען דער אַבל גופא, דער זעמבינער רב. ער האָט געהייסן די שמשים פונאַנדערקלעפּן אַ הזהרה פון בית־דין וועלכע פּראָדוקטן מען טאָר ניט נוצן וועגן אַ חשש חמץ. מחמת דעם אָנקום פון יום־טוב האָט ר' אלי־לייזער ניט באַדאַרפט זיצן שבעה. האָט ער אָנגעטאָן די אַטלאַסענע קאַפּאָטע מיטן האַלבן צילינדער און איז, ווי יעדער יאָר אין דער זעלבער צייט, אַוועקגעפאָרן הינטער דער שטאָט אין פּוילישע פעלק פועלן ביים קאָמענדאַנט אַז ער זאָל די יידישע זעלנער אָפּלאָזן צום סדר. "אַ מענטש פון שטאָל און אייזן," האָבן די בעלי־בתים צווישן זיך גערעדט. אַ קורצע צייט שפּעטער האָט ער ווידער באַוויזן אַ גבורה.

אומגעריכט פאַר אַלעמען, אַפילו פאַר די אייגענע קינדער, האָט דער אַלטער רב געשטעלט ל״ג־בעומר אַ חופּה מיט זיינער אַ ווייטער קרובה. אין שטאָט איז אויף ס׳ניי געוואָרן אַ מהומה. נאָר דאָס מאָל אַ פריילעך־ביזלעכע, און ר' אלי־לייזערס קעגנער האָבן אויס געוויכטס פון ניצחון; זיי האָבן דאָך תמיד געזאָגט אַז דער רב האָט ניט קיין יידיש הארץ. זעכציק יאָר אָפּגעלעבט מיט אַ פרוי, דאָס איינציקע באַשעפעניש אויף דער וועלט וואָס האָט זיך מיט אים ניט געקריגט. נאָר אַז ס׳האָט אים געטראָפן אַזאַ בראָך, האָט ער ניט געקענט אויסהאַלטן צו זיצן אַן אַלמן לענגער ווי ביז ל״ג בעומר. דעם רבס מקורבים האָבן אים געטראַכט פאַרענטפערן; ער איז דאָך אַ זקן און אַ חלוש, טאָר ער על־פּי דין ניט זיין אַליין. איז בדי ער זאָל קענען אַריינגעמען אַ יידענע וואָס זאָל אים באַדינען און ער זאָל ניט עובר זיין אויף יחוד מיט אַ פרעמדער אשה, האָט ער מיט איר געשטעלט אַ חופּה. "וועגן דעם מאַקע רעדט מען דאָך," האָבן ר' אלי־לייזערס בעלי־מחלוקת געענטפערט. "אין דעם באַשטייט דאָך די צרה וואָס דער זעמבינער רב לעבט על־פּי־דין און וויל צווינגען אַ גאַנצע וועלט צו לעבן דורכאויס על־פּי־דין, אָן אַ ברעקל רחמים." אָבער ווען די שטאָטישע האָבן זיך צוגעקוקט צו דער נייער רביצן פון דער נאָענט איז אויף אַלעמען, אויך אויפן רבס קעגנער, אַרויף אַ פאַרכטיקע און יום־טובדיקע שטילקייט. ווי בעת מען עפנט אַן אוצר פון זייד און סאַמעט פון קעסטעלעך אויסגעבעט מיט ווייסן פלויש און פול מיט ירושה־צירונג.

די רביצן טאַמאַרע, יינגער פון דעם רב מיט גאַנצע דרייסיק יאָר, האָט געלויכטן איידל און בלאַס מיט איר אַלמנהשאַפט און ייחוס. אַ הויכוואוקסיקע און שמאָלע, מיט קליידער וואָס האָבן זיך אויף איר געפאַלדעוועט, האָט זי אויסגעזען גלייך ווי אַ גרויסער פויגל מיט שוואַכע פליגל וואָלט אַרויסגעפלאַטערט פון באַבלעטערטער פאַרהוילעניש און שטאָלפּערט אַרום אויף הויכע פיס איבער האַרבסטיקע שטעכיק־אָפּגעשניטענע פעלדער. די רביצן טאַמאַרע האָט געהאַט אַן אויסגעמוטשעטע פּנים מיט אַ האַלב־פאַרלאָשן שמייכל און אַזאַ אומעט אין די אויגן, עלעהיי זי וואָלט געקומען פון אַ וועלט וואו ס׳הענגט אַ זון וואָס קען ניט לויכטן און קען ניט אונטערגיין. ס׳האָט פון איר געווייעט מיט גרויסן ייחוס וואָס איז פאַראַרעמט געוואָרן און איידעלן אָפּשטאַם וואָס גייט אונטער. דאָך האָט מען געזען אַז זי וויל זיך דערנענטערן און איינהיימישן מיט דער נייער סביבה. ביסלעכוויז האָט זיך זעמבין דערטראַכט אַז אָט די פרוי מיט דער זעלטן־פיינער באַנעמונג וועט באַווירקן דעם אַלטן פאַרעקשנטן רב ער זאָל ווערן אַ ביסל נאָכגיביקער. פאַר איר וועט ער זיך דאָך מיסתמא שעמען צו קלאַפּן אויף אַן אסיפה אין זיין בית־דין־שטוב מיטן פויסט אין טיש און סטראַשען מיט חרם. מען האָט זיך אַזוי אָנגעציקט מיט דער נייער רביצן, אַז מען האָט געגומען באַריידן די פריערדיקע.

„מען זאָגט אַז אַפילו אַ דינסט בײַ אַ רב קען פּסקענען שאלות. אָבער די רביצן עלקעלע, אָפּגעשיידט זאָל זי זײַן, אַליין אַ רבס אַ טאָכטער און אַ רבס אַ ווײַב פֿאַר זעכציק יאָר, איז געבליבן אַ פּשוטע ייִדענע, שוין אַ צו־פּשוטע. זי האָט אַפילו ניט געפּרוּווט ענדערן דעם מאַן און זײַן ווילדן אומגיין מיט מענטשן. דערפֿאַר איז זײַן איצטיקע רביצן, איר צו לאַנגע יאָר, אַ ריכטיקע אסתּר־המלכּה און ווייס בײַ אים פּועלן אַלץ וואָס זי וועט וועלן.“

זעמבין איז נאָך באַשערט געווען דורכצולעבן אַ ניט־געהערטן גרויל און שוידער. דעם ערשטן שבת אין דער פֿרי נאָך סוכּות, די רביצן טאָמאַרע איז געשטאַנען אין עזרת־נשים צווישן די ווײַבער און אויסגעזען ווי אַ הויכער שלאַנקער טאָפּאָלבוים צווישן נידעריקע צעקנאָדערטע קוסטעס. פּלוצעם האָט זי זיך אַראָפּגעלאָזט אויף די הענט פֿון די אַרומיקע בעל־הבּיתטעס און פֿון אירע לאַנגע ווײַסע פֿינגער איז אַרויסגעפֿאַלן דאָס סידורל. זי האָט טיף אָפּגעזיפֿצט און איז אין אויגנבליק אויסגעגאַנגען. די זעמבינער האָבן זיך אַפילו געשראָקן צו גיין אויף דער לוויה. אַ ווינט האָט געריסן די דעכער, די לאָדנס. בײַמער האָבן דאָס יאָר פֿריִער ווי שטענדיק אָפּגעטרייסלט פֿון זיך די בלעטער, זיך געשלײַדערט מיט פֿאַרבראָכענע צווײַגן און געשריגן מיט יענעוועלטיקע קולות. ווײַבער זײַנען געשטאַנען אין די הייפֿן אין קופּקעלעך און געשעפּטשעט צווישן זיך מיט פּחד, ווי זיי וואָלטן געזען דעם מלאך־המוות פֿאָכען מיט זײַנע גרויסע שוואַרצע פֿליגל.

„די רביצן עלקעלע איז בײַם לעבן געווען אַ מענטש אָן אַ גאַל. נאָר אויף דער אמתער וועלט איז זי געוואָרן אין כּעס הלמאַי אַ פֿרעמדע פֿרוי פֿאַרנעמט איר פּלאַץ און זי האָט די נײַע רביצן צוגענומען צו זיך.“

אַ גאַנצן ווינטער האָט דער אַלטער רב זיך געמאַטערט אָן אַ בעל־הבּיתטע. נאָך פּורים האָט ער ווידער געשטעלט אַ חופּה מיט אַן אַלמנה וואָס האָט געהאַט אַ ביסל אַ משונהדיקן נאָמען — ווינאַסיע. אַ פֿרוי נאָענט צו זיבעציק, איז זי פֿונדעסטוועגן געווען אַ קרעפּטיקע, אַ דיקלעכע, העכער פֿון רב אויף אַ קאָפּ, מיט האָרוואָרצלען אויף דער גאָמבע און אַ הויך ברייט קול. זי האָט געדרעט פֿראַסטלעך און זיך אָנגעטאָן ווייער אָרעם. אין אַ לאַנג שוואַרץ אָפּגעטראָגן קלייד, מער שמאַטע ווי בגד. נאָר אירע שוואַרצע אויגן האָבן געלויכטן מיט קלוגשאַפֿט און מיט אַ גיכן דורכדרינגלעכן בליק פֿון אַ מבין אויף מענטשן. ווינאַסיע האָט זיך ניט געשראָקן פֿאַר דעם יענעוועלטיקן פֿאַראיבל פֿון ר׳ אַלי־לייזערס ערשטער רביצן און פֿאַרן סוף פֿון זײַן צווייטער רביצן. זי האָט אויך ניט געמאַכט קיין אָנשטעל אַז זי מישט זיך ניט כּלומרשט אין קהלשע ענינים; זי האָט זיך יאָ געמישט און זיך נאָך געריסט דערמיט. בײַ אַ דין־תּורה איז ווינאַסיע געזעסן אין בית־דין־שטוב אויף אַ הויכן שטול און בעת־מעשה געשטריקט. טאָמער האָט זיך איר געדאַכט אַז דער בעל־דין זאָגט ליגן אָדער ווילדט זיך צו שטאַרק, האָט זי אים אָפּגעשטעלט. „ר׳ ייִד, דרייט ניט מיט דער צונג. „ר׳ ייִד, שרײַט ניט, איר זײַט ניט אויפֿן מאַרק!“ זי האָט דעם רב אָפּגעהיט ער זאָל עסן און אָפּרוען אין צײַט. זי האָט אויך געהיט אַז זײַן כּבֿוד זאָל ניט געמינערט ווערן. דווקא דערפֿאַר וואָס ווינאַסיע אַליין האָט ניט געשטאַמט פֿון רבנים, האָט זי אים דערמונטערט און געשטאַרקט ער זאָל ניט פֿאַרליקן אויפֿן כּבֿוד און אָנזען פֿון זעמבינער שטאָט־רבֿ.

20

ר׳ אַלי־לייזער האָט אײַנגעזען אַז זײַנע דרשות קעגן חילול שבת העלפֿן ניט. איז ער אין אַ פֿרײַטאָג־פֿאַרנאַכט אַרײַן אין אַ ראַזירע, איז אַרויפֿגעקראָכן אויפֿן הויכן שטול און זיך אויפֿגעזעצט. די קליענטן אויף די אַנדערע שטולן האָבן צו אים אויסגעדרייט די אײַנגעזייפֿטע צורות און געגלאָצט. אָנגעטאָן אין ווײַסע כאַלאַטן מיט גאָלמעסערס אין די הענט, זײַנען אויך די שערער שטיין געבליבן פֿאַרגליווערט. דער בעל־הבית פֿון דער ראַזירע האָט זיך דערנענטערט צום רבין און מיט גרויס דרך־ארץ אים געפֿרעגט וואָס ער וויל.

„וואָס וויל איך? זיך שערן און אָפּגאָלן די באָרד לכּבֿוד שבת וויל איך. וואָס קוקסטו מיך אָן אַזוי נבֿהל ונשתּומם? איבער פֿופֿציק יאָר זײַן רב אין זעמבין איז פֿאַר מיר איבערגענוג. איצט וויל איך ווערן אַזאַ פּושע־ישׂראל ווי דו ביסט.“

ווי מען האָט נאָך דעם דערציילט אין די בתּי־מדרשים זײַנען די ייִדן מיט די אײַנגעזייפֿטע האַלב־ראַזירטע מאָרדעס זיך צעלאָפֿן פֿון דער ראַזירע, עלעהיי ייִנגלעך וואָס רײַסן עפּל אין אַ פֿרעמדן סאַד און דערזעען אָנקומען דעם שומר מיטן שטעקן. אַ וואָך שפּעטער איז ר׳ אַלי־לייזער אַרײַן אין אַן אַנדער פֿאַריקמאַכערסקע. דאָס מאָל האָט דער פֿאַריקמאַכער גענומען מיטן רב אײַנטענהן: ווינטערצײַטס איז דער פֿרײַטאָג אַזוי קורץ אַז ווייל דער קליענט און שערער זאָלן זיך ניט יאָגן, קענען זיי ניט באַווײַזן פֿאַר ליכטבענטשן. ר׳ אַלי־לייזער האָט אים אויסגעהערט און זיך צעלאַכט. „הערסט אַ מעשׂה! און איך, דער אַלטער נאַר און עם־הארץ, איך האָב געמיינט אַז די דינים וועגן חילול־שבת זײַנען געגעבן געוואָרן אויך פֿאַר די קורצע ווינטערדיקע פֿרײַטאָגס, ניט נאָר פֿאַר די לאַנגע זומערדיקע פֿרײַטאָגס. פֿון הײַנט אָן און ווײַטער אַז אַ ייִד אָדער אַ ייִדענע וועט צו מיר קומען פֿרעגן אַ שאלה, וועל איך זיי אָפּשיקן צו דיר, עובֿר־ישׂראל. דו זאָלסט פּסקענען.“ זינט יענעם ערבֿ־שבת האָבן די צירולניקעס זיך געאײַלט יעדן פֿרײַטאָג בײַם שערן און ראַזירן די קליענטן ווי ס׳וואָלט געווען ערבֿ יום־כּיפּור פֿאַר כּל־נדרי.

אין אַ ווינטערדיקן שבת אין דער פֿרי פֿאַרן גיין צום דאַווענען האָט ר׳ אַלי־לייזער אַרויסגעקוקט דורכן פֿענצטער אויפֿן פֿרישן אָנגעפֿאַלענעם שניי אויף די דעכער פֿון די הײַזער קעגן איבער דעם בית־הרבֿ. פֿון די געזימסן זײַנען אַראָפּגעהאָנגען אײַזצאַפּנס און זונשטראַלן האָבן זיך אין זיי געשפּילט אַזוי באַלדענע פֿלעמלעך אין קרישטאָלענע הענגלײַכטער. דער הימל האָט געלויכטן לויטער בלוי גלײַך אין אַ זומערטאָג. דער שניי אויף די שוועלן איז געלעגן הויך אָנגעוואָליעט, כּאילו צו באַשיצן די אײַנוואוינער אַז וואָכעדיקע וואָרן זאָלן ניט שטערן זייער רו פֿון שבת. דער רב האָט דורכן פֿענצטער געזען אַראָפּגיין אַ בעל־הבית פֿון זײַן גאַניקל מיטן טלית־זאַק אונטערן אָרעם. דער ייִד איז שטיין געבליבן מיטן פּנים אויסגעדרייט צו דער ווינטער זון און משמעות געוואָרט אַז אירע שטראַלן זאָלן פֿאַרקריכן אין זײַן באָרד, נאָזלעכער און אויערן, ווי אַ זיידע וואַרט אויפֿן תּענוג אַז אַן אייניקלס פֿינגערלעך זאָלן אים קיצלען און צופּן בײַ דער נאָז, בײַ די וואָנצעס. ר׳ אַלי־לייזערס ליפּן האָבן געמורמלט פּסוקים פֿון תּהילים און דערבײַ האָט ער זיך געטראַכט זײַנע אייגענע געדאַנקען: די בעלי־בתּים קענען רואיק טראָגן די טליתים אונטער די אָרעמס, ווײַל זיי ווייסן אַז איך טרײַב יעדן פֿרײַטאָג די שמשים נאָכקוקן צי דער עירובֿ איז גאַנץ. אַ ייִד אַ מאמין אין בורא־עולם ווייס אַפילו אָן אַ לוח ווען ס׳איז דער זיבעטער טאָג. מען דאַרף נאָר אַ קוק טאָן אויף דער זון, דערקענט מען גלײַך אין איר אָן די קדושה פֿון שבת קודש.

מיט אַ מאָל האָט דער רב גענומען קנייטשן מיטן שטערן, צונויפֿגעצויגן די ברעמען און אָנגעשטרענגט די אויגן. ניט געקוקט אויף זײַן טיפֿן עלטער, האָט ער געהאַט אַ שאַרפֿע ראִיה. דאָך האָט זיך אים ניט געוואָלט גלייבן אַז ער זעט עס טאַקע. אַ פֿאַרפֿעלצטער ייִד מיט אַ קלומיקל אין דער האַנט האָט דורכן מאַרקפּלאַץ זיך געאײַלט צום אויטאָבוס וואָס שטייט בײַ דער שאָפּע פֿון די פֿײַערלעשער און פֿאָרט קײַן ביאַליסטאָק. באַלד איז דורכגעגאַנגען נאָך אַ ייִד, אַ הויכער דיקער פּאַרשוין אין אַ גרויס ווינטערדיק היטל, אין אַ מאַנטל מיט אַ פֿוטערנעם קראָגן און אַ ברייטן פּאַס אַרום בויך. אונטערן אָרעם האָט ער געטראָגן אַ פֿול־אָנגעפּאַקטן פּאָרטפֿעל, ווי אַ טלית־זאַק להבֿדיל, און האָט שפּאַצירט געלאַסן מיט אַ פֿאַררייסענעם קאָפּ, כּאילו זײַן אַ מחלל־שבת וואָלט געווען אַ כּבֿוד. דערנאָך זײַנען פֿאַרבײַ אַ בחור מיט אַ מיידל. זיי האָבן זיך

געהאלטן אונטער די אָרעמס. און אין דער פרייער האַנט האָט יעדער פון זיי געטראָגן אַ טשעמאָדאַנטשיק. מער האָט ר׳ אלי־לייזער ניט געוואָלט קוקן.

די בעלי־בתים פון זיין בית־מדרש האָבן אים באַגעגנט פאַרוואונדערט הלמאַי ער, שטענדיק דער ערשטער, האָט דאָס מאָל פאַרשפּעטיקט. אַנשטאָט געבן אַ צייכן מען זאָל זיך שטעלן דאַוונען, האָט דער רב אַ פּאַטש געטאָן אין שטענדער. „איך בין גוזר אויף יעדן חרד לדבר השם ער זאָל מיר נאָכגיין צו דער אויטאָבוסן־סטאַנציע.״ האָבן זיינע מקורבים און סתם בעלי־בתים אויסגעטאָן די טליתים און זיינען אים נאָכגעגאַנגען.

ביי די טרעפּלעך פון נאָך־פאַרמאַכטן אויטאָבוס איז שוין געשטאַנען אַ לאַנגע ריי פּוּיערים פון די אַרומיקע דערפער, שטאָטישע קריסטן און אויך יידן. ר׳ אלי־לייזער האָט צו די יידישע פּאַסאַזשירן אַ וואָרט ניט אויסגערעדט. ער האָט נאָר געהייסן זיינע בעלי־בתים אַרומרינגלען דעם אויטאָבוס פון אַלע זייטן און זיך אַנגעשטעלט ביי די הענט ווי שימחת־תורה ביים טאַנצן אַ קייט אַרום דער בימה. ער, דער זעמבינער מרא־דאתרא גופא, האָט זיך געשטעלט קעגן איבער דעם מאָטאָר. פאַרביינייער זיינען אויף טשיקאַוועס שטיין געבליבן אַנקוקן וואָס דאָ וועט פאָרקומען. צווישן די פּאַליאַקן און דער שורה ביים אויטאָבוס איז דורך אַ בייז געמורמל. די יידישע פּאַסאַזשירן אָבער זיינען געשטאַנען מיט אַראָפּגעלאָזטע קעפּ און געשוויגן. זיי האָבן אַי ניט געוואָלט אָפּטרעטן אַי זיך געשעמט אויפצוהייבן די אויגן.

דער שאָפער, אַ הויכער גוי, אַן עוג מלך הבשן, איז צו צום ראַבין און גערעדט מיט אים פריינדלעך: ער וועט מוזן רופן פּאָליציי און מען וועט דעם ראַבין איינזעצן אין אַסטראָג פאַר שטערן די רו ווי אויך פאַר אָנטאָן שאָדן דער אויטאָבוסן־קאָמפּאַניע. דער רב האָט אַ מאָל גערעדט אַ לויפיקן [illegible] און געקענט אויך פּויליש. ער האָט דאָך שטענדיק געהאַט צו טאָן מיט די ׳קנעפּלעך׳ פון דער גמינע און אַ גאַנץ לעבן אָפּגעוואָרנט אַנטקעגן מאַרק וואו יידן און גויים האַנדלען. האָט ער דעם שאָפער געענטפערט אין אַ געמיש פון עטלעכע לשונות. „רוף פּאָליציי, טו וואָס דו ווילסט. קענסט מיך אַפילו איבערפאָרן. איך וועל ניט אָפּטרעטן כל זמן די יידישע פּאַסאַזשירן וועלן מיט דיר פאָרן אין אונדזער הייליקן רוטאָג.״ דאָס געמורמל פון די פּאַליאַקן אין דער ריי איז אַריבער אין אַ געשריי. „אונדז וועט ניט אָרן אַז די זשידעס וועלן היינט ניט פאָרן!״ „פאָרט קיין פּאַלעסטינע, פאָרט קיין מאַדעגאַסקאַר, דאָרט וועט איר איינפירן אייערע פּאַראַנדקעס!״ די יידישע פּאַסאַזשירן האָבן זיך אַרויסגערוקט איינער נאָכן אַנדערן און די פּאַליאַקן האָבן זיך געטאָן אַ שפּאַר צו די צוויי האַלב־צעעפנטע טירן פון אויטאָבוס, אָפּלאַכנדיק פון די זשידעס און צופרידן וואָס ס׳וועט זיין גערוימער צו פאָרן.

די אויטאָבוסן־קאָמפּאַניע האָט זיך געקליגלט און געמאַכט נאָך אַ סטאַנציע הינטער דער שטאָט. זעמבינער יידן וואָס האָבן געוואָלט פאָרן אום שבת האָבן זיך געמוזט מטריח זיין און גיין אַ מהלך מיטן ביאַליסטאָקער טראַקט. אידער זיי האָבן זיך געקענט אַריינזעצן אין אויטאָבוס. די פרומע יידן האָבן זיך געטרייסט אַז לכל הפחות קומט ניט פאָר קיין חילול־שבת בפרהסיא. דעם רבס מקורבים זיינען געקומען אים אָפּגעבן מזל־טוב מיט זיין ניצחון און דערביי געשפּאַסט: ווי באַלד דער רבי האָט געקענט די מחללי־שבת אַרויסשלעפּן פון די פּריוואַטעס און זיי פאַרטרייבן פון דער אויטאָבוסן־סטאַנציע, וועט ער איבן עולם־האמת אויך קענען אַרויסשלעפּן זיינע בעלי־בתים פון גיהנום. אַנשטאָט זיך צו פרייען האָט דער זקן גאָר געקרעכצט.

„ווי שלעפּט מען אָבער דעם עולם אַרויס פון קינאָמאַטאָגראַף? די דריי יידישע שותפים פון דער טומאה אַז זיי האָבן דעם זאַל געדונגען אויף שבת. ווייל אויף די אַנדערע טעג פון דער וואָך איז ניטאָ גענוג עולם. גייט מען אין אָט דעם מושב־לצים נאָך פריינטאָג־צונאַכטס און שבת. איז וואָס טוט מען?״

„מען דאַרף די טרייפענאַקעס שבת אין טעאַטער ניט אַריינלאָזן. וועט מען פאַרשפּאָרן זיי פון דאָרט אַרויסצושלעפּן,״ האָט די רביצין וויגאַסיע זיך אַריינגעמישט.

ר׳ אלי־לייזער האָט אויסגערופן אַן איסור חמור אויף די יידישע בעלי־בתים פון קינאָמאַטאָגראַף און אויף אַלע יידן וואָס גייען אַהינצו אום שבת. די אינטערנעמער זיינען ניט נתפּעל געוואָרן און פריינטאָג־צונאַכטס געעפנט דעם זאַל. ביים אַריינגאַנג האָבן געברענט די לאָמפּן, די קאַסירשע איז געשטאַנען און בודקע גרייט פאַרקויפן בילעטן. נאָר דער עולם איז ניט געקומען. די שטענדיקע קינאָ־גייער האָבן צווישן זיך גערעדט, „דער רב איז טאַקע אַ ווילדער ייד, ווי קען מען אָבער הנאה האָבן פון די טומאנע קאַרטינעס בעת איפּן מוח דריקט אַז מען ליגט אין חרם.״ די צעקאָכטע בעלי־בתים פון טעאַטער־זאַל האָבן [illegible] מיט אַ געדונגענע חברה וואָילע יונגען באַלאַגערט דעם בית־הרב און אַריינגעשריען אין די פענצטער.

„אַלטער פאַנאַטיקער! ביז איר וועט ניט אַראָפּנעמען דעם חרם און אַריינלאָזן מענטשן אין קינאָמאַטאָגראַף, וועט איר ניט אַרויסגיין פון אייער שטוב!״

„צוויי רביצנס האָט איר שוין באַגראָבן, טאָ פאַר וואָס באַגראָבט איר ניט די דריטע וואָס העצט אייך איר זאָלט אַוועקנעמען אונדזער ברויט? שוין פופציק יאָר ווי איר שלעפּט פון זעמבין פאַלשע שכירות צו פאָרן אין די וואַרעמבעדער. איר זייט געוואָרן אַ גביר, מיר אָבער זיינען געבליבן אָרעמעלייט.

„ווייניק צרות און דאגות האָבן מיר אַ גאַנצע וואָך, נעמט איר פון אונדז אויך אַוועק די פריילעכקייט פון שבת? פאָרט מיט אייער ווילדער רביצן קיין ארץ־ישראל ווי דאָס טוען אַנדערע רבנים אויף דער עלטער. פאָרט, פאָרט אַוועק און לאָזט אונדז לעבן אויף דער וועלט.״

פון בית־הרב האָט קיינער ניט געענטפערט. אַ יידענע איז צום רבין געגאַנגען פרעגן אַ שאלה. אַ יונגערמאַן האָט געוואָלט שמועסן מיטן רב אין לערנען. מתחרים האָבן צווישן זיך געהאַט אַ דין־תורה. קהילה־לייט זיינען געקומען וועגן שטאָטישע ענינים — די באַלאַגערער האָבן אַלעמען צוריקגעטריבן מיט אַ געהויקע און פאַרהויבענע פויסטן, גרייט צו געבן קלעפּ. פון דער ווייטן זיינען געשטאַנען נייגעריקע און צווישן זיך גערעדט אַז דער רב זאָל פירן אַ מחלוקת מיט מענטשן פון המון, מיט בעלי־בתים און אפילו כלי־קודש — איז אין זעמבין קיין נייס ניט. נאָר אַז זיינע קעגנער זאָלן אים ניט אַרויסלאָזן פון שטוב איז נאָך ניט געהערט געוואָרן. און וואָס וועט זיין ווען ער וועט וועלן גיין אין בית־מדרש צו מינחה און מעריב? אָבער ווען ר׳ אלי־לייזער האָט זיך באַוויזן אויף זיין הויף, כדי זיך דורכצושפּאַרן דורך די באַלאַגערער צום בית־מדרש — און זאָל מען וידלען, באַדיי שלאָגן! — האָט קיינער פון דער חברה אויף אים קיין האַנט ניט אויפגעהויבן. מען האָט אים בלויז צוריקגעשטופּט אין שטוב אַריין מיט אַ געשריי אַז מען וועט אים מיט זיין רביצן ניט אַרויסלאָזן, ביז ער וועט ניט אַראָפּנעמען פון יידישע קינדער דעם חרם און זיי אַריינלאָזן אין טעאַטער.

די באַלאַגערער זיינען אַוועק שפּעט ביי נאַכט און צוריקגעקומען פאַר טאָג. דער רב זאָל זיך ניט קענען אַרויסכאַפּן צום דאַוונען מיטן ערשטן מנין. נאָר קיינער האָט מער ניט געפּרואווט פון בית־הרב אַרויסגיין אָדער דאָרט אַריינגיין. די חברה־לייט זיינען געקראָכן אַרום די פענצטער — מען האָט אינעווייניק ניט געזען קיין שאָטן פון אַ מענטשן. זיי האָבן אַ פּרואוו געטאָן די טיר — זי איז געווען פאַרשלאָסן. ערשט שפּעטער האָט מען זיך דערוואוסט אַז דער רב מיט זיין רביצן האָבן אין מיטן דער ווינטערדיקער נאַכט זיך אַריבערגעקליבן אין תלמוד־תורה. בעלי־בתים האָבן פון די טעאַטער־שותפים געמאַכט דאָס גרויסע געלעכטער. „זעמבין וויים שוין אַ קאַמאָ־לן פון פינף צענדליגע יאָר אַז מען קען ביי אים גאָרניט אויספירן. האָט איר געמיינט אַז איר וועט

איספירן ר׳ נאָר די טעאַטער־לײַט האָבן געענטפערט האַספּערדיק. „ניטקשה, זײַן נײַע רביצן און אים גופא וועט דערעסן דאָס וואַלגערן זיך אין תלמוד־תורה און זיי וועלן פּרוּוון צוריקקומען אַהײם. וועט מען זיי ניט אַרײַנלאָזן ביז דער אַלטער פאַנאַטיקער וועט נאָכגעבן.״

אויך ר׳ אליעזער מקורבים האָבן זיך בײַ אים געבעטן אַז דאָס מאָל זאָל ער נאָכגעבן אַ חבֿרה וואַילע יונגען וועלן ניט אָפּטרעטן. און ווער ווייס ווי לאַנג דער רב מיט דער רביצן וועלן זיך דאַרפן וואַלגערן אין תלמוד־תורה אויף שטרויזעק. האָט ר׳ אליעזער זײַנע מקורבים געענטפערט: יאָ, זיי זײַנען גערעכט. אַ טייל צימערן אין תלמוד־תורה קען מען בכלל ניט נוצן, זיי זײַנען האַלב־חרוב; דערצו נאָך מוזן די יתומים שלאָפן צו עטלעכע אין איין בעט און נאָך אַ גרעסערער ענגשאַפט ווי פריער, ווײַל מען האָט באַדאַרפט אים מיטן ווײַב אָפּטרעטן אַ חדר. [illegible] איז בײַ אים מיטן ווײַב געבליבן אַז זיי וועלן זיך אַריבערקלײַבן אין מושבֿ־זקנים.

„ווי מיינט איר, רבותי, די גבאים פון מושבֿ־זקנים וועלן מסכּים זײַן אַרײַנצושטעלן נאָך צוויי בעטן? איך פאַרלאַנג ניט חלילה קיין באַזונדערן אַלקער. איך וועל וואוינען אינאיינעם מיט די מאַנסלײַט און וויגאַסיע איז מסכּים צו וואוינען אינאיינעם מיט די אַנדערע ווײַבער. אָדער איך בין זעמבינער רב און מען טוט וואָס איך הייס, אָדער איך בין ניט מער יחסן פון אַן אַנדער אָרעמאַן און מיר מעג אָנשטיין אַ ווינקל אין מושבֿ־זקנים.״

גאַנץ זעמבין האָט איבערגערעדט דעם רבס ענטפער. די וואַילע יונגען איז פון דעם געוואָרן קאַלעמוטנע אויפן האַרצן און זיי האָבן אַ מרוקע געטאָן צו די אייגנטימער פון טעאַטער־זאַל. „פאַר אונדז וועט זײַן גענוג, מיר גייען אַרויס פון עסק, פאַר אַרײַנלאָזן אונדז מיט די ווײַבער אין קינאָמאַטאָגראַף אָן געלט, ווי איר האָט צוגעזאָגט, לויט אונדז ניט אַז דער אַלטער רב זאָל אין דער ווינטיקער תלמוד־תורה כאַפּן אַ לונגען־אָנצינדונג און אויסשטאַרבן. אַ וועלט וועט אונדז פאַר שילטן אַז מיר זײַנען די שולדיקע.״ איסער לומדים און פרומע בעלי־בתּים האָבן מיטן רב געהאַלטן אַ טייל בעל־עגלות, סאַראַזשניקעס, קצבֿים, האָבן די געזונטע ייִדן זיך צונויפֿגעקליבן אַרום בית־הרבֿ און געשריִען צו די דרײַ שותּפים וואָס זײַנען דאָרט נאָך אַלץ געשטאַנען אויף שמירה. באַטש שוין אָן די וואַילע יונגען.

„פאַרבעס! אַז דער רב מאַכט אונדז טרייף אָן אַקס, שווײַגן מיר. הייסט ער אַ בעל־הבית צאָלן קנס, צאָלט יענער ווי אַ טאַטינקע. נאָר איר זײַט יחסנים? איר׳ט נאָך אויספירן אַז מען וועט ניט אַרײַנשמעקן צו אײַך אויף די טומאַנע קאַרטינעס אַפילו שבת־צונאַכטס. טרעט אָפּ אײדער מיר נעמען שפּאַלטן קעפּ!״

דער רב איז צוריקגעקומען אַהיים אַ זיגער און אויך זײַן רביצנס אַגוזן איז שטאַרק געשטיגן. די שטאָטישע האָבן צווישן זיך גערעדט: מילא, אַז זײַן עלטערע וואָלט צוגעשטימט מיטצומאַכן מיט אים אַלע פּלאָגן, האָבן זיי אינאיינעם אָפּגעלעבט אַ לעבן און געהאַט אַ שטוב מיט קינדער. נאָר אָט די וויגאַסיע האָט דאָך ערשט ניט לאַנג צוריק געשטעלט מיט אים אַ חופּה. סונדעסטוועגן איז זי ווילק דורכצוטראָגן מיט אים אינאיינעם אַלע צרות און דערמוטיקט אים נאָך ער זאָל ניט אָפּטרעטן. איז זי טאַקע אַן אשת־חיל.

דעם רבס מקורבים זײַנען ווידער אַרײַנגעקומען אים אָפּגעבן מזל־טובֿ מיטן נצחון קעגן די מחללי־שבתניקעס. אָבער ער האָט זיי אויפגענומען מיט אַ צעפּײַערט פּנים. געקלאַפּט מיטן פויסט אין טיש אויף זײַן שטייגער און געשריִען ס׳איז אוי ואבוי צו חרדים וואָס האָבן מורא פאַר מחלוקת. אַלע האַלטן אים אין איין וואָרענען אַז ער וועט שוין די וועלט ניט איבערמאַכן. וואָלטן אָבער די כּלומרשט־פרומע זעמבינער ייִדן אויף אַן אמת גרייט געווען אויף מסירת־נפש פאַרן בורא־עולם און זײַן תּורה, וואָלט ער אויסגערופן אַ חרם אויף דער תּרבות־שולע, אויף אירע לערער עסקנים. און אויף אַלע עלטערן וואָס שיקן אַהינצו ייִדישע קינדער. פאַר די פאַר מעת־לעת וואָס ער האָט פאַרבראַכט אין תלמוד־תורה האָבן אים די מלמדים דערציילט וועגן די תּרבות־לערער מוראדיקע זאַכן. איינער פון זיי האָט צו זײַנע תלמידים געזאָגט אַז די נביאים וואָלטן געווען קעגן דער גמרא און דעם שולחן־ערוך, ווי זיי זײַנען געווען קעגן ברענגען קרבנות אין בית־המקדש. ס׳וועט נאָך קומען אַ צײַט, האָט ער געזאָגט, דער מסית ומדיח, אַז ייִדן וועלן נאָך צוריקגיין צום תּנ״ך און זיך אויפהערן פּילפּלען אין דער גמרא. אַ צווייטער פון די אַפּיקורסישע לערער האָט אָפּגעלאַכט וואָס ייִדן זאָגן אין דאַווענען ותחזינה עינינו בשובך לציון ברחמים. די פרומאַקעס מיינען, האָט ער געזאָגט, אַז פון שאָקלען זיך בײַם דאַווענען וועלן זיי אויסשאָקלען אַ משיח וואָס וועט זיי פירן אויף קאַרעטעס מיט גומענע רעדער קיין ארץ ישׂראל. און אַ דריטער מחרף ומגדף האָט די תּינוקות של בית רבן דערציילט, אַז ווער עס רעדט העברעאיש און פאָרט קיין ארץ־ישׂראל, איז ער אַ צען מאָל בעסערער ייִד פון איינעם וואָס היט מצוות, נאָר פאָרט ניט קיין ארץ־ישׂראל.

ר׳ אליעזער האָט געוויינט און וויגאַסיע האָט מיטגעוויינט. דערנאָך האָט דער רב אויסגעווישט די אויגן און געזאָגט זײַנע מקורבים: פאַרפאַלן, אַז דער גענעראַל האָט ניט קיין בראַווע סאָלדאַטן, קען ער ניט פירן קיין מלחמה. מהאי־טעמא וועט ער אויף דער תּרבות־שולע קיין חרם ניט אויסרופן, ווײַל ער האָט ניט אויף וועמען צו בויען. און איין זאַך אָבער וועט ער ניט אָפּטרעטן, אַ ייִד וואָס שיקט זײַן קינד צו די העברעאישע מוסקרים, וועט אין רבס בית־מדרש ניט קריגן קיין עליה און מען וועט אים ניט צולאָזן דאַווענען בײַם עמוד אַפילו ווען ער האָט יאָרצײַט.

21

אין דעם זעלבן ווינטער האָט זעמבין ווידער גענומען קאָכן מיט איר רב. דווקא אין דעם טרויעריקן תענית פון עשׂרה־בטבת איז אים אָנגעקומען אַ בשׂורה־טובֿה אַז ער האָט אויף אַ לאָטעריי־צעטל געוואונען אַ גרויסע אַפּוטיקאַ. ווי אויפן זקן זײַנען געקומען אומגעריכטע צרות אַזוי אומגעריכט איז ער אויך באַגליקט געוואָרן מיט אַן עשירות. וויפל ער האָט געוואונען האָט מען ניט געוואוסט. נאָר בעלי־בתּים האָבן געפּרוּווט טרעפן וואָס ער וועט מיטן געלט טאָן. בעלי־חשבון האָבן פאַראויסגעזאָגט אַז ער וועט דאָס געלט צעטיילן צווישן זײַנע יורשים. אַנדערע האָבן גערעכנט אַז ער וועט מיט זײַן רביצן אַוועקפאָרן קיין ארץ־ישׂראל דאָרט אויסלעבן די יאָרן אין מנוחה. נאָך אַנדערע קאַפּלײַס האָבן געלאַכט פון אַלע השערות און געזאָגט: דער רב איז שוין צו־אַלט און צו־קאַרג עפּעס אין זײַן לעבן צו ענדערן, וועט ער דאָס [illegible] געלט אויסקלײַבן אויף פּראָצענט. אָבער בלויז אַ פאַר טעג שפּעטער האָט מען זיך דערוואוסט אַז דער רב און זײַן רביצן גיבן אָפּ דאָס געלט צו פאַרריכטן די תלמוד־תורה.

ר׳ אליעזערס מקורבים, לעצטנס צעטומלט איבער זײַנע קריגערײַען, האָבן ווידער אויפגעהויבן די קעפּ און אים גענומען לויבן אַז ער האָט קיין מאָל ניט געפירט קיין מחלוקת פאַר זײַן אייגענעם כּבֿוד וועגן און נוצן. ער איז תּמיד גרייט אויסצוטאָן פון זיך דאָס העמד פאַר אַן ערלעכן ייִדן. איז גאָר קיין וואונדער ניט אַז ער זאָרגט זיך פאַר די יתומים פון דער תלמוד־תורה. זײַנע מקורבים האָבן נאָך איבערדערציילט אין זײַן נאָמען אַז ס׳איז אים אַ בזיון וואָס ער, דער רב פון שטאָט, האָט פריער ניט געוואוסט ווי די יתומים לעבן. ס׳איז געווען פון השמים ער זאָל דאַרפן אַנטלויפן פון אייגן הויז און זיך וואַלגערן אין תלמוד־תורה, כּדי ער און זײַן רביצן זאָלן אויף די אייגענע אַלטע בייִנער דערפילן די קעלט אין דער חורבה וואו די קינדערלעך פרירן און דאָרט לערנען זיי. בעלי־בתּים האָבן דעם רב געפרעגט הלמאַי ער גיט איצט ניט אַרויס אין ספר זײַנעם אין אגדה און אַ צווייטן ספר זײַנעם אין הלכה, ווי ס׳פּאַסט פאַר אַ תלמיד־חכם פון זײַן גראַד און עלטער. האָט ר׳ אליע-

ליזער געענטפערט אז יידישע יינגעלעך וואס לערנען חומש מיט רש"י זיינען פריער פון אויסגעבן ספרים. ווער וועט פון די ספרים לערנען, אויב יידישע קינדער וועלן אויסוואקסן עם־הארצים? חוץ דעם האט ער דאס לאטעריי־צעטל געקויפט אויך אויפן ווייבס נאמען, האט זי א חלק אין געווינס. און זי פארלאנגט דורכאויס מען זאל דאס געלט פארטאן אויף פארריכטן די תלמוד־תורה. ווינאסיע האט טאקע דעם רב גענעצחט.

"דו קרעכצט אז דיינע קינדער און אייניקלעך גייען ניט אין דיין וועג. די יתומים וואס לערנען תורה זיינען דיינע אייניקלעך. זע אז זיי זאלן ניט דארפן לעבן אין א חורבה."

זינט דאן האט איר רב געזאגט אז ווייל ער זוכט שטענדיק חטאים ביי יענעם, איז ער געשטראפט געווארן מיט ניט קיין פרומע קינדער. אויסער זיין עלטסטע טאכטער וואס האט חתונה געהאט מיט א רב. האט אין די פריערדיקע יארן ר' אלי־לייזער זיך געטרייסט מיט זיינע אייניקלעך פון דער מארעדאליער רביצן. די אייניקלעך זיינען נאך דעמאלט געווען זייער יונג און אפט געפארן צום זיידן קיין זעמבין. דער זקן האט דאס קליינוואַרג באטאפט מיט ציטערדיקע הענט, זיי געקושט, געבליפּעט און געבענטשט. אין בית־מדרש ביים דאוונען האבן די יינגלעך געמוזט זיצן לעבן אים. ער האט זיי ארונטערגענומען אונטערן טלית און געדריקט צו זיך. ר' אלי־לייזער האט דעמאלט פארגעסן אלע קהלשע ענינים, אלע קריגערייען, און געלערנט מיט די אייניקלעך. ס'זאל זיי ניט זיין אומעטיק, האט ער מיט זיי ארומגעשפּיזט מעשה קונדס. די צוויי מיידלעך, טילצען און בלומע־רייזעשען האט דער זיידע דערציילט פרומע מעשיות. זיי זאלן אין זיך איינזאפּן די צניעות פון די פארצייטיקע יידישע ווייבער און די הויכע קופּקעס מיט די דיקע סידורים אין די הענט. אויף דער חתונה פון דער עלטערער טילצען האט קיינער פון די מחותנים אזוי פיל ניט געטאנצט, געזונגען און געוויינט פאר שימחה ווי איר זיידע. דער כלהס באבע, די רביצן עלקעלע וואס האט נאך דעמאלט געלעבט, האט זיך מער געפונען אין קיך ווי אין זאל צווישן די מחותנים עלעהיי א געדונגענע סארווערקע. און ווען זי איז א באלאדענע מיט טעלערס ארומגעגאנגען צווישן די געסט ביי די טישן, האט זי פון צייט צו צייט אומגעריכט און וואכעדיק א לאך געטאן, ווי די איינע וואלט פארשטאנען אז איר אייניקל וועט ניט זיין גליקלעך מיט איר מאן, דעם צוקונפטיקן לעבעווער ראש־ישיבה.

א סך זעלטענער זיינען קיין זעמבין אראפּגעקומען דעם רבס אייניקלעך פון זיינער א ווארשעווער טאכטער. אבער ווען זיי זיינען יא געקומען, האט אויך זיי דער זיידע באשאנקען מיט מתנות און ביטער געקרעכצט אויף זייער לערנען אין די פוילישע שקאלעס. גלייך ווי אויף פערל פון א צעשאטענעם האלדזבאנד וואס זיינען אריינגעפאלן אין בלאטע. דער זקן האט גאט געבעטן אז די ווארשעווער אייניקלעך זאלן צוריקגיין אויפן דרך־הישר, וועלן שוין אויך זייערע פארפירטע טאטע־מאמע טאן תשובה. נאר אנשטאט די ווארשעווער זאלן ווערן פרימער זיינען די מארעדאליער געווארן פרייער און זיינען צום זיידן געקומען אלץ זעלטענער. זינט אבער ר' אלי־לייזער האט ווידער א מאל חתונה געהאט, האבן אין זעמבין בכלל מער ניט אריינגעשמעקט זיינע קינדער און קינדס־קינדער.

די טעכטער, וואס האבן זיך אויפן טאטן געברוגזט פאר שטעלן א חופה מיט זיין ווייטער קרובה טאמארע זעקס וואכן נאך זייער מאמעס טויט, זיינען אויפן טאטן געווארן נאך מער אויפגעבראכט פאר שטעלן אין זעלבן יאר נאך א מאל א חופה — און דאס מאל שוין מיט א פרעמדער פראסטלעכער יידענע. ווינאסיע האט זיך געגרייט אויפנעמען דעם מאנס קינדער און אייניקלעך מיט ליבלעכקייט און טריישאפט. נאר אז ס'איז אוועק א שטיק צייט און זי האט געזען אז קיינער פון איר מאנס מיוחסדיקע משפחה ווייזט זיך ניט, האט זי אויף איר שטייגער א זאג געטאן: "מילא, איז ניט געפידלט." איר אלטער אבער האט אי געבענקט נאך די אייניקלעך אי זיך געשעמט פאר די שטאטישע בעלי־בתים וואס די זייניקע האבן אים פארלאזט. האט ער פאר ווינאסיען אויסגעזיפצט אז כל זמן די קינדער זיינען צו אים געקומען, האט ער נאך אלץ געהאפט אויף זיי משפיע צו זיין צום גוטן. אויף וואס זאל ער איצט ווארטן און האפן? אויך דער עלטערער און איינציק־געראטענער איידעם, ר' שלום־שכנא קאצענעלנבויגן, איז שוין לאנג ניט געווען ביי אים. דעריבער איז אים שטארק געפעלן ווינאסיעס עצה אז זיי זאלן פארריכטן די תלמוד־תורה און וועלן מיט איין מאל נתעשר ווערן מיט א סך אייניקלעך — מיט יינגעלעך וואס לערנען תורה.

א פארשטארבענער גביר אן יורשים האט זיין הויז איבערגעלאזט אויף א בית־היתומים פאר זעמבין און אומגעגנט. די געמויערטע און גארנדיקע געביידע מיט א [illegible] צימערן און פענצטער איז דורך די יארן געווארן אפגעלאזט. נאר די קהילה האט ניט געהאט קיין געלט אויף א גרונטלעכן רעמאנט. האט דער רב אויף זיין חשבון געשטעלט בעלי־מלאכות איבערבויען די אויוונס וואס האבן געשטארצט און ניט געהאלטן קיין ווארעמקייט. מען האט באצאלט איבערצינקעווען דעם סופיט און די ווענט, אריינשטעלן טאפל־פענצטער, פארריכטן די איינגעבראכענע טרעפ און האלב־אפגעריסענע טירן. ס'האבן אויסגעפעלט טישן צום עסן אין קיך, געלעגערס אין די שלאפצימערן, בענק אין די לערן־חדרים. אזוי ווי מען האט געארבעט אין בנין גופא, האט מען עס געקענט טאן אויך ווינטער. בעת מען האט פארריכט אין איין חדר, האבן די קינדער פון דער כיתה מיט זייער מלמד זיך אריבערגעטראגן אין אן אנדער חדר. לכתחילה האט מען גערעכנט אז דער רעמאנט וועט דויערן ביז חמשה־עשר בשבט, ווען ס'איז דער ראש־השנה פון די ביימער און מען טיילט די תלמוד־תורהניקעס באקסער. אבער די ארבעט האט זיך פארצויגן אויף נאך דריי וואכן, ערשט א וואך אין אדר האט מען גענומען אפראמען די חדרים פון אנגעשאטענעם ציגל־ברוכווארג, פון די צעדרייטע טשוהונענע טירלעך, האלצסטרושקעס, שטיקער בלעך און אייזן. די גבאים האבן ביים רב געפרעגט: וויל ער ניט לאזן אויסקריצן אויף א טאוול ביים אריינגאנג אז ער און זיין רביצן האבן אויף זייער חשבון דורכגעפירט דעם בדק־הבית פון דער תלמוד־תורה? האט ר' אלי־לייזער געענטפערט לאכנדיק אז ניט אים און ניט זיין רביצן אינטערעסירט א טאוול מיט זייערע נעמען. פון זיינטוועגן מעגן אלע נאך היינט פארגעסן אז ער האט דורכגעפירט דעם רעמאנט. אפילו אין הימל מעג מען עס פארגעסן! "און א חנוכת־הבית וועט ער יא דערלויבן צו מאכן?" האבן די גבאים געפרעגט. א חנוכת־הבית וועט ער יא מאכן אויף מארגן נאך שושן־פורים. האט דער רב געענטפערט נאך א לאנגן נאכקלערן, און שפעטער ווינאסיען דערציילט אז ער האט צו דעם צוגעשטימט, ווייל ער וויל פארבעטן די עלטסטע טאכטער מיט איר מאן, דעם מארעדאליער רב.

"און דעם זון פון ביאליסטאק, די טעכטער פון ווארשע וועסטו פארבעטן?" האט די רביצן געפרעגט.

"איך רעכן אז ניט," האט ר' אלי־לייזער געענטפערט פאמעלעך און גענערעדט צו זיך אליין אויפן קול אומעטיק־פארטראכט: די קינדער זיינען דאך אויף אים ברוגז פאר זיין שטעלן א חופה. איז אויב ער וועט זיי פארבעטן און זיי וועלן ניט קומען וועט ער האבן הארצווייטאג; און אפילו ווען זיי וועלן יא קומען וועט ער אויך האבן הארצווייטאג צוליב זייער גאנג און לעבן וואס איז ניט זיינער. איז שוין גלייכער זיי ניט צו פארבעטן.

"אבער אז דו וועסט פארבעטן מיינע זין, וועלן די קומען און דו וועסט ניט האבן קיין אומכבוד. מיינע זין זיינען טאקע ניט מער ווי בעלי־מלאכות, זייגער־מאכער, נאר ערלעכע יידן." האט ווינאסיע געהילכט מיט איר בריים געזונט קול און דערביי געטראכט אז כאטש די יתומים וואס מען לאזט לערנען תורה זיינען גלייך צו אייניקלעך, וואלט פונדעסטוועגן איר אלטער שטארק געוואלט אז זיינע לייבלעכע אייניקלעך זאלן קומען.

22

אין בית־דין־שטוב בײַם לאַנגן טיש זיצט אַנטקעגן ר׳ אליע־לייזער און מיט אַ פאַרקנייטשטן שטערן קוקט ער אויפן אָרון־קודש מיטן פּרוכת אין צווישן עק פון שטוב. ער איז זיך מתייחד מיט דער תורה אויך ווען די שטוב איז פול מיט אורחים. פון בײדע זײַטן טיש זיצן דעם רבס מקורבים. אַ טייל פון זיי קײַען ברעקלעך מזונות, נעמען צו ביסלעך בראָנפן און ווינטשן זיך לחיים. אַנדערע האָבן פאַרוואָרפן די קעפּ, קנאַקן מיט די פינגער און באַמקען אונטער ״יטהר לבני״. מחמת זעמבין איז אַ גרענעצשטאָט צווישן שטעטלעך פון ליטווישע און פּוילישע ייִדן, זײַנען ר׳ אליע־לייזערס מקורבים אַ געמיש פון מתנגדים און חסידים. די מתנגדישע ייִדן זײַנען בעלי־בתים מיט לאַנגע ווײַבערדע בערד, אָנגעטאָן אין ווײַכע קאַפּאָטעס, אין קורצע רעקלעך, אין געפּוצטע קאַמאַשן. צום רבס מחנה געהערן אויך מתנגדים בעלי־מלאכות מיט אײַנגעהאַרעוועטע צעדרייטע הענט און פינגער ווי פאַרדאַרטע וואָרצלען, מיט געבויגענע רוקנס פון זיצן גאַנצע טעג בײַ די וואַרשטאַטן און האַלבע נעכט איבער ספרים.

די חשובסטע צווישן די עולמשע ייִדן זײַנען מיטליאַריקע לומדים אין האַרטע קאַפּעליושן און אויסגעריבענע סורדוטן. ווײַערע קײַלעכדיקע בערד זעען אויס ווי געדרעדלטע מצות. זיי האָבן אײדעלע פינגער וואָס באַוועגן זיך ווי פון שלאָף, ברוגזע פּנימער, שוואַכע ציין אין מויל און פאַרקילטע העלדזער. אַז זיי הוסטן אָפּ, הערט מען דעם טרוקענעם הוסט איבער גאַנצן בית־מדרש. שבת־הגדול ווען ר׳ אליע־לייזער זאָגט אַ פּילפּול וועגן חמץ שעבר עליו הפסח, שטייען די לומדים מיט די עלנבויגנס אָנגעשפּאַרט אָן די שטענדערס און הערן זיך צו. אײנער גלאָצט אויף אַ העגנלײַכטער פאַר אַ סימן אַז דעם רבס חידוש איז גאָרנישט, ס׳איז סתם געדרשנט. אַ צווייטער צעקעמט מיט די פינגער באָרד אויף רעכטס און אויף לינקס פאַר אַ סימן אַז די דרשה איז צוויי מאָל גאָרנישט שבגאָרנישט. און דער דריטער האַלט אין איין פאַרדרייען און אָפּדרייען אַ פּאה פאַר אַ סימן אַז פּונקט אַזוי וואָלט ער געקענט צעפּלעכטן דעם רבס פּילפּול, וואָס שוין פון לערנען. האַלטן ניט די זעמבינער לומדים פון זייער מרא־דאתרא.

די חסידישע קנאים פון ר׳ אליע־לייזערס חברותא האָבן הייסע בלוטן, תאוודיק־צעוואַקסענע וואָנצעס און צעפלאַמטע פּנימער, ווי דער פײַערדיקער לייב וואָס איז געלעגן אויפן מזבח. זיי טראָגן פּוילישע היטעלעך, לאַנגע קאַפּאָטעס, די הויזן אַרײַנגערוקט אין די שטיוול. די ייִנגערע טראָגן שוין פראַנטישע שטיוועלעך מיט ווײַסע געקנייטשטע כאָלעוועס אונטער די לאַנגע הויזן. אָבער קײנער פון זיי פאַרשטעקט ניט אין די הויזן דעם טלית־קטן מיט די ציצית. ווי דאָס טוט אַ מתנגד אַ ליטוואַק אין מאַרק און געוועלב שטייען די חסידים מיט אַרויסגערוקטע קאַשקעטלעך און די שטערנס פאַלדעווען זיך. וואו נעמט מען אויף שבת? וואו כאַפּט מען אַ גמילות־חסד צו באַצאָלן אַ וועקסעלע און ניט בלײַבן קיין אָנוועצער? נאָר אין שטיבל בײַם דאַוונען שפּרײַזט מען אַרום האַסטעדיק, די גראָבע פינגער פון די הענט פאַרוקט אין גאַרטל. פאַלט צווישן אַזעלכע קנאים אַרײַן אַן אפיקורס, עפּעס דאַרט אַ בלאַקס מיט אַ לאַנגער אויסגעוויקסטער צורה — איז אַנשטאָט צו פירן מיט אים אַ וויכוח, לאַכן אים די חסידים אַרײַן אין פּנים אָדער כאַפּן זיך אים פּאַטשן, ״שײַגעץ! עכל דיך אויסראַסן! עוקר מן השורש זאָן!

די הויפּט־מחותנים בײַם רבס טיש זײַנען דאָס מאָל די מלמדים פון דער תלמוד־תורה. זיי ווייסן אַז די הײַנטיקע יונגע געגאָלטע לערערלעך זײַנען מער נושא חן פון זיי אַפילו בײַ פרומע עלטערן. דער אײנציקער וואָס שטעלט זיך אײַן פאַרן אַלטמאָדישן חדר איז דער רב. זאָל לעבן. נאָר ער וועט דאָך ניט לעבן אײביק. איז ווער וועט דעמאָלט זיך אײַנשטעלן מען זאָל זיי ניט אָפּזאָגן פון די שטעלעס? — פרעגן זיך די מלמדים אַן ווערטער מיט איבערגעשראָקענע וואָסערדיקע אויגן, מיט אײַנגעבויגענע הבנ׳הדיקע פּלייצעס. דער הנובת־הבית פון תלמוד־תורה איז דאָך קודם־כל זייער שימחה אין זיי פרייען זיך טאַקע מיט. שאָקלען זיך מיט. פונדעסטוועגן קענען זיי ניט אָפּשאָקלען די עצבות וואָס הענגט אויף זייערע שיטערע סיווע בערד ווי האָרבסטיקע שפּינוועבס אויף נידעריקע ביימלעך.

דווקא דער משגיח פון תלמוד־תורה איז אַ פריילעכער ייִד מיט אַ ברייטער גרויער באָרד, מיט שוואַרצע וואָנצעס און שוואַרצע ממזריש־קלוגע אויגן. ער באַווײַזט קוים אויסצודרייען אין פּאַפּיראָס ווי ער צינדט גלײַך אָן אַ צווייטן. דערבײַ דרייט ער אין אַלע זײַטן מיט די אַקסל, מיטן קאָפּ, מיט די אויגן, רוט ניט אַ סעקונדע. טאָמער אין האַרצן איז ער אומצופרידן הלמאַי ער איז ניט קיין פאַרוואַלטער פון עטלעכע גרויסע הײַזער אין וואַרשע; פאַר וואָס ער איז ניט אַ תבואה־סוחר אָדער לכל הפּחות דער קאַסירער פון דער קהילה. אַנשטאָט־צו זײַן דער משגיח און שנאָרער פאַר דער תלמוד־תורה. מאַכט ער אָן אָנשטעל אַז אים איז גוט ווי די וועלט. האָט פאַר יעדן אַ גלײַכווערטל און איז אַ ידיד מיטן יעדן אַגודהניק פון רבס אונטערשטיצע. טרעפט ער אָבער אַ בעל־הבית פון די מזרחי־לײַט שושקעט ער יענעם אַרײַן אין אויער. ״כל ימי האָלט איך ניט פון מחלוקת און האַלט יאָ פון ארץ־ישראל. נאָר וואָס שאַדט עס אַז אַ יתום קען דאַוונען די דער מזרחי איז מסכים אַז עס שאַדט ניט אַ יתום זאָל קענען דאַוונען און איז מנדב פאַר דער תלמוד־תורה.

ר׳ אליע־לייזער און דער פאַמעטענער יאַרמלקע בײַם טיש אַנטקעגן שמועסט עפּעס מיטן עלטערן אײדעם, דעם מאַרעדאָליער רב. וואָס זעט אויס אײנגעהאַסטערט און דערוואָרעמט פון ייִדישלעכן עולם אַרום אים. אָבער ר׳ אליע־לייזערס ייִנגערער אײדעם, דער וואַרשעווער עקספּעדיטאָר און משכיל באַנעט מיכלאָן, זיצט צווישן די ייִדן בײַם טיש ווי אויף הייסע קוילן. ער פאַרטראָגט ניט דער ווײַבס מישפּחה, האַלט יעדן פון זיי פאַר אַן עיקש. אײַנגעשפּאַרט ווי אַן איזל. ער האָט זיי אויך פײַנט פאַר זייער מיאוסער געוווינטשאַפט צו זשמורען מיט די אויגן. אַפילו אירע בײדע אייגענע מיידן, טאָביע און באַשיע, קריגט ער פײַנט ווען זיי נעמען זיך תרלען צו בחורים דורך זשמורען מיט די אויגן. באַנעט מיכלאָן אַליין זשמורעט אויך מיט די אויגן, די טעכטער באַמערקן עס און לאַכן פון אים. ענטפערט ער זיי אַז דאָס האָט ער זיך אָנגעשטעקט פון זייער מאַמינקעס מישפּחה, ווי מען שטעקט זיך אָן אַן אויסשיט אויפן לײַב. באַנעט מיכלאָן קען אויך ניט מוחל זײַן דאָס ווײַב הלמאַי זי איז אַ ברייטע, אַ דיקלעכע, אַ מיטלוואוקסיקע — גערופן אין איר טאַטן; בעת ער איר מאַן, איז אַ הויכער, אַ דאַרער, מיט שטעכיקע שיטערע האָר אויף די באַקן און אַ פאַרזויערט פּנים.

אין אַ גוטער שטימונג איז באַנעט מיכלאָן בלויז ווען ער שפּילט אין שאַך און זײַן מיטשפּילער פאַרלירט. די מסיבה בײַם שווער מיטן אָנגעלאָפענעם צעיאָכמערטן עולם קען ער נאָר באַזונדער ניט פאַרטראָגן. ער קוקט אויף אַלעמען מיט בייזע אויגן און טראַכטעט: זע נאָר, זע! זיי האָבן אויסגעטרונקען צו גלעזלעך — און מאַכן שוין ווילדע העזיות. וואָס איז זיי אָזוי גוט אויפן האַרצן, די חמורים? זיי קענען דען לשון־קודש? עמעצער פון זיי ווייס דען ווי אָפּצוהיטן אין דאַוונען דעם מלרע און מלעיל? אַפילו רבנים קענען ניט קיין דיקדוק. ווער פון אָט דער באַנדע האָט אין זײַן לעבן געלייענט אַ שיר פון פרידריך שילער? זיי האָבן דאָך אַפילו דעם נאָמען ניט געהערט! נו, און פון אַ ר׳ נחמן קראָכמאַל ווייסן זיי יאָ, די פּראָסטע?

דער משגיח פון תלמוד־תורה רייבעלט נאך אלץ אן אויפהער. דאס סיגארעטל צווישן זיינע וואנצעס און בארד איז צעגליט, געגליכן צו א רויט פייערל ביי נאכט אין א וואלד־געדיכטעניש. דער ייד וויל געפעלן דעם רבס יינגערן איידעם, דעם ווארשעווער משכיל, שושקעט ער אים אריין אין אויער אז אויך ער האלט פון לשון־קודש און אז מען דארף קענען פויליש. וואס קען עס שאטן אז מען לערנט די שפת־המדינה? באגעט מיכלזאן האט אבער פיינט חניפה, און אט דער ייד מיט דער גרויסער בארד זעט אים ווי דער "עיט צבוע" פון אברהם מאפו.

"און אין מורה נבוכי הזמן האט איר א מאל אריינגעקוקט?" פרעגט אים באגעט מיכלזאן.

"ווייס מען דאך! דער מורה נבוכים פון רמב"ם!" פינטלט דער משגיח פון תלמוד־תורה ממזריש־כיטרע מיט אן אייגל, ווי ער און באגעט מיכלזאן אינאיינעם וואלטן אפגעטאן די זעלבע עבירה.

דער ווארשעווער עקספעדיטאר הייבט זיך אויף פון טיש שטום און בלייך א טיף באליידיקטער, מיט א פארשוין וואס ווייס ניט אז דער מורה־נבוכים און מורה־נבוכי הזמן זיינען צוויי באזונדערע ספרים פון צוויי באזונדערע מחברים, מיט אזא עם־הארץ וויל ער איבערהויפט ניט ריידן. לא־די וואס אט דער האלט ער איז ניט קיין משכיל, איז ער אויך ניט קיין פרומער. א האר נאר ער האלט נאר א שטעלע ביי די פרומע, ווי איינער מיט א הארץ פון א גולן האלט א שטעלע אין א חברה וואס טיילט צדקה.

באגעט מיכלזאן וויל זיך מער ניט צוריקזעצן צום טיש. ער שפרייזט ארום איבער דער בית־דין־שטוב, ביז ער שטויסט זיך אן אויף א נידעריק קיילעכדיק יידל מיט א קורצן האלדז און א גרויסן פליכעוואטן קאפ צוגעדעקט מיט א ברעקל יארמלקע. אויך דעם יידלס אפגעפרעסטע באקן זיינען נאקעט־הויל ווי דער פליכעוואטער קאפ. מען קען אבער ניט ווייזן. עסט זיך באגעט מיכלזאן א לעבעדיקער. צי אט דאס יידל איז פון באטס גנבים און נעמט ארונטער די בארד מיט א זאלב אנשטאט מיט א גאלמעסער, אדער ער איז א טומטום און אים וואקסט בכלל ניט קיין בארד און אפשר זיינען אים די האר אויסגעקראכן פון א קרענק? ניכער פון אלץ איז ער הולטיי, א זולל־וסובא אויף פרעמדע שימחות. "איר שפילט אין שאך?" קוקט אויף אים אויס דער ווארשעווער עקספעדיטאר ווי א לאנגער דארער מרה־שחורהדיקער רייבפויגל מיט א קרומען שנאבל קוקט ארונטער אויף א שפרינגעודיק פויגל באשעפעניש מיט א ווייס בייכעלע.

"אין שאך? איר מיינט אודאי דאס שפיל אויפן ברעטל מיטן הילצערנעם קיסער און די הילצערנע סאלדאטן? ניין, איך שפיל ניט."

א קאמוניסט אין א יארמלקע! טראכט באגעט מיכלזאן און דרייט זיך אפ פון יידל מיט עקל. זיינע אויגן פארקוקן זיך אויף א זעמבינער תושב וואס דבקעט זיך און ברומט אונטער איי־איי־איי. זע נאר די פארגלאצעניש! אט דער חסיד שוטה איז ביי זיך זיכער אז ער האט רוח־הקודש, לאכט באגעט מיכלזאן. ער פילט א ניטגוטקייט אין מויל, א טריקעניש אין האלדז. זיינע דארע קנאכיקע פינגער קראצן אוש פון גלוסטעניש איבערצורוקן פיגורן אויפן שאכברעט.

"איר שפילט אין שאך?"

אים שווינדלט פאר די אויגן. באמערקט ער ניט אז ער פרעגט עס ביי דער שוועגערין כאוושע. יענע האט זיך קוים ארויסגעריסן פון ווייבערשן טיש וואו די רביצן וויגאסיע קיניגט איבער אלעמען. כאוושע איז אויסגערעגט, ענטפערט זי דעם שוואגער מיט כעס.

"דו ווייסט דאך אז איך שפיל ניט אין שאך, וואס זשע פרעגסטו?"

געווים האלט באגעט מיכלזאן ניט געפרעגט. ווען ער באמערקט אז ער רעדט צו דער שוועגערין, די פינטיפלושקע האט דאך עס פארקאכט די קאשע מען זאל פארן אהערצו קיין זעמבין. "אז דו האסט ניט קיין קאפ צו שפילן אין שאך, טא ביי וועמען וועסטו אויסלייען שכל זיך צו דערוויסן, צי דיין מאמע האט דיר איבערגעלאזט ירושה?" חוזקט דער שוואגער. "און אז דו קענסט יא שפילן שאך, האסטו שכל? ווען אונדזער שוועסטער שרה־רייזל וואלט דורך דיין קאנטאר ניט געשיקט די סחורה פון אירע בעלי־בתים, וואלסטו דאך געזעסן אן ברויט. עקספעדיטאר מיינער!" לאכט פון אים כאוושע און לאזט אים שטיין א פארגולמטן.

ביי די רביצן ביים טיש און געשטצימער ביי דער רב ביים טיש אין בית־דין־שטוב ווארפן אומרואיקע בליקן צו די טירן און פענצטער, מען דארף שוין באלד גיין אין בית־מדרש צו מינחה־מעריב און פון דארט אין תלמוד־תורה צו דער סעודה. נאר וויגאסיעס דריי זין זיינען נאך ניטא. בעת רב הייבט זיך אויף פון ארט — און פונקט אין דער מינוט באווייזן זיך די באלעבאטישע דריי יינגער־מאכערס, ווי די דריי מלאכים ביי אברהם אבינו.

זיי זיינען מיטליאריקע יידן מיט גרויליבע בערד, איינער פון אנדערן עלטער אויף א פאר יאר. אלע דריי טראגן שפאקולן אין מעשענע ראמלעך, שווארצע יידישע היטלען, לאנגע גרויע מאנטלען און שווערע שטיוול. זיי קומען אבער אריין אין בית־הרב מיט ווייכע טריט, ווי אין געמוזענע קאמאשן, און שטייען א ווייל אין איין ריי שווייגנדיק אן ארבל פארדוקט אין אן ארבל. גלייך עמעצער וואלט זיי פון דרויסן אריינגעשטופט אין דער טומלדיקער שטוב מיט גוואלד. פאמעלעך שארן זיי זיך צו א ביסל זייטיק צו דער מאמען. שטרעקן ניט אויס צו איר די הענט. נאר מורמלען עפעס צו איר וואס די ארומיקע דערהערן ניט. ווי זיי וואלטן געגעבן רמזים אין מיטן שמונה־עשרה ווען מען טאר ניט מפסיק זיין. וויגאסיע פארלירט מיט א מאל איר קול פון א גלאק, הייבט זיך אויף פון טיש מיט צעשטראלטע אויגן און זאגט שטיל צו די פרויען ארום איר, אז די דריי אורחים זיינען אירע זין. דעם רבס טעכטער און די שטאטישע בעל־הביתטעס בלייבן געפלעפטע. משמעות אז קיינער פון די האט זיך ניט גערינכט אז די געביטערישע רביצן האט אזעלכע אידעלע זין מיט פנימער פון למדן־וואזניקעס.

23

אקוראט ווי ר' אלי־לייזער האט זיך דערפרייט מיט דער עלטסטער טאכטער פון מארעדאליע און איר מאן, אזוי איז ער געווארן צעטומלט בעת ער האט דערזען די אומגעריכטע געסט — די טעכטער פון ווארשע. ער איז אבער גיך געקומען צו זיך און די קינדער ארומגעקרעכצט, ארומגעשמעקט, אויסגעפרעגט וואס זיי מאכן — און שוין, יוצא געווען, די טעכטער זיינען געבליבן איבערראשטע. דער אלטער טאטע זעט אים יינגער און קרעפטיקער, די פלייצעס האבן זיך אים אויסגעגליכן, ער טראגט א ריינע קאפאטע, אן אויסגעוואשענעם טלית־קטן. מען זעט באשטמפערלעך אז דאס ווייב גיט אויף אים אכטונג — האבן צווישן זיך גערעדט צופרידן די עלטערע שוועסטער. נאר כאוושע, די יינגסטע און קליגסטע, האט באמערקט אז דער טאטע רעדט צו זיי מיט אראפגעלאזטע אויגן, א סימן אז עפעס באהאלט ער אים. און די מיזינקע האט טריאומפירט קעגן די עלטערע שוועסטער: נו, האט זי עס ניט פארויסגעזאגט? אט די מארק־יידענע וויגאסיע האט זייער טאטן גוט אריינגענומען אין די הענט!

דעם שטאטישן עולם האט מען פארבעטן צו וועטשערע אין תלמוד־תורה. דארט האט געזאלט פארקומען די שימחה פאר אלעמען. בינתים האבן דעם רבס מקורבים און די געקומענע פארברענגט אין בית־הרב. ארום גרויסן געדעקטן טיש אין גאסט־צימער איז געזעסן די רביצן וויגאסיע, אנגעטאן אין א טונקל־רויט סאמעטן קלייד וואס האט געשמעקט מיט דער צייט פון איר ערשטער חתונה. נאר איינעם יום־טובדיקן קלייד האט

די געטראַגן אַ גרויו וואַכעדיק יאַקל ווי זי וואָלט זיך אַליין ניט פאַרגונען די שימחה. די איינציקע זאַך פון וואָס זי האָט קענטיק יאַ הנאה געהאַט איז געווען איר שווערער שבתדיקער פּאַרוק איבן קאָפּ. פון ביידע זייַטן לענג־אויס דעם טיש זיינען געזעסן דעם מאַנס טעכטער. ווי דער רב גופא איז אויך ווינאַסיע בייַ דער ערשטער באַגעגעניש מיט זייַנע טעכטער געוואָרן לכתחילה צעטומלט. זי האָט אָבער באַלד צוריקבאַקומען איר הויך און שטאַרק קול, די געלאַסענע באַנעמונג, דעם קלוגן ניכטערן בליק. דער כּיבוד אויפן טיש איז נאָך געווען אַ פּורימדיקער: המן־טאַשן געפּילט מיט מאָן, ווי אויך אַנדערע מאַרט געבעקסן געבאַקן אויף בוימל מיט צעקלאַפּטע אייער. אויף האָניק און צוקער, אָנגעפּילט מיט ניס און צעריבענעם עפּל. אויפן טיש זיינען אויך געשטאַנען ווייַבערישע געטראַנקען: זיסער געדיכטער מעד, ווייַן פון ראָזשינקעס און אַ העל־רויטע ווייַניקע משקה פון געשטעלטע ווייַנפּערלעך. פון טעלערס האָבן זיך אָנגעבאַקן באַרגעס, עפּל און דערבייַ זיינען געלעגן קליינע מעסערלעך מיט זילבערנע הענטלעך אויף צו שיילן די פרוכטן.

די מאַרעדאַליער רביצן הענעלע איז קאַרגע זעכציק, ייִנגער פון טאַטנס ווייַב אויף אַ יאָר צען. צוליב איר אייַנגעשרומפּן פּנים און גוטע באַבישע אויגן זעט זי אָבער אויס אַ סך עלטער און נוצט עס אויס אויף איר שטייגער. זי שאָקלט מיטן שמאָלן קעפּל אין רונדן היטעלע און פאַרשפּאָרט צו ריידן. לעבן איר זיצט די שוועסטער שרה־רייזל מיטן אָנגעקוואָלענעם ברוסטקאַסטן. אירע גרויסע העל־בלויע אויגן לויערן אויף כאַווטשעס יעדע באַוועגונג זיך אַנצושטויסן וואָס זי טראַכט איצט. און כאַווטשע טראַכט טאַקע איצט איבער אַנגעשטרענגט. צי דער טאַטע האָט זייַן צוואה ניט איבערגעשריבן אויף ווינאַסיען מיט אירע בנים. מען זאָל אָבער אויף איר ניט אָנזען אַז זי איז פאַרזאָרגט. דרייט זי פריילעך מיטן קאָפּ אין אַלע זייַטן, געגליכן צו אַ פייגעלע וואָס טרינקט פון אַ פלאַך וואַסערל.

אין גאַנצן אַן אַנדערע איז די מיטלסטע שוועסטער קונע. זי באַהאַלט ניט אויס ווי כאַווטשע איר זאָרג און אומעט. קונע האָט נאָך ניט פאַרגעסן אירע מיידלשע קריגערייַען מיטן טאַטן ביז זי האָט זיך אַרויסגעריסן אין דער וועלט. דער טאַטע האָט זיך דעמאָלט נאָך ניט פאַרגעשטעלט אַז בעת גאַנץ זעכבן ציטערט פאַר אים. זאָל זייַנס אַ קינד אים ניט נאָכגעבן. ער האָט קענען געוואָלט חתונה מאַכן פאַר אַ רב. ווי דער עלטערער שוועסטער הענעלע. אָבער זי האָט אויסגעפירט דאָס אייגענע און חתונה געהאַט מיט אַן אייפּגעקלערטן בחור. באַשט ווינס דעמאָלט זייַנען פאַרבייַ אַ סך יאָרן, קען קונע נאָך אַלץ ניט פאַרגעסן די אַמאָליקע צאַנקערייַען מיטן טאַטן. איר מאַן, דער אייפּגעקלערטער וואַרשעווער עקספּעדיטאָר באַנעם מיבלזאַן איז דאָך נאָך מער פון איר שטענדיק מיט עפּעס אומצופרידן. אָבער ווי ביידן אויף להכעיס זייַנען בייַ זיי אויסגעוואַקסן צוויי טעכטער. טאַביאַ און באַניע, קעציש־בייַנעוודיקע, פריילעך־ווינעדיקע, ערגערט זיך קונע פאַר וואָס אירע טעכטער זייַנען אַזעלכע לאַבערקעס, פלאַפּלערקעס אין אַלץ פאַראינטערעסירטע. דערצו נאָך דאַגהט זי פאַר וואָס אירע ייִנגערע צוויי שוועסטער שרה־רייזל און כאַווטשע, האָבן נאָך ניט חתונה געהאַט. אין אַלסדי כאַווטשע נוצט אויס שרה־רייזלען און שרה־רייזל לאָזט זיך אויסנוצן. קונע איז אַלט זעקס־און־פערציק יאָר און האָט נאָך אַ פּאָר פרישע באַקן און געדיכטע שאָטנגע האָר. מיט אירע ברייטע וואַרעמע הענט פון אַ בעל־הביתטע אַ בריה און אַ צוכט. גרייט זי צו פאַרן מאַן און די קינדער עסן, ריינע וועש. גיט אַלץ אייַנקויפן, ראַמט אויף די צימערן, און טוט עס פלינק, און איבעריקן טומל. אָבער נאָכן אָפּטאָן די שטובאַרבעט בלייַבט קונע זיצן מיט אַראָפּגעלאָזטע הענט און זיפצט. אַזוי פירט זי זיך אין דער היים און וואַרשע און אַזוי אויך איצט אויפן חנוכת הבית בייַם טאַטן אין זעמבין. קונע לייַדט נאָכמאָל איר עלטערער געוועזטער ברודער ליימע געפינט זיך אין דער פרעמד אין אַמעריקע; נאָכמאָל איר ייִנגערער ווילדער ברודער שבתי־שעפּסל פון ביאַליסטאָק איז ניט געקומען אויף דער שימחה און נאָכמאָל זי מיטן מאַן זייַנען יאָ געקומען. ווי באַלד אָבער זי מיטן מאַן זייַנען יאָ געקומען, איז זי שטאַרק געקרענקט וואָס אירע ביידע טעכטער, טאַביאַ און באַניע, האָבן ניט געוואָלט מיטפאָרן. וואָס לענגער זי קוקט אויפן טאַטנס ווייַב, אַלץ מער לייַדט זי פאַר דער פאַרשטאָרבענער מאַמען. כאָטש אויך צו דער מאַמען האָט קונע געהאַט טענות הלמאַי זי איז שטענדיק און מיט אַלץ אַ צופרידענע, אפילו מיט אַ נים אָפּגעקאָכט טעפּל באָרשט.

ווינאַסיע דערמאָנט כּסדר דעם מאַנס טעכטער ווי זאָלן געניסן פון כּיבוד אויפן טיש. די מאַרעדאַליער רביצן הענעלע פּיקט ווי אַ פייגעלע אַ ברעקל קיכל, טוט אַ זופּ פון איר בעכערל ווייַן. קונע איז פון קיין זאַך ניט מועם, ס׳ליגט איר ניט אין זינען. שרה־רייזל קוקט מיט אויסטערלישן נייַגער אויף אַ גרויסן עפּל, עלעהיי אויף אַ טשערעפּאַכע וואָס וועט באַלד אַרויסשטעקן דעם קאָפּ פון אונטערן פּאַנצער און דערציילן אַ מיינעס־יאַריקע געשיכטע. די איינציקע וואָס קוויט מיט הנאה אויף ביידע באַקן איז כאַווטשע. זי האָט שוין אויסגעזופּט אַ בעכערל מעד און איצט פאַרטרינקט זי מיט דער העל־רויטער ווייַניקער משקה פון געשטעלטע ווייַנפּערלעך. פון דעם האַרטלעכן המן־טאַש האָט זי מיט די קליינע פינגער אָפּגעבראָכן אַ שטיקל נאָך אַ שטיקל און מיט אָפּעטיט אויפגעגעסן. איצט קנאַקט זי מיט אַן אָפּצווענגל טערקישע ניסלעך און וואַרפט זיי אין מויל אַרייַן, אין גאַסטצימער קומט אַרייַן אַ דינסט. געדונגען לכּבוד דער שימחה, און די רביצן הייסט איר אַרייַנטראָגן זעלצער־וואַסער און נאָך אַלע כאַווטשען הייבט עס אונטער. זי וויל אויסשרייַען אַז דייער מאַמע האָט אַלץ גענומען אַליין ביז זי איז אויסגעגאַנגען. כאָטש כאַווטשע פאַרשטייט אַז די דאַרף זיך אייַנהאַלטן, וויל זי אָבער ווייַזן די שוועסטער אַ בייַשפּיל ווי די קליגלט איבער ווינאַסיען, אַס די ביטערע פרעמדע ייִדענע.

איך האָב געהערט אַז פריער האָט איר בעל־הבית בייַ אייַערע זין אין באַלעבאַטע. אייַערע זין זייַנען סוחרים זי״

„בעלי־מלאכות. מייַנע דרייַ זין. זאָלן געזונט זייַן. זייַנע טאַטער און פאַרדינען אַ דאַנק דעם איבערשטן, אויף זייער אויסקומענים. עותרות פאַרלאַנגען זיי ניט.״ באַרואיקט ווינאַסיע דעם מאַנס מיזינקע אַז קיינער קלאַפּט זיך ניט אויף איר ירושה.

„זיי אַזוי קען איך אַ קליין שטעטל ווי באַלעבאַטע שפּייַזן דרייַ זייַער־טאַכטערס?״ פרעגט כאַווטשע מיטן גמרא־ניגון פון איר טאַטן דעם רב. ווינאַסיע אָבער ענטפערט אין אַ ניגון. נייַערט מיט אַ קול וואָס פּאַסט אַרויסצוקומען פון אונטער אַ פּאָר מאַנסבילשע וואָנצעס, אַז דער איבערשטער וואָס שפּייַזט אַ וואָרעם אונטערן שטיין, קען אויך שפּייַזן דרייַ ערלעכע ייִדן בעלי־מלאכות. אָרעם באַלעבאַטע וואוינען פּריצים און אַ סך פּויערים. קומען זיי צו אירע זין פאַרריכטן אַלטע וייגערס און קויפן אויך נייַע.

„דאָס איבערבויען די תּלמוד־תּורה האָט אוודאי געקאָסט אַ פאַרמעגן,״ גלייַבט כאַווטשע אויס דאָס שוואַרץ שלייַפעלע אויף איר האַלדז בלוזקעלע. „וואָס עס קאָסט געלט איז וועדער געלט.״ גלייַבט איך ווינאַסיע אויס דעם פּאַרוק איבן קאָפּ. „מיר האָבן ניט איבערגעבויט די תּלמוד־תּורה, אויף דעם וואָלט אונדז ניט געקלעקט קיין געלט. מיר האָבן בלויז פאַרריכט דאָס קאַפּע טיקעטע. איצט וועלן די יתומים לערנען, עסן און שלאָפן אין וואַרעמע ליכטיקע חדרים.״

כאַווטשע קוקט זיך אַרום אין גאַסטצימער מיט די אָפּגעבליאַקעוועטע ראָזע טאַפּעטן אויף די ווענט. מיט די צעקנייטשטע און פאַרגעלטע פאָרהאַנגען אויף די פענצטער, אין אַ ווינקל שטייט אַ גרויסער אַלטמאָדישער זייגער אין אַ הויכן שמאָלן קעסטל וואָס זעט אויס ווי געשטאַלטן אין די שוואַרצע פּאַליטור — אָפּגעשפּרונגען. ווען מען שפּאַרט זיך צו־שטאַרק אָן אויפן טיש קרעכצט

ער ווי אַ זקן. די שטולן הינקען אונטער. "מען וואָלט אײַך אין שטוב באַדאַרפט בײַטן דאָס מעבל און דורכבויען אַ רעמאָנט." טוט כּאַוותּשע אַ שטאָך דעם טאַטנס ווײַב אַז זי איז ניט קיין גוטע בעל־הביתטע. נאָר יענע ענטפֿערט מיט איר הילכיק קול אַזוי רואיק ווי פֿריִער. "אין אונדזער עלטער ליגן שוין קיין צאַצקעס ניט מער אין זינען. סײַ דער רב, זאָל לעבן, סײַ איך האַלטן אַז דאָס געלט וואָס מיר קענען אָפּשפּאָרן דאַרפֿן מיר פֿאַרטאָן אויף צדקה."

העניעלע הערט זיך אײַן און שמייכלט מיט איינגעשטעלטע אויערלעך און פֿאַרבאָרגט איר שמייכעלע. קענטיק אַז זי האָט הנאה וואָס דעם טאַטנס ווײַב דרייט אַרום די קלוגיטשקע כּאַוותּשע אַרום איר קליין פֿינגערל. אויך די שטענדיק־פֿאַרדאַגהטע קונע דאַגהט זיך ניט וואָס איר ייִנגסטע שוועסטער מיטן פּוסטן קאָפּ און גרינגן געמיט האָט דאָס מאָל אָנגעטראָפֿן אויף אַ שטאַרקערער פֿון זיך. אפֿילו שרה־רייזל קוקט אויף דער מיזינקע מיט אַ שטומער טענה און בעל־בלוי פֿון אירע אויגן פֿאַר וואָס זי האָט אָנגעדרייט די נסיעה קיין זעמבין. שרה־רייזלס בעלי־בתּים פֿון פּאַפּיר־לאַגער זײַנען פֿון דער הויט געשפּרונגען הלמאַי זי לאָזט איבער דאָס געשעפֿט און פֿאָרט מיט דער שוועסטער. כּאַוותּשע אַליין איז איצט זיכער נאָך מער ווי פֿריִער אַז מען האָט געמוזט פֿאָרן, אַז ס'איז נאָך ערגער ווי זי האָט געמיינט. איטשע־וויגאָדסקי וואָלט דעם טאַטן איבערגערעדט ער זאָל לאָזן ירושה אירע זין, וואָלט ער דאָך אויך געמוזט לאָזן פֿאַר זײַנע לײַבלעכע קינדער. איצט אָבער וויגאָדסקי רעדט אים אָן, ווי זי זאָגט, אַלץ אָפּצוגעבן אויף צדקה, וועט ער דאָך פֿאַר זײַנע קינדער גאָרניט איבערלאָזן.

כּאַוותּשע ווערט פֿול נאָך מיט מער השדים און צעטומלט פֿון דעם וואָס די זעמבינער בעלי־הביתטעס ליגן ניט צופֿיל אָבט אויף איר און אירע שוועסטער ווי דעם רבס קינדער וואָלטן אפֿילו אין זייער מאַמעס שטוב זיך שוין געקענט פֿאַר פֿרעמדע. די אָרײַנגעקומענע פֿרויען זײַנען אויסגעפּוצט אין היטעלעך און שאַלן אַקוראַט ווי יום־טוב אין עזרת־נשים צום דאַווענען. אַ טייל זײַנען אָנגעטאָן אין לאַנגע מאַנטלען מיט גרויסע קנעפּ, אַ טייל — אין האַלבע פֿוטערלעך. זיי טראָגן האַנטבײַטלען מיט באַזילבערטע ראַנדן און פֿילפֿאַרביקע אויריננגלעך וואָס שאָקלען זיך אײַנאײַנעם מיט זייערע קעפּ, בעת זי נייגן זיך און בייגן זיך פֿאַר וויגאָדסקיען. "גוט מאָרגן אײַך, רביצן!" "מזל־טוב אײַך, רביצן!" "איר זאָלט צוזאַמען מיטן רב דערלעבן ביז הונדערט מיט צוואַנציק, רביצן!" די וויגאָדסקי ענטפֿערט קוים מיט אַ קאָפּשאָקל, ווי זי וואָלט נאָר אַנדערש ניט געוואוינט געווען. און טאָמער ענטפֿערט זי שוין יאָ אַ וואָרט, טוט איר קול זיך אַ צעקלינג ווי ס'וואָלטן טיטנעקלונגען איר גאַנצער בונט שליסלען פֿון אַלע קאַמערן און ערלמערלעך. די זיצט אויף אונדזער מאַמעס שטול ווי אויפֿן טראָנשטול אַ קייסערינע, טראַכט כּאַוותּשע. נאָר אַז די פֿרעמדע ביטרע ייִדענע זאָל אויף איר ניט דערקענען ווי צעקלעמט זי איז, לאַכט כּאַוותּשע מיט אַ געמאַכט געלעכטערל, כּע־כּע־כּע און כּי־כּי־כּי ווי אַ זקנה אָן אַ ציין אין מויל.

הגם ס'איז שוין נאָך פּורים, איז אין דרויסן נאָך ווינטער. אין די פֿענצטער קוקט אַרײַן אַ שנייִאיק־קאַלטער און גלײַכגילטיק־פֿאַרמערער טאָג, ווי די אייביקייט וואָס ווערט ניט עלטער און ניט ייִנגער. דער עולם אין בית־הרב ווערט אַלץ גרעסער. די שטימונג וואַקסט אַלץ יום־טובדיקער און געהויבענער. מען רעדט ניט וועגן דעם. נאָר יעדער אורח געדענקט עס און גרייט זיך צו דער מינוט ווען מען וועט זיך אַ לאָז טאָן מיט געזאַנג און טענץ אין תּלמוד־תּורה צום חנוכּת־הבית און צום גרויסן מלצײַים.

24

די שטוב איז פֿול מיט האַלב־גאַנבטיקע שאָטנס. פֿון הענגלאָמפּ איבערן טיש פֿאַלט אַ רויטלעך־געפֿלעקטע שײַן אויף די פּנימער און ענגן פּירעק. אויף אַ זײַט זיצן וויגאָדסקיס דרײַ זין, און זיי קוקן איבער — דער מאַרעדאַליער רב, ר' אלי־לייזער זיצט אַרום אַ און הינטער זײַנע פּלייצעס באַהאַלט זיך זײַן רביצן. וויגאָדסקיע וויל ניט מען זאָל אויף איר פּנים אָנזען דעם נחת וואָס זי האָט פֿון אירע זין און אויך ניט דעם צער ווען זי דערמאָנט זיך ווי זי איז געבליבן אַ יונגע אַלמנה מיט פֿינף קינדער. אירע זונעלע און איר איינציק טײַערלע זײַנען איר אויסגעוואַקסן געוואָרן. האָט זי נאָך מער געהאָרעוועט אויסצוהאַלטן די געבליבענע דרײַ ייִנגלעך. פֿריִער אין חדר און שפּעטער אין ישיבה. די מאַמע זאָל אויך זיי ניט דאַרפֿן האָרעווען. איז איטלעכער פֿון די זין אַוועק צו זיבעצן יאָר זיך לערנען די ריינע און אײדעלע מלאכה פֿון זייגער־מאַכערײַ. נאָר אין יעדער פֿרײַער מינוט זײַנען זיי ווידער געזעסן איבער די ספֿרים. אַקוראַט אַזוי האָבן זיי אײַנער נאָכן צווייטן חתונה געהאַט פֿאַר באַלעבאַטישע מיידלעך פֿון פֿרומע עלטערן. אפֿילו בהורוויץ זײַנען איר זין אומגעגאַנגען מיט פֿאַרמאַכטע ליפּן, מיט אַראָפּגעלאָזטע אויגן און פֿון יאָר צו יאָר געוואָרן אַלץ גרעסערע שווײַגער די לאָזן ריידן יענעם און רופֿן זיך העלפֿן אָפּ מיט אַ וואָרט. וויגאָדסקיע באַהאַלט זיך הינטער דעם מאַנס פּלייצע, מען זאָל ניט זען ווי זי ווישט פֿון די אויגן די טרערן.

אין איר מוח רוישט נאָך און זשומעט ווי אין אַ בינשטאָק דער חנוכּת־הבית אין בנין פֿון דער תּלמוד־תּורה. דער רעש און די פֿרייִלעכקייט האָט דאָרט אָנגעהאַלטן אַ גאַנצן איבערנאַכט. דער יום־טוב האָט זיך אָנגעהויבן מיטן רבס אַ דרשה צו די יתומים פֿון תּלמוד־תּורה זיי זאָלן זײַן ערלעכע ייִדן. דערנאָך האָט מען געטרונקען לחיים און סען האָט זיך גענומען צום מלצײַים. צוגעגרייט פֿון בעדונגענע קעכינס אונטער איר אויפֿזיכט. וויגאָדסקין שווינדלט נאָך פֿאַר די אויגן פֿון גרויסן עולם פֿאַרבעטענע געסט מיט די צעפֿלאַמטע פּנימער און צעפֿלאַטערטע בערד. ייִדן פֿון אַלע שטאַנדן האָבן זיך ניט געקענט געזעגענען אָפּלויבן פֿון פֿאַרברוינטן קאָרפּ מיט אײַנגעהאַקטן קנאָבל און ציבעלעס, באַזאַלצט און באַפֿעפֿערט. שפּעטער האָט מען צו די טישן דערלאַנגט הייסן געדעמפּטן פֿלייש און קאַלטן אָקסענעם צונג, גוט אויסגעקאָכט אין גרינוואַרג און נאָך אַ מאָל איבערגעקאָכט אין אַ ווײַניקער משקה, באַלייגט מיט צעשניטענע כּשרע שוואַמען. בעלי־בתּים האָבן געלעקט די פֿינגער פֿון די באַמטעטע מאכלים און געפּאַטשט מיט די ליפּן פֿון גרויס התפּעלות פֿאַר דער רביצינס קענטשאַפֿט אין צוגרייטן אַזאַ סעודה. און אָט אַזוי איז מען ביסלעכווײַז צוגעקומען צום קאַלטן געדיכטן און קלעפּיק־זיסן קאָמפּאָט. צו די זודיקע און לייטערע גלעזער טיי, אויך דעם רבס טעכטער האָבן הנאה געהאַט און איר געזאָגט אַ גוט וואָרט. אייסער די ייִנגסטע די כּאַוותּשע, וואָס קוקט אויף איר ווי אויף אַ פֿאַרכאַפּערקע. כּילאַ, זי לאָזט זיך ניט קלעמען. האָט וויגאָדסקיע זיך געזאָגט — און זיך פֿאַרט געגלעטן. איצט שלאָפֿן דעם מאַנס טעכטער אין די צימערלעך וואָס זיי האָבן פֿאַרנומען מיידלווײַז. פֿון מאַנס מישפּחה איז בײַם טיש געבליבן נאָר דער מאַרעדאַליער רב. ער הערט זיך צו ווי דער עלטסטער פֿון די דרײַ זייגערמאַכערס דערציילט ווי אַזוי אין באַלעבאָוועס איז נפֿטר געוואָרן דער אַלטער רב און שטעטל איז צו־אָרעם אײַנצונעמען אַ נײַעם רבֿ. האָט באַלעבאָוועס געפֿרעגט בײַ אים, דעם עלטסטן פֿון די בני אחים, אַז ער זאָל אויף זיך נעמען דעם עול פֿון רבנות, פּסקענען שאלות. נאָר נעמט ניט קיין שׂכירות און איז ווײַטער עוסק אין פֿאַררעכטן זייגערס.

ר' שלום־שכנא קוקט אויף אים לאַנג מיט גרויסע שטילע אויגן פֿון הינטער די ברילן און פֿרעגט אים לסוף, "ווי באַלד איר זײַט אין באַלעבאָוועס אַ געבוירענער, אַ תּושב און נעמט אויך ניט קיין שׂכירות, טאָ ווי מאַכט איר אַז די שטעטלשע זאָלן פֿאַר אײַך האָבן דרך־ארץ און זיך צוהערן צו אײַערע פּסקי־דינים?"

"דערפֿאַר נעם איך דאָך ניט קיין שׂכירות. איך זאָל ניט דאַרפֿן שלעפּן אויף זיך דעם יאָך פֿון ווײַטער דרך־ארץ," ענטפֿערט אים דער ווײַגערמאַכער מיט אַ שמייכל פֿון אונטער די פֿאַרפּרומטע וואָנצעס. "אָבער מײַן פּסק־דין פֿאָלגן זיי אים. אויב ניט, וואָלט איך זיך גלײַך אָפּגעזאָגט."

"און ווי איז מיטן יונגן דוד?" פֿרעגט ווידער ר' שלום־שכנא.

"הלוואַי אויף מײַן שׂונא און דײַן שׂונא געזאָגט געוואָרן!" מישט זיך אַרײַן דער אַלטער זעמבינער רבֿ און דערציילט דעם אײדעם אַז באַלעכאָוויץ איז נאָך אַ שטעטל פֿון דורכ[illegible] הילצערנע הײַזער מיט שטרויענע דעכער און ווײַט פֿון אַן אײַזנבאַן־[illegible] ניט אָן אַזוי גיך די צײַטונגען און פֿאַרשפּרייטן ניט דאָס געשמאַק פֿון אַפּיקורסות. ייִדן זײַנען דאָרט אָרעמעלײַט, קוים וואָס זיי האָרעווען אויס חיונה פֿון אַרומגעלייגטע ביימער אין וואַלד, פֿון פֿישפֿאַנג אין די אַרומיקע אָזערעס. אַ יאַריד שטעלט זיך אין באַלעכאָוויץ זעלטן. די סחורה־פֿאַרקויפֿער מוזן זיך שלעפּן איבער די דערפֿער. ניטאָ קיין געשפּעטן מיט שמאַטישע מאָדעס. ממילא טראָגן ניט ייִדישע טעכטער קיין קורצע קליידער. אַ פּשיטא אַז מען ווייס דאָרט ניט פֿון קיין שקאָצים. ייִנגלעך לערנען אין חדר. באַלעכאָוויץ פֿירט זיך נאָך, ברוך השם, אויפֿן אַלטן שטייגער.

אַז ר' שלום־שכנא קוקט זיך אײַן בעסער אין די דרײַ ברידער, וואָס זיצן אים אַנטקעגן און שווײַגן אַרײַן אין די גרויליכע בערד, נעמט ער דערקענען אַן אונטערשייד אין זייערע פּנימער און העוויות, הגם די ווײַסע שטאַרק ענלעך איינער צום צווייטן. דער עלטסטער, דער רבֿ אין געצאַלט, האָט אַן אויסגעגלעטן שטערן, ברייטע קינבאַקן און מילדע אויגן. מען זעט אַז ער איז אַ גלאַסענער, און אַז מען פֿרעגט אים אַ שאלה וועט ער זיך צען מאָל איבערלייגן ביז ער וועט אַרויסרעדן אויף בשׂר. דער מיטלסטער האָט אַ שמאָלערע און לענגערע באָרד, אַן אײַנגעצויגן פּנים און קליינע פֿאַרדבֿקטע אויגן, נאָר אַ פּאָר גרויסע אויפֿגעשטעלטע אויערן ווי צו הערן וואָס עס שושקעט זיך די גראָז אין פֿעלד. דער דריטער, דער ייִנגסטער, האָט אַ רויטלעך פּנים. ער קנייטשט מיטן שטערן און אויפֿהער און זײַנע אויגן פֿון אונטער די אויפֿגעשטעלטע ברעמען קוקן ערגעץ ווײַט — אַ פֿאַרטיפֿטער אין הימל־זאַכן.

כאָטש בטבֿע איז אויך ר' שלום־שכנא ניט קיין באַרעדעוודיקער, ציט אים דאָס מאָל דווקא יאָ צו ריידן און ער פֿרעגט ווידער. "ווי באַלד אַז מען דאַרף אין אַזאַ אָרעמער געגנט ציִען חיונה פֿון פֿאַרריכטן ווײַגערס, בלײַבט דאָך ווייניק צײַט צום לערנען. ניט אַזוי?" די דרײַ ברידער שווײַגן לאַנג, ווי דער פֿרעגער וואָלט געשטאַנען אויפֿן אַנדערן טײַכברעג און עס געדויערט ביז מ'דערגייט זײַן קול. לסוף ענטפֿערט דער ייִנגערער: "ווינטערצײַט ווערט באַלעכאָוויץ אַזוי פֿאַרשאָטן מיט שניי אַז אויך די היימישע פּויערים קומען ניט פֿאַרריכטן די ווײַגערס. זיצט מען בײַם וואַרשטאַט, אין שטוב אָדער אין בית־מדרש און מען קוקט אַרײַן אין אַ ספֿר." דער ייִנגערער ווערט אַנטשוויגן און דעמאָלט רופֿט זיך אָפּ דער מיטלסטער, מיטן אײַנגעצויגן פּנים און שמאָלער לאַנגער באָרד פֿון אַ מקובל.

"אין אַנדערע מקומות זײַנען די טירן נידעריקע, אַרײַנצוקומען אינעווייניק דאַרף מען זיך אײַנבייגן. און שטיל איז בײַ אונדז אין שטעטל. אַזוי שטיל, אַז מען פֿילט בפֿועל ממש דעם אָטעם פֿון בורא עולם, כּביכול, און מען זעט מיטן הוילן אויג ווי ער איז משגיח אויף זײַנע ברואים."

פֿאַר ר' שלום־שכנאן, דער בעל־שׂכל צווישן מענטשן און בעל־דמיון מיט זיך אַליין, האָט זיך געמאָלט אַ בילד פֿון דרײַ נידעריקע שטיבלעך אין דרײַ עקן פֿון באַלעכאָוויץ. יעדער פֿון די ווײַגערמאַכערס זיצט אין זײַן שטיבל אָנגעבויגן איבער ציפֿערבלאַטן, שפּרינגפֿעדערס און רעדעלעך וואָס באַוועגן זיך מיט אַ שטילן טיקטאַק און דערציילן אַז די צײַט שטייט ניט. מענטשן פֿאַרטאָן און פֿאַרטומלט מיט עולם־הזה באַמערקן ניט אַז דאָס לעבן רוקט זיך. נאָר די דרײַ ברידער הערן עס תּמיד פֿון די וואַנטזייגערס הינטער זייערע פּלייצעס און אין די פּיטשי־מאַנטשיקע ווײַגערלעך וואָס זיי קוקן אַרײַן אין דער מאַשינעריע דורך אַ שפּאַקטיוו, פֿאַרקוועטשט אויף איין אויג. ווען־ניט־ווען באַווײַזט זיך אַ פּויער פֿון אַ דאָרף, אַ פּריץ פֿון אַ מאַיאָנטעק, אַ ייִד פֿון שטעטל, די קומען אַרײַן פֿאַרריכטן אָדער קויפֿן אַ ווײַגער. דערנאָך בלײַבן די בעלי־מלאָכות ווידער זיצן בײַ די וואַרשטאַטן מיטן געצײַג אין די הענט און הערן די פּאַמעלעכן ווי די צײַט גייט, און אַז דער מענטש איז אַ בן־חלוף וואָס פֿאַרשווינדט פֿון דער וועלט געגליכן צו אַ שאָטן פֿון אַ דורכגעפֿליענעם פֿויגל. אַזוי לעבן די דרײַ ווײַגערמאַכערס אַ לעבן פֿון למד־וואָווניקעס, פֿאַרבונדן אין דער מחשבה מיט נאָך אַזעלכע ניסתּרים ווי זיי זײַנען. דער אמת איז דאָך אַז יעדער מענטש לעבט אַ טאָפּל לעבן. איין לעבן פֿאַר דער וועלט מיט ווײַב און קינדער, אין זײַן פּרנסה און אין בית־מדרש; און אַ צווייט לעבן אין געהיים בלויז מיט זיך אַליין און פֿאַר זיך אַליין. אָבער אויך אין זײַן פֿאַרהוילן און פֿאַרסודעטן טייל פֿון לעבן איז דער מענטש פֿאַרבונדן אין געדאַנק מיט גלײַכע צו אים. איז ער אַ בעל־עבֿירה, מוז ער ערגעץ־וווּ האָבן אַ צווייטן זינדיקן צו זיך. און אויב ער איז אַ צדיק, איז ער דאָך אַוודאי ניט אַליין. די חבֿרים פֿון זײַן הייליקער חבֿרה זײַנען צעוואָרפֿן איבער דער וועלט. קיינער דערקענט ניט אַז זיי זײַנען פֿאַרשטעלטע. נאָר זיי איינע די אַנדערע דערקענען יאָ אין באַזונדערן בליק פֿון די אויגן און לויטן שווײַגן, טאַקע ווי יענער צדיק וואָס זאָגט: אַ פֿײַן פּנים וואָלטן מיר געהאַט ווען מיר וואָלטן געווען בלויז דאָס וואָס די וועלט ווייס וועגן אונדז.

דער מאַרעצאַליער רבֿ האָט זיך אַרומגעקוקט. אים האָט זיך געדאַכט אַז זײַנע מחשבות מאַכן נאָך געדיכטער די האַלב־נאַכטיקע שאָטנס אין בית־דין־שטוב. אײַנגלעך צו וועמען האָט ער טענות, האַלט זײַנע קינדער זײַנען אַוועק פֿון אים? זיי האָבן געירשנט זײַן נאַטור פֿון אַ בעל־דמיון. בײַדע איז ער אַ בעל־דמיון אויפֿן אַלטמאָדישן שטייגער, בעת זיי האָבן אַלע קעפּ מיט פֿאַנטאַזיעס אויפֿן הײַנטיקן שטייגער. אויך די אַנדערע אַרום טיש זײַנען געבליבן זיצן אַליין מער פֿאַרטועבטע אין שטילשווײַגן. די טומלדיקע שׂימחה פֿון צוריק מיט אַ פּאָר שעה איז פּאַמעלעך פֿאַרזונקען אין הינטערטייל פֿון זייער מוח, ווי בעת די זון פֿאַרגייט הינטער אַ באַרג און אַנשטאָט דאָס גרינג־גאָלדן ליכט וואָס האָט פֿריער געשפּילט, קריגט דער באַרג אַן אומהיימלעך־טונקעלן אויסזען. און דרויסן קעגן איבער די פֿענצטער איז שטיין געבליבן אַ טויט־בלאַסע לבֿנה. פֿון אונטערן ברייטן און פֿלאַכן מעטאַלענעם טעלער האָט דער עלעקטרישער הענגלאָמפּ איבערן טיש געציטערט אויף די פּנימער מיט אַ צעפּיצבערטער רויט־געלבלעכער שײַן. לסוף האָט אויך דער טרוקענער בעל־מוח, דער אַלטער זעמבינער רבֿ, זיך אויף אַ ווײַל אָנגעשטעקט מיט שטוינונג און גאַפֿונג: ווי קומט עס וואָס זײַן ווײַבאַסיע, אַ ייִדענע פֿון זיבעציק, האָט אונטערן שייטל מער שוואַרצע האָר ווי גרויע, בעת איר זון, ייִדן נאָך פֿאַר די פֿופֿציק, זײַנען שוין אין גאַנצן גרוי? פּונקט אין דער מינוט האָט אַרײַנגערעדט זײַן אײדעם ר' שלום־שכנא.

"אַז מען וואַוינט אין אַ שטיל אָרט און ווײַט פֿון שלאַך מיט די שטענדיקע עובֿרי־דרך, קען מען טראַכטן וועגן העכערע ענינים."

"אָט דאָס טענה איך דאָך תּמיד," האָט ר' אליעזער איבערגערוקט די יאַרמלקע, ווי ער וואָלט פֿון זיך אָפּגעשטופּט די מחשבה־זרה וועגן קאָליר פֿון ווײַבס האָר אונטערן שייטל. און דער זקן האָט גענומען דערציילן וועגן זעמבין פֿון פֿאַר זעכציק יאָר: דעמאָלט איז זעמבין געווען אַ קליין פֿרום שטעטל און דער בית־הרבֿ איז געווען דאָס שטיבל. נאָר מיט אַ יאָרצענדלינג שפּעטער, ווען ער איז נאָך דער פּטירה פֿון זײַן שווער געוואָרן רבֿ, האָט זעמבין גענומען וואַקסן. און זינט זי האָט גענומען וואַקסן איז אין איר אַרײַן אַ קליפּה, די סטרא־אחרא. מען האָט פֿון אַרום מאַרק אַראָפּגעוואָרפֿן די הילצערנע הײַזער

און אויף זייער אַרט אויסגעשטעלט שטיינערנע, צו צוויי־דריי שטאָק די הייך און מיט באַלקאָנען, ווי דער טורעם פון בבל אין דור הפלגה. אַ מאָל זיינען אַרום מאַרק געשטאַנען ביימער און געהוידעט מיט די צווייגן ווי זיי וואָלטן תפילה געטאָן צום בורא־עולם. האָט מען די ביימער אויסגעהאַקט און אויף זייער אָרט אויפגעשטעלט טעלעגראַפן־סלופעס וואָס זשומען אין די נעכט מיט אַ שטאָלענער זשומעניש אַז די וועלט איז הפקר. יעדער מעג טאָן וואָס אים ווילט זיך. זומערצייט שפּאַצירן יונגען מיט מיידן ביז נאָך חצות און פלוידערן, זינגען און לאַכן מיט אַ טרייפענעם געלעכטער און לאָזן אים ניט שלאָפן. ער איז דאָך דער מרא־דאתרא, דער שומר פון שטאָט — און מוז זיך צוקוקן ווי זיין שטאָט ווערט חרוב. פאַר אַלעמען הייסט עס אַז זעמבין וואַקסט און ווערט אַ כרך. זי איז אויך כלומרשט ווייניקער אויסגעשטעלט אויף שריפות ווי אַ מאָל, געבוידעס פון שטיין און ליים ברענען דאָך ניט אַזוי גיך און גרינגלעך ווי בעת די שטיבער זיינען געווען הילצערנע. אין זיינע אויגן אָבער ברענט זעמבין טאָג ווי נאַכט אין העלישן פייער פון אפּיקורסות, זעמבין ברענט אין גיהנום פון זינד און שוואַכלטאָג. השם ישמרנו!

אזוי האָט גערעדט דער אַלטער זעמבינער רב און פון הינטער זיינע געבויגענע פּלייצעס האָט זיך ווידער אַ מאָל אַלץ מער אַרויסגערוקט דער קאָפּ פון זיין רביצן מיט אַ מאָדנער פאַרוואונדערונג אין איר אויסגעלויבטן פּנים. כאָטש שטענדיק הערט זיך וויגאָסיע אין וואָס איר אַלטער דרשנט, קרעכצט זיינע קרעכצן און איז מיט אים אין אַלץ מסכים, האָט זי דאָס מאָל זיך ניט איינגעהערט אין זיינע רייד. זי האָט געקוקט אויף אירע זין און געטראַכט פון זייער טאַטן: אַ יונגערמאַן אַ לערנער און אַ סוחר, איז ער פּלוצעם אַוועקגעפאַלן און פאַרשניטן געוואָרן צו פיר און דרייסיק יאָר. איז ווען נאָר זי קוקט אויף אירע זין, זאָלן לעבן און געזונט זיין, ווייל זי טרעפן ווי עס וואָלט אויסגעזען זייער טאַטע ווען ער וואָלט דערלעבט זייער עלטער און זיין פעך־שוואַרצע געקרויזטע באָרד וואָלט געוואָרן גרוי און ווייס.

25

געלייגט האָט מען זיך ערשט אַרום צוויי נאָך חצות. כאָטש ר' אלי־לייזער האָט ניט געהאַט די טבע פון זיך קראַצן אין די אייגענע וואונדן איפן שטייגער פון זיין איידעם פון מאַרעדאַליע, האָט דאָס מאָל אויך ער די רעשט פון דער נאַכט ניט געקענט צומאַכן מיט אַן אויג: און פאַר וואָס האָט ער ניט זוכה געווען צו אַזעלכע קינדער ווי וויגאָסיע ווערליק זי אַליין דערציילט. איז איר מאַן געווען אַן ערלעכער, אַ פרומער, אַ שטיקל למדן, על־כל פּנים ניט קיין גברא רבא. ער איז אויך ניט געגאַנגען אויף מסירת־נפש פאַר תורה, ער האָט בכלל קיין זאַך ניט באַוויזן, ווייל ער איז געשטאָרבן יונג. קען זיין אַז דווקא דערפאַר וואָס די זין געדענקען אים קוים, און פון דער מאַמען האָבן זיי זיך אָנגעהערט וואָס פאַר אַ שיינעם טאַטן זיי האָבן געהאַט, האָבן זיי זיך געפליסן צו גיין אין זיינע וועגן. וואָלט ער, דער זעמבינער רב, געשטאָרבן יונג, וואָלטן אפשר אויך זיינע קינדער טייער געהאַלטן זיין אָנדענק.

דער זקן האָט זיך דערפרייט ווען ס'איז געוואָרן גוט ליכטיק. ער זאָל קענען אָראָפּקריכן פון געלעגער זאָגן אַ קאַפּיטל תהילים און ניט דאַרפן מער טראַכטן אַזעלכע מחשבות. די שימחה פון חנוכת־הבית האָט זיך שוין פון אים אויסגעוועפט און ער זאָל קענען צוריק אַריינגיין אין זיין טאָג־טעגלעכן עול, האָט ער געוואָלט אַז די אורחים זאָלן זיך שוין צעפאָרן. געמיינט האָט ער די טעכטער, נאָר די ערשטע זיינען אַוועקגעפאָרן גראָד וויגאָסיעס דריי זין, ווי אין מורא אַז אַן די וועלן אין באַלעכאַוועס שטיין בלייבן אַלע יינערס און מען וועט ניט וויסן די צייט פון קריאת־שמע. ר' אלי־לייזערס טעכטער וואָלטן אויך גלייך צוריקגעפאָרן ווען כאַוושע פאַרלאַנגט ניט פון זיי צו בלייבן אויף אַן ערנסטן שמועס מיטן טאַטן. אָבער די עלטסטע פון זיי העגעלע, האָט אין דער לעצטער מינוט חרטה געהאַט. זי האָט אָפּן געזאָגט די ייִנגערע שוועסטער אַז זי גייט אין שטאָט אַריין, ווייל זי וויל ניט זיין דערביי ווי כאַוושע קריגט זיך מיטן טאַטן איבער ירושה.

וויגאָסיע איז אַריין אין שלאָפצימער. בדי דער מאַן מיט זיינע קינדער זאָלן זיך קענען דורכריידן אין בית־דין־שטוב אָדער אין גאַסטצימער. כאַוושע אָבער האָט אַ בליק געטאָן אין קאָפּ אַז דעם שמועס מיטן טאַטן דאַרפן די טעכטער פירן אין דער מאַמעס צימער וואָס איז פאַרכאַפּט געוואָרן פון אַ פאַראַויס. דער טאַטע און די שוועסטער זיינען איר נאָכגעגאַנגען. כאַוושע האָט האַסטיק אָן עפן געטאָן די טיר אין שלאָפצימער און איבערגעשראָקן וויגאָסיען האַסטיק אָן עפן געטאָן די טיר אין שלאָפצימער און איבערגעשראָקן וויגאָסיען וואָס האָט זיך שוין געהאַט באַוועצט אויף אַ הויכן שטול און גענומען פאַררייכן דעם מאַנס אַ צעריסענעם טלית־קטן. די צוויי עלטערע שוועסטער זיינען צוריקגעטראָטן און דער טאַטע האָט אויף כאַוושען אַ קוק געטאָן מיט רוגזה. נאָר די רביצן וויגאָסיע האָט זיך גלייך אויפגעהויבן פון אָרט. "קומט אַריין, קומט אַריין! דאָ וועט אייך זיין האַנטיקער און היימישער." האָט זי אויסגערופן און איז גלייך אַרויס פון שלאָפצימער מיטן צעריסענעם טלית־קטן אין דער האַנט.

הויך מאַרבעס און פאַרלייגט מיט בעטגעוואַנט, האָבן די פאָר בעטן אויסגעזען ווי אַ פּאָר אַלטע ווייסע טויבן אין אַ קאַלטן שניטאָג. שלעפעריק און צונויפגעקאַרטשעט אונטער אויפגעפּעדערטע פּליגל. דער טישטעך איפן טיש, די איבערגעצויגענע בענקלאָך אויף די אַלטע צעזאַקלטע פאָטעלן מיט די הויכע אַלענבאָגן, די געבלימלטע פאַרהאַנגען אויף די פענצטער — אַלץ איז געווען שטאַרק אָפּגעריבן, צעקנייטשט און אָפּגעבליאַקעוועט. נאָר פאָרגעוודיק אויסגעריכט און ריין געוואַשן. מען האָט געקענט זען אַז וויגאָסיע זוכט ניט אויסצוברענגען קיין געלט אויף נייע שטאָפן, טאַפּעטן און מעבל. נאָר כאַוושע האָט געטראַכט אַז די וויגאָסיע איז קאַרג, כדי פון זייער טאַטנס געלט זאָל בלייבן וואָס מערער פאַר אירע זין. האָט כאַוושע לויט איר געוואוינטשאַפט פאַרלייגט די פלינקע פוכיקע הענטלעך איפן אונטערשלאַק פון קורצן בעקעשן וואַקטל און גענומען אַרומשפּאַצירן איבערן צימער מיט קליינינקע טריטעלעך, אַראָפּקוקנדיק אויף אירע טופל מיט די טעמפּע נעז און האַלבע קאַרקעס. די עלטערע פון אירע שרה־רייזל, מיטן אָנגעקיטלעטעם גוף פון אַן אונגעריקע אין וואַסער, מיטן קורץ געשאָרענעם קאָפּ האָר און גרויסן דיקן ווייסן האַלדז, אין אַ ברייט און גרינלעך קלייד, איז געשטאַנען פאַרשלאָגן אין אַ ווינקל און דערוואַרט אין שרעק דעם שמועס מיטן טאַטן. די עלטערע שוועסטער פון ביידן, קונע, שוין אַנגעטאָן צום פאָרן אין אַ טונקל־גרויען אַנצוג און וועג־היטעלע, איז געזעסן איפן ברעג פון אַ שטול. שווייגנדיק אַראָפּגעקוקט אויף אירע קלאָר־ווייסע וואַרעמע הענט און אויף אירע צו־דיקע פיס. אייטער איר רחמנות איפן טאַטן, אויף די ברידער און שוועסטער איז קונע שוין איצט געווען אַ רחמנות אויך איפן טאַטנס ווייב וואָס ווייס ניט וואו זיך אַהינצוטאָן, כדי ניט צו שטערן די שטיפטעכטער.

כאַוושע האָט מיטן טאַטן איינגעטענהט אַז זי און שרה־רייזל קענען ניט חתונה האָבן, ווייל זיי האָבן ניט קיין איינגעאָרדנטע וואוינונגען און ניט קיין געלט צו נעמען אַ צונעפאַסטן מאַן און אים עפענען אַ לאַבאָראַטאָריע אָדער אַ געשעפט. דער טאַטע פאַרזאָרגט אַלעמען, יתומים, ישיבה־בחורים, געפאַלענע בעלי־בתים און סתם אָרעמע־לייט. איז ווען וועט ער זיך נעמען פאַרזאָרגן די אייגענע קינדער? "איר זייט פאַרזאָרגט, פאַרזאָרגט." האָט ר' אלי־לייזער געמורמלט מיט אַן אָראָפּגעלאָזן קאָפּ און מיטן רוקן צום פענצטער. אָבער

באָזשע האָט געוואָלט וויסן מיט וואָס זיי זײַנען פֿאַרזאָרגט מיט עולם־הבא אָדער מיט עולם־הזה? האָט דער טאַטע זײַנע קינדער אַרײַנגעשריבן אין דער צוואה, אָדער ער רעכנט זיי צו העלפֿן נאָר בײַם לעבן מיטן געלט וואָס ער האָט געוואונען אויפֿן לאָטעריי־צעטל?

"איר ווײַט פֿאַרזאָרגט, פֿאַרזאָרגט," האָט דער אַלטער ווידער געמורמלט, אַ רגע געשוויגן און באַלד אײַפֿגעהויבן אויף דער טאָכטער אַ פּאָר קאַלטע פֿאַרוואָלקנטע אויגן. "צוריקגעשמועסט. פֿאַר וואָס בין איך מחויב צו זאָרגן פֿאַר דיר און דײַנע שוועסטער מער ווי פֿאַר אַנדערע יידישע קינדער?"

דעם רבס מיזמעקע האָט באַקומען פֿיבער־פֿלעקן אין די באַקן. אירע בלויע אויגן האָבן זיך צעבליצט. דער שטערן פֿון אונטער אירע אַרויסגעקעמטע בלאָנד־רויטלעכע האָר האָט געפֿלאַמט פֿון כעס. ווי זי וואָלט געבוירן געוואָרן מיט אַ בלוט־רויטער פֿליאַמע. פֿון איבערעגונג האָט זי אויף איר שטייגער געלאַכט כאַ־כאַ־כאַ און כי־כי־כי. דערבײַ האָט זי פֿלינק איבערגעשטעלט די קליינע פֿיס ווי צום טאַנצן. "פֿאַר אונדז דאַרפֿסטו זאָרגן מער ווי פֿאַר אַנדערע ווײַל מיר זײַנען דײַנע קינדער." דער טאַטע האָט שפּאַטיש אַ פּאַטש געטאָן מיט די ליפּן. "אַזוי גאָר? און איך," דער אַלטער נאָר, "איך האָב געמיינט אַז אייגענע קינדער זײַנען פֿרייער פֿאַר פֿרעמדע, אויב זיי גייען אין דרך הישר. נאָר ווען זיי גייען ניט אין דרך הישר, זײַנען פֿרעמדע נאָטספּאַרטיקע קינדער פֿרייער פֿון אייגענע, בפֿרט יתומים פֿון אַ תּלמוד־תּורה."

די עלטערע צוויי טעכטער האָבן די גאַנצע צײַט געשוויגן מיט פֿאַרשולדיקטע פּנימער. דער טאַטע האָט אויף זיי אַ קוק געטאָן און זיך פֿאַמעלער אויסגעדרייט צום פֿענצטער וואָס איז אַרויסגעקומען אין הויף. דאָרט איז נאָך דער שניי געלעגן הויך און ס׳האָט אַרויסגעשטעקט אַ רעכל פֿון אַ סקלאַרעק. אויס־געשטרעקטע נאַקעטע צווײַגן פֿון אַ בוים פֿון פֿאַרגליווערטן הימל האָט זיך דורכגעזיפּט אַ קאַלטער טאַמאָוועס שײַן און איז געבליבן ליגן ווי צוגעפֿראָרן צום פֿאַרפֿראָרענעם שניי. ר׳ אלי־לייזער, ניט קיין בעל־חלומות, האָט פֿונדעסטוועגן שטענדיק געהאַט דאָס זעלבע מאָדנע געפֿיל אַז זײַן בית־הרב קומט אַרויס אין צוויי וועלטן. פֿון דער זײַט וואו די פֿענצטער פֿון בית־דין־שטוב קומען אַרויס צום טומלדיקן מאַרק און די אָרעמיקע געשעפֿטן, איז זײַן בית־הרב פֿאַרבונדן מיט אונדזער וועלט וואו שבת איז אײן מאָל אין דער וואָך, און אַפֿילו דער שבת איין מאָל אין דער וואָך ווערט אויך פֿאַרשוועכט פֿון מופֿקרים. נאָר מיט דער צווייטער זײַט, מיט די פֿענצטער פֿון שלאָפֿצימער און ספֿרים־חדר וואָס קוקן אַרויס אין שטילן הינטערהויף, איז זײַן הויז פֿאַרבונדן מיט גאָר אַן אַנדער וועלט, מיטן עולם־האמת וואו ס׳איז בכלל נישטאָ קיין רשות הרבים. דאָרט האָט יעדער זײַן רשות היחיד, זײַן אייגענע פֿאַרדינטע מחיצה. באָזשע האָט נאָך אַלץ עפּעס אַרײַנגערעדט אין טאַטנס אויערן מיט די גערייצט־אַרײַנגעוואַקסענע בינטלעך האָר. ער אָבער האָט אירע רייד ניט געהערט און ווײַטער אַרויסגעקוקט אין פֿאַרשנייטן הויף ווי אין אַ קרישטאָלענעם פּאַלאַץ פֿון כולו שבת אין אַ וועלט פֿון קץ הימים. דאָרט געדענקט מען ניט די געוועזענע וועלט, דעם עולם השקר, וואו קינדער קומען צום טאַטן צו גאַסט, ווײַל עס חלומט זיך זיי אַז ער האָט געוואונען דאָס גרויסע געווינס.

ווען אויך די וואַרשעווער געסט זײַנען אַוועקגעפֿאָרן, האָט די רביצין ווינאַסיע אַ פֿרעג געטאָן בײַ איר אַלטן, "דײַן איידעם פֿון מאַרעדאַליע איז שטענדיק אַזאַ פֿאַראומערטער? גיי מיט אים אַרײַן אויף אַ שמועס אין אַ באַזונדער חדר, איידער ער פֿאָרט אַוועק. עפּעס דריקט אים." ר׳ אלי־לייזער האָט טרויעריק געשאָקלט מיטן קאָפּ. "בײַדן דריקט אונדז." און ער האָט אַרויסגעטאָפּטשעט איבערזוכן דעם איידעם. שפּעטער זײַנען בײַדע געזעסן בײַם טיש אין בית־דין־שטוב. די זון האָט מיט איר גאָלדן ליכט געשפּילט אויפֿן פּרוכת פֿון אָרון־קודש, אויף די לעדערנע רוקנס פֿון די פֿאַליצעס ספֿרים און אויף די פּנימער פֿון די צוויי תּלמידי־חכמים. דער שווער פֿון איבער אַכציק האָט געטאָגט בײַם איידעם פֿון פֿינף און זעכציק.

"מילא, אַז מײַנע וואַרשעווער אייניקלעך זײַנען ניט געקומען, האָב איך דאָך זייער טאַטן. דעם משכּיל באַנעט מיכלזאָן, ניט אויסגעקליבן פֿאַר אַן איידעם. ווער ווייס צי ער לייגט תּפֿילין יעדן טאָג און צי ער איז ניט קיין מחלל־שבת. איז האָבן זײַנע טעכטער ניט קיין אינטערעס אין זייער ייִדן. פֿאַר וואָס האָסטו ניט מיטגענומען בלומע־ריוועשען און דײַן בן־זקונים? פֿאַר וואָס זיצט רפֿאלקע אין דער היים און איז ניט צוריקגעפֿאָרן אין לעכעווער ישיבה?"

"בלומע־ריוועשע האָט ניט געהאַט קיין חשק צו קומען אַהערצו און אויך ניט רפֿאלקע. בלומע־ריוועשע איז זיך צעטאַנגען מיט איר חתן, דעם דײַן ר׳ צדוקס אייניקל, ווײַל ער וויל פֿאָרן קיין אויסלאַנד דאָרט זײַן אַ ראַבינער, ניט קיין אונדזעריקער רב. און רפֿאלקען האָב איך נאָך פֿאַר אַ יאָרן זומער געמוזט צוריקברענגען פֿון דער ישיבה אין לעכעווע, ווײַל ער האָט זיך דאָרט געחברט מיט די חלוצים."

ר׳ אלי־לייזער איז אַ ווײַל געבליבן אַ פֿאַרשטומטער. ער האָט געזען אַז אויך אין הימל איז דאָ אַ צד קעגן אים. ער האָט אויפֿגעהויבן די אויגן צום באַלקן און געמורמלט, "רבונו־של־עולם, ביסטו מיך מעניש פֿאַר מײַנע זינד אָדער דאָס זײַנען יסורים של אהבה?" באַלד אָבער האָט ער אויפֿגעהערט קרעכצן און גענומען שרײַען צום איידעם.

"האָסט אים באַדאַרפֿט זאָגן, דײַן בן־זקונים, אַז דיר איז מער ניחא ער זאָל ווערן אַ האָלצהעקער, איידער איינער פֿון דער חברה וואָס איז מטמא אונדזער הייליק לאַנד מיט זייער פֿירונג. האָסט אים באַדאַרפֿט זאָגן אַז אויך דער הויקער מענדלסאָן און די 'בערלינטשיקעס' האָבן אָנגעהויבן פֿון לערנען תּנ״ך מיט אַ נײַעם פּירוש און דאַוונען על־פּי דיקדוק. דערנאָך זײַנען זיי איבער צו לערנען דײַטש און פֿילאָסאָפֿיע, ביז זיי האָבן זיך לסוף אַלע אויסגעשמדט. האָסטו אים באַדאַרפֿט זאָגן."

"איך האָב אים געזאָגט איבעריגנס. אָט דאָס איז דאָך די צרה מיט אים. ער הערט אויס רואיק וואָס יענער זאָגט און בלײַבט בײַ דאָס זײַניקע. נאָר כּדי מיך ניט מצער צו זײַן, לערנט ער נאָך אַ ביסל אין בית־מדרש," האָט ר׳ שלום־שכנא געענטפֿערט מיט אַ קול און אַ פּאָר אויגן פֿון אַ פֿאַרטשאַדעטן.

"און דײַן בן־ציון?" האָט דער זקן געפֿרעגט מיט אַ טאָן נידעריקער, ווי אָנגעשטעקט פֿון איידעמס שטיל־טרויעריק קול. "איך בין בײַ אים געווען אין ביאַליסטאָק. ער אַרבעט דאָרט אין אַ געשעפֿט און לערנט אויף האַנדל־קורסן. מער פֿון אַלץ נייט אים אין לעבן, ס׳זאָל אים ניט נאָכגיין דער זכות פֿון אַ בן־הרב," האָט ר׳ שלום־שכנא געחוזקט מיט ביטערניש. "און פֿון דײַן בכור הערסטו נאָך אַלץ אַזוי ווייניק ווי פֿריער?" האָט דער זקן געפֿרעגט אויף זײַן עלטסטן אייניקל, דער דאָקטאָר פֿילאָסאָפֿיע אין שווייצאַריע. "פֿון אים הער איך גאָרניט," האָט ר׳ שלום־שכנא אַרײַנגעשמייכלט אין די וואָנצעס ווי אַ בלאַסער שטראַל אין שפּינוועבס.

דער אַלטער רב האָט זיך אויפֿגעשטעלט און אויסגעזען עלעהיי דער אויסגעקרימטער שטאָם פֿון אַ נידעריקן ברייט־צעוואַקסענעם אָפּגעבליטן עפּלבוים. ער האָט אַ רודער געטאָן מיט די הענט ווי זוכנדיק אַן אָנשפּאַר.

"דו ביסט שוין אַ ייִדע, און איך, ברוך השם, בין שוין אַן עלטער־ייִדע, נאָר אויף אַן אמת האָבן מיר בײַדע קיין קינדער ניט."

"איך שעם זיך אַזוי מיט מײַנע זין און טעכטער פֿאַר מײַנע בעלי־בתּים, אַז איך בין גרייט אַלץ איבערצולאָזן און אַנטלויפֿן עק וועלט," האָט ר׳ שלום־שכנא געזאָגט.

„און איך שעם זיך לחלוטין ניט!‟ האָט דער זקן צוריקגעקראָגן זײַן שטאַרק קול. „איך האָב געטאָן אַלץ אין דער וועלט אַז מײַנע קינדער זאָלן גיין אין מײַן וועג. און אויב איך האָב ניט אויסגעפירט, איז עס ניט מײַן שולד. מאַקע דערפאַר וואָס די מהרסים ומחריבים האָבן חרוב געמאַכט אויך מײַן הויז. פיר איך מיט זיי מילחמה נאָך מיט מער עקשנות.‟

אין די פענצטער פון די וואַרטנגען און געשעפטן אַרום מאַרק האָט שוין געבריענט דער זונפאַרגאַנג מיטן קאַלטן בראַנד פון אָפּגעשוינדן און פאַרפרוירן רויז פליים. דער אַלטער רב האָט דערפילט אַ ברעקעניש אין די קני פון שטיין אויף די פיס. האָט ער זיך פּאַמעלעך אַראָפּגעזעצט אויף זײַן אָרט און געקוקט אויפן לאַנגן דעמבענעם טיש מיטן טריבן בליק פון אַ מלמד וואָס איז געבליבן אָן תלמידים. ער האָט זיך געקראַצט אין דער צעבראָכטעטער ברוסט, אין האַלדז אונטער דער באָרד און אונטער די פּאַכוועס. ער האָט געסאָפּעט און געוויקעט, זיך ווידער אַ ביסל אונטערגעהויבן, זיך ווידער אַראָפּגעזעצט און געטײַטלט אויפן אײדעם מיט אַ פינגער.

„לערנען קענסטו מער פון מיר און איך האָב זיך תמיד געגרייסט מיט דעם. איך האָב אויך געהאַלטן אַז דו ביסט אַ פּײַערדיקער זײַל פון קנאות. אָן עמוד האש! נאַר לעצטנס האָסטו זיך אויסגעלאָשן, ביסט מער ניט דער זעלבער. און ווען איך בין אַ מאַרעדאַליער בעל־הבית וואָלט איך געמאָנט מען זאָל דיר אָפּזאָגן פון רבנות. אַ רב וואָס איז זיך אָפּן מודה אַז ער וויל ניט אָדער קען מער ניט פירן אַ מילחמה מיט די וואָס גראָבן אונטער יידישקייט, אַזאַ רב טאָר ניט שטיין בראָש פון אַ קהילה. וואָס לאַכסטו? וויינען דאַרף מען, ניט לאַכן.‟

„איך לאַך? איך האָב גאָרניט געוואוסט אַז איך לאַך,‟ האָט ר׳ שלום־שכנא זיך אַרומגעקוקט, ווי ער וואָלט געזוכט דאָס שדל וואָס באַהאַלט זיך אין די פאַלדן פון זײַן בגד צי ערגעץ אונטערן טיש און ביכיקעס. „מײַן אײדעם, דער לעבעוודער רב און ראָש־ישיבה, האָט צו מיר תרעומות הלמאַי איך האָב אים געגעבן מײַן עלטערע טאָכטער פאַר אַ ווײַב. טילצע האָט נאָך אַלץ ניט שלום געמאַכט מיט איר מצב פון אַ רביצן. איז אפשר זאָל אויך איך האָבן תרעומות צו אײַך, שווער, אַז איר האָט מיר געגעבן אַ ניט צו־פרומע טאָכטער פאַר אַ ווײַב? דאָס מײַנע קינדער זאָלן ניט טאָן זכות ווייער מאַמע זיי צו פאַרענטפערן, און אַלץ פאַרענטפערט זיי אײַער טאָכטער.‟

דער אַלטער רב האָט אויפן אײדעם אויסגעגלאָצט אַ פּאָר אויגן און איז געבליבן ווי פאַרשטומט. פון די נידעריקע וואָלקנס אין דרויסן איז אין שטוב מיט אַ מאָל געוואָרן טונקל. דער פאַרזאַמעטיקער זוניקער גאָלדגלאַנץ אויפן פּרוכת פון קלײנעם אָרון־קודש און אויף די רוקנס פון די ספרים האָט זיך אויסגעלאָשן. בלויז אין די ברילן פון ר׳ שלום־שכנא קאָצענעלנבויגן האָבן נאָך ווי טרערן געגלימצערט אַ פּאָר ליכטפלעקן.

1

צווייטער טייל

רפאל־לייבע, דעם זעמבינער רבס עלטסטער זון, האָט אויסגעזען ווי דער טאַטע: אַ מיטלוואוקסיקער, אַ ברייטפּלייציקער, מיט אַ גרויס קײַלעכדיק פּנים מיט אַ ציפערבלאַט מיט יידישע אותיות. אָבער אין כאַראַקטער איז רפאל־לייבע געווען דער היפּוך פון טאַטן, זינט ייִנגלווייז אַ שטילער, אַ גלאַטסענער. און אויך בחורווייז אין סלאָבאָדקער ישיבה האָט זײַן פּנים געלויכטן מיט אַן אידעלן ווייבן שמייכל. בלויז ווען רפאל־לייבע איז אויף יום־טוב אַהיים געקומען און זיך אָנגעהערט וועגן טאַטנס קריגערייען, האָט ער אויפגעהערט שמייכלען. ווען די בעלי־בתים האָבן אים אין בית־מדרש דערציילט פון די נײַע מחלוקתן, איז ער שטיין געבליבן קרומלעך. אויסגעבויגן, געגליכן צו אַן אַלטן ספרים־אַלמער וואָס מען האָט אָפּגעשטופּט פון ווינקל און ער שטייט מעשה אָפּגעווענטער מיט דער וועלט, וי ער וואָלט געוואוסט אַז אויב מען וועט אים ווידער אַ מאָל אַ שטופּ טאָן וועט ער זיך צעפאַלן.

רפאל־לייבע האָט זייער שפּעט חתונה געהאַט און איז געוואָרן רב אין קליינעם שטעטעלע דאַלהינאָווקע, אַרומגערינגלט מיט פעלדער טאָרף און זומפּן. אין פאַרוואָרפענעם יישוב, צווישן פאַרדאַגהטע און פאַרהאָרעוועטע יידן מיט געבויגענע פּלייצעס און אַרעדדיקע הענט, האָט דער זון זיך געזוכט צו באַהאַלטן פון טאַטן און זײַן בית־דין וואו עס האָט שטענדיק געהילכט מיט וואָרענונגען און איסורים אויף די אײַנברעכערס פון אַלטע צוימען. די אָפּקלאַנגען פון ר' אליליעזערס מילחמות האָבן אָבער דעם זון דערגרייכט אויך אין פאַרוואָרפענעם עק. זײַנע הענט האָבן געציטערט בעת ער האָט געלייענט דעם טאַטנס בריוו וואו ער האָט ערד און הימל גענומען פאַר עדות אַז זײַן מחלוקת איז לשם שמים, בלויז לשם שמים.

דורך די יאָרן איז רפאל־לייבעס משפּחה געוואַקסן, נאָר ניט זײַנע שׂכירות. בעת דער מילחמה צווישן דײַטשן קייזער און רוסישן צאַר איז דאָס אָרעמע שטעטעלע געוואָרן נאָך פאַראָרעמטער. און ווען אַלע אָקופּירטע שטעט און שטעטלעך אין ליטע און ווײַסרוסלאַנד זײַנען שטיין געבליבן אונטער דער דײַטשישער ממשלה ווי אַ פאַרפלייצטע נעגנט בלײַבט שטיין אונטער קאַלטן בלאָטיקן וואַסער, האָט דער רב און זײַן משפּחה געהונגערט נאָך מער פון די אַנדערע דאַלהינאָווקער יידן. ער האָט ניט געהאַט קיין גאָרטן אויסצוגראָבן קאַרטאָפל אויף ווינטער, ניט קיין ציג וואָס זאָל געבן אַ גלאָז מילך פאַר די קינדער. באַטש רפאל־לייבע האָט זיך אויף זײַן מצב ניט געקלאָגט, האָט זיך דער טאַטע פון דעם דערוואוסט און געשריבן צום זון, "קינער אין זעמבין וואָלט מיך ניט געזאָגט קיין שלעכט וואָרט. ווען איך מאַך דיך פאַר אַ היגן דיין און מײַן אַרויסהעלפער, די מאַמע בענקט נאָך דיר, זעמבינער בעלי־בתים האַלטן פון דיר אַן עולם ומלואו. וועסטו באַדײַ מיט ווײַב און קינדער אָפּקומען אין ערגעץ אַן אויסרײַסענעס, אָבי ניט זײַן אינאַיינעם מיטן טאַטן, ווײַל דאָס ביסעלע מנוחה איז דיר מער ניחא ווי אַ מילחמת־מיצוה." און ר' אליליעזער האָט אין בריוו אויסגעפירט אַז ער איז אויף אים גוזר בגזירת כיבוד־אָב ער זאָל קומען אַהיים.

מאַניע רפאל־לייבעס איז געווען אַזאַ אידעלע און שטילע ווי ער. בעת מאַן און ווײַב זײַנען געשטאַנען און צווישן זיך גערעדט, האָבן זיי געשמייכלט ווי אַ יונג פּאָרל אין ערשטן פרימאָרגן נאָך דער חופּה. ביידע הערן אַפילו ניט צו־גוט וואָס איינער רעדט צום אַנדערן, אַזוי זײַנען זיי פאַרנומען מיט קוקן איינער אויפן אַנדערן. אפשר האָבן מאַניע און רפאל־לייבע זיך אַזוי ליב געהאַט, ווײַל ביידע זײַנען בעת דער חתונה מער ניט געווען יונג. אויך אין די מילחמה־יאָרן האָט רפאל־לייבע ניט געהערט פון ווײַב קיין הויך און ביטער וואָרט הלמאַי די קינדער דאַרפן זיך לייגן שלאָפן הונגעריקע. בלויז אין יענעם ווינטערדיקן אויפדערנאַכט, ווען ער איז אין קאַלטן שטיבל געשטאַנען אונטערן הענגענדיקן נאַפטלאָמפּ מיטן טאַטנס בריוו אין דער האַנט, האָט מאַניע צו אים גערעדט ניט אַזוי שטיל און מילד ווי שטענדיק. זי האָט אים פריער געהאַט געפרעגט צי אין זעמבין איז טאַקע אַ בעסערע לאַגע ווי אין אַנדערע שטעט און שטעטלעך, און ער האָט איר געענטפערט אַז יאָ. אַרום זעמבין געפינען זיך דערפער מיט פאַרמעגלעכע פּויערים. ברענגען זיי אין שטאָט אַרײַן פּראָדוקטן. זעמבינער יידן האָבן זיך אויך אויסגעלערנט אָפּנאַרן דעם דײַטש אָדער אים אונטערקויפן. ער זאָל אויעקקוקן בעת זיי שמוגלען סחורה.

"איז פאַר וואָס האָסטו מורא מיר זאָלן זיך באַזעצן אין זעמבין, טאָמער וועל איך ניט אויסקומען מיט דײַן מאַמען?" האָט מאַניע אַרויסגעפּלאַצט מיט טרערן אין קול.

"דו און מײַן מאַמע וועלן זיכער צווישן זיך גוט אויסקומען. די קשיה איז צי איך און מײַן טאַטע וועלן צווישן זיך אויסקומען," האָט רפאל־לייבע געענטפערט. ווי באַלד אָבער מאַניע האָט צו אים גערעדט מיט ערגערניש הלמאַי ער באַזעצט זיך ניט אין זײַן געבוירן־שטאָט, האָט זי אַ צווייט מאָל וועגן דעם ניט באַדאַרפט ריידן.

דער זון איז געקומען צום טאַטן קיין זעמבין ווען די מילחמה צווישן די פעלקער האָט זיך שוין געענדיקט. נאָר צווישן שטאָט־רב און זײַנע קעגנערס האָט זיך נאָך אַלץ געפירט קריג. פונדעסטוועגן האָבן אויך די קעגנערס באַרניט געהאַט צום בן־הרב וואָס איז געוואָרן אַ שטאָטישער דיין. צו רפאל־לייבעס שלימזל אָבער האָט זיך דעמאָלט צעבראָכן אַ מחלוקת פון נאָך אַן אַנדער סאָרט ווי תמיד.

אַקוראַט ווי אין אַלטן בית־מדרש האָט געדאַוונט דער שטאָט־רב, ר' אליליעזער עפּשטיין, האָט אין נײַעם בית־מדרש געדאַוונט דער ראַבינער, ר' נתן־נאָטע גאָלדשטיין. זײַנע אָנהענגערס האָבן אים געהעצט אַז אויך אים קומט דער כבוד פון געבן חופּה־וקידושין און די מיצווה פון זײַן סנדק אויף אַ ברית. פאַר וואָס זשע לאָזט ער זיך באַהאַנדלען ווי אַ דאַרונטערדיקער כלי־קודש און באַגנוגט זיך מיט אַרויסגעבן מעטריקעס, מיט פירן דעם חשבון פון לוויות און חתונות? אויסער פאַר אַ קענער פון לשונות, האָט דער ראַבינער אויך געשטט פאַר אַ למדן, פאַר אַ ייד וואָס היט יידישקייט. און ער האָט געהאַט אַ הדרת־פּנים — אַ הויכער, אַ גלײַכער, מיט אַ באָרד ווי אַ וואַסערפאַל. האָט ער זיך געלאָזט איבערריידן פון זײַן צד און גענומען פאָדערן פון קהל אַז אויך ער זאָל האָבן דאָס רעכט צו געבן חופּה־וקידושין. אויך אים זאָל מען פון צײַט צו צײַט מכבד זײַן מיט סנדקאות אויף אַ ברית. דער רב האָט אויפן ראַבינערס תביעות געענטפערט די ראָשי־הקהל מיט אַזאַ פײַער ווי ער וואָלט געזאָגט קעגן גיים אין אַ צײַט פון גזירת־השמד, ווען מען דאַרף גיין אויף קידוש־השם.

"אויב מען זאָל עס צולאָזן, וועט עס זײַן אַ בזיה לדורות. צו וואָס זאָלן בני־תורה האָרעווען אויף לערנען, אַז פאַר קענען פלאַפּלען פּויליש מיט גראַמאַטיקע קריגט דער קאַזיאָנער ראַבינער דעם זעלבן כבוד ווי דער רב פון שטאָט? היה לא תהיה! איך בין גרייט אָפּטרעטן יעדן אונטערשטש צו זײַן אַ מסדר־קידושין און זיצן אויבן כסא־אליהו אויף אַלע בריתן — יעדן, אויסער דעם ראַבינער! און ווער עס גייט מיט אים, וועט האָבן דעם סוף פון קורח ועדתו."

דערהערט אַז דער הרב עפּשטיין פאַרגלײַכט אים און זײַן צד צו קורח ועדתו, האָט דער הרב גאָלדשטיין גענומען אָנטאָן צרות בעלי־בתים וואָס פאַרבעטן אים ניט אויף זייערע שימחות. אַ בעל־ברית האָט געמוזט צו אים קומען מיטן מוהל און צוויי עדות אַז מען האָט דעם בן־זכר טאַקע באַשניטן, כדי דער

ראַבינער זאָל מיט אַ טובה און גמילות־חסד דעם נײַ־געבוירענעם פֿאַרשרײַבן אין די מעטריקע־ביכער. אַ פּאָרל וואָס האָט גענומען חופּה־וקידושין בײַם שטאָט־רב האָט דער ראַבינער ניט פֿאַרשריבן, ביז דער חתן האָט נאָך אַ מאָל ניט מקרש געווען די כלה בײַ אים, דעם ראַבינער. האָבן בעלי־בתים זיך געקליגלט און פֿאַרבעטן בײדע רבנים — זײַנען בײדע ניט געקומען.

אײן מאָל איז צום ראַבינער אַרײַנגעקומען אַ בעל־הבית מיט לויטערע אײגן און אַ װײַסער באָרד, אַ בעל־הבית װאָס די שבתדיקע נשמה־יתירה לויכט פֿון אים אַרויס אויך אין דער װאָכן. דאָס מאָל איז ער געשטאַנען אַ צעקלעמטער און זיך אױסגעטענהט מיט הרב גאָלדשטײן. ״מײַ באַלד איך דאַרף אין נײַעם בית־מדרש, זײַט איר מײַן רב און איר דאַרפֿט זײַן דער מסדר־קידושין אויף מײַן זונס חתונה. דער אבי הכלה אָבער דאַװנט אין אַלטן בית־מדרש און זאָגט אַז ער װעט ניט קומען צו דער טאָכטערס חופּה, אויב דער מסדר־קידושין װעט ניט זײַן ר׳ אליעזר עפּשטײן. איז מיר אײַנגעפֿאַלן אַז מען זאָל פֿאַרבעטן דעם דײַן רפֿאל־לײמע און מײַן מחותן איז מסכּים. דער שכל איז מחייב אַז דער רב װעט ניט זײַן קעגן דעם זון דעם דײַן. און איר, רבי, האָף איך, װעט אויך ניט זײַן קעגן. מיר װײסן דאָך אַז צו רפֿאל־לײמען האָט איר גאָרניט. מען זאָגט אַפֿילו אַז איר זײַט אַלטע פֿרײַנד.״

״ניט סתם פֿרײַנד — גוטע חברים נאָך פֿון סלאָבאָדקער ישיבה. אײדער איך בין געפֿאָרן קײן בערלין שטודירן אין בית־מדרש לרבנים.״ האָט דער ראַבינער געענטפֿערט אַ דערפֿרײטער. פֿון אײן זײַט האָט אים ניט געפּאַסט אָפּצוטרעטן דעם שטאָט־רב, ניט צו פֿאַרלירן דעם אָנזען בײַ זײַן צד, פֿון דער צװײטער זײַט האָט ער אײַנגעזען אַז דורכן פֿאַרשטערן יידישע שימחות כדי אויסצופֿירן דאָס זײַניקע, מאַכט ער זיך אָן אַ װעלט מיט שונאים. איז אים שטאַרק געפֿעלן דער אײַנפֿאַל פֿון בעל־הבית, אויך רפֿאל־לײמע האָט צוגעשטימט צו זײַן דער מסדר־קידושין. אויב דער טאַטע װעט ניט זײַן קעגן. ״מסכּים.״ האָט ר׳ אליעזר געמורקעט מיט אַ פֿאַרקנײטשטן שטערן. אָבער װען ס׳האָבן זיך געמערט די צאָל בעלי־בתים װאָס האָבן גענומען פֿאַרבעטן דעם אַלטן רבס זון אויף זײערע מזל־טובס כדי יוצא זײַן פֿאַר בײדע צעקריגטע צדדים, און דער זון איז געגאַנגען, האָט דער טאַטע צו אים גע־שריגן.

״אויף דעם האָב איך דיך אױפֿגעבראַכט? ס׳װאָלט געפּאַסט אַז איך בין אויסן מײַן כבוד, ניט מען עס אָפּ מײַן זון און אַ זון איז מען דאָך ניט מקנא. מען זאָל אַ קאַזיאָנעם ראַבינער ניט באַטראַכטן אַ גלײַכן צו אַ רב בין איך אויסן? אויב אָבער בעלי־בתים רופֿן דיך אָנשטאָט מיך אָדער דעם ראַבינער און דו גײסט אונדז בײדן פֿאַרבײַטן, גיסטו דאָך דײַן הסכּמה אַז איך און יענער זײַנען גלײַכע צדדים. אָט דאָס איז דײַן כּיבוד־אָב? אָט דאָס איז דײַן כּבוד־התורה?״

מער איז רפֿאל־לײמע ניט געגאַנגען צו בעלי־בתים אויף שימחות. ער איז אָבער געגאַנגען אין געהײם דורך אַ הינטערטיר צום ראַבינער און זיך בײַ אים געבעטן ער זאָל אויסמײַדן מחלוקה, ביז דער ראַבינער האָט אים צו־געזאָגט אַז ער װעט פֿאַרקוקן אויף זײַן כּבוד װי װײַט ער קען. דעם הרב נתן נאָטע גאָלדשטײן איז געפֿעלן אַז זײַן יונגען־חבר פֿון סלאָבאָדקע קען בײַ אים פּועלן מער װי בײַם אײגענעם טאַטן. רפֿאל־לײמע האָט זיך אויך געשושקעט מיטן װײַב אין טונקעלן פּירהויז פֿון זײער דירה. די קינדער זאָלן ניט הערן װי ער רעדט מיט ביטערניש װעגן זײַן טאַטן און װײַער זײדן.

״איצט פֿאַרשטײסטו שוין פֿאַר װאָס איך האָב אַהערצו ניט געװאָלט אַריבערפֿאָרן? דער טאַטע איז זיכער אַז ער טוט אַלץ לשם־שמים, און אין דעם איז די גאַנצע צרה. פֿאַרן אײגענעם כּבוד קען אַ מענטש גאָרניט פֿירן אַזאַ פֿאַרביסענע מחלוקת װי לשם־שמים כּלומרשט. נאָר איך קען עס מער ניט אַריבערטראָגן! װאָוהין אַנטלױפֿט מען?״

מאַניע האָט דערפֿילט אַ ציטער אין אַלע גלידער, אַזױ קאַלט איז איר געװאָרן פֿון באַפֿאַלענעם עלנט און טרויער. זי האָט געװאָוסט אַז דעם רבס אַנדערע קינדער קענען מיט גאָרניט העלפֿן דעם עלטערן ברודער, װײַל אויך זײ זײַנען אין קריג מיטן טאַטן. האָט מאַניע גערעדט מיט דער שװיגער װאָס האָט זיך תּמיד באַשעפֿטיקט בלויז מיט דער בעל־הבתּישקײט. נאָר װען די שנור האָט מיט איר גערעדט, האָט די רביצין עלקעלע דורך איר ענטפֿער באַװיזן אַז כאָטש זי מישט זיך ניט, פֿאַרשטײט זי און לײַדט איבער געגנוג פֿון רבס הנהגה.

רפֿאל־לײמע איז געראָטן אין זײַן זײדן, דעם פֿריערדיקן זעמבינער רב. מײַן טאַטע איז געװען אַ גוטער, אַ קלוגער און איז מיט יעדן אויסגעקומען. װאָרעם מיר מײַן מאַן טאָקע פֿאַר אַז מײַן טאַטע האָט צו פֿיל נאָכגעגעבן און דערפֿאַר איז זעמבין געװאָרן קאַליע. איז װי קען איך בײַ אים פּועלן ער זאָל זיך מיט דײַן מאַן פֿירן אַנדערש װי מיט אַלעמען?״

רפֿאל־לײמע האָט אויסגעזען װי אײנער װאָס גײט הינטערװײַלעכץ. אין שרעק פֿאַרן טאַטנס דערצאָרנטן געשרײ, האָט ער זיך תּמיד פֿאַרדוקט אין פֿאַרשאָטנטע װינקעלעך. זײַן גוטער און אײדעלער שמײכל איז אים אין גאַנצן פֿאַרשװאונדן פֿון פּנים. ער האָט װי צוגעצױגן די שלעכטע װעטערן פֿון יעדן סעזאָן, װאָלקנס זײַנען אַרומגעשװאומען אין זײַנע אויגן, די האַרבסטיקע נעץ איז אים אַרײַן אין די בײנער. אין די װינקלען פֿון מויל האָט זיך אים אָפּ־געזעצט דער איבל פֿון איבערדריסיק־לאַנגע און שװערע פֿאַרחושכטע װינטער־טעג. בלויז װען ער מיט מאַניען האָבן זיך געסודעט אין דורכגאַנג פֿון זײער שטיבל האָט ער נאָך געשמײכלט. אין טונקעלן דורכגאַנג־צימער האָט מאַניע זײַן פּנים ניט געקענט זען, נאָר זי האָט דעם שמײכל געפֿילט אין זײַן װאַרעם קול. לסוף איז דער סוד צװישן מאַן און װײַב אַרויס. רפֿאל־לײמע האָט געלאָזט װיסן דעם טאַטן אַז ער פֿאָרט מיט זײַן הויזגעזינט קײן אַמעריקע. אַנשטאָט דעם אויסברוך פֿון כּעס װאָס דער זון האָט דערװאָרט, הלמאי איז צוגעלאָזט צו דער טרײפֿענער מדינה מעבר ליט, האָט אים דער טאַטע געענטפֿערט.

״פֿאַר לחיים ולשלום! װיסט איך האָב דיך אױפֿגעבראַכט האָב איך מיט יעדן טאָג אַלץ מער אײַנגעזען אַז דו ביסט ניט צוגעפּאַסט צו זײַן דער יורש פֿון מײַן כּסא־הרבנות, װײַל לויט דײַן נאַטור ביסטו אַ פּשרה־מאַכער. מיר דאָ שטופּן נאָך דעם װאָגן פֿון יידישקײט באַרג אַרויף, נאָר דו װילסט דעם אָנגעלאָדענעם װאָגן ניט אונטערהאַלטן. אין אַמעריקע אָבער האָט דער װאָגן זיך שוין אַראָפּגעקײַקלט אונטן און זיך איבערגעקערט, איז אפֿשר װעסטו דאָרט העלפֿן אים צוריק אױפֿשטעלן.״

מיט די נײַס האָט געקאָכט זעמבין. דעם רבס קעגנערס האָבן געזאָגט אַז דער זון אַנטלויפֿט פֿון טאַטן. דעם רבס אָנהענגערס האָבן געטענהט פֿאַרקערט. שולדיק איז זעמבין װאָס האָט צוגעלאָזט אַז דער דײַן זאָל לעבן אין דחקות. בײַ דער געזעגעניש אין בית־הרב האָט די רביצין עלקעלע נאָך אַלץ ניט געגלײבט אירע אויגן אַז רפֿאל־לײמע פֿאָרט אַװעק. זי האָט ניט געקענט אַרױסברענגען קײן װאָרט און נאָר געקוקט אויפֿן זון. אויף דער שנור און אויף די אײניקלעך װאָס זײַנען שוין מיט איר, דער באָבען, געװען אין אײן הויף. דער רב אָבער האָט זיך ניט פֿאַרלאָרן און געשריען צו זײַן רביצין.

״דאַרפֿסט זיך ניט קלעמען װאָס דײַן זון פֿאָרט אין אַ ניט־פֿרומער מדינה. אָט װי איך און ער זײַנען ניט שװה־בשװה, בין איך זיכער אַז ער װעט דאָרט ניט אָפּשערן די באָרד און ניט װערן אַ רב אין אַ שול װאו מאַנסלײַט און װײַבער זיצן צוזאַמען.״

בעת רפאל־לייבמע מיט זײַן הויזגעזינט האָבן געוואוינט אין זעמבין, איז זײַן פֿיל ייִנגערער ברודער שבתי־שעפּסל נאָך געזעסן אין ישיבֿה. פּונקט ווי רפאל־לייבמע האָט שטאַרק געליטן וואָס דער טאַטע פֿירט מחלוקת, איז שבתי־שעפּסל גרייט געווען זיך שלאָגן מיט יעדן וואָס האַלט אַז זײַן טאַטע איז אין עפּעס ניט גערעכט. אָדער אַז ער איז ניט פֿון די גדולי־הדור אין לערנען, אין חכמה, אין צידקות. אָבער וואָס מער שבתי־שעפּסל האָט זיך אַרויסגעשטעלט פֿאַר אַ קנאי און איבערגעגעבענעם זון, אַלץ ווייניקער האָט אים דער טאַטע געטרויט. אויך ווען ער האָט געזאָגט חידושים אין לערנען האָט זיך דער אַלטער טאַטע צוגעהערט מיט אומצוטרוי. אָדער שבתי־שעפּסלס חריפֿות האָט אים אויסגעזען אַ פֿאַרבלאָנדזשעניש, אַן אַחיזת־עינים, אָדער אַז ער זאָגט איבער פֿרעמדע תּורה פֿאַר אייגענער. זײַן מיינונג וועגן די זין האָט ר׳ אליעזר אַרויסגעזאָגט פֿאַר זייער מאַמען. „דײַן רפאל־לייבמע איז אַ נאָכגיביקער זינט ייִנגלווײַז, ווען קינדער זײַנען געוויינטלעך אײַנגעשפּאַרט. ער האָט שטענדיק ליב געהאַט זיך צו מישלען און איז שוין אַ צו־געשטעלטער מענטש. דערפֿאַר איז דײַן ייִנגערער זון לחלוטין ניט קיין געשטעלטער מענטש. ער איז אַ טומלער און אַליין אַ צעטומלטער." די רביצן עלקעלע האָט געהערט און געשוויגן מיט אַ פֿאַרשולדיקט פּנים, ווי אַ הכנעהדיק שטובמיידל וואָס דער בעל־הבית וואַרפֿט איר פֿאָר אַז די מאכלים זײַנען צוגעברענט.

בעת אַז דער טאַטע מאַכט אים אָפּ מיט דער האַנט, „מילא וואָס דער צעטומלטער רעדט דאָרט", האָט שבתי־שעפּסל זיך נאָך מער געקאָכט און געשטריטן פֿאַרן טאַטנס כּבֿוד. „דער טאַטע זאָל לעבן איז אַ יחיד בדורו אין זײַן קנאות, געגליכן צו אליהו הנביא בשעתו!" שבתי־שעפּסל האָט זיך געדבֿקט מיט פֿאַרמאַכטע אויגן אין פֿאַרפֿרעסטע פּיסקן ווי צו שמע־ישׂראל. אָבער ווען צום טאַטן זײַנען דערגאַנגען די ריד פֿון זון, האָט ער שטענדיק געהאַט דאָס געפֿיל אַז דער זון לאַכט אָפּ פֿון אים.

אַקוראַט ווי זײַנע בעלי־מחלוקת האָבן דעם אַלטן רבֿ געהאַלטן פֿאַר אַ מענטשן אָן רחמנות, האָבן די זעמבינער בני־תורה ניט געקענט פֿאַרגעסן זײַן זאָרג פֿאַר זיי. בעת אונטערגעוואַקסענע בחורימלעך זײַנען דאָס ערשטע מאָל געפֿאָרן אין דער פֿרעמד לערנען, האָט ר׳ אליעזר זיי אַרויסבאַגלייט ביז הינטער דער שטאָט, מיטגעגעבן אויפֿן וועג פּעקלעך עסנוואַרג, טאַשנגעלט און וואַרעמע בריוו צו די ראשי־ישיבֿות אַז זיי זאָלן די זעמבינער באַהאַנדלען ווי לײַבלעכע קינדער. ווען די לערנערס זײַנען צוריקגעקומען אויף יום־טובֿ, האָבן זיי מער פֿאַרבראַכט אין בית־הרבֿ ווי אין די אייגענע היימען. אין אַזעלכע טעג האָט ר׳ אליעזר געדאַוונט מיט די בני־תורה בײַ זיך אין בית־דין־שטוב. נאָך די תּפֿילות האָט ער די בחורים מכבד געווען מיט ווײַן און בראָנפֿן, מיט פּרוכט און קיכלעך. פֿון פֿרייד און נחת האָט דער זקן געפּאַטשט אַ האַנט אין אַ האַנט און אויסגערופֿן, „קינדערלעך, לאָמיר גיין אַ ריקוד!" בײַם טאַנצן האָט ער פֿון שׂימחה געוויינט און געשריגן צו די ישיבֿה־לײַט. „איר זײַט ~~ספֿרי־תּורות!~~ לעבעדיקע הייליקע ספֿרי־תּורות!"

שבתי־שעפּסל איז ניט געזעסן ווי אַנדערע לערנערס יאָרן לאַנג אין איין ישיבֿה. ער האָט ליב געהאַט צו פֿאַרברענגען יעדן זמן אין אַן אַנדער קיבוץ. ער איז אויך ניט אײַנגעזעסן בײַ זײַן שטענדער, נאָר זיך אַרומגעדרייט איבערן בית־מדרש מיט די הענט אין די קעשענעס און זיך געפּילפּולט מיט די אַנדערע לערנערס. „וואָס קוועטשט איר זיך אויף איין אָרט?" האָט ער אָפּגעלאַכט סײַ פֿון די תּלמידים סײַ פֿון די ראשי־ישיבֿות מיט די פֿודיקע בערד. נאָר יום־טובֿ בײַם טאַטן אין דער היים האָט ער זיך ניט געפֿירט אַנדערש פֿון די אַנדערע זעמבינער בני־תורה. ער האָט געטאַנצט און געזונגען מיט זיי אײַנ־אײנעם. אָבער מיט אים האָט זיך דער טאַטע ניט געפֿרייט, אַפֿילו אויסגעמיטן אים צו קוקן אין פּנים. ער האָט דעם זון געהאַלטן פֿאַר אַ לץ, אַ באַקרימער און אַ שטיק מטורף. מען קען קיין מאָל ניט וויסן וואָס ער האָט בדעה אָפּצוטאָן און ער אַליין ווייס אפֿשר אויך ניט אַ ווײַלע פֿריער. ר׳ אליעזר האָט תּמיד דערוואַרט אַז דער להכעיסניק זאָל מיט עפּעס אַרויסשפּרינגען — און ער האָט זיך דערוואַרט.

שבתי־שעפּסל, שוין איבער דרײַסיק, האָט זיך נאָך אַלץ אַרומגעדרייט אַ בחור. זײַן עלטערער ברודער רפאל־לייבמע האָט שפּעט חתונה געהאַט, ווײַל ער איז בטבע געווען אַ פּאַמעלעכדיקער, אַ ביסל אַן אומגעלומפּערטער, דערצו נאָך פֿאַרהוקעט און פֿאַרשראָקן פֿון טאַטן דעם קנאי. שבתי־שעפּסל איז געווען דער היפּוך: אַן אײַנגעריסער, אַ גרויסער אויס[illegible]ער, געשײַט און [illegible] יענער פֿון דער גמרא וואָס האָט געקענט שיסן און טרעפֿן אַ פֿייגל אין פֿלי. ער האָט געדענקט אָן אַ שיעור נעמען און אַדרעסן פֿון כּלות פּונקט ווי ער האָט געדענקט אויף אויסווייניק אָפּגעקאַכטע און אויסגעפּטשטע צענדליקער בלעטער פֿון פֿאַרשיידענע מסכתות. נאָר גראָד ווײַל ער האָט געהאַט אויסצוקלײַבן פֿון אַזוי פֿיל כּלות, האָט ער אויף יעדער געדרייט מיט דער נאָז. „ס'איז ניט דאָס!" און אויך דער אַלטער טאַטע האָט מורא געהאַט אים צו ריידן אַ שידוך, ווײַל ער וועט זיכער ניט האַלטן קיין שום קנין און צוזאָג.

ביז איין מאָל אַרומפֿאָרנדיק איבער די ישיבֿות איז שבתי־שעפּסל פֿאַרפֿאַלן געוואָרן אויף אַנדערהאַלבן יאָר און איז ניט געקומען אַהיים אַפֿילו אויף יום־טובֿ. פּלוצעם איז ער אַראָפּגעקומען קיין זעמבין שוין אַ חתונה־געהאַטער און מיטגעבראַכט זײַן ווײַבעלע — אַ קליינוואַקסיקע, נאָר מיט אַ גרויסן קאָפּ און הויך־אַרויפֿגעקעמטע געדיכטע שאָטנע האָר איבער אַן אַרויסגערוקטן שטערן. זי האָט געהאַט אַ קאַנטיק פּנים מיט שאַרפֿע איבערשטע קינבאַקן, אַ קורצע ברייטע נאָז, אַ מוילקאַסטן מיט בלאַנק־ווײַסע געזונטע ציין און אַ פּאָר גרויסע קויל־שוואַרצע פֿינקלדיקע אויגן פֿון אַ בידעמקאַץ. בעת שבתי־שעפּסל האָט אין טאַטנס הויז אַרײַנגעפֿירט זײַן ווײַבעלע, האָט זי געטראָגן אַן אַלטמאָדיש טונקל־בלוי מאַנטעלקלייד מיט לאַנגע אַרבל ביז די האַנט־געלענקען, מיט אויסגענייטע פּערלעך אויפֿן בוזעם ביזן צום הויכן קרעגעלע און מיט אַ שלעפּ פֿון הינטן ווי דער עק פֿון אַ פּאַווע. איר הוט מיט דער פֿעדער האָט אויסגעזען נאָך אַלטמאָדישער — אַ שיף מיט אַ מאַסטבוים. אויך שבתי־שעפּסל איז איבערגעטאָן פֿאַראַדנע, אין אַ געהאַקטן ראָק מיט אָפּגעראָנדיקטע פּאָלעס ביז די קני און אין אַ האַלבן צילינדער. קיינע פֿון די שוועסטערס האָט שוין דעמאָלט אין זעמבין ניט געוואוינט. טאַטע־מאַמע זײַנען געבליבן אַליין. ווען דער זון האָט פֿאָרגעשטעלט זײַן זיווג, האָט די רביצן עלקעלע פֿאַרלאָרן דאָס לשון און אויך דער רבֿ האָט לאַנג געשוויגן.

„ווי הייסטו?" האָט ר׳ אליעזר לסוף זיך אויסגעדרייט צו דער שנור און זי אָנגעקוקט מיט האַלב־פֿאַרשמורעטע אויגן. „זי הייסט דרעזל," האָט דער זון געענטפֿערט אַרויספֿעריש. „דרעזל! מיט אַ ייִד צווישן זײַן און למ״ד, אָדער אָן אַ ייִד?" האָט דער רבֿ איבערגעפֿרעגט אין אַ שפּאָטישן טאָן, ווי אַ פּאָרל וואָלט צו אים געקומען זיך גטן און ער וויל וויסן אַקוראַט ווי דער נאָמען פֿון דער אשה שרײַבט זיך, כּדי דער גט זאָל ניט ווערן פּסול. אָבער די רביצן עלקעלע האָט מער ניט געקענט שטיקן אין זיך דעם פֿאַרדראָס און אַרויסגעפּלאַצט אין אַ געוויין.

„פֿאַר וואָס האָסטו אונדז ניט געלאָזט וויסן אַז דו גייסט חתונה האָבן? פֿאַר וואָס האָסטו אונדז ניט פֿאַרגינען דעם נחת פֿון דיך פֿירן צו דער חופּה?"

„הערטס אַ מעשׂה! ווען איך וואַרט ביז מײַן מישפּחה וועט זיך אויסקלײַבן מיט דער חתונה, וואָלט מען בײַ מיר אויסגעקאַפּט די כּלה!" האָט שבתי־שעפּסל

פריילעך אַ געשריי געטאָן און געשמייכלט ליבלעך צום ווייַב ווי צו אַ קליין מיידעלע. „ניט אמת, דרעזעלע, אַז מען וואָלט דיך אויסגעקאָפּט?" נאָר די דרעזעלע האָט געשוויגן ווי אַ טויב־שטומע. מעגליך אירע גרויסע קויל־שוואַרצע פינטעלעכע אויגן האָבן געגלאַנצט נאָך ביטער. נאָך פינטעלעכער, און געלאָזט וויסן אַז זי זעט אַלץ און הערט אַלץ. שבתי־שעפּסל האָט געטומען דערציילן פון ווייַבס אָפּשטאַם און אַז זי איז אַ יורשטע פון אַ גרויס פאַרמעגן. דער טאַטע אָבער האָט באַמערקט אַז איידער ווען דער זון רעדט מיט התפּעלות פון ווייַב און פון גליק וואָס אים האָט געטראָפן, קלינגט אין זיין קול חוזק און זיינע אויגן ברענען מיט ליצנות.

די שטאָט זאָל קאָכן מיט זיין פירונג נאָך מער, האָט שבתי־שעפּסל זיך אַריינגעצויגן מיטן ווייַב אין אַן אכסניה, ניט ביי די עלטערן אין בית־הרב. זעמבינער תושבים וואָס האָבן אים געקענט זינט יינגלווייַז און געוואוסט אַז ער איז ניט קיין געשטעלטער, האָבן פונדעסטוועגן געגלייבט אַז ער קען זיין רב אין אַ גרויסער שטאָט. מען זעט דאָך אין זיין יעדן קער און ווענד אַז דער מוח טראָגט אים. און ווען ער איז געקומען אין בית־מדרש צום דאַווענען, האָט מען אים אָפּגעגעבן מזל־טוב און געפרעגט צי ער זוכט אַ רבנות. מיטן ווייַבס גדן און זיינע סטרונות קען ער דאָך איצט איינגעמען די גרעסטע שטאָט. „איך האָב כשרונות צו זיין אַ רב?" האָט ער זיך געוואונדערט. ער האָט געוואוסט אַז דער טאַטע האַלט אים פאַר אַן איפּכא־מסתברא, פאַר אַ בהול מיט אַן איבערגעדרייטן מוח וואָס קען לייַכט אָפּסקענען אויף כשר — טריף, און אויף טריף — כשר. „ניין! ניין!" האָט ער אויסגערופן. „ווי באַלד איך בין ניט אַזאַ בעל־הוראה ווי דער טאַטע זאָל לעבן, און האָב ניט אין זיך דעם ריטש פון אַ לייב קענען די פרייַע ווי דער טאַטע זאָל לעבן, און קען ניט מייַנעם אַ קעגנער צערייַסן עלעהיי אַ הערינג ווי דער טאַטע זאָל לעבן, איז ניט איך מעג און ניט איך וויל זיין אַ רב."

„אָט האָט דאָך אייַער עלטערער ברודער רפאל־לייבע יאָ אָנגעהאַלטן אַ רבנות אין אַ קליין שטעטל און איז נאָך דעם אויך געווען דיין ביי אונדז אין זעמבין, איידער ער איז אַוועקגעפאָרן קיין אַמעריקע. כאָטש אייַער עלטערער ברודער איז אין גאַנצן אַן אַנדער סאָרט מענטש ווי אייַער טאַטע זאָל לעבן," האָבן די בעלי־בתים געטענהט.

„הערטס אַ מעשה! דערפאַר איז דאָך רפאל־לייבע אַוועקגעפאָרן קיין אַמעריקע, ווייַל ער האָט איינגעזען אַז ער קען זיך מיטן טאַטן ניט גלייַכן," האָט שבתי־שעפּסל געלאַכט פון דער בעל־הבתישער קלאָץ־קשיא. ער האָט געדרייט מיטן קאָפּ אַן אויפהער, אים אַרייַנגעצויגן און באַלד צוריק אַרויס־געצויגן פון צווישן די שמאָלע אַקסל. די העזיות אויף זיין פּנים האָבן זיך געביטן אין אויגנבליק, אַז האָט ער זיך געשטיקט פון געלעכטער און באַלד געפלאַמט פון כעס. ביים ריידן האָט ער געוואָרפן מיט די לאַנגע דאַרע הענט און געדרייט מיט די פינגער. ווי ער וואָלט אין זיי געהאַט די גאַנצע תורה און די גאַנצע חכמה פון מיליי־דעלמא. און זיין קנייטש מיטן שטערן, צוק מיטן אַקסל און מאַך מיט דער האַנט, האָט געברענט דער עילוי וואָס כאַפּט אויף מיט אַיין אויער און פון ערשטן וואָרט דעם גאַנצן ענין. ער דאַרף גאָרניט פאַרשרייַבן, ער געדענקט אַלץ אויף אויסווייניק. נאָר קיין רב וועט ער ניט זיין, בשום אופן ניט. ער גייט אין מיסחר! און שבתי־שעפּסל איז מיטן ווייַבעלע אַוועקגעפלויגן אַזוי אומגעריכט ווי ער איז געקומען. מען האָט עס פון זיינע טאַטע־מאַמע ניט געהערט, נאָר דעם רבס מקורבים האָבן געמורמלט אַז ער איז אַפילו ניט אַריין צו די עלטערן זיך געזעגענען.

אַ צווייט מאָל איז שבתי־שעפּסל געקומען קיין זעמבין אויף דער מאַמעס לוויה. אַזוי ווי ס'איז געווען ערב פּסח און דער יום־טוב האָט באַפרייַט פון זיצן שיבעה, איז ער גלייַך פון דער רביצן עלקעלעס לוויה צוריקגעפאָרן צום ווייַב. מער האָט ער זיך אין זעמבין ניט באַוויזן. ניט פאַר דער קורצער צייַט וואָס דער רב האָט געלעבט מיט זיין צווייטער רביצן טאַמאַרע, און ניט זינט ער האָט געשטעלט אַ חופּה מיט זיין דריטער רביצן וויגאַסיע.

3

גראַדנע האָט דעם רייַכן אַלמן און פאַקטאָרס־קרעמער מנשה האַלבערשטאַט פיינט געהאַט פאַר זיין קמצנות. מען האָט אים באַרעדט אַז כדי צו שפּאָרן עלעקטריע, ציילט ער דאָס געלט ביי אַ נאַפטלעמפּעלע. דערנאָך לעשט ער אים אויך דאָס לעמפּעלע און חשבונט זיינע פאַרדינסטן אין דער פינצטער אויף אויסווייניק. די שטאָט האָט נאָך געדענקט זיין פרוי, אַ יונג ווייַבל מיט אַ צעפלאַמט פּנים און נאַסטיקע ליפּן, ווי זי וואָלט בסדר געשטאַנען ביי אַן אייזן וואָס ס'טושעט זיך קאַלבפלייש און ס'גייט אויף אַ ברוינע זיסע באַבקע. נאָר פון טרייַשאַפט צום מאַן האָט זי זיך אָנגעשטעקט מיט זיין כאַראַקטער און פירונג, פון שטענדיקער זאָרג זי זאָל ניט אויסגעבן קיין איבעריקן גראָשן, האָט זי פרי אָפּגעוועלקט. קלייַדלעך וואָס שכנות האָבן געהאַלטן ביים אַרויסוואַרפן און זי האָט זיי גענומען אויף שמאַטעס בלומרשט, אויף אַראָפּנעמען טעם פון סייַער, האָט זי איבערגעניצעוועט און געטראָגן. די קאַרגשאַפט האָט מאַן און ווייַב נאָך מער דערנענטערט און זי איז געשטאָרבן אַ פאַרליבטע אין זיין אייזען, חכמה און קענטשאַפט. דער פאַקטאָרס־קרעמער איז געווען אַ קענער אין די „שוואַרצע פינטעלעך"; האָט אים גראָדנע פאַר זיין קענטשאַפט פיינט געהאַט נאָך מער. כאָטש איבערגעזען שיינע ווערטלעך פון דער גמרא האָט מנשה האַלבערשטאַט ניט געוואָלטעט. ער האָט אויך געהאַט אַ קול נגינה און ליב געהאַט דעם עמוד. האָט מען וועגן אים זיך געווינצלט אַז בעת מען איז אים מכבד מיט אַן עליה צו דער תורה און מען פרעגט אים וויפל ער איז מנדב, טוט ער אַ בורטשע אַז ער וועט אָפּדאַווענען בייַם עמוד. מענטשן האָבן זיך געקרימט פון איבל, בעת מען האָט אים געזען אַרויסנעמען פון קעשענע אַ קליין אָפּגעריבן לעדערן בייַטעלע פון אַ ייד אַן אביון. די זעלבע לייַט אָבער האָבן באַקומען אויסגעצויגענע פּנימער, ווען זיי האָבן אים דעריזן אַרויסציען פון בייַטעלע פאַפּירגעלט אין פרעמדער וואַליוטע — הונדערט־דאָלאַרדיקע אַסיגנאַציעס. און זיינע צימערן האָבן זיך געפונען אַ סך אַלטע מעבלען מיט אויסגעריבענע בעזעסן און אַרויסגעקראָכענע ספּרונושינעס. האָבן מענטשן גערעדט אַז דערפאַר געפינען זיך ביי אים אַזוי פיל רייַכע ווינקעלעך, ווייַל ער האַלט אין זיי פאַרנייט פעקלעך געלט.

יעדער פאַרנאַכט איז זיין איינציקע טאָכטער דרעזל געזעסן אויף דער האַלב־איינגעזונקענער קאַנאַפּע, איבערגעצויגן מיט אַן אָפּגעבליאַקעוועטן רויט־געבלימלטן פּליוש און איבערגעקוקט צום פאָטן אין פאָטערשטול. מנשה האַלבערשטאַט האָט דער טאָכטער דערציילט וועגן פּירמעס און וואַרשטאַטן פון פאַקאַנס וואָס זיינען אַלט הונדערטער יאָר, וועגן געמאָלענע טעלערס און געשליפענע גלעזער. ער האָט אויך גערעדט מיט קלוגע שפּריכווערטער פון די יידישע ספרים, און דרעזל האָט צו אים אַריבערגעקוקט מיט אַ דרך־ארץ ביז שרעק, ווי נאָך אַלץ ניט זיכער אַז ער איז איר פאָטער. מנשה האַלבערשטאַט האָט אויסגעזען דער היפּוך פון זיין טאָכטער: אַ הויכער ברייטער ייד, מיט קליינע גרויע דורכדרינגענדיקע אויגן, מיט אַ שטאַרקער געמויערטער נאָז און אַ דרייַקאַנטיק פּנים. איבער דעם וואָס ער האָט געשאָרן די באָרד, האָט זיין פּנים אויסגעזען נאָך קאַנטיקער. די טאָכטער ווידער — אין שטענדיקער שפּאַנונג און אויפצאַפּל: אַ קליינוואַקסיקע, מיט גרויסע אויגן, פול מיט אומ־צוטרוי, און יעדע רגע גרייט אויף אַ ווילדן קעציש שפּרונג. אָבער ווי מנשה האַלבערשטאַט האָט אויך זיין טאָכטער געהאַט אַ פּאָר לאַנגע אַרויסגעקראָכענע אויערן פון צווישן אירע האָרקודלעס און זי האָט זיי תמיד געהאַלטן אָנגעשטעלט, ניט צו פאַרלירן אַ האָרט פון טאַטנס קלוגע רייד.

דער טאַטע האָט זיך מיט דער מאַמע געפירט ווי אַ לערער אויף דער לעקציע מיט זיין שילערין. כאָטש ער האָט מיט איר גערעדט ווייניק און לאַנג, איז ער קיין מאָל ניט געזעסן אַן אַ רעקל, אין אַ צעשפּיליעט העמד און אין שמעקעס. ער איז שטענדיק געווען אָנגעטאָן אין אַ טונקל־גרוי רעקל מיט אַ ווייס שטרייפעלע, אין אַ גומענעם קראַגן מיט אַ צוגעשפּיליעט שוואַרץ שלייפעלע, אין אַ סאַמעטן קאַמזויל מיט אַ זייגער־קייטל דורכגעצויגן דורך זיינע צוויי לעכלעך, און אין אַ פּאָר שוואַרץ־פינקלדיקע קאָמאַשן. דער רייכער אַלמן האָט זיך אַליין געפּוצט די קאָמאַשן מיט שוואַרצוואַקס און אַ שמאַטקעלע, אַליין געוואַשן דעם גומענעם קראַגן און אים אָנגעקראַכמעלט, און אַליין פאַרנייט און פאַרשטייפט מיט אַ נאָדל־פאָדעם די קנעפּלעך פון רעקל. אויך זיין פאַיאַנס־געטעכץ האָט ער געפירט אַליין, די מאַמע די הויז־ווירטשאַפט האָט בלויז באַדאַרפט קאָכן פאַר אים וועטשערע און אים אויסהערן.

ווי שטאַרק אָבער דער טאַטע האָט דערזען ניט פאַרבישופט מיט זיינע רייד און ווי ווייניק זי איז ניט אַרויס צווישן מענטשן, זיינען סוגרעסטוועגן צו איר דערגאַנגען די שפּאָטרייד אַז איר טאַטע קען ניט לעבן פון שרעק פאַר אויסגעבן אַ גראָשן. ווי ער קען ניט שטאַרבן פון פּחד ער זאָל ניט איבערלאָזן אַזוי פיל געלט. אויך ער אַליין האָט דער טאַטע דערציילט ווי מען איז אים אין בית־מדרש מבזה. אַפילו דעם שבת וואָס ער האָט יאָרצייט וויל מען אים ניט צולאָזן צום עמוד, הגם ער האָט אַ קול נגינה. שימחת־תורה, ווען מען גיט אַן עליה יעדן, לאָזט מען אים אויך צו לעצט. טאַמער כאַפּט ער זיך אַ מאָל אַרויס מיט אַ ווערטל פון דער גמרא, איז אָדער מען קערט זיך פון אים אָפּ, אָדער מען זאָגט אים אָפן אין פּנים אַריין אַז עס איז מיאוס צו קוקן ווי אַ ייד אַ לערנער איז אַזאַ קמצן. פון גרויס דרך־ארץ האָט דרעזל דעם טאַטן קיין מאָל ניט געפרעגט פאַר וואָס ער איז אַזוי קאַרג, נאָר כאָטש זי האָט אים זייער ליב געהאַט און ממילא ליב געהאַט זיין האָב־און־גוטס וואָס איז אים אַזוי טייער, האָט זי אין דער זעלבער צייט אויך פיינט באַקומען זיין געלט וואָס פאַרשאַפט אים אַזוי פיל בזיון.

איבער דער מלחמה האָבן אַלטע איטלענדישע פאַיאַנס־פירמעס אויפגעהערט אויסאַרבעטן סערוויזן. אַ טייל פאַבריקן אין בעקמעניץ און מעזריטש האָבן אויך נאָך דער מלחמה מער ניט באַנייט זייער אַרבעט. מנשה האַלבערשטאַט האָט פון דעם געוואוסט, האָט ער דאָס טייערע זעלטענע געשיר פאַרפּאַקט אין קאַסטנס און באַהאַלטן אין שטוב אויף יקרות. אַפילו די ביליקערע סחורה אין געשעפט האָט אים דאָס האַרץ ניט געלאָזט פאַרקויפן. כאָטש די קונים האָבן געצאָלט וויפל ער האָט פאַרלאַנגט, האָבן אים געציטערט די הענט ביים אָפּציילן אַ טוץ טעלערס. די קונים האָבן אויפגעהערט אַריינקומען און אים געשאָלטן: ער קרעכצט ביים פאַרקויפן די סחורה ווי ביים אָפּגעבן די נשמה, זאָל ער פלאַצן אינאיינעם מיט זיין געשיר!

מנשה האַלבערשטאַט האָט זיך פון דעם ניט געקלערט. ער האָט פאַמעלעך אויספאַרקויפט דאָס נאָר ביליקע גלאָזוואַרג און דעם אידעלערן פאַרפאַר בילעכווייז אַריבערגעטראָגן צו זיך אין די טונקעלע צימערן. דערנאָך האָט ער פאַרמאַכט דאָס געוועלב און איז אַרויס האַנדלען אויף דער בערזע וואו ער האָט אויך פריער געהאַנדלט מיט וואַליוטע. ביים סוף פון דער מלחמה, ווען מלוכות זיינען געפאַלן און די מאַכטן האָבן זיך געביטן אין איין ביימן — רוסן, דייטשן, באָלשעוויקעס און פאָליאַקן — האָט קיין בירזשעוויק אַזוי גוט ניט באַרעכנט ווי מנשה האַלבערשטאַט ווי די וואַליוטע וועט האַלטן מאָרגן. אינטצייס איז ער געזעסן אין סיפן שטול קעגן איבער דער טאַטער און זיין דרייקאַנטיק פּנים האָט קלוג געשמייכלט. ער האָט דערזען דערציילט ווען די איבערגעאיילטע ספּעקולאַנטן אויף דער בערזע וואָס זיינען געניזוקט געוואָרן און ווי ער האָט ווידער געמאַכט אַן אַפּותיקא.

"גאָלד אַז סע פאַלט היינט קען אַרויף מאָרגן, נאָר פּאַפּירגעלט, מאַרקן, קערענסקיס, סטעריוואָנצעס און זלאָטעס, די דאַרף מען אויסביטן אויף דאָלאַרן אין דער ריכטיקער מינוט. אַ בעל־שכל האַלט ניט דאָס גאַנצע געלט אין איין געשעפט. ווענן דעם איז פאַראַן אין דער גמרא . . ."

אַקוראַט ווי מנשה האַלבערשטאַט האָט געוואוסט ווען און ווי צו קויפן־פאַרקויפן אויף דער בערזע, האָט ער אויך געוואוסט ווען און ווי צו שטאַרבן. שוין הויך איבער די זיבעציק, האָט ער זיך איין מאָל געלייגט שלאָפן און איז ניט אויפגעשטאַנען. "אָט אַ בר־מזל! אַ קמצן זאָל האָבן אַזאַ גרינגן טויט!" האָט געזאָגט איינער גאָר אַן מורא אַז דער בר־מינן קען נאָך קומען אים וואָרגן. און אַ צווייטער האָט געזאָגט: "אַ שאָד וואָס ס'איז ניט מקוים געוואָרן מיין ברכה אַז ער זאָל איבערלעבן זיין געלט. שטעלט אייך פאָר ווי דאָס וואָלט אויסגעזען ווען ער פאַרקרענקט זיין גאַנץ געלט און בלייבט ווייטער לעבן אָן אַ גראָשן ביי דער נשמה!" אַ דריטער אָבער האָט געלאַכט פון ביידע אָפּלאַכערס. "ער איז געווען קליגער פון אייך. אַ ייד אַ בן־תורה, האָט ער געגלייבט באמונה שלמה, אַז אין גיכן וועט ער אויפשטיין תחית־המתים און געפינען ביי דער טאָכטער זיין גאַנץ פאַרמעגן ניט־אָנגערירט קיין גראָשן. די יורשטע האָט געווייס דעם זעלבן כאַראַקטער ווי איר טאַטינקע."

גראָדנער יידן האָבן פאַרשטאַנען אַז קהל וועט פאַרלאַנגען אַ סך קבורה־געלט און דעם בר־מינס טאָכטער וועט ניט וועלן געבן. חברה־קדישא וועט זיך אָפּזאָגן צו טאָן דעם מת דעם קמצן זיין רעכט און עס וועט זיך טאָן אויף טיש און אויף בענק. זיינען אַלע געבליבן דערשטוינטע: דרעזל האָט באַצאָלט וויפל קהל האָט פאַרלאַנגט פאַר אַ בכבודיקן אָרט אויפן בית־עולם. איר האַנדלונג האָט צוגעצויגן אַ גרויסן עולם צו דער לוויה און ביים פאַרשיטן דעם קבר האָבן אַלע געזען ווי די טאָכטער וויינט ביטער וואָס זי בלייבט אַליין אויף דער וועלט.

אין די שבעה־טעג האָט ביים געשטאָרבענעם אין שטוב געדאַווינט אַ מנין. די נייגעריקע מתפּללים האָבן געוואָלט כאַפּן אַ קוק אין די זייטיקע צימערן וואו עס שטייען די טייערע סערוויזן פון די געמאָלענע טעלערס. נאָר דרעזל האָט די זייטיקע צימערן געהאַלטן פאַרשלאָסן. און זאָל וואו מען האָט געדאַווינט האָבן זיך געפונען צעוואַקלטע וויגשטולן מיט אויסגעריבענע געזעסן, אַן עלמערל מיט אָרומגעפליקטע ספרים, ווייכע אויסגעשטאָפּטע פוסבענקלעך באַצויגענע מיט צעראָטע, פאַרשיידנפאַרביקע קליינע לאָמפּע טישעלעך און מער פון אַלץ — שטויסן אַלטע צייטונגען. ווי מען האָט דערציילט, האָט מנשה האַלבערשטאַט די אויסגעלייענטע צייטונגען געקליבן, ביז ער האָט זיי לסוף פאַרקויפט אויף דער וואָג צו שמאַטע־קלייבערס. זעט אויס אַז די טאָכטער האָט דערווייל ניט געהאַט קיין האַרץ זיי אַרויסצואוואַרפן. נאָך שבעה האָט דרעזל געדונגען אַ פּרוש ער זאָל זאָגן קדיש נאָך איר טאַטן אַ גאַנץ יאָר און זי אַליין האָט זיך אָפּגעשלאָסן אין די טונקעלע הויכע און קאַלטע חדרים פון איר וואוינונג. אין שטאָט האָט מען גערעדט אַז ס'איז איר געבליבן אַ גוואַלטיק פאַרמעגן. נאָר גערעדט האָט מען וועגן דעם אָן קינאה און מיט אַ ניט־היימלעך געפיל, ווי מען וואָלט דערוואוסט אַז פון זיצן אַליין אין די טונקעלע קאַלטע חדרים וועט די רייכע יורשטע זיך פאַרוואַנדלען אין אַ משונהדיק סירפּיסיק באַשעפעניש.

די שכנים פון די אַרומיקע גאַסן האָבן פריילין האַלבערשטאַט געזען דורכגיין אין אַ ברייט קלייד און הויכע געשנורעוועטע שיך. צוליב איר קורצן וואוקס האָט אַזאַ הילוך זי געמאַכט אויסזען קאָמיש. בפרט אַז פּונקט דעמאָלט איז געווען אין דער מאָדע דווקא קורצע ענגע קליידלעך און האַלבע שיכלעך. דרעזל איז געגאַנגען פון געשעפט צו געשעפט און איינגעקויפט אויסשטייער

פאר א כלה. זי האט אויסגעגעבן א פארמעגן אויף טישטעכער און בעטציַיג, אויף זיַידן אונטערוועש און איבערשטע מלבושים. זעענדיק ווי זי גייט סאַראַיַין טאָג־אויס ארויס פון די שענסטע געשעפטן מיט פעקלעך אונטער די אָרעמס, האט גראדנע פארשטאַנען אז די פריַילין האלבערשטאט גרייט זיך צו לעבן אין גאנצן אַנדערש ווי איר טאטע. מען האט אָבער ניט פארשטאַנען הלמאַי זי גייט שטענדיק אָנגעטאָן אין די הויכע געשנורעוועטע שיך פון א יידענע א שלומפער וואס דארף דורכבראָדזשען קאלוזשעס וואסער.

די קלאַנגען אַז די פריַילין האלבערשטאט קארגט ניט און דינגט זיך ניט ביַים איַינקויפן איר אויסשטיַיער האבן צוגעצויגן יונגעליַיט וואס זוכן א שידוך מיט תכלית. מילא, איז זי ניט קיין יפהפיה! ווי באלד אָבער זי האט ניט דעם טאַטינקעס כאראקטער, וועט מען מיט איר קענען אויסקומען. יעדער פון די קאַנדידאַטן אויף א חתן האט זיך שוין פארגעשטעלט ווי ער וועט בעל־הבית פון אירע טעג, פול מיט גאָלדענע מטבעות. ווי מען דערציילט, האלט זי אין אירע צעפאלענע שטולן איַינגעניַיטע פעקלעך דאלארן. און דרעזל האט שוַיַיגנדיק צוגעשטימט צו די שדכנים זיך צו טרעפן מיט די בעלנים אויף איר און זי האט אויך געשוויגן ביַים אויפנעמען די חתנים אין איר באַסט־צימער. די יונגעליַיט האבן גערעדט און די כלה האט זיי אָנגעקוקט אַזוי לאַנג, ביז פאר איר איז קלאר געווארן אַז ווי זיַינען אויסן איר געלט. און פאר זיי איז קלאר געווארן אַז אָט די שטיף־רַיַיכע מיאוסע מרשעת וועט זי ניט נעמען. איר בראָקירן מיט די בחורים האט נאָך מער פארשטארקט דאָס געריידט אַז זי איז אַנער־ריַיך.

פונקט אין יענער צײַט האט שבתי־שעפסל עפשטיין איבערגעלאזט די ישיבה אין ראדין אין מיטן ווינטער און זיך ארויסגעלאזט אויסן וועג קיין קאמעניעץ אדער קיין ראמיר, אדער קיין קלעצק. ער האט נאָך אַליין ניט געוואוסט אין וועלכער ישיבה ער וויל פארן ביז סוף זמן, ערב פסח. דערוויַיל איז ער אונטערוועגס שטעקן געבליבן אין גראדנע און זיך אויסגעפרעגט אויף שידוכים. צווישן לערנערס איז מען ניט געווען זיכער צי דער שבתי־שעפסל עפשטיין איז אַזא קענער אין ש״ס און פוסקים ווי ער האלט זיך. ער איז אָבער זיכער דער גרעסטער ידען אין אַלע רבנישע און בעלי־בתישע שידוכים אין דער ליטע. פונדעסטוועגן האט ער פון אַזא דרעזל האלבערשטאט נאָך ניט געהאט געהערט, ביז א שדכן האט אים דערציילט און אויסגעפירט: אַדרבא, זאָל ער וויַיזן א קונץ און געפעלן אָט דער קאפריזנער פריַילין. וועט ער אריַין אין א שמאַלצגרוב. געלט שפילט ביַי איר קיין ראָלע ניט. אַקוראַט ווי איר טאטע וואלט זיך געלאזט קוילען פאר א גראָשן, איז זי אַן אויסברענגערקע.

שבתי־שעפסל האט דערפילט א היץ אין די ביינער. א סמאַליע ווי פון א פראסט אין שטערן. אויף כפרות דארף ער איר געלט! נאָר ער וועט וויַיזן א וועלט ווי אָט די רַיַיכע יורשטע וועט צו אים ווערן צוגעזאָטן! און ווען ער האט דערזען די מדוברת, האט עס אים נאָך מער אויפגעקאָכט: אַזא קליין וויַיבעלע די גרייס פון א פיַיג, אַזא מורנע מיט א קורצער ברייטער נאָז — וועט אים זאָגן ״ניין״?

אין שטוב האט געטונקלט. דרעזל האט זיך ניט גערירט פון אָרט ווי צוגעשמידט צום שטול. זי האט געטראָגן א שווארץ סאַמעטן בלוזקעלע מיט א וויַיס קעלנערל, א האלב קליידל און אירע הויכע געשנורעוועטע שיך. דורך די פענצטער האט פון דרויסן אריַינגעשיַינט א בלוילעכער מאַטאָווער שניי, די אָפגעריבענע שטוב־חפצים האבן געהוייערט פארוועבטע אין שאָטנס און אין גרוי. פון לאָמפ איז אויף דרעזלס שטערן געפאלן א געלבלעך־גאָלדענער פלעק, אירע אויפגעריסענע שווארצע פארשעריישע אויגן האבן געגלאַנצט פון געהיימער דערוואַרטונג. זי האט אויסגעזען ווי א מכשפה וואס האט באַגעגנט א מכשף און וויל אויסגעפינען ווער פון זיי ביידן קען מער כישוף.

א גאַנצן אָוונט האט שבתי־שעפסל דערציילט וועגן זיַין מישפחה וואס איר ייחוס גייט אויף צוריק ביז קיין שפאַניע: פון אַלע דאָרטיקע רַיַיכע און חשובע מישפחות זיַינען די רַיַיכסטע און חשובסטע געווען די בענוועניסטעס. די זיַינען געווען קעניגלעכע הויפליַיט מיט א סך ניטער און גרויסע טיטלען פון גראַנדן — דאָס איז אַזא סאָרט פרינצן, מיט ברייטע קיַילעכדיקע היט און שטרויספעדערן, אין הויכע שטיוול, אין קורצע הויזן און מיט שווערדן ביַי דער זיַיט. ווען ס׳איז אָבער ארויס די גזירה אַז אַלע יידן מוזן זיך אויסשמדן אָדער אַוועק פון שפאַניע, האָבן די בענוועניסטעס איבערגעלאזט זייער גאַנץ האָב־און־גוטס און זיַינען אַוועק איבער דער וועלט. א טייל פון דער מישפחה האט זיך באַזעצט אין טערקיַי און אין לאַנד פון די גרעקן, זיי האָבן דאָרט געבוירן קינדער און קינדס־קינדער און הייסן נאָך ביז היַינט די בענוועניסטעס, די זיַינען ספרדישע יידן. א טייל אָבער פון יענע גולי־ספרד, ווי מען רופט אויף לשון־קודש די ארויסגעטריבענע שפאַנישע יידן, האָבן געוואַנדערט און געוואַנדערט ביז ווי זיַינען אָנגעקומען אין א שטעטל אין דיַיטשלאַנד מיטן נאָמען עפשטיין און זיך דאָרט באַזעצט. מחמת דעם האָבן זיי געביטן דעם פריערדיקן נאָמען בענוועניסטע אויפן נאָמען עפשטיין. און אַזוי רופט מען זיי עד היום הזה. נימצא, אַז די אַשכנזישע עפשטיינס זיַינען פונקט אַזעלכע פרינצן ווי זייערע שוועסטערקינדער, די ספרדישע בענוועניסטעס. ״און איך בין א דאָן שבתי־שעפסל בענוועניסטע!״ האט דער חתן־בחור אויסגערופן מיט דער לינקער האַנט אויף דער היפט, דאָרט וואו ביַי די גראַנדן איז געהאַנגען די שווערד, און די רעכטע האַנט אויפגעהויבן אין דער הויך ווי צו א פאַראַדנער באַגריסונג.

״איר זיַיט אָבער ניט פון די פרינצן וואס שטאַמען פון דוד המלך,״ האט דרעזל שפּאָטיש געשמייכלט פון יונגנמאַן וואס באַרימט זיך מיט זיַין ייחוס. ״דער טאַטע האט מיר דערציילט אַז ס׳זיַינען דאָ יידן וואס קענען אויפוויַיזן זייער אָפּשטאַם פון דוד המלך.״

״און אַז זיי זאָגן, גלייבט איר זיי? א ממזר קען אויך זאָגן אַז ער שטאַמט פון דוד המלך, באַוויַיזט אים אַז ניט,״ האט שבתי־שעפסל זיך צעלאַכט מיט א הילך און א קנאַל ביז צום הויכן באַלקן אין גרויסן טונקעלן און שטויביקן גאַסטצימער. ער האט אין דער מינוט פיַינט געהאַט די כלה מיטן וויַיסן קרעגעלע פון א צנועה, אַזא סטינקע! נאָר גראָד ווײַל זי וויַיזט אים אַרויס א ווידערשטאַנד, וועט ער זי איַינברעכן, איַינבייגן. שבתי־שעפסל האט געפילט אַז דווקא מיט זיַין דערצאָרנטן חוצפהדיקן און שפּאָטישן אָרט ריידן נעמט ער ביַי איר אויס. האט ער א געשריי געטאָן: ״אַפילו די גמרא זאָגט אַז ס׳זיַינען פאַראַן יידן וואס שטאַמען אָפּ פון גויים וואס האָבן פאַרגוואַלטיקט יידישע טעכטער.״ אָט אַזוי ווי זי הערט! זינט די נעבוכדנצר פון בבל ביז צו די רוסישע קאָזאַקן די פּאָגראָמשטשיקעס האט מען פאַרגוואַלטיקט יידישע טעכטער און ס׳זיַינען געבאָרן געוואָרן מעַרוואָצעס. די עפשטיינס אָבער און זייערע שוועסטערקינדער די בענוועניסטעס זיַינען פון די אַמאָליקע הונדערט־פּראָצענטיקע יידן. פאַראַן ביַי יידן א נביא, הייסט ער עובדיה און ער האט איבערגעלאזט בלויז איין קאַפּיטל. דערפאַר איז זיַין אַיטלער וואָרט צו גליַיך מיט גאָלד, געפינט זיך ביַי אים א פסוק, וגלות ישראל אשר בספרד, דאָס הייסט, אַז די יידן זיַינען געזעסן אין שפאַניע זינט חורבן ירושלים, און אָט פון יענע יידן שטאַמען עס די עפשטיינס.

״איך קען עפשטיינס אין גראָדנע, איך קען עפשטיינס אין ביאַליסטאָק, און זיי זיַינען גאָרניט אַזעלכע וואַזשנע פרינצן,״ האט דרעזל זיך אָפּגעוועַרט מיט פאַרביסענע ליפּן. ״איך האָב אויך פון טאַטן עס קיין מאָל ניט געהערט.״

״אַיַיער טאַטע, א ליכטיקן גן־עדן זאָל ער האָבן, האט עס ניט געוואוסט,

וויל איר זײַט פֿון די האַלבערשטאַטס, ניט פֿון די עפּשטיינס." האָט דער חתן געוואָרפֿן מיט די הענט און איז אונטערגעשפּרונגען. "אָבער איך האָב פֿון מײַן טאַטן זאָל לעבן יאָ געהערט און איך ווייס ווי אונטערצושיידן אַן אמתן עפּשטיין פֿון אַ נאָכגעמאַכטן עפּשטיין. די אמתע עפּשטיינס, די שוועסטער־קינדער פֿון די בענוועניסטעס, זײַנען אַלע פֿון שבט לוי, ווי משה רבנו און אהרן הכהן. בעת די נאָכגעמאַכטע עפּשטיינס זײַנען ניט קיין לוויים. דעריבער שרײַבט זיך דער טאַטע זאָל לעבן אונטער "ר׳ אליעזר הלוי עפּשטיין". מײַן טאַטע זאָל לעבן איז שוין איבער פֿופֿציק יאָר רב אין זעמבין און אַ וועלט פּרײַסלט זיך פֿאַר זײַן תורה און חכמה, פֿאַר זײַן פֿרומקייט און ייחוס."

וואָס משונהדיקער דער חתן־בחור האָט גערעדט, אַלץ מער האָט זיך דרעזל צוגעפּנעקאַרטשעט אין טיפֿן שטול און אויך אים געקוקט מיט אַ פּאָר אויגן פֿול מיט אַנגסט. זי האָט געזען אַז אַקוראַט ווי די פֿריערדיקע חתנים, וויל אויך דער איצטיקער איר נעפּעלן, נאָר ער קוואַפּעט זיך ניט אויף איר געלט, אַ סימן — ער צעדרעמאָניעט זיך ניט מיט איר און שרײַט אַפֿילו אויף איר, מיט אים וועט איר זײַן פֿריילעכער ווי מיטן טאַטן. דער טאַטע האָט טאָקע גערעדט קלוג, זייער קלוג, מער ניט שטענדיק אַזוי געלאַסן און אין זעלבן טאָן, ווי אַ שיטערער רעגן וואָס קלאַפּט אַסיענציים אויפֿן בלעכענעם דאַך. צײַטנווײַז האָט זיך איר געוואָלט אַרויסלויפֿן אין דרויסן מיט אַן אויפֿגעריסן מויל און אַרײַנאָטעמען אין זיך שניי, ווינט, באַדיי רויך פֿון קוימענס, אַזוי ענג און דושנע איז איר געוואָרן מיטן טאַטן אין די טונקלע פֿאַרמאַכטע צימערן. זי האָט אָבער געוווּסט אַז אַלע האָבן איר טאַטן פֿײַנט און זי איז די איינציקע וואָס האָט געדולד אים אויסצוהערן, טאָר זי אים ניט איבערדרײַען און קרענקען. אָבער מיט אָט דעם בחור איז פֿריילעך און לעבעדיק. ער איז ניט קיין קלענערער וועלטמענטש פֿון איר טאַטן. ער קען זיך אין די שוואַרצע פֿינטעלעך ניט ערגער פֿון איר טאַטן. און דרעזל האָט זיך אָפּגערופֿן.

"אַז מען שטאַמט פֿון אַזעלכע אדללײַט ווי איר, דאַרף מען אויך האָבן אַן אייגענעם דאָקטער, אַ לײַבדאָקטער."

שבתי־שעפּסל האָט אָנגעקוקט די פּרײַלין מיט אַזעלכע פֿאַרוואונדערטע אויגן ווי זי וואָלט אים אויפֿגעוועקט פֿון שלאָף און ער דערזעט אויף דער וואָר די שיינע פּרינצעסין וואָס ער האָט פֿון איר געחלומט. "און מיר איז באַרניט אײַנגעפֿאַלן אַז איך דאַרף האָבן אַן אייגענעם דאָקטער אויך." האָט ער קרומלעך געשמייכלט. אַלע שטריכן אויף זײַן פּנים האָבן געצוקט און געציטערט ווי ער וואָלט זיך קוים אײַנגעהאַלטן פֿון אַרויספּלאַצן אין אַ געוויין אָדער אַ געלעכטער. ער האָט אָבער ביידע זאַכן ניט געטאָן, בלויז אַרויסגעשפּאַצירט אין דרויסן מיט אַ שטײַפֿן פֿאַרריסענעם קאָפּ און דרעזלען צוגעוואָרפֿן אַ פּאָר ווערטער איבער זײַן לינקן אַקסל, זי זאָל זיך איבערלייגן. מאָרגן אינגט וועט ער ווידער קומען.

בעת זי זײַנען שוין געווען חתן־כּלה האָט אים דרעזל געזאָגט אַז זי וויל פּראַוועט אַ גרויסאַרטיקע חתונה און פֿאַרבעטן זײַן גאַנצע רבנישע מישפּחה. שבתי־שעפּסל האָט אָדש אַ צאַפּל געטאָן פֿון קאָפּ ביז די פֿיס: חלילה! אַן אשכנזישער עפּשטיין פֿון די ספֿרדישע בענוועניסטעס טאָר ניט חתונה האָבן מיט אַ האַלבערשטאַט. און ווען זײַן טאַטע וועט זיך עס דערוויסן, וועט ער צום שידוך ניט צולאָזן. קיין מאָל אין דער וועלט ניט! דעריבער וועלן זיי פֿאָרן צו זײַנע טאַטע־מאַמע ערשט נאָך דער חתונה

און אַזוי האָט שבתי־שעפּסל געטאָן.

4

איבער גלײַלער וואָס ער האָט געפּלעפֿט טאַטע־מאַמע מיט זײַן חתונה אַן זייער וויסן, האָט שבתי־שעפּסל נאָכן צוריקקומען מיטן ווײַב קיין גראָדנע אַנגעהויבן פֿון דעם וואָס זײַן שווער מנשה האַלבערשטאַט האָט געענדיקט — מיט האַנדלען אויף דער בערזע. נאָר די צײַטן האָבן זיך שוין געביטן. די שטאָט איז מער ניט אַריבער פֿון איין מלוכה צו דער צווייטער. די גרענעץ צווישן רוסלאַנד און פּוילן האָט זיך אײַנגעשטעלט. מען האָט בײַם בײַטן וואַליוטע מער ניט געקענט אַזוי פֿיל פֿאַרדינען און אויך ניט פֿאַרלירן. פֿונדעסטוועגן האָט שבתי־שעפּסל באַוויזן אַ קונץ און יאָ פֿאַרלאָרן געלט אין ספּעקולאַציעס. דרעזל האָט אײַנגעזען אַז איר מאַן איז אַ דרייקאָפּ. האָט זי אים דערציילט אַ משל וועגן אַ גוטן שנײַדער וואָס רעכנט צען מאָל איבער אײדער ער שנײַדט די סחורה און וועגן אַ שלעכטן שנײַדער וואָס ניט גלײַך דעם שטאָף אַ צעקראַץ און פֿאַטערט דעם אַנצוג. "די חכמה האָסטו אוודאי געהערט פֿון דײַן קלוגן טאַטן, אַ ליכטיקן גן־עדן זאָל ער האָבן." האָט שבתי־שעפּסל נעלאַכט. פֿונדעסטוועגן האָט ער אײַנגעשטימט מיטן ווײַב אַז ער טויג ניט פֿאַר דער בערזע. דאָרט איז טויט־נודנע. געציילטע בירזשעוויקעס דרייען זיך אַרום און זשומען, עלעהיי אַ פּאָר געפֿאַנגענע פֿליגן אין אַ פֿלאַש.

ווי באַלד אַז ס׳איז איצט ניט קיין צײַט פֿאַר געלטהאַנדל, האָט שבתי־שעפּסל זיך גענומען צו אַ געזונטן געשעפֿט וואָס ס׳איז ניטאָ דערבײַ קיין שווינדל. ער האָט אויפֿן אַלטן מאַרק געקויפֿט בײַ דאָרפֿסלײַט און פֿאַרקויפֿט צו שטאָטלײַט גרינס־וואַרג, געטריקנטע פֿלוימען און האָניק. ווי אויך דאָס איבערבלײַבעכטס פֿון האָניק אויף צו מאַכן מעד, און דעם וואַקס אויף צו ציען ליכט, פּעדעם. אויסער דעם האָט ער אויף שמוקלערשער גאַס צווישן צוויי געבײַדעס אָפּגעקויפֿט אַ פּלעצל, אַרומגעצאַמט מיט אײַזערנע שטאַכעטן, און דאָרט אויסגעשטעלט צו פֿאַרקויפֿן צוויי מאַרט אַרטיקלען: געטעסעטע שטיינער אויף מצבות און מכשירים פֿאַר פֿעלדאַרבעט. אַ קאָסמאַשין, שטאָלענע קאָסעס אויף לאַנגע שטעקנס, קורצע שנײַדמעסערס, קירקעס, רידלען.

אָפּט מאָל האָט שבתי־שעפּסל איבערגעלאָזט זײַנע געשעפֿטן אויפֿן אַלטן מאַרק און איז אָפּגעשטאַנען אַ גאַנצן טאָג אויפֿן פּלעצל אויף דער שמוקלערשער גאַס, ביז ער האָט זיך דערוואָרט אויף אַ קונה וואָס האָט געזוכט אַ שטיק שטיין אויף אַ מצבה, אָדער ס׳האָט זיך באַוויזן אַ פּויער וואָס האָט באַדאַרפֿט אַ מכשיר אויף פֿעלדאַרבעט. בײַם פֿאַרקויפֿן האָט שבתי־שעפּסל זיך געשטעלט די קלענסטע פֿאַרדינסטן, צײַטנווײַז האָט ער אויך פֿאַרקויפֿט אונטערן קרן. טאָמער איז דער פּרײַז שפּעטער געקומען מיט אַ טענה אַז דער מצבה־שטיין ברעקלט זיך בײַם אויסקריצן די אויפֿשריפֿט, אָדער דער פּויער האָט זיך געקלאָגט אַז די קאָסעס צעברעכן זיך, האָט שבתי־שעפּסל אַ צי געטאָן מיט די דאַרע אַקסל און געענטפֿערט פֿריילעך: איז וואָס דאַרפֿן זיך די קונים זאָרגן? זאָלן זיי נעמען אַן אַנדער מצבה־שטיין, אַן אַנדער קאָסע. בײַם פֿאַרקויפֿן אָבער אויפֿן אַלטן מאַרק די פּראָדוקטן צו יידישע קונים האָט ער גערעדט אומגעדולדיק, גרויסהאַלטעריש און מיט ביטול: איז וויפֿל זײַנען זיי גרייט צו צאָלן אַז דינגען זיך, וויפֿל? פֿון דער אַנדער זײַט האָט ער יעדן געטרויט אויף באָרג. און ווען די איבערקויפֿערס אָדער בעל־הביתטעס האָבן אים נעפּרעגט: ער פֿאַרשרײַבט גאָרניט וויפֿל מען איז אים געבליבן שולדיק? האָט ער געענטפֿערט מיט גאווה, "איך געדענק אויף אויסווייניק גאַנץ ש״ס און אַלע פּסוקים, וועל איך ניט געדענקען אײַערע גראָשנס?" אין גיכן איז ער געבליבן אַן געלט און אַן סחורה, נאָר גלײַך גענומען ריידן מיטן ווײַב פֿון אַ נײַ געשעפֿט.

"דו פֿאַרשווענדסט דאָס געלט וואָס מײַן טאַטע האָט אַ גאַנץ לעבן געקליבן," האָט דרעזל געוויינט. "אויף דעם איז דאָ בײַ אונדז אַ פּסוק, אַז דער רשע גרייט אָן, כּדי דער צדיק זאָל אויסגעבן." האָט דער מאַן געלאַכט ווי דער אשמדאי. "מײַן טאַטע איז בײַ דיר אַ רשע? האָסט אײַנגעקויפֿט שטיינער מיט אײַזנס און זיי צעטיילט צווישן גויים. האָסט מיט גויים מער אײַנזעעניש ווי

מיט דײַן ווײַב," האָט דרעזל נאָך העכער געוויינט. "ס'זאָל ניט קומען צו קיין חילול־השם דאַרף מען ניט קוקן וויפל געלט ס'קאָסט. און וואָס קען זײַן אַ גרעסערער חילול־השם ווי בעת אַ קריסט דערציילט אַז אַ ייד האָט אים באַשווינדלט?" האָט שבתי־שעפּסל צום ווײַב אַראָפּגעשריגן מיט אַ געמאַכטן כעס, ווי ער וואָלט גערעדט צו אַ קליין מיידעלע. "אין דער גמרא ווערט געבראַכט אַ מעשה וועגן תנא שמעון בן שטח וואָס זײַנע תלמידים האָבן בײַ אַ גוי געקויפט פאַר אים אַן אייזל. האָט דער תנא אויפן האַלדז פון אייזל געפונען אָנגעהאָנגען אַ דימענט און אים צוריקגעגעבן זײַן פריערדיקן בעל־הבית. און אַז זײַנע תלמידים האָבן אים געפרעגט פאַר וואָס ער האָט עס געטאָן, האָט ער זיי געענטפערט; וואָס מיינט איר, שמעון בן שטח איז אַ פאַרכאַפּער? צו הערן ווי אַ ניט־ייד לויבט דעם גאָט פון די יידן איז בײַ שמעון בן שטח ווערטפולער פון אַלע אוצרות פון דער וועלט. נאָר וואָס פאַרשטייט אין דעם אַ יידענע? און פון וועמען האָסטו וועגן דעם געקענט הערן, פון דײַן טאַטן דעם קמצן און עם־הארץ? אַ ליכטיקן גן־עדן זאָל ער האָבן," האָט שבתי־שעפּסל זיך ווידער פונאַנדערגעלאַכט ווי דער אַשמדאַי.

דרעזל האָט געשלונגען די טרערן און איז געציטערט פון באַליידיקונג. נאָר זײַן שדכנישער געלעכטער און וואַרפן מיט זאָגעכצן פון די הייליקע ספרים האָט אויף איר געווירקט אַ סך מער ווי אַ מאָל דעם טאַטנס געלאַסענע און קלוגע שפּריכווערטער. גוט, האָט זי געזאָגט, אויב זײַן נײַ געשעפט וועט איר געפעלן, וועט זי אים געבן געלט. נאָר זאָל ער אויפהערן באַליידיקן איר טאַטן און ענטפערן פאַר וואָס אים איז אײַנגעפאַלן אָפּצודינגען אַ פּלאַץ און דאָרט אויסשטעלן צו פאַרקויפן שטיינער אויף מצבות מיט אײַזערנע כלים צו באַאַרבעטן פעלדער? זי האָט אין איר לעבן ניט געזען און ניט געהערט מען זאָל אַזעלכע אַרטיקלען פאַרקויפן אינאיינעם.

"וואָס מיינסטו, דאָן שבתי־שעפּסל בענטשעניסטע איז דיר אַ סוחר פון שמוקלערשער גאַס אין גראָדנע? וואָס קיינעם וועט ניט אײַנפאַלן וועט מיר יאָ אײַנפאַלן?" האָט ער שטאָלץ אויסגערופן. איצט אָבער האָט ער אַ פּלאַן וואָס וועט אויך איר געפעלן. ער וויל צוריקגיין צו דער גמרא, לערנען טאָג און נאַכט. "אַז דו וועסט לערנען טאָג און נאַכט, קענסטו נאָך מיט דער צײַט ווערן רב אויף דײַן טאַטנס אָרט," האָט דרעזל זיך דערפרייט. שבתי־שעפּסל איז אויפגעשפּרונגען ווי דער טורדוס אויף אים וואָלט זיך אָנגעצונדן.

"דיר ווילט זיך ווערן די זעמבינער רביצן אויף מײַן טאַטעס אָרט? קיין מאָל אין לעבן ניט! און איך וויל אויך ניט פאַרנעמען דעם טאַטנס כסא־הרבנות. קיין מאָל אין לעבן ניט! איך וויל לערנען תורה לשמה און דערבײַ מאַכן געלט אין מיסחר. פאַרשטייסטו אַזאַ היכי־תמצא?"

שבתי־שעפּסל האָט זיך דערטראַכט אַרײַנצולייגן געלט אין אַ געשעפט מיט אַ שותף אַן אויסטויגער וואָס וועט זיך מיט אים טיילן דעם ריווח. מחמת דעם איז ער אַרײַן אין אַ משא־ומתן מיט אריה־לייב האַלפּערין, אַ יונגערמאַן פון אַ מישפּחה וואו אַלע מאַנסלײַט זײַנען געזעסן אויף רבנישע שטעלעס, בלויז ער אַליין איז אַרײַן אין מיסחר.

אריה־לייב האַלפּערין האָט אין ביאַליסטאָק געהאַט אַ טעקסטיל־פאַבריק וואו פרומע יידן צו גלײַך מיט פּאָליאַקן האָבן געאַרבעט אויף מעכאַנישע וועבשטולן. ווי אַנדערע טוך־פאַבריקאַנטן האָט אויך האַלפּערין זיך פאַרמאָסטן אויף גרויס — עפענען אייגענע סחורה־לאַגערן אויך אין כאַרבין, אין שאַנכײַ, און דאָרט פאַרקויפן שטאָפן אויף מאַנטלען, וואַלענע דעקעס, טישטעכער. אים האָט אָבער ניט געקלעקט קאַפּיטאַל אויף אַזוי פיל סחורה. דערצו נאָך האָט ער באַדאַרפט צאָלן די ערלים פאַר שבת און יום־טוב ווען מען האָט בײַ אים ניט געאַרבעט. איידער ער האָט זיך רעכט אַרומגעקוקט, איז ער געבליבן אין דרויסן פון די מאַנופאַקטור־געשעפטן. גראָד דעמאָלט האָט ער באַדאַרפט זײַן אין גראָדנע און האָט זיך דאָרט באַקענט מיט שבתי־שעפּסל עפּשטיין וואָס איז פונקט אין דער זעלבער צײַט אַרויסגעפאַלן פון זײַנע מיסחרים.

אויף שמוקלערשער גאַס, אויף ביידע זײַטן פון אַ ניט־פאַרבויט פּלעצל, זײַנען געשטאַנען צוויי העל־ברוינע געבײַדעס מיט דרײַ רייען פענצטער אין יעדער פון זיי, מיט אַ הויפּט־אַרײַנגאַנג און אַ בוים בײַ יעדער פון זיי. די צוויי קאַשטאַנען־ביימער האָבן שוין געגליווערט אָפּגעבלעטערט און אײַנגעשלאָפן אויפן ווינטער. נאָר זייער איטלעך רייטל און צווייגל האָט זיך שאַרף אָפּגעצייכנט אויף אַ טיף־בלויען הינטערגרונט, באַלויכטן מיט דער מילדער שײַן פון אַ שפּעטהאַרבסטיקן האַלבן טאָג. קיינער איז ניט אַרויף אָדער אַראָפּ איבער די טרעפּ פון די אַרײַנגאַנגען, ניט אָפּגערוקט אַ פאַרהאַנגל איבער אַ פענצטער און ניט אַרויסגעקוקט אין דרויסן. בלויז צוויי מאַנסלײַט זײַנען געשטאַנען צווישן ביידע געבײַדעס בײַם אַרומגעצוימטן פּלעצל וואו ס'זײַנען נאָך געלעגן אַ פּאָר שנײַדמעסערס און הינגאַפּלען. איינער פון די צוויי מאַנסלײַט, דער אײַגנטימער פון די פעלד־מכשירים, שבתי־שעפּסל עפּשטיין, דאַר ווי זײַן שפּאַציר־שטעקל, האָט געטראָגן אַ צעקנייטשטן קאַפּעליוש און אַ קורצן טורדוס וואָס האָט זיך אויך אין דעם רואיקן וועטער אויף אים געהוידעט ווי מיט אַ ווינט אין די פּאָלעס. דער צווייטער, דער בן גדולים, אריה־לייב האַלפּערין, איז געווען אַ ייד אַ הייכער, אַ ברייטער, מיט פולע באַקן און אַ צעוואַקסענער פּעך־שוואַרצער באָרד וואָס האָט געפינקלט מיט בלווילעכן אָפּגלאַנץ. ער האָט געטראָגן אַ האַרטן שוואַרצן קאַפּעליוש, אַ לאַנגע קאַפּאָטע, און איבערהעמד מיט שניפּס. און ווען ניט זײַן שווערער שטעקן וואָס מען טאָר שבת ניט טראָגן, וואָלט מען לויט זײַן אויסזען, הילוך און אָרט ריידן געקענט מיינען אַז בײַ אים איז שטענדיק שבת. מיט אַזאַ פרישן פּנים און קלאָרע גערוישטענע אויגן האָט ער באַדאַרפט אַלט זײַן ניט מער ווי אַ יאָר פינף־און־דרײַסיק. נאָר לויט זײַן ברייטן געשטעל און ריידן געזעצט מיט אַ טיף קול, האָט ער באַדאַרפט שוין האָבן אויסגעוואַקסענע קינדער. מיט דער לינקער האַנט האָט ער זיך אָנגעשפּאַרט אויפן גראָבן שטעקן, מיט דער רעכטער האַנט האָט ער זיך געגלעט די קײַלעכדיקע באָרד און דערבײַ געברומט מיט אַ סאַמעט־ווייך ברוסט־קול.

"רבנישע זין, ווי איך און איר, ר' שבתי־שעפּסל, פאַרשטייען זיך זייער גוט. פון איין זײַט ווייסן מיר וויפל מען דאַרף האָרעווען אויף תורה, כדי צו זײַן אַן אמתער למדן. און פון דער צווייטער זײַט ווייסן מיר די ביטערע מערכה פון אַ רב בײַ קהל. מהאי־טעמא דאַרפן מיר גיין אין געשעפט. נאָר אויסקלײַבן אַזאַ געשעפט וואָס האָט צו טאָן מיט יידישקייט און איז אונדז נאָענט צום האַרצן. אין אויב איך בין נעגאַנגען אין טעקסטיל, האָב איך באַדאַרפט אויעקשטעלן וועבשטולן פאַר טליתים, ניט אויף שטאָף פאַר מאַנטלען. איצט אָבער האָב איך אַ סך אַ בעסערן געשעפט און מאַקע אין תשמישי־קדושה," האָט אריה־לייב האַלפּערין איבערגעלייגט דעם שטעקן אין דער רעכטער האַנט און מיט דער לינקער האַנט אונטערגעהויבן די באָרד, ער זאָל קענען אין איר אַרײַנברומען ווי אין אַ פּײַפּאַל; ער גייט דרוקן אַ ש"ס מיט די ראשונים אויף די ראַנדן, מיט דער תוספתא און אַלפס אויפן סוף, און מיט די הגהות פון די אחרונים ביז די סאַמע לעצטע.

"אַ ש"ס איז דאָך שוין געדרוקט אין ווילנע ברפוס האַלמנה והאַחים ראָם," האָט שבתי־שעפּסל איבערגעריסן אַן אַנטוישטער. "אָבער מיר וועלן נאָך אַרײַנגעבן צום סוף פון יעדער מסכתא אויך דעם ירושלמי. און דעם תלמוד בבלי אינאיינעם מיטן ירושלמי האָט נאָך קיינער ניט געדרוקט," האָט אריה־לייב האַלפּערין ווידער איבערגעלייגט דעם שטעקן פון האַנט אין האַנט און אַרויסגעברומט פון דער באָרד, אַז אויך אין די תנ"ך־אויסגאַבעס איז אָפּגעטאָן געוואָרן אַ גרויסע עוולה לגבי דעם תרגום ירושלמי. מען האָט על־פּי־רוב

געדרוקט פון ירושלמי נאר שטיקלעך און ברעקלעך. און מיט זייער קליינע אותיות. דאַרף מען אַרויסגעבן אַ תנ״ך לויטן מוסטער פון אַמסטערדאַמער ׳קהילות משה׳, מיט אַלע תרגומים און מפרשים. אַזאַ ״שוואַרבע״ דאַרף געדרוקט ווערן אויף פּאַרמעט־פּאַפּיר, און אַן אַבונד געליישט מיט גאָלד, די טאָוולען איבערגעצויגן מיט גרינעם אָדער שוואַרצן לייוונט, מיט זילבערנע ווינקלען און זילבערנע קלאַמערס. גראָד ווייל אַזאַ עשרים־וארבע וועט קאָסטן אַ פאַרמעגן, וועלן אים יידן קויפן ווי דעם ש״ס צו שענקען זין און איידעמס צו זייער חתונה.

״און וואָס וועט שטיין אויפן שער־בלאַט ?״ האָט שבתי־שעפּסל געברענט פון נייגער. ״וועד זיינען די מדפיסים ?״

״אויפן שער־בלאַט וועט שטיין ׳בדפוס ובהוצאת השותפים האַלפּערין ועפּשטיין׳״ האָט דער שותף געענטפערט געמיטלעך. נאָר שבתי־שעפּסל האָט זיך געגעבן אַ קאָר־אויף מיט שוים אויף די ליפּן. ״עפּשטיין דאַרף שטיין פריער. די גאַנצע וועלט ווייס אַז מיין טאַטע זאָל לעבן, דער אַלטער זעמבינער רב, איז דער גדול הדור. דאַרף אויפן שער־בלאַט שטיין ׳בדפוס ובהוצאת השותפים עפּשטיין והאַלפּערין׳.״

שוין מיד פון איבערלייגן דעם שטעקן פון האַנט צו האַנט און איבערשטעלן די קלאַציק־שווערע פיס, האָט דער מדפיס אַריינגערעדט אין דער רונדער שוואַרצער באָרד אַז ווענן נוסח אויפן שער־בלאַט וועט מען דורכקומען. די קשיה איז, וויפל געלט ר׳ שבתי־שעפּסל קען אַריינלייגן. פאַר אַ התחלה וואָלט ער באַדאַרפט אין געשעפט אַריינלייגן אַ פינף־טויזנט זלאָטעס לכל הפחות. שפּעטער וועט ער, פאַרשטייט זיך, דאַרפן צוטראָגן מער ווי טאָפּל. פאַרמאָגט ער אַזוי פיל געלט ? שבתי־שעפּסל האָט אַ צי געטאָן מיט די אַקסל: ער ווייס ניט וויפל ער פאַרמאָגט. ס׳קען זיין אַז ער פאַרמאָגט מער ווי צען מאָל אַזוי פיל. נאָר דאָס געלט אין מזומן איז אין דער אייזערנער קאַסע און דער שליסל איז ביים ווייב די מרשעת. ס׳איז דאָס געלט פון איר טאַטן דעם קמצן. אויך אין באַנק דאַרף מען איר אונטערשריפט. ״מיין הסכמה האָט איר שוין, איצט דאַרפט איר פועלן ביי מיין יידענע,״ האָט שבתי־שעפּסל אויסגעפירט און אַ טאָג שפּעטער געבראַכט דעם שותף אין שטוב אַריין.

צו מאַכן אויפן גאַסט אַ גרעסערן איינדרוק, האָט שבתי־שעפּסל פון ווייב פאַרלאַנגט, אַז זי זאָל אים אויפנעמען אין אַ צימער וואו זי לאָזט געוויינלעך קיין פרעמדע ניט אַריין. אויך דאָרט איז געווען אַן ענגשאַפט, אין שטוב אין זיין געדיך פון צעוועפטס האַלץ אונטער די איבערציען. ביי אַ וואַנט אָבער איז געשטאַנען אַ גרויסער ביינביקער קרעדענס פון טונקל־רויטן האָלץ און פון הינטער זיין דיקן גלאָז האָבן אַרויסגעקוקט באַמאַלענע טעלערס, טאַצן און טעצעלעך, בעכערס און קריגעלעך. די אויסגעשטעלטע כלים אין טונקל־רויטן אַלמער האָבן ווי אַנגעזאַונקען אויף נאָך גרעסערע אוצרות פון גלאַזוואַרג, פאַרצעליי און זילבערנע געפעסן אין די אַנדערע פאַרמאַכטע צימערן. געגליכן צום ביינאַכטיקן הימל פול מיט שטערן וואָס זיינען מיט זייער פינקלען פרמז אויף נאָך ווייטערע ניט־געזעענע שטערן און זונען. נאָר דער מדפיס אריה־לייב האַלפּערין האָט זיך אויף אַזעלכע זאַכן קענטיק ניט פאַרשטאַנען. ער איז געזעסן מיט פרום־אַראָפּגעלאָזטע אויגן און געבלאָזן מיט די פעטע ליפּן ווי אין אַ טעצל מיט הייסן טיי. אים קענען איבער איז געזעסן דרעזל און אים גוט אָנגעקוקט. גראָד ווייל ער איז אַ שיינער מאַנספּאַרשוין, אַ ברייטער און פעטלייביקער, איז ער איר ניט געפעלן. אַנשטאָט ריידן מיט אַ האַרט מאַנסבילש קול, וואָרקעט ער ווי אַ טורקלטויב און טאַפּט זיך בעת־מעשה די וואָנצעס מיט דער רונדער גערינטער באָרד, ווי זיי וואָלטן געווען צוגעקלעפּטע.

דער אורח האָט משמעות געוואָלט באַווייזן אַז כאָטש ער האָט אָנגעהויבן פון טעקסטיל, איז ער אַ גרויסער קענער אויך אין דרוקערפאַך און מען קען זיך אויף אים פאַרלאָזן. האָט ער קודם־כל גענומען דערציילן אַז דער ערשטער מדפיס פון דער וועלט־באַרימטער ווילנער דרוקעריי, האַלמנה והאַחים ראָם, האָט געשטאַמט פון גראָדנע, אַ קליינינקייט האָראָדנע ! באַנים האָבן אָדרוקט ספרים אין דער היגער פוילישער קיניגלעכער דרוקעריי נאָך איידער ווילנע האָט געהייסן ירושלים דליטא. דעריבער דאַרף מען צוריקגעבן גראָדנע איר קרוין. ס׳הייסט די עצם דרוקעריי וועט זיך געפינען אין ביאַליסטאָק, נייערט די פירמע אויף די ספרים וועט זיין ׳נדפס בהורדנא׳. דערנאָך האָט דער גאַסט זיך צערעדט וועגן מאַטעריאַל : אַ מאָל האָט מען די בלעטער פון די ספרים געמאַכט פון שמאַטעס, איז אַרויסגעקומען אַ שאַרקער פּאַפּיר מיט פעדעם און אַן אַריינגעוועבטער וואַסער־צייכן. האַלטן זיך טאַקע די אַמאָליקע געדרוקטע בויגנס יאָרהונדערטער, בעת אונדזער היינטיק פּאַפּיר, פון געמאָלענעם האָלץ און גלאַזירט, צעפאַלט זיך און שטויב נאָך אַ פּאָר צענדליק יאָר. אָבער בחינם האָט דער מדפיס האַלפּערין זיך געפליסט צו פאַרכישופן דרעזלען מיט זיין קענטשאַפט. אויף אירע ליפּן האָט געשפּילט אַ קלוג שמייכעלע וואָס האָט אים געענטפערט אָן ווערטער : מיך וועסטו ניט פאַרריידן די ציין, מיך וועסטו ניט אָפּנאַרן ! פּלוצעם האָט זי זיך אַ טרייסל געטאָן פון מאַנס געשריי.

״דו הערסט וואָס מען רעדט צו דיר ? אונדזער פאַמיליע־נאָמען וועט שטיין אויפן שער־בלאַט פון יעדן ספר ׳בדפוס ובהוצאת השותפים עפּשטיין והאַלפּערין׳, דו פאַרשטייסט וואָס מען רעדט צו דיר ?״ האָט שבתי־שעפּסל געגוואַלדעוועט. אַ צעקאָכטער פון שמייכעלע וואָס שפּרינגט אום אויף דרעזלס ליפּן ווי אַ מייזעלע.

״אַוודאי הער איך, פאַרשטיי איך אייער רביצן וואָס מען רעדט צו איר,״ האָט דער אורח באַרואיקט דעם בעל־הבית. נאָר כאָטש ער האָט זיך פאַר דרעזלען אָנגענומען אַז דער מאַן זאָל אויף איר ניט שרייען, האָט זי אים פון מינוט צו מינוט אַלץ מער פיינט באַקומען פאַר זיין גלאַט צינגעלע. דרעזל האָט געפילט טעמפּע קלעפּ אין אירע שלייפן פון ווייטע ניין מאָס רייד וועגן אַלערליי אותיות. פירקאַנטיקע, רש״י־כתב, ווייבערשע ׳הילצערנע׳ אותיות שמאָלע און ברייטע, פעטע און מאָגערע, געבויגענע אויף רעכטס, אויף לינקס, קיילעכדיקע און לענגלעכע. ביים ריידן האָט דער מדפיס האַלפּערין זיך כסדר אונטערגעהויבן פון שטול און צענומען די פּאָלעס פון ברייטן סורדוט. דרעזל האָט זיך געפרייט וואָס די אַרויסגעקראָכענע ספּרונזשינעס פון אַלטן אויסגעריבענעם שטול שטעכן אים אין גרויסן פעטן הינטן. פון דיזע רייד וועגן שריפט־גיסעריי און שריפטן האָט איר שוין געטשאַדעט אין קאָפּ און פאַר אירע אויגן זיינען רויטע געלע גרינע אותיות געשפּרונגען אויף עלעקטרישע דראָטן. יעדע מינוט האָט דער מאַן אויף איר זיך צעגוואַלדעוועט און אָנגעקוואַלן ווען זי האָט זיך ווידער אַ טרייסל געטאָן.

״דו הערסט וואָס מען רעדט צו דיר ? אין גרויסן ש״ס וואָס מיר גייען דרוקן וועלן מיר אויך דרוקן מיין טאַטנס פּירוש אויף אַלע מסכתות און אויפן שער־בלאַט וועט שטיין דער נאָמען פון חיבור : גילוי אליהו מהגאון רבנו אליהו לייזער הלוי עפּשטיין. דער טאַטע זאָל לעבן איז אַ גרעסערער גאון פון מהר״ם און אויך פון מהר״ם שיף. בלויז אין אונדזער ש״ס וועט זיין געדרוקט דער פּירוש פון טאַטן זאָל לעבן, ניט אַזוי, ר׳ אריה־לייב ?״ האָט שבתי־שעפּסל זיך אַ ווענד געטאָן מיט בידע אויסגעשטרעקטע הענט צום שותף, וואָס האָט אויף אים אויסגעגלאָצט אַ פּאָר אויגן ווי אים צו פרעגן : אייער טאַטע האָט אַ חיבור אויף ש״ס און רופט אים ניט מער און ניט ווייניקער ווי ׳גילוי־אליהו׳ ? פון וועמען הזקט איר, ר׳ שבתי־שעפּסל, פון מיר צי פון אייער טאַטן ? — האָט דער שותף אים געוואָלט פרעגן, נאָר פאַרשטאַנען אַז ער דאַרף שטומען.

שבתי־שעפּסל האָט געוואוסט וואָס פֿאַר אַ כּוח ער האָט אויפֿן ווײַב מיט זײַן הוקען און שרײַען. האָט ער מיט איר אַזוי לאַנג קאָמאַנדעוועט, ביז זי האָט אים געגעבן איר אונטערשריפֿט אין באַנק און האָט אים אויך געגעבן אַ פּעקל דאָלאַרן פֿון מאַמעס אײַזערנער קאַסע אין שטוב. דרעזל האָט די באַנקנאָטן דערלאַנגט דעם מאַן מיט נקמה־פֿרייד וואָס פֿון הײַנט אָן און ווײַטער וועט זי בײַ אים מאַכן אַ חשבון, ניט ער בײַ איר. אָבער אויך שבתי־שעפּסל האָט מיט אַ משונהדיקער פֿרייד איבערגעגעבן דעם שותּף דעם פּעקל דאָלאַרן. „נעמט די לאָקשן!" און יענער איז מיטן באַקומענעם קאַפּיטאַל גלײַך אַוועקגעפֿאָרן קיין ביאַליסטאָק וואו ער האָט געוואוינט און אויך געזאָלט אײַנשטעלן די דרוקערײַ. אין אָפּמאַך האָט מען אַרײַנגעשריבן אַז דער שותּף עפּשטיין וועט קריגן בלויז פֿינף־און־דרײַסיק פּראָצענט פֿון ריווח, ווײַל למעשה וועט ער זיך אין בית־הדפוס ניט מישן. ער וועט זיצן אין דער היים אין גראָדנע און לערנען.

דער ווינטער האָט זיך נאָך ערשט אָנגעהויבן, שבתי־שעפּסל האָט קוים באַוויזן אַרײַנצוקריכן אין די שווערע סוגיות פֿון דער גמרא יבמות — און דאָס ווײַב האָט אים שוין גענומען גריזשען. פֿריער בעת ער האָט געפּירט די געשעפֿטן, איז דרעזל געזעסן אין שטוב ווי אַ וואַלקולאַק. זינט אָבער דער מאַן איז געוואָרן אַ יושב־אוהל, האָט זי גענומען אַרומגיין איבער גראָדנע און צוריקקומען אַהיים מיט אַ פּאַק נײַעס.

„דײַן שותּף מיטן גרויסן פּעמפּיק, מיט די ראָזע בעקעלעך און מיט דער שיינער שוואַרצער באָרד — אַלע אין גראָדנע קענען אים און דערציילן אַז ער זיצט זיך רויִק מיט זײַן מישפּחה אין ביאַליסטאָק, טוט ניט אַרײַן אַ האַנט אין קאַלט וואַסער און עסט אויף פֿרעמד געלט."

פֿאַרטאָן אין דער פּלאָנטעריניש פֿון חליצה און ייבום אין דער גמרא יבמות, האָט שבתי־שעפּסל דאָס ווײַב אָנגעקוקט מיט אַזעלכע דערשטוינטע אויגן ווי אַן עדה יידן שבת בײַ טאָג נאָכן דאַווענען וואָלט אָנגעקוקט אַ בעל־עגלה וואָס איז מיט פֿערד און וואָגן אַרײַנגעפֿאָרן אין מיטן שטעטל און אין מיטן שבת. דערנאָך האָט שבתי־שעפּסל ווי אַראָפּגענידערט פֿון די העכערע וועלטן און געפֿרעגט זײַן ייִדענע, פֿון וואַנען זי ווייס אַז דייער שותּף אין ביאַליסטאָק עסט אויף פֿרעמד געלט. דרעזלען האָבן אַזש געטריקנט די ליפּן אָנצושפּײַען דעם מאַן אין פּנים און אויסשרײַען אַז ער איז אַ פֿאַרשטעלטער שד. נאָר ווײַל זי האָט געזען אַז ער גייט אים נאָך דער הנאה זי זאָל שרײַען און וויינען, האָט זי אים אויף להכעיס געענטפֿערט כּלומרשט רויִק אַז אויף דער באַזאַר צווישן גראָדנע און ביאַליסטאָק קענען אַלע דעם אַריה־לייב האַלפּערין פֿאַר אַ זולל וסובא, א ליגנער א פֿילער. זײַן ווײַב איז געראָטן אין אים. זי האָט אָנגעקינדלט אַ פֿולע שטוב מיט אומויסטע פֿרעסערס און נעמט זיך פֿון גאַרניט צום האַרצן. פֿריער האָט דער האַלפּערין פֿאַרטאַכלעוועט דאָס געלט וואָס ער האָט מיט גלאַטיקע ריידעלעך אַרויסגענאַרט בײַ לײַטן אויף זײַן טעקסטיל־פֿאַבריק. שפּעטער האָט ער אויפֿגעפֿרעסן דאָס געלט פֿון אַ קאָמפּאַניע וואָס האָט געזאָלט האַנדלען מיט טיי. איצט פֿאַרשלינגט ער אַלץ וואָס ער האָט בײַ מענטשן אָנגעכאַפּט אויף זײַן אויסגעטראַכטער דרוקערײַ.

„ער האָט דען בײַ נאָך מענטשן גענומען געלט אויף דרוקן ספרים," האָט שבתי־שעפּסל זיך געוואונדערט גאַנץ גמיטלעך, ווי מען וואָלט גערעדט וועגן די געלט־ספּעקולאַציעס פֿון אַ ווײַטן קרוב. „אַזוי? אַזוי?" האָט ער געפּאַטשט מיט די ליפּן און געגלאָצט מיט פֿאַרפֿרומטע אויגן, עלעהיי בײַם אונטערהייבן זיך אויף די שפּיץ פֿיס־פֿינגער אַ קוש צו טאָן די מזוזה אויף דעם אויבער פֿון דער טיר.

אַ צווייט מאָל ווען ער איז צוריקגעקומען פֿון בית־מדרש האָט זײַן לשון־הרעניצע געהאַט פֿאַר אים אַ נײַע מעשה.

„מען דערציילט אַז דײַן שותּף איז מיט זײַן טאַטן דעם רב אויף מעסער־שטעך. דער טאַטע וואַרפֿט אים פֿאָר אַז ער פֿרעסט־אויף פֿרעמד האָב־און־גוטס און שענדיקט דעם גוטן נאָמען פֿון דער מישפּחה. ענטפֿערט אים דער זון: בעסער אויפֿפֿרעסן פֿרעמד האָב־און־גוטס אײדער לאָזן ווײַב און קינדער פֿאַרהונגערן ווי דו האָסט עס געטאָן. איצט זעסטו שוין ווי דײַן שותּף מיט די גלאַטיקע ריידעלעך קען עסטען אַ געמבע אַפֿילו אויפֿן אייגענעם טאַטן!"

אַנשטאָט שבתי־שעפּסל זאָל בלײַבן זיצן צעטומלט און דערשלאָגן, אָדער ער זאָל מאַכן אַ תמעוואַטן אָנשטעל אויף זײַן שטיינער, איז ער דאָס מאָל אויפֿגעשפּרונגען און אַזש געוויבעט פֿון פֿרייד. זיך געריסן בײַ די וואָנצעס פֿון גרויס התפּעלות. „אַזאַ סאָרט מענטש איז מײַן שותּף! ער האָט גאָר קיין מורא ניט און ענטפֿערט אַזוי דעם טאַטן. דעם יחסן און צדיקל ר׳ עזרל! איך האָב קיין מאָל דעם טאַטן זאָל לעבן אַזוי ניט געענטפֿערט און ער האָט יאָ געענטפֿערט! אוי גוט! דייער גוט!" האָט שבתי־שעפּסל געשמוצערט מיט די ליפּן און אַזוי געוואָרפֿן מיט די הענט און פֿיס, אַז דאָס ווײַב האָט אויף אים גענומען קוקן מיט פּחד צי ער איז ניט אַראָפּ פֿון זינען אָדער לײַדט ניט פֿון דער פּאַליקע.

מיט יעדן טאָג זײַנען די שנײַ־זאַווערוכעס געוואָרן אַלץ גרעסערע און דרעזלס ידיעות וועגן מאַנס שותּף אַלץ ערגערע. „די יונגעלײַט די לערנערס באַלאַגערן אים. ער זאָל זיי צוריקגעבן כאָטש אַ טייל פֿון געלט וואָס ער האָט בײַ זיי אויסגענאַרט אויף דער דרוקערײַ. פֿאַר קיין ביאַליסטאָק און ראָמעווע ווייסל געלט ס׳לאָזט זיך, אײדער ער פֿרעסט אַלץ אויף, דער אַנזעצער." כאָטש פֿון גראָדנע קיין ביאַליסטאָק זײַנען קאַרגע הונדערט קילאָמעטערס און בלויז דרײַ באַנסטאַנציעס, האָט שבתי־שעפּסל כּסדר אָפּגעלייגט דאָס פֿאָרן. איין מאָל האָט ער מורא געהאַט זיך אַרויסצולאָזן אין וועג איבער דעם שטאַרקן פֿראָסט. אַ צווייט מאָל האָט ער געכאַפּט אַ פֿאַרקילונג און היץ; ער האָט געהוסט אויף טויטן און זיך געשמאַפּט דעם קאַלטן קאָפּ. דאָס דריטע מאָל ווען דאָס ווײַב איז צו אים צוגעשטאַנען האָט ער געקרעכצט, נפשי חשקה בתורה, ער וויל ניט מבטל זײַן פֿון לערנען. אַזוי האָט זיך עס געצויגן אַ גאַנצן ווינטער, ביז דרעזל האָט אויפֿגעהערט ריידן וועגן געלט־פֿאַרלאָפּער און נאָר געשטאָכן דעם מאַן מיט אירע שוואַרצע אויגן. ערשט נאָך פּורים, ווען די פֿרעסט זײַנען געפֿאַלן, האָט שבתי־שעפּסל זיך אויסגעקליבן צו פֿאָרן קיין ביאַליסטאָק.

אַנשטאָט אַ טאָג צוויי, האָט ער זיך געזאַמט אַ גאַנצע וואָך. צוריקגעקומען איז ער מיט אַ פֿאַרפֿרומט האַלב־יענזײַטיק אויסזען פֿון אײנעם וואָס איז געפֿאָרן מתפּלל זײַן אויפֿן קבר פֿון אַ צדיק און דאָרט אַ נדר געטאָן צו פֿאַסטן תּעניתים. „האָסט אָפּגענומען בײַם אַנזעצער אונדזער געלט?" האָט דרעזל געפֿרעגט אין איין אָטעם. „חלילה!" האָט דער מאַן אַ צאַפּל געטאָן, ווי זי וואָלט אים געפֿרעגט צי ער האָט זיך ניט געבוקט צו אַן עבודה־זרה; ער האָט אין ביאַליסטאָק זיך דערקונדיקט בײַ מענטשן וועגן שותּפֿס מצב און מען האָט אים געענטפֿערט אַז יענער זיצט שוין ווידער אַז אַ גראָשן. וועט ער דאָך ניט מבייש זײַן אַ ייִדן וואָס האָט ניט צו באַצאָלן, לא תהיה בנושה, שטייט געשריבן אין דער תּורה.

„און וואו ביסטו געווען אַ גאַנצע וואָך?" האָט דרעזל געפֿרעגט מיט אַ געמאַכט שמייכעלע, צו באַווײַזן אַז ער וועט זי שוין מיט גאָרניט איבעררומשן.

„פֿון ביאַליסטאָק בין איך געפֿאָרן קיין זעמבין און דאָרט אָפּגעקויפֿט אַ שטוב מיט אַ געוועלב בײַ אַ ייִד וואָס קלײַבט זיך אַריבער קיין בראַזיליע צו זײַנע קינדער. איך וויל מיר זאָלן זיך באַזעצן אין זעמבין. איך האָב אָבער מיטן ייִדס איצל צינגעמאַן אָפּגערעדט אַז דאָס מוז בלײַבן אַ סוד פֿאַר דער גאַנצער שטאָט און דער עיקר פֿאַרן טאַטן זאָל לעבן, ביז מיר וועלן זיך דאָרט ניט באַזעצן."

„און פאר וואס טאר דײַן טאטע ניט וויסן?“ האט דרעזל ווידער גע־פרעגט.

„ווען ער זאל עס וויסן, וואלט ער באַדײַ אליין אפגעקויפט בײַ איצל ציגעלמאן דאס הויז מיט דער גאנצער נחלה. אבי איך זאל זיך אין זעמבין ניט באַזעצן. איצט פארשטייסטו שוין?“ האט שבתי־שעפסל טריאומפירט מיט א נקמה־פײַערל אין די אויגן וואס ער האט זי יאָ איבערראשט און זי קריגט די ניכפּה.

„דו האסט מיך פײַנט און האסט מיט מיר חתונה געהאט כדי צו פארשווענדן מײַן טאטנס געלט,“ האט איך דרעזל מער ניט באהאלטן איר שינאה צו אים. האט ער זיך צעלאכט און געטײַטלט אויף איר מיט א פינגער. „דו האסט דאך מיט מיר חתונה געהאט כדי איך זאל איבערברענגען דײַן טאטנס געלט. זע, זע, דעם אַנשטעל וואס זי מאכט און גלאצט מיט די אויגאנעס! בעת איך בין דורכגעטאלן אין מיסחר, האסטו זיך דאך קוים אײַנגעהאלטן ניט צו טאנצן פון שימחה. מײַנסט אז איך האב עס ניט באמערקט? האסט געוואלט איך זאל פארלירן וואס מער און אלע זאלן זען אז איך בין דער שלימזל.“

אמת, האט דרעזל געענטפערט ווײַנענדיק, דעם טאטנס געלט האט איר געבראכט נאר אומגליק. ווען דער טאטע האט געלעבט, האט זי זיך געשעמט צו ווײַזן צווישן מענטשן, ווײַל אלע האבן אים פײַנט געהאט פאר זײַן קארגשאפט. און ווען דער טאטע איז געשטארבן, האבן בחורים מיט איר געוואלט חתונה האבן בלויז צוליב איר ירושה. האט זי פײַנט באקומען סײַ די בחורים סײַ איר ירושה. אבער ער, דער אויסגעצערע, איז ערגער פון אלעמען. ער האט מיט איר חתונה געהאט צו באַווײַזן אז ער קען אלץ אויספירן, צעטרענצלען איר געלט און נאך פון איר אפלאכן. דרעזל האט געוויינט לאנג און ביטער, ביז שבתי־שעפסל האט זיך אנגעזעטיקט מיט אירע טרערן. א ביסל האט ער זיך אויך דערשראקן און א ביסל איז אים אויף איר געווען א רחמנות. האט ער זי גענומען באַרויִקן.

„נארעלע, אין זעמבין וועסטו הייסן דעם רבס שנור. אלע וועלן דיר אפגעבן כבוד און זוכן דײַן לאַסקע. דאס געלט וואס מיר האבן פארלארן דארף דיר ניט זײַן קיין שאד, ווײַל דו ווילסט דאך אז דײַן מאן זאל דיך ליב האבן ניט צוליב דײַן געלט.“ און שבתי־שעפסל האט פאר איר אויסגעלייגט זײַן פּלאן ווי זיי וועלן אין זעמבין עפענען א גרויס געוועלב צו פארקויפן דאס גלאזווארג און דעם פארצעלײַ וואס שטייט פארפאקט אין קאסטנס ווינט איר טאטע האט פארמאכט זײַן פאיאנס־געשעפט. די צעפאלענע מעבלשטיקער און דאס גאנצע ברוכווארג פון שטוב האט ניט די ווערט מען זאל זיי מיטשלעפן. מען וועט אבער דארפן אַרײַנלייגן א סך מי און געלט אריבערצופירן די קאסטנס מיט די סערוויזן.

„איך בין דאך אין דײַן זעמבין געווען גלײַך נאך אונדזער חתונה. דארט זײַנען נאר ניטא קיין מבינים אויף אזעלכע טײַערע סערוויזן,“ האט דרעזל געמורמלט א דערשלאגענע און אונטערגעצימערט. ווי מען וואלט זי ארויס־געשטופט אין דרויסן אויפן פראסט אין אין יאקעלע.

„ס׳וועלן זיך שוין געפינען מבינים און בעלנים,“ האט שבתי־שעפסל געענטפערט האפערדיק. „אז די זעמבינער חורים וועלן דערזען אונדזער אוצר פון פארצעלײַ, וועלן זיי עפענען די קניפלעך. אלע שטאטישע גבירטעס און די ריכע יישובניצעס וועלן קריכן פון דער הויט זיך אײַנצוקאפן א טוץ טעלערס פון עכטן פאיאנס־געשעפט. מען וועט אבער נאך דארפן דערצאלן א גרויסע אפטייקא פארן הויז. איך האב אויסגעגעבן אלץ וואס איך האב בײַ זיך געהאט אויף האנטגעלט.“

א צוויי־בעקארטשעטע אין איר יאקעלע, איז דרעזל געזעסן מיט אן אראפגעלאזטן קאפ און געשוויגן א פארטרויערטע. נאכן טאטנס טויט, בעת זי איז טעג און וואכן געווען אליין אין שטוב, האט זי ניט איין מאל ארויסגענומען די געשליפענע כלים און זיך אין זיי געשפיגלט. אויך אין איר כלה־אויסשטײַער האט זי זיך געשפיגלט און געפריים. איצט ליגן ניט־געריטע סײַ די טײַערע סערוויזן סײַ דער גאנצער אויסשטײַער וואס זי האט אײַנגעקויפט און זי פרייט זיך מער מיט גארניט.

5

שבתי־שעפסל איז אַרײַנגעפארן קיין זעמבין אנהייב חודש ניסן. דער רב האט זיך עס דערוואוסט פון אנדערע, דער זון איז צו אים ניט אַרײַנגעקומען. נאר אזוי ווי דאס אפגעקויפטע הויז מיטן געוועלב איז געשטאנען אין רינג פון די הײַזער ארום מארק, אויף א קלײַנעם מהלך פון בית־הרב, האט דער אלטער טאטע בײַם אַנשטרענגען די אויגן געקענט זען דורכן פענצטער ווי דער זון פירט אין שטוב אַרײַן מעבל און לאזט אַרײַנטראגן אין געוועלב גרויסע פארפאקטע קאסטנס. ערשט נאכן אויספאקן די סחורה אין געשעפט און אויסשטעלן די חפצים אין שטוב האט שבתי־שעפסל זיך באַוויזן בײַם טאטן, ווי ער איז א צײַט פריער, ווען די מאמע האט נאך געלעבט, געקומען צו די עלטערן פארשטעלן דאס ווײַב ערשט נאך זײַער חתונה.

דאס מאל איז ער אין האלבן טאג אַרײַנגעקומען אן ווײַב. און בײַם אַרײַנקומען אזוי געפינטלט מיט די אויגן ווי ער וואלט פארבלענדט געוואָרן פון זונשײַן. כאטש ס׳איז געווען א טריבער טאג, אנגעטאן אין א קורצן טורדום און אן א מאנטל ווי שוין אין מיטן זומער, דאס צעקנײַטשטע קאפעליושל הויך ארויפגערוקט אויפן פארשוויצטן שטערן, האט שבתי־שעפסל ניט אויס־געהערט דרייען א שטעקעלע אין דער האנט. אויף דער רביצן ווינאַטיע האט ער זיך בכלל ניט אומגעקוקט. הגם ער האט זי קיין מאל פריער ניט געזען, און דעם טאטן גופא האט ער אויך ווי ניט באמערקט. ער האט זיך א דריי געטאן הין און צוריק איבער דער בית־דין־שטוב, אויף אן אויגנבליק זיך אפגעשטעלט בײַ די פאליצעס ספרים און באלד אויף ס׳נײַ גענומען ארומ־שפרייזן.

„פאר וואס האסטו זיך פלוצעם אריבערגעקליבן קיין זעמבין און מיך אפילו ניט געלאזט וויסן וועגן דעם?“ האט דער טאטע געפרעגט. „פאר וואס זאל איך ניט פרואוון מײַן מזל אין דער שטאט וואו איך בין געבוירן געוואָרן? און פאר וואס דארף איך וועגן דעם אנזאגן פריער?“ האט דער בן־הרב אויסגעמיטן צו זאגן דעם רב „דו“ און האט אים אויך ניט גערופן „טאטע“.

ווינאַטיע האט זיך צוגעקוקט מיט שמײַכלנג ווי בײַם ריידן מיטן זון פארלירט איר אלטער זײַן גאנצע גבורה. „און פאר וואס ביסטו אַרײַנגעקומען אן ווײַב?“ פרעגט ער בײַם זון מיט אן אומעטיקן שמייכל. „וואס האט דא צו טאן מײַן ווײַב?“ ענטפערט אים דער זון אומגעדולדיק און נאך אלץ ווי ער וואלט ניט באמערקט אז אין חדר געפינט זיך אויך דעם טאטנס ווײַב. דערנאך שטעלט ער זיך ווידער אפ בײַ דער וואנט מיט די ספרים.

„איך דארף עפעס נײַטיק נאכקוקן אין ערוך־השולחן. נאר איך זע אים ניט אויפן ארט וואו ער איז שטענדיק געשטאנען,“ דרייט ער מיטן קאפ און מיטן קאפאציר־שטעקל וואס ער האלט אין די הענט הינטער דער פלייצע. „בעת שלום־שכנא איז דא געווען אויפן חנוכת־הבית פון דער תלמוד־תורה, האט ער בײַ מיר אויסגעליִען דעם ערוך־השולחן,“ ענטפערט אים דער טאטע און פרעגט אים צו וואס דארף ער דעם ספר. ער לערנט דען?

„געוויס לערן איך שטענדיק און אומעטום! אפילו ווען איך פאר אין באַן, צי שטיי אין געוועלב אדער דריי זיך ארום אין מארק — אומעטום לערן איך אויף אויסווייניק ש״ס און פוסקים!“ רופט אויס שבתי־שעפסל און טוט זיך באלד אין גרויס אײַלעניש א וואָרף צו דער טיר. „הײַנט האב איך מער קיין צײַט ניט.“

שבתי־שעפסל איז געווארן א מתפלל אין דער בית־מדרש פון זיין טאטנס קעגנערס, און דווקא אין אזא צייט ווען דארט האט זיך צעפלאקערט א נייע מחלוקת קעגן זיין טאטן

ר׳ אלי־לייזער איז שטיין געבליבן אויפן זעלבן ארט אפּעטיש און אומגעלומפּערט ווי ס׳פלעגט שטיין בלייבן זיין עלטערער זון רפאל־לייטע, בעת ער האט אויפן זון געברילט ווי א לייב אז ער איז ניט גענוג קנאי. איצט האט דער אלטער געשוויגן אזוי דערשלאגן ווי זיין בכור פלעגט שווייגן, און אויך די קלוגע רביצין וויגאסיע האט זיך דאס מאל מיט א ווארט ניט אפּגערופן.

די פעסטונג פון רבס קעגנערס איז געווען דער נייער בית־מדרש, און דווקא דארט איז שבתי־שעפּסל געווארן א מתפלל אין א צייט ווען דארט האט זיך צעפלאקערט א נייע מחלוקת קעגן זיין טאטן.

דער חזן פון נייעם בית־מדרש, זיסל יעדוואבניק, א ייד א בעל־בשר מיט א גרוילעכער געקרייזלטער בארד, איז אויך געווען שוחט אין זעמבינער בוינע. ער האט געענדיקט די שול פאר חזנים אין טשענסטעכאוו, געזונגען פון נאטן און אפילו פארפאסט אייגענע קאמפאזיציעס. שבת און יום־טוב, ווען ער האט געדאוונט ביים עמוד, האט ער געטראגן א סורדוט מיט סאמעטענע לאצן און א הויכן צילינדער. יעדוואבניק האט אין זעמבין אויפגעזוכט יינגלעך מיט א קול נגינה און געמאכט א כאר וואס זאל אים באגלייטן. פלעגן בעלי־בתים פון אנדערע קלויזן אפּכאפּן אויף גיך דאס דאוונען און זיך יאגן אין נייעם בית־מדרש הערן דעם חזן. פון זינג זינגען און זאגן שבת און יום־טוב איז געבליבן אין געמיט א מינטערקייט אויך אויף די טעג פון אינדערוואכן, ווי א וואלקן, אנגעגליט מיטן פורפורנעם קאליר פון דער זון, גליט אויך נאך דעם ווי די זון איז פארגאנגען.

דער אלטער רב האט זיך צוגעקוקט ווי זעמבין ווערט אלץ מער און מער פארכאפּט פון א משוגעת פאר חזנות און ער האט געקרעכצט: א שטאט מיט יידן זיינען שבת און יום־טוב מבטל פון דאוונען און שטופּן זיך הערן ווי א ייד א נאר ציקלט זיך. מאנסלייט און ווייבער שטייען אויפן שולהויף צונויפגעדריקט אינאיינעם. מען פלאפּלט. מען טרייבט ליצנות און מען קומט צו הירהורי־עבירה. ווילנדיק צי ניט ווילנדיק קומט מען אויך צו חילול־שבת. אויסער דעם טענהן שוין די פרייע אז אויב די קהילה גיט צושטייער אויפן כאר מיט די משוררים אין נייעם בית־מדרש, דארף די קהילה אויך געבן צושטייער אויף א טעאטער. וואלט כאטש דער זיסל יעדוואבניק געווען א בעל־תפילה א ירא־שמים, וואלט ער מיט זיין זינגען און זאגן צענומען הערצער, יידן זאלן טאן תשובה — איז ער א קל וואס ווייזט קונצשטיק מיטן האלדז און די צוהערערס פארשמאקעווען זיך דערמיט ווי מיט א פעטן מאכל. היינט ווי קען אזא איינער זיין א שוחט און האבן אין זינען הילכות שחיטה ובדיקה, אז ער איז שטענדיק פארטאן מיט אנטראכטן דעם גארגל און זינגען מיטן כאר אויף נאטן, ווי פייגעלעך וואס זיצן אויף הארטנס.

פונדעסטוועגן האט זיך דער רב אפּגעהאלטן פון פארפירן א קריג קעגן דער משוגעת פון חזנות. מען זאל ניט זאגן אז ער זוכט אן אויסריד צו רודפן זיינע קעגנערס פון נייעם בית־מדרש. דארט האט געדאוונט דער ראבינער, דעם רבס לאנגיאריקער בר־פלוגתא און יידן פון אלע שטאנדן — איינגעגלייבטע אין דעם דאקטאר הערצל. האט ר׳ אלי־לייזער ניט געוואלט אנהייבן מיטן ראבינער, מיט די ציוניסטן און נאך ווייניקער מיטן המון־עם וואס וועט בוזאלדעווען אז ער פארשטערט זייער שבת און יום־טוב. פאראפּאלן, ער מוז שווייגן, האט ר׳ אלי־לייזער געזיפצט, ביז ער האט איינגעזען אז מיטן שווייגן האט ער געמאכט נאך ערגער. אנשטאט א שטאט מיט יידן זאלן זיך גרייטן צו פסח מיט ציטערניש און פלאטערניש פארן איסור־חמץ, האט מען זיך געגרייט הנאה צו האבן פון חזנס ׳איינגעשטעלטע שטיקלעך׳. ביים רבס דרשה שבת־הגדול אין אלטן בית־מדרש איז געווען פוסטלעך. נאר יום־טוב צום דאוונען אין נייעם בית־מדרש, ווען זיסל יעדוואבניק האט זיך געציקלט און געגארגלט, איז מען ממש געהאנגען אויף די ווענט.

ר׳ אלי־לייזער האט געלאזט אויסרופן אז מען טאר מער ניט עסן פון זיסל יעדוואבניקס שחיטה, ווייל ביים קוילן ציטערן אים די הענט. דער הימל איז מיט יעדן טאג געווארן העכער, בלויער, לויטערער. אין ווען עס נעמט פלוצעם שנייען און דרייען, וואלט עס אין זעמבין ניט ארויסגערופן אזא פארוואונדערונג ווי דער אויסגערופענער איסור אויפן שוחט. קצבים און אנדערע שוחטים האבן דערציילט אז דער שטאט־רב איז נאך פסח עטלעכע מאל אריינגעקומען אין בוינע און איז געשטאנען ביי דער שחיטה־ובדיקה, ווי ער פלעגט עס טאן אין זיינע יינגערע יארן. אמת, מיט זיסל יעדוואבניק איז ער ניט געווען צו־פריינדלעך, נאר אלע ווייסן אז דער רב איז ניט צופרידן הלמאי יידן האבן זיך אריינגעלאזט אין חזנות, אנשטאט זיין ארייננעמען אין דאוונען. אבער קיינער האט זיך ניט געריכט אז דער רב וועט אויפן חזן און שוחט אויסרופן אן איסור.

שבת ראש־חודש אייר האט זיסל יעדוואבניק פון גרויס צער און ביטערניש ניט געדאוונט ביים עמוד. מען האט אויך ניט געהערט דעם בעל־תפילה וואס האט אים פארביטן, אזוי האט עס אין בית־מדרש געקאכט און געזאטן. דער חזן־שוחט איז ארומגעקראכן פון בעל־הבית צו בעל־הבית און געוויינט מיט טרערן אז דער רב האט אים געקוילעט אן א חלף. זיסל יעדוואבניק האט ניט געטראגן דעם סורדוט מיטן צילינדער, און די ארבל פון זיין רעקל זיינען געווען צו־קורץ פאר די לאנגע הענט וואס ער האט צו יעדן אויסגעשטרעקט מען זאל זען אז זיי ציטערן ניט. צי דעם שוחטס הענט ציטערן בעת דער אקס ליגט א געבונדענער, האט דער עולם ניט געקענט באשטימען. נאר יעדער האט באמערקט אז דער חזן־שוחט האט א פאר שווערע אומגעלומפּערטע ידים, א פאר בליילעכע באקן, א רויטע שפּיץ נאז און א ניט־זויבערע בארד. אנשטאט ריידן מיט באקציינער, בעבעט ער און זעט אויס אזוי געבעבדיק, ווי דער רב וואלט מיטן אויסגערופענעם איסור אויף זיין שחיטה אויך אוועק־גענומען זיין הדרת־פנים און קול נגינה. פונדעסטוועגן האט דער גאנצער בית־מדרש געהאלטן מיט אים. אלעמען האט עס אונטערגעהויבן: פאר וואס האט דער אלטער פאנאטיקער געאסרט אונדזער ש״ב און חזן? בראש איז געגאנגען דער ראבינער נתן־נאטע גאלדשטיין, אויפגעבראכט מער פון אלעמען הלמאי דער רב איז זיך מיט אים קיין מאל ניט שואל עצה. דער צארן איז געוואקסן און א הוידע געטאן דעם גאנצן עולם ווי א וואנט פון כוואליעס. דער כעס האט געזוכט זיך אויסצולאזן, האט מען געברוגזט און געברומט, ביז מען האט דערזען שטיין אין ווינקל דעם בן־הרב שבתי־שעפּסל.

מיטן טלית איבערן קאפּ איז שבתי־שעפּסל געשטאנען ביי זיין שטענדער און געלערנט פון א גרויסער גמרא. א מינוט האט ער אריינגעקוקט אינעווייניק און באלד גענומען זאגן אויסווייניק מיט א פארריסענעם קאפּ, געגליכן צו א פויגל וואס טרינקט פון א וועסערל און פארגייסט דעם קאפּ מיטן שנאבל אראפּצושלינגען די טראפּנס. זעמבינער בעלי־בתים האבן געוואוסט אז דער בן־הרב דארף אלט זיין א יאר זעקס־זיבן און דרייסיק. אויסגעזען אבער האט ער אזוי דאר, צעקנייטשט און פארגעלט ווי ער וואלט שוין אפּגעלעבט זיין לעבן. בלויז זיינע אויגן האבן נאך געפינקלט העל־בלוי, שארף, חוצפּהדיק, און אין דער זעלבער צייט אויך איבערגעשראקן. אין זיין יעדן דריי מיטן קאפּ און טויבן אויסגעשריי ווי פון א טיפן קעלער ׳הא? וואס?׳ איז געלעגן די אומרו פון א בעל־חי וואס שלאפט מיט אנגעשפּיצטע אויערן. ארום זיינען געשטאנען בעלי־בתים און דער זעמבינער ראבינער מיט דער בארד ווי א וואסערפאל האט זיך אויסגעטענהט מיט שבתי־שעפּסלען.

"ווי איר ווייסט מסתמא, האָבן מיר ביידע, ס'הייסט, איך און אײַער עלטערער ברודער ר' רפאל־לייטע, געלערנט אינאײנעם אין סלאָבאָדקע. אײדער איך בין אַוועקגעפאָרן שטודירן קיין בערלין, מיר זײַנען ביידע געבליבן ידידים. אײַך דערמאָלט ווען אײַער פֿאָטער האָט ר' רפאל־לייטען אַראָפּגעבראַכט פֿון שטעטעלע וואו ער איז געווען רב און אים געמאַכט פֿאַר א היגן דיין. צוליב אײַער ברודער און למען השלום האָב איך א סך מאָל פֿאַרביסן מײַן כבוד כלפּי אײַער פֿאָטער. און איך האָב אויך שטילערהייט געהאָלפֿן אײַער עלטערן ברודער אַוועקפֿאָרן קיין אַמעריקע. האָף איך אַז איך מיט אײַך וועלן מיר זײַן ידידים. איז אפשר קענט איר אונדז דערקלערן פֿאַר וואָס אײַער פֿאָטער האָט מיר־ניט דיר־ניט געאָסרט זיסל יעדוואַבניקס שחיטה?"

דער בן־הרב האָט זיך געטאָן א שאָקל־אָפּ פֿון זײַן גלאַטצעניש און מורמלעניש, ווי א פֿאַרפֿרומטער ייד שאָקלט זיך אָפּ פֿון וואַסער נאָכן אַרויסגיין פֿון מיקווה, און האָט געענטפֿערט האַסטיק.

"וואָס דעם טאַטנס בעלי־מחלוקת זאָלן וועגן אים ניט זאָגן, זײַנען אַלע מודה אַז דער טאַטע זאָל לעבן איז אן איש־אמת און ער וועט ניט אָסרן א שוחט אָן א ראַיעלן יסוד. פֿריער טאַקע האָבן בײַם שוחט די הענט ניט געציטערט, נאָר איצט ציטערן זיי יאָ. און א סימן האָט איר אַז מען קען דעם חזן־שוחט ניט טרויען, איז די מעשה מיטן באָר. ר' זיסל יעדוואַבניק — איך זאָג עס אים אין די אויגן! — האָט די משוררים פֿון זײַן באָר אויסגעפּוצט אין קאַנטיקע יאַרמלקעס מיט פֿרענדזעלעך און אין שמאָלע זײַדענע ווײַס־בלויע טליתימלעך אויף די העלדזער, ווי דאָס איז אײַנגעפֿירט אין די דײַטשמערישע טעמפּלען. נאָכמאַכן די ניט־דערשמדטע יידן פֿון די טעמפּלען איז ווי נאָכטאָן גויים, און די תורה הקדושה האָט אונדז אָנגעזאָגט: ובחוקותיהם לא תלכו. א ייד טאָר ניט נאָכמאַכן א גוי אפֿילו ניט אין דער הלבשה. דער טאַטע זאָל לעבן ווייס וואָס ער טוט!"

זיסל יעדוואַבניק איז שטיין געבליבן א געפּלעפֿטער. אויך די בעלי־בתים זײַנען פֿון גרויס פֿאַרוואונדערונג געבליבן א ווײַל אָן לשון. ווען זיי זײַנען געקומען צו זיך האָבן זיי זיך צעליאַרעמט אַלע מיט א מאָל. דער ראַבינער האָט אַלעמען אַריבערגעשריען.

"פֿאַר יאַרמלקעס מיט פֿרענדזעלעך אָסרט מען א שוחט? אויב אַפֿילו יאַרמלקעס מיט פֿרענדזעלעך און בלוי־ווײַסע טליתימלעך זײַנען אין כלל פֿון אַנזאָג אַז מען טאָר ניט נאָכטאָן די גויים, קומט אויך ניט דעם חזן אַזאַ שטראָף. מען האָט אים געכאַפּט בײַ חילול־שבת? בײַ מזנה זײַן מיט א גויע האָט מען אים געכאַפּט? אַזעלכס האָב איך נאָך אין מײַן לעבן ניט געהערט!"

"מאַלע וואָס איר האָט ניט געהערט!" האָט שבתי־שעפּסל נאָכגעקרימט מיט כעס דעם ראַבינער. "א שוחט וועמען מען איז חושד מיט א זונה, איז אַפֿילו דאָ א דעה אַז זײַן שחיטה איז כשר. מען קען זאָגן יצרו תקפו. ער האָט ניט געקענט בײַשטיין דעם יצר־הרע. מאכיל טרפֿות זײַן וועט ער ניט. נאָר אַז דער שוחט טוט אַן עבירה וואָס ס'איז ניטאָ דערבײַ קיין גרויסע תאווה, ווער רעדט נאָך אַז אין דער עבירה איז מער אַפּיקורסות ווי תאווה, אַזאַ שוחט וועט געווים ניט אָרן צו קאָרמען יידן מיט טרפֿות. און אײַער שו"ב, ר' זיסל יעדוואַבניק — איך זאָג עס אים אין די אויגן! — האָט אין זײַן כאָר אײַנגעפֿירט יאַרמלקעס מיט פֿרענדזעלעך וואָס איז דער פֿאַסאָן אין די טעמפּלען פֿון די ניט־דערשמדטע יידן. אַזאַ שוחט־ובודק וועט זיך ניט אָפּהאַלטן פֿון זאָגן אַז די בהמה איז געקוילעט כשר אַפֿילו ווען ער האָט ניט איבערגעשניטן דאָס רוב סימנים. מהאי־טעמא טרוים מײַן טאַטע ניט זײַן שחיטה. דער טאַטע זאָל לעבן ווייס וואָס ער טוט!"

שבתי־שעפּסל האָט עס אויסגעזונגען מיט פֿאַרקוועטשטע אויגן און מיט אַזוי פֿיל דביקות אַז מען האָט געקענט שווערן, ער מיינט עס טויט־ערנסט. דעם רבס קעגנערס האָט עס נאָך מער דערצאָרנט און ווי האָבן עס איבער־דערציילט מיט א טריאומף דעם רבס מקורבים. זײַנען דעם רבס מקורבים צו אים אַרײַן מיט א געבעט און א וואָרענונג אַז ער זאָל אַראָפּנעמען פֿון חזן־שוחט דעם איסור, וואָרעם ער וועט קענען זיך האָבן די גאַנצע שטאָט, די גאַנצע וועלט. דערהערט ווי אַזוי שבתי־שעפּסל פֿאַרטיידיקט אים בלומרשט, האָט ר' אלי־לייזער גענומען טופּען מיט די פֿיס און שרײַען.

"שקר־וכזב! וואָס מײַן זון דער בהול זאָגט איז שקר־וכזב! איך האַלט טאַקע אַז דער חזן פֿאַרפֿירט די שטאָט מיט זײַן זינגען. אַנשטאָט דאַוונען מיט כוונה און אָפּגעבן די פֿרײַע צײַט אויף לערנען, שטייט מען אָפּ שעהן לאַנג כדי צו הערן ווי דער חזן ציקלט זיך און מען שמועסט אין מיטן דאַוונען. מען זאָגט מבינות אויף זײַן זינגען. איך האַלט אויך אַז מען טאָר ניט אָפּשאַפֿן קיין אַלטע מינהגים און מען טאָר ניט אײַנפֿירן קיין נײַע. נאָר פֿאַר אײַנפֿירן אַז די ייִנגלעך פֿון כאָר זאָלן טראָגן יאַרמלקעס מיט פֿרענדזעלעך וואָלט איך ניט געאָסרט זיסל יעדוואַבניקס שחיטה. איבער זײַן פֿירונג וואָס איז מיר ניט געפֿעלן בין איך געגאַנגען אין בוינע זען ווי ער שעכט. און איך האָב געזען אַז די הענט ציטערן בײַ אים. דערפֿאַר האָב איך אים געאָסרט, ניט חלילה פֿאַר עפּעס אַנדערש. גייט אַרויס איבער דער שטאָט און דערציילט יעדן אַז מען האָט אויף מיר אויסגעטראַכט א שקר־בילבול!"

מען האָט דעם זון אָפּגעטראָגן וואָס דער טאַטע זאָגט וועגן אים. האָט ער אויפֿגעהויבן די האַנטפֿלאַכן צו ביידע זײַטן קאָפּ, ווי ער וואָלט זיך אַליין צוגעשטעלט א פּאָר גרויסע אויערן פֿון אַן אייזל. "אַוודאי איז דער טאַטע זאָל לעבן גערעכט אַז איך בין א בהול און ווייס ניט וואָס איך רייד. אויב דער טאַטע זאָל לעבן זאָגט אַז ער האָט דעם חזן־שוחט ניט געאָסרט איבער די יאַרמלקעס מיט די פֿרענדזעלעך, נאָר ווײַל די הענט ציטערן בײַ אים, בין איך מבטל מײַן דעה בעפֿרא־דאַרעא, ווי חמץ אום פּסח. איך האָב גאָרניט געזאָגט!" און שבתי־שעפּסל איז דערבײַ אונטערגעשפּרונגען מיט אַזעלכע צעבראָכענע אויגן ווי ער וואָלט אויפֿן טאַטנס וואונק גרייט געווען שפּרינגען אין פֿײַער.

זעמבין האָט זיך צעטיילט. איין צד האָט געטענהט אַז דער רב איז בלויז אויסן צו פֿאַרהיטן די שטאָט פֿון עסן טרפֿות. דער צווייטער צד האָט געטענהט אַז ווײַל דער רב האָט אויפֿן חזן געוואָרפֿן אַן אומחן, האָט ער אויף אים געזוכט און געפֿונען א חיסרון. אַלע האָבן אָבער געוואוסט אַז דער רב וועט פֿון זײַן פּסק־דין ניט אָפּטרעטן. האָבן די בעלי־בתים פֿון נײַעם בית־מדרש בראָש מיטן ראַבינער זיך געקליגלט און צונגעטראַכט א פּלאַן: פֿון איצט אָן און ווײַטער וועט דער חזן זיסל יעדוואַבניק דאַוונען מיטן כאָר יעדן שבת און קריגן טאָפּל שכירות. זעמבין וועט נאָך מער ווי פֿריער קומען הערן אים זינגען און דער רב דער פֿאַנאַטיקער וועט זען אַז ער האָט גאָרניט אויסגעפֿירט.

6

ווי דער אלטער רב אין וועמבין האט געהאט א פארשטערטן פסח איבער זיין זון דעם "בהולל" האט אויך זיין אידעס. דער רב אין מארעדאליע, געהאט א פארשטערטן יום־טוב איבער זיינע קינדער.

בלומע־ריווטשע האט מיט יעדן טאג געטיבערט אלץ שטארקער און זיך איינגערעדט אז דאס איז זי אזוי אומגעדולדיק פון דערוואַרטן דעם פרילינג מיטן פרישן גרינגראז און די קלאר־ווייסע לאנדישן. גלייך ווי דער שניי וועט אפרינען און די זון וועט אויסטריקענען דעם צעווייקטן שליאך, וועט זי און רפאלקע זיך לאזן גיין דורך די אויסגעבראָגייעטע פעלדער. ביידע וועלן זיי לאכן, פלאפלען, איינאטעמען דעם שארפן ריח פון די קלעפיקע ראזע קנאספן און אויסגעוויקלטע ווייסע בלימן אויף די ביימער. זי און דער ברודער וועלן זיך אפשטעלן אויפן בריק איבערן נארעוו און ארונטערקוקן. פון טייך וועט זיך הערן דער גערוך פון רוי וואסער, צעפוילטע פלאנצן און אויסגעדורשטער שלים. דערנאך וועלן זיי ביי די פוירים דינגען איינס פון די פישערשיפלעך וואס זיינען צוגעבונדן צום ברעג און זיי וועלן זיך לאזן שטראם־ארויף שטראם־אראפ. רפאלקע וועט רודערן און זי וועט קוקן אין דער ווייט. דאס וואסער אונטער איר וועט זיך צעהוידען אין כוואליעס און דער ווינט איבער איר וועט צעכוואליען אירע האר פון קאפ. אך, ווי זי האט עס ליב ווען א ווינטל צעוואָרפט אירע האר איבערן פנים! ווי זינגט זיך דאַרט אין ליד? "הארץ, ניט וויים איז שוין דער פרילינג!"

די טאכטער האט לכבוד פסח געהאלפן דער מאמען שייערן כלים, לופטערן ספרים, בגדים און בעטגעוואנט. נאר וואס די מאמע רעדט צו איר האט זי כמעט ווי ניט געהערט. בלומע־ריווטשע האט געלעבט אין געהיימער דערוואַרטונג אז זונדל קדיש און צעסנע גינזבורג וועלן אויף יום־טוב צוריקקומען פון ווארשע און אלעמען לאזן וויסן אז זיי זיינען חתן־כלה. דערביי האט זי אן אויפהער זיך געזאגט אז ס׳פארדריסט זי מער א האר ניט אויף צעסנע גינזבורג פאר צונעמען איר חתן און אויף דעם נארישעוואטן־קלוגיטשקן חתן פאר זיך לאזן צונעמען. דאך האט בלומע־ריווטשע בסדר געוואַרפן בליקן דורך די פענצטער אויף דער שולגאס צי ס׳גייט ניט פארביי דאס פארל.

געקומען פון ווארשע איז בלויז צעסנע גינזבורג. די ידיעה האט געבראכט פון מארק אין שטוב אריין די רביצן הענעלע און געקוקט אויפן מאן מיטן גמרא־קאפ. ער זאל איר געבן צו פארשטיין ווי אזוי וועט דער דיין ר׳ צדוק פראווען דעם סדר אן דעם אייניקל. בלומע־ריווטשע איז רויט געווארן און אויסגערופן: "זונדל איז ניט געקומען, ווייל ער איז זיך מיט צעסנע גינזבורג צעקריגט." טאטע־מאמע און אויך דער ברודער רפאלקע האבן זיך איבער־געקוקט פארוואונדערט פון איר משונהדיק־ווילדן איינפאל. אבער אויף מארגן פרי איז ר׳ שלום־שכנא צוריקגעקומען פון דאוונען נערגיש לויט זיין נאטור א צעכמארעטער און דערציילט אז בלומע־ריווטשע איז גערעכט. היינט אין בית־מדרש איז שמואליק גינזבורג צו אים צוגעפאלן: "רבי, גיט אן עצה! זיין יידענע טרייבט אים פון שטוב ער זאל איינליגן וועלטן אז דעם דיינס אייניקל זאל צוריקנעמען זייער טאכטער. ר׳ שלום־שכנא האט קוים באוויזן צו ענדיקן ווי בלומע־ריווטשע האט אויסגערופן: "און דו האסט אים געוויס געענטפערט אז דו קענסט אים ניט העלפן, ווייל אויך קעגן דיין טאכטער האט דעם דיינס אייניקל געהאנדלט ניט שענער." אמת. אזוי טאקע האט ער געענטפערט. האט ר׳ שלום־שכנא תמימותדיק צוגעשאקלט מיטן קאפ. "ווי מיאוס דאס איז אלץ!" האט בלומע־ריווטשע א געשריי געטאן און איז ארייַנ־געלאפן צו זיך אין צימערל זיך אויסוויינען אדער צערייסן פון כעס א נאטיצבוכלע מיט די ציין.

דעם גאנצן גרימצארן פאר דעם דורכגעפאלענעם שידוך האט צעסנעס מאמע אויסגעלאזט צום מאן. גינענדל האט דאך איר שמואליקלען סיי ווי פיינט געהאט הלמאי ער איז אזא קליינוואוקסיקער, א קארליקל מיט פייכטע אייגעלעך און קליינינקע הענטעלעך וואס ער רייבט איינע אין די אנדערע מיט דער שימחה פון א שנאָרערל בעת ער קריגט אומזיסט אמצעסן. גינענדל האט אים ניט פארגינען וואס אים האט זיך איינגעגעבן ארייַנ־צוקריגן פאר א ווייב אזא פרויענצימער ווי זי איז. העכער פון אים מיט צוויי קעפ, מיט א פאר גרויסע שווארצע אויגן, מיט א טורעם האר אויפן קאפ, מיט א הויכן בוזעם און ברייטע היפטן. אים האט אפגעגאלטן זי זאל פריער ארומגיין פון אים מיט א גרויסן בויך און דערנאך אויסהאָדעווען זיינע א טאכטער וואס שפרינגט איר מיט העזה אין פנים. און דאס אלץ האט אויסגעטאן ער, איר מאנעלע. נאר אין לעבן איז ער א דרייקאפ, ניט קיין אויפטוער, א מציאה־כאפער. ניט קיין פארדינער, א מעקלערל. ניט קיין סוחר. ער קען נאראין דעם בעסטן בעל־מלאכה אויף אלץ וואס מען דארף. ער אליין אבער קען א קאץ דעם עק ניט פארבינדן. ער האט א מאל געעפנט א פאבריקל פון סאדע־וואסער. האט ער ס׳פאבריקל געמוזט פארמאכן, ווייל ער קען ניט א קוועטש טאן א מעטאלן הענטל. און ארייַנהאקן א טשוואק אין וואנט קען ער יא? דאס ווייב דארף עס טאן פאר אים. פונדעסטוועגן איז ער דער פארדינער, ניט זי. ער פארקויפט שמיקלעך צירונג די ווייבער פון די פוילישע באאמטע און אויך רייכע יידישע בעל־הביתטעס. גראד פאר דעם קען אים גינענדל נאך מער ניט אנקוקן. ווען שמואליקל זיצט ביים טיש פארטאן אין די קאסטעלעך צירונג, זעען זיינע דינע פינגערס איר אויס ווי די פיסלעך פון א שפין. גינענדל וואלט אים שוין לאנג אפגעגט, אויסגעבלאזן פון איר לעבן ווי שפינוועבס וואס טראגט זיך אין דער לופט אמיצנצייַט. זי האט אבער ניט געוואלט אז די איינציקע טאכטער זאל זיך האָדעווען אן א טאטן אדער ביי א שטיפטאטן.

נאר זינט זונדל קדיש האט דעם פארגאנגענעם סוף זומער גענומען לערנען ביי צעסנען ענגליש און ביידע זיינען אנהייב ווינטער אוועקגעפארן קיין ווארשע, האט גינענדל גינזבורג גענומען האפן אז אויך איר מזל וועט נאך אויפשייַנען. א גאנץ לעבן האט מארעדאליע אויף איר אראפגעקוקט נאכמאל זי האלט זיך ביי א מאנעלע וואס איז קעגן אנדערע מאנסלייַט — א הייַשפרינגער. איצט וועט מארעדאליע גיין אויף רעדלעך. אלע וועלן שטיין אויפן קאפ. זונדל דעם דיינס אייניקל האט אויסגעבראקירט דעם רבס טאכטער און נעמט גינענדל גינזבורגס טאכטער! שפעטער וועלן די מארעדאליער האבן נאך מער צו ריידן, די אויגן וועלן זיי ארויסקריכן פון קינאה. גינענדל האט זיך געהאט אירע פלענער וואס זי האט אפילו דער טאכטער ניט דערציילט. האט זיך פון אלץ אויסגעלאזט א טייך, א בוידעם, און די שטעטלשע, ביי זייער בלייַבעניש, וועלן נאך האבן צו לאכן.

דעם קאפ ארייַנגעצווינגן צווישן די פארשפיצטע אקסל, האט שמואליק גינזבורג זיך געהאלטן אין די שטובווינקעלעך, ניט אריינפאלן אין געדיכטן פייער פון קריג צווישן ווייב און טאכטער. צעסנע האט צו דער מאמען געשריען: "מיינסט איך פארשטיי ניט הלמאי דו ברענסט אזוי וואס איך בין זיך צעקאנגען מיטן ישיבה־בחור? האסט דאך מאנטאוועט אז ווען איך וועל מיט אים פארן קיין אמעריקע, וועל איך דיך מיטנעמען און דעם מאן איבערלאזן דא. איך קען זיך אויף דיר!" צעסנע האט מיט אירע שארפע ציין געביסן די דינע ליפן פון איר ברייטן מוילשנים. איר ביינערנע באקבע און די באקביינער האבן ארויסגעשטארטשעט. די הויט אויף איר פנים האט ראָזלעך און שווייסיק געגליט און געגלאנצט. די מאמע האט איצט פיינט געהאט די טאכטער פאר איר שלעכטן כאראקטער און ווייל זי איז א מיאוסע, ווי זי האט פיינט געהאט דעם מאן, ווייל ער שפרינגט אום ווי א פלוי.

"דעם דינס אייניקל האָט זיך ביי ציַיטנס געכאַפּט וואָס פֿאַר אַ מרשעת דו ביסט, האָט ער דיך אָויפֿגעוואָרפֿן."

"ער האָט מיך אויפֿגעוואָרפֿן, ווײַל דער ווידע האָט אים געשריבן אַז ער וועט קיין מאָל אין לעבן ניט צושטימען, זײַן אייניקל זאָל זײַן דײַן איידעם. דער ייחוס שטייט אים ניט אָן." האָט צעסנע פּנים זיך געקנייטשט און געפּלאָדערט אין אַ בייזן שמייכל פֿון שאַדנפֿרייד וואָס זי קען דער מאַמען ווי טאָן. "זײַן ווידע דער דין האָט אים אויך געשריבן, ער זאָל בײַ נישט קומען אַהיים אויף יום־טוב, כדי ניט דאַרפֿן האָבן צו טאָן מיט אונדזער פֿאַראַפּיע. איז וואָס זאָגסטו איצט?"

געזען אַז זי האָט זיך באַגאַרישט מיטן יאָגן דעם מאַן ער זאָל אויפֿרודערן מאַרעדאַליע אַז דעם דינס אייניקל האָט אָפּגענאַרט איר טאָכטער, האָט גינענדל איבערגעדרייט דעם דישל. די איז חול־המועד פּסח געשטאַנען אין מאַרק אין אַ געזעמל ווײַבער, די פֿיס צעשטעלט אין בלאָטע, די הענט אין די באַקעס, און געלאַכט דאָס גרויסע געלעכטער. "אויסן דינס אייניקל פֿרעגט איר זיך? מײַן צעסנע האָט אים אין וואַרשע געזאָגט אַז ס׳וועט אים ניט העלפֿן דאָס וויינען ווי אַ קליין ייִנגעלע. זי האָט אים ניט ליב און וועט פֿאַר אים ניט חתונה האָבן. איז ווײַל מײַן צעסנע האָט אים אָפּגעזאָגט, האָט ער זיך געשעמט אַהיים קומען אויף יום־טוב. איצט זאָגט איר אַליין, איז ער ניט קיין מדרי־ייִנגל?"

צעסנע גינזבורג אָבער האָט פֿאַר אירע חברטעס פֿון זונדל קדיש ניט פֿאַרגעלאַכט. זי האָט פּונקט פֿאַרקערט ווי איר מאַמע וועגן אים גערעדט מיט כלומרשטן האַרצווייטאָג און מיטגעפֿיל:

הײַנטיקע צײַטן זאָל אַ בחור אַזוי ציטערן און פֿלאַטערן וואָס אומבאַקאַנטע פֿאַרבײַגייערס וועלן זאָגן און טראַכטן! זיי גייען ביידע אויף אַ וואַרשעווער גאַס. אַרום איז אַ געליאַרעם און אַ שטופּעניש. מענטשן, פֿערד, וועגענער און אויטאָמאָבילן מישן זיך אויס און דרייען זיך אינאיינעם. אָט ווי איצט אויפֿן נאַרעוו וואו געפּלאַצטע שטיקער אײַז און וואַסער דרייען זיך אַרום אַ קעסל־גרוב. נאָר טאָמער טוט זי אין אָט דעם וואַרשעווער געפֿילדער הויך אַ לאַך, קאַרטשעט זיך זונדל דעם דינס אויס צונויף און קרעכצט. "אַזוי זיך אויפֿפֿירן פּאַסט ניט." אָבער אַז ער איז געבליבן אַ בניאַק, אַ קלויזניק, זעט מען מער ווי אין אַלץ בעת עס קומט צו רייד וועגן זײַנע עלטערן. ער קלײַבט זיך דאָך פֿאָרן קיין קאַנאַדע דאָרט ווערן אַ הײַנטמאָדישער רב. נאָר פֿרעגט מען אים וועגן זײַנע געשיידטע עלטערן, נעמען זיך אים אין פּנים בײַטן די קאָלירן און ער ווערט אַזוי צעטומלט ווי זײַן טאַטע וואָלט זיך געשמדט אָדער ווי די מאַמע וואָלט אַנטלאָפֿן מיט אַ סאָלדאַט. וואָס איז אַזוי גרויס די שאַנדע אַז טאַטע־מאַמע האָבן זיך געגט? — האָט צעסנע געפֿרעגט מיט האַרצווייטאָג און זיך פֿאַרט געמוזט צעלאַכן פֿון זונדלס קאָמישער אויפֿפֿירונג, כאָטש זי האָט לחלוטין ניט געוואָלט פֿון אים אָפּלאַכן.

"פֿאַר בלומע־דיוושע דעם רבס וואָלט ער אפֿשר געווען אַ צוגעפּאַסטער מאַן; פֿאַר מיר טויג ער ניט. איך האָב אַנדערע אידעאַלן."

די שטעטלשע האָבן געוואוסט אַז זינט זונדל קדיש און צעסנע גינזבורג זײַנען אַוועקגעפֿאָרן קיין וואַרשע, מײַדט בלומע־דיוושע אויס אירע אַמאָליקע חברטעס. כדי ניט צו דאַרפֿן הערן ווי זיי שווײַגן אָדער ריידן וועגן איר געוועזענעם חתן. איצט אָבער האָבן די מאַרעדאַליער מיידלעך געהאַלטן אַז בלומע־דיוושע דעם רבס איז אַרויס די זיגערין און זיי זײַנען געקומען צו איר ניט צעפּלאַצטע פּנימער, פֿול מיט סודות, און גרייט זיך צו שושקען אַ גאַנצן אָוונט אַ גאַנצע נאַכט. זיי האָבן ברעה געהאַט איר צו זאָגן אַז נאָך דעם ווי זונדל קדיש האָט זיך אַזוי אָפּגעבריט אויף צעסנע גינזבורג, וועט ער זײַן איבער גליקלעך אויב זי וועט אים צוריקנעמען. נאָר לויט בלומע־דיוושעס קאַלט און אָנגעשטרענגט שווײַגן האָבן אירע לאַנגיאָריקע פֿרײַנדינס פֿאַרשטאַנען אַז זי וויל פֿון דינס אייניקל מער ניט הערן. האָבן זיי אים געגומען באַריידן אַז ער האָט אַ ליאַלקעוואַטע פּנימל און איז שוין צו־אַקוראַטנע, ווי אַן אַלטער בחור אַ בוכהאַלטער. דערצו נאָך איז ער סתם ניט קיין גרויסער חכם. מען זאָגט אַז אויך זײַן טאַטע, בינוש דעם דינס, איז ניט קיין גרויסער חכם און דערצו נאָך אַ שטיק משוגענער. אייגנטלעך פֿאַר וואָס האָבן זיך זונדלס עלטערן אין קאַנאַדע געגט? זונדל האָט וועגן דעם קיין מאָל מיט קיינעם ניט גערעדט. איז אויב ער שעמט זיך דערמיט, איז אַ סימן אַז ער האָט זיך מיט וואָס צו שעמען, ניט אַזוי?

"פֿאַר וואָס זאָל זונדל קדיש דאַרפֿן פֿרעמדע מענטשן דערציילן וועגן זײַן מישפּחה און פֿאַר וואָס זאָלן פֿרעמדע מענטשן עס וועלן וויסן?" האָט דעם רבס טאָכטער אַראָפּגעקוקט אויף אירע פֿינגערס. אַנשטאָט צו קוקן אויף די מיידלעך פֿון אירע ביידע זײַטן אויף דער קאַנאַפּע. יענע האָבן גלײַך גענומען צוריקדרייען אַז די באַריידערקע איז צעסנע, זי איז אַ שלאַנג. נאָר דעם רבס טאָכטער האָט אויך אויף צעסנע גינזבורג ניט געוואָלט זאָגן קיין שלעכט וואָרט און ווײַטער אַראָפּגעקוקט אויף אירע פֿינגערס. ביז די שטעטלשע מיידלעך זײַנען זיך צעגאַנגען.

אין סעפּטעמבער איז אַרײַנגעקומען רפֿאלקע און זיך אויפֿגעזעצט לעבן דער שוועסטער אויפֿן זעלבן אָרט וואו ס׳זײַנען פֿריער אַ ווײַל געזעסן די באַריידערקעס. "טאַטע־מאַמע זײַנען נאָך אַלץ זייער צעקלעמט וואָס בן־ציון איז ניט געקומען אויף פּסח." האָט רפֿאלקע שטיל געזאָגט. "גוט האָט ער געטאָן! ער וויל ניט האָבן צו טאָן מיט פּראָווינצערס וואָס קריכן יעדן אין די ביינער וועגן וואָס יענער טראַכט און טוט." האָט בלומע־דיוושע אַרויסגעפּלאַצט און זיך ווידער גענומען קלאָגן ווי שטענדיק אַז זייער עלטערער ברודער בן־ציון האָט זיך פֿאַרט אַרויסגעריסן, כאָטש מיט אַ גרויסער פֿאַרשפּעטיקונג. און ווען ער וועט ענדיקן די ביאַליסטאָקער האַנדלקורסן וועט ער ווערן אַ מענטש פֿאַר זיך. נאָר זי קען שוין קיין סך ניט באַווײַזן. זי איז אַלט מיר אַן צוואַנציק יאָר און האָט נאָך ניט אָנגעהויבן. איר יונגט גייט אַוועק אין קעמפֿן מיטן טאַטן ער זאָל זי ניט חתונה מאַכן מיט גוואַלד, ווי ער האָט עס געטאָן מיט טילצען. אויך ער, רפֿאלקע, איז שוין אַ בחור פֿון צוואַנציק און וועט חרטה האָבן, אויב ער וועט זיך נאָך לאַנג וואַקלען. דער איינציקער וואָס האָט אָנגעהויבן ניט צו־שפּעט איז זייער עלטסטער ברודער נפֿתלי־הערץ. ער איז אַנטלאָפֿן פֿון ישיבֿה קיין איסלאַנד שטודירן ווען ער איז נאָך אַלט געווען אַכצן יאָר. און נאָך זיבעציק אין ישיבֿה האָט ער זיך שוין געבילדעט און געגרייט דורכצומאַכן אין שווייצאַריע אַן עקזאַמען און אַרײַנטרעטן אין אוניווערסיטעט.

בלומע־דיוושע איז אויך אַ ווײַל אַנטשווינן געוואָרן און עפּעס נאָכ־געטראַכט אָנגעשטרענגט, קוקנדיק אויף דער מאַמעס בענטשליַיכטערס וואָס זײַנען זינט די געפּראַוועטע סדרים געבליבן שטיין אויפֿן טיש. באַלד האָט זי ווידער גענומען ריידן, נאָר מיט אַ האַלב־געהים קול, ווי זי וואָלט זיך געהיט פֿאַר דער מאַמעס בענטשליַיכטערס.

"פֿון דער צײַט ווען נפֿתלי־הערץ איז אַוועק קיין איסלאַנד שטודירן געדענק איך אים ניט; איך געדענק אים פֿון נאָך דער מלחמה, פּונקט מיט צען יאָר פֿריִער, ווען ער איז געקומען אויף טילצעס חתונה. איך בין שוין אַלט געווען פֿערצן יאָר, און דו — צען יאָר. זינט דעמאָלט איז ער מער ניט געקומען זען

טאַטע־מאַמען און שרײַבט אויך זעלטן אַ בריוו. ער האָט אַפּילו קיין מאָל ניט צוגעשיקט קיין בילד פֿון ווײַב און זון. [illegible]
[illegible] אַ בר־מצווה־ייִנגל.
[illegible] נפֿתּלי־
[illegible]
[illegible] זאָל זײַן אַז קומען אַלײן פּאַסט אים ניט און מיטנעמען דאָס ווײַב וויל ער ניט. ווײַל זי איז ניט קיין פֿרומע? איז ער דאָך אויך ניט קיין פֿרומער. פֿונדעסטוועגן האָט דער טאַטע מיט אים זיך איבערגעבעטן. איז פֿאַר וואָס מאַכט ער אַזאַ סוד פֿון זײַן מישפּחה־לעבן ווי זונדל קדיש מיט זײַנע געגנטע עלטערן?"

"איך ווייס ניט," האָט רפֿאלקע געענטפֿערט פֿאַמעלעך און אַ ווײַל נאָכגעטראַכט. "ס׳קען זײַן אַז נפֿתּלי־הערץ האָט מיטן ווײַב אַ שלעכט צוזאַמענלעבן און וויל ניט מען זאָל עס וויסן, אַט פּאַקע ווי זונדל וויל ניט מען זאָל וויסן אַז זײַנע עלטערן האָבן זיך געגט. [illegible]
[illegible]
[illegible] אויסער וואָס ער שעמט זיך, וויל ער ניט מיסתּמא מען זאָל זיך מישן אין זײַן לעבן. ווי די אין בן־ציון ווילן ניט מען זאָל זיך מישן אין אײַער לעבן. [illegible]
[illegible]
[illegible] און ווער זאָגט עס דיר אַז דער טאַטע האָט אים מוחל געווען זײַן אַנטלויפֿן פֿון ישיבה און שפּעטער חתונה האָבן אָן אַפּילו צו לאָזן וויסן מיט וועמען? כאָטש טאַטע־מאַמע וואַרטן אויף זײַנע בריוו האָט אים דער טאַטע ניט מוחל געווען און נפֿתּלי־הערץ פֿילט עס געוויס." האָט רפֿאלקע אויסגעפֿירט. נאָך מיט זײַן לאַנג ריידן און אויסקלערן האָט ער דעם ענין עפּעס ווי נאָך מער פֿאַרפּלאָנטערט און אַרויסגערופֿן בײַ בלומע־ריוועשען נײַע פֿאַרדאַכטן און השערות. ברודער און שוועסטער האָבן זיך אָנגעקוקט ווי זיי וואָלטן אָפּגערעדט אויף שטום לשון מער וועגן דעם ניט צו ריידן און ביידע האָבן זיך דערפֿרייט ווען אין עסצימער איז אַרײַנגעקומען דער טאַטע.

ר׳ שלום־שכנא האָט דאָס מאָל מער ווי די גאַנצע צײַט זיך געפֿילט שולדיק קעגן דער טאָכטער. ווען אים פֿאַלט ניט אײַן אַרײַנצוקריגן דעם ריינעם איניקל פֿאַר אַן אײדעם, וואָלט ניט געקומען צו אַ מעשה מיט אַ סטודענטקע וואָס האָט דעם זונדלען געוואָלט אויסכאַפּן און בלומע־ריוועשע וואָלט ניט אַרײַנגעפֿאַלן אין לײַטישע מײַלער. בלומע־ריוועשע ווידער איז אויסער אירע פֿרייערדיקע דורכפֿאַלן אויך געווען אַנטוישט וואָס די שײנע פֿרילינג־וועטערן זײַנען ניט געקומען. מאַרעדאַליע איז נאָך אַלץ געזונקען אין בלאָטע פֿון ערשט־צעשײַעטן שניי. דאָס שטעטל איז פֿול געווען מיט דער האַוועניש פֿון ייִדענעס צוצוגרייטן די אַנדערע טעג יום־טוב. די שטיבער האָבן געשטאַרעט מיט רייבן און גערוכן פֿון די שמאַלציקע פּסחדיקע מאכלים. און פּונקט ווי דער באָדן אונטן, האָבן אויך די וואָלקנס אויבן אויסגעזען אומריין און זיך ניט גערירט פֿון אָרט; זיי זײַנען אָראָפּגעהאַנגען ווי ברודיקע פֿאַרהאַנגען.

— אַבער דאָס ערשטע מאָל —

"גלײַך נאָך פּסח פֿאָר איך קיין ווילנע און וועל דאָרט אָנקומען אין דער שול פֿאַר קראַנקן־שוועסטערס. צו ווערן אַ קראַנקן־שוועסטער דויערט ניט אַזוי פֿיל צײַט וויפֿל דאָס אויסלערנען זיך אַן אַנדער פּראָפֿעסיע," האָט בלומע־ריוועשע געזאָגט צום טאַטן און דורכן פֿענצטער געקוקט אויף דער געלבלעך־גאָלדענער שקיעה מיט אַזעלכע אויסגעריסענע אויגן ווי זי וואָלט ניט געווען זיכער אַז די זון וועט מאָרגן ווידער אויפֿגיין.

"איך פֿאַרשטיי, איך פֿאַרשטיי," האָט דער רב צוגעשאָקלט מיטן קאָפּ אַזוי טרויעריק ווי אין האַרבסט אַ בלעטערבוים וואָס ווערט מיט יעדן טאָג אַלץ נאַקעטער. "נו, און וואָס רעכנסטו צו טאָן? דו וועסט אויך זומער בלײַבן אין מאַרעדאַליע?" האָט דער טאַטע געפֿרעגט בײַם זון.

"אויב דער טאַטע וועט ניט זײַן קעגן, וועל איך פֿאָרן צום ווידן קיין זעמבין."

"צום ווידן קיין זעמבין?" האָט דער רב אויסגערופֿן פֿאַרוואונדערט און באַלד פֿאַרשטאַנען אַז דער מיזיניק וואָלט גערן געפֿאָרן אין אַ חלוציש קיבוץ. נאָר ער וויל ניט אָנטאָן קיין עגמת־נפֿש די עלטערן. "אדרבא ואדרבא!" האָט ר׳ שלום־שכנא זיך אַ כאַפּ געטאָן און גענומען ריידן גיך־גיך. "איך וועל זײַן שטאַרק צופֿרידן אַז דו וועסט פֿאָרן צום ווידן קיין זעמבין און דאָרט זיצן און לערנען. לכל הפּחות לערנען מער ווי דאָ; דאָ דרייסטו זיך לעצטנס אַרום אין גאַנצן בטל. איך פֿאַרשטיי, מאַרעדאַליע איז אַ קליין שטעטל און האָט דיך צוגעגעסן. אָבער אין זעמבין קומען זומערצײַט אַהיים אויף דאַטשע אַרטיקע ישיבה־לײַט און זיי קומען אַלע אַרײַן צום ווידן. וועסטו האָבן מיט וועמען צו פֿאַרברענגען און לערנען. זאָלסט נאָר וועלן זיך חבֿרן מיט די בני־תּורה און ניט מיט די אָרטיקע חלוצים. אַ גרעסערע שטאָט איז אויך סתּם אַזוי אַ ניסיון, ווײַל דאָרט געפֿינען זיך צו פֿיל פֿאַרווערטע זאַכן וואָס אַ יונגער בחור גלוסט צו זיי. דערצו נאָך האָט זיך קיין זעמבין לעצטנס אַריבער־געצויגן פֿון ביאַליסטאָק דער פֿעטער שבתי־שעפּסל וואָס איז מיט זײַן טאַטן און מיט דער גאַנצער וועלט קידער־ווידער. וועסטו אויך מיטן פֿעטער דאַרפֿן זײַן אָפּגעהיט אין דײַן פֿירונג. איך האָב דאָך אײַך שוין דערציילט אַז דער ייִדע איז געווען געקרענקט הלמאַי דו און בלומע־ריוועשע זײַנען ניט געקומען אויפֿן חנוכּת־הבית פֿון דער תּלמוד־תּורה. פֿונדעסטוועגן אַז דו וועסט קומען, וועט דער ייִדע זיך שטאַרק פֿרייען. זײַן רביצין ווידאַסיע וועט דיך זייער באַהאַנדלען, די וועט אויס אַ שטרענגלעכע, נאָר זי איז אַן ערלעכע, אַ קלוגע, אַ גוטע. זי האַלט אונטער דעם ווידן אין אַלע זײַנע מלחמות קעגן די פֿרײַע. דו אָבער זאָלסט זיך ניט מישן. דו דאַרפֿסט זיצן און לערנען."

בטבע אַ שווײַגנער אָדער וואָס צינדט זיך אָן פֿון כּעס בלויז אויף אַ פּאָר מינוט, האָט ר׳ שלום־שכנא דאָס מאָל ניט געקענט ענדיקן. ער האָט גערעדט אַלץ גיכער און אין אײַלעניש, ווי בעת ער כאַפּט אַ מאָל אָפּ דאָס עסן אַון בענטשן, כּדי ניט צו פֿאַרשפּעטיקן אָנצוהייבן אין צײַט אַ לאַנגן תּענית. דער רב איז געוואָרן אַלץ מער צעדודערט וואָס ער וועט איצט בלײַבן מיט זײַן רביצין אַליין. להלוטין אַליין. בײַם געדאַנק פֿון דער התבודדות וואָס גייט אויף אים דורכן גאַנצן זומער אין שטוב און בית־מדרש, האָט ר׳ שלום־שכנא ערבֿ די אַנדערע טעג פּסח שוין געבענקט נאָך אלול, ווען די ווניק־מילדע טעג נעמען פֿאַרגיין אין אַ ווײַסער לויטערער עצבֿות. די נעבעך ווערן שטילער און אַ טיפֿע שווײַגעניש הויערט ווי אַ קאַלטע אָזערע. וואַר־ניט־וואו אין גרינס פֿון די ביימער גיט שוין אַ פֿלאַם אַ בינטל רויטלעכע בלעטער און זאָגט אָן דעם אָנקום פֿון האַרבסט. אַ שמונה־עשרהדיקע תּפֿילה־מורמלעניש האָט גענומען ציטערן אין זײַן געדעכעניש, ווי ליכט און שאָטנשפּיל אויף דער וואַנט. ר׳ שלום־שכנא האָט געוואוסט אַז ער האָט אַ בלבול־הדעת. ער פֿאַרפּלאָנטערט די צײַטן. דאָך האָט ער זיך ניט געקענט העלפֿן. ער האָט שוין געבענקט נאָך יום־כּיפּור, נאָך שטיין אַ גאַנצן טאָג מיטן טלית איבערן קאָפּ און אויסוויינען דאָס האַרץ אויף דעם חורבן פֿון זײַן הויז. מיט אַ מאָל האָט ער קענען דעם אייגענעם ווילן געווענען לאַכן, ווי ס׳האָט לעצטנס מיט אים פּאַסירט אַלץ אָפֿטער און אָפֿטער. ערשט ווען דער זון און די טאָכטער האָבן אים אָנגעקוקט פֿאַרוואונדערט, האָט ער אויסגעהערט לאַכן און זיי אָנגעקוקט מיטן צעמישטן בליק פֿון איינעם וואָס האָט געשריען פֿון שלאָף און מען האָט אים אויפֿגעוועקט.

דער רב האט געלאכט, ווײַל ער האט זיך דערמאנט וואס ס'האט אים געהאט דערציילט זײַן רביצן: טילצע האט זי אנומלט פארגעװארפן אז די מאמע און דער טאטע האבן זיך שטענדיק שטארק ליב געהאט און איינע די אנדערע נאר אריינגעקוקט אין די אויגן, דערפאר האבן זיי ניט באמערקט וואס מיט די קינדער קומט פאר . . . טילצע איז קיין מאל ניט געווען קיין צו־קלוגע. בלומע־ריװטשע איז קליגער פון איר עלטערער שוועסטער און ערשט איצט נעמט זי איך אן אמת אראפווארפן פון זיך דעם יאך פון יידישקייט. רפאלקע וועט זי נאכטאן, פריער אדער שפעטער וועט ער זי נאכטאן, כאטש דערווײַל פארט ער צום ווידן. איז אז זייער מאמע הענגלע און ער וועלן בלײַבן אליין, וועלן זיי איינער דעם צווייטן קענען אריינקוקן אין די אויגן גאנצע טעג, גאנצע וואכן, גאנצע חדשים. פון אזא קוקעניש וועלן זיי נאר איינער דעם צווייטן ניט פײַנט קריגן שינאת־מוות. זיין הענגלע האט א געבענטשטע נאטור, ווען זי וויל עפעס ניט דערזען און ניט דערהערן, פינטלט זי תמעוואטע מיט די אויגן און שאקלט צו מיטן קאפ ווי א געבוירענע טויב־שטומע. אפשר וועט אויך ער זיך נאך אויסלערנען ארומגיין אויף דער וועלט א טויב־שטומער, ווי די גמרא זאגט, אומנתו של אדם בעולם הזה יעשה עצמו כאלם.

7

בעת רפאלקע איז געקומען קיין זעמבין איז שוין געווען נאך ל"ג־בעומר. די ביימער זײַנען געשטאנען אין פולער ווײַסער און ראזער בליאונג. די שטיבער און געוועלבער אין רינג פון מארק האבן געלויכטן, געפארבט אויף ווײַס, גרין, ברוין און רויט, ווי אויסגעוואשן און צוגעגרייט אויף א יום־טוב פון זונשײַן וואס וועט זיך ציען דורכן גאנצן זומער. דער מארק האט געבלענדט פארגאסן מיט אזוי פיל ליכט אז מען האט געמוזט פארשמורען די אויגן, אדער מאכן מיט דער האנט 'א דעכעלע' איבער די ברעמען, כדי צו דערזען וואס מען זוכט. רפאלקע האט נײַגעריק געקוקט אויף די פארקויפערס בײַ די סטראגאנעס מיט סחורה, אויף די פויערטעס און די קאלירטע קאפטיבער, אויף די גרויסשטאטיש־פארפוצטע בעל־הביתטעס וואס האבן אײַנגעקויפט. אלע האבן זיך באוועגט פאמעלעך און גערעדט צווישן זיך ניט צו־הויך, ווי דער טיף־בלויער הימל וואלט אויך. די אנגעוויייעט א חלום אין מיטן העלן טאג. רפאלקע האט אלץ באוואונדערט און בעת־מעשה געטראכט וועגן טאטע־מאמע וואס זײַנען געבליבן זאלבעצווייט אויף אלע פוסטע צימערן פון אלטן הויז. בלומע־ריװטשע איז אויעקגעפארן קיין ווילנע לערנען אין דער שול פאר קראנקן־שוועסטערס גלייך נאך פסח, און ער האט אפגעלייגט דאס פארן פון טאג צו טאג צוליב די עלטערן, ביז דער טאטע אליין האט אים געגומען אנטרייבן. אויב ער קלײַבט זיך פארן, טא זאל ער שוין פארן, די צײַט זאל אים ניט אוועקגיין אין גיוועץ. — וועל איך דא זיצן און לערנען? — האט רפאלקע ווי געפרעגט מיט די אויגן בײַם טענטשן־געזעמל אויפן זעמבינער מארק און איז אראפגעקראכן פון וואגן וואס האט אים געבראכט פון באן.

דער יידע האט שוין געוואוסט פון איידעמס און טאכטערס בריוו אז זייער בן־זקונים קומט קיין זעמבין. דאך האט ער געקוקט א פארחידושטער אויפן בחור וואס איז געשטאנען אין בית־דין־שטוב צווישן זײַנע מיטגעבראכטע טשעמאדאנעס. דער זקן האט ניט געגלייבט זײַנע אויגן אז רפאלקע איז אויסגעוואקסן אזוי הויך; ער איז אבער ניט געקומען אין דער ריכטיקער צײַט. מײַנע צרות און הארצווייטאגן ווערן מיט יעדן טאג אלץ גרעסער. האב איך איצט ניט דעם קאפ אים מקרב צו זײַן. אויב אפילו ער וואלט זיך געלאזט מקרב זײַן — האט ר' אלי־לייזער געטראכט און ארויסגעקרעכצט. "שלום־עליכם! וואס מאכט דער טאטע? וואס מאכט די מאמע?" נאר מיט יעדן ארויסגעקרעכצטן ווארט האט דער זקן ווי צעשפאלטן דאס אײַז ארום זײַן אייגן הארץ; צוריקגעשמועסט. דארף ער דאך זײַן צופרידן מיט אזא אורח, בפרט אז ס'איז אים צוגעקומען א שטענדיקער מתפלל צום שטיבל מנין וואס ער האט אײַנגעפירט בײַ זיך זינט ער איז פארשלאפט געווארן.

ר' אלי־לייזער האט די רעכטע האנט ארויפגעלייגט אויף רפאלקעס הויכן אקסל און מיט דער לינקער האנט אים געגלעט איבער די באקן, באוואקסן מיט ווייכע טונקל־בלאנדע האר. "דאס איז מײַן אייניקל רפאלקע, מײַן הענגלעס יינגסטער זון," האט ער פארגעשטעלט דעם גאסט פאר דער רביצן וויגאסיע און דער אלטער האט זיך צעשלוכצט. ער האט זיך געווישט די אויגן מיט א קאלירטן שנופטוך און געהוסט מיט א געבייזער אויף זיך אליין הלמאי ער פלאנבעט ווי א יידענע. נאר די טרערן האבן זיך אים געגאסן פון די אויגן אלץ גערינבער און האסטיקער מחמת די יסורים וואס ס'פארשאפט אים שבתי־שעפסל, זינט ער האט זיך באזעצט אין זעמבין. און פון נײַעם חילול־השם ערשט מיט א פאר טעג צוריק.

ל"ג־בעומר בעת א שפאציר פון דער תרבות־שול אין וואלד האט א לערער גערעדט פאר די תלמידים וועגן דער מרידה פון די יידן קעגן די רוימער אין די צײַטן פון בר־כוכבא. די יינגלעך זײַנען געזעסן אויפן גראז אין א האלבן ראד און דער לערער האט זיי דערציילט וועגן תנא רבי עקיבא וואס האט די יידן געהייסן נעמען א שווערד אין האנט — ניט ווי די הײַנטיקע כלי־קודש, א שטיגער דער זעמבינער רב, אט דער אלטער עובר־בטל וואס הייסט די יידן זיצן מיט פארלייגטע הענט אין גלות ביז משיח וועט די אויסלייזן. און ווען מען מאכט אויף יידן פאגראמען, האבן די פרומאקעס א סגולה, מען זאל אנקלאפן אויף די טירן מזוזות. כאטש ביז הײַנט האבן מזוזות ניט אויס־געהיט יידן פון פאגראמען, די מזוזות האבן פונקט פארקערט נאך צוגעצייגן די פאגראמשטשיקעס, זיי זאלן וויסן וואו יידן וואוינען און זיי קענען אויס־שעכטן. דערפאר גייען מיר ל"ג־בעומר אין די וועלדער, זיך צו דערמאנען די צײַט ווען יידישע העלדן האבן מיט פײַל־און־בויגן, מיט שפיזן און אפילו מיט די הוילע הענט זיך געשלאגן קעגן ווילדע אונטערדריקערס.

א תלמיד האט עס דערציילט דעם טאטן און יענער איז גלײַך אוועק אין בית־הרב. בעת דארט האט זיך געפונען דער מנין וואס קומט יעדן טאג צום רב דאווענען. דעם תלמידס טאטע האט זיך געשלאגן אין הארצן על־חטא, הלמאי ער האט זיך פריער ניט צוגעהערט צום רבינס רייד אז ווער עס שיקט זײַן יינגל אין דער תרבות־שול איז גלײַך ווי ער וואלט זײַן זון מקריב געווען צו דער עבודה־זרה. דעם רבס מקורבים פון מנין האבן אויף דעם ייד דעם מלשין געקוקט אומפרײַנדלעך, זיי האבן מער קיין כוח ניט געהאט צו א נײַער מחלוקת. צו אלעמענס שטוינונג האט אויך דער אלטער קנאי געענטפערט אז ער קלײַבט זיך ניט פארפירן א קריג מיט דער תרבות־שול. דרײַ מאל א טאג אין דאווענען זאגט ער "ונפשי כעפר לכל תהיה." וועט אים ארן וואס א לערערל א משכיל האט אים אנגערופן עובר־בטל? דעם רבס מקורבים פון מנין האבן ניט געגלייבט זייערע אויערן און זײַנען אוועק צופרידענע וואס עס פארקאכט זיך ניט א נײַע מחלוקת. ווען ר' אלי־לייזער איז געבליבן אליין מיט דער רביצן וויגאסיע האט ער זיך פאר איר מודה געווען אז זינט שבתי־שעפסל האט זיך ארײַנגעקליבן אין זעמבין האט ער מורא עפעס צו טאן וואס קען אויפרייצן קעגן אים די פרײַע. זײַן צעטומלטער זון זאל ניט ארויסשפרינגען און אנמאכן נאך א גרעסערן חילול־השם.

אין יענע טעג איז שבתי־שעפסל געווען שטארק פארטאן אין אײַנארדענען זײַן פאַ'אַנס־געשעפט. פון די ווענט, פוסיט און טירן אין אפגעקויפטן געוועלב האט נאך געשמעקט מיט פרישער פארב. אויף די פאליצעס זײַנען געשטאנען שטויסן גלאזווארג. א טייל האט געפינקלט מיט א בלוילעכן וואסער־קאליר, א טייל האט קאלט געשײַנט מיטן גרוי פון שטאל. אויף אנדערע פאליצעס האבן זיך געטורעמט טעלערס, מאצן און טעצעלעך, קאווע־טעפעלעך. די

בעסערע סערוויזן האָבן שבתי־שעפּסל און דרעזל דערווײַל ניט אויסגעפּאַקט. זיי האָבן אָבער בײַ אַ ביאַליסטאָקער הורטאָווניק צונעקויפט סחורה פון ביליקערן סאָרט: בײַכיקע קאַראַפינקעס מיט שמאָלע העלדזער פאַר געטראַנקען, ברייטע און טיפע גלאָזערנע שיסלען, פאַרשידענע פאָרמען טייגלעזער ביז בלעזלעך פאַר באַלאָמפּן. שבתי־שעפּסל האָט זיך געגרייט צו האַנדלען אויף גרויס. נאָר ער האָט אין אַלץ פאַרגעסן גלײַך ווי ס׳וואָלט ניט אים דערגאַנגען די רייד פון תרבות־לערער פאַר די תלמידים אין וואַלד.

"אויף מײַן טאַטן זאָל לעבן, דעם גאון ר׳ אלי׳־ליעזר הלוי עפּשטיין, זאָגט אַ מופקר אַז ער איז אַן אַלטער עובר־בטל. און אַ שטאָט מיט יידן הערן עס און שווײַגן? אויף מײַן טאַטן זאָל לעבן זאָגט אַ פּאַסקודניאַק אַז ער איז אַן עקשן און אַן אכזר. און קיינער צערײַסט ניט דעם פּאַסקודניאַק ווי אַ הערינג? איז דאָך שוין קיין וואונדער ניט וואָס מען פאַרשווײַגט דעם מסית־ומדיח זײַן לעסטערן אַז מען דאַרף אַראָפּרײַסן די מזוזות פון די טירן און זיי טרעטן מיט די פיס, ווײַל זיי האָבן ניט פאַרהיט יידן פון פּאָגראָמען. איבער מאָרגן וועט ער אויך הייסן אַרויסנעמען די ספרי־תורות פון ארון־קודש און זיי טרעטן מיט די פיס!" שבתי־שעפּסל האָט זיך געקאַכט מיט שוים אויף די ליפּן, ווי דורכן קאָכן זיך וואָלט ער זיך גופא אַרײַנגעטריבן אין דער זיכערקייט אַז דער לערער האָט טאַקע אַזוי גערעדט. "מען דאַרף אויף אים אויסרופן אַ חרם מיט שופר־בלאָזן בײַ שוואַרצע ליכט. אַ מאָל וואָלט דער טאַטע זאָל לעבן עס געטאָן על דעת עצמו. איצט איז דער טאַטע זאָל לעבן שוין אויף דער עלטער און ער ווייסט אַז זײַן עדה איז אַ סטאַדע אָקסן. איז וויל ער מער ניט אויסרופן אַ חרם על דעת עצמו און רודפן דעם אפּיקורס עד חרמה. דאַרפן יידן חרדים קומען צום רב און שרײַען צו אים מיט אַ ביטער געשריי: קאַראַול! ראַטעוועט די שטאָט!"

בעלי־בתים האָבן געקוועטשט מיט די פּלייצעס: ווי מעג מען עס גלייבן אַז דער לערער איז אַ מחרף ומגדף אויפן סמך פון דעם וואָס אַ יינגל האָט דערציילט? אַנדערע בעלי־בתים האָבן געטענהט אַז דורכן אויסרופן אַ חרם וועט דער רב קענען זיך אויפהייבן די גאַנצע וועלט. ס׳האָבן זיך אויך געפונען יידן וואָס האָבן שבתי־שעפּסלען געזאָגט אין פּנים אַרײַן אַז ער טראַכט אויס. דער לערער האָט אַזוי ניט גערעדט. "ער האָט יאָ אַזוי גערעדט!" האָט שבתי־שעפּסל געטופּעט מיט די פיס און פאַרפּרעסט די הענט אין פויסטן. געלאַסענע בעלי־בתים האָבן זיך אָפּגערוקט פון אים וואָס זײַן קנאות שטייגט נאָך איבער דעם טאַטנס. נאָר גראָד מענטשן פון דער גאַס, און ניט־פרומע ניכער פון פרומע, האָבן געגלייבט אַז דער לערער האָט טאַקע געהייסן אַראָפּרײַסן די מזוזות און זיי טרעטן מיט די פיס. "פאַר אַזעלכע רייד דאַרף מען אויסברענען דאָס אָרט וואו ער איז געשטאַנען! און אויף אויסהאַלטן אַזאַ טרייפענע שקאָלע רײַסט עס די קהילה בײַ אונדז שטיקער!" האָט דער המון געטאָלדעוועט. אויף די לערערס און עסקנים פון תרבות איז געפאַלן אַ פּחד. דערשראָקענע און דערצאָרנטע האָבן זיי שבתי־שעפּסלען גערופן צו אַ דין־תורה צו זײַן אייגענעם טאַטן.

"איך וועל קומען, אַוודאי וועל איך קומען!" האָט ער אויסגערופן מיט אַזאַ שׂימחה ווי ער וואָלט איינגעלעך צוליב דעם זיך באַוועצט און זעמבין.

בעת די צדדים זײַנען זיך צונויפגעקומען אין בית־הרב איז שוין דאָרט אויך געווען רפאלקע. ער איז געשטאַנען אין אַ ווינקל און אַלעמען באַטראַכט. שבתי־שעפּסל, וואָס האָט ניט אַרײַנגעשמעקט צום טאַטן זינט זײַן ערשטן אָפּגעזאָגטן ווײַזט בײַם אָנקומען אין שטאָט, האָט איצט אַרײַנגעשמײַעט אַזוי היימיש ווי ער וואָלט דאָ געווען ערשט נעכטן. זײַן אַלטער טאַטע איז געוואָרן צעטומלט און גערעדט צו אים איבערגעטריבן־פרײַנדלעך. "דערקענסט ניט דײַן שוואָגער ר׳ שלום־שכנאַס מיזיניק? ס׳איז דאָך דײַן פּלימעניק רפאלקע." שבתי־שעפּסל האָט אויפן בחור אַ קוק געטאָן האַסטיק. "אָ, דאָס ביסטו!" האָט ער קאַלט, טרוקן אַ זאָג געטאָן און מער צו אים ניט גערעדט.

די פאַרזאַמלטע האָבן ניט דערקענט זייער מרא־דאתרא, דעם גרויסן בעל־מחלוקת, זינט אַ האַלבן יאָרהונדערט. אַנשטאָט רישען ווי אַ לייב אויף זײַן שטיינער, איז ער געזעסן אויבן אָן בײַם בית־דין־טיש מיט אַן אַראָפּגעלאָזטן קאָפּ און געשוויגן. געקאָכט זיך האָבן די צדדים. איין ייד האָט געשריען אַז היינט איז מער קיין צײַט ניט אויף אויסרופן אַ חרם. האָט אים דער צווייטער געענטפערט אַז מען דאַרף ניט קיין חרם: ס׳וועט קלעקן מען זאָל אויף דער תרבות־שול אויסרופן אַן איסור ווי אויף בשר־חזיר. "אַן איסור אויף דער שול וואו מײַנע קינדער לערנען? בלוט וועט זיך גיסן!" האָט געשריען אַ דריטער. שבתי־שעפּסל האָט אַלעמען איבערגעשריען און געסטײַטלט אויפן לערער מיט אַ פינגער.

"איין חרם איז אויף אים ווייניק. מען דאַרף אים עוקר מן השורש זײַן! אויפן צונויפגעוויקלטן פּאַרמעט פון דער מזוזה איז אָנגעשריבן גאָטס נאָמען — שדי, אַ ראשי־תיבות. שומר דלתות ישראל. דער אייבערשטער היט די יידישע טירן. קומט אָן עוכר־ישראל און זאָגט אַז די מזוזות האָבן ניט פאַרהיט פון פּאָגראָמען; אַז מען דאַרף זיי אַראָפּרײַסן פון די טירן און טרעטן מיט די פיס."

"ס׳איז ניט אמת. איך האָב עס קיין מאָל ניט געזאָגט," האָט דער לערער אַרויסגעבריפעט.

ער איז געווען אַ הויכער דאַרער יונגערמאַן מיט אַ מאָגער פּנים. אין וואַרעמען טאָג פון אַנהייב זומער האָט ער געטראָגן אַ ברייטן און אָפּגענוצטן שווערן ווינטער־מאַנטל מיט צו־קורצע אַרבל פאַר זײַנע לאַנגע אָרעמס. מיט איין האַנט האָט ער אונטערגעהאַלטן דעם אויפגעשטעלטן מאַנטל־קאַלנער און מיט דער צווייטער — דעם ברייטן ראַנד פון צעקנייטשטן קאַפּעליוש. ווי ער וואָלט געשטאַנען אין מיטן פעלד אין אַ שניישטורעם. דער עולם אַרום האָט באַמערקט אַז אַנשטאָט אַן איבערהעמד מיט אַ שניפּס טראָגט ער אַ רויט־געשטריקט וואָלענעם האַלדזטוך און ציטערט ווי אין קדחת. ס׳האָט אויסגעזען אַז ער איז אַרונטערגעקראָכן אַ קראַנקער פון בעט און אַרויסגעשלעפּט אָן איבער־בגד אויפן אײַנגעדאַרטן גוף, ער זאָל קענען קומען צום רב אַרונטערנעמען דעם שקר־בילבול פון זיך און פון דער שול וואו ער איז אַ לערער. ער האָט געהאַט אַן אידל און אַ ביסל־איבערגעשראָקן אויסזען פון אַ ישיבה־בחור וואָס איז מער ניט אַזוי פרום, איז אָבער ניט קיין קריגערישער און געפערלעכער אפּיקורס. ס׳איז אמת, האָט ער צוגעגעבן, אַז ווען ער האָט ל״ג־בעומר גערעדט פאַר די תלמידים, האָט ער טאַקע געזאָגט אַז די יידן אין גלות פאַרלאָזן זיך אויף ניסים און אַז די מזוזות אויף די טירן האָבן ניט אויסגעהיט פון פּאָגראָמען. נאָר ער האָט ניט געהייסן אַראָפּרײַסן די מזוזות און זיי טרעטן מיט די פיס. אים שוידערט אפילו בײַם פאַרשטעלן זיך ווי עמעצער טוט עס.

"אָבער וואָס ער האָט יאָ געזאָגט אויפן טאַטן זאָל לעבן, דאָס דערציילט ער ניט," האָט שבתי־שעפּסל געלאַכט און געשריען צום עולם. "ער דערציילט ניט אַז ער האָט געזאָגט, דער זעמבינער רב איז אַ טעמפּער פינצטערער עקשן, ווי אַ האַרטער טרוקענער און ביטערער וואָרצל אין דער ערד. ער דערציילט ניט אַז ער האָט געזאָגט, דער טאַטע זאָל לעבן איז אַ פּרושאַק און אַן אכזר וואָס האָט ניט קיין אײַנזען מיט מענטשן און אפילו ניט מיט די אייגענע קינדער. ער דערציילט ניט אַז ער האָט געזאָגט, ווי באַלד דער זעמבינער רב האָט ניט אויסגעפירט בײַ זײַנע טעכטער און אייניקלעך זיי זאָלן זײַן פרום, טאָר ער ניט זײַן אַ רב און נאָך מוסרן אַנדערע. דאָס דערציילט ער ניט, דער פּאַסקודניאַק!"

„איך האָב עס קיין מאָל ניט געזאָגט," האָט דער לערער זיך אָפּגעווענדט און אַנגעקוקט די אָרעמיקע ווי פֿרעגנדיק צי דעם רבס זון איז בײַ די קלאָרע געדאַנקען. „מײַנע רייד האָבן געהערט עטלעכע קלאַסן תּלמידים. ווייסן זיי דאָך וואָס איך האָב געזאָגט. און ווי האָב איך עס געקענט זאָגן? איך בין דאָך ניט לאַנג אין זעמבין און ווייס איבער הויפּט גאָרניט וועגן רבס קינדער. אין ניט־פּאַסיק וואָרט האָב איך יאָ געזאָגט. איך האָב אָבער געמיינט דעם רבס שיטה, ניט אים גופֿא."

„זאָגט וואָס איר'ט געזאָגט!" האָט שבתי־שעפּסל געשריען מיט אַ הויך רײַסיק קול און מען האָט געקענט זען אַז דאָס קול קומט ניט פֿון זײַנע טיפֿן; ער שרײַט אין כּעס און בלויז פֿון דער קעל, ווי אין אַ טעאַטער אָדער ווי בעת אַ לערער שרײַט אויף קינדער. „זאָגט וואָס איר'ט געזאָגט אויפֿן טאַטן זאָל לעבן; די מינוס זאָלט איר זאָגן!"

„איך האָב געזאָגט אַז ער איז אַן עובֿר־בטל," האָט דער לערער געמורמלט און געקוקט מיט אומווילן אויפֿן רבס זון וואָס זײַן שוואַכע גאָמבע מיטן שיטערן בערדל האָבן אויס אונטערגעציטערט פֿון עפּעס אַ קרענקלעכן פֿאַרגעניגן. „נאָר וואָס איך האָב ניט געזאָגט, האָב איך גערעדט אין מײַן אייגענעם נאָמען. די אַנדערע לערערס האָבן בכלל ניט געוואוסט אַז איך גיי האַלטן אַ רעדע פֿאַר די קינדער און האָבן שפּעטער געהאַט צו מיר טענות."

„מען פֿאַרשטייט זיך אויף אײַך!" האָט שבתי־שעפּסל ווידער געלאַכט. „אײַערע חבֿרים די מרייפֿניאַקעס האָבן אײַך געשיקט צום רבֿ נעמען די גאַנצע שולד אויף זיך, כּדי בעלי־בתּים זאָלן ניט אָפּנעמען זייערע קינדער פֿון אײַערע אַפּיקורסישע קלאַסן. ס'וועט אײַך ניט העלפֿן! אײַך וועלן מיר אַרויסטרײַבן פֿון שטאָט און אײַער שקאָלע וועלן מיר אויסרײַכערן ווי אַן עיפּוש."

„ניט איך וועל אײַעקפֿאָרן פֿון שטאָט און ניט איר וועט אויספֿירן צוצומאַכן אונדזער שול," האָט דער לערער געענטפֿערט מיט אַ שוואַך קול, נאָר קלאָר און רויִק.

„וועט דער טאַטע זאָל לעבן אויסרופֿן אַ חרם מיט אַלע קללות פֿון דער תּוכחה אויף די לערערס די תּרבותניקעס און אויף די בעלי־בתּים וואָס שיקן זייערע קינדער אין דער טרייפֿענער שקאָלע!" האָט שבתי־שעפּסל געגוואַלדעוועט. אָבער די פֿאַרזאַמלטע האָבן געשוויגן און אין מיטן העלן זומערטאָג באַקומען פֿאַרשאָטנטע פּנימער, געגליכן צו מידע זקנים וואָס וואַרעמען זיך אין אַ ווינטערנאַכט בײַ אַן אויוון. די בעלי־בתּים האָבן זיך ווי אָנגעשטעקט מיט דער געבראָכענער שטימונג פֿון אַלטן רבֿ וואָס איז די גאַנצע צײַט געזעסן אויבן אָן בײַם בית־דין־טיש און געשוויגן. זײַן ניט אָפּרופֿן זיך מיט אַ וואָרט האָט די יידן פֿריער פֿאַרוואונדערט, דערנאָך פֿאַראומערט, לסוף — דערשראָקן. בעלי־מלאָכות אין הויכע בוזאַנטענע היטלען, שטאָטישע לומדים אין האַרטע שוואַרצע קאַפּעליושן, זקנים וואָס ציטערן ניט צו פֿאַרלירן חלילה אַ האָר פֿון די מילבן־ווײַסע בערד, ווי זיי ציטערן ניט אַראָפּצונעמען אַ שטיינדל פֿון אַ צדיקס אַ קבֿר, און אויך די אויפֿגעקלערטע מיט די צוגעשאָרענע קעמל־בערדלעך פֿון לערערס צד — אַלע זײַנען געשטאַנען אַרום דעם זעמבינער מרא־דאַתרא דערדריקטע פֿון זײַן דערשלאָגענעם אויסזען. עלהיי שבתי־שעפּסל וואָלט עס געליאַרעמט און געזידלט אים, דעם טאַטן, ניט דעם העברעאישן מלמד. בלויז איינער, אַ מאַרקהענדלער און פּראָסטאַק, האָט ניט פֿאַרשטאַנען נאָכמאָל אַלע האָבן מיט אַ מאָל אײַנגענומען שטומעניש. האָט ער מיט ביידע הענט פֿונאַנדער־געשטופּט דעם עולם און אַ טרובע געטאָן אויפֿן לערער.

„אָט וועל איך אים, דעם אַפּיקורס, אָנלערנען פֿאַר הויסן אַראָפּרײַסן די מזוזות און זיי טרעטן מיט די פֿיס!"

קעגן מאַרקהענדלער איז אויסגעוואַקסן אַ הויכער בחור וואָס איז די גאַנצע צײַט געשטאַנען אין אַ זײַט און זיך בלויז צוגעהערט. „דער רבי פֿאַרלאַנגט ניט פֿון אײַך איר זאָלט שלאָגן דעם לערער," האָט רפֿאלקע גערעדט געלאַסן, און זײַנע אויגן, שטענדיק צעשמייכלטע, האָבן איצט געברענט מיט אַ טרוקענעם פֿײַער. „ס'איז דעם רבס אייניקל," האָבן עטלעכע פֿון צווישן עולם איבער־געגעבן איינער דעם צווייטן. דער מאַרקהענדלער דער גבֿר האָט עס דערהערט און אויך דערשמעקט גבֿורה אין דער רויִקער באַנעמונג פֿון הויכוואַקסיקן בחור. דער ייד דער שלעגער האָט זיך גענומען אַרויסרוקן און רפֿאלקע האָט זיך אויסגעדרייט צום לערער אים צו זאָגן אַז ער דאַרף זיך ניט שרעקן. נאָר יענער האָט שוין אַליין פֿאַרשטאַנען אַז ער דאַרף זיך מער ניט פֿאַרענטפֿערן. האָט ער אַ מורמל געטאָן אַז ער מוז גלײַך צוריקגיין זיך לייגן, ווײַל ער איז אַראָפּגעקראָכן פֿון בעט אַ קראַנקער. און ער איז גיך אַרויס. ערשט דעמאָלט האָט ר' אלי־ליזער אויפֿגעהויבן דעם קאָפּ פֿון טיש און גענומען מוסרן דעם זון מיט אַ נידעריק קול, ווי אומזיכער אין די אייגענע רייד.

„איך האָב זיך קיין מאָל ניט צוריקגעהאַלטן פֿון פֿירן אַ קריג קעגן מחלל־שבת בפּרהסיה און פֿון אויסרופֿן אַן איסור אויף אַ קצבֿ וואָס איז אונטערן חשד פֿון פֿאַרקויפֿן טרפֿות. איך האָב זיך קעגנגעשטעלט קעגן יעדן פּורץ־גדר און אויך קעגן אַ תּקיף וואָס באַגזלט יידן. נאָר פֿון אַלץ וואָס מיר האָבן דאָ געהערט איז קלאָר אַז אָט דער לערער האָט ניט געהייסן אַראָפּרײַסן די מזוזות און זיי טרעטן מיט די פֿיס. אַלאַ וואָס? ער האָט געפּלאַפּלט. איז פֿאַר פּלאַפּלען רופֿט מען ניט אויס קיין חרם." ר' אלי־ליזער האָט דערפֿילט די פֿאַרוואונדערונג פֿון די בעלי־בתּים, דאָס זײַנען צו אָזאַ מילדן טאָן פֿון אים ניט געוואוינט געווען. האָט ער אויפֿגעהויבן דאָס קול און גערעדט צום זון שטרענגער. „בכלל דאַרפֿסטו זיך אין מײַנע עסקים ניט מישן, ווייסט דאָך גאַנץ וואויל אַז אין רבֿ טאָר ניט פּסקענען אין דער שטאָט פֿון אַ צווייטן רבֿ, בפֿרט ווען איך בין פֿון דיר אויך אָזוי פֿיל עלטער און דערצו נאָך דײַן טאַטע."

איצט האָט שבתי־שעפּסל בפֿני כּל עם ועדה געקענט ווײַזן זײַן גרויסן דרך־ארץ פֿאַרן טאַטן און האָט אים געענטפֿערט בלשון נסתּר, אין דער דריטער פּערזאָן, ווי ס'פֿירט זיך צווישן אײדעלע רבנישע קינדער וואָס דוצן ניט די עלטערן:

ער פּסקנט ניט פֿאַרן טאַטן זאָל לעבן קיין שאלות און מישט זיך בכלל ניט אין רבנות. ער האָט זיך נאָר אָנגענומען דעם כּבֿוד־התּורה און געדענקט דעם טאַטנס הייליקע ווערטער: די תּורה זאָגט אונדז עדות אַז די מלחמה צווישן די בני־ישׂראל און עמלק, ימח שמו, וועט זיך פֿירן פֿון דור צו דור ביז משיח וועט קומען. עמלקים זײַנען ניט בלויז גויים; אויך די פֿרײַע יידן, וואָס האָבן פֿון זיך אַראָפּגעוואָרפֿן דעם יאָך פֿון תּורה און מיצוות, אויך זיי זײַנען אין דער בחינה פֿון עמלקים. האָט דער טאַטע זאָל לעבן געזאָגט. חסדי השם כּי לא תמנו! כּל־זמן יידן האָבן אויף זיך געטראָגן דעם עול פֿון מלכות־שמים, האָבן זיי געפֿירט מלחמה מיט די עמלקים פֿון די אומות העולם. זינט אָבער יידן האָבן פֿון זיך אַראָפּגעוואָרפֿן דעם עול פֿון תּורה און מיצוות, איז אויף אונדז נגזר געוואָרן אַז אַנשטאָט פֿירן די מלחמה מיט די עמלקים פֿון צווישן די גויאישע פֿעלקער, זאָלן מיר מוזן פֿירן די מלחמה מיט די עמלקים וואָס פֿרוכפּערן זיך און מערן צווישן יידן גופֿא. און ס'איז לחלוטין קיין חילוק ניט, צי ס'רעדט זיך וועגן די יעווסעקעס אין רוסלאַנד, צי וועגן די געגאַלטע אַפּיקורסים וואָס פֿאַרבײַטן דעם בית־מדרש אויף אַ טעמפּל, צי וועגן די ציוניסטן אין זעמבין — אַלע וואָס זײַנען קעגן די שלומי־אמוני־ישׂראל זײַנען עמלקים און ס'איז אַ מיצווה מן התּורה זיי פֿײַנט צו האָבן, צו רודפֿן און אויסרײַסן מיטן וואָרצל. אָזוי האָט דער טאַטע זאָל לעבן שטענדיק גערעדט.

קען דאָך גאָרניט געמאָלט זײַן קײן ערגערער ייִדישער עמלק ווי אָט דער העברעאישער לערער וואָס פֿאַרסמט מיט אַפּיקורסות תּינוקות של בית רבן און מען דאַרף אים מחרים זײַן, אויסרײַסן, אַרויסטרײַבן פֿון שטאָט אויף אַ מיסטוואָגן!

פֿון שבתי־שעפּסלס שיטער בערדל האָט געטראָפֿט שווייס. ער האָט געהאַט אַ פּאָר אויגן פֿול מיט תּחנונים, ווי ער וואָלט זיך בײַם טאַטן געבעטן אַז ער אַלײן זאָל חלילה ניט לײקענען אין משה רבינוס תּורה וואָס ער האָט אַ גאַנץ לעבן געלערנט מיט אַנדערע. אין דער זעלבער צײַט האָט שבתי־שעפּסלס שאַרף־שרײַיִק קול אויך געקלונגען מיט שפּאָט און טריאומף פֿון אײנעם וואָס פֿרײט זיך מיט זײַן שונאס מפּלה. די בעלי־בתּים וואָס האָבן אים שוין געהאַט געהערט אַזוי רײדן האָבן ווידער אַ מאָל ניט געוווּסט, צי דער בן־הרבֿ מײנט וואָס ער זאָגט אָדער ער איז אַ קאָמעדיאַנט, אַ להכעיסניק, אַ לץ, אַ בן סורר־ומורה. אפֿשר איז ער אַ געשפּאָלטענער קאָפּ און האָט פֿאַרן טאַטן אַ דרך־ארץ אַז ער האָט אים פֿײַנט? ווי די זאַך זאָל ניט זײַן, אַלע האָבן געוווּסט אַז דאָס מאָל זאָגט שבתי־שעפּסל דעם אמת. דער רבֿ איז טאַקע כּל ימיו ניט אײַנגעגאַנגען אויף קײן שום פּשרה. משמעות אַז דער רבֿ אַלײן האָט עס ניט פֿאַרגעסן, וואָרעם בעת שבתי־שעפּסל האָט גערעדט, האָט ער זיך צוגעהערט מיט אַ האַלב־איבערגעשראָקן און האַלב־פֿאַרוואונדערט פּנים. עלעהיי שדים וואָלטן אים איבערגעמישט. אָדער ווי בעת אײנער שרײַט אין דער פֿינצטערניש און דערהערט זײַנע אײגענע אומהײמלעכע ווידער־קולות. די ייִדן האָבן זיך גענומען אַרויסרוקן פֿון בית־הרבֿ און שבתי־שעפּסל האָט זיך אין אײַלעניש געשטופּט הינטער זײ, ניט צו בלײַבן מיטן טאַטן אַלײן. ר׳ אלי־ליזער האָט זיך ווי אױפֿגעכאַפּט פֿון זײַן גליווערניש און נאָכגעשריגן דעם זון.

„צעטומלטער קאָפּ! וואָס אַ רבֿ האָט געמעגט אַ מאָל, טאָר ער ניט הײַנט. הײַנט דאַרף מען צײַטנווײַז זיך מאַכן ניט הערנדיק און ניט זעענדיק, ס׳זאָל ניט קומען צו אַן אָפּנעם ברוך קעגן דער תּורה. און דו ביסט זיכער ניט אויסן לשם שמים, ביסט אויסן מיר אָנטאָן בושות און חרפּות.“

„איך בין אויסן נאָר לשם שמים, ווי דער טאַטע זאָל לעבן בעת זײַן יעדער מחלוקת,“ האָט שבתי־שעפּסל אַרײַנגערעדט פֿון יענער זײַט טיר. „די תּורה האָט זיך ניט געביטן און וועט זיך ניט בײַטן. ממילא קען ניט זײַן אַז אַ דור שפּעטער זאָל מען מעגן וואָס אַ דור פֿריִער האָט מען ניט געטאָרט. און אויב די תּורה בײַט זיך יאָ מיט יעדן דור, טאָ פֿאַרוואָס האָט דער טאַטע זאָל לעבן פֿאַרלאַנגט אַז מיר, זײַנע קינדער, זאָלן גײן פּונקט אין זעלבן וועג ווי ער איז געגאַנגען?“

ר׳ אלי־ליזער איז געבליבן זיצן בײַם בית־דין־טיש אַ פֿאַרשטומטער און די פּוסט־געוואָרענע שטוב האָט מיט אים מיטגעשטומט. „זעץ זיך לעבן מיר,“ האָט ער אַ מורמל געטאָן צו רפֿאלקען און ניט אױפֿגעהויבן די אויגן, ווי ער וואָלט זיך פֿאַרן אײניקל געשעמט. אין איר טיפֿן שטול מיט די הויכע אָנלענס איז געזעסן די רביצין ווינאַסיע. אָנהײב זומער האָט זי שוין פֿאַר איר אַלטן געשטריקט אַ ווינטערדיקן קאַפּטל פֿון גרינעם וואָל. ווינאַסיע איז דאָרט געזעסן אויך פֿריִער פֿאַרשטעלט דורכן עולם; איצט האָט זי זיך אַרויסגעוויזן מיטן גרויסן קנויל וואָל אין שויס און מיט די לאַנגע שפּיזלען צווישן די פֿלינקע טרוקענע פֿינגערס. ווי ס׳דרײען זיך אַרום די רעדער פֿון אַ וואַסערמיל בעת דער שטראָם פֿאַלט אָפּ, די רביצין האָט גענומען אַרבעטן מיט די שפּיזלען און בעת־מעשה זיך צוגעקוקט ווי דער רבֿ מיט אַ האַנט אויפֿן אײניקלס אַקסל טוליעט אים צו זיך. רפֿאלקע האָט געשפּירט ווי פֿון זײדן שמעקט מיט באָרד און אַלט גערונצלט לײַב, מיט שווייס און טרערן. ר׳ אלי־ליזער האָט אי דאָס אײניקל געשטראָפֿט אי זיך ווי געבעטן בײַ אים ער זאָל אים געבן גערעכט;

אַוודאי האָט ער אַלע יאָרן געפֿירט מלחמה מיט די פֿרײַע. נאָר אַז ער זאָל די פֿרײַע ייִדן האָבן פֿאַרגליכן מיט זרע עמלק — דאָס געדענקט ער ניט. און אויב ער האָט עס יאָ געטאָן, האָט ער עס ניט געמײנט להלכה ולמעשה, ווי זײַן זון מיטן משוגענעם קאָפּ טײַטשט עס אויס. ער האָט שוין אײן מאָל אַ זון! נו, און פֿון די אײניקלעך האָט ער מער נחת? ער, רפֿאלקע, דער בן־זקנים פֿון מאַרעדאַליער רבֿ און שוואָגער פֿון לעכעווער ראָש־ישיבֿה, ער זאָל זיך חבֿרן מיט די חבֿרה־לײַט פֿון הערצלס חדר? — האָט זיך דער אַלטער צעקרעכצט, ווי יום־כּיפּור בײַם זאָגן אין מחזור די שטיקער פּיוט וואָס די אַנדערע דאַווענערס היפּערן איבער: ער איז שוין אַ ייִד איבער די אַכציק און פֿאַרשטײט נאָך אַלץ ניט די ציונים. ממה־נפֿשך! ווי באַלד זײ גלײבן ניט אין בורא־עולם און אין זײַן תּורה, טאָ צו וואָס טויג זײ ארץ־ישׂראל? קנאַפּ לענדער זײַנען דאָ אויף דער וועלט? זאָלן זײ דאָרט פֿאָרן זיך באַזעצן! ווי אַזוי מעגן עס פֿרײַע ייִדן מאַכן אַ חלק אין דעם ארץ זבת חלב ודבש וואָס דער אײבערשטער האָט געגעבן די ייִדן אויפֿן תּנאַי אַז זײ זאָלן דאָרט אָפּהיטן תּורה און מיצוות? אַ נײַע משוגעת — אַ ייִדישע מלוכה! בײַ די פּוסקים איז ניטאָ קײן שום רמז אַז ייִדן זײַנען מחויבֿ צו גרינדן אַ מלוכה אײדער ס׳קומט משיח. אַ סך פֿון אונדזערע גאונים האָבן עס אַפֿילו בפֿירוש געאַסרט. און לא די וואָס די פֿרײַע זײַנען מיט זײער באַזעצן זיך אין ארץ־ישׂראל מטמא אונדזער הײליק לאַנד, ווילן זײ נאָך מיט זײער פֿרײַען חינוך חרובֿ מאַכן ייִדישע שטעט און שטעטלעך אויך אין די תּפֿוצות הגולה.

„אלי־ליזער, דאַרפֿסט גײן זיך צולײגן אָפּרוען. און דו, רפֿאלקע, גײ אין בית־מדרש אויף אַ פּאָר שעה לערנען,“ האָט ווינאַסיע אַרײַנגערעדט אין מיטן און אױפֿגעהערט שטריקן פֿאַר אַ סימן אַז זי וואַרט ביז דאָס אײניקל וועט אַוועקגײן. און רפֿאלקע, אַזוי שטיל ווי ער האָט זיך צוגעהערט צום זײדנס רײד, אַזוי שטיל האָט ער זיך אױפֿגעהויבן פֿון טיש און זיך אַרויסגעגליטשט פֿון שטוב. ר׳ אלי־ליזער איז געבליבן זיצן אַ געהויקערטער, געבלאָזן מיט די נאָזלעכער אין דער באָרד אַרײַן און האַלב־שלעפֿעריק געמורמלט ווי אַ וויאַז אין פֿעלד, בעת אַ ווינט פֿאַרקלײַבט זיך אין זײַנע געדיכט־באַבלעטערטע און פֿאַרפּלאָנטערטע צווײַגן.

„פֿון אײן זײַט איז מיר מײַן זון דער בהול איבערגעגעבן ווי אַ גוי זײַן אַטנאָס, און פֿון דער צווײטער זײַט פֿאַרשעמט ער מיך דורך נאָכקרימען אויף טריט און שריט. ווײסט ניט פֿאַר וואָס שבתי־שעפּסל איז מיר אַזאַ שונא אין לעבן?“

„ווי קען איך וויסן?“ האָט ווינאַסיע געדרײט מיט די שפּיזלען אױפֿצוהײבן אַן „אײגל“ וואָס האָט זיך אַראָנטערגעלאָזט. „מסתּמא האָסטו בעת ער איז געווען אַ ייִנגל צו־ווײניק אויף אים זיך אומגעקוקט און צו פֿיל אים געשלאָגן.“

„איך האָב פּונקט פֿאַרקערט צו פֿיל אויף אים זיך אומגעקוקט און צו ווייניק אים געשלאָגן,“ האָט דער אַלטער געמרוקעט.

ווינאַסיע האָט געטראַכט פֿון אירע דרײַ זין וואָס זײַנען אַ דאַנק דעם אײבערשטן אויסגעוואַקסן פֿײַנע ייִדן, באַטש זי איז געבליבן אַ יונגע אַלמנה און האָט קײן מאָל אויף זײ קײן האַנט ניט אױפֿגעהויבן. מחמת זי האָט זיך פֿאַרטראַכט און זיך אַ דרײ געטאָן, איז דער קנויל וואָל אַראָנטערגעפֿאַלן פֿון איר שויס און בדעה געהאַט זיך אַוועקצוקײַקלען. האָט זי פֿלינק אַוועקגעשטעלט אויפֿן קנויל איר פֿוס און זיך אײַנגעבויגן אים אױפֿצוהײבן. ווינאַסיע האָט דערפֿילט אַ קאָפּשווינדל און אַ ווײַל געסאָפּעט, ביז זי האָט זיך פּאַמעלעך קוים־קוים אויסגעגליכן. נאָר ווען זי האָט זיך אויסגעגליכן און אַריבערגערעדט צום רבֿ, האָט זיך ווי אָפּגעטאָן פֿון איר די זיקנה און איר קול האָט ווידער אַ הילך געטאָן מיט מאַנסבילישן כּוח און חכמה.

"דו זאָגסט אַז דײַן זון איז דיר אַ שונא? איך האָב מורא אַז ער איז נאָך מער דײַן אייגענער שונא."

"דײַן אייגענער שונא?" האָט ר' אלי־לייזער איבערגעפֿרעגט און זיך געוואָלט אויסטשובען. נאָר דער צונױפֿפֿאַלענער דריטל האָט אים פֿאַרקלעמט די וויעס, די נאָז און די אויערן. אַ פֿאַרזונקענער אין דער געדיכטעניש פֿון זײַנע ווײַסע האָר, האָבן אין רבס געדעכעניש זיך געדריבלט דערמאָנונגען וועגן קריגערײַען און אויסגעדראָשענע חרמות וואָס ער האָט ניט געוואָלט פֿאַרגעדענקען. און ווי אין שרעק פֿאַר דעם אייגענעם זיכרון איז ער אײַנגעשלאָפֿן מיטן קאָפּ אויפֿן האַרטן טיש.

8

מיט זײַנע שטילע אויגן און פֿרישן ראָזלעכן פּנים האָט רפֿאלקע אין זיידנס שטוב אַרײַנגעבראַכט די פֿריילעכע שטימונג פֿון אַ זומער־פֿאַרטאָג אין דאָרף. בעת די רביצן וויגאַסיע האָט צו אים גערעדט האָט זיך איר געזונט מאַנסבילש קול אָנגעגאָסן מיט מוטערלעכער צערטלעכקייט. "רפֿאלקע, האָסט נאָך הײַנט גאָרניט געהאַט אין מויל. גיי וואַש זיך צום עסן." וויגאַסיע האָט זיך געוואונטשן צו דערלעבן אַזאַ אייניקל פֿון איר זון. אַ בחור — זײַד און סאַמעט! אַ קאָפּיע פֿון זײַן טאַטן אין וואוקס, אויסזען און איידעלער באַנעמונג. אָבער אַ רב ווי זײַן טאַטע וועט ער שוין ניט זײַן. ער באַהאַלט אַפֿילו ניט אַז אים ציט צו די חלוצים. זאָגט זי צו אים. "פֿאַר אַ רבס אַ קינד פּאַסט ניט צו גלײַכן זיך מיט יונגעלײַט וואָס האַלטן ניט פֿון דער תורה." שמייכלט ער און ענטפֿערט אַז ער איז פֿון יענע יונגעלײַט וואָס האַלטן יאָ פֿון תורה.

אויפֿן זעלבן שטייגער רעדט ער אויך מיטן זיידן. ס'איז אַרום האַלבער טאָג. ביידע זיצן איבער די גמרות בײַם לאַנגן דעמבענעם טיש אין בית־דין־שטוב. פֿון דרויסן הילכט אַרײַן דער טומלדיקער מאַרק. נאָר דאָס שפּיל פֿון די זונשטראַלן אויף די פֿאָליצעס ספֿרים דערווײַטערט און שטילט אײַן דעם טומל פֿון די וואָכעדיקע הענדלערישע קולות. אַ ביסל לערנט ר' אלי־לייזער און נאָך מער שמועסט ער. כדי דאָס אייניקל אַרויסצופֿירן אויפֿן גלײַכן וועג. איצט ענטפֿערט דאָס אייניקל און דער זיידע הערט זיך צו. די נאָז און די צעקנײַטשטע באָרד פֿאַרשטופּט אין דער גמרא, ווי ער וואָלט נאָכגעקוקט, צי די חז"ל זאָגן דאָס זעלבע וואָס רפֿאלקע זאָגט.

"איך קען ליב האָבן די היים אין מאַרעדאַליע און פֿונדעסטוועגן זיך וועלן באַזעצן אין עמק־הירדן. פֿאַר וואָס עפּעס דאַרף איך פֿײַנט האָבן די שטעט און שטעטלעך פֿון חוץ־לאָרץ, אויב איך האָב ליב ארץ־ישראל?"

"היכי־דמי?" טוט זיך דער זיידע אַ פּליק מיט בעט די באָרד. "אויב איינער וויל פֿאַרלויפֿן דעם גואל דעם וועג און אַליין אויסרופֿן אַ ייִדישע מלוכה אין ארץ־ישראל, איז דאָך אַ סימן אַז ער גלייבט ניט אין ביאת־המשיח."

"פֿאַר משיחן וועט נאָך בלײַבן אַ סך צו פֿאַרריכטן און פֿאַרענדיקן," שמייכלט רפֿאלקע אַזוי קלוג און ליבלעך ווי ער וואָלט געווען דער זיידע און דאַרף באַרואיקן אַ צעהיצט אייניקל.

דער אַלטער האָט געהאָרכט און געשטוינט. ער האָט געפֿילט אַז הינטער זײַן געמיטלעכן און קלוגן אָרט ריידן איז רפֿאלקע שטרענג־ערלעך און אויסגעהאַלטן ווי זײַן טאַטע. באַטש אויף אַן אַנדער אופֿן. ר' אלי־לייזער האָט ניט פֿאַרשטאַנען וואָס מיט אים טוט זיך. ווײַ, ווײַ, וויפֿל ער האָט עס אין לעבן איבערגעטראָגן פֿאַר באַשטײן אויף דאָס זײַניקע. קומט איצט אַ ייִנגל און שטופּט אים, דעם אַלטן וועכטער, אַראָפּ פֿון זײַן פּלאַץ אויפֿן טורעם. עפּעס פֿעלט אים לגבי רפֿאלקען די גבורה און די רוגזה צו ענטפֿערן מיט אַ געשריי, ווי ער האָט עס אַלע מאָל געטאָן לגבי דער גאַנצער וועלט. פֿון דער אַנדער זײַט האָט ר' אלי־לייזער גרײַלעך פֿאַרשטאַנען אַז ער וואָלט זיך ניט געפֿילט אַזוי שוואַך קעגן אייניקל, ווען אין זעמבין וואָלט זיך ניט באַזעצט זײַן זון וואָס פֿאַרשאַפֿט אים בושות מיט נאָכטאָן איבער דער מאָס אין פֿרומקײַט און קנאות.

"ווייסט וואָס איך וועל דיר זאָגן?" האָט ר' אלי־לייזער גערעדט צו זײַן רביצן בײַ נאַכט, בעת ער האָט נאָך אַ סך סאָפּעניש און קרעכצעניש אויסגעטאָן איבערן קאָפּ דעם וואָלענעם טלית־קטן און איז געבליבן זיצן אויפֿן ראַנד פֿון בעט אין די גאַטקעס און יאַרמלקע. "ווייסט וואָס איך וועל דיר זאָגן, וויגאַסיע? איכ'ל דיר זאָגן אַז מײַן איידעם דער מאַרעדאַליער רב האָט נאָך אַלץ מער נחת פֿון זײַן ניט־פֿרומען בן־זקונים ווי איך פֿון זון מײַנעם וואָס איז כלומרשט פֿרימער פֿון מיר."

און לאַנג נאָך האָט דער זקן ניט געקענט אײַנשלאָפֿן. ער האָט זיך אומגעוואָרפֿן אויפֿן געלעגער מיט אַן אויפֿעניש און פֿאַר די אויגן איז אים געשטאַנען רפֿאל־ליימע, זײַן בכור פֿון אַמעריקע. וואָס קומט אים לעצטנס אַלץ אָפֿטער אויפֿן זינען. אויך דאָס מאָל האָט דער זקן געזען דעם עלטערן זון אין דער בײַנאַכטיקער פֿינצטערניש ווי אַרום וואָלט געווען האַלבער טאָג. רפֿאל־ליימע איז געשטאַנען אין מיטן שטוב אַן אומגעלומפּערטער, אַן אָפּהענטיקער. מיט אַ פּלאַכער יאַרמלקע אויפֿן גרויסן קײַלעכדיקן קאָפּ און מיט אַ פֿאַרשעמטן שמייכל אויפֿן ברייטן פּנים פֿון איינעם וואָס געדענקט תמיד אַז ער איז אַ לא־יוצלח. אָט אַזוי איז ער שטענדיק געבליבן שטיין בעת דער טאַטע האָט אויף אים געשריען הלמאַי ער העלפֿט אים ניט פֿירן קריג מיט די פֿרײַע. ער האָט אויפֿן טאַטן געקוקט מיט אַ פּאָר טרויעריקע גוטע אויגן, געהאַלטן האַלב אָפֿן די דיקע ליפּן, ווי דער ענטפֿער וואָלט זיך אים צוגעקלעפּט אין אַ ווינקל מויל. און נאָך אַלץ געשמייכלט מיט אַ פּנים פֿון אַ פֿולער געלבלעכער לבנה וואָס בלײַבט שטיין קעגן איבער דעם פֿענצטער. און וואו איז זײַן באָרד? אין אַמעריקע טראָגן אַפֿילו די רבנים קיין בערד ניט. האָט ר' אלי־לייזער זיך אַליין געפֿרעגט ווי אויך זיך אַליין געענטפֿערט און בשום אופֿן ניט געקענט אָפּטרײַבן פֿון זיך די מחשבה אַז ער קריגט איצט מידה כנגד מידה.

פֿון רפֿאלקען אָבער האָט אויך שבתי־שעפּסל געהאַלטן הימל־הויך. נאָך דער ערשטער אומפֿאַרגעסלעכער באַגעגעניש מיטן פּלימעניק אין בית־הרב, איז שבתי־שעפּסל געוואָרן צו אים צוגעלאָזט און מער הנאה געהאַט פֿון שמועסן מיט אים ווי מיטן ווײַב אין שטוב, מיט די שכנים אין גאַס, מיט די בעלי־בתים אין בית־מדרש.

זײַן הויז צווישן די הײַזער אַרום מאַרק האָט שבתי־שעפּסל פֿון דרויסן אָפּגעפֿאַרבט ס'זאָל רײַסן די אויגן — מיט געלע ווענט און אַ גרינעם דאַך. אינעווייניק אין פּאַראַנס־געשעפֿט גופֿא האָט אויסגעזען גראָד בעל־הבתיש: בלוי־געפֿאַרבטע ווענט. אַ ווײַסער סופֿיט. ריינע פֿענצטער אָנגעשטעלט מיט סחורה־מוסטערן און ס'האָט געווייעט מיט אַ פֿרישער קילקייט. אַ לופֿטיקייט. צווישן די איבערגעלאָדענע פּאָליצעס מיט פּאַראַנס האָט זיך אַרומגעדרייט דער בעל־הבית אַ יום־טובדיק־אויסגעראַמטער און אויך עפּעס אַן אויסגעהונגערטער, ווי אין טאָג פֿון ערב פּסח ווען מען טאָר מער ניט עסן קיין חמץ, נאָר אויך מצה טאָר מען ניט פֿאַרזוכן ביז צום סדר. מיטן דאַרן גוף און די פֿלינקע באַוועגונגען, האָט שבתי־שעפּסל אויסגעזען ווי באַשאַפֿן פֿאַר אַ געוועלב פֿון גלאָזוואַרג און פּאָרצעלײַ וואו מען דאַרף זײַן געשיקט און אָפּגעהיט גאָרניט צו צעברעכן. אַפֿילו דער וואַרעמער מיטאָג האָט אויסגעזען אַ דורכזיכטיק־גלעזערנער, אַ קלאָר־געוואַשענער. אין געשעפֿט איז געשטאַנען רפֿאלקע און זיך צוגעקוקט ווי דער פֿעטער האַנדלט.

מ'איז אַרײַנגעקומען אַ שוואַנגער ווײַבל מיט אַ לאַנגער נאָז, באַזעצט מיט זומער־שפּרענקלעך, און מיט אַ הויך־פֿאַרשפּיצטן בויך וואָס האָט פֿאַררייסן איר קליידל ביז צו די זאָקן־בענדלעך. אירע אויגן האָבן געקוקט חוצפּהדיק־פֿאַרשפּיצט אויפֿן שלאַנק־וואַקסיקן בחור, ווי איר וואָלט הנאה געטאָן וואָס ער איז פֿאַרגאַפֿט און פֿאַרשעמט פֿון איר פֿאַרווישטשטן דעם הויכן בויך. דאָס ווײַבל האָט זיך געהייסן ווײַזן טייגלעווער און האָט לאַנג געקליבן, בראַקירט. פֿריער האָט זי געזוכט ברייטע, טיפֿע און דיקע גלעזער. דערנאָך האָט זי פֿאַרלאַנגט העכערע און שמעלערע, פֿון דינעם גלאָז און מיט אַרײַנגעשליפֿענע 'אויגן'. לסוף האָט זי חרטה געקראָגן און געזאָגט אַז זי וועט בעסער קויפֿן אַ האַלב טוץ טעפּעלעך, ווײַל פֿון טעפּעלעך קען מען טרינקען אי טיי אי קאַווע. די קונהטע האָט אויסגעקליבן זעקס ווײַסע טעפּעלעך מיט אַן אָנגעמאָלענעם רויטן האָן און געפֿרעגט וואָס די מציאה דאַרף איר קאָסטן.

"בײַ מיר קאָסט טײַער. אַנדערהאַלבן זלאָטעס אַ טעפּעלע, זעקס טעפּעלעך — נײַן זלאָטעס. אַ גראָשן ניט ביליקער. איר קענט אָבער קריגן זעקס טעפּעלעך פֿאַר דרײַ זלאָטעס אַט דאָרט!" האָט שבתי־שעפּסל געוויזן מיט אַ פֿינגער דורך דער אָפֿענער טיר אויף אַן אַנדער געוועלב. דערבײַ האָט ער געמאַכט אַזאַ פּנים ווי ער וואָלט די ייִדענע געוואָרנט אַז אויב זי וועט אים נודנען נאָך איין מינוט, וועט ער זי אַרויסוואַרפֿן אויף צוויי שפּענדלעך. זײַן גדלותדיקע באַנעמונג האָט געווירקט. דאָס ווײַבל האָט זיך טאַקע איבערגעשראָקן און איז גלײַך אַוועקגעגאַנגען.

"פֿאַר וואָס, פֿעטער, קאָסט בײַ אײַך טײַערער, און פֿאַר וואָס האָט איר דער פֿרוי געהייסן גיין אין אַן אַנדער קראָם?" האָט רפֿאלקע געפֿרעגט.

"אַז שלומפּערקע ~~דאַרף וויסן דעם אונטערשייד צווישן שבתי־שעפּסל~~ עפּשטיינס פֿאַיאַנס־געשעפֿט ביז צו אַ געוועלבל פֿון גלעזערנע און ליימענע כלים פֿון אַ זעמבינער קרעמערל," האָט שבתי־שעפּסל אויסגעגאָסן מיט אַ פֿאַררייסענעם קאָפּ אויפֿן אויסגעשטרעקטן דאַרן האַלדז און מיט אַראָפּגעלאָזטע הענט אויף בײדע זײַטן, גלײַך ער וואָלט באַוויזן ווי אַ סאָלדאַט דאַרף שטיין פֿאַר זײַן עלטסטן. "פֿון הײַנט אָן און ווײַטער וועט אַט די שלומפּערקע וויסן אַז אין מײַן געשעפֿט טאָר מען ניט איבערוואַרפֿן די סחורה און מען טאָר זיך ניט דינגען. פֿון איר וועלן זיך דערוויסן אַנדערע און מען וועט זיך רײַסן צו קויפֿן דווקא בײַ מיר און דווקא ווײַל ס'קאָסט טײַערער. פֿאַרשטייסט? אַזוי איז שוין די טבֿע פֿון מענטשן."

גערעדט האָט ער אויף זײַן שטײַגער הויך אויפֿן קול, מיט שפּאָט און טריאומף, ווי ער וואָלט אײנעם אויסגעלאַכט און אַ צווייטן דערמוטיקט. דערבײַ אָבער האָט ער אומרויִק געדרייט מיטן קאָפּ און זיך כּסדר באַטאַפּט דאָס שיטערע בערדל, ווי ער וואָלט ניט געווען זיכער, צי ער געדענקט און רעדט פּונקט דאָס וואָס ער דאַרף ריידן.

"וועלכע גמרא לערנסטו איצט? זאָג אַ שטיקל תּורה, וועל איך דיר אָפּשלאָגן. האַלטסט ניט פֿון מאַכן אייגענע תּורה, פֿון זאָגן חידושים? ביסט פּונקט ווי דײַן טאַטע. אויך ער האַלט ניט פֿון זיך פּילפּלען. ער קען אָפּשטיין אויף איין בלאַט גמרא אַ יאָר מיט אַ מיטוואָך. מיר האָבן אַ מאָל אַ שטיקל צײַט געלערנט בחבֿרותא. איז בעת דײַן טאַטע האָט זיך נאָך געקוועטשט אויף דף ז', האָב איך שוין געהאַלטן אויף דף כ"ז. נו, ביסט צופֿרידן וואָס דו האָסט אויסגעביטן מאַרעדאַליע אויף זעמבין? דאָ אין זעמבין איז נאָך אַ לעבעדיקע וועלט. מײַן טאַטע זאָל לעבן פֿירט נאָך מלחמה מיט די אפּיקורסים, און אַז ער שלאָפֿט אײַן צוליב זײַן עלטער, וועק איך אים אויף, האַלט איך אים אונטער. אָבער אין מאַרעדאַליע איז אַ בית־עולם. דײַן טאַטע האָט מורא צו זאָגן די בעלי־בתּים אַ קרום וואָרט. די זאָלן אים ניט ענטפֿערן; און אײַערע ~~[illegible]~~

~~[illegible]~~ איך האָב אײַך געוואָלט פֿרעגן, פֿעטער, פֿאַר וואָס זײַט איר פֿאַנאַטיש? דאָס הייסט, מער קיצוני פֿון זיידן, און פֿירט אין זײַן נאָמען קריגערײַען וואָס ער וויל גאָרניט פֿירן, אַ שטײַגער מיטן לערער פֿון דער תּרבות־שול? פֿאַר וואָס טוט איר עס?"

אויף שבתי־שעפּסלס פּנים האָט גענומען ציטערן אַ בלייך־נעבעכדיק שמייכעלע און ער האָט געענטפֿערט האַלב־סודותדיק עפּעס גאָרניט צו דער זאַך. "דער טאַטע האָט מיך זינט ייִנגלווײַז פֿאַרהוקעט און פֿאַרהוויטשעט." נאָר ער האָט קענטיק גלײַך חרטה געקראָגן וואָס ער גייט זיך פֿאַרטרויען אַ בחור אַ תּם. האָט ער אין אײַנבליק זיך אָפּגעטרייסלט פֿון זײַן דערשלאָגענעם אויסזען און זיך [illegible] צעלאַכט. "פֿאַר וואָס בין איך מער קיצוני פֿון טאַטן, פֿרעגסטו? דער טאַטע זאָל לעבן איז אויף דער עלטער און פֿאַרגעסט שוין צײַטנווײַז וואו ער האַלט אויף דער וועלט. דערמאָן איך אים זײַן אַמאָליקע הנהגה און איך האַנדל ווי ער וואָלט געהאַנדלט ווען ער איז נאָך בײַ די פֿרישע כּוחות. איך בין דאָך נאָך, ברוך השם, ניט אויסגעווייקט."

אין געשעפֿט איז אַרײַנגעקומען ר' מאירל גראָסמאַסטער, אַ ייִד וואָס זײַן פּרנסה איז פֿאַרקויפֿן אויגן־גלעזער. אויסער אַן אָפּטייקער, איז ער דער בעל־קורא אין נײַעם בית־מדרש וואו אויך שבתי־שעפּסל דאַוונט. אויף ר' מאירל גראָסמאַסטער זאָגט מען אַז פּונקט ווי ער איז אָפּגעהיט בײַם צופּאַסן ברילן און פֿאַרגעסט ניט אַ דריידל פֿון שלשלת בײַם אויסציקלען דעם טראָפּ אין דער תּורה, אַזוי איז ער אָפּגעהיט און פֿאַרגעסט ניט ווען ער קומט אַ חובֿ און ווער עס קומט אים. שוין פֿון זײַן אויסזען דערקענט מען אַז זײַן גאַנג אין לעבן איז: מײַנס איז מײַנס און דײַנס איז דײַנס. ער האָט אַ ציגבעק בערדעלע, ריינינקע נעגל און אַ פּאָר קלאָרע אויגן — אַ טויב בײַם וואַסער. איצט איז ער אַרײַנגעקומען קויפֿן אַ טוץ גלעזלעך, אַ מתּנה פֿאַר דער טאָכטער וואָס האָט ניט לאַנג צוריק חתונה געהאַט.

אַן אײַנגעלעבטער און צופֿרידענער האָט שבתי־שעפּסל גענומען אַרומטאַנצן אַרום אַרײַנגעקומענעם און אים ווײַזן אַלערליי סאָרטן גלעזער אויף ווײַן און בראָנפֿן: הויכע און טיפֿע כּוסות, נידעריקע און ברייט־בײַכיקע, רונדע און דרײַקאַנטיקע, גלאַטע און אײַנגראַווירטע מיט שטראַלעכלעך, מיט פֿײַלן און שטערן ביז צו די פֿוסגעשטעלן. וואָס מער גלעזער דער פֿאַיאַנס־קרעמער האָט דעם קונה געוויזן, אַלץ אומרויִקער איז יענער געוואָרן און איבערגעפֿרעגט מיט שרעק. "ווי פֿיל למשל דאַרף עס מיך קאָסטן?" נאָר שבתי־שעפּסל האָט אים געהאַלטן אין איין באַרויִקן.

„האַרגט זיך ניט, ר׳ מאירל, זאָרגט זיך ניט. דער בעל־קורא פֿון נײַעם בית־מדרש איז בײַ מיר אַ בטוח. איך וועל אײַך פֿאַרקויפֿן ביליק און אויף אויסצוצאָלן. איך קען זיך עס דערלויבן, ווײַל די סחורה שטאַמט נאָך פֿון מײַן שווער. ער האָט די גלעזער געקויפֿט מיט יאָרן צוריק פֿאַר אַ דריטל פֿון פּרײַז וואָס די קאָסטן הײַנט. און אַ טרון טעלערס דאַרפֿט איר ניט? איך האָב אמתן פֿאַרפֿאַר! טוט אַ פּויק מיט די פֿינגער, וועט איר הערן אַ קלאַנג ווי פֿון אַ פּיאַנע. איר זעט די טעלערס מיט די גאָלדענע באַפּוצונגען אויף די ראַנדן, מיט די גרינע צווײַגעלעך צווישן די ראָזע און רויטע בלומען אינעווייניק? צו דעם דאַרפֿט איר נאָך האָבן אַ גאַרניטער פֿון קריגעלעך, אַ פּאָר צוקערניצעס און טשײַניקלעך צו פֿאַרבריען טיי.“

ר׳ מאירל גראָספּאָסטער האָט געצאַפּלט. זיך געבעטן און אויך געשריגן אַז פֿרײַנד און קרובים האָבן פֿאַר זײַן טאָכטער אָנגעקויפֿט געשיר איבער גענוג. דערצו נאָך האָט זי דאָך ערשט חתונה געהאַט און דאַרף נאָרניט אַזוי פֿיל. אויסער דעם וועט ער פֿאַר אַזאַ טייערוואַרג ניט האָבן צו באַצאָלן ניט הײַנט, ניט מאָרגן און קיין מאָל ניט! אָבער שבתי־שעפּסל האָט געצאַפּלט נאָך מער פֿון קונה, זיך נאָך מער געבעטן און נאָך העכער געשריגן אַז ער זאָל האָבן אַזוי פֿיל גוטע יאָר וויפֿל טייערהייטן ער האָט נאָך אין שטוב. די סחורה האָט אײַנגעקויפֿט בזיל־הזול נאָך פֿאַר דער מלחמה זײַן פֿאַרשטאָרבענער שווער, דער קאַרגן. וועט פֿאַר אים, דעם פֿאַיאַנס־קרעמער, זײַן אַ נחת, אַ כבוד און רעקלאַמע אַז זײַנע כלים וועלן זיך געפֿינען בײַ ר׳ מאירל גראָס־פּאָסטערס אײַנציקער טאָכטער. ר׳ מאירל וועט באַצאָלן ווען ער וועט קענען און וויפֿל ער וועט קענען. טאָמער וועט ער בכלל ניט קענען באַצאָלן, איז ער אים מוחל דעם חוב במחילה גמורה. ער וועט פֿאַרגעסן וועגן ביסל גלאָזוואַרג און פֿאַיאַנס... ער האָט שוין פֿאַרגעסן! שבתי־שעפּסל האָט גערעדט ווי אין אַ קדחת. די הענט האָבן זיך אים געטרייסלט. לויט זײַן בעטן זיך האָט אויס־געקוקט אַז אים שטייט פֿאַר צו פֿאַרלירן בײַדע וועלטן, אויב ער וועט בײַם ייִדן ניט פּועלן צו נעמען דאָס געפֿעס. דער קונה האָט זיך נאָך שוואַך אָפּגעוועהרט, געשטאַמלט אַ פֿאַרוואָונדערטער, געמורמלט אַ צעטומלטער, ביז ער האָט לסוף אײַנגעשטימט. דעמאָלט האָט שבתי־שעפּסל זיך אומגעריכט אַ קער געטאָן צו רפֿאלקען און גיך אַ זאָג געטאָן, דער קונה זאָל ניט דערהערן.

„די וועלט מעג חרוב ווערן און ס׳טאָר ניט בטל ווערן קיין איין וואָרט פֿון דער גמרא, אַז ווער ס׳וויל פֿאַרלירן זײַן געלט זאָל האַנדלען מיט גלאָזוואַרג.“

אין זײַנע העלע אויגן האָט געברענט אַ גיהנום פֿון חוזק, און זײַן דינע נאָז, די ליפּן, די גאָמבע זײַנען שיער ניט צעשפּרונגען געוואָרן פֿון קוים־אײַנגעהאַלטענעם געלעכטער.

9

~~דבֿעל איז בײַ דער חתונה אַלט געווען נײַן און צוואַנציק יאָר און איר מאַן — פֿיר און דרײַסיק. אויף איר וואונדערן זיך הלמאַי ער האָט אַזוי לאַנג געוואַרט מיט חתונה האָבן, ער איז דאָך פֿון די שפּאָניעסע בענוועניסטעס, האָט ער איר געענטפֿערט אַז בראַר ווײַל ער איז פֿון די בענוועניסטעס און ס׳איז אויף אים געווען אַן אויסבאַפּעניש. איז ער צעטומלט געוואָרן, ביז ער איז אָנגעבעטן צו אַזאַ מציאה ווי זי איז. שפּעטער האָט דבֿעל שוין געוואַוסט דעם אמת אַז איר מאַן האָט לאַנג ניט חתונה געהאַט להכעיס דעם טאַטן, וואָס האָט געוואָלט דער זון זאָל וואָס פֿריער נעמען אויף זיך דעם יאָך פֿון אַ מישפּחה און אויפֿהערן בוישעווען. שבתי־שעפּסל האָט ניט אָנגעבעטן מישעיען אויך נאָך דער חתונה. ווען ער האָט אין גראָדנע און ביאַליסטאָק צעטרענצלט איר פֿאַרמעגן, און זי האָט ניט אויפֿגעהערט וועלקן, טרייסט זיין זי האָבן זיך באַוועגט איז־וועמער אין~~ אין הויז האָט זיך באַוויזן רפֿאלקע.

האָט די מומע דבֿעל אויפֿגעבליט. די קנייטשעלעך איבער אירע הויכע שאַרפֿע קינבאַקן האָבן זיך אויסגעגלעט. אירע גרויסע שוואַרצע אויגן, שטענדיק פֿול מיט אומצופֿרידי, האָבן אויפֿגעלויכטן מיטן נײַגער פֿון אַ פֿרוי וואָס פֿרעגט זיך אַליין אַ ביסל אַ פֿאַרשעמטע, צי זאָל זי איפֿן אונטערגעוואַקסענעם בחור נאָך קוקן ווי אויף אַ ייִנגל אָדער שוין ווי אויף אַ מאַנסביל. דבֿעל האָט געפֿילט אַז כאָטש איר מאַן און זײַן טאַטע לעבן ניט בשלום, האָבן בײַדע גלײַך זי ניט ליב. און אויך די רביצן וויגאַסיע האָט זי ניט ליב. אין רפֿאלקע האָט זי ניט פֿײַנט. האָט זי דעם מאַן און שווער פֿאַרגליכן צו צוויי רויבפֿייגל מיט קרומע שנאָבלען, שטענדיק גרייט צו פֿאַרצוקן, און רפֿאלקען צו אַ גרויסן רואיקן פֿאַרביקן פֿויגל פֿון די ווײַטע וואַרעמע לענדער. דבֿעל האָט צו אים גערעדט הוימיש־פֿרײַנדלעך ווי אַ מומע צו אַ פּלימעניק דאַרף ריידן. נאָר דערבײַ האָבן אירע באַקן זיך גערייטלט און איר קול האָט אונטערגעזונגען.

„רפֿאלקע, קומט צו אונדז אַרויף. די שטוב איז נאָך ניט ווי געהעריק אויפֿגעראַמט. מיר האָבן זיך דאָך ערשט ניט לאַנג צוריק אַרײַנגעקליבן. איך וועל אײַך אָבער ווײַזן שיינע מוסטערן פֿון מײַן טאַטנס סערוויז. מיר האַלטן זיי ניט אין געשעפֿט.“

לויט די אָנגעוואָלגערטע חפֿצים און מעבלשטיקער וואָלט מען געקענט מיינען אַז מען קלײַבט זיך פֿון דער דירה אַרויס. בלויז די פֿריש־געפֿאַרבטע ווענט האָבן עדות געזאָגט אַז מען קלײַבט זיך דאָרט ערשט אַרײַן. דבֿעל מיט איר מאַן האָבן אין הויז, מיטן געזעלב אונטן און די דירה אויבן, געוואוינט זינט ערב פּסח און ס׳איז שוין געווען פֿאַר שבֿועות. דאָך זײַנען אויף די פֿענצטערס נאָך ניט געהאַנגען קיין גאַרדינען און די זון מיט איר בלאַנקער בלענדעניש האָט די האַלב־נאַקעטע חדרים געמאַכט אויסזען נאָך נאַקעטער. בײַ אַ לאַנגן טיש אין עסצימער זײַנען געשטאַנען אַ האַלב טוץ שטולן, אײַנער צום צווייטן אויסגעדרייט מיטן רוקן ווי צעקריגטע בני־בית. אויך אין שלאָף־צימער זײַנען די צוויי אײַזערנע בעטן, פֿאַרוואָרפֿן מיט בעטגעוואַנט, געשטאַנען פֿונאַנדערגערוקט בײַ באַזונדערע ווענט. ווי מאַן און ווײַב וואָלטן אײנער פֿון אַנדערן געוואָלט זײַן וואָס ווײַטער. בעת דבֿעל האָט רפֿאלקען געפֿירט דורך די חדרים האָט זי ווידער אַ מאָל זיך פֿאַרענטפֿערט אַז די דירה איז נאָך ניט אײַנגעאָרדנט און זי האָט אים אַרײַנגעפֿירט אין גאַסטצימער.

דאָרט זײַנען אויף די פֿענצטערס שוין געהאַנגען גאַרדינען און אָנגעפּילט דאָס צימער מיט אַ ציטערדיק ליכט געמישט מיט שאָטנס. דאָרט האָבן זיך געפֿונען די צעשפּאַלטענע מעבל־שטיקער. די אַנטיקן וואָס דבֿעל האָט מיט־געשלעפּט פֿון איר טאַטנס הויז: אין אַ ווינקל איז געשטאַנען אַ קאָמערט אויף פֿיר געשניצטע לייבן־לאַפּעס. איבער אַ קאָמאָד, מיט באַגילדטע הענטלעך אויף די שופֿלאָדן, איז אויף דער וואַנט געהאַנגען אַ האַלבער שפּיגל אין אַ בראָנדזענער ראַם. אין מיטן חדר זײַנען געשטאַנען עטלעכע אַלטע שטולן און צוויי נידעריקע שוואַרץ־פּאָלירטע טישלעך, מיט איבערגעלייגטע לײַסטן צווישן די דינע פֿיס. אַ גאַנצע וואַנט איז געווען פֿאַרשטעלט מיט אַ גרויסן קרעדענס פֿון טונקל־רויטן האָלץ, מיט דיקע שויבן אין די אייבערשטע צוויי האַלבע טירן און פֿול מיט פֿאַיאַנס אויף די פּאָליצעס אינעווייניק. דבֿעל האָט פֿון ערגעץ אַרויסגענומען אַ קנויל לײַוונט מיט וואַטע און פֿון דאָרט אַרויס־געוויקלט אַ פֿלאַש אויף צו האַלטן ווײַן. די פֿלאַש האָט געלויכטן מיט צוויי קאָלירן — בלוי און רויז, ווי אַ בינטל צווײַגן, באַדעקטע מיט פֿרילינג־קנאָספּן, וואָלטן אויפֿן ברעג פֿון אַן אָזערע זיך אָפּגעשפּיגלט אין וואַסער.

„איר זעט, רפֿאלקע? אַט די פֿלאַש איז געמאַכט אין אַ פֿאַבריק אין באַמען לויטן מוסטער פֿון גלאָזוואַרג אין ווענעדיג, אַן אַלטע שטאָט אין איטאַליע. די אונטערשטע העלפֿט פֿון פֿלאַש איז ברייט און בײַכיק. די אייבערשטע העלפֿט איז לאַנג און שמאָל. אירע בײַדע הענטלעך זײַנען האַלב־קײַלעכדיק,

איר האלדז האט א פארשטאפטער וואס זעט אויס ווי א קאפ. קוקט זיך צו, וועט איר זען אז די פלאש זעט אויס ווי א פרוי אין א ברייט באלקלייד מיט א דינער איינגעצויגענער טאליע און מיט בײדע הענט אויף די היפטן, ווי זי וואלט עמעצן אנטקעגן געטאנצט."

דרעזל האט איפגעהויבן דעם האלב־קײלעכדיקן דעק פון קופערט, איבערגעצויגן מיט לעדער און באשלאגן מיט אײזערנע דרײַעקן אויף די ווינקלען, און גענומען איבערקלײַבן די מעטאלענע כלים וואס זײַנען דארט געלעגן. זי האט ארויסגענומען א מעשענעם קרוג מיט א שמאלן האלדז, א דעקל פון איבן, א דין געדרייט הינטל ווי אן אויער אויף איין זײַט, און א לאנגע רער — די נאז פון קרוג ווי דער שנאבל פון א בושאן — אויף דער צווייטער זײַט. "ס'איז א רוסישער קרוג צו האלטן מעד אדער אן אנדער געטראנק. איר זײַט א מבין ווי שיין ער איז אויסגעפארעמט ד"נ נײַן, ער איז נים קיין מבין און פארשטייט נים מיט וואס דער קרוג איז שענער פון אן אנדערן, האט רפאלקע געענטפערט. "ווי קען עס זײַן איר זאלט זיך נים פארשטיין אויף אזעלכע שיינע רונדע ליניעס?" האט דרעזל געלאכט א שטיל־באגליקטע, א העכסט־אנטציקטע. און מיט אירע קליינע הייסע טרוקענע פינגערס געגלעט דעם קאלטן מעש אזוי צערטלעך, ווי מען גלעט די ווייכע איערן אין פייבטע נאז פון א לעבעדיק ווארעם באשעפעניש.

"דער טאטע האט זייער ליב געהאט שיינע כלים און אויך מיך אויס־געלערנט זיי צו פארשטיין און ליב האבן. דער טאטע האט זיך צווישן קונסט־אנטיקן געפילט היימישער ווי צווישן שכנים." דרעזל האט זיך באוועגט ווי אין חלום און אויך איר קול איז געווארן שטילער, געהיימער. "איצט וועל איך אייך באווייזן נאך עפעס שענערס."

זי האט געעפנט די איבערשטע גלעזערנע טירלעך פון קרעדענס און פון א פאליצע אראפגענומען א ברייטן פלאכן טעלער מיט א געמעל פון גאלדענע זאנגען און ווײַסע פעלדבלימלעך אויף א טונקל־בלויען הינטערגרונט. דרעזל האט איפן טעלער געקוקט מיט אזעלכע אויגן ווי אין אים וואלט זיך אפגעשפיגלט א וועלט מיט סודות. דערנאך האט זי ארויסגענומען א גאר ברייטערן טעלער מיט א ווײַס־געלבלעכן הינטערגרונט. מיט פארביקע זומער־פלאטערלעך אויף די ראנדן און העל־ברוינע בערג מיט הויכע גרינע פלאנצן איפן דעק פון טעלער. דארט צווישן די געוויקסן זײַנען געזעסן צוויי כינעזישע חכמים אין רויטע מלבושים און מיט רוים־זײַדענע שירעמס אויסגעשפרייט איבער די קעפ. דערבײַ איז געשטאנען א ווײַס שטיבל מיט א רויטן פאגאדעך־דאך. און פון א פענצטער האט ארויסגעקוקט א דריטער כינעזישער חכם מיט א פארשלאפן קײַלעכדיק פנים פון א פולער לבנה און מיט א פאר לאנגע דינע וואנצעס.

רפאלקע האט זיך מער געחידושט אויף דער אנטציקטער מומען ווי אויף די איסטערלישע געמעלעכצן. זי האט זיך ווידער גענומען פארען אין אלמער און פון דארט ארויסגענומען א פארצעלײַענע טאץ מיט צוויי הענטלעך פון בײדע זײַטן, אויסגעדרייט אין דער פארעם פון צווייקעפיקע גרינע שלאנגען. איפן דנא פון טאץ האבן בלויע פיש ארויסגעשטעקט די קעפ פון וואסער, און בײַם ברעג אויף א גרינער לאנקע זײַנען געזעסן מוזיקאנטן און געשפילט אויף פידלען, אויף פלייטן. פארלעך האבן געטאנצט. די פרויען אנגעטאן אין העל־גאלדענע קרינאלינעס. און די מאנסלײַט, די מארקיזן, אנגעטאן אין לאנגע ווײַסע זאקן מיט קורצע הייזלעך. דרעזל האט ווידער אלץ באטראכט מיט אזעלכע אויגן ווי זי וואלט דערזען דעם פארשוואונדענעם גן־עדן פון איר יוגנט. זי האט אויף דער לינקער זײַט געוויזט די איניציאלן פון דער פירמע און מיט די קליינע פינגערס געפויקט אין פארצעלײַ.

"א קאמערטאן גיט נים ארויס קיין שענערע טענער. איר הערט, רפאלקע, ווי טיף און איידל ס'ציטערט דער נאכקלאנג? נײַן, איר הערט נים און פארשטיים נים? ווי קען עס זײַן?" האט זי זיך אויף ס'נײַ געוואונדערט און דערציילט אז דער פאטער האט נאך קינדווײַז זי געלערנט צו פארשטיין דורך פויקן אין טעלער ווי גוט און אלט דער פארצעלײַ איז. גוטער פארפאר גיט ארויס אזעלכע סודותדיקע און טיפע קלאנגען ווי עמעצער וואלט צו אונדז גערעדט פון אן אנדער וועלט. איר פאטער האט אין זײַנע ייִנגערע יארן געהאנדלט מיט די הונדערטיאריקע פאיאנס־פירמעס פון בעמען, מערן און דײַטשלאנד. די סחורה האט ער פארקויפט צו רײַכע קונדן, גרויסע מבינים. ער האט אויך געקויפט און פארקויפט פראנצייזישן לימאזש. נאר א טײַערע כלי האט ער געהאלטן פאר זיך און וועןַ־ניט־ווען באוויזן א גרויסן מבין. נאר נים פארקויפט וויפל יענער האט אים נים אנגעבאטן. איר פאטער האט געהאט א נאמען פאר א קארגן, אויף צדקה, קליידער און אפילו אויף עסן האט ער טאקע געקארגט, אבער נים בײַם אײַנקויפן אנטיקן. ער פלעגט זאגן אז קיין וואליוטע איז נים אזוי אײַזן שטארק ווי די אויסגעארבעטע אנטיקאכן פון גלאזווארג און פארצעלײַ וואס לאזן זיך אזוי לײַכט צעברעכן.

דער פלימעניק האט זיך צוגעקוקט ווי די מומע האט געעפנט די אונטערשטע הילצערנע טירלעך פון האלב־גלעזערנעם אלמער און פון דארט ארויסגענומען א גרויסן וואסערקרוג פון א טונקל־ברוינעם ליים, באפוצט מיט שווארצע אוזארן, מיט א הויכן האלדז און אן אויער אויף דער זײַט. די מומע האט צערטלעך געגלעט דעם רונדן קרוג און בעת־מעשה אזוי געקוקט איפן יונגן בחור, ווי זי וואלט מיטן קוק אים געגעבן צו פארשטיין אז זי וואלט נאך מיט מער חשק אים געגלעט איבער די פרישע באקן, באדעקט מיט ווייכע בלאנדע האר. רפאלקע האט מער דערפילט ווי פארשטאנען דעם רמז, איז ער רויט געווארן און זיך אויפגעהויבן פון ארט. דרעזל האט דעם קרוג ארויפ־געשטעלט צו זיך איפן אקסל און אים צוגעהאלטן מיט דער האנט.

"אט אזוי זײַנען די פרויען א מאל געגאנגען מיט די קרוגן צום ברונעם נאך וואסער און דארט געטראפן זייערע חתנים. איך האב געלייענט אז אין די וואריעמע לענדער טראגט זיך נאך הײַנט ווי אין די צײַטן פון חומש. וועט נאר זי" האט דרעזל זיך געמאטשן מיט רפאלקען. "אפילו מיטן קרוג אויף דער פלייצע בין איך נאך אלץ נים העכער פון אײַך. אײַערע עלטערן און די שוועסטערס מוזן אײַך שטארק ליב האבן."

זי האט קיים באוויזן אראפצונעמען דעם קרוג פון אקסל, נאר נים באוויזן אים צו באהאלטן, אין שטוב איז האסטיק ארײַנגעקומען דער מאן, א בליק געטאן און זיך צעלאכט. "איך האב פארשטאנען אז זי האט דיך אהערצו פארנארט, כדי זיך צו באריימען מיט אירע אנטיקן." האט שבתי־שעפסל זיך געקרימט ווי אים וואלט געאיבלט ביז צום ברעכן. ער האט זיך געצופט דאס בערדל, זיך געקראצט אין דארן פארשוויצטן האלדז און נאך אלץ נים געוואוסט וואו אהינצוטאן די איבעריקע הענט, דעם גוף, זײַן לײַב און לעבן. דער שטילער האלבער טאג און דער שלעפעריק־פוסטער מארק, און אן אויפטויכס אויף קריג און געשריי, האט אים קענטיק געפײַניקט און פארנודעט. אבער ווען ער האט דערזען ווי דאס ווײַב האט זיך אראפגעזעצט מיט פארביסענע ליפן אויף א שטול און ארײַנגעצווינגן דעם קאפ אין די אקסל, געגליבן צו א יאוש וואס שטעלט אויף אלע שטעכערס מען זאל אים נים קענען נעמען — איז זײַן פנים געווארן אויפגעלעבט, אפגעפרישט, זײַנע אויגן האבן זיך אנ־געצונדן מיט בלויען שוועבל.

"דו זעסט, רפאלקע, דעם קופערט אויף די פיר לאפעס? אט די טשערעפאכעס האב איך באדארפט מיטשלעפן פון גראדנע, ווײַל מײַן שמאטע־קלײַבערין טענהט אז ער איז א גוואלד פון א יקר־המציאות. און אט דעם אלמער, דעם

האַלב־הילצערנעם און האַלב־גלעזערנעם גולם. זעסטו? וואָס האָב איך באַדאַרפֿט שלעפּן אַהערצו, ווײַל מײַן מבינטע זאָגט אַז ער איז פֿון פּיססנהאָלץ און אַז אויף דער וועלט זײַנען געווען גאָרניט בנימצא אַזעלכע אויסגעשניצטע צאַצקעס ווי אויף אים. איצט טו אַ קוק אויף די צעזערעמטע שטולן. פֿאַר אַט דעם שטול איז דרעזעלע משוגע, ווײַל זײַן הינטערשטע ווענטל איז ניט פּירקאַנטיק און ניט דרײַיקאַנטיק, נאָר האָט אַ קײַלעכדיקע פּלייצע ווי דער ראָד פֿון אַ וועבשטול. אַ גליק האָט מיך געטראָפֿן, זײַן פּלייצע איז קײַלעכדיק! און אַט אויף יענעם שטול מיטן אויסגעריבענעם פּלושענעם געזעס און צעטראָגטעזעסן אָנשפּאַר זאָגט שיין רביצן, אַז פֿון זײַנע נידעריקע קרום־צעשטעלטע פֿיס וועט מען אַז ער איז געשטאַנען בײַ אַ קיסער און איז וועדט אַ מטמון. נו, ווייס דײַן מומע וואָס זי רעדט? אַ שטול איז דאָך ניט חשובער פֿון אַ מענטשן. און ווען אַ מענטש שטייט קרום און לאָם איז ער דאָך אַ קריפּל, אַ קאַליקע. אַ מאַמע ציטערט ניט אַזוי פֿאַר איר קינד ווי מײַן רביצן האָט געציטערט און געפּלאַטערט בײַם אַריבערפֿירן אַהערצו אַט די שיבריי־כלים." ווײַזט שבתי־שעפּסל אויפֿן האַלבן שפּיגל איבערן קאָמאָד און קוקט אויפֿן ווײַב צו זען דעם רושם אויף איר פֿון זײַן אַפּלאַכן. דרעזל אָבער, אים ניט צו פֿאַרשאַפֿן הנאה דורך איר צאַפּלען, שווײַגט מיט פֿאַרשנירלטע ליפּן און אַ להכעיס־שמייכעלע, ווי איינער זאָגט: וואָס עפּעס איך? קריג דו די פּלאָגן! נאָר אויך שבתי־שעפּסל לאָזט זיך ניט אויפּרעגן. ער רעדט ווײַטער מיט אַ ליבלעך שמייכעלע.

"ביסט דאָך אַ קלוגער, רפֿאלקע. פֿון דײַן שווײַגן וועט מען אַז דו ביסט אַ קלוגער. טאַ גיב מיר צו פֿאַרשטיין, וואָס פֿאַר אַ מאָדנע מענטש איז ער געווען, דער שווער מײַנער? ווען איך האָב אויסגעכאַפּט זײַן טאַכטער, די מעצאַצע, האָט מנשה האַלבערשטאַט שוין ניט געלעבט. אָבער אָנגעהערט האָב איך זיך פֿון אים און זײַן קאָרגשאַפֿט — לא יאומן כי יסופר! ער פֿלעגט אַליין גיין אין מאַרק, אײַנקויפֿן עסנוואַרג. דאָס איבערבלײַבעכץ פֿון פֿיש, פֿאַרוויאַנעטע גרינסן, פֿאַרפֿוילטע פּרוכטן, פֿאַרשטונקענע אייער. מען האָט דערציילט אַז בײַ אים איז רעכט געווען צו שטיין בײַם קצב אין יאַטקע שעה לאַנג און אַריבערוואַרטן אַלע ווײַבער, אפֿשר וועט ער קריגן האַלב־אומזיסט אַ לונג־און־לעבער צי אַ פּוסנאָגע. ער איז אַרומגעגאַנגען אין אַ פֿאַרפֿעטסט היטל, אין אַ רעקל מיט אָפּגעריסענע קנעפּלעך און אין צעפֿאַלענע הויזן. האָט ער אָבער דערגעצײַלט(?) דערזען אַ זעלטענע קופּערנע צי מעשענע כלי, אָדער אַ פֿאַרצעלײַענעם טעלער מיט אַ געמעלעכץ, האָט ער אויף דער צאַצקע ניט בעזשאַלעוועט קיין געלט. וואָלט ער באַטש געהאַט אַ שיין הויז און פֿאַרבעטן צו זיך געסט זיי זאָלן אָנקוקן זײַנע כלים. וואָלט איך נאָך פֿאַרשטאַנען. אַ הונט אַפֿילו האָט צו אים ניט אַרײַנגעשמעקט! ער האָט געלעבט אין אַ קאַלט פֿאַרלאָזן הויז, פֿול מיט מיסט און שטויב, פֿול מיט פּעק אַלטע צײַטונגען וואָס ער האָט געזשאַלעוועט אַרויסצוואַרפֿן. פֿונדעסטוועגן האָט ער אויסגעגעבן אַ פֿאַרמעגן אויף כלים און אײַנגעקויפֿט צעבראָכענע שטולן פֿון חרובע פּריצישע מאַיאָנטקעס. איצט זאָג דו אַליין, רפֿאלקע, איז מײַן שווער ניט געווען קיין געצדינער און אַ האַלב־צעמישטער? פֿרעג אָבער זײַן דרעזעלען, וועט זי דיר זאָגן אַז איר טאַטע האָט געהאַט אַ געשמאַק און אַ געשמאַק פֿון אַ גראַף און אַז ס'איז אָך און ווי צו איר צו וועמען זי איז אַרײַנגעפֿאַלן."

דרעזלס אויגן זײַנען געוואָרן גרעסער, שוואַרצער און טיפֿער. איר אונטערשטע ליפּ האָט געטריקנט. דער שמייכל אויף איר פּנים האָט געצוקט און געציטערט, געגליכן צו דער שײַן פֿון אַ גאַסלאָמפּ וואָס פֿאַלט אַרײַן פֿון דרויסן אין אַ פֿינצטער צימער. זי האָט עטלעכע מאָל אָפּגעהוסט מיט אַ בריה, קענטיק זיך מיישב געווען, יאָ אָדער ניט ענטפֿערן — און ניט געענטפֿערט. רפֿאלקע האָט געשווינן. דערבײַ אַליין ניט געפֿילט ווי ער הייבט מיט די אַקסל פֿון שטיינגע אויפֿן פֿעטער וואָס איז מבייש דעם פֿאַרשטאָרבענעם שווער און רייצט זיך מיטן ווײַב. שבתי־שעפּסל האָט פֿון דעם אָנגעקוואָלן און זיך גערייצט מיטן ווײַב נאָך מער.

"ניט אומזיסט זאָגט די וועלט אַז דאָס עפּעלע פֿאַלט ניט ווײַט פֿון בוים. אויך דעם מנשה האַלבערשטאַטס בת־יחידקעלע איז אײַנגעליבט אין טעלערס מיט אויסגעמאָלענע מענטשעלעך, אין מעטאַלענע כלים מיט קופּערנע קעפּ פֿון שלאַנגען און פֿיס פֿון חיות־רעות. זי איז נאָך מער געצאַרינערקע פֿון איר טאַטן און איז נאָך מער משוגע פֿון אים. דו לאַכסט, רפֿאלקע? און ווי קען מען ניט לאַכן?"

"איך לאַך ניט." האָט רפֿאלקע געענטפֿערט זייער ערנסט און געקוקט באַזאָרגט אויף דער מומען, וואָס האָט פֿון איר זײַט צוריקגעקוקט אויף אים מיט שרעק, צי ער לאַכט טאַקע ניט פֿון איר.

"טרייסטענער בין? ביטראַק! לאַכסט ניט מיטן מויל, נאָר מיט די אויגן, מיט די העזילעך(?)" האָט דער פֿעטער געטיקעט אויפֿן פּלימעניק מיט אַ פֿינגער און אים ווי געקיצלט מיט זײַן בע־בע־בע, ער זאָל זיך צעלאַכן. רפֿאלקע האָט דערפֿילט אַז דאָס פּנים ברענט אים פֿון כעס, פֿון בושה, און ער האָט זיך געטאָן אַ שטעל־אויף אויפֿצוגיין. נאָר פֿון דער מומעס פּנים האָט ער אַראָפּגעלייענט אַז זי האָט איצט מורא צו בלײַבן אַליין מיטן מאַן, ער זאָל זי ניט פּײַניקן נאָך מער. רפֿאלקע האָט זיך צוריק אַראָפּגעזעצט און געפּרוּווט שמייכלען, ווי אַלץ וואָלט געווען ניט מער ווי אַ גוטמוטיקע שפּאַסערײַ.

"און וועמען, פֿעטער, האָט איר איבערגעלאָזט אין געשעפֿט?"

"קיינעם ניט!" האָט שבתי־שעפּסל אויסגערופֿן און זיך געווישט דעם פֿאַרשוויצטן שטערן, ווי אין זײַן מוח וואָלטן געקאָכט די געדאַנקען געגליכן צו וואַסער אין אַ טאָפּ אויפֿן פֿײַער. "איך זאָל שטיין אין געוועלב פֿאַרקויפֿן ווײַבער בילוקן גלאַזוואַרג און דרעזעלע זאָל זיך דאָ שפּיגלען אין אירע אוצרות? זאָל זי שטיין אין געוועלב און פֿליגן זאָלן אויף איר זיצן ווי אויף אַ יאַטקע־קלאָץ! פֿון מײַנטוועגן מעג מען צעטראָגן די גאַנצע סחורה!"

"אַז איך האָב ניט בײַ אים עפּעס אַנדערש, מוז איך זיך דאָך שפּיגלען אין מײַן טאַטעס סערוויזן," האָט דרעזל לסוף זיך אָפּגערופֿן צו רפֿאלקען, אָבער מילד און מיט קלוגשאַפֿט האָט זי גערעדט, ווי אַן אשת־חיל אַן אויסגעלערנטע אין לשון פֿון די תחינה־ספֿרים. "גערן וואָלט איך אים אָפּגעבן אין געשעפֿט. ער זאָל קענען גיין אין שול דאַווענען און לערנען. נײַערט ווי קען איך זיך ווײַזן אין געשעפֿט אַז איך דאַרף לאַכן ער זאָל פֿון מיר פֿאַר פֿרעמדע מענטשן אין די אויגן, און טאָמער ענטפֿער איך אַ וואָרט, שרײַט ער: וואָס גלײַבסטו זיך צו מיר?"

"טאַקע וואָס גלײַבסטו זיך צו מיר? איך שטאַם דאָך פֿון די בענוועניסטעס! פֿון אונדזערע מישפּחות זײַנען אַרויסגעקומען מיניסטאָרן וואָס האָבן געפֿירט פֿאַר די גוים די קייסאָרים פֿון שפּאַניע און פֿון די טערקן. אויך די סולטאַנען פֿון דער טערקײַ האָבן די בענוועניסטעס געפֿירט פֿאַר די גוים. פֿון אונדזער מישפּחה שטאַמט עס יענע ייִדענע וואָס האָט געטרייסלט מיט אַ וועלט, די מרת דאָנאַ גראַציאַ בענוועניסטע. וועדליק מ'וועט דערציילט ווען איר אין די אַלטע היסטאָריעס. האָט זי מיט איר רײַכטום געקענט אָפּקויפֿן גאַנצע מדינות. און זי האָט טאַקע אָפּגעקויפֿט האַלב ארץ־ישׂראל. מלכים זײַנען געשטאַנען בײַ איר טיר נאָך אַ הלוואה, ווי בעטלערס בײַ דער טיר נאָך אַ נדבֿה. און זי האָט די מלכים געלאָזט וואַרטן, ווײַל פּונקט דעמאָלט האָט זי געשמועסט מיט די ספֿרדישע תלמידי־חכמים; דאָס זײַנען רבנים וואָס טראָגן מלבושים, לאַנג ביז צו דער ערד, און רײַבערן פֿון פֿיפּקעס, לאַנג ביז צו דער ערד. נו, אין ווי זעסטו איצט אײַם קענן מיר, דרעזעלע? דו האָסט איך אַזאַ באַבען־די" שפּאָס, פֿון ווײַב צי פֿון דער באָבען, מרת דאָנאַ גראַציאַ בענוועניסטע.

„מאַלע וואָס דו דערציילסט מעשיות אַז דו שטאַמסט פֿון שפּאַנישע אָדליקײט, מען זעט עס אויף דיר ניט אָן,“ האָט אים דרעזל געענטפֿערט כּלומרשט געמיטלעך, צו באַווײַזן אַז אויך זי קען זיך רײצן. „די ערשטע צײַטן נאָך אונדזער חתונה אין גראָדנע האָב איך טאַקע געמײנט אַז דײַן ייחוס איז ניט קיין געווײנלעכער. נאָר זינט מיר וואוינען דאָ אין זעמבין, אין דײַן געבוירן־שטאָט, זע איך אַז די היגע ייִדן וועלן קנאָט וואָס ניתפּעל פֿאַר דײַנע שפּאַנישע קוזינס, די בענוועניסטעס, ווי דו רופֿסט זײ. און פֿאַר דעם ייחוס פֿון דײַן פֿאַמיליע־נאָמען עפּשטײן ווערט אַוודאי קײנער ניט ניתפּעל. אין יעדער שטאָט און שטעטל געפֿינט זיך אַן עפּשטײן.“

דאָס ווערטלען זיך מיטן ווײַב האָט דעם מאַן משמעות פֿאַרשאַפֿט גרויס הנאה, וואָרעם ער האָט זיך אויס געזעצט קראַצן אונטער די פּאַכוועס. „און ווער איז מיט הונדערט יאָר צוריק געווען רב אין פֿראַנקפֿורט, הגאון ר׳ נתן הלוי עפּשטײן, מײַנער אַ זיידע אָדער דײַנער אַ זיידע? און דער בריסקער רב, ר׳ אַבֿרהם הלוי עפּשטײן, און דער קיניגסבערגער רב און מקובל, דער מחבר פֿון ספֿר הפּרדס, ר׳ אריה־לייב הלוי עפּשטײן — וועמענס זיידעס זײַנען זיי געווען, מײַנע צי דײַנע? שאַ! אפֿשר פֿאַרגלײַכסטו דעם זעמבינער רבֿ, דעם רבן של כּל בני הגולה, מײַן טאַטן זאָל לעבן, ר׳ אליעזר הלוי עפּשטײן, אפֿשר פֿאַרגלײַכסטו אים מיט דײַן טאַטן דעם גראָדנער בירזשעוויק און פּראָצענטניק, מנשה האַלבערשטאַט? שטינקע, דו האָסט אַ גאַל!“

רפֿאלקע איז אויפֿגעשפּרונגען און קוים באַוויזן זיך אַרײַנצושטעלן אין מיטן. דרעזל האָט זיך אויפֿן מאַן געוואָרפֿן מיט אויסגעקרימטע נעגל און געשריִען ניט מיט איר קול. „איך האָב יאָ אַ גאַל. איך בין אויך אַ מענטש! דו צעטרענצלסט מײַן פֿאַרמעגן, מאַכסט מיך צו שאַנד און שפּאָט, און שפּײַסט נאָך קלעק אויף מײַן טאַטן? איך וועל דיר די אויגן אויסקראַצן!“

דער פֿלימעניק איז געשטאַנען צווישן מאַן און ווײַב ווי דער שטאַם פֿון אַ בוים וואָס שטייט צווישן צווײ חיות מיט אויפֿגעהויבענע לאַפּעס און אויס־געשטשירעטע ציין. אַ צעפֿלאַמטער פֿון כּעס, האָט רפֿאלקע אָנגעקוקט דעם פֿעטער. צי זאָל ער אים ניט זאָגן אַז שטיפֿ מאַן ער זאָל אַרויספֿליִען פֿון שטוב. דאָך האָט עס דער פֿלימעניק בײַ זיך ניט געפּועלט און אַרומגעכאַפּט די מומע מיט זײַנע לאַנגע הענט זי צו באַרויִקן.

דרעזל האָט אויף איר צורה דערפֿילט רפֿאלקעס סאַמעט־גלאַט פּנים און פֿון דעם באַריר איז דורך אירע גלידער דורך אַ וויסקײַט אײנאײנעם מיט אַ שוואַכקײַט ביז צום חלשן. די יונגע פֿאַרשעמטע מומע האָט זיך געטאָן אַ פֿאַרטוליע צום בחור, בריטן ברוסטקאַסטן און זיך צעוויינט מיט אַ שטיל באַנג קול. צערודערט פֿון איר געוויין, האָט רפֿאלקע נאָך שטאַרקער צוגעדריקט דרעזלען צו זיך און זי האָט געוויינט נאָך מיט מער רחמנות אויף זיך אַליין.

„וואָס האָב איך געזאָגט? איך האָב דאָך גאָרניט געזאָגט.“ האָט שבתי־שעפּסל זיך געצוואונגען צו לאַכן. נאָר מיט זײַנע איבערגעשראָקענע אויגן און בלייך פּנים האָט ער אויסגעזען ווי אַן אויסגענישטערטער וואָס קומט צו זיך פֿון שיכּרות אָדער פֿון אַ משוגעת־אַנפֿאַל און דערזעט דעם חורבן פֿון זײַן ווילדן בושעווען. „איך האָב גאָרניט געטאָן, גאָרניט געמיינט,“ האָט ער גע־שמייכלט און זיך ווײַטער געצוואונגען צו לאַכן.

„גייט אַראָפּ אין געשעפֿט,“ האָט רפֿאלקע צו אים אַ זאָג געטאָן און שבתי־שעפּסל איז גלײַך פֿאַרשוווּנדן אַן אַ געוויש ווי אַ שאָטן. רפֿאלקע אָבער האָט נאָך לאַנג געמוזט שטיין אין מיטן שטוב אַרומגעקלאַמערט פֿון דער מומען וואָס האָט נאָך אַ שטיקל צײַט געוויינט און געציטערט, ביז זי האָט זיך באַרויִקט און ער האָט געקענט אַוועקגיין.

10

אין די זעמבינער סעדער האָבן געבליט די קאַרשנבײמער. אַרום מאַרק און אין די געסלעך האָבן די שלאַנקע בעריאָזעס מיט אַ דינער זילבערנער קאָרע זיך צעבלעטערט אַלץ געדיכטער. געשײַנט מיטן נאָך צאַרטן גרין און געשווימט מיט בליעכץ. דער שאַרפֿער ריח פֿון צווײַט אויף בײמער און הויכע קוסטעס האָט געריסן די נאָזלעכער, פֿאַרשיכּורט ביז קאָפּווײטאָג. יונגוואַרג האָט בײַם ברעג טײַך געשניטן טשערעט אויסצושפּרייטן אין די שטיבער לכּבֿוד שבֿועות. ייִנגלעך האָבן פֿון וואַסער־שטעקלעך געשניצט פֿײַפֿעלעך. קינדערשע פֿריילעכע פֿרישע קולות האָבן אָפּגעהילכט העט ווײַט, ביז די קולות זײַנען הענגען געבליבן אונטער די הויכע לויטערע פֿאַרטראַכטע הימלען. די מרחקים, האָבן יעדן טאָג ווי געלויערט און געוואָרט אויף אָנגעלײגטע געסט — אויף וואָלקנס. און די געסט זײַנען געקומען מיט רעגנס. די ערד האָט נאָך דעם פֿון זיך אויסגעפּאַרעט פּרעכטיקע נעפּלען. ווען די נעפּלען האָבן אויפֿגעראַמט, האָבן זיך אַנטפּלעקט שטעקעס מיט צעבלעטערטן גרינוואַרג וואָס די זון האָט געפֿינקלט אין מיליאָנען דימענטענע וואַסער־טראָפּנס. די לופֿט איז געווען לעבלעך־וואַרעם און ריין, ווי דער אָטעם פֿון אַן אָנגעקאָרמעט עופֿעלע אין וויג. דער אַלטער זעמבינער רבֿ האָט בײַ נאַכט שוין ווידער ניט געקענט שלאָפֿן. יונגען און מיידן האָבן הינטער זײַנע פֿענצטער געלאַכט, געשעפּטשעט און זיך געקושט אָן שום בושה. אַנדערע עלטערע זעמבינער ייִדן זײַנען אויך שלעכט געשלאָפֿן מחמת זיקנה און ווײַל דער אויסגעשטערנטער הימל האָט דורך זייערע פֿענצטער זיי געהיים צוגעוואונקען אַז ס׳איז שוין נענטער ווי ווײַטער. ווער ווייס וויפֿל יום־טובֿים ס׳איז זיי נאָך באַשערט צו פּראַוען. דאַרף מען דאַנקען און לויבן דעם אייבערשטן אַז מען דערלעבט נאָך אַ מאָל די נאַכט פֿון תּיקון־שבֿועות און דעם טאָג פֿון מתּן־תּורה.

ערבֿ יום־טובֿ האָט זיך איבער זעמבין צעטראָגן אַ נײַעס אַז שבתי־שעפּסל דעם רבֿס טאַכטער מוצאי־שבֿועות בײַ זיך אין שטוב אַ חנוכּת־הבית און פֿאַרבעט די חשובֿי העיר. דער רבֿ האָט זיך עס דערוואוסט דורך זײַנע מקורבֿים און הגם ער האָט זיך ניט געקלעפּט וואָס דער זון איז בײַ אים ניט קיין אײַנגייער, האָט אים פֿאַרט געקרענקט הלמאַי ער דאַרף עס הערן פֿון פֿרעמדע מענטשן. „וואָס איז ער דערמיט אויסן?“ האָט ר׳ אליעזר געפֿרעגט בײַ זײַן רביצן. „דאַרפֿסט דאָך בעסער פֿון מיר וויסן וואָס דײַן זון איז אויסן,“ האָט וויגאַסיע געענטפֿערט מיטן טראָפּ אויף „דײַן זון“. „זאָגסט דאָך תּמיד אַז ער קריכט דיר נאָך ווי אַ קרומער שפּיגל. איז אַז דו האָסט געמאַכט אַ חנוכּת־הבית לכּבֿוד דער תּלמוד־תּורה, מאַכט ער אַ חנוכּת־הבית לכּבֿוד זײַן נײַער דירה.“

„אַזוי ווי ער איז ניט געקומען צו פֿאָרן צו מײַן שימחה, בין איך ניט מחויבֿ צו קומען צו זײַן שימחה,“ האָט דער אַלטער אַרויסגעבראָמט און איז אַנטשוויגן געוואָרן. פֿול מיט פֿאַראיבל אויפֿן ווײַב. ער און וויגאַסיע לעבן בשלום. זי איז ניט ווייניקער פֿון אים אָפּגעהיט אין ייִדישקײט און האַלט אויך פֿון שפּאָרן אויף שטוב־הוצאות, כּדי ס׳זאָל מער בלײַבן אויף טײלן צדקה. צײַטנווײַז קומט אים אָפּילו פֿאָר ווי זי וואָלט אײנאײנעם אָפּגעלעבט אַ גאַנץ לעבן. נאָר ווען ס׳קומט צו די קינדער, דערפֿילט ער אַז זי איז אים אַ פֿרעמדע ייִדענע וואָס ער האָט גענומען לעת זיקנה. זי חשבונט זיך מיט אים: מײַנע קינדער! דײַנע קינדער! און זי זאָגט עס מיט גאווה סײַ מיט פֿאַרוואורף, ווי ס׳וואָלט געווען דורכויס איר פֿאַרדינסט וואָס אירע זין גייען אין דרך הישר פֿון זייער טאַטן. און ווי ער וואָלט עס געווען דער שולדיקער הלמאַי זײַנע קינדער האָבן אָפּגעווײַכט פֿון גלײַכן וועג.

זינט שבתי־שעפּסל האָט פֿאַרטראַכט דעם חנוכּת־הבית האָט ער פֿון גוטער שטימונג זיך גענומען פּוצן די נעגל און כּסדר אונטערגעבראָמט אַ ניגונדל. לכתּחילה האָט דרעזל פֿון דער געפּלאַנטער שימחה ניט געוואָלט הערן. זי

דאַרף זיך נאָך טרעפן מיט די זעמבינער ווײַבער וואָס שבתי־שעפּסל לאַכט אָפּ פון איר פאַר זיי, בעת זיי קומען אַרײַן צו אים אין פּאַיאַנס־געשעפט ? האָט שבתי־שעפּסל איר געענטפערט: ס׳הייבט זיך ניט אָן, ס׳לאָזט זיך ניט אויס. ער האָט פאַר די שטאָטישע קיין מאָל פון איר ניט אָפּגעלאַכט. מער ניט, די זעמבינער מאַדאַמען האַנדלען זיך וואָס זיי ווײַזט זיך ניט צווישן מענטשן, האָט ער געמוזט צוטראַכטן פאַרשידענע תּירוצים. אַז די מאַדאַמען אָבער וועלן דערזען אירע סערוויזן, וועלן זיי זיך צו איר בוקן. ס׳איז אויך אַ גוטע סגולה צו געשעפט. גאַנץ זעמבין וועט זיך צו איר אַ לאָז טאָן אײַנקויפן פּאַיאַנס.

"איי, דרעזעלע, דרעזעלע, ווייסט נאָך ניט ווער ס׳איז דײַן אמתער פרײַנד." האָט שבתי־שעפּסל געשאָקלט מיטן קאָפּ מעשה טרײַער טאַטע און געחנפעט דאָס ווײַב מיט גלאַטינקע רייד; ער וועט דאָך ניט מרבה הוצאה זײַן אויף די זעמבינער פּרעסערס און נאָך אַרויסיאָגן פון דרעזלען די נשמה זי זאָל קאָכן און באַקן און צוגרייטן פאַר זיי אַ וועטשערע. און אַז מען איז פאַרטאָן אין דער אַבֿילה, קוקט מען בכלל ניט אויף די כּלים. דערפאַר פאַרבעט ער די געסט אויף מוצאי־שבֿועות בלויז אויף געבעקס מיט קאַווע, ווי אויך אויף אַ גלעזעלע בראָנפן פאַר די מאַנסלײַט און זיסן געטראַנק פאַר די ווײַבער. דעמאָלט וועלן אַלע גוט באַמערקן די טעפּעלעך פאַר קאַווע און די כּוסות פאַר די משקאות. איי, וועט מען באַמערקן! דרעזל דאַרף אין קרעדענס אויסלייגן אירע שענסטע כּלים און זיי אויך אויסשטעלן אויף די טישעלעך, וועט גאַנץ זעמבין גיין אויף רעדלעך אַז בײַם רבֿס שנור אין שטוב איז אַ מוזעאום.

"און דײַן טאַטע מיט זײַן רביצן וועלן קומען ?" האָט דרעזל געפרעגט. "אויב דײַן טאַטע מיט זײַן רביצן זאָלן ניט קומען, וועל איך פון חרפּה זיך דאַרפן באַגראָבן גײַן איילן אין דער ערד מיט אַלע מײַנע סערוויזן."

"פאַרשטייסטו דאָך אַן עסק." האָט שבתי־שעפּסל געלאַכט און נאָך דעם זיך אָפּגעזיפצט מיט אַ פאַרפרומטער צורה. "ווייסט דאָך אַז איך מיטן טאַטן זאָל לעבן זײַנען ניט גאָר בשווה. נאָר אַז דו וועסט אים בעטן וועט ער קומען. דיך וועט ער ניט אָפּזאָגן."

נאָך דער סצענע צווישן פאָטער און דער מומען, ווען שבתי־שעפּסל האָט געשפּיגן קלעק אויף דרעזלס מיטן טאָטן, איז רפאלקע אַהיים געקומען ווײַטער אַן אויפגערעגטער און געטונען דאָס אַלטע פאַרפאַלק בײַם פאַרענדיקן ווײַטער מילכיקן מאָלצײַט. רפאלקע האָט דערציילט וואָס ער האָט צוגעזען און אויסגעפירט אַז דער ווידע דאַרף פון שבתי־שעפּסלען פאָדערן ער זאָל געבן דעם ווײַב אַ גט, ווײַל זי לײַדט פון אים געבערענטע צרות. ר׳ אלי־לייזער וואָס זײַנען נאָך געווען פיַיבט פון דער אַבֿילה און צו זײַן באָרד האָבן זיך צוגעקלעפּט מילכיקע פאַרפעלעך. נאָר אָנשטאָט זיך אַרומצואַווישן, האָט ער זיך צעשריען אויפן אייניקל. "לכאורה, רעדסטו מיושבֿדיק און קלוג. למעשה אָבער ביסטו נאָך אַ יינגל. אויב איך זאָל דעם שד פּרוּוון שיידן מיטן ווײַב פון ווײַטער ביידנס טובֿה וועגן, וועט ער דווקא מיט איר זיך ניט שיידן, ווי ער האָט מיר אויף להכעיס מיט איר חתונה געהאַט." דער ווידע האָט מיט זײַן שנופּטיך ענדלעך יאָ אַרומגעווישט די וואָנצעס מיט דער באָרד און געגומען בּרוכן ברכת־המזון, ברוגז אויף זיך אַליין (ווי אויף אַלעמען. הלמאַי ער דערוועגט זיך ניט אויסריידן דאָס אייניקל אַז ער וואָלט באַדאַרפט זיצן בײַ דער גמרא, אַנשטאָט פטרן צײַט בײַם פעטער דעם בהול. ער דערוועגט זיך ניט אַפילו דעם אייניקל זאָגן אַז אַ חתן־בחור פון צוואַנציק יאָר דאַרף שוין טראָגן אַ קאַפּעליוש, ניט אַרומגיין נאָך אין אַ היטל מיט אַן אויפגעשפּיליעטן האַלדז ווי די הײַנטיקע אויסגעלאַסענע בחורים.

פונקט דעמאָלט האָט די רביצן וויגאַסיע פאַרענדיקט טרינקען איר גלאָז טיי און זיך אַרײַנגעמישט אויף איר אופן.

"מען זעט קלאָר ווי אויף דער דלאָניע אַז אַט דער שבתי־שעפּסל, זײַן אייגענער שונא, איז ממש אומגליקלעך. אײַב אַ טאָג גייט אים פאַרבײַ אין קריגערײַ. און וואָס שייך זײַן ווײַבעלע, בין איך נאָך ווײַט ניט זיכער צי זי וואָלט געוומען בײַ אים אַ גט. ווי מיר דאַכט זיך, האָט זי אים ליב און האָט ניט ווייניקער ליב אירע צרות. וואָס מער זי וועט פון אים לײַדן, אַלץ מער וועט זי זיך אין אים אײַנשטשעמען ווי אַ קלעשטשע."

שבת פאַר נאָכן פאַר שבֿועות איז דרעזל אַרײַן צום רבֿ און גענומען מיט אים זיך אויסטענהן. "אַ טאַטער איז דאָך מוחל אַ קינד. בפרט אַז מיט מיר האָט דער שווער ניט געהאַט קיין איבערריי. האָף איך אַז דער שווער מיט זײַן רביצן וועלן אונדז ניט פאַרשעמען און קומען אויף אונדזער שימחה." ר׳ אלי־לייזער און וויגאַסיע זײַנען געבליבן אַן לשון מיט אויסגעצויגענע צורות. אויך רפאלקע האָט אויף דרעזלען געקוקט אַ פאַרחידושטער און אויף זײַן פּנים האָט געבליבן אַ שמילער שמייכל, ווי אין אַ זומער־פאַרטאָג ווען ס׳טאָגט און ווערן ליכטיק אין אַ ווינקל פון הימל. די יונגע מומע האָט פאַרשטאַנען אַז דער פלימעניק וואַנדערט זיך אויף איר קעציש מוח אַזוי גיך צו פאַרגעסן ווי דער טאַן פײַניקט זי, און לויטן אויסזען פון רבֿ מיט דער רביצן האָט זי פאַרשטאַנען אַז אויך די זײַנען דערשטוינט. אין זי רויט געוואָרן ביז די האָר־וואָרצלען איבער איר הויכן בולטן שטערן און האָט זיך גענומען פאַרענטפערן.

"די היגע מאַדאַמען זײַנען נײַגעריק צו זען אונדזערע סערוויזן, און שבתי־שעפּסל זאָגט אַז דאָס איז אַ גוטע רעקלאַמע פאַר אונדזער געשעפט. איך האָב אַזעלכע זאַכן וואָס איר, רפאלקע, האָסט נאָך ניט געזען בעת איר זײַט בײַ אונדז געווען. האָף איך אַז אויך איר וועט קומען אויף אונדזער חנוכּת־הבית."

"אַלע וועלן מיר קומען." האָט וויגאַסיע אָפּגעפּסקנט און געגעבן דעם טאָנאָנטער בלײַבן אויף שלש־סעודות. יענע אָבער האָט איידל אָפּגעזאָגט. דער מאַן וואַרט אויף איר מיט שלש־סעודות. און זי האָט אַרויסגעשוועבט פון שטוב נעגליבן צו אַ באַבאַטשקע אָדער אַ בין וואָס אײַלט זיך אין זומער־פאַרנאַכט אַהיים מיט בלומענשטויב אויף די פיסלעך און פליגעלעך.

"ווער ס׳איז שיין, איך בין קלוג." האָט וויגאַסיע שפּאָטיש אַ פּאַטש געטאָן מיט די ליפּן און געקוקט מיט ניצחון אויף רפאלקען. "נו, ווער איז גערעכט געווען? אַ גט וועט זי בײַ אים נעמען? זי האָט ליב אים און האָט ליב אירע צרות. אויסער דעם גלייבט זי אים טאַקע אַז ער איז אַן אוצר — וואָס מער ער מאַכט זי מיט דער בלאָטע צו גלײַך." וויגאַסיע איז אויף אַ ווײַל אַנטשוויגן געוואָרן אַ פאַרצאָגטע און נאָך דעם זיך אָפּגערופן מיט אַ זיפץ. "ס׳וואָלט געווען קליגער און געזינטער ניט צו גיין צו אים אויף זײַן חנוכּת־הבית. וועלן מיר אָבער ניט קומען, וועלן מענטשן זאָגן אַז איך פאַרפירעמד דיך פון דײַנע קינדער." האָט די אַלטע געוואָרנט און געהייסן דעם מאַן מיט זײַן אייניקל זיך גיך וואַשן צום עסן. נאָר ווען זי איז צוריקגעקומען פון קיך מיט צוויי טעלערס קאַלטן באָרשט אין בײַדע הענט, האָט זי נאָך געפונען שטיין דעם זקן אַ געבויגענעם און לעבן אים זײַן אייניקל. געגליכן צו אַ יונגער שלאַנקער טאַנע לעבן אַ נידעריקן ברייטן קוסט. פול מיט שטעכיקע בערעלעך. איז אויך וויגאַסיע שטיין געבליבן מיט די פולע טעלערס באָרשט אין אירע בײַדע אויסגעשטרעקטע הענט. און ווײַל זי האָט ניט געוואוסט נאָכמאָל זי שטייט אַזוי מעשה גולם, האָט זי זיך צעבייזערט אויף רפאלקען.

"וואָס באַלעמוטשעסטו? קענסט מיר אפשר זאָגן פאַר וואָס די מומע דײַנע טראָגט אַ לאַנגן מאַנטל מיט גרויסע קנעפּ און אַ הוט מיט אַ שטרויספעדער? אָט מבֿינסטו ווי זי אויף אַנטיקן וואָלט דאָך געמעגט פאַרשטיין אַז מיט איר הילוך רופט זי אַרויס גלעכטער."

נאָך מוצאי־שבֿועות בײַם אויפנעמען די געסט האָט דרעזל מיט איר הלבשה בכלל ניט אַרויסגערופן קיין געלעכטער. זי האָט געטראָגן אַ טונקל־ברוין קלייד מיט פאַלדן אויף די זײַטן, און פון אַלע אירע אַנטיקלעך — בלויז

אין באלדענע בראשקע מיט אן אריינגעפאסטן גרינעם שטיין. זי האט הויך אויפגעשטעלט די האר און א גרין ווייזן הורבדיבטיק טיכל האט איבער זיי געפלאטערט, עלקהיי א זעמערווינטל. די אנדערע ווייבלעך אין איר עלטער האבן געטראגן קירצערע האר און קירצערע קליידער. זיי זיינען געזעסן אין היטעלעך ווי שמאלע טעפעלעך און ארויסגערוקט פארויס די פיס אין די אנגעצויגענע זאקן. הגם דער אלטער זעמבינער רב, דער אפהיטער פון צניעות, איז געזעסן אין זעלבן חדר. ביים טיש פון די עלטערע גבירטעס האט מען אנגעזען קליידער ווי אין די צייטן פון פאר דער מלחמה: קאמבינירטע קאסטיומען, האלב־קלייד און האלב־מאנטל. לאנגע זשאקעטן מיט קנעפ איף דער זייט. אנדערע מיט לויזע און אנדערע מיט געפאסטע טאליעס; איינע מיט ווינקלדיק־שארפע קלאפעס, א צווייטע מיט אפגערונדיקטע. ווער ס׳האט געטראגן א ברייטן שליף און ווער א האלדזקיטל איבער דער בלוזקע אונטערן זשאקעט. זיי האבן נאך געטראגן אלטמאדישע היט מיט ברייטע ראנדן, ארומגעצוימט מיט בלומען צי מיט לענטעס, אדער אן אויפגעשטעלטן שטרויספעדער. צווישן אט די דאמען זיינען אויך געזעסן א פאר באביצעס, אנגעטאן אין אפ־געבליאקעוועטן רויטן און געלבלעכן זייד — קליידער ביז צו דער ערד, אונטן ברייט ווי א גלאק און מיט א שלעפ פון הינטן ווי ביי די קיסערינעס.

בלויז די רביצן וויגאסיע איז צווישן ווייבערשן עולם געזעסן די איינציקע אין א לאנג שווארץ קלייד וואס שפיליעט זיך ביז צום האלדז, און א שטיקל צירונג אויף זיך. דער שבתדיקער פארוק אויף איר קאפ איז געזעסן פעסט אראפגערוקט ביז צו די איערן, אזוי פעסט ווי זי איז געזעסן אין שטול. די הענט פארלייגט אויף דער פלאכער ברוסט און דעם בויך ארויסגערוקט א ביסל פארויס. האט זי אויסגעזען גלייך צו א פאראראיזעטער קעכין וואס האט זיך אויפגעכאפט אויף א מינוט אפרוען. דאך האט מען אויף איר אנגעזען הערשאפט און קלוגשאפט, און אירע שווארץ־בליציקע אויגן האבן אפגעלאכט פון די ווייבלעך מיט די הינערשע קעפ און זייער גוסט אין מאדעס.

און אונטערשייד אין עלטער, שטאנד און מלבושים, האבן אלע פרויען געשטיינט און געגאפט פון דרעזלס אנטיקן. אויך די מאנסלייט זיינען געזעסן נבהל ונשתומם און ניט איינער פון די האט דערוואוס אין שטוב א סצענע פון זיין אשת־חיל מחמת קינאה צום רבס שנור. "און וואס איז דאס די האט א ווייבל געטוען אויף א פארצעלייענע כלי מיטן איסוען פון א קוואקע וואס זיצט אויף אייער. "ס׳איז א משיגניק צו פארקאכן טיי, מער גארנים." האט דרעזל לייטזעליק געשמייכלט. "און דאס וואס איז די" האט אן אנדער ווייבל געוויזן אויף א זילבערנער כלי מיט א דעקל ווי א קילהויב פון א מיליטער־מאן. "ס׳איז א צוקערניצע. מער גארנים." האט דרעזל ווידער געשמייכלט און זיך געדרייט ארום אירע אויסגעשטעלטע חפצים ווי א מאמע ארום אירע געראטענע קינדער אי מיט פרייד אי מיט זארג, ביידע אויגן זאלן זיי קיין עין־הרע ניט געבן.

בעת די עלטערע בעלי־הביתטעס האבן באטראכט און באטאפט א טישטעכוויז אויף א טישל, האט די רביצן וויגאסיע געקוקט אויף א דייגער אויבן אן אויף א קאמאד. אויף א ברייטן פאדיום פון טונקל־ברוינעם האלץ זיינען געשטאנען פיר מירמלנע זיילעכלעך מיט א מירמלנעם דעכל, און אויפן דעכל — א גרויסער ווייסער ציפערבלאט מיט באגילדטע ווייזערס. פון ביידע זייטן זיינען געשטאנען צוויי חיות אויף פיר פיס און אויפן ראנד פון ציפערבלאט האט זיך אנגעהאלטן אן אדלער מיט אויסגעשפרייטע פליגל. וויגאסיע האט ביי אירע זין, די באלעבאזער דייגער־מאכערס, זיך געגוג אנגעזען משונהדיקע זייגערס וואס פריצים האבן געברענגט פאררידכטן. אבער אזא אויסבערענגעריי אויף א זייגער האט זי נאך ביז איצט ניט געזען. און אויב די דרעזל איז אין דעם אזוי אריינגעטאן ווי דאס איז געווען איר טאטע, מוז עפעס זיין מיט איר דער מער. א קוועטש טאן אבער מיט די אקסל און אויסרופן "משוגע מיינע שונאים" די האט וויגאסיע זיך ניט דערלויבט.

אין הארטן שווארצן קאפעליוש און מיט א ווייך ווייס הערצל אונטער דער צעשפרייטער בארד, האט דער אלטער רב זיך אנגעשטרענגט אויסצוזען פריילעך און שמועסן געמיטלעך מיט די מאנסלייט ארום אים ביים טיש. ער האט געזאגט תורה־ווערטלעך, געשפאסט און געשטיפט מיטן אייניקל רפאלקע ביי זיין לינקער זייט און געווען ליבלעך מיטן זון וואס איז געזעסן פון זיין רעכטער האנט. שבתי־שעפסל האט אין דעם אונט ניט געהאט קיין אפלאכעריש פנים. בעת די געסט זיינען אנגעקומען האט ער זיי אויפגענומען רואיק און פריינדלעך, אנגעטאן אין שבתדיקן סורדוט, אין א הוט מיט ברייטע ראנדן און אין א מאנישקע מיט א צוגעשפיליעטן שניפס. נאר אז דער פארזאמלטער עולם האט זיך געגוטעט אנטציקן מיטן געשיר, איז פון אים אוועק די שימחה, אנשטאט אנקוועלן פון נחת, האט זיין פנים זיך געקנייטשט פון עגמת־נפש, און וואס א ווייל שפעטער אלץ מער האט זיין אויסזען זיך פארוואלקנט, ביז ער האט ויצנדיק ביים הויפט טיש זיך צערעדט מיטן לשון פון קוהלת.

"ס׳איז א וועלט פון הבל־הבלים. מיין יידענע מיינט אז זעמבין איז שושן־הבירה און זי איז ושתי המלכה. חלומט זי פון רייכע בעלער און פון כלים מכלים שונים, ווי ס׳ווערט דערציילט אין מגילת־אסתר. נייערט איך בין ניט אזא טיפש ווי דער מלך אחשורוש און האלט ניט פון אזא הבל־הבלים." האט שבתי־שעפסל זיך צעלאכט און זיין אלטער טאטע האט מיט שרעק א קוק געטאן אויפן אייניקל ווי ער וואלט אים געפרעגט: איז צו ליב וואס האט דער בהול אלעמען פארבעטן אויף א חנוכת־הבית? אויך רפאלקע האט א קוק געטאן אויפן פעטער מיט חשד, צי קלייבט ער זיך דא ניט אפשפילן א סצענע.

דרעזל האט אויף א גרויסן זילבערנעם טאץ אריינגעטראגן שבועותדיקן כיבוד, זעמעלעך אנגעפילט מיט קעז און הייסע קאווע. כיבוד האט מען אנדערש־וואו געזען שוין עפעס בעסערס, נאר ניט אזעלכע כלים. די טעפעלעך, טעצעלעך און מילך־קריגעלעך פון איידעלן פארפאר האבן געפינקלט מיט זייערע באגילדטע ראנדן און אויערלעך. אינעווייניק און אויסוויינ‍יק האבן די כלים געמיניעט מיט גאנצע גערטנער פון אלערליי אויסגעמאלענע בלומען און צווישן זיי האבן ארומגעשפאצירט גאלדענע פאוועס. די חשובע בעלי־בתים ביים רבס טיש האבן זיי ניט באמערקט די געמעלן אויפן געשיר; זיי האבן געזופט, צוגעביסן און בכובד־ראש געשמועסט מיטן רבין. פונקט פאַרקערט פון די מאנסלייט, האבן זיך זייערע געעלטערטע בעל־הביתטעס אפן אנטציקט מיטן געשיר און אפילו מער ניט איינגעהאלטן זייער קינאה. די יינגערע ווייבלעך, מיט באַ־צוקערטע זעמעלעך צווישן די פרישע ליפן און בלאנקע ציין, זיינען געשטאנען ארום דרעזלען און זיך צוגעקוקט צו די חפצים אין קרעדענס.

דרעזל האט געפאלגט דעם מאן, ארויסגענומען פון אלמער די פריערדיקע כלים און דארט אריינגעשטעלט די אנטיקן וואס זיינען נאך געלעגן פארפאקט אין קעסטלעך מיט שטרוי, וואטע און שמאטעס. איצט האט פון הינטער די אלמערשויבן געלויכטן א רעגנבויגן פון קאלירן און פארמען. דארט זיינען געשטאנען צוויי קריגלעך פון טונקל־בלויען גלאז מיט מילכווייסע פלעקן; א נידעריקע ברייטע שיסל, פלאטערוויס פון דרויסן, סמאראגדגרין פון אינעווייניק; א קאראפינקע מיט עמאלירטע פינטעלעך אין בלוי און מיט א הערצל פון א לייב. דרעזל האט געזאגט אז דער לייב איז דער הערב פון א מאמיליע פוילישע אדליים און ווייבלעך האבן געוואלט וויסן ווי דער פוילישער גראף האט געהייסן, פון וועלכער געגנט ער שטאמט. אויסער געפעס פון פארפאר, באמאלן מיט בלומען, חיות און מענטשעלעך, האבן פון קרעדענס ארויסגעקוקט פיגורן פון קעראמיק; א ווייסער האז מיט גרויסע ארויסגעקראכענע אויגן און לאנגע

דר גראדע

אויפגעשטעלטע אויערן; אן אנגעבלאזענער אינדיק מיט א בלויען קאפ, א רויטער ברוסט, גרויען פוך אויפן בויך און מיט א ווײַער קאלירטע פעדערן פון הינטן. די יונגע צוקוקערינס האבן פון התפעלות אזש פארלארן דעם כח־הדיבור און בלויז געזיפצט, געאכצט, ביז איינע פון זיי, מיט געלע זומער־שפרענקלעך אויף די פולע קײַלעכדיקע באקן, האט איינגערופן הויך אויפן קול.

„דאס אלץ זײַנען דאך נאר צאצקעס וואס מען דארף זיך היטן זיי ניט צו צעברעכן. מען קען פון זיי ניט עסן און ניט טרינקען."

„דו הערסט, דרעזל?" איז שבתי־שעפסל בײַם מאנסבילשן טיש אויפגעשפרונגען מיט א יויבצעניש פון פרייד ווי אן ארויסגעשפריצטער פאנטאן, און זעלבן אויגנבליק איז ער פון טריאומף אריבער אויף א קלאנטאן. „אט דאס טענה איך דאך שטענדיק! בלים זײַנען מאקע א גייסטיקע זאך, אויף נײַע בלים דארף מען אפילו מאכן שהחיינו. דרעזעלע אבער האט יעדן ווינקל פון שטוב אנגעפילט מיט צאצקעס און שפילט זיך מיט זיי ווי א קינד מיט ליאלקעס."

דאס ווײַבל מיט די זומער־שפרענקלעך האט א שפרונג געטאן ווי א ווילדע ציג און זיך צעלאכט. נאר ווײַל קיינער האט ניט מיטגעלאכט, איז זי גלײַך אנטשוויגן געווארן מיט א פארשולדיקט אויסזען. צו פארגלעטן שבתי־שעפסלס רייד, האבן די פרויען גענומען צווישן זיך פלאפלען. די מאנסלײַט האבן אויסגעזען טויב־שטומע און דער אלטער רב האט אראפגעלאזט דעם קאפ ווי ער וואלט אײַנגעדרעמלט. אין דרעזל האט ניט געמאכט קיין אנשטעל אז זי האט ניט געהערט וואס איר מאן האט געזאגט. זי איז שטיין געבליבן מיט אראפגעלאזטע הענט און אים אנגעקוקט מיט א מאדנער פארוואונדערונג. „דו האסט דאך געוואלט דערלאנגען משקאות צום טיש," האט די רביצן וויגאסיע די געמונטערט מיט א גוטמוטיקן געבייזער. „איך גיי שוין," האט דרעזל געענטפערט קוים צו הערן און איז ארויס פון גאסטצימער.

אויפן גרויסן זילבערנעם טאץ, וואס זי האט פריער אויף אים ארײַנגעטראגן די קאווע־טעפעלעך, האט זי איצט ארײַנגעטראגן א געמיש פון קעלישיקעס פון דורכזיכטיקן גלאז: רונד און געשליפן, אויף גלײַכע און געדרייטע פיס, אנדערע הויכע און שמאלע, אנדערע נידעריקע און ברייטע, אלע אינאיינעם האבן זיי אויסגעזען ווי א גרויסע מישפחה פון שוועסטערלעך און שוועסטערקינדער — באלעט־טענצערינס אין דורכזיכטיקע קליידלעך און וואלן. ווען מען וועט זיי אבער באלד אנגיסן מיט רויטווײַן, מיט ווײַסן ליקער און האניק־גאלדן־געלבלעכן קאניאק, וועט דער טאץ מיט די קעלישיקעס אויסזען ווי א גארטן פון טולפען און רויזן מיט ערשט־געעפנטע קנאספן. די געסט זײַנען אזש פארבלענדט געווארן פון דער גלעזערנער עשירות. דרעזל האט נאך ניט באוויזן אראפצושטעלן דעם פולן טאץ אויפן טיש — און שבתי־שעפסל א פארביטענער האט זיך צעשריען.

„זע נאר די עולם־הזה־ניצע! וויפל מאל איך האב איר ניט געזאגט אז ווער ס׳טרינקט צופיל ווײַן אויף דער־וועלט, וועט ניט קריגן צו טרינקען פון יין־המשומר אויף יענער־וועלט; מער מיט א גלעזל ווײַן דא, ווייניקער מיט א גלעזל ווײַן דארטן; וויפל מאל איך האב עס איר ניט געזאגט — העלפט עס לחלוטין ניט. דרעזעלע וויל ארײַנכאפן בײדע וועלטן. איך בין נאך געווען א קליין ייִנגל, האב איך שוין געהערט פון טאטן זאל לעבן די מעשה ווען תנא רבי שמעון בר יוחאיס תלמידים וואס האבן זיך מתקנא געווען אין א גרויסן עושר, האט רבי שמעון בר יוחאי ארויסגעפירט די תלמידים אין א טאל און געזאגט א שפרוך, איז דער טאל פול געווארן מיט גאלדענע רענדלעך. האט דער רבי געהייסן די תלמידים נעמען וויפל גאלדענע רענדלעך זיי ווילן, די זאלן אבער וויסן זײַן אז דורך דעם וועלן זיי אויפעסן זייער עולם־הבא. נו, האט דען עמעצער פון זיי זיך צוגערירט צו די גאלדענע רענדלעך? דרעזעלע אבער וויל זיך פון דעם ניט אפלערנען קיין מוסר־השכל. איז וואס שווײַגט איר, רבותי? דערציילט איר, רבותי, וואס אין אונדזערע הייליקע ספרים שטייט געשריבן. דארט שטייט געשריבן אז דאס לעבן פון א מענטשן איז געגליכן צום שאטן פון א פויגל וואס פליט דורך. און זאל אויך דער טאטע זאל לעבן אויסטוסן זײַן שנור אז זי וועט אירע אוצרות פון גלאזווארג און פארצעלײַ אין קבר ניט מיטנעמען."

אין גאסטצימער איז געווארן אזוי שטיל אז ס׳איז ניט פארלארן געגאנגען קיין איין קלאנג פון דער קלינגערײַ, בעת דער שווערער אנגעשטעלטער טאץ איז ארויסגעפאלן פון דרעזלס הענט און אלע גלעזלעך האבן זיך צעקרישלט אויף שערבלעך. אין די אויסגעבראכענע ווײַבערשע קוויטשערײַען און געטומל צווישן די מאנסלײַט איז בלויז אין דרעזל געבליבן שטיין רואיק, א טויט־בלייכע און אן באוועגונג. האט זי אריבערגעקוקט צום מאן און אים ווי געפרעגט מיט די אויגן, צי דאס וואס זי האט געטאן איז דאס וואס ער האט געוואלט. אין דער ערשטער רגע האבן שבתי־שעפסלס ליפן זיך פארקרימט אין א שמייכעלע, אבער גלײַך נאך דעם האבן זײַנע ליפן, די קינבאקן און די באבערדלטע גאמבע גענומען קאנוואלסיוו ציטערן. הענט און פיס האבן זיך אים געטרייסלט, אים איז געווארן פינצטער פאר די אויגן און ער איז צוריק־געפאלן אויפן שטול מיט א פארשווינדלטן קאפ.

„וואסער! וואסער! ער חלשט!" האט עמעצער געשריען. נאר די רביצן וויגאסיע האט געפאכעט מיט בײדע הענט אײַנצושטילן די מהומה. „שא! שא! אזעלכע פארשווינגען ווי ער, אז זיי פאלן אוועק אין חלשות, קומען זיי באלד צו זיך. ער דארף נאך אויף דער וועלט אנטאן גענוג צרות זיך און אנדערע. צײַט אהיים גיין!" האט זי א געשריי געטאן צום מאן, און אידער דער רב מיט דער רביצן זײַנען ארויס, האט דער אלטער רב זיך עטלעכע מאל ארומגעקוקט אין צימער, ווי ער וואלט דאס ערשטע מאל אין זײַן לעבן געזוכט א וואנט־שפיגל־כדי צו זען צי ער און דער זון זײַנען זיך ענלעך.

שפעטער האט דרעזל זיך פארענטפערט אז בעת דער מאן האט גענומען ריידן קעגן איר, איז די פון זײַנע רייד געווארן אזוי צעטומלט אז זי האט ניט געפילט ווי זי לאזט פון די הענט ארונטער דעם טאץ מיט די גלעזלעך. א טייל פון די געסט אבער זײַנען געבליבן בײַ דאס דיעריקע אז וואס דעם רבס שנור זאל איצט ניט זאגן — זי האט דעם טאץ ארויסגעלאזט פון די הענט מיט א כיוון. אויך אין שבתי־שעפסלס כוונות האט מען זיך געגריבלט: האט ער לכתחילה אײַנגעאורדנט דעם חנוכת־הבית כדי אים צו פארענדיקן מיט א סקאנדאל, אדער דער שטיק משוגענער איז פון אים ארויסגעשפרונגען אומגעריכט פאר אים גופא? און זײַן אוועקפאלן אין חלשות איז געווען אויך אן אמת צי געמאכט? פון דער שטאט־רביצן וויגאסיע האט מען זיך איבערגעזאגט א חכמה, אז ווי די זאך זאל ניט זײַן, אויב איינער האט א באדערפעניש זיך צו פארשטעלן פאר א משוגענעם, איז ער ערשט אויף אן אמת דער רעכטער משוגענער.

11

רפאלקען אבער האט אפילו די קלוגע רביצן וויגאסיע ניט געקענט פארשטיין: ער חברט זיך ניט מיט לערנערס אין זײַן עלטער, ניט מיט פרײַע בחורים וואס גייען אן היטלען, און מיט מיידלעך שפאצירט ער אויך ניט. איז וואס טראכט ער זיך? אין דער גמרא האט רפאלקע טאקע מער ניט געהאט קיין אינטערעס, און זיך צונויפקומען מיט חלוצים ווי אויך מיט מיידלעך האט ער ניט געוואלט, ניט צו קרענקען דעם טאטן און זעמבין ווי ער האט ניט

געוואָלט קרענקען דעם טאַטן אין מאַרקדאָליע. אויסער דעם האָט ער זיך געשעמט מיט זײַנע געפֿילן צו מיידלעך. כאָטש ער האָט געוווּסט אַז ס'איז בטלניש, האָט ער פֿונדעסטוועגן געהאַט אַ געפֿיל אַז ווען ער זאָל אויסטײַלן אײן מיידל פֿון די אַנדערע, גײן מיט איר שפּאַצירן און זי אַ גלעט טאָן, דאַרף ער שוין מיט איר חתונה האָבן. רפֿאלקע האָט פֿאַרשטאַנען אַז סוף־כּל־סוף וועט דער טאַטע אײַנזען; ער מוז אים לאָזן ווערן אַ חלוץ, ווײַל עפּעס אַנדערש וועט פֿון אים ניט אַרויסקומען. דעמאָלט וועט ער באַווײַזן אַלץ פֿון וואָס ער האָלט זיך דערווײַל אָפּ. דערווײַל האָט ער ליב געהאַט זיך צו געפֿינען אין ווײַטנס מחיצה און באַטראַכטן די וועלט פֿון דער זײַט. אַלץ איז אים פֿאַרגעקומען נײַ, משיקאַוועט און צײַטנווײַז אויך קאָמיש.

בײַ אײן פֿענצטער אין בית־דין־שטוב שטייט רפֿאלקע מיט דער רביצן ווינאַסיע און בײַם צווייטן פֿענצטער שטייט דער רב מיט זושען, דעם משגיח פֿון תּלמוד־תּורה — דער ייִד מיט דער ברייטער גרויער באָרד, שוואַרצע וואָנצעס און כיטרע אָפּלאַבערישע אויגן. אַלע קוקן אַרויס דורך די געעפֿנטע פֿענצטערס אין דרויסן. אויף יענער זײַט מאַרק בלאַנקען אין זונשײַן געבײַדעס; די שאָפּע פֿון די פֿײַערלעשערס, צווייסטאָקיקע מײַערלעך מיט געשעפֿטן אונטן און וואוינונגען אויבן; בעל־הבתּישע נידעריקע ברייטע אײנשטאָקיקע הײַזער, אַרומגערינגלט מיט גערטנדלעך וואו ס'בליִען איצט אַקאַציע־ביימער, קוסטעס דזשאַסמין. אויפֿן מאַרק גופֿא שטייען לאַנגע רייען סטראַגאַנעס, נאָר הײַנט זײַנען זיי פֿאַרמאַכט, אָן סחורה און אָן קויפֿער־פֿאַרקויפֿערס — הײַנט איז זונטאָג. דאָך יובלט דער זונשײַן־פֿאַרגאָסענער מאַרקפּלאַץ מיט אַ גרויסן יום־טובדיקן עולם.

אין זעמבין קומט פֿאָר אַ צוזאַמענפֿאָל פֿון יונגע בונדאָוויצעס. אויסער בחורים פֿון די אַרומיקע שטעטלעך, זײַנען אויך געקומען עלטערע חשובֿע געסט פֿון די גרעסערע שטעט, פֿון לאָמזשע, גראָדנע און ביאַליסטאָק. אָנגעטאָן אין בלויע בלוזעס מיט רויטע קראַוואַטן, האָבן די צוזאַמענגעפֿלויגענע יוגנטלעכע פֿריער לאַנג מאַרשירט דורך גאַסן און געסלעך, ביז זיי זײַנען אַרויף אויפֿן מאַרקפּלאַץ. דאָרט שטייט שוין גרייט אַ טריבונע מיט אַ הילצערנעם טיש און מעטאַלענעם הילכער פֿאַר די רעדנערס. די מחנה מאַרשירט אויפֿן מאַרקפּלאַץ אַרום און אַרום מיט צעפֿלאַטערטע קעפּ האָר, מיט צעווייקלטע רויטע פֿענער און טראַנספּאַראַנטן אויף שטעקנס. „זאָל לעבן דער יוגנטבונד צוקונפֿט־אַבֿרשאַפֿט!" „פּראָלעטאַריער פֿון אַלע לענדער פֿאַראײניקט אײַך!" „נידער מיטן קאַוויניזם פֿון אַלע פֿעלקער!" קיין אָרקעסטער האָבן זיי ניט. דאָך זינגען זיי אָן איבער־רײַס. בראָש פֿון דער מחנה פֿוסגייערס פֿאָרן אַ צענדליננג בחורים אויף ראָווערן, באַפּוצט מיט בלימלעך. בײַ דער זײַט פֿון די מאַרשירערס שפּאַנט די אײגענע מיליץ, שטאַרקע יונגען אין מיליטערישע היטלען, אין רעקלעך מיט אַרויפֿגעשטעפּטע קעשענעס און געקרייציקטע רימענס איבער דער ברוסט. אויף די אָרעמס טראָגן זיי רויטע בענדער, שטעקלעך אין די הענט און קאַלט געווער אין די קעשענעס. טאָמער איז אָן איבערפֿאַל פֿון די מעסערהעלדן ... פֿון די פּאָליציאַנטס — איז די בונדישע מיליץ אויף דער וואַך. איבער דעם מאַרק זײַנען אויך צעשטעלט פּױלישע פּאָליציי־לײַט. און אַרום מאַרק שטופּט זיך גאַנץ זעמבין, מאַנסלײַט און פֿרויען, קליין און גרויס, ייִדן און קריסטן.

„קוקט איר זיך צו בעסער, זעט איר אַז ס'איז ניט קיין גרויסער עולם. מער ניט די חברה־לײַט וויסן ווי אַזוי זיך אויסצושטעלן און גיין אַז זיי זאָלן אויסזען אַ סך, ווי יעקבֿ אָבינו, להבֿדיל, בעת ער האָט געשיקט זײַן ברודער עשׂו אַ מתּנה סמאַרעס שאָף און זיי אויסגעשטעלט אָפּגערוקט אײנע פֿון דער צווייטער, זיי זאָלן אויסזען מער," רעדט צום אַלטן רבֿ זושע, דער משגיח פֿון תּלמוד־תּורה וואָס רײַכערט אָן אויפֿהער. דעם רבֿ ווילט זיך צו אים אַ געשריי טאָן, „אַלץ איז בײַ דיר אַ גלעכטער!" דער רבֿ איז אָבער לעצטנס בײַ זיך אַזוי געפֿאַלן אַז ער דערוועגט זיך ניט אָנבײַזערן אַפֿילו אויף זײַן שמש. „קענסט דאָך, זושע, יעדן. איז וועמענס קינדער זײַנען זיי, אַט די ייִנגלעך?"

„צי איך קען זיי?" לאַכט דער משגיח פֿון תּלמוד־תּורה בײַם אַרײַנציִען דעם רויך פֿון פּאַפּיראָס. „די לערן־ייִנגלעך פֿון אַמאָליקן 'מאַלי בונד' געדענקט דער רבי? זײַנען יענע מזיקים אויסגעוואַקסן, זיי האָבן חתונה געהאַט און געבראַכט אויף דער וועלט נײַע מזיקים וואָס פֿירן אָן מיטן הײַנטיקן 'מאַלי בונד', נעמט אַ שטיינער מענדל מערקין, שמואל־דאַדע דעם בלעכערס זון. קליינערהייט האָט ער געהערט צום קליינעם בונד, הײַנט איז ער אַ ראַטמאַן אין ווײַער נאָמען אין אונדזער קהילה. און זײַן זון פֿירט שוין אָן מיטן הײַנטיקן קליינעם בונד."

„דער בלעכער שמואל־דאַדע איז געווען אַן ערלעכער בעל־מלאכה און האָט געגונג איבערגעקרענקט וואָס ער האָט אַ זון אַ בונדאָוויעץ. איך ווייס אַז אַט דער תּבֿשיט איז אַ ראַזאַר אין אונדזער קהילה און רעדט על השם ועל משיחו. נאָר אַז אויך ער האָט שוין אַ זון אַ פֿירער און פֿאַרפֿירער, דאָס האָב איך ניט געוווּסט." זאָגט דער רבֿ האַלב מיט אַ קרעכץ און האַלב מיט שפּאַס. „און וועמענס קינדער זײַנען די אַנדערע בונדאָוויצעס? איך בין דאָך עפּעס דער פּאַסטעך, דאַרף איך דאָך וויסן דעם חשבון פֿון מײַנע שאָף. אוי וואַבוי איז מיר!"

„אַ טייל זײַנען פֿון דער פֿרעמד און אַ טייל פֿון הי. די שטאַמען פֿון די הינטערגעסלעך אַרום דער באָד. ס'איז אַ ירושה־זאַך ווי דער דלות." וואָרטלט זיך דער משגיח פֿון תּלמוד־תּורה און דער אַלטער רבֿ שמייכלט קעגן זײַן ווילן. „ס'איז הייסט עס אַ תּורה וואָס גייט איבער פֿון דור צו דור ווי אין פּסוק שטייט, לא ימושו מפּיך ומפּי זרעך ומפּי זרע זרעך מעתּה ועד עולם. הלוואי בעל־הבתּישע קינדער זאָלן אַזוי גיין אין די וועגן פֿון פֿרומע טאַטע־מאַמעס!" פֿירט אויס דער רבֿ און די רביצן ווינאַסיע, ווי איר מאַנס ווידער־קול, טוט אַ געשריי צו זײַן אייניקל. „אויף רבנישע קינדער בעזאָנגט געוואָרן אַזאַ טרײַשאַפֿט צו דער תּורה!"

פֿון רפֿאלקעס צעגליטן פּנים און לויכטנדיקע אויגן קען מען זען אַז ער קווײַלט אָן פֿון דער מחנה אויפֿן מאַרקפּלאַץ. אים געפֿעלט זייער געזאַנג און געלעכטער, זייער טראָגן בלויע בלוזעס און בערעטן אויף די קעפּ ווי אויך יענע וואָס גייען מיט צעשויבערטע האָר; אים געפֿעלט די באַוועגונג פֿון אַזוי פֿיל יונגע פֿיס אין אַריבערגעוואָרפֿענע הויזן און אין אָנגעצויגענע הויכע וואַלענע זאָקן. ער קוקט מיט אַנטציקונג אויף די מוסקולירטע בחורים וואָס שטרענגען זיך אָן אײַנצוהאַלטן גלײַך אָדער האַלב־אויסגעבויגן פֿאַרויס די לאַנגע שטעקנס מיט די צעווייקלטע רויטע פֿאַנען. אַ דאַגה האָט ער מיט די בונדישע לאָזונגען אויף די אויסגעשפּרייטע לײַוונטן! אַבי מען גייט, אַבי מען שפּאַנט און מען באַווײַזט אַז מען האָט ניט קיין מורא פֿאַר די פּאָליאַקן וואָס ייִדן זײַנען זיי גרויס אין די אויגן. רפֿאלקע זעט ווי די מאַרשירערס ווייקלען אַרום די טריבונע מיט אַ לעבעדיקער קייט פֿון מענטשן און בלייבן שטיין, די קעפּ צונויפֿגערוקט אונטער די פֿענער, אַרומגערינגלט מיט בונדישע טערס. שטייט אויף דער טריבונע בײַם מעטאַלענעם הילכער דער רעדנער — אַ הויכוואוקסיקער, אַ דינער און ביינערדיקער, מיט אַ גרויסן קאָפּ האָר און אַ גרוילער צוגעשפּיצט בערדל.

„אַט דער איז עס דער פֿירער פֿון די בולבעס!" רופֿט אויס דער משגיח פֿון תּלמוד־תּורה. „ס'איז אונדזער קהילה־פּרנס, דער בונדאָוויעץ מענדל מירקין, דער טאַטע פֿון גויען, בײַ זײַן בלײַבענים, וואָס פֿירט אָן מיטן הײַנטיקן פּאַראַד."

אַקוראַט ווי זײַן וואָקס, איז אויך דעם רעדנערס קול דין, רײַסיק און פּאַרשפּיצט. ער דערציילט ווי דער קליינער בונד האָט אין די צאַרישע צײַטן געקעמפט מיט די קאָזאַקישע נאַגײַקעס, מיט די אייגענע אָפּגעשטאַנענע טאַטע־מאַמעס, מיט די תּקיפים און בלי־קודש, מיט די בעלי־בתּים פון די פאַבריקן און וואַרשטאַטן — אַ קאַמף אויף לעבן און טויט אַז אַנשטאָט דרײַצן שעה זאָל מען אַרבעטן צוועלף שעה, אַז דער לוין זאָל זײַן העכער, אַז די מײַסטערס זאָלן ניט פאַרפּײַניקן מינדעריקע אַרבעטערס און אַז מען זאָל אײַסלייגן בראַסוואַרן איבן וועג צו דער פאַבריק, די קינדער זאָלן ניט דערטרונקען ווערן אין בלאָטע ווען זיי גייען פאַר טאָג צו דער אַרבעט. "מיר פון קליינעם בונד, חברים און חברטעס, מיר האָבן געקעמפט אַ דרײַפאַכיקן קאַמף: ווי ייִדן, ווי אַרבעטערס און ווי יונגע אַרבעטערס וואָס ווערן עקספּלאָאַטירט נאָך מער ווי די עלטערע אַרבעטערס."

דער מענדל מירקין האָט געבערדעט מיט אַזאַ היץ ווי ער וואָלט ערשט לעצטנס אַרויס פון דער צאַרישער תּפיסה. נאָר דער משגיח פון תּלמוד־תּורה איז ניט נתפּעל געוואָרן און געבלאָזן דעם רויך דורך די נאָזלעכער. "פּשש! מענדל שמואל־דאָרעס דעם בלעכערס זון האָט אַזוי לאַנג געקעמפט־פּ־פּט, ביז ער האָט פאַר זיך בײַ זײַנע לײַט אויסגעקעמפט־פּ־פּט אַ גוט־באַצאָלטן פּאָסטן."

דעם רב איז ווייער ניט געפעלן וואָס דער משגיח פון תּלמוד־תּורה איז מקנא דעם פּאָסטן פון אַ בונדאָווייעץ. נאָר ער האָט ווידער פאַרשוויגן און בלויז געשאָקלט מיטן קאָפּ ווי אַ האַלב־פאַרוויאַנעטע ווערבע וואָס מוז שטיין און אַפילו שלאָפן שטייענדיקערהייט. "שמואל־דאָרעס דעם בלעכערס זון מעג זיך מאַכן רימען וויפל ער האָט אויפגעטאָן חרוב צו מאַכן ייִדישקײַט און אָנצושרעקן בעלי־בתּים. קענן קיסער האָבן זיי נאָר אויפגעטאָן אַרויסצורופן פּאָגראָמען אויף ייִדן," האָט ר' אלי־לייזער אָפּגעקרעכצט און זיך צוגערוקט נאָך נענטער צום פענצטער מיט זײַן האַר־פאַרוואַקסענעם אויער, כּדי בעסער צו הערן וואָס דער צווייטער רעדנער רעדט דאָרט.

פאַר דער רעוואָלוציע פון פינפטן יאָר האָט דער חבר קאַמאַשנמאַכער געטראָגן אַ ברייטן ווייכן שוואַרצן הוט, אַ ווײַבן ווײַסן קראַגן מיט אַ גרויסן שוואַרצן שליף און אַ רונד ווייך שוואַרץ בערדל פון אַ פאָלקסלערער און אַגיטאַטאָר. ווען מען האָט אים פאַרשיקט קיין סיביר, האָט ער געטראָגן אַ רוסישע רובאַשקע אונטער דעם האַלבן פעלצל, אַ פּאָר הויכע שטיוול, אַ קוטשמע אויפן קאָפּ און אַ פּאָר פאַרדרייטע וואָנצעס. איצט האָט ער אַ גרויסן קײַלעכדיקן נאַקעט־אויסגעגאָלטן קאָפּ, און אויך אויף זײַן פּנים איז ניטאָ קיין סימן פון האָר. ער האָט אַ ברייט מויל פון אַ רעדנער אַ מאַסאַוויק און אַ קאַנטיקע האַרטע גאָמבע פון אַ פּאַרטיי־סעקרעטאַר מיט אַ פויסט ווי אַ האַמער. ער איז דער אָנפירער פון די פּראָפעסיאָנעלע פאַראיינען אין ביאַליסטאָק און וואַרפט אַן אַ פּחד אויף די ייִדישע פאַבריקאַנטן ווען ער קומט מיט ווי פאַרהאַנדלען וועגן אַ הוספה פאַר די אַרבעטערס. קיין זעמבין אויפן צוזאַמענפאַל איז דער חבר קאַמאַשנמאַכער געקומען ריידן אין נאָמען פון די פּראָפאַראיינען וועגן דעם צוקונפטיקן קאַמף פון די צוקונפטיסטן, ווי דער פריערדיקער רעדנער האָט גערעדט וועגן פאַרגאַנגענעם.

"דער יוגנטבונד צוקונפט האָט נאָך צו קעמפן אַז ווען דער אַרבעטער ווערט קראַנק אָדער צעקאַליעטשעט בײַ דער מאַשין, זאָל ער זײַן פאַרזאָרגט מיט אַ דאָקטער. דער יוגנטבונד צוקונפט האָט נאָך צו קעמפן מען זאָל אָפּשאַפן די נײַע שקלאַפערײַ פון צעכן־געזעצן וואָס פאַרשקלאַפט דעם לערן־ייִנגל צום בעזעל און דעם בעזעל צום מײַסטער. דער יוגנטבונד צוקונפט האָט נאָך אין פּוילן צו קעמפן קעגן אַ רעגירונג פון פּריצים און גענעראַלן — די תּפיסה־וואַנט פון דרויסן, און קעגן דער פינצטערער הערשאַפט פון יאַרמלקעס און שטרײַמלעך — די געטאָוואַנט פון אינעווייניק. מיר מוזן אויך שטיין אויף דער וואַך סײַ קעגן בולגאַרישן אַנטיסעמיטיזם וואָס שרײַט: זשידזשי דאָ פּאַלעסטינע! און סײַ קעגן די ציוניסטישע פּאַניק־מאַכערס וואָס זאָגן פאַרויס אַ שוואַרצע נבואה אַז ייִדן אין פּוילן האָבן ניט קיין צוקונפט. אָבער איר, צוקונפטיסטן, איר גלייבט יאָ אין אַ צוקונפט פאַר ייִדן אין אַ פרײַען רעפּובליקאַנישן און סאָציאַליסטישע פּאַרטיי פּע־פּע־עס. נידער מיט דער פּאָליטיק פון די פאַנעס אויף דער פּוילישער גאַס און מיט דער פּחדנותדיקער פּאָליטיק פון עמיגראַציע אויף דער ייִדישער גאַס! זאָל לעבן דער אַלוועלטלעכער פּראָלעטאַריאַט פון צווייטן אינטערנאַציאָנאַל חברשאַפט!"

דאָרט אויפן מאַרקפּלאַץ האָט מען געפּאַטשט ווײַטער הויך, און פּונקט אַזוי האָט רפאלקע אין בית־הרב געלאַכט הויך, גוטמוטיק און פריילעך. אים איז אויסגעקומען משונהדיק אַז דער פּוילישער אַרבעטער איז מער פרײַנד פון ייִדישן אַרבעטער ווי די חלוצים. דער רביצן וויגאַסיען האָט זיך אָבער ניט געגלוסט צו לאַכן. כאָטש ניט אַלץ וואָס דער שרײַער שרײַט דאָרט האָט זי פאַרשטאַנען, האָט זי פאַרשטאַנען אַז פון זײַן מויל שפּריצט מיט טרייפענע רייד. דאָס מויל מעג אים אָפּגעטרערטין. "און איך דאַרף דאָ שטיין און עס אויסהערן? טפו זאָל ער ווערן!" האָט זי אויסגעשפּיגן און איז אַרויס פון בית־דין־שטוב מיט אַ קלאַפּ אין דער טיר — קעגן מאַן וואָס האָט לעצטנס פאַרלאָרן זײַן תּקיפות, ווי זי פאַר אים האָט פאַרלאָרן דעם דרך־ארץ. פון רב האָט זיך אָפּגעטאָן ניט בלויז דער רישעס פון אַ לייב. ער איז בכלל געשטאַנען אָן לשון, מיט אַן אָפן מויל, אַראָפּגעהאַנגענער באָרד און אויסגעגלאָצטע אויגן: הערט ער גוט? האָט זיך אים ניט אויסגעדאַכט אַז דער בונדאָוויעץ פאַרגלײַכט רבנים צו די שונאי־ישראל?

"די בלי־קודש האָבן אַלע מאָל געווען און געבליבן די שטיוול־פּוצערס בײַ פּריצים און די משרתים בײַ בלוטזויגערס," האָט דער חבר קאַמאַשנמאַכער ווײַטער אַרײַנגעשריען אין הילכער. "די רבנים האָבן שטענדיק דערוויזן מיט פּסוקים אַז אָרעם און רײַך איז פון גאָט. אָבער מיר בונדיסטן, די אייניקלעך פון די נביאים, מיר די קעמפערס פאַר סאָציאַלן יושר . . ."

"וואָס ס'ער געזאָגט? מיר בונדיסטן, די אייניקלעך פון די נביאים, האָט ער געזאָגט?" האָט ר' אלי־לייזער איבערגעפרעגט אַ דערשטוינטער בײַם משגיח פון תּלמוד־תּורה. "יאָ, מיר בונדיסטן, די אייניקלעך פון די נביאים האָט ער געזאָגט. זיי האָבן נאָך אויך אוראייניקלעך, די נאָר קליינע ווערעם פון 'סאָליבונד', מען רופט זיי 'סקיפּיסטן'," האָט זשע צוגעגעבן מיט אַ געגעץ און פון גרויס לאַנגווײַל אַפילו מער קיין פרישן פּאַפּיראָס ניט אָנגעצונדן. "אוי לאָזנים שכן שומעות! ייִדן, מען טאָר עס ניט הערן!" האָט דער רב זיך אַ כאַפּ געטאָן בײַם קאָפּ און גענומען טאַפּטשען צו דער טיר פון צווייטן חדר. צופרידן וואָס דער רב גייט שוין, איז זשע פון תּלמוד־תּורה אים נאָכגעגאַנגען און אַרײַנגעשריען אין אויער. "דער רבי וואָלט זיך באַדיי אָפּגעזאָגט פון די נביאים, ווען דער בונטאָווישטשיק און זײַן באַנדע וואָלטן מאַקע געווען די אייניקלעך פון די נביאים. אמת, רבי?" — "אמת, אמת, איך וואָלט זיך באַדיי אָפּגעזאָגט פון די נביאים, חלילה." האָט דער רב פּאַטאַקעוועט און אַרויס־געטאָפּטשעט פון חדר, באַגלייט פון זשען. רפאלקע אָבער איז שטיין געבליבן בײַם פענצטער און ווײַטער אַרומגעקוקט אין דרויסן.

דעם ביאַליסטאָקער רעדנער האָט מען אַפּלאָדירט נאָך שטאַרקער פון דעם ערשטן. דערנאָך האָבן נאָך צוויי יונגעלײַט עפּעס אַרײַנגעשריען אין הילכער, נאָר דער אָנגעלאָפענער שטאָטישער עולם אויף די אַרומיקע גאַסן האָט זיך שוין גענומען צעקריכן. אויך די ריי פון די פּאָליציי־לײַט אויפן מאַרק איז געוואָרן שיטערער און רפאלקע האָט געמיינט אַז דער יום־טוב איז שוין

פאַרענדיקט. פלוצעם האָט ער דערהערט אַ הילכיקע פּאַטשערײַ מיט אויסרופן, "די ספּאָרטלערס פון מאָרגנשטערן! די אַרבעטער־ספּאָרטלערס!" און אויפן מאַרקפּלאַץ האָבן אַרויסגעמאַרשירט איבער דרײַ צענדליק אונטערגעוואַקסענע האַלב־נאַקעטע ייִנגלעך אין ווײַסע העמדלעך און קורצע שוואַרצע הייזלעך. זיי זײַנען שטיין געבליבן צו פיר אין אַכט שיטערע שורות. אַ מינוט שפּעטער האָבן זיי זיך פלינק איבערגעשטעלט צו אַכט אין פיר שורות. באַלד האָבן זיי זיך איבערגעגאָסן אין צוויי לאַנגע רייען אײנע קעגן איבער דער צווייטער און גענומען מאַכן גימנאַסטיק. זיי האָבן זיך רונדיק געבויגן אין אַלע זײַטן, זיך אַראָפּגעזעצט און אין זעלבן אויגנבליק זיך אויפגעשטעלט. זיי האָבן אַרויס־געוואָרפן די פיס אויף לינקס און אויפגעהויבן די הענט אויף רעכטס; איבער־געוואָרפן די פיס אויף רעכטס און אויסגעשטרעקט די הענט אויף לינקס. דער עולם אַרום מאַרק האָט זיך פאַרגרעסערט אין געציילטע מינוטן, מען האָט האַרט געלאַכט, געפּאַטשט אין די הענט און יעדע רגע אויסגערופן. "בראַוואָ צוקונפטיסטן! זאָלן לעבן די אַרבעטער־ספּאָרטלערס פון מאָרגנשטערן!" אויך רפאלקע האָט אין געדאַנק זיך מיטגעצויגן מיט די ריטמישע באַוועגונגען פון די ייִנגלעך און געקוקט אויף זיי אַן אַנטציקטער. זיי האָבן אים אויסגעזען ווי אַ מחנה ווײַסע זעגלשיפלעך, וואָס פלאַטערן אין ווינט און שווימען אַרויף און אַראָפּ איבער די הויך־אָנגעשוואָלענע גרינע כוואַליעס אונטער אַ בלויען הימל. רפאלקע האָט ניט געקענט אָפּרײַסן די אויגן פון די יונגע קערפּערס וואָס האָבן זיך ווייך איבערגעגאָסן פון איין פאָרעם אין אַ צווייטער ווי כוואַליעס און וואָלקנס. אין דער זעלבער צײַט האָט ער זיך געוואונדערט הלמאַי יעדע פּאַרטיי האָט איר באַזונדערע ספּאָרט־אָרגאַניזאַציע. פאַר וואָס זאָלן בונדיסטן און חלוצים ניט פאַרברענגען אינאײנעם?

אַ פּאָר טעג שפּעטער איז רפאלקע געשטאַנען אײנער אַליין אין בית־דין־שטוב און צוגעקוקט דורכן פענצטער ווי די פוטבאָל־שפּילערס פון זעמבינער מכבי טרענירן זיך מיט דער פּילקע. ס'איז געווען אַ וואָכעדיקער פאַרנאַכט, די דאָרפישע ווענגענער זײַנען זיך שוין צעפאָרן. די הענדלערס האָבן געהאַט פאַרמאַכט די סטראַגאַנעס. בלויז דער ווינט האָט נאָך געניסטערט אין איבער־געבליבענע שטרוי צווישן די בודעס. די שטאָטישע אײנוואוינערס האָבן זיך אויף די פוטבאָליסטן אויפן מאַרקפּלאַץ ניט אומגעקוקט. נאָר אַ פּאָר קלײנע ייִנגלעך האָבן זיך מיטגעטומלט און זיך געוואָרפן כאַפּן די פּילקע ווען זי איז צו ווײַט פאַרפלויגן. די קאָמאַנדע אָבער איז געווען פאַרקאָכט אין שפּיל. יעדער זעץ מיט אַ שוך אין דער פּילקע האָט אָפּגעהילכט אין דער ליידיקייט. אַז אין די געסלעך אין אין ווײַט און אַ באַנדע יונגען האָבן זיך נאָך איר געיאָגט זי זאָל ניט אַרײַנפאַלן אין זייער טויער. באַלד איז די פּילקע צוריקגעפלויגן און נאָך איר האָט זיך שוין געיאָגט אַן אַנדער באַנדע. רפאלקען איז עס פאָרגעקומען ווי אַ מחנה פייגל פאַרן אויפפלי אין די וואַרעמע לענדער. אַז פלים די סטאַדע אין פאָרעם פון אַ דרײַעק אויף איין זײַט, אַ מינוט שפּעטער גיבן זיך די פייגל אַ לאָז אַראָפּ איבערן וועג און אַן אויסגעצויגענער שורה און טוען זיך ווידער אַ הייב־אויף צום הימל אין אַן אַנדער ווינקל, זיי פאָרמען אויף ס'נײַ אויס אַ דרײַעק און פליען ציטערנדיק, פלאַטערנדיק, פינקלדיק.

אויף מאָרגן פרי, ווען דעם ריידנס מקורבים זײַנען זיך צונויפגעקומען צום דאַווענען אין בית־דין שטוב, האָט רפאלקע זיי געהערט דערציילן אַז די פּוילישע קאָמאַנדע 'סאָקאָל' האָט אַרויסגערופן מכבי אויף אַ מאַטש. די עלטערן פון די מכביסטן און סתּם בעלי־בתּים בעטן זיך בײַ זיי ניט צו גיין, ווײַל טאָמער געווינט די ייִדישע קאָמאַנדע וועלן די כוליגאַנעס זיי ממיתן. די ערלים זײַנען נאָך ווילד פון כעס וואָס זיי האָבן ניט פאַרפירט קיין געשלעג בײַם צוזאַמענקום פון די בונדאָווצעס. דער רב פון זײַן זײַט האָט אויך דערציילט אַז ס'האָבן זיך פאַר אים געקלאָגט די טאַטעס פון די פּילקע־שפּילערס. "רבי, ס'טויג ניט," האָבן זיי געזאָגט צו אים. "בעת אונדזערע בנים געווינען בײַ די סאָקאָליסטן, שלאָגן זיי יענע מכּות־רצח. אונדזערע קומען צעקײַלטע און צעבײַלטע, דאָך ווילן זיי ניט אָפּטרעטן." האָט ער, דער רב, געענטפערט די טאַטעס פון די צעשלאָגענע אַז דאָס וואונדערט אים ניט. "מען האָט אין הימל געזען אַז אײַך אַרט ניט צו־שטאַרק וואָס אײַערע קינדער זײַנען בײַם שפּילן מחלל־שבת. האָט מען אויף אײַך אָנגעשיקט אַזעלכע נגישות וואָס זאָלן אײַך יאָ אַרן." בעת ר' אלי־לייזער האָט עס דערציילט האָבן זײַנע מקורבים צו־געשאָקלט מיט די קעפּ. רפאלקע האָט אויף זײַן שטייגער געהאָרכט און געשוויגן. נאָר זײַנע ווייכע אויגן האָבן באַקומען אַ האַרטן גלאַנץ ווי גלאָז.

ער האָט אָפּגעוואַרט ביז די מכביסטן זײַנען אַראָפּ פון דער אַרבעט און זײַנען פאַרנאַכטלעך ווידער געקומען זיך טרענירן אויפן פוסטן מאַרקפּלאַץ. רפאלקע איז צווישן זיי אַרײַן גלײַך ווי אַן אײגענער, גערעדט שטיל, אָבער האַרט און שטרענג, אַז זיי זאָלן יאָ גיין שפּילן, און אויב די פּאַליאַקן פון 'סאָקאָל' וועלן אויפהייבן אַ האַנט, זאָל מען דערלאַנגען צוריק.

"בײַם מאַטש דאַרפן זײַן וואָס מער ייִדן. אויך איך וועל קומען."

די פוטבאָל־שפּילערס פון זעמבינער מכבי האָט ניט געאַרט צי אײנער איז פון רעכטן אָדער פון לינקן לאַגער, אַבי ער איז ניט פון די פאַרשלאָפענע, אַבי ער איז אַ גוטער 'בעק' און 'גאָלקיפּער'. די קאָמאַנדע איז באַשטאַנען פון בעל־הבתּישע ייִנגלעך — לערנייִנגלעך, אַ פּאָר מאַרקהענדלערס און אויך עטלעכע בעלי־מלאָכות. אַז די חבֿרה איז אין מיטן וואָך בכלל ניט געגאַנגען דאַווענען, שבת און יום־טוב זײַנען זיי געשטאַנען מער לעבן בית־מדרש אין דרויסן ווי אינעווייניק. זיי האָבן זיך געוויצלט, איבערגעשטעלט די פיס אין די גלאַנציקע שטיוועלעך און געשפּיגן פון צווישן די ציין. פון די פּאַרטייען האָבן זיי ניט געהאַלטן. נאָר פאַרן ייִדישן כּבֿוד זײַנען זיי גרייט געווען זיך שלאָגן ביז בלוט. איז זיי געפעלן וואָס דעם רבס אײניקל הייסט יאָ גיין שפּילן מיט דער פּוילישער קאָמאַנדע — און זיי זײַנען געגאַנגען.

צו קיין געשלעג איז ניט געקומען, כאָטש מכבי האָט געוואונען מיט דרײַ גאָל קעגן צוויי. די ייִדישע קאָמאַנדע האָט מיטגעבראַכט שטאַרקע יונגען און אַ גרויסן עולם צוקוקערס. האָבן די שפּילערס פון 'סאָקאָל' און די זייעריקע זיך אָפּגעהאַלטן פון אַ קריג. אויף צוריקוועגס פון ספּאָרטפּלאַץ הינטער דער שטאָט איז פאַרויסגעלאָפן אַ ייִנגעלע מיט דער פּילקע, דערנאָך זײַנען אין צוויי רייען געגאַנגען די זיגערס, די מכביסטן, און הינטער זיי דער גאַנצער ייִדישער עולם מיטן רבס אײניקל צווישן די גייערס. אַלע האָבן געוואוסט אַז ער איז געווען אויפן ספּאָרטפּלאַץ, כאָטש שטענדיק האַלט ער זיך אָן אַ זײַט. די שטאָטישע האָבן זיך געגריסט מיטן געוואונענעם מאַטש און געקוקט אויפן בן־הרב מיטן אידעלן אויסזען, נאָר הויכע ברייטע פּלייצעס. "ער איז פון די פּועלי־ציון אָדער פון די צעירי־ציון?" האָט אײנער געפרעגט. "ער איז פון בײדע ניט. ער איז פון מאַרעדאַליע," האָט אַ צווייטער געענטפערט. "פון וואַנען ער זאָל ניט זײַן, האַלט ער מיט די חלוצים און וועט פאָרן קיין ארץ־ישׂראל," האָט אַ דריטער געזאָגט. אין זעלבן פאַרנאַכט האָט שוין גאַנץ זעמבין גערעדט וועגן מכבים נצחון און אַז דעם רבס אײניקל האָט עס די ייִדישע קאָמאַנדע צוגערעדט זיך צו פאַרמעסטן מיט די פּאַליאַקן. דעם רבס מקורבים האָבן די נײַעס געבראַכט אין בית־הרב צום מנין און זיי זײַנען גלײַך נאָכן דאַווענען זיך צעגאַנגען, איידער רפאלקע איז צוריקגעקומען.

„דאַכט זיך, אַזאַ שטילינקער, נאָר שטילע וואַסער גראָבט טיף,“ האָט די רביצן וויגאָסיע אים אויפֿגענומען מיט פֿאַרלייגטע הענט אויף דער איינגעפֿאַלענער ברוסט. מער האָט זי ניט געוואָלט ריידן, זי האָט געוואַרט אַז ערשט איר אַלטער וועט זײַן מײַער אייניקל געבן די אמתע גאָב. ר׳ אליעזער אָבער האָט לאַנג געקוקט אויף אים מיט שרעק אין די אויגן צי האָט רפֿאלקע זיך ניט אָנגעשטעקט מיט די האַלב־משוגענע שטיק פֿון זײַן פֿעטער שבתי־שעפּסל. דערנאָך האָט דער אַלטער זיך אַראָפּגעזעצט און צעאָיקעט, גערעדט מיטן אייניקל דברי־כבושין, און מיט תחנונים האָט ער גערעדט:

„ווי קומט ער צו די באַדיונגען פֿון זעמבינער מכבי? ווייער אַנרופֿן זיך מכביסטן איז דאָך אַ חילול־השם. כאילו יהודה המכבי וואָלט געווען איינער פֿון זיי. די הײַנטיקע מיינען אַז די חשמונאים זײַנען געווען אַ מישפּחה פֿון גוטע שלעגערס. די הײַנטיקע ווייסן ניט אָדער ווילן ניט וויסן, אַז דער נס פֿון חנוכה איז אין ריינעם און הייליקן קריגעלע בוימל וואָס האָט על־פּי־נס געבליבן אין בית־המקדש אָבט טעג נאָך אָנאַנד, כאָטש על־פּי טבע האָט דאָס קריגעלע בוימל געקענט קלעקן קוים אויף איין טאָג. און אַז אַזוי פֿאַמעלעך איז דער רבי צוגעקומען נעענטער צום ענין: ווי ער האָט געהערט, איז בײַם שפּילן אין די פּילקעס דער עיקר קונץ אין קלאַפּן מיט די פֿיס און מיטן קאָפּ, ניט מיט די הענט. האָט עס אַ שײַכות צו יהודה המכבי? און לסוף האָט ר׳ אליעזער אויסגעפֿירט.

„טאָמער וואָלטן אונדזערע הפֿקר־יונגען דאָס מאָל זיך איבערגעלייגט און ניט געגאַנגען שפּילן מיט די ערלים. האָסטו זיי איינגעהעצט זיי זאָלן יאָ גיין, קיין אַנדערע חברים ווי די מחללי־שבת, די פּילקע־שפּילערס. האָסטו זיך ניט געקענט צוקלײַבן?“

„הײַנט איז דאָך זונטאָג. האָבן די שפּילערס ניט מחלל־שבת געווען,“ האָט רפֿאלקע געענטפֿערט און נאָך צוגעגעבן: „דאָס ניט דערלאַנגען צוריק די כּלי־גאַנעס האָט זיי נאָך קיין מאָל ניט אָפּגעהאַלטן פֿון באַפֿאַלן יידן.“

„ווייסט וואָס איך׳ל דיר זאָגן, רפֿאלקע?“ האָט די רביצן וויגאָסיע אַ קוק געטאָן אַז אַפֿשיי אויף איר אַלטן, וואָס אָנשטאָט זיך אָנבייזערן אויפֿן אייניקל בעט ער זיך בײַ אים רחמים. „ווייסט וואָס איך׳ל דיר זאָגן? פֿאַר צוריק געזונטערהייט אַהיים קיין מאַרצעדאַליע און פֿיר זיך דאָרט ווי דו ווילסט. זאָלן זיך דײַנע טאַטע־מאַמע זאָרגן.“

צי ווײַל ר׳ אליעזער האָט געזוכט אויף וועמען אויסצולאָזן זײַן ביטערניש, אָדער ווײַל ער האָט מער ניט געוואָלט אַראָפּשלינגען וואָס וויגאָסיע רעכנט זיך מיט אים לעצטנס אַלץ ווײניקער — ער האָט זיך אַ ריס געטאָן פֿון שטול. „וואָס טרײַבסטו מײַנס אַ קינד פֿון מײַן הויז? דערווײַל לעב איך נאָך און איך בין דאָ בעל־הבית!“

וויגאָסיע האָט אים אָנגעקוקט איבערראַשט: הייסט עס, איר אַלטער האָט נאָך יאָ כּוח צו שרײַען אויף אַ ווײַב. מער ניט, קענען זעמבינער אויסגעלאַסענע יונגען איז ער געוואָרן אַ שמאַטע. קענען זײַן האַלב־משוגענעם זון שבתי־שעפּסל און אויך קענען זײַן אייניקל. דעם נאַרישוואַקן יינגל. די קלוגע וויגאָסיע האָט אָבער אויך געקענט פֿאַרשווײַגן אויסצומײַדן אַן אָפּענטפֿעריש. „ווילסט ניט איך זאָל זיך מישן, וועל איך זיך ניט מישן.“ האָט זי אויסגערופֿן און איז אַרויס פֿון חדר.

דער רב האָט זיך צוריק אַראָפּגעזעצט אין שטול און זיפֿצנדיק געטראַכט אַז ווען ס׳וואָלט געלעבט זײַן עלקעלע, עליה השלום, וואָלט איר ניט אײַנגעפֿאַלן צו הייסן אַן אייניקל אַוועקפֿאָרן, ווײַל ער האָט זיך באַגאַריסט. וויגאָסיע איז אָבער פֿאָרט ניט קיין לײַבלעכע מאַמע און באָבע, ווײַל זי ער זאָל זיך פֿירן מיט זײַנע קינדער ווי אין מידבר די קנאים פֿון שבט לוי, וואָס האָבן ניט געהאַט קיין שום רחמנות אויך אויף די אייגענע בני־מישפּחה, ווײַל זיי האָבן געדינט צום עגל. נאָר וואו נעמט מען אין הײַנטיקע צײַטן אַזעלכע כּוחות אין זיך? — האָט געטראַכט דער זיידע און אויסגעקרעכצט פֿאַרן אייניקל. „זע וואָס דו האָסט אָנגעמאַכט! אַ קריג צווישן מיר און מײַן רביצן האָסטו אָנגעמאַכט.“

רפֿאלקע האָט געשוויגן און צוריקגעקוקט אויפֿן זיידן מיט אַ פֿאַרשולדיקט פּנים. ווי ער וואָלט אים צוגעזאָגט אַז אויך ווײַטער וועט ער זיך היטן ניט צו פֿאַרשטערן זײַן רו אויף די אַלטע יאָרן.

12

אין די וועלדער אַרום זעמבין האָבן שיקסעס און ווײַסע טיכלעך זיך געבויגן צום גראָז און געריסן דעם גרינעם שטשאַוו. שקאַציםלעך האָבן פֿון די קוסטעס פּאַזע די וועגן אַראָפּגעקליבן שוואַרצע יאַגדעס. אין דער באַבלעטערטער פֿאַרהיילעניש זײַנען נאָך פֿריער פֿאַרטיק געוואָרן די זיסע גרינהאַריקע אָגרעסן, די ... און הײַניקע ווײַנפּערלעך, די טרושקאַווקעס ווי בײַיִקע ...ליקעס און רויטע פּעטקעס. איצט איז בײַ די סאַדאָווניקעס אין די סעדער געגאַנגען די סדרה פֿון שוואַרץ־גלאַנציקע קאַרשן, פֿון קרעם־ווײַסע צערעסנעס, און אַ בשורה טובה — די ערשטע בלויעלעכע פֿלוימען. לענג־אויס די דאָרפֿישע פּלויטן האָבן נידעריקע פֿרוכטבײמער מיט אויסגעקרימטע דיקע שטאַמען זיך אַלץ מער איבערגעבויגן צום וועג און געשאָרכט בײַ יעדן ווינטל צו די פֿאַרבײַגייערס. אַז זיי דאַרפֿן נאָך אַ ביסל צוואַרטן ביז די עפּל און באַרן וועלן פֿאַרטיק ווערן. אָבער אין די גרינסגערטנער האָט שוין געגרײַפּט און געצײַטיקט. אויפֿן מאַרק האָבן זיך באַוויזן פֿרישע מערן מיטן אויסזען און טעם פֿון געקאָכטן צוקער אין רויטלעכן וואַסער. לאַנגע גרינע ציבעלעך האָבן געסײַפּט צווישן די ציין, אין קויש און אויף דער ערד זײַנען געלעגן שטויסן ווײַסע רעטעכער און אַ האַרטער ברויז־געקאַרבטער שאַלעכץ, קרומע דאַרע גרינע אוגערקעס. יונגינקע קאַרטאָפֿל מיט אַ צאַרטער ראָזלעכער הויט. די פּויערטעס האָבן פֿון די געפֿלאָכטענע קערבלעך אַראָפּגענומען דעם לײַוונט און באַוויזן די קוגים פֿריש־אויסגעשלאָגענע פּוטער און סמעטענע. האַרטע געוואַלצענע קעזלעך, קײַלעכדיקע ... זויערמילך און דורכזיכטיקע אייער. וואָס אין יעדער פֿון זיי האָט געלויכטן אַ געלכל ווי אַ זון. אויך די פּנימער פֿון די דאָרפֿסלײַט האָבן געלויכטן זון־פֿאַרברוינט און באַשפּרענקלט. בלויז די פּנימער פֿון די יידישע קרעמערס און מאַרקהענדלערס האָבן אויסגעזען צעקנייטשט און פֿאַרחושכט.

די פּוילישע סטודענטן זײַנען אויף די וואַקאַציעס אַהיים געקומען פֿון די אוניווערסיטעטן אין ווילנע, וואַרשע, קראָקע, און ווידער בעשטעלט באָיאָוקעס, ניט צו דערלאָזן אַז זעמבינער שטאָטישע פּאָליאַקן און דאָרפֿסלײַט זאָלן קויפֿן בײַ יידן. האָבן די יידישע קרעמערס נאָך מער אַראָפּגעלאָזט אויף דייער סחורה און די קריסטלעכע קונים האָבן ווײַטער געוואָלט אַרײַנקומען קויפֿן בײַ זיי אויף די שטאָט־ביליקע פּרײַזן אָדער נעמען אויף באָרג. נאָר די וואַכן פֿון די פּאַטריאָטן, ווי מען האָט גערופֿן די באָיאָוקעס, האָבן געשריען: פֿוּשׂי דאָ סוועגאָ! געזידלט די קריסטלעכע קונים: פֿאַררעטערס פֿון פּוילן! זשידאָווסקי קנעכט! און זיך אויך אויף זיי געוואָרפֿן שלאָגן. זײַנען די שטאָטישע פּאָליאַקן און די געקומענע פֿון דאָרף אַלץ מער אָפּגעשטאַנען פֿון די יידישע געשעפֿטן, און די קרעמערס בײַ די געוועלבער מיט די בעל־מלאָכות בײַ די וואַרשטאַטן האָבן באַקומען אַלץ מער אײַנגעפֿאַלענע פּנימער, אַרויסגעקראָכענע פֿאַרבלעקטע אויגן. אַזוי זענען אויס גרויסע אַלטע פֿייגל מיט לאַנגע קרומע שנאָבלען, ווען זיי רוקן אַרויס די דורכגעווייקטע קעפּ פֿון דער האַרבסטיקער נאַסער בלעטערוואַרג און קוקן מרה־שחורהדיק אויף די פּוסטע מרחקים אונטער דעם באַטריבטן הימל. פֿונדעסטוועגן האָבן די סוחרים, מאַרקהענדלערס און האַנטווערקערס ניט געוואָלט איבערגיין אויף בעטלברויט. זיי האָבן געמאַכט אַן אסיפֿה, צונויפֿגעטראַכט אַ פּלאַן, און דער אַלטער רב האָט וועגן דעם פּלאַן געשריבן צו די זעמבינער לאַנדסלײַט קיין אַמעריקע.

אַמאָליקע יאָרן האָט דער רב געהאַלטן אַז פֿאָרן קיין אַמעריקע איז ווי אָפּזאָגן זיך פֿון ייִדישקייט. רחמנא ליצלן. ביסלעכווײַז האָט ער זײַן דעה געביטן. בפֿרט זינט זײַן עלטערער זון רפֿאל־לייבע איז אַהינצו אַוועקגעפֿאָרן. האָט ר׳ אלי־ליזער צו די אַנשי זעמבין קיין נעוו־יאָרק געשריבן אין גאָר אַן אַנדער נוסח. ווי ער האָט בשעתו גערעדט וועגן די יונגען פֿון די הינטער־געסלעך בעת זיי זײַנען אַוועקגעפֿאָרן. די בריוו האָט דער רב געשריבן אויף לאַנגע געלבלעכע בויגנס פּאַפּיר מיט אַ לומדיש־געציקלטן כתב. פֿול מיט שפּיצן און קרײַזעלעך. און בײַם אויסלייגן זײַן בקשה אין שריפֿט האָט ער טיף געקרעכצט. איבערלעבנדיק אויף ס׳נײַ די צרות פֿון זײַן פֿאַראָרעמטער עדה:

ר׳ שמואל טאַבאַקאַ פֿון בראַנפֿן־געשעפֿט אויף דער ביאַליסטאָקער גאַס געדענקען דאָך געוויס די זעמבינער קינדער אין נעוו־יאָרק; אַ ייִד פֿון אַ פּרק משניות יעדן טאָג און אַ בעל־צדקה. האָבן די פּאָליאַקן אויף דער זעלבער גאַס געעפֿנט נאָך צוויי בראַנפֿן־געשעפֿטן און די ערלים גייען אַהינצו. אויף משקה איז אַ טאַריף פֿון דער מלוכה און ר׳ שמואל טאַבאַקאַ טאָר ניט פֿאַרקויפֿן ביליקער ער זאָל אַפֿילו וועלן. אַזוי פֿיל ייִדישע שיכורים. ער זאָל האָבן פֿון זיי אויף חיונה. איז אין זעמבין. ברוך השם. ניטאָ. זײַנען די פּאָליצעס בײַ אים געפּאַקט מיט פֿולע פֿלעשער ייִ״ש וואָס פֿינקלען. אָבער זײַן פּנים איז פֿינצטער ווי די נאַכט. שמחה־זעליק דעם לעדער־סוחרס דרײַ זין. די דרײַ ברידער און שותּפֿים פֿון שוכגעשעפֿט אַנטקעגן דעם מאַרק געדענקען דאָך אַוודאי אַן אונדזערע בני־עיר. ״זאָלט איר וויסן זײַן, זעמבינער קינדער. אַז די שונאי־ישׂראל האָבן אַזוי לאַנג צו שמחה־זעליק דעם לעדער־סוחרס זין ניט אַרײַנגעלאָזט די דאָרפֿישע קויפֿן שטיוול פֿאַר די מאַנסלײַט און שוכוואַרג פֿאַר די ווײַבער. ביז די דרײַ ברידער זײַנען געבליבן בעירום ובחוסר כל. דער אַלמנה בלומע־ראָזע איטר צאַלקעס און אירע טעכטער פֿון וועשגעשעפֿט אויף דער ברייטער גאַס איז געשען נאָך ערגערס. עמלקס אייניקלעך. ימח שמם. האָבן געוואָרנט אַז אין וועשגעשעפֿט זײַנען ניטאָ קיין מאַנסלײַט וואָס זאָלן זיך די שטעלן קעגן. האָבן זיי זיך אַרײַנגעריסן און צעריסן דעם לאַגער סחורה און מאַכן נאָך דער אַלמנה מיט אירע טעכטער אַ מישפּט אַז זיי האָבן גערודלט און באַליידיקט די פּוילישע מלוכה.

דעם מצב פֿון די דרײַ פֿירמעס. האָט דער אַלטער רב ווײַטער געשריבן. האָט ער געבראַכט לדוגמא. מען זאָל פֿאַרשטיין ווי ס׳זעען שוין אויס די קליינע קרעמערס אַרום מאַרק. די הענדלערס בײַ די סטראַגאַנעס און די בעלי־מלאכות מיט די־ערע אויסגעאַרבעטע אַרטיקלען אויף די טישלעך. ס׳איז ווי די גמרא אין מועד־קטן זאָגט: אם בארזים נפלה שלהבת, מה יעשו אזובי קיר. און דער טײַטש פֿון דעם איז. ליבע זעמבינער קינדער. אַז אויב אַ פֿײַער איז אַרײַנגעפֿאַלן אין די צעדערן. טאָ וואָס זאָלן שוין טאָן די גראָזן וואָס וואַקסן אויף דער וואַנט? ר׳ אלי־ליזער האָט געבראַכט נאָך אַנדערע קלוגע רייד פֿון אונדזערע חכמים. זכרונם לברכה. ביז ער איז צוגעקומען צום היוצא לנו מדברינו. אַז אין זעמבין געפֿינען זיך איצט צוויי סאָרטן נויט־באַדערפֿטיקע: נאַקעטע אָרעמעלײַט וואָס נעמען שוין שטיצע אָפּן פֿון אַלעמען — דער איבערשטער זאָל זיך אויף זיי מרחם זײַן! און בעלי־בתּים יורדים וואָס וועלן זיך בעסער אַ מיתה אָנטאָן איידער נעמען צדקה. אָט ווי די אייגנטימערס פֿון די געשעפֿטן וואָס ער האָט דערמאָנט בײַ די נעמען. לכן איז אויף אַן אסיפֿה פֿון די בעלי־בתּים געבליבן. מען זאָל עפֿענען אַ גמילות־חסדים־קאַסע וואו די לײַט פֿון מיסחר און מלאכה זאָלן קריגן הלוואות אָן פּראָצענט. די קהילה האָט געלאָזט אויסקלעפּן איבער דער שטאָט אַ קול־קורא אַז די ערשטע געבערס פֿאַר דער קאַסע פֿון גמ״ח דאַרפֿן זײַן די זעמבינער ייִדן גופֿא. און אויף אים. דעם הרב דמתא. האָט מען אַרויפֿגעלייגט צו שרײַבן צו די אַנשי זעמבין קיין אַמעריקע און בעטן הילף פֿאַר אונדזער קהילה קדישא. זי זאָל חס ושלום ניט אומקומען אין דער שטילער מלחמה. הגם צײַטנווײַז באַפֿאַלן די ערלים די ייִדן און שלאָגן זיי מכּות־רצח אויך. איז דער ציל פֿון די שונאי־ישׂראל אונדז צו דערשטיקן דווקא אין אַ שטילער מלחמה. איז העלפֿט אונדז און השם יתברך וועט אײַך העלפֿן בכל מעשי ידיכם — האָט דער אַלטער רב אויסגעפֿירט און זיך עניוותדיק אונטערגעחתמעט: נאום הקטן אלי־ליזער הלוי עפּשטיין החונה פּה ק״ק זעמבין.

בײַם אונטערשרײַבן זיך און צונויפֿלייגן דעם בויגן פּאַפּיר מיט ציטערדיקע הענט האָט ר׳ אלי־ליזער טרויעריק געשאָקלט מיטן קאָפּ. ווי ער האָט געהערט. האַלטן ייִדן אין אַמעריקע צוגעמאַכט די געשעפֿטן אום שבת בלויז איין מאָל אין יאָר. אין דעם שבת־שבתון פֿון יום־כּיפּור. וואָלט ער גרײַלעך צוגעשריבן אין בריוו צו די אַנשי זעמבין. ״קינדערלעך. פֿאַר ניט האַלטן צוגעמאַכט די געשעפֿטן אום שבת. קענט איר זיך נאָך חלילה פֿאַרזינדיקן. בײַ אײַך זאָל זײַן שבת־שבתון אַ גאַנץ יאָר.״ וועט מען דען אים הערן? ער קען גאָר קאַליע מאַכן מען זאָל בכלל ניט שיקן קיין געלט. און פֿאָרן מוסרן זיי קענען נאָך די אַנשי זעמבין אים פֿאַרמסרן פֿאַר די היגע ראשי־הקהל.

אויסער דעם בריוו צו די בני־העיר קיין ניו־יאָרק. האָט ר׳ אלי־ליזער אויך פֿאַרטראַכט צו שרײַבן צום עלטערן זון רפֿאל־לייבע קיין שיקאַגאָ און אים אויסדערציילן וויפֿל ער שטייט אויס פֿון זײַן ייִנגערן ברודער שבתי־שעפּסל. לכתחילה האָט ער וועגן די בריוו צום זון ניט דערציילט אַפֿילו דער רביצין ווינאַסיע. ערשט נאָכן חנוכּת־הבית בײַ שבתי־שעפּסלען. ווען ער האָט דערפֿירט אַז זײַן דרעזל זאָל צעברעכן דעם טאָץ מיט די כּלים. האָט ר׳ אלי־ליזער שוין גערעדט וועגן דעם אָפּן מיטן ווײַב און אייניקל.

״איך גיי שרײַבן צו מײַן בכור קיין אַמעריקע אַז אויב אים איז טײַער מײַן געזונט און כּבוד. זאָל ער אַריבערנעמען צו זיך זײַן ייִנגערן ברודער וואָס פֿאַרקירצט מיר די יאָרן. רפֿאל־לייבע וועט דורך דעם ראַטעווען אויך אים. דעם בתול שבתי־שעפּסל. ער זאָל ניט ענדיקן אין אַ משוגעים־הויז אָדער אין אַסטראָג. פֿון אים קען מען אַלץ דערוואַרטן.״

ר׳ אלי־ליזער האָט גוט געדענקט זײַנע טענות צום עלטערן זון אַז ער איז ניט געגנג קנאי. איצט דאַרף ער צו אים שרײַבן און זיך קלאָגן אויף זײַן ייִנגערן ברודער אַז ער איז שוין צו פֿיל קנאי. דער אַלטער רב האָט געקרעכצט און טרויעריק געשאָקלט מיטן קאָפּ נאָך מער ווי בעת ער האָט געשריבן צו די אַנשי זעמבין. צוליב זײַנע תרעומות צום זון און קריגערײַען מיט דער שטאָט האָט רפֿאל־לייבע געמוזט פֿאָרן קיין אַמעריקע און זיך גוט אַנמוטשען בײַם זײַן אַ גמרא־מלמד אין נעוו־יאָרק איידער ער איז געוואָרן אַ ראש־ישיבה אין שיקאַגאָ. קען מען נאָר פֿון אים פֿאַרלאַנגען ער זאָל צו זיך אַראָפּנעמען דעם צעטומלטן ברודער? און כּדי איבערצובעטן דעם בכור פֿאַר אַמאָליקע פֿאַראיבלס. האָט דער אַלטער טאַטע מרבה געווען אין זײַנע שבחים. ווי ער וואָלט געשריבן צום גדול־הדור.

״לכבוד הרב הגאון. דער מפֿורסם צו לויב און בענטשונג. דער שטאַרקער האַמער און רעכטער ווינקל פֿון בנין האומה. דער חכם. דער בקי און חריף וואָס רײַסט אויס בערג און צעמאָלט זיי מיט זײַן סברא. דער פֿרישער שפּראָץ פֿון די אַלטע צעדערן אויפֿן באַרג לבנון. ה״ה בני בכורי ר׳ רפֿאל־לייבע. זײַן ליכט זאָל שײַנען אין אַמעריקע וואו ער טראָגט די קרוין פֿון אַ ראש־ישיבה. ווי זײַן ליכט האָט געשײַנט ווען ער איז געווען רב אין דער הייליקער קהילת פֿון דאַלהינאָוויטש. דער איבערשטער זאָל אויף איר מגין זײַן. און ווי זײַן ליכט האָט געשײַנט בעת ער איז געוואָרן דער אויסגערופֿענער דיין אין קהילת עדת־ישורון פֿון זעמבין. דער איבערשטער זאָל אויף איר מגין זײַן.״ ווען ס׳איז אָבער געקומען צום עצם סיפּור־המעשה האָט ר׳ אלי־ליזער פֿאַרגעסן זײַן

לשון־קודש מיט די רבנישע מליצות און ער האָט גענומען אין בריוו אויס־דערציילן אויף עברי־טייטש די חרפות וואָס ער שטייט אויס פון ייִנגערן זון.

דערווײַל זײַנען אַריבער וואָכן און שבתי־שעפּסל האָט זיך בײַם טאַטן ניט באַוויזן. אויפן ייִדנס בקשה איז אויך רפאלקע מער צום פעטער ניט געגאַנגען. „אַז ער דערזעט אַן איינגעמס, דרייט זיך אים איבער דער מוח עפּעס אַפּצוטאָן, איך זאָל אַרויס פון די כלים," האָט ר׳ אלי־לייזער געזאָגט און די רביצין האָט דאָס מאָל מיט אים אײַנגעשטימט. „אמת ווי גאָלד. ווען מיר קומען ניט אויף זײַן חנוכת־הבית, וואָלט ער אפשר ניט אונטערגעפירט זײַן ווײַב די זאָל צעברעכן דעם סערוויז."

נאָר שבתי־שעפּסל האָט זיך ניט געלאָזט דערווײַטערן. א וואָך אין תמוז איז ער אומגעריכט אויסגעוואַקסן בײַם טאַטן מיט א פאַרגעלט פּנים און פאַרשמאַכטע ליפּן. די האָר פון זײַן שיטער בערדל זײַנען געוואָרן נאָך שיטערער און די שוואַכע שפּיציקע ציין אין מויל — נאָך מער אָפּגעשטאַנען איינער פון צווייטן. דער שטערן האָט בײַ אים געשוויצט און די היץ פון תמוז האָט העליש געברענט אין זײַנע העל־בלויע אויגן. כאָטש זינט דער מעשה מיטן צעבראָכענעם סערוויז מוצאי־שבועות איז שוין אַריבער א חודש, האָט ער ווען דעם געריעדט ווי דאָס וואָלט פאָרגעקומען ערשט נעכטן בײַ נאַכט: אים איז קיין חילוק ניט. צי דער טאַץ מיט די קעלישיקלעך איז דרעועלען אַרויסגעפאַלן פון די הענט, לוים אירע רייד, אָדער דרעזעלע האָט דעם טאַץ מיט א כיוון אַראָפּגעוואָרפן פון כעס, ווײַל ער האָט זי געמוסרט פאַר א שטוב מיט מענטשן פאַר איר גלוסטעניש נאָך עולם־הזה. אין ערשטן פאַל איז זי א שלימזלניצע. אין צווייטן פאַל א להכעיסניצע. זי וויל ער זאָל פּלאַצן בײַ איר — וועט זי פּלאַצן בײַ אים! ער וועט איר געבן א גט און זאָל זי צוריק־פאָרן קיין גראָדנע אָדער אויף יענער זײַט סמבטיון צו די רויטע ייִדעלעך, אינאיינעם מיט אירע בעבעכעס, גלאָזוואַרג און צעוועלמטן מעבל. דעמאָלט וועט ער ווידער ווערן א פרײַער מענטש און קענען אָפּגעבן כיבוד־אָב ווי געהעריק. דאָס ערשטע וואָס ער וועט טאָן איז אָפּדרוקן דעם טאַטנס צוויי ספרים אין הלכה ואגדה און זיי צעשיקן איבער דער וועלט.

אויב שבתי־שעפּסל האָט געוואָלט זען ווי דער טאַטע ווערט אויסער זיך פון גרימצאָרן, האָט ער זײַנס דערגרייכט. ר׳ אלי־לייזער האָט געטופּעט מיט די פיס, די הענט האָבן זיך אים געטרייסלט, א שוים האָט זיך געבלעזלט אין זײַנע מוילווינקלען.

„בן־סורר ומורה! דעם גרעסטן כיבוד־אָב וואָס דו קענסט מיר אָפּגעבן איז, אַז דו זאָלסט אוועקפאָרן פון ועמבין און מײַנע אויגן זאָלן דיך ניט אָנקוקן לעולם־ועד."

„רעג זיך ניט אויף, פון אַזאַ אויפרעגונג קען מען חלילה קריגן אַן אַפּאָפּלעקציע," האָט וויגאָסיע געוואָלדעוועט אויפן מאַן און דערבײַ אַליין זיך זייער אויפגערעגט שרײַענדיק צו שבתי־שעפּסלען. „מען זאָל ניט זאָגן אַז איך צעקריג א טאַטן מיט א זון. האָב איך דעם רב צוגערעדט גיין צו אײַך אויפן חנוכת־הבית. נאָר דאָס האַרץ האָט מיר געזאָגט אַז איר וועט די שימחה ענדיקן מיט א סקאַנדאַל. זינט איך האָב אויף אײַך א קוק געטאָן האָב איך גלײַך דערקענט, אַז איר זײַט אײַער איינענער שונא און אײַך אײַער ווײַבעלע האָט ליב צרות. זי האָט זיך אין אײַך אײַנגעפּלאָנטערט ווי א פלעדערמויז אין א קאָלטן און וועט אַזוי בײַ אײַך נעמען א גט ווי אויף מײַן דלאָניע וואַקסט האָר. איר טראַכט אַפילו ניט זי צו גטן, איר ווילט נאָר זי זאָל צאַפּלען. גייט אײַך פון דאַנען, גייט. אײדער איך נעם צו אײַך דעם בעזעם."

שבתי־שעפּסל איז אַרויס פון טאַטנס הויז מיט א מילד שמייכעלע אונטער דער טרוניקער וואָנצע, און מיטן זעלבן מילדן שמייכעלע האָט ער דרעזעלען דערציילט אַז דער טאַטע זאָל לעבן הייסט אים מיט איר זיך גטן. אַנשטאָט אים ענטפערן, איז דרעזל דאָס מאָל אוועק גלײַך צום שווער. אָנגעטאָן אין א ברייט לאַנג קלייד און אין שיך מיט האַרטע לעדערנע קאַפּקעס, האָט זי מיט די אָפּצאַסן געהאַקט איבער די ברוקשטיינער און דערבײַ געזודערט אין דער לופט מיט די פאַרשפּיצטע עלנבויגנס. אויפן וועג האָט זי גערעדט צו זיך אַליין, איבערגעריקט אויפן קאָפּ דאָס טיכל און זיך געיאָגט אַן אָפּשטעל, ווי זי וואָלט זיך געקליבן אַנמאַכן אין בית־הרב א חורבן. נאָר ווען זי איז אַרײַנגעקומען אין בית־הרב איז זי גלײַך אַרויס מיט א געוויין. „נאָך ווײניק וואָס אײַער זון האָט צעפּטרט מײַן פאַרמעגן, הייסט איר אים נאָך מיך גטן די־ דער רב האָט זיך אויסגעגעסן א שטיק האַרץ בײַם אײַנטענהן מיט איר אַז ער האָט עס דעם זון ניט געהייסן. דרעזל אָבער האָט געפּלאָנטעט מיט דער הנאָה פון איינער וואָס האָט זיך קיים דערוואַרט צו קענען אויסוויינען. „אָט אַזוי הייסט די תורה באַהאַנדלען א יתומה?" די רביצין וויגאָסיע האָט אויף איר געשריען. „נאָר אײַנע! קלאָגמוטער! אויב ער וויל דיר געבן א גט, כאַפּ מיט ביידע הענט. ער קען דיך נאָך איבערלאָזן אַן עגונה אויך." — „זאָל זײַן אַן עגונה," האָט דרעזל געוויינט נאָך ווײַטער און געשמאַקער. „קיין צווייטן מאַן אין לעבן וועל איך ניט נעמען."

כאָטש ער האָט נאָך ניט געקראָגן קיין ענטפער אויפן פריערדיקן בריוו, האָט ר׳ אלי־לייזער ווידער א מאָל געשריבן צום זון קיין אַמעריקע. אָבער דאָס מאָל האָט ער אָנגעהויבן פון צרת־רבים. ווען מצב פון ייִדן אין זעמבין און פאַרן זון האָט ער זיך שוין ניט געהיט ווי אין בריוו צו די אנשי זעמבין קיין נעוו־יאָרק, צו רפאל־לייזמען דעם ראש־ישיבה אין שיקאַגאָ האָט ער געשריבן אַזוי: אַז ווען די זעמבינער קרעמערס וואָלטן אַלע יאָרן פאַרמאַכט די געשעפטן אין צײַט פרײַטאָג פאַר ליכט בענטשן, וואָלטן זיי איצט ניט באַדאַרפט שטיין מיט אַטענע טירן א גאַנצע וואָך און סיזאָל ניט אַרײַנקומען קיין קונה. אַזוי פיל מליצי־יושר זאָל ער האָבן וויפל די ייִדישע שענקערס האָבן מאכיל טריפות געווען די ייִדישע אײַנגייערס, און אויך זײַן אויסרופן אויף זיי אַן איסור האָט ניט געהאָלפן. איצט איז זייער מצב מוראדיק, ווײַל אין א מאַרק־טאָג עסן און טרינקען די דאָרפישע און די נײַ־געקומענע פּוילישע שענקען און צו די ייִדן קומען זיי מער ניט אַרײַן. פאַרשטייען דען אחינו בני ישראל אַז מיר אַליין בעוונותינו הרבים האָבן צו דעם גורם געווען?

פונדעסטוועגן האָט דער זעמבינער רב געהאַט דעם זון צו דערציילן אויך פון ייִדישן מסירת־נפש:

די שונאי־ישראל האָבן אײַנגערעדט אַז זייערע קאָמאַנדעס שלעגערס קענען ניט אויסהיטן אויף הונדערט פּראָצענט, דייערקע זאָלן ניט אַרײַנקומען קויפן בײַ ייִדן. די דאָרפסלײַט ווייסן אַז בײַ ייִדן קריגט מען פּאַרט ביליקער און אויף באָרג. בעת אין די פּוילישע געשעפטן רײַסט מען די הויט און מען מוז באַצאָלן מיט מזומן. איז כדי א פּאָליאַק זאָל ניט פאַרבלאָנדזשען צו א ייִדן, האָבן זיך די אַנטיסעמיטן געקליגלט און געפּועלט בײַ וועמען מען דאַרף, מען זאָל דעם מאַרקטאָג אַריבערטראָגן פון דינסטאָג אויף שבת. „רפאל־לייזמע בני, אויף מיר איז געפאַלן אַזאַ פּחד ווי איך וואָלט דערזען דעם מלאך־המוות מיט זײַן אויסגעשטרעקטן חלף, חלילה," האָט דער טאַטע געשריבן צום זון: אַלע יאָרן האָט ער מיט ייִדישע בעלי־פּרנסה געפירט א מלחמה קעגן חילול־שבת און האָט ניט אויסגעפירט. זיי האָבן אַרײַנגעאַרבעט און אַרײַנ־געהאַנדלט אין פרײַטאָג־צונאַכט. וועלן זיי דאָך אוודאי אַרבעטן און האַנדלען אום שבת ווען עס גייט אין א ביסן ברויט פאַר זייערע קינדער. נאָר א ייִדישע נשמה איז גאָרניט אָפּצושאַצן, בפרט אין א צײַט ווען דאָס איז נוגע דעם גאַנצן ציבור. ניט קיין הורטאָווניק, ניט קיין קרעמער לאחדים, ניט קיין הענדלער בײַ א סטראַגאַן אין מאַרק, ניט קיין בעל־מלאכה בײַ א וואַרשטאַט,

ניט קיין שענקער און ניט קיין בעל אכסניה — קיינער האָט ניט געעפנט זײַן פּרנסה אום שבת! איך די יעניקע וואָס האָבן פריער יאָ בשתיקה אונטער־געהאַנדלט אום שבת, האָבן איצט געהאַלטן צוגעמאַכט. די דאָרפסלײַט זײַנען געקומען אויפן יאַריד און געזען אַז בײַ ייִדן איז יום־כּיפּור. אַזוי איז וואָר אין נאָך אַ וואָך. ביז די פּויערים האָבן זיך געוואָרפן אויף ייִדישע באַיאַוקע־פּירקעס מיט דרענגער און געשרייען, אַז זיי ווילן ניט קיין מאַרקטאָג ווען בײַ די ייִדן איז טובאָטאַ. און דער מאַגיסטראַט האָט געמוזט דעם מאַרקטאָג צוריק איבערטראָגן אויף דינסטאָג. ״ס׳איז אפשר בין איך טאַקע אין די פריערדיקע יאָרן געווען אַ ביסעלע צו־שטרענג צו מײַן עדה,״ האָט ר׳ אלי־לייזער זיך געשלאָגן על־חטא און ברויז צום זון. [illegible] פונדעסטוועגן דאַרף רפאל־ליימע טאָן אַלץ וואָס ער קען צווישן די אַנשי זעמבין אין שיקאַגאָ, ווי זאָלן צו גלײַך מיט די אַנשי זעמבין אין נעוו־יאָרק העלפן דער גמילות־חסדים־קאַסע אין דער היים, כּדי תּומך זײַן געפאַלענע בעלי־בתּים וואָס ווילן ניט נעמען קיין צדקה.

אויסגעשריבן ווענן צרת רבים, האָט דער טאַטע ווידער אַ מאָל גענומען אויסשרײַבן די צרות וואָס ער האָט אויסגעשטיין פון שבתי־שעפּסלען און זײַן נײַעם אײַנפאַל פון אַפּגעבן דאָס ווײַב. ״דעריבער זאָל רפאל־ליימע זיך מיטן אַריבערצונעמען דעם ייִנגערן ברודער מיט זײַן אשה,״ וואָס תּאמר, אויב ער טוט אָן צרות מיר, קען ער דאָך אויך אָנטאָן צרות דיר אין אַמעריקע! איז דער תּירוץ אַז די גאַנצע שינאה טראָגט ער נאָר אויף מיר, ניט אויף דיר און ניט אויף קיינעם פון זײַנע שוועסטערס.״ ווען ר׳ אלי־לייזער האָט דעם בריוו פאַרענדיקט, האָט ער דאָס מאָל אונטער זײַן חתימה אויך אַרויפגעשטעלט זײַן קליין קײַלעכדיק שטעמפּעלע און געבעטן רפאלקען אָנשרײַבן אויף אַ קאָנווערט דעם אַדרעס.

״ס׳איז אויפן הימל אַ יאַריד,״ האָט נאָך דעם דער אַלטער אַ מאַך געטאָן מיט דער האַנט. ״רפאל־ליימע איז קיין מאָל ניט געווען קיין גרויסער אויפטוער, ווי ושע וועט ער קריגן פאַפּירן איבער דער קוואָטע? און פון וואַנען איז געדרונגען אַז שבתי־שעפּסל וועט וועלן פאָרן? גיי, רפאלקע, שיק אָפּ דעם בריוו און אויף צוריקוועגס וואַלסטו אַרײַנגיין צו דײַן פעטער דעם בהול זיך דערוויסן, צי אים איז שוין ניט נימאָס געוואָרן דאָס זיצן אין זעמבין. די באַנדעס לאָזן דאָך אויך צו אים ניט אַרײַן קיין פּויערים קויפן געשיר. איז אויב ער וויל אַרויספאָרן און אים פעלט געלט, וועט אין געלט קיין מניעה ניט זײַן.״

דער פּאַנאַס־קרעמער שבתי־שעפּסל עפּשטיין האָט שוין אין שטאָט געהאַט אַ נאָמען פון אַ מענטשן צײַטנווײַז ניט בײַ די קלאָרע געדאַנקען. אָדער ער פאַרלאַנגט בײַ אַ בעל־הביתטע פאַר אַ האַלב טוך גלעזער צוויי מאָל, דרײַ מאָל אַזוי פיל וויפל דאָס קאָסט אַנדערשוואו, אָדער ער גיט אַוועק טײַערע כּלים האַלב אומזיסט. ס׳האָט שוין אויך פּאַסירט אַז אַ בעל־הבית האָט בײַ אים געקויפט כּלים אויפן מקח וואָס ער האָט פאַרלאַנגט און שפּעטער אַ טאָג האָט דער קרעמער אַלעמען דערציילט אַז דער שיינער אײַנקויפער פלוני־אַלמוני האָט אים אָפּגענאַרט. האָבן ייִדישע קונדן ניט געוואָלט מיט אים אָנהייבן און אים אַליין איז אויך מער געפעלן צו האַנדלען מיט ניט־ייִדן, ווי בעת ער האָט זײַענדיק אין גראָדנע פאַרקויפט מכשירים פאַר פעלדאַרבעט. שבתי־שעפּסל האָט גענומען פאַרקויפן פּראָסטן גלאָזוואַרג די דאָרפסלײַט פון אַרום זעמבין. נאָר זינט די געקומענע סטודענטן אויף די זומער־וואַקאַציעס האָבן אויסגעשטעלט ייִדישע באַיאַוקעס, האָט בײַ אים אין געוועלב געפּוסטעוועט מער ווי אַנדערשוואו. ווײַל ער איז אין זעמבין ניט געווען קיין תּושב און ניט געהאַט קיין אײַנגעצויגענע קריסטלעכע קונדשאַפט פון פריער. איז ער דינסטאָג אין מיטן מאַרקטאָג געשטאַנען אין זײַן פּאַנאַס־געשעפט אַן קונים און געשמועסט מיטן אַרײַנגעקומענעם פלימעניק אַזוי געמיטלעך ווי ס׳וואָלט געווען חול־המועד, ווען די שטימונג איז אַ האַלב־יום־טובדיקע.

״פאַר וואָס קום איך ניט אַרײַן צום טאַטן, פרעגסטו? ווײַל דער טאַטע זאָל לעבן האָט מיך פײַנט. דערפאַר קום איך ניט אַרײַן צו אים. ביסט ניט געווען דערבײַ, ווייסטו ניט ווי דער טאַטע זאָל לעבן האָט אויף מיר געטופּעט מיט די פיס, בעת איך האָב אים געזאָגט אַז איך וויל אַרויסגעבן זײַנע צוויי ספרים אין הלכה און אגדה. איך האָב געוואָלט אַז די וועלט זאָל וויסן וואָס פאַר אַ גאון עצום ס׳זיצט אין זעמבין, און איך האָב נאָך געוואָלט צוגעבן מײַנע הערות אויפן טאַטנס חידושי־תּורה. די וועלט זאָל אויך וויסן ווער איך בין. דער טאַטע זאָל לעבן האָט עס פאַרשטאַנען און איז דערפאַר אַרײַנגעפאַלן אין אַ ווילדן גרימצאָרן. ער וויל ניט אַז מיר זאָלן זײַן געדרוקט צוזאַמען, ווי ר׳ עקיבא איגער מיט זײַן זון ר׳ שלמה איגער, און ווי דער חתם־סופר מיט זײַן זון דעם כּתב־סופר.״

איך דער פלימעניק האָט שוין צו אים מער ניט געהאַט קיין צוטרוי און אים געענטפערט אומגעדולדיק. ״זײַט מוחל, פעטער, איר רעדט נאַרישקייטן אָדער טרײַבט ליצנות. דער זיידע וויל ניט איר זאָלט זיך פאַרנעמען מיט אַרויסגעבן זײַנע ספרים, ווײַל ער גלייבט ניט אַז איר מיינט עס ערנסט.״ און קוקנדיק שבתי־שעפּסלען גלײַך אין די אויגן האָט רפאלקע צוגעגעבן, ״ס׳איז אַ רחמנות אויף אײַער ווײַב. זי וואָלט זיך געראַטעוועט ווען זי צעגייט זיך מיט אײַך.״

״אדרבא, פועל בײַ דרעולען זי זאָל בײַ מיר נעמען אַ גט,״ האָט זיך שבתי־שעפּסל צעלאַכט גראָב און אַכזריותדיק. נאָר ער האָט גלײַך אויפגעהערט לאַכן און גענומען קרום שמייכלען. ״דער טאַטע מיינט אַז איך האָב זיך אַרײַנגעצויגן קיין זעמבין, כּדי אים צו דערגיין די יאָרן. דער אמת איז, איך האָב זיך דאָ אַרײַנגעצויגן, ווײַל איך האָב געמיינט, ווי באַלד קיינער פון די אַנדערע קינדער איז ניטאָ אין שטוב, וועט דער טאַטע מיך באַמערקן. ייִנגלווײַז און אויך בחורווײַז, ווען איך פלעג קומען פון ישיבה אויף יום־טוב, האָט דער טאַטע מיך ניט באַמערקט, ס׳הייסט, ער האָט יאָ באַמערקט אַז איך דריי זיך אַרום אין שטוב, נאָר ער האָט זיך אויף מיר ניט אומגעקוקט. ער האָט פון מיר ניט געהאַלטן. ער האָט אויך פון דער מאַמען ניט געהאַלטן, כ׳ווייס דאָרט אַ ייִדענע! כאָטש ער האָט זי ליב געהאַט. האָט ער פון איר ניט געהאַלטן, מיך האָט ער אויך ניט ליב געהאַט. פאַרשטייסט?״

״ניין, פעטער, איך פאַרשטיי ניט.״

״אָט דאָס איז דאָך די מעשה וואָס דו פאַרשטייסט ניט,״ האָט שבתי־שעפּסל גערעדט מיט אַ שטיל קול און בעת־מעשה זיך פרײַנדלעך ווי אויך אָנגעשטרענגט־נײַגעריק געקוקט אויפן פלימעניק. ״ביסט אַרײַנגעטאָן אין צונויפברענגען תּורה און השכּלה, גלות און ארץ־ישׂראל, ייִדיש־טײַטש און לשון־קודש. וואָס שטערן זיי, פרעגסטו. איינע די אַנדערע? האָסטו ניט דעם קאָפּ צו זאָגן וואָס זײַנען ניט פון עולם־המחשבה. דערצו נאָך האָסטו עס אין דײַן טאַטנס הויז ניט געזען. איך דײַן טאַטע האָט פון שטענדיק טענות צו די קינדער חלמאַי זיי נייען ניט אין זײַן וועג. דײַן טאַטע האָט אָבער ניט געזאָגט אַז זיי באַלד די קינדער פירן זיך ניט ווי ער, זײַנען זיי בײַ אים ניט קיין גרעסערע יחסנים פון פרעמדע קינדער. ווי מײַן טאַטע פלעגט זאָגן. און ער האָט טאַקע פון די אַנדערע זעמבינער בני־תּורה געהאַלטן מער ווי פון מיר און האָט עס באַוויזן בפני כּל עם ועדה. איצט פאַרשטייסטו?״

„איך פֿאַרשטיי נאָך איצט אויך ניט. ווײַל דער טאַטע האָט זיך אויף אײַך ניט אומגעקוקט ייִנגלווײַז, האָט איר זיך באַזעצט אין זעמבין, כּדי דער טאַטע זאָל זיך אויף אײַך אומקוקן איצט. ווען איר זײַט שוין אַ גרויסער ייִד? האָבן רפֿאלקעס זאַפֿטיקע ליפּן און אויגן געשמייכלט. זאָגן ליגן איז געווען קעגן זײַן נאַטור. און זאָגן דעם גאַנצן אמת האָט ער אין דעם פֿאַל געהאַלטן פֿאַר ניט קלוג. האָט ער זיך אַ ביסל געקליגלט. „דער זיידע קלײַבט זיך שרײַבן צום פֿעטער רפֿאל־ליימע קיין אַמעריקע ער זאָל אײַך אַריבערברענגען צו זיך. איר וואָלט געפֿאָרן?"

„הערטס אַ מעשה! דער טאַטע קלײַבט זיך שרײַבן צו רפֿאל־ליימע און איך האָב שוין געשריבן?" האָט שבתי־שעפּסל אויסגערופֿן מיט טריאומף. נאָר אין זעלבן אויגנבליק האָט ער פֿון דער זײַט אַ קוק געטאָן מיט אַ פּאָר ביטערע לופּיקע אויגן אויפֿן פּלימעניק. „זאָג דעם אמת, רפֿאלקע, דער טאַטע קלײַבט זיך ערשט שרײַבן רפֿאל־ליימען אָדער האָט אים שוין געשריבן?"

„דער זיידע האָט אים שוין געשריבן און הײַנט האָב איך אָפּגעשיקט נאָך אַ בריוו. דער זיידע איז אָבער ניט זיכער צי דער פֿעטער רפֿאל־ליימע וועט קריגן פֿאַר אײַך פֿאַפּירן אויסער דער קוואָטע. האָט דער זיידע מיר געהייסן אײַך איבערגעבן, אַז אויב איר ווילט אַרויספֿאָרן פֿון זעמבין און אײַך פֿעלן מיטלען, וועט ער אײַך העלפֿן." איז רפֿאלקע אַרויס מיטן גאַנצן אמת.

„איך פֿאַרשטיי. דער טאַטע וויל פֿון מיר פּטור ווערן." האָט שבתי־שעפּסל זיך צעלאַכט מיט אַ קנאַל. נאָר אין זײַנע אויגן האָט געבריענט טרויער. „די באַיוואָקעס לאָזן דאָך אויך צו אײַך ניט אַרײַן די דאָרפֿישע קונים קויפֿן סחורה. טאָ וואָס וועט איר דאָ אויסזיצן?" האָט רפֿאלקע געפֿרעגט. „וואָס האָב איך צו טאָן מיט דאָרפֿישע פּויערים?" האָט שבתי־שעפּסל זיך אויסגעצויגן. אָנווײַזנדיק אויף זיך אַליין מיט אַ לאַנגן דאַרן טרוקענעם פֿינגער. „פֿון פּראָסטן גלאָזוואַרג וואָס איך פֿאַרקויף דעם פּראָסטן גאָראָר מאַך איך קיין געלט ניט. איך טו עס גלאַט אַזוי ס'זאָל זיך רודלען. געלט מאַך איך פֿון פֿאַרקויפֿן טײַערע סערוויזן. און אַזעלכע סערוויזן ווי בײַ מיר זײַנען אין די פּוילישע געשעפֿטן ניטאָ. אין דעם קען קיינער מיט מיר ניט קאָנקורירן!"

„פֿעטער, הערט אויף מיט אײַערע סערוויזן! קיינער אין זעמבין פֿרעגט זיך ניט אויף זיי. ניט מען פֿאַרדינט און ניט מען האָט דעם קאָפּ צו אַזעלכע זאַכן. דערצו נאָך זאָגט די מומע אַז איר האָט שוין כּמעט אַלע סערוויזן אַרויסגעשלעפּט פֿון אירע עלמערלעך און פֿאַרקויפֿט בזיל הזול. חוץ דעם, האָט איר דאָך מיט אַ פּאָר מינוט צוריק מיר געזאָגט אַז איר האָט נאָך פֿריער פֿון זיידן געשריבן צום פֿעטער רפֿאל־ליימע."

„איך האָב אים געשריבן, אָבער ניט וועגן אַראָפּברענגען מיך קיין אַמעריקע. איך האָב פֿאַרשטאַנען אַז דער טאַטע וועט זיך פֿאַר אים אויף מיר קלאָגן, האָב איך אים געשריבן ווי איך זע די זאַך. רפֿאל־ליימע וועט מיך פֿאַרשטיין און געבן אין האַרצן גערעכט. איך האָב אויך געשריבן קיין וואַרשע צו מײַנע שוועסטערס, דײַנע מומעס, קונע, שרה־רייזל און באַטשע. אויך זיי וועלן מיר געבן גערעכט. מער ניט, צו דײַן מאַמען האָב איך ניט געשריבן, ווײַל זי איז די עלטסטע און האָט חתונה געהאַט די ערשטע דורך אַ גערעדטן שידוך, האָט זי פֿון טאַטן ניט געליטן ווי מיר, די ייִנגערע קינדער, און וועט מיך ניט פֿאַרשטיין. אויך דו וועסט מיך ניט פֿאַרשטיין, ווײַל דו ביסט אַ תּם און נאָך אַ צוציק." האָט שבתי־שעפּסל ווידער געלאַכט. די ווערטער זײַנען אים געפֿלויגן פֿון מויל ווי פֿונקען און בעת־מעשה האָט ער זיך אַרומגעדרייט הין און צוריק איבערן געשעפֿט אָן קונים ווי איבער אַ פּוסטן שולהויף, ביז ער האָט זיך ראַפּטאָם געטאָן אַ שטעל־אָפּ פֿאַרן פּלימעניק. „אלא מה? כאָטש רפֿאל־ליימע פֿאַרשטייט מיך און גיט אין האַרצן גערעכט מיר, ניט דעם טאַטן, וועט ער מקיים זײַן כּיבוד־אָב און שיקן פֿאַר מיר מיט דרעזלען פֿאַפּירן, אויב נאָר ער וועט עס קענען אויספֿירן. און דעם בין איך זיכער. איך בין נאָר ניט זיכער צי איך וועל פֿאָרן. און אויב איך וועל יאָ פֿאָרן, וועט עס זײַן בתופּים ובמחולות. אַ וועלט זאָל קלינגען." האָט שבתי־שעפּסל אַ קנאַק געטאָן מיט צוויי פֿינגערס און אין זײַנע אומרואיקע אויגן האָבן זיך צעברענט נײַע גלוסטעניש.

פּלוצעם איז אויפֿן מאַרק געוואָרן אַ מהומה. אַ גרויסער המון האָט זיך געהוידעט און געשריען. דער פֿעטער מיטן פּלימעניק האָבן גלײַך פֿאַרשטאַנען אַז דאָרט איז אויסגעבראָכן אַ קריג צווישן די ייִדישע הענדלערס און די די פּוילישע באַיוואָקעס. רפֿאלקע איז אַרויס אין דרויסן דער ערשטער און שבתי־שעפּסל איז אים נאָכגעלאָפֿן, לאָזנדיק דעם פֿאַיאַנס־געשעפֿט אָפֿן און אויף הפֿקר.

13

דער מאַרק האָט זיך נאָך ניט געהאַט געשטילט, פֿון הינטערשטאַטישע וועגן האָבן זיך געצויגן פֿול־אָנגעלאָדענע וועגענער. פֿאַזע דעם וועג האָבן געשפּרײַזט באַרוועסע פּויערטעס, אין קאָלירטע קליידער און געבלימלטע קאָפּטיכער. די איבערגעבונדענע שיך האָבן זיי געטראָגן פֿאַרוואָרפֿן איבער אַן אַקסל, ביז זיי וועלן קומען נאָענט צו דער שטאָט און זיך אַראָפּזעצן אויף אַ שטיין אָנטאָן די שיך. אין די הענט האָבן זיי געהאַלטן קוישלעך מיט אייער, פּוטער, קעז. אַנדערע האָבן געטראָגן געפּענטעטע עופֿות אונטער די אָרעמס אָדער אין געפֿלאָכטענע קערבלעך. אין קריסטין, אין אַ לאַנג שוואַרץ קלייד און אין הויכע געשנורעוועטע פֿאַרשטויבטע שיך, מיט אַ בלויען קאָפּ און צעפֿלאָכטענע גרויליכע האָר, איז געגאַנגען צום מאַרק מיט ליידיקע הענט. פֿון הינטן זײַנען איר נאָכגעגאַנגען פֿינף טעכטער. פֿריער די קלענערע און הינטער זיי די עלטערע. אַלע אין שיך ווי די מאַמע און מיט טונקעלע צעפּ; בײַ די ייִנגערע דינערע צעפּלעך און בײַ די עלטערע — דיקע און לאַנגע. די פּויערטע און אירע מיידלעך האָבן אויסגעזען ווי זיי וואָלטן ערשט צוריקגעקומען פֿון זייער מאַן און פֿאָטערס לוויה. זיי זײַנען געבליבן אַז אַ חיים און אַן ברוים. גייען זיי אין מאַרק זוכן אַ בעל־הבית בײַ וועמען זיך צו שטעלן דינגען. הינטער זיי האָט אַ שייגעצל געטריבן אַ ברוינע קו מיט אַ ווײַסן פֿלעק אויף דער נאָז. דערנאָך האָט אַ הויכער פּויער געפֿירט אַ פֿערד בײַם צוים. דער פּויער איז געגאַנגען פֿאַמעלעך מיט אַן אַראָפּגעלאָזטן קאָפּ און אויך דאָס פֿערד איז אים נאָכגעגאַנגען פֿאַמעלעך מיט אַן אַראָפּגעבויגענעם אויסגעצויגענעם האַלדז צו דער ערד, ווי בײדע וואָלטן גלײַך געוווּסט און געליטן וואָס זיי מוזן זיך שיידן, נאָך זיי זײַנען ווידער געפֿאָרן פֿורן אין די טיפֿע הייסע זאַמדן און פּויערטעס האָבן געשפּרײַזט אין וואָלקנס שטויב, באַגלייט פֿון קינדער, ביז די דאָרפֿסלײַט זײַנען אַרײַנגעקומען אין שטאָט און זיך גענומען איבערצלמען בײַם פֿאַרבײַגיין דעם ווײַסן קלויסטער.

דער מאַרקפּלאַץ איז אַלץ מער און מער פֿול געוואָרן מיט מענטשן און בעלי־חיים. די קולות פֿון די מאַרקהענדלערס האָבן זיך אויסגעמישט מיטן הירזשען פֿון פֿערד און מוקען פֿון קי, מיטן געבלעקעכץ פֿון קעלבער. פּויערים זײַנען געשטאַנען אויף וועגענער בײַ זייער סחורה, זעק מיט פֿרישע קאַרטאָפֿל, בערעלעך, רעטעכער, גרינע ציבעלע, קראָפּ און פּעטרושקע. אַ ייִד אַ סאָדאָווניק מיט אַ ברייטער שוואַרצער באָרד, מיט דיקע וואָנצעס איבער די פֿליישיקע ליפּן און מיט אַ פּאָר גרויסע אויגן ווי בלויע פֿלוימען, איז געשטאַנען אויף אַ וואָגן מיט אַ וואַגשאָל אין דער האַנט און געוואָוגן פֿאַר ייִדענעס פֿאַפּירענע זעקלעך מיט קאַרשן און אַפּריקאָסן וואָס האָבן אַרויסגעלויכטן פֿון פּירקאַנטיקע הילצערנע קעסטלעך. די ייִדישע פֿאַרקויפֿערס פֿון שניט־סחורה האָבן אויף זייערע געשטעלן אָנגעלייגט שטאָפֿן אויף מאַנטלען און אָנצוגן, געשטרײַפֿטע און געבלימלטע לײַוונטן פֿאַר ספּאָדניצעס, קליידער און פֿאַר־

טעכער, די טאַנדעטניקעס, ושוואַרצע און נעריוקעס. האָבן אין די צעפּענטע קרעמלעך אויסגעהאַנגען די פּאַרטיקע מלבושים און אויף די טישן אָנגעוואָרפֿן שטויסן מיט הויזן. אויך די שטאָטישע בעקערס, מיט אויסגעבלייכטע פֿאַרטעך פֿון שטיין גאַנצע נעכט און קנעטן די מולטערס טייג, האָבן פֿונאַנדערגענומען די קלאַפּעס פֿון זייערע סטראַגאַנעס און די מאַרלייגס מיט לאַנגע און שמאָלע ברויטן, מיט ברייטע ווײַסע חלות. פֿון ערגעצוואו זײַנען אָנגעקומען פֿאַר־שפּעטיקטע צווײ אָנגעפּאַקטע פֿורן פֿון יידישע הענדלערס מיט ווײַסן מעבל און הילצערנע כלים, טישלעך און טאַבורעטקעס, גרויסע שיסלען און לעפֿלען, צעבערס, זיפּן און בעזעמער, פֿאַטעלעס און באַרשטן. אין געדיכטעניש פֿון די קויפֿערס און פֿאַרקויפֿערס איז אויף דער ערד געזעסן אַ קריסטלעכער בלינדער בעטלער בײַ אַ שיסעלע אָרײַנגעוואָרפֿן מטבעות און געזונגען קלויסטער־תּפֿילות. אַן אינוואַליד מיט אַ קאָפּ צעשויבערטע האָר איז געשטאַנען אָנגעשפּאַרט אויף אַ קוליע און געשפּילט אויף אַ מויל־האַרמאָנקע. די זון האָט פֿון הויכן בלויען הימל אַראָפּגעלויכטן אַלץ בלענדיקער, און דער טרוקענער לופֿט האָבן זיך שאַרף געהערט די ריחות פֿון פֿערדמיסט. צוגעפֿוילטן שטרוי און גראָז. מיט אַ מאָל האָט גענומען וואַקסן דער געדראַנג און געליאַרעם און אַ ווינקל וואו די פֿאַרקויפֿערס פֿון שוכוואַרג און הינטלען זײַנען געשטאַנען בײַ זייערע בודעס.

אַ גרופּע שקאָצים פֿון אַ באַיוואָוקע אין ערשט געהאַט אָנגעקומען און אָנגעהויבן פֿון ווינקל וואו פּויערים האָבן בײַ יידישע שוסטערס און קירזשנערס אָנגעפּאַסט שטיול און היטלען. די וואַכלײַטים צו דערלאַנגען פּאַליאַקן קויפֿן בײַ יידן האָבן אָנגעהויבן זידלען יעדן דאָרפֿישן קונה באַזונדער. "אַ פּאַליאַק ביסטו? אַ קאַטאָליק ביסטו? אַ יידישער פּאַרובאַק ביסטו! פֿאַר וואָס גייסטו ניט קויפֿן צו אײַגענע?" אַ פּאָר פּויערים האָבן געשוויגן, אַנדערע האָבן עפּעס געענטפֿערט מיט אַ מרוקעניש און ביסלעכווײַז זיך אַרויסגערוקט. די יידישע פֿאַרקויפֿערס האָבן גענומען זידלען און שילטן די פֿאַרטרײַבערס פֿון זייערע קונדן. יענע האָבן צוריקגעענטפֿערט מיט געשרייען ווען "נאַשי אָי וואַשי". ס'האָט געשמעקט מיט אַ געשלעג און פֿון אַלע זײַטן האָבן נײַגעריקע זיך געשטופּט און געשטויסן אַהינצו. דעמאָלט זײַנען עס אויך אונטערגעקומען רפֿאַלקע און זײַן פֿעטער. רפֿאַלקע האָט דורכן געדיכטן המון זיך דורכגעלייגט אַ וועג מיט זײַנע האַרטע עלנבויגנס. גלײַך ווי ער האָט פֿאַרשטאַנען וואָס אויפֿן מאַרק קומט פֿאָר, זײַנען אים קלאָר געוואָרן צווײ זאַכן. ערשטנס, ער וועט איבעררײַסן און פֿאַרשאַפֿן יסורים דעם יידן דורך אַרײַנמישן זיך אין אַ געשלעג. צווייטנס, ער וועט זיך זיכער אַרײַנמישן. הינטער אים איז נאָכ־געגאַנגען דער פֿעטער שבתי־שעפּסל און דערבײַ געהאַט אַזאַ אויסטערליש באַגליקט אויסזען, ווי ער וואָלט געווען דער תּנא רבי עקיבא וואָס האָט זיך קוים דערוואַרט די שעה פֿון גיין אויף קידוש־השם.

בעת ביידע האָבן זיך דורכגעריסן, האָבן זיי דערזען אַ קליין אײַנגעדאַרט יידל אַן אַ רעקל, אין אַ קאַמיזעלקע און מיט פֿאַרקאַשערטע אַרבל. ער איז געשטאַנען בײַ זײַן סטראַגאַן, באַהאַנגען מיט היטלען, און פֿאַכנדיק מיט די קליינע פֿויסטן געשריען בקולי־קולות אויף אַ פּאַליאַק אין אַ סטודענטן־היטל. דער יונגער אַקאַדעמיקער האָט אויסגעזען אַ זינדל פֿון אַ רײַכער פּריצישער היים, מיט ווײַס־ראָזלעכע באַקן ווי גרויסע עפּל, פֿולע צעבליטע ליפּן און בלויע אויגן מיט פֿרישע בלוטטראָפּנס אין די אויגן־ווינקלען. ווי דאַרט וואָלט ערשט אויסגעגאַנגען די זון פֿון זײַן לעבן. ער האָט אויפֿן יידל געקוקט ווי אויף אַ משונהדיקן פֿיש אין אַ גלעזערנעם קאַסטן און [redacted] מיט אַ פֿול מויל גלײַכע לויכטנדיקע ציין. דערבײַ איז געשטאַנען דער בעלן אויפֿן יידישן קירזשנערס היטל — אַ לאַנגער דאַרער פּויער, בלוי־שוואַרץ ווי אַ שטעכיקער אָלדבוים. און האָט זיך גלײַכגילטיק צוגעהערט ווי מען קריגט זיך צוליב אים, קײַענדיק בעת־מעשה אַ גרינע אוגערקע. אַ ביסל ווײַטער בײַ אַ צווייטן סטראַגאַן מיט שוכוואַרג איז געשטאַנען דער פֿאַרקויפֿער, אַ שוסטער, אַ ייד אָן אַ באָרד און אָן אַ היטל, אין אַ פֿעלענעם פֿאַרטעך און מיט אַ שוואַרץ־צניקער כאַלעווע פֿון אַ שטיװל און דורכדרינגלעכע אויגן, אָנגעזאָפּט מיט צאָרן און ייאוש. געקוקט אויף די וואַכלײַט פֿון דער באַיוואָוקע און צו זיי געשריען אַז די זײַנען נאָך ערגער פֿון די רוסישע פּאָגראָמטשיקעס. יענע האָבן געהרגעט מיט אַ מאָל, און זיי, די פּאָליאַקן, ווילן יידן פֿאַרהונגערן צום טויט ביסלעכווײַז.

"פֿאַר וואָס עפּעס ביסלעכווײַז? אויך מיר ווילן אַז איר זאָלט קראַפּירן מיט אַ מאָל, נאָר אונדזערע הענט זאָלן זיך אָן אײַך, אומריינע, ניט אָנרירן," האָט אים געענטפֿערט אַ שייגעץ מיט אַ געשטופּלטער צורה.

"זײַט רואיק, אַז איר וועט ניט אוועק פֿון פּוילן מיט גוטן, וועלן מיר מיט אײַך טאָן דאָס זעלבע ווי אַ מאָל די פֿאָסקאַלעס. און ווי אונדזערע לעגיאָנערן ווען זיי האָבן איבערגענומען די מלוכה און אײַך געשאָסן ווי די הינט," האָט געזאָגט אַ צווייטער, מיט גלאַט־ראַזירטע פֿעטע באַקן און לאַנגע שטרויענע וואָנצעס.

אַ דריטער מיט אַ קאַסקעט אייגל צווישן אַ סך קנייטשן האָט געפּרואווט אַראָפּציִען פֿון שוסטערס אַרעם דעם שטיוול. "וואָס פֿאַכעסטו מיטן שטיוול ווי אַ פֿערד מיטן עק? גיב אים אַהער!" האָט ער געהוקעט און דער ייד האָט אים מיט אַלע כּוחות צוריקגעשטופּט. אין דער זעלבער צײַט האָט דער שיינער סטודענט אָנגעכאַפּט דעם יידישן קירזשנער בײַם בערדל, כּדי ער זאָל נאָך מער זיך צאַפּלען און שרײַען. רפֿאַלקע האָט דערזען אַז אין דער ערשטער ריי פֿון די אַרומיקע צוקוקערס האָבן זיך אַרויסגערוקט עטלעכע יידישע מאַרק־הענדלערס — הויכע ברייטע מאַנסבילן, נאָר זיי שטייען אַן באַוועגונג, קוקן פֿינצטער און שטומען. "יידן וואָס שווײַגט איר? איר שעמט זיך גאָרניט אַז מען שפּײַט אײַך אין פּנים? דערלאַנגט זיי!" האָט רפֿאַלקע אויסגערופֿן צו די מאַרקהענדלערס און פֿלינק אויסגעצויגן זײַן לאַנגן אָרעם איבער עמעצנס אַ קאָפּ און מיט דער גאַנצער ברייט פֿון דער דלאָניע אַ פּלעם געטאָן דעם סטודענט אין פּרצוף. די וואַכלײַט פֿון דער באַיוואָוקע האָבן זיך אַ לאָז געטאָן אויף רפֿאַלקען. ער האָט גלײַך דערפֿילט אַ טויבן זעץ אין אויער, דערנאָך אין נאָז אַ קלעפּיקע פֿליסיקייט — און די ליפּן זײַנען אים פּײַכט געוואָרן פֿון אַראָפּגעקאַפּעטן בלוט. על־פּי נס זײַנען אים ניט אַראָפּגעפֿאַלן די ברילן פֿון נאָז. האָט ער זיי אַראָפּגענומען און אַרײַנגעלייגט אין רעקל־קעשענע. דער ווייטאָג פֿון באַקומענעם זעץ אין אויער האָט אים געשמאַלצן דעם קאָפּ. זײַן ברייט און שטאַרק האַלדז האָט זיך אָנגעבלאָזן פֿון צאָרן, ער האָט אויס געשטרעקט אַ פּאָר גרויסע הענט גרייט אַ כאַפּ צו טאָן דעם אָנגרײַפֿער. נאָר איבער זײַן קורצזיכטיקייט אָן די ברילן האָט ער ניט געקענט דערזען ווער ס'איז אים באַפֿאַלן.

"ווער איז ער דער צעלייגער?" האָט אַן מאַרקהענדלער געפֿרעגט בײַם צווייטן. "ס'איז אונדזער רבס אייניקל," האָט יענער געענטפֿערט באַזאָרגט. "אויב אַזוי וועלן מיר פֿון אים ניט אָפּשטיין," האָט געזאָגט דער דריטער און אַלע דרײַ האָבן זיך אַ רוק געטאָן פֿאָרויס צו די באַיוואָוקע־שלעגערס וואָס האָבן פֿאַרשטעלט דעם שיינעם פּריצישן סטודענט.

"ראַטעוועט מײַן פּלימעניק! ראַטעוועט דעם רבס אייניקל!" האָט שבתי־שעפּסל געגוואַלדעוועט און מיט אויפֿגעהויבענע הענט פֿאַרשטעלט רפֿאַלקען. דערזען דעם בערדיקן יידן וואָס פֿאַרשטעלט דעם יונגן, האָבן די פּאַליאַקן אים באַרעגנט מיט קלעפּ און גלײַך אומגעוואָרפֿן. דערווײַל זײַנען אונטערגעקומען די מאַרקהענדלערס און גענומען די גוים דערלאַנגען מיט אַ קני אין בויך, מיט אַ שטיוול אין די ענגע ערטער, מיט אַ פֿויסט אונטערן אויער, מיט קאָפּ

אין דער חוריישער מאַרדע. דערבײַ האָבן זיי צווישן זיך געמורקעט. "גנץ ניט קיין מעסער. דערלאַנג אויף טרוקן. ס׳וועלן ניט בלײַבן קיין סימנים." פאַרשווינדלטע פון די אומגעריבטע קלעפּ, האָבן די שקאַצים געטאַפּט מיט די הענט אין דער לופט ווי זיי וואָלטן געזוכט שטעקנס, קלאַניצעס, מעסערס — און די מאַרקהענדלערס האָבן זיי אַנטקעגן געטראָגן האַרטע טרוקענע ביכצעס. די באַיאָוקע־יונגען האָבן געקישעט און געשאָלטן. "פשאַקרעוו. ושיד פּאַרכאַטי!" און אַמאָכטיק געבריקעט מיט די פיס שבתי־שעפּסלען וואָס איז שוין סײַ ווי געלעגן אויף דער ערד. איצט האָט זיך רפאלקע אַ וואָרף געטאָן אים פאַרשטעלן און געשריגן. "יידן. ראַטעוועט דעם רבס זון! זיי צעטרעטן אים!" נאָר קיינער האָט אים ניט געהערט. אויך אין די יידישע מאַרקלײַט האָט שוין געקאָכט די רציחה. אָבער ווי שטענדיק ווען זעמבינער פּױלישע שלעגערס האָבן געכאַפּט געשלאָגן, זײַנען אין דעם מאָמענט אָנגעלאָפן פּאָליצאַנטן מיט שטעקלעך און אַ פּשעדאָוניק מיט אַ רעוואָלווער. ערשט דעמאָלט זײַנען די יידישע מאַרקהענדלערס אַרויס פון געשלעג און געהאָלפן דעם רבס אייניקל אויפהייבן זײַן צעבלוטיקטן פעטער.

שפּעטער האָט זעמבין געהאַט אַ סך צו דערציילן, אויסער וועגן געשלעג מיט די באַיאָוקעניקעס און דעם עסק מיט דער פּאָליציי. אויך וועגן שבתי־שעפּסל דעם רבס און זײַן טאַטן;

אַט אַזוי ווי מען האָט אים אויפגעהייבן אין מאַרק אַ האַלב־טויטן און געמיינט אַז ער הערט ניט און זעט ניט, האָט ער אַרויסגעקרעכצט. "פירט מיך ניט צו מיר, נעמט מיך אין בית־הרב." די יידן האָבן געטראַכט אַז שבתי־שעפּסל וויל ניט מען זאָל אים פירן צו זיך, כדי ניט איבערצושרעקן זײַן קליין ווײַבעלע, די דרעזל. כאָטש פון דער אַנדער זײַט איז געווען אַ וואונדער הלמאַי אים אַרט ניט וואָס ער וועט איבערשרעקן דעם אַלטן טאַטן. נאָר ווען מען האָט שבתי־שעפּסלען און זײַן פּלימעניק אַרײַנגעבראַכט אין בית־הרב איז דער אַלטער רב און נאָך אים זײַן רביצין צוגעפאַלן מיט פאַרבראָכענע הענט קודם־כל צום הויכוואָקסיקן געזונטן אייניקל. אמת, אויך דער בחור איז געווען אַ ביסל צעמויקט, פונדעסטוועגן אַז אַ פאַרגלײַך ווייניקער פון צעוואַשטן שבתי־שעפּסל וואָס האָט קוים געדישעט. בעת מען האָט אים אָוועקגעלייגט אויף דער קאַנאַפּע, האָבן אים געציטערט הענט און פיס. ער איז געלעגן מיט אַ פאַרוואָרפענעם קאָפּ, מיט האַלב־פאַרגלייזטע אויגן, מיט אַן אָפּגעשטאַנען סיוו און בלוט־פאַרקלעפּטע בערדעלע. די פאַרשפּיצטע ציין אין מויל האָבן זיך אים געטרייסלט פון קעלט. די ליפּן האָבן אים געטריקנט פון היץ. די רביצין ווײַבאַסיע האָט אַרײַנגעטראָגן צוויי האַנטעכער אויסגעדרייט אין קאַלט וואַסער. אין האַנטעך האָט זי דערלאַנגט רפאלקען און דעם צווייטן האָט זי אַרויפגעלייגט שבתי־שעפּסלען אויפן שטערן. "רופן אַ דאָקטער?" האָט זי געפרעגט בײַ אים. ער האָט געשעפּטשעט אויף ניין. "און אײַער ווײַב זאָל מען גיין אָנזאָגן?" האָט די רביצין געשריען צו אים נאָך העכער ווי ער וואָלט שוין געווען אַ יענעוועלטיקער. און אין איר קול ווי אין איר גאַנצער באַנעמונג האָט זיך ניט אָנגעזען קיין סימן פון ווייטקייט צו אים. שבתי־שעפּסל האָט אַזש גענומען צאַפּלען: ניין, ניין. ער וויל בשום אופן ניט מען זאָל גיין אָנזאָגן דאָס ווײַב און זי וועט אַרײַנפאַלן מיט אַ געשריי וואָס וועט אים לעכבן דעם מוח. ער וויל ליגן און אָפּרוען בײַם טאַטן אין שטוב אויף דער זעלבער קאַנאַפּע ווו ער פלעגט ליגן יינגלווײַז.

די יידן האָבן שפּעטער געשמועסט צווישן זיך אַז אויך דער אַלטער רב איז ניט געווען אַזוי איבערגעשראָקן און צעטרייסלט ווי מען האָט געקענט דערוואַרטן. ער האָט דעם צעמישטן זון וואָס איז געלעגן אויף דער קאַנאַפּע באַטראַכט פון אַ מרחק ווי ער וואָלט מורא געהאַט צוצוקומען נענטער. איינער פון די אײַנגעקומענע האָט דעם רב איבערגעגעבן וואָס אין מאַרק איז פאָרגעקומען און אויסגעפירט אַז זײַן אייניקל איז אַ העלדישער בחור. האָט דער זיידע אַרויסגעפּיפּצט אין דער שטיל. "מיט וואָס איז ער אַ העלדישער בחור, מיט אַרויסרופן אַ געשלעג?" דערנאָך האָט ער נאָכגעפרעגט נאָך שטילער, דער זון אויף דער קאַנאַפּע זאָל ניט דערהערן. "רפאלקע איז טאַקע געווען אין אַזאַ סכנה אַז שבתי־שעפּסל זאָל אים דאַרפן ראַטעווען?" דעם יידן איז דעם רבס קלאָץ־קשיה פאַרגעקומען אַזוי משונהדיק אַז ער האָט ניט געוואוסט וואָס צו ענטפערן. ער האָט עס דערנאָך איבערגעגעבן צווישן מענטשן און געצייגן מיט די אַקסל: ער האָט זיך אין לעבן ניט פאָרגעשטעלט אַזאַ אומצוטרוי און אפילו אַכזריות פון אַ טאַטן צו אַ לײַבלעכן זון! און ר׳ אלי־לייזער האָט טאַקע דעמאָלט דעם זון חושד געווען, אַז ער האָט זיך געלאָזט אין מאַרק צעשלאָגן און ברענגען דווקא אין טאַטנס שטוב, כדי אויף אַזאַ אופן נעמען נקמה. אפילו דער תמימותדיקער רפאלקע האָט אַוועקגענומען דעם אויסגעדרייטן האַנטעך פון דער צעקלאַפּטער נאָז און דערשטוינט געקוקט אויפן פעטערס דין פּנים, וואָס האָט געציטערט און געלויכטן פון עפּעס אַ מאָדנער שימחה און פאַרבאָרגענער התלהבות. רפאלקע האָט ניט פאַרגעסן וואָס דער פעטער האָט אים געהאַט אַ זאָג געטאָן פונקט אַ ווײַל פריער, איידער ביידע זײַנען אַרויסגעלאָפן אין מאַרק, אַז ער האָט זיך באַזעצט אין זעמבין, כדי דער טאַטע וואָס האָט זיך אַ מאָל אויף אים ניט אומגעקוקט זאָל זיך איצט נעמען אויף אים אומקוקן.

14

אַ שבת פאַר כ׳ תמוז, ווען ס׳פאַלט אויס דער יאָרצײַט פון דאָקטאָר הערצל, האָט מען אים אין נײַעם בית־מדרש תמיד געמאַכט אַ הזכרה. דעמאָלט זײַנען אויך יידן פון אַנדערע קלויזן געקומען אין ציוניסטישן בית־מדרש. אין זעלבן שבת איז דער אַלטער רב שוין געשטאַנען פאַר פרי מיטן טלית אויף די אַקסל בײַם אָרון־קודש אין זײַן בית־דין־שטוב און געמורמלט פון דיקן סידור אויפן דעמבענעם שטענדער. באַלד האָבן זיך געזאָלט צונויפקומען זײַנע מקורבים פון שטענדיקן מנין און זיך שטעלן דאַווענען בציבור. ס׳איז אַרײַנגעקומען רפאלקע און געזאָגט דעם זיידן אַז אַזוי ווי שבת פעלט ניט אים קיין צענטער צום מנין, גייט ער אין נײַעם בית־מדרש צו דער הזכרה פון דאָקטאָר הערצל. דער זיידע האָט אַריבערגעצויגן דעם טלית איבערן קאָפּ און מיט פאַרגראָבענע אויגן אין סידור גענומען מרוקן העכער. רפאלקע האָט געוואוסט אַז דער זיידע האָט אים נאָך ניט מוחל געווען זײַן אָנהייבן דעם געשלעג מיט דער באַיאָוקע אויפן מאַרק און וועט האָבן נאָך מער פאַראיבל הלמאַי ער גייט אויף הערצלס הזכרה. דער בחור מיט דער פרישער ראָזער צורה און ברייטן שטאַרקן האַלדז פון אונטערן צעשפּיליעטן ווײַסן העמד איז שוין געבליבן בײַם אַרויסגאַנג, ווי אַ יונגע הויכוואָקסיקע גאָלד־גרינע סאָסנע וואָס האָט זיך אַרויסגערוקט פון וואַלד צום וועג. געזען אַז דער זיידע רעדט ניט צו אים, נאָר פּרעפּלט ברוגזלעך ווי ער וואָלט זיך אויסגעטענהט מיטן רבונו־של־עולם פאַר וואָס ער האָט ניט קיין נחת פון קינדער און קינדסקינדער, האָט רפאלקע שטיל אויפגעמאַכט די טיר און איז אַרויס אין דרויסן.

איבער זעמבין איז נאָך געהאַנגען ווי אַ פינצטערער וואָלקן דער געשלעג מיט דער באַיאָוקע אויפן מאַרק. פונדעסטוועגן האָט אין נײַעם בית־מדרש געהערשט אַן אָנגעטרערטע שטימונג ווי יום־טוב פאַר זאָגן יזכור. אַלטע חובבי־ציון מיט מילך־ווײַסע זײַדענע בערד און ווייכן אומעט אין די אויגן. מיטל־יאָריקע סוחרי־לײַט מיט צוגעשאַרענע בערדלעך און יונגעלײַט אין גאַנצן אָן בערד, אָבער אָפּגעהיט אין דין ניט צו גאָלן די פּנימער מיט אַ גאָלמעסער — אַלע האָבן געדאַוונט אין זיך אַדער מיט אַ שטיל זינגעוודיק קול. דער ערשטער ציוניסטישער מנהיג מיט די קלוגע שוואַרצע אויגן און גרויסער שוואַרצער באָרד איז אַלעמען געשטאַנען פאַר די אויגן. ניט וואָכעדיק צו מאַכן

זײַן אָנדענק, איז אויך דאָס יונגוואַרג ניט אַרויס צו קריאת־התורה פֿלוידערן אין דרויסן, ווי מען טוט עס אין אַ געוויינלעכן שבת. מספּיר האָט געקראָגן דער ראַבינער, ר׳ נתן־נאַטע גאָלדשטיין. דער פֿאַרברענטער ציוני מיט דער באָרד ווי אַ וואַסערפֿאַל. אַ סך אַ גרעסערע אַפֿילו ווי בײַם דאָקטאָר הערצל. בעת דער ראַבינער האָט געענדיקט לייענען פֿון נביא, איז די שטימונג אין בית־מדרש געוואָרן נאָך געהויבענער. אַלע האָבן צוגעלייגט אַן אויער צו הערן וואָס דער ראַבינער זאָגט אין זײַן דרשה וועגן שר־האומה, דאָקטאָר בנימין־זאב הערצל. איידער דער חזן אין דער אַטלאַנטיקער יאַרמלקע מאַכט די הזכרה.

נאָך אַזוי פֿיל יאָרן פֿון מחלוקת צווישן רב און ראַבינער, איז דער רב פֿאַרט געבליבן דער גרעסטער חשוב אין שטאָט. די איינציקע צײַט ווען דער ראַבינער האָט זיך אָנגעזען מער, איז געווען בעת אַ קבלת־פּנים פֿאַר דעם וואָיעוואָדע אויפֿן מאַרק־פּלאַץ ווען ער האָט געהאַלטן אַ רעדע אין פּויליש און דעם שבת פֿון הערצלס יאָרצײַט ווען ער האָט געהאַלטן אַ דרשה אין ייִדיש. ר׳ נתן־נאַטע גאָלדשטיין האָט גוט פֿאַרגעדענקט וואָס ער האָט געהאַט געהערט פֿון די שטאָטישע אַז אין יאָר תרס״ד, בעת דאָקטאָר הערצל איז געשטאָרבן, האָט דער וועמבינער רב געהייסן פֿאַרשליסן אַלע בתי־מדרשים אין שטאָט, כדי מען זאָל דעם ניסטר ניט מספּיד זײַן. ייִדן האָבן דעמאָלט אויפֿגעבראָכן די טיר פֿון נײַעם בית־מדרש און יאָ מספּיד געווען דעם גרויסן מנהיג. די צײַטן האָבן זיך געביטן, איצט וועט ר׳ אליעזר עפּשטיין זיך ניט דערוועגן צו טאָן אַזאַ זאַך. נאָר ייִדן געדענקען וואָס ער האָט געטאָן אַ מאָל, אַ מאָל, און דער ראַבינער איז אויך אָט דער מעשה־נורא מרמז אין זײַן דרשה.

„אַלע ווייסן מיר פֿון דער הפֿטורה וועגן אליהו הנביא וואָס האָט אויסגעהרגעט די פֿיר הונדערט נביאי־הבעל. ווען אליהו איז אָבער אַנטלאָפֿן אין מידבר אַנטער בארג חורב וואו ייִדן האָבן מקבל געווען די תורה און געשריען צום אייבערשטן: קנוא קנאתי! האָט מען אים פֿון הימל געענטפֿערט אַז דער אייבערשטער איז ניט אין שטורעם, ניט אין רעש און ניט אין פֿײַער, נײַערט אין אַ קול דממה דקה. דאָך האָבן די רבנים קנאים פֿון אונדזער צײַט זיך ניט אָפּגעלערנט קיין מוסר־השׂכל פֿון דער מעשה מיט אליהו הנביא און האָבן דעם דאָקטאָר הערצל מבייש געווען אויך נאָך זײַן טויט, ווי די האָבן אים אויסגעלאַכט און באַשמוצט בײַם לעבן. ממש ווי משה רבינו וואָס האָט זיך געהאָדעוועט אין פּאַלאַץ פֿון פּרעה מלך מצרים און איז געוואָרן אָפּגעשטויסן פֿון זײַנע ייִדישע ברידער ווען ער איז געקומען זיי אויסלייזן פֿון קנעכטשאַפֿט. אַזוי איז דער דאָקטאָר הערצל געקומען פֿון אַ רײַכער און פֿרייעלעכער וועלט אויסלייזן זײַנע ברידער פֿון גלות. נאָר די אַדוקים, די פֿרומאַקעס האָבן אים אָפּגעשטויסן און דעריבער האָט זײַן האַרץ געפּלאַצט. און ווי משה רבינו האָט ער ניט זוכה געווען אַרײַנפֿירן זײַן פֿאָלק ישׂראל אין לאַנד פֿון די אָבות.“

„אַ חילול־השם! פֿאַרגלײַכן דעם דאָקטאָר הערצל מיט משה רבינו איז אַזאַ חילול־השם וואָס ס׳איז נאָך ניט געהערט געוואָרן!“ איז שבתי־שעפּסל עפּשטיין אויפֿגעשפּרונגען פֿון זײַן ווינקל און גענומען פּאַטשן מיט זײַנע לאַנגע דאַרע הענט.

דורך אַלע פֿענצטערס פֿון בית־מדרש האָט אַרײַנגעקוקט אין דער פֿרי דער זומערדיקער לויטערער שבת און ווי מיטגעשטוינט מיטן גאַנצן פֿאַרזאַמלטן עולם. קודם־כּל האָט מען זיך געוואונדערט ווי אַזוי דער פֿאַיאַנס־קרעמער, אַזאַ צעמזיקטער דינסטאַג אין מאַרק אַז מען האָט געמיינט, אָט גייט ער שוין שטאַרבן — ווי אַזוי האָט ער אין איינע פֿאַר טעג זיך אַטכאַיעט ער זאָל קענען קומען שבת צום דאַווענען און נאָך אַרויסשפּרינגען מיט אַ ווילד געשריי. צווייטנס, האָט מען זיך געוואונדערט: ווי באַלד ער האָט אויסגעקליבן שטענדיק צו דאַווענען אין ציוניסטישן בית־מדרש וואו זײַן טאַטע שמעקט קיין מאָל ניט אַרײַן, איז ער דאָך מיסתמא אַ ציוני. טאָ וואָס האָט זיך אים פּלוצעם איבערגעדרייט אין קאָפּ? פֿון זײַן אומגעריכטן אַרויספֿאַל און חוצפּה האָבן די בעלי־בתים אויך אַ ווײַל פֿאַרלאָרן דאָס לשון. שבתי־שעפּסל האָט עס אויסגענוצט און איז גיך אַרויפֿגעלאָפֿן אויף דער בימה, מיטן צעפֿליגלטן טלית אויף בײדע זײַטן, און געטײַטלט מיט אַ פֿינגער אויפֿן ראַבינער וואָס איז שטיין געבליבן מיט אַן אָפֿן מויל אין מיטן דער דרשה.

„אײַער דאָקטאָר הערצל האָט ניט געגלייבט אין בורא־עולם, ניט אין דער תורה און ניט אין ביאת־המשיח. בײַ אים איז געווען רעכט אַז ווי באַלד דער טערק וויל ניט אָפּטרעטן ארץ־ישׂראל, זאָלן ייִדן נעמען אַ שטיק ערד ערגעץ אַנדערשוואו אין אַפֿריקע. און אויב איר, דער קאָוונער ראַבין, פֿאַרגלײַכט דעם כּופֿר־בעיקר דאָקטאָר הערצל מיט משה רבינו, זײַט אויך איר אַזאַ כּופֿר־בעיקר און מסית־ומדיח ווי אָט דער הערצל. גוט האָט געטאָן דער טאַטע זאָל לעבן וואָס האָט אײַך שטענדיק גערודפֿט! ווען דער טאַטע זאָל לעבן וואָלט ניט געווען אַזוי אַלט און אָפּגעשוואַכט, וואָלט ער איצט געשטאַנען אויף דער בימה וואו איך שטיי און געזעצט וואָס איך ריידן. נאָר אַז דער טאַטע זאָל לעבן קען עס ניט טאָן, וועל איך עס טאָן און ניט דערלאָזן מאַכן אַ הזכּרה נאָך דעם עובֿר־ישׂראל.“

פֿון זײַנע רייד זײַנען די מתפּללים געבליבן אויף אַ ווײַל נאָך מער געפּלעפֿט און דערשראָקן. ער האָט זיי אויסגעזען ווי דער טײַוול וואָלט געשטאַנען אין אַ טלית און געלעסטערט. איידער דער עולם איז נאָך געקומען צו זיך, איז אויף דער בימה אויסגעוואַקסן דעם רבס איניקל און אין דער אַרומיקער געשפּאַנטער שטילקייט האָט מען דײַטלעך געהערט ווי ער רעדט דערצאָרנט צום פֿעטער. „אויב איר וועט גלײַך ניט אַרונטערגיין, וועל איך אײַך אַרונטערשלײַדערן. יאָ, מען מעג דעם דאָקטאָר הערצל פֿאַרגלײַכן צו די נביאים, ווײַל אויך ער איז געווען אַ נביא. דער ערשטער נײַער נביא זינט מלאכי. אויך דער ייִדישע וועט זײַן אויסער זיך פֿון אײַער אויפֿפֿירונג, ווײַל איר טוט עס מיט אַן אומריינער כּוונה.“ און דער פּלימעניק האָט גענומען גיין אויפֿן פֿעטער אים אַראָפּצושטופּן. שבתי־שעפּסל האָט זיך אָבער ניט קעגנגעשטעלט, אַפֿילו אַ וואָרט ניט געענטפֿערט. ער איז אָפּגעטראָטן הינטערווײַלעכץ מיטן זעלבן קרומען שמייכל אויף די ליפּן ווי שטענדיק ווען ער פֿאַרגעסט זיך אויפֿן טאָטן זאָל לעבן און אים גיט זיך אײַן מאַכן אַ סקאַנדאַל.

בײַם אַרונטערגיין פֿון די בימה־טרעפּלעך איז שבתי־שעפּסל אַרײַנגעפֿאַלן אין אַזאַ אויפֿגעקאָכטן עולם קעגן אים ווי שטראָמען וואַסער צווישן געפּלאַצטע שטיקער אײַז. מען האָט אים געשאָלטן און געזידלט פֿון אַלע זײַטן. „איר זײַט אַ ייִד אַ פֿאַרך. פֿאַר אַזעלכע ווערטער האָט אײַך געמעגט דאָס מויל אַהינטערשטיין!“ „אַ שאָד וואָס די גוים אין מאַרק האָבן אײַך נאָך מער ניט צעמימתט און צעבלוטיקט!“ „איר מיינט אַז ווײַל אים וואַקסט אַ באָרד האָט ער שׂכל? אַ באָק האָט אויך אַ באָרד!“ „מען טאָר אים ניט אָנרירן, זאָגט איר. ווײַל ער איז דעם רבס זון? אַזעלכע זין זאָל מען גערינגער [illegible] און זיי זאָלן שיטער וואַקסן!“ „מען דערצײלט אַז אויך אײַער ווײַב האָט פֿון אײַך ס׳גיהנום אויף דער־וועלט. איז פֿאַר וואָס באַגראָבט זי אײַך ניט? שענערע ייִדן פֿון אײַך ליגן אין דער ערד!“ שבתי־שעפּסל האָט געשטומט און איז געוואָרן אַלץ בלייכער. נאָר דער קרומער שמייכל איז ניט אַראָפּ פֿון זײַנע פֿאַרשמאַכטע ליפּן. „זע, ער לאַכט נאָך פֿון אונדז!“ האָט עמעץ אויסגערופֿן און הענט האָבן זיך גענעבן אַ שטרעק־אויס צו אים, גרייט אים צו צערײַסן. רפֿאלקע האָט באַדאַרפֿט דעם פֿעטער פֿאַרשטעלן פֿון די ייִדן וואָס האָבן זיך צו אים געשטופּט. בײַ אַ טייל האָט דער בחור געפֿועלט מיט גוטן, אַנדערע האָט ער

גענומען אפשמועסן מיט די עלנבויגנס, ביז ער האט שבתי־שעפסלען געקענט ארויסראטעווען אין דרויסן.

זעמבין האט זיך צעטיילט אויף צוויי צדדים. דער קלענערער צד האט געהאלטן אז דער רב איז ניט שולדיק. וואס איז שולדיק א טאטע אז דער זון איז א הפקר־דעה, א מומר־להכעיס, א טרייפענער ביין, א שד! דער צווייטער און גרעסערער צד האט געהאלטן: אמת טאקע, דער אלטער פאנאטיקער הייסט ניט מער פארשליסן די בתי־מדרשים צו הערצלס יארצייט, ווייל ער ווייס אז מען וועט אים ניט הערן. וואלט ער אבער אלע יארן ניט געשאטן פעך און שוועבל אויפן דאקטאר הערצל און ניט אויסגערעדט כל דבר אסור אויף אונדזער אייגענעם ראבינער, וואלט זיין האלב־משוגענער זון איצט ניט ארויס־געשפרונגען. די אנגעזאמלטע טענות און פאראיבלס קעגן אלטן רב זינט א סך יארן זיינען דאס מאל אויסגעבראכן אין א געשריי.

"איר זעט דאך די שינאה פון רב און זיין זון צו ציוניסטישע ייִדן! אין אזא צייט ווען מען ברענט אונדזערע טרים און פון אלע זייטן אין פוילן שרייט מען צו אונדז: זשידזשי דא פאלעסטיני! — אין אזא צייט זאל א רב מיט זיין זון אנרופן דעם דאקטאר הערצל עוכר־ישראל און ניט לאזן אים מזכיר־נשמות זיין. דארף מען ניט אזא רב ארויספירן פון שטאט אויף א מיסט־וואגן און דעם זון די ביינער צעברעכן?"

שבתי־שעפסל האט ניט געקענט עפענען דעם פאיאנס־געשעפט. מען האט אים געווארנט אז מען וועט אים דורך די פענצטערס אריינווארפן ברוקשטיינער און איבערלאזן א בארג מיט שפליטערס גלאז פון זיינע סערוויזן. "וועל איך ניט עפענען," האט ער א צי געטאן מיט די שמאלע אקסל און זיין פנים האט געשיינט ווי אין הארבסט דער פאפראטניק וואס ווערט אלץ אויסגעבלייכטער און פארגעלטער. שפעטער איז געקומען דער פלימעניק רפאלקע און אים איבערגעגעבן אז ס'איז ענדלעך אנגעקומען א בריוו פון פעטער רפאל־לייבע פון אמעריקע: אין גיכן שיקט ער פארן ברודער ארויס פאפירן. "אזוי? מיר האט נאך רפאל־לייבע ניט געענטפערט און אים האט ער שוין געענטפערט." האט שבתי־שעפסל זיך א צופ געטאן ביים בערדל און דאס פנים האט אים געשיינט מיט א קאלטער טויטער ווייסקייט ווי אריינגעשטעלטע ציין. "זעסטו, איך האב עס דיר פאראויסגעזאגט, רפאלקע, אז רפאל־לייבע וועט מקיים זיין כיבוד־אב און טאן וואס דער טאטע בעט אים, כאטש אים איז דער טאטע דער־גאנגען די יארן נאך מער פון מיר. אבער איך בין גרייט צו פארן. ווי באלד דער כבוד־התורה איז אין זעמבין שוין אזוי ווייט געפאלן, אז א קנאי מיטן בריל פון א לייב ווי ר' אלי־לייזער הלוי עפשטיין האט מורא פארן נידעריקן המון־עם צו עפענען דאס מויל, בין איך פון חרפה גרייט אוועקצופארן קיין אמעריקע."

"דער ייִדע אבער פארלאנגט אז איר און די מומע זאלן צוריקפארן קיין גראדנע און דארטן ווארטן ביז פון אמעריקע וועט אנקומען דער אפידייוויט. דער ייִדע זאגט אז ער וועט אייך העלפן מיט געלט. אויב איר וועט אין גראדנע ניט האבן פון וואנען צו לעבן. נאר פון דאנען מוזט איר אוועקפארן, ווייל אויב ניט, וועט ער מוזן אנטלויפן פון זעמבין. אזוי גרויס איז איצט די העצע קעגן אים."

"איך האב געהאנדלט ווי איך האב מנעורי ביי אים געלערנט. איך בין דאך ניט שולדיק אז דער טאטע זאל לעבן איז מער ניט דער זעלבער וואס א מאל," האט שבתי־שעפסל געענטפערט מיט א זיפצעניש און אויף זיינע ליפן האט שוין ווידער געשפילט דער קרומער שמייכל.

דער פלימעניק, מיטן פנים צום פעטער און מיטן רוקן צו דער טיר, האט ניט געזען און ניט דערהערט ווער ס'איז אריינגעקומען. נאר שבתי־שעפסל האט יא דערזען און זיין פנים האט אויסגעלעבט. די אויגן האבן זיך אים פארשפיצט און זיינען אזש פייכט געווארן, ווי ביי אן אלטן ליץ און אפיקורס ווען ער דערזעט א תם פון וועמען ער קען אפשפאטן. "דרעזעלע!" האט ער אויס־געזונגען מיט א קול פון א בחור וואס רופט אים א כלה צו באדעקנס. רפאלקע האט דערזען שטיין אין טיר די מומע, אין איר אפגעדראפעט יאקל און האלב קליידל, מיט צעשויבערטע האר און א בארוועסע אין שטעקשיך. האט זי אויסגעזען נאך קלייניאויקסיקער און אן א ברעקל חן. לויט איר אריינלויפן, איר הילוך און אומצוטרוי אין די גרויסע שווארצע אויגן, וואלט מען געקענט מיינען אז זי האט זיך דערשראקן מען זאל ניט ארויסגנבענען אירע לעצטע טייערע סערוויזן. "דרעזעלע!" האט דער מאן אויסגערופן זינגעווודיק נאך א מאל. "ס'קומט אונדז א מזל־טוב. מיין עלטערער ברודער נעמט אונדז אריבער קיין אמעריקע. נאר דער טאטע זאל לעבן פארלאנגט אז ביז מיר וועלן פארן קיין אמעריקע זאלן מיר דערווייל וואוינען אין גראדנע, ניט אין זעמבין. איז וואס זאגסטו, דרעזעלע, ווילסט צוריקפארן וואוינען אין דיין געבוירן־שטאט גראדנע?"

"וואס זאל איך זאגן?" האט דרעזל געקוקט אויפן מאן מיט אויגן פול פחד פון א קליין באשעפעניש וואס איז פון א שטארקערער חיה פאריאגט אין א ווינקל און ווייס אז עס דארף היטן דעם שונאס יעדע באוועגונג. "איך וואלט דאך געוואלט צו שאנד און צו שפאט ווען די פארטס אוועק קיין אמעריקע און לאזט מיך דא איבער אין זעמבין. און איך וואלט געזען צו שאנד און צו שפאט נאך מער ווען די פארסט אוועק קיין אמעריקע און לאזט מיך איבער אין גראדנע. דארט קענען דאך מיך אלע זינט קינדווייז." און דרעזל האט זיך צעוויינט פון רחמנות אויף זיך אליין. רפאלקע האט עס ניט געקענט הערן.

"מומע, וויינט ניט. דער פעטער פון אמעריקע שיקט די פאפירן פאר אייך ביידן, און אייך וועט אייער מאן ניט קענען פארן."

"איצט זעסטו שוין, רפאלקע, אז איך קען ניט צו ליב טאן דעם טאטן און אריבערפארן פון זעמבין קיין גראדנע. דרעזל וויל ניט." האט שבתי־שעפסל צעגומען די הענט פאר א סימן אז ער קען גארניט טאן קעגן ווייבס ווילן.

"איך וויל ניט, ווייל אז מיר וועלן זיין זאלבעצווייט אין גראדנע, וועט ער מיר דערגיין די יארן נאך מער ווי דא אין זעמבין. דא האט ער נאך איינעם וועמען ער וויל דערגיין די יארן, דעם טאטן זיינעם. פארגעסט ער א ביסל אן מיר." און דרעזל האט זיך אראפגעלאזט אויף א שטול מיט א פארווארפענעם קאפ.

"דו הערסט, רפאלקע, דו הערסט?" האט שבתי־שעפסל אנגעקוואלן וואס דאס ווייב בארעדט אים. "דערצייל דעם זיידן אז זיין שנור וויל ניט אוועקפארן פון זעמבין, בשום אופן ניט! כאטש איך וואלט יא געוואלט צו ליב טאן דעם טאטן זאל לעבן. מה לי הכא מה לי התם? וואס איז מיר דער חילוק צי איך ווארט אויף די פאפירן קיין אמעריקע אין זעמבין אדער אין גראדנע? דאס אבער וואס דער טאטע זאל לעבן האט דיר געזאגט, אז אויב איך וועל ניט אוועקפארן פון דאנען וועט ער מוזן אוועקפארן, אזוי גרויס איז איצט די העצע קעגן אים — איז מילא וואס דער המון־עם בושעוועט! דער טאטע זאל לעבן איז קיין מאל פאר די ציוניסטישע אפיקורסים ניט נתפעל געווארן, דארף ער איצט ווען איך שטיי ביי זיין זייט אודאי און אודאי ניט נתפעל ווערן. ווייס איך וואס?" האט שבתי־שעפסל א צי געטאן מיט די אקסל נאכ־צומאכן דעם טאטן פון די אמאליקע יארן. "נאר אז ס'וועט קומען די צייט צו פארן קיין אמעריקע, וועלן מיר בעזרת־השם פארן. אמת, דרעזל? אין א זעמבין צי אין א גראדנע האב איך ניט וואס אויפצוטאן, דא פעלן ניט קיין בלי־קורס. אין אמעריקע אבער וועל איך איבערקערן וועלטן!" און שבתי־שעפסלס דינע נאז, די שווארצע קינבארד, זיינע ווינקלען מויל האבן אזש געצוקט און געציטערט פון גלוסטעניש נאך ביי־ע אויפטוען.

דער פלימעניק האָט ניט געוואוסט צי דער פעטער איז טאַקע פאַרכאַפּט פון פאַנטאַזיעס וואָס ער וועט אויפטאָן אין אַמעריקע, אָדער אויך איצט חוזקט ער און מאַכט בלויז אַן אָנשפּיל. ראַפאַלקען האָט עפּעס שטאַרק געדריקט און ער האָט אין זעמבין ניט געהאַט קיין נענטערע מענטשן וועמען עס צו דערציילן ווי דעם פעטער מיט דער מומען.

„דער זיידע איז אין כעס אויף מיר אפשר נאָך מער ווי אויף אײַך. ס'איז צו אים דערגאַנגען אַז איך האָב צו אײַך אויף דער בימה אויסגערופן: דאָקטאָר הערצל איז דער ערשטער נײַער נביא זינט דעם לעצטן נביא מלאכי פון פאַרצײַטנס. שרײַט צו מיר דער זיידע אַז פּונקט ווי אײַערע רייד האָבן קענען אים אויפהעצן די פרײַע, אַזוי האָבן מײַנע רייד קענען אים אויפגעשטעלט די היגע לומדים און אגודהניקעס. זיי זײַנען אַלע מאָל געווען פון זײַן צד; איצט האָבן זיי צו אים טענות הלמאַי ער האַלט בײַ זיך אַן איניקל וואָס פאַרגלײַכט דעם דאָקטאָר הערצל מיט די נביאים."

„דרעזל, אַרויס! ווען מיר ביידע ריידן וועגן אונדזער טאַטן און זיידן, טאָרסטו ניט זײַן דערבײַ. די מינוט זאָלסטו אַרויסגיין פון חדר! דו הערסט וואָס מען רעדט צו דיר?" האָט שבתי־שעפּסל גענומען טופּען מיט די פיס. בין דרעזל איז אויפגעשפּרונגען פון שטול און גענומען אָפּטרעטן הינטערווײַלעכס. „און ווי וועט זײַן צו דיר. אויב דו וועסט שטיין הינטער דער טיר און זיך צוהערן," האָט ער איר נאָכגעשריגן און פאַרהאַקט די טיר נאָך איר אַרויס־לויפן.

„פאַר וואָס האָט איר זי אַרויסגעטריבן? פאַר וואָס טאָר די מומע ניט זײַן דערבײַ ווען מיר ריידן וועגן זיידן? וואָס האָט איר צו איר?" האָט ראַפאַלקע אויסגערופן מיט ערגערניש. „דו קענסט זיך ניט אויף איר," האָט דער פעטער אים געענטפערט מיט אַ פאַרקרימט פּנים. „איר קומט דאָך צו אַ שטיק געזונט ווען זי הערט אַז איך און דער טאַטע קריגן זיך. 'אַ טאַטע און אַ זון פון די עפּשטיינס, די שוויגערקינדער פון די פרינצלעכע בענוועניסטעס, זאָלן זײַן אויף מעסערשטעך ווי דם־שונאים!' שטעכלט זי מיר. וועט זי בײַ מיר ניט דערלעבן זיך צו שמעלצן פון נחת און צוהערן אונדזער שמועס. וואַרט אַ ווײַל!" האָט ער האַסטיק אַן עפן געטאָן די צוגעמאַכטע טיר. „ניין, דאָס מאָל הערט זי זיך ניט אונטער. אַ הונט האָט מורא פאַר אַ שטעקן," האָט ער זיך צעלאַכט און פאַרמאַכט די טיר. „איצט קענסטו דערציילן פראַנק און פרײַ וואָס דער זיידע האָט דיר נאָך געזאָגט און וואָס דו האָסט אים געענטפערט."

„דער זיידע האָט מיר געזאָגט אַז ווען איך וואָלט געווען אַרײַנגעטאָן אין לערנען און געדענקט וואָס עס שטייט אין דער גמרא, וואָלט איך ניט געדענקט ווען ס'פאַלט אויס הערצלס יאָרצײַט. האָב איך אים געענטפערט אַז איך האָב זיך געצוואונגען לערנען כדי צופרידנשטעלן טאַטע־מאַמע און אויך אים, דעם זיידן, נאָר פון צווינגען זיך קען גאָרניט אַרויסקומען."

„טרייפענער ביין! ווען דו וואָלסט זיך געצוואונגען אויף אַן אמת וואָלט שוין איין מאָל אַרויסגעקומען! דו אָבער האָסט געוואָלט בלויז יוצא זײַן, דערפאַר איז גאָרניט אַרויסגעקומען. אײַ, ביסטו אַ טרייפענער ביין!" האָט דער פעטער געדרייט מיטן קאָפּ און ממזריש געפינטלט צום פלימעניק מיט די אויגן, ווי זיי וואָלטן ביידע געהערט צו דער זעלבער ליגנערישער חברותא. „און וואָס נאָך האָט איר איינער דעם אַנדערן געזאָגט?"

„איך האָב דעם זיידן געזאָגט אַז אויב ער איז מיט מיר אַזוי אומצופרידן, קען איך גלײַך צוריקפאָרן אַהיים קיין טאַראַדאַליע. האָט ער אויף מיר גענומען שרײַען אַז איך זאָל איצט פון דעם אפילו ניט טראַכטן. ווען ס'וועט קומען די פּאַסיקע צײַט וועט ער מיך אַליין צוריקשיקן," האָט ראַפאַלקע דערציילט מיט אַ פאַריינגלשטער צורה, ווי דאָס זײַן אַן איניקל בײַ אַ זיידן וואָלט אים צוריק פאַר אַ קינד געמאַכט. „און פאַר וואָס מיינסטו וויל דיך דער זיידע איצט ניט אָפּלאָזן?" האָט דער פעטער ווײַטער געפאָרשט. „כ'ווייס ניט פאַרוואָס," האָט דער שטענדיק־בלאַסענער ראַפאַלקע געענטפערט אומגעדולדיק. „אפשר ווײַל דער זיידע פאַרשטייט אַז מער וועל איך טאַטע־מאַמען ניט נאָכגעבן, איך וועל פאָרן אין אַ הכשרה פון חלוצים זיך צוגרייטן . . ."

„ביסט אַ תּם," האָט דער פעטער אים איבערגעריסן. „אַז דו וועסט ניט בלײַבן בײַ תּורה פאַרשטייט יעדער. דײַן זיידע וויל ניט אַז דו זאָלסט איצט אָוועקפאָרן פון זעמבין, ווײַל איך געפין זיך דאָ. זאָל איך נאָר אָוועקפאָרן קיין אַמעריקע, וועט ער דיך גלײַך אַרויסטרײַבן צוריק אַהיים. מיך איז ער חושד אַז איך קריג אים איבער און דו פרעגסט אים בסדר אָפּ. פילט ער זיך שוואַך. נאָר ווען ער וועט פון אונדז ביידן ווערן פּטור, וועט ער באַנײַען די מחלוקתן מיט אַלע זײַנע קעגנערס. ער רעכנט גאָר ניט אַנדערש ווי אַלץ אָנהייבן אויף ס'נײַ," האָט שבתי־שעפּסל זיך ווידער פריילעך צעלאַכט. נאָר באַלד האָט ער געביטן דעם טאָן און געבעטן דעם פלימעניק זיך זעצן. ער האָט אים איבער־צוגעבן אַ וויכטיקע שליחות צום טאַטן זאָל לעבן.

ער אַליין האָט זיך אויך געזעצט נאָענט צו ראַפאַלקען און גערעדט מיט אַ נידעריק קול. בעת־מעשה האָט ער געקוקט אויף דער טיר, ווי אַז דער טייל פון שמועס וואָלט געווען די אייגנטלעכע סיבה הלמאַי ער האָט פריער דרעזלען אַרויסגעטריבן פון צימער און ער איז נאָך אַלץ חושד אַז זי קען זיך צושאַרן און אונטערהערן. שבתי־שעפּסל האָט ראַפאַלקען געבעטן איבערגעבן דעם טאַטן זײַן בקשה. ער זאָל אים מיטן ווײַב אויסהאַלטן ביז פון אַמעריקע וועלן אָנקומען די פּאַפּירן. דאָס פּאָרצעלײַ־געשעפט מוז ער גלײַך צומאַכן מחמת דרײַ סיבות: איבער דער מעשה מיט דער הזכרה נאָכן דאָקטאָר הערצל סטראַשעט אים דער המון־עם, אַז לאַ־די וואָס מען וועט בײַ אים ניט קויפן קיין געפעס, וועט מען אים נאָך אויסהאַקן די שויבן און לאָזן פון זײַן גלאָזוואַרג אַ באַרג מיט שפּליטערס. די פּאַטריאָטן, ווידער, ווי די אַנטיסעמיטן רופן זיך, לאָזן בכלל ניט אַרײַן פּאָליאַקן צו ייִדן — יאָ דאָקטאָר הערצל, ניט דאָקטאָר הערצל. דאָס איז צווייטנס. און דרײַטנס איז דרעזל משוגע. טאָמער דאַכט זיך איר אַז ער וויל זיך צורירן פאַרקויפן איר מאַמעס געבליבענע סערוויזן, וואַרפט זי זיך אַנטקעגן מיט די נעגל אים אויסצוקראַצן די אויגן. „דער טאַטע וויל דאָך מיר געבן אויף מײַנע הוצאות אין גראָדנע, טאָ זאָל ער עס מיר געבן דאָ אין זעמבין, וועסטו עס אים איבערגעבן?" האָט דער פעטער געפרעגט. „גוט, איך וועל אים איבערגעבן," האָט דער פלימעניק זיך אויפגעשטעלט אַוועקצוגיין. „לכתחילה וועט ער מסתּמא ניט מסכים זײַן, שפּעטער וועט ער בעסער ווערן," האָט שבתי־שעפּסל אַ לאַך געטאָן האַלב פאַר זיך. ראַפאַלקע האָט עס געהערט, אָבער ניט איבערגעפרעגט וואָס דער פעטער מיינט. ער האָט שוין וואָס גיכער געוואָלט אַרויס אין זומערדיקן דרויסן פון שטויביקן צימער, אָנגעפּאַקט מיט האַלב־צעוואָרפענע מעבל.

15

שבתי־שעפּסל האָט פאַרמאַכט דאָס געשעפט אויף אַן אופן וואָס מען האָט עס געמוזט אָנזען: צוגעבעלאַוט די לאַדנס איבער די פענצטערס און די טיר פאַרמאַכט אויף אַ שטאַבע מיט אַ גרויסן שווערן הענגשלאָס. ער האָט אויך אויפגעהערט נוצן דעם פראָנטאַרײַנגאַנג צו דער אייגענער וואוינונג; ער איז געגאַנגען דורך דער הינטערטיר צו באַווײַזן אַז ער האָט מער קיין שייכות ניט צום זעמבינער מאַרק און מיסחר בכלל. אין די טעג פון סוף תּמוז, ווען דער באַלאַגערטער מאַרק מיט פרוכטן, גרינסן, שפּײַזפּראָדוקטן און אַלערליי סאָרטן סחורה האָט געקאָכט מיט האַנדל־וואַנדל, ווי אויך מיט דער פוילישער העצע קעגן די ייִדישע הענדלערס — האָט שבתי־שעפּסל אַרומגעשפּאַצירט מיט אַ שטעקעלע אין האַנט, אָנגעטאָן אין אַ סורדוט, ווײַסע קאַמאַשן און אַ האַרטן קאַפּעליוש. גלײַך ער וואָלט נאָך געווען אַן איידעם אויף קעסט. ער

האָט יעדן דערציילט אַז די מילחמה צווישן יידן און גוים, פּונקט ווי צווישן יידן גופא — יאָ דאָקטאָר הערצל, ניט דאָקטאָר הערצל — גייט אים מער ניט אָן. זײַן ברודער רפאל־ליימע, דער שיקאַגער רב און ראָש־ישיבה, נעמט אים אַריבער קיין אַמעריקע, און ביז די פּאַפּירן וועלן אָנקומען, האָט ער אין זעמבין אַ פֿאַטן אַן עושר. דער זעמבינער רב ביז הונדערט מיט צוואַנציק, און דער טאַטע זאָל לעבן וועט אים אויסהאַלטן.

אָבער ר׳ אלי־לייזער האָט אים געלאָזט וויסן דורכן אייניקל, אַז ער האָט אים אָנגעזאָגט שטיצע בתנאַי ער וועט פֿון זעמבין אַוועקפֿאָרן. אויב ער בלײַבט אין זעמבין, וועט ער אים קיין פּרוטה ניט געבן. "ניט איז ניט." האָט שבתי־שעפּסל געענטפֿערט דעם פּלימעניק און מער דורך אים קיין שליחות צום טאַטן ניט געשיקט.

אַ וואָך שפּעטער, אָנהייב חודש מנחם־אָב, האָבן דעם רבס מקורבים פֿון זײַן שטיבל מנין אין דער פֿרי צום דאַוונען אים דערציילט, אַז זײַן זון איז געוואָרן אַ הענדלער פֿון שמאַטעס אין אײַזן־ברוך־וואָרג. שבתי־שעפּסל האָט זיך אײַנגעהאַנדלט אַ האַנט־וועגעלע און אָנגעלייגט מיט בילי־גע עשיר וואָס איז אים נאָך געבליבן פֿון זײַן פּאַנס־געשעפֿט. און ער שטופּט דאָס וועגעלע פֿון שטוב צו שטוב, טוישט אים זײַן געשיר אויף צעפֿאַלענע מלבושים און אײַזן־ברוכוואַרג. די זעלבע ציוניסטישע יידן, וואָס האָבן אים פֿריער געוואָלט צערײַסן ווי אַ הערינג, גיבן אים אָפּ זייערע שמאַטעס און ווילן אַפֿילו דאָס געשיר אין אויסטויש ניט נעמען. מען בלײַבט אָן לשון ווען מען טוט אַ קוק ווי ער גייט אָנגעטאָן קרוע־בלוע. מענטשן כאַפּן זיך בײַם קאָפּ: דער זעמבינער בן־הרב זאָל דערגיין צו אַזאַ טרויעריקן מצב! און פֿרעגט מען אים, ווי קומט עס וואָס זײַן טאַטע העלפֿט אים ניט ער זאָל ניט דאַרפֿן אָנקומען צו אַזאַ פּרנסה, שווײַגט ער אומעטיקלעך, ס׳הייסט, ער וויל ניט באַריידן דעם טאַטן זאָל לעבן. ערשט ווען מען שטייט צו אים צו, ענטפֿערט ער אַז אפֿשר איז אין דעם שולדיק די רביצן וויגאַסיע, דעם רבס קינדער זײַנען פֿאַרט ניט אירע קינדער. און ער דערציילט אַז ער קלײַבט זיך אַרויסצולאָזן איבער די דערפֿער. פֿון די שמאַטעס וואָס ער זאַמלט צונויף אין זעמבין גופֿא און פֿאַרקויפֿט צו די גרעסערע שמאַטע־הענדלערס קען ער קיין חיונה ניט ציען. אין די דערפֿער אָבער וועט מען זיך קוואַפּען אויף זײַן געשיר, און דאָרט קען ער אין אויסטויש אויך קריגן אַ לעבעדיקן עוף, אַ טוץ אייער, אַ פֿעלכל, אַ ביסל האָניק, פּרוכט און גרינסן. זאָגט מען אים, "משוגענער! אין אַזאַ צײַט ווען ס׳איז שוין באַלד סכנת־נפֿשות פֿאַר יידן צו האַנדלען אויפֿן שטאָטישן מאַרק אין זעמבין גופֿא, וועט איר וועגן אַ קאַראַבעלניק אין גויאישע דערפֿער? מען וועט דאָך אײַך דאָרט דערהרגענען און איר וועט אַפֿילו צו קבֿר־ישׂראל ניט קומען!" ענטפֿערט ער מיט אַ ווייטיק. "וואָס קען איך העלפֿן?"

ניט בלויז דער רב, אויך די אַנדערע מתפּללים פֿון מנין זײַנען געבליבן פֿאַרשטומט און אײַלעכער האָט אויסגעמיטן צו קוקן דעם צווייטן אין די אויגן, אַזוי זײַנען די געווען פֿאַרשעמט און פֿאַרטרויערט. ווען ר׳ אלי־לייזער, די רביצן און רפאלקע זײַנען שפּעטער געבליבן אַליין, האָט דער זקן געפֿרעגט מיט אַ שטיל דערדריקט קול, ווי אין צווייטן חדר וואָלט געלעגן אַ נוטה למות, "ער סטראַשעט עס נאָר, אָדער ער וועט זיך טאַקע אַרויסלאָזן איבער די דערפֿער אויף אַן אמת?"

די רביצן וויגאַסיע האָט געהאַט אַ מאָרנע טבֿע: בעת זי איז געוואָרן שטאַרק אויפֿגערעגט, האָט זיך איר געדאַכט אַז זי האָט איבערגעלאָזט פֿײַער אין אויוון, אַ שײַטל האַלץ קען אַרויספֿאַלן און אָנמאַכן אַ שׂריפֿה, אָדער אַז די טיר פֿון שפּײַזאַלמער איז געבליבן אָפֿן און אויך די הינטערטיר איז. דאַכט זיך, געבליבן אָפֿן, הינט און קעץ קענען אַרײַנקריכן דורכן הויף און אַלץ אין שפּײַזאַלמער איבערקערן, אַרויסשלעפּן. "כּדי דיר אָפּצוטאָן און פֿאַרשעמען פֿאַר אַ גאַנצער שטאָט מיט יידן, וועט דײַן זון באַדײַ אײַנשטעלן דאָס לעבן און זיך אַרויסלאָזן מיט זײַן האַנט־וועגעלע איבער די דערפֿער." האָט וויגאַסיע געענטפֿערט און זיך אַ פּאַטש געטאָן מיט בײדע הענט איבערן פֿאַרטעך: ווי איז איר! דאַכט זיך אַז דער פֿולער טאָפּ אויף דער פּליטע איז אויסגעלאָפֿן!

"איך וועל שיקן אַ טעלעגראַמע צו רפאל־ליימען. ער זאָל מיך ראַטעווען און צונעמען פֿון דאַנען וואָס גיכער דעם בן סורר־ומורה." האָט דער אַלטער רב געזאָגט וויינענדיק. "זאָלסט עס ניט טאָן! דײַן עלטערער זון וועט זיך דערשרעקן און איבער הויפּט אים ניט אַראָפּברענגען." האָט וויגאַסיע אים געזאָרגט און איז אַרויס אין קיך אַ קוק טאָן אויף דער פּליטע. "גיי און ברענג אים אַהערצו מיט גוטן אָדער מיט בייזן." האָט דער זיידע זיך געבעטן מיט אַ ציטערדיק קול בײַם אייניקל.

דרעזל האָט רפאלקען באַגעגנט מיט פֿאַרבראָכענע הענט. איר טאַטע איז נאָך ניט געווען צוריק פֿון גאַס מיט זײַן האַנט־וועגעלע פֿון אַ שמאַטע־הענדלער. "האַנט־וועגעלע" האָט זי עס גערופֿן און דערציילט אַז זי האָט מורא אַרויסצוגיין פֿון שטוב אויף אַ מינוט. שבתי־שעפּסל זאָל פּונקט אין דער מינוט ניט אָנקומען און אויסקלײַבן די רעשטלעך פֿון די טײַערע סטרויזן, ווי אויסצובײַטן אויף שמאַטעס, אויף אײַזן־ברוכוואַרג. "ער איז אַ שד און וועט עס טאָן. ער וועט עס זיכער טאָן!" האָט די מומע פֿון גרויס פֿאַרצווייפֿלונג אַרײַנגעדריקט די פֿינגערס אין מויל ווי אַ קליין מיידעלע און אַרויפֿגעקוקט צום פּלימעניק מיט אויפֿגעריסענע אויגן וואָס האָבן געפֿלייצט מיט הייסע טרערן. בײדע האָבן דערהערט אַ סקריפּ פֿון אַ טיר. "ער גייט!" האָט זי אַ שפּרינג געטאָן, אָפּגעשווינדערט און זיך אַרויסגעטראָגן פֿון חדר אַ צונויפֿגעקאָרטשעטע. רפאלקע האָט אַ קוק געטאָן אויף זײַנע גרויסע שטאַרקע הענט און די גלײַך אַראָפּגעלאָזטע אין מאָרנער שרעק. ווי ער וואָלט געהאַט אַ חשד אויף זײַנע פֿינגערס אַז זיי קענען נאָך אַ כאַפּ טאָן דעם פֿעטער בײַם האַלדז. אָבער ווען דער פֿעטער איז אַרײַנגעקומען איז דער פּלימעניק געבליבן אַ ווײַל אָן לשון. אַ בושה איז אים באַפֿאַלן און פֿאַרשטיקט זײַן כּעס ווי נאַסע שמאַטעס פֿאַרשטיקן אַ פֿײַער.

שבתי־שעפּסל איז געווען אָנגעטאָן אין אַ צעטראָגנטעוועט רעקל, אין טאַרלאַטענע הויזן, אין גרויסע שווערע שיך, אין אַ היטל מיט אַ צעדרייטן קאָזירעק. ער איז געשטאַנען אַ צעקרימטער און צעבייגענער. אַז בייגט ער זיך אײַן אַ ביסל נאָך מער צו דער ערד און ווערט אַ ראָד פֿון האַנט־וועגעלע וואָס ער שטופּט.

"פֿעטער, דער זיידע האָט מיך צו אײַך געשיקט איר זאָלט גלײַך קומען." האָט געזאָגט רפאלקע. "גוט, איך גיי מיט דיר." האָט שבתי־שעפּסל געענטפֿערט מיט דער רואיקייט פֿון איינעם וואָס האָט זיך שוין אײַנגעלעבט מיט זײַן ביטערן מזל און האָט ניט מער קיין תּרעומות. "טוט איבער די מלבושים." האָט דער פּלימעניק געבעטן.

"וואָס עפּעס?" האָט אים דער פֿעטער אָנגעקוקט מיט שטוינונג. "די מלבושים זײַנען צוגעפּאַסט צו מײַן פּרנסה און איך שעם זיך ניט מיט זיי." ער האָט גערעדט אַזוי קאַלט און פֿײַנדלעך ווי מען וואָלט אים גערופֿן אויף דער לוויה פֿון אַ נאָענטן קרובֿ וואָס האָט אים בײַם לעבן שטאַרק באַעוולט; אויף דער לוויה גייט ער, נאָר קיין גוטע געפֿילן צום ניפֿטר האָט ער ניט. "מיך אַרט אַוודאי ניט ווי איר גייט אָנגעטאָן." האָט רפאלקע געמורמלט אַ ביסל צעטומלט. שוין לאַנג האָט דער פֿעטער צו אים ניט גערעדט אַזוי פֿרעמד און טרוקן, ווי זײַן נײַע פּרנסה פֿון אַ שמאַטע־הענדלער וואָלט פֿון אים געמאַכט גאָר אַן אַנדער סאָרט מענטש.

אויך דער אַלטער רב איז געבליבן צעטומלט פֿון זונס נײַעם גילגול — אַ שבתי־שעפּסל אין שמאַטעס. וואָס רעדט אַן גאווה און אַן דעם געמאַכטן ברען פֿון התפּעלות פֿאַרן טאַטן זאָל לעבן. מיט אַראָפּגעלאָזטע אויגן און אַ מידלעך קול פֿון אַ געפֿאַלענעם בעל־הבית האָט ער דערציילט אַז ער זוכט אַ

קונה אויף זײַן הויז מיטן געשעפט. נאָר אַזאַ קונה איז ניט לײַכט צו געפֿינען אין אַ צײַט ווען די באַוואָוקעס לאָזן די פּאָליאַקן ניט אַרײַן קויפֿן בײַ ייִדן. ער זאָל אַפֿילו אַזאַ קונה געפֿינען, קען ער זיך אויך ניט אַרויסקלײַבן ביז צו דיער אַפֿשאָר קיין אַמעריקע. ווײַל וואָס וועט ער מיטן ווײַב וואַרטן? וואָס זײַן מאַמע, עליה השלום, האָט געוואָלט האָט ער דאָך ניט קיין דריטת־הרגל. האָט שבתי־שעפּסל אויסגעפֿירט מיט אַן אָפֿענער אַנציהערעניש אויף דער רביצן וויגאַסיע. אַז דאָס האָט זי אים פֿאַרפֿרעמדט פֿון זײַן טאַטנס הויז. נאָר די רביצן וויגאַסיע האָט אים קיין וואָרט ניט געענטפֿערט. זי איז געזעסן קעגן איבער דעם טיש בײַ דער וואַנט אויף איר הויכן שטול מיטן פּוסבענקעלע און אים באַטראַכט. וויגאַסיע האָט געהאַט אָנגעטאָן אין שווים אַ קנייל באַוול, די שפּיזלען און אָן אָנגעהויבענע שטריקעכץ. זי האָט אָבער ניט געשטריקט, די הענט האָבן איר אַזוי אָפּגענומען פֿון קוקן אויפֿן טאַטנס זון און די ענדערונג וואָס ס׳איז אין אים פֿאָרגעקומען.

„און וויפֿל דאַרפֿסטו מיטן ווײַב אויף אײַער אויסקומעניש. דו זאָלסט ניט דאַרפֿן זײַן קיין שמאַטעס־הענדלער אין שטאָט און זיך ניט אַרומשלעפּן איבער די דערפֿער אין אַ צײַט פֿול מיט סכנות פֿאַר ייִדן?“ האָט ר׳ אלי־ליזער גערעדט צו דער זאַך. „פֿערציק זלאָטעס אַ וואָך; לכל הפּחות — פֿינף און דרײַסיק,“ האָט שבתי־שעפּסל אָפּגערעכנט. „ווי אַזוי קען איך עס דיר געבן, אַז מײַן גאַנצע שׂכירות באַטרעפֿט איצט פֿיר און פֿופֿציק זלאָטעס מיט גראָשנס? ווייסט דאָך אַז קהל האָט מיר געשניטן די שׂכירות.“ האָט דער זקן אויסגערופֿן. „איך ווייס אויך ניט,“ האָט דער זון געענטפֿערט נאָך שטילער און צענומען די הענט. „אפֿשר פֿון אָפּגעשפּאָרטן געלט וואָס די מאַמע, עליה השלום, האָט איבערגעלאָזט?“ די רבנישע שׂכירות איז זעכצן ווײַנען דאָך לאַנגע יאָרן באַר־שטאַנען אין פֿאַרקויפֿן הייזן. ליבט און זאַלץ. די מאַמע האָט מיט דעם אָנגעפֿירט און אַ סך אָפּגעשפּאָרט. נאָר אירע קינדער געניסן ניט פֿון אירע אָפּגעלייגטע פֿאַרדינסטן.“ און ער האָט בלאָז אַ שמייכל געטאָן. „איך ווייס ניט מיט וויפֿל מײַנע שוועסטערס ווײַנען דאָ אין טאַטנס צוואה; איך בין דאָרט זיכער ניטאָ.“

„און מיט וואָס האָסטו זיך פֿאַרדינט צו זײַן אין מײַן צוואה?“ האָט ר׳ אלי־ליזער זיך פּאַמעלעך אויפֿגעשטעלט און זיך אָנגעהאַלטן מיט בײדע הענט בײַם ראַנד פֿון טיש. „ס׳איז מיר אַ חרפּה און אַ בושה צו האָבן אַזאַ זון.“

„אמת, אמת,“ האָט שבתי־שעפּסל צוגעשאָקלט מיטן קאָפּ. „איך פֿלעג עס נאָך הערן פֿון טאַטן ייִנגלווײַז און בחורווײַז אַז קינדער וואָס גייען ניט אין גלײַבן ווען דאַרפֿן ניט זײַן טײַערער ווי פֿרעמדע קינדער. איצט זע איך אַלײַן אײַן אַז איך בין פֿאַרן טאַטן אַן אומכבוד. און אויב איך וועל דאָ בלײַבן, וועט דער טאַטע אויף דער עלטער זיך נאָך מוזן אָפּזאָגן פֿון זעמבינער רבנות. דער בעסטער אויסוועג איז טאַקע איך זאָל אַוועקפֿאָרן קיין אַמעריקע. ביז אָבער די פּאַפּירן וועלן פֿון רפֿאל־לייִמען אָנקומען, דאַרף איך מיטן ווײַב האָבן פֿון וואָגן צו לעבן.“

„רפֿאלקע, וואו ביסטו רפֿאלקע?“ האָט די רביצן וויגאַסיע זיך אַ הייב־אויף געטאָן פֿון שטול. דאָס מאָל האָט זיך איר ניט אויסגעדאַכט אַז זי האָט בעלאָזט קאָכן אַ פֿולן טאָפּ אויף דער פּליטע און ס׳קען אויסלויפֿן; דאָס מאָל האָט זיך איר פֿון גרויס אויפֿרעגונג אויסגעדאַכט עפּעס ערגערס. „רפֿאלקע, רפֿאלקע!“ האָט זי געשריִען אויסער זיך, ביז דעם טאַטנס אייניקל איז אַרײַנ־געלאָפֿן פֿון אַנדער חדר. „אַ דאַנק דעם אייבערשטן וואָס דו ביסט אין שטוב! איך האָב געמיינט אַז דו ביסט שוין ווידער אין מאַרק און פֿירסט אַ געשלעג מיט די גויים,“ האָט זי קוים אָפּגעצויגן דעם אָטעם און זיך באַלד צעשריִען אויף איר אַלטן. „וואָס קוקסטו מיך אַן אַזוי דערשראָקן? ניט איך בין משוגע, דאָס ביסטו ניט בײַ די קלאָרע געדאַנקען. אויב דו טרייבסט אים, דײַן זון, ער איז דאָך אַן אַרטיסט! אַנומלט האָב איך דיר געזאָגט אַז ער איז זײַן אייגענער שונא. ער האָט נאָך אין זײַן לעבן ניט געהאַט קיין גרעסערן שונא ווי ער איז זיך אַליין. איצט זע איך אַז אַן אַרטיסט איז ער נאָך אַ גרעסערער. ער שפּילט די גאַנצע צײַט מיט דיר טעאַטער און דו גלייבסט אים. האַלט אים אויס, גיב אים געלט וויפֿל דו ווילסט. ער זאָל דיר ניט אָנטאָן נאָך גרעסערע חרפּות. נאָר לאָז זיך ניט מאַכן פֿון אים צום נאַר,“ האָט וויגאַסיע טרומייטערט מיט איר שטאַרק קול. פֿון אויפֿרעגונג האָבן זיך איר געטרייסלט די הענט און זי האָט ניט געקענט צונויפֿקלײַבן אין קערבעלע דעם קנייל באַוול, די שפּיזלען און דאָס שטריקעכץ. ביז רפֿאלקע האָט איר אַלץ דערלאַנגט און זי איז אַרויס פֿון חדר מיט אַ געשריי אַז מער קען זי עס ניט צוקוקן.

„וועסט פֿון מיר קריגן דורך רפֿאלקען פֿינף און דרײַסיק זלאָטעס אַ וואָך. דו זאָלסט זיך אָבער מיר פֿאַר די אויגן ניט ווײַזן,“ האָט דער רב נאָכ־געטאַפּטשעט די רביצן, און שוין שטייענדיק בײַ דער טיר נאָך אַ מאָל אויס־געדרייט דעם קאָפּ צום זון מיט אַ וואָרענונג. „אויב דו וועסט זיך באַווײַזן אויף מײַן שוועל אָדער — מגין איבער דער שטאָט קרוע־בלוע, מען זאָל אויף דיר לייגן דעם נעבעך, וועסטו פֿון מיר אַ פּרוטה ניט קריגן.“

אַ מינוט האָט שבתי־שעפּסל זיך נאָך אָנגעשטרענגט צו זיצן מיושבדיק און מיט אַן ערנסט פּנים. לאַנג אָבער האָט ער ניט געקענט און ניט געוואָלט עס אָנהאַלטן. זײַנע אויגן האָבן אויפֿגעהעלט מיט חוצפּה און ווי מיט באַ־וואונדערונג פֿאַר זיך אַליין. „גיב איבער דעם ייִדן אַז איך דאַרף מײַנע וועכנטלעכע שׂכירות ניט שפּעטער פֿון מאָרגן פֿרי,“ האָט ער אויסגערופֿן האָפֿערדיק און רפֿאלקע האָט ניט פֿאַרשטאַנען ווי קען אַ מענטש אין אייך מינוט אַזוי ענדערן זײַן אויסזען און באַנעמונג.

אויף מאָרגן נײַן אין דער פֿרי איז רפֿאלקע אַרײַן צום פֿעטער מיטן געלט. שבתי־שעפּסל און דרעזל זײַנען געזעסן בײַם איבערבײַסן. בײדע האָבן געגעסן גאַנץ בנעימותדיק. נאָר גלײַך ווי דער פֿעטער האָט דערזען רפֿאלקען האָט ער גענומען אומגעדולדיק קנאַקן מיט צוויי פֿינגערס און די אויסגעשטרעקט נאָך דער מטבע. ער האָט די פֿינף און דרײַסיק זלאָטעס אין פּאַפּירגעלט צוגענומען ווי מען וואָלט אים אָפּגעבראַכט אַ חוב, די פֿלינק איבערגעציילט, צונויפֿגעוויקלט און אַרײַנגעלייגט אין דער אייבערשטער קעשענקע פֿון זײַן קאַמיזעלקע — אַן ענג־צונויפֿגעצויגענע און פֿאַרקנעפּלטע אויף זײַן שמאָלן פּלאַכן ברוסטקאַסטן.

„אַ העלפֿט איז דאָך פֿאַר מיר. איז פֿאַר וואָס האָט איר אים אָפּגעגעבן דאָס גאַנצע געלט?“ האָט דרעזל אַ פּלאַנבע געטאָן. „איר האָט דען צוויי באַזונדערע קאַסעס?“ האָט דער פּלימעניק מיט דער פֿרישער ראָזלעכער צורה און זאַפֿטיקע ליפּן זיך געוואונדערט.

„אַפֿילו ווען ער האָט פֿאַרקויפֿט מײַן טאַטנס סערוויז האָט ער מיר ניט געוואָלט אָפּגעבן דאָס געלט. איצט, אַז דאָס געלט קומט פֿון זײַן טאַטן, וועט ער מיר געוויס ניט וועלן געבן אויף דער שטוב־הוצאה,“ האָט איר דרעזל פֿאַרטפּרט. „כ׳על געבן, כ׳על געבן,“ האָט שבתי־שעפּסל געלאַכט צום פּלימעניק. „דערציי דעם ייִדן אַז קיינער לייגט ניט מער אויף מיר דעם נעבעך. כ׳בין צוריק אַרײַנגעקראָכן אין טורדוט און טראָג אַן אייבערהעמד מיט אַ שניפּסל,“ און ער האָט זיך אַ טאָפּ געטאָן די שוואַרצע זײַדענע יאַרמלקע אויף דער פּאַטילניצע, ווי איבערצוזיכן דעם טאַטן אַ גרוס אויך פֿון איר.

„ער פֿאַרדעט אײַך די ציין, רפֿאלקע,“ האָט דרעזל געפּאַכעט מיט די הענט. „זאָל ער מיר שוין אָט די מינוט אָפּגעבן דעם טייל פֿון געלט וואָס דער שווער האָט געשיקט פֿאַר מיר. און אויך פֿון זײַן טייל זאָל ער מיר געבן צושטײַער אויף דער הוצאה אײַנצוקויפֿן פֿאַר אים עסנוואַרג.“

„שאַ, שאַ, נאַ דיר דײַן חלק און שרײַ ניט,“ האָט דער מאַן אַרויסגענומען פֿון קאַמיזעלקע־קעשינקע דאָס פּאַפּירגעלט און איר אָפּגעציילט אויף דער האַנט זיבעצן זלאָטעס. דערנאָך איז ער געקראָכן אין זײַן הויזן־קעשענע צום בײַטעלע איר דערלייגן נאָך פֿופֿציק גראָשן. „דאָ האָסטו דײַן חלק פֿון טאַטנס געלט.

און אויף פרישטיק פֿאַר מיר וועל איך דיר געבן יעדן טאָג באַזונדער," האָט ער דאָס בײַטעלע מיטן קלײנגעלט צוריק פֿאַרשטופּט אין הויזן־קעשענע און רפֿאלקען דערציילט, אַז מיטן ווײַב אינאײנעם עסט ער נאָר פֿרישטיק — מילכיקס. קומט אָבער צו אָנבײַסן און וועטשערע, צו פֿיש, פֿלייש און געקעכטס, קען ער ניט פֿאַרטראָגן ווי זי קאָכט און וואָס זי קאָכט.

"און איך קען מער ניט פֿאַרטראָגן ווי איר רעדט און וואָס איר רעדט," האָט רפֿאלקע זיך אַ הייב געטאָן אויעקצוגיין. "וואָס אַנטלויפֿסטו?" האָט שבתי־שעפּסל זיך צעלאַכט. "זײַ ניט אַזאַ תּם! ווייסט נאָך ניט אַז וואָס מער מאַן און ווײַב קריגן זיך אַלץ מער האָבן זיי זיך ליב? זעץ זיך אַוועק און טרינק אַ גלאָז טיי. ווילסט ניט קיין טיי איז ניט. נאָר זעץ זיך, זעץ זיך."

אין די אַרײַנגעפֿאַלענע זונשטראַלן האָבן געציטערט און געפֿינקלט שטויב־קערנדלעך און באַלויכטן אין חדר די אַלטע צעפּאָרענע טישלעך, די צעקרימטע ווינשטולן און דעם געשפּאָלטענעם קרעדענץ — דאָס גאַנצע ברוכוואַרג פֿון די מעבל־אַנטיקן וואָס דרעזל האָט מיטגעבראַכט פֿון טאַטנס הויז אין גראָדנע. אויך דער טישטעך, די טעצעלעך, די גאָפּל־מעסערס און די טייגלעזער האָבן ניט געבלאַנקט מיט זייער ריינקייט. שבתי־שעפּסל האָט מיט אַפּעטיט געגעסן בײַטלברויט באַשמירט מיט פּוטער, צוגעטרונקען פֿון גלאָז טיי און דערבײַ דערציילט וואָס ס'האָט זיך אים די פֿאַרגאַנגענע נאַכט געחלומט:

אים האָט זיך געחלומט אַז ער שטייט בײַם גלעזערנעם קאַסטן מיט די גאָלדענע פֿישעלעך וואָס דרעזל האָט געהאַט אין גראָדנע. פֿון אַלע פֿישעלעך איז אין חלום געוואָרן איין פֿיש מיט גאָלדענע שופּן און אַ זילבערנעם בויך. ער ווייס ניט ווי ס'איז געקומען דערצו ער זאָל האַלטן אין האַנט אַ גרויסן הילצערנעם קאָכלעפֿל און אין קאָכלעפֿל זאָל ליגן דער פֿיש. נאָר אין דער רגע ווען ער האָט געוואָלט אים צוריק אַרײַנלאָזן אין גלעזערנעם קאַסטן, איז דער פֿיש אַראָפּגעשפּרונגען אויף דער ערד און זיך גענומען וואַרפֿן ווי אין גסיסה. אָנכאַפּן דעם פֿיש מיט די הענט האָט ער מורא געהאַט פֿאַר אַ ביס פֿון זײַנע מוראדיקע ציין. האָט ער זיך ~~בײַ~~ אים גענומען בעטן. "גולן אײנער! איך וויל דאָך דיר ראַטעווען דאָס לעבן!" לסוף האָט ~~ער~~ ~~זיך~~ אים פּאַרט אײַנגעגעבן אַרײַנגעמען דעם פֿיש אין קאָכלעפֿל און אים צוריק אַרײַנלאָזן אין אַקוואַריום. ער איז אָבער גלײַך אַרונטער צום דעק און איז דאָרט געבליבן ליגן ווי אַ פּגר. האָט אים אויפֿן פֿיש אָנגענומען אַזאַ רחמנות, אַז ער האָט זיך פֿון שלאָף אויפֿגעכאַפּט מיט אַ געוויין. "איז וואָס זאָגסטו צו אַזאַ חלום, דרעזעלע?" האָט שבתי־שעפּסל געפֿרעגט בײַם ווײַב, בראַמשקענדיק זײַן האַרט שטיקל צוקער אין מויל.

"וואָס זאָל איך זאָגן?" האָט דרעזל אים אָנגעקוקט מיט אירע גרויסע שוואַרצע אויגן און זיך געמאַכט תמעוואַטע, זי פֿאַרשטייט בלומרשט ניט אַז ער פֿאַרגלײַכט זי צום פֿיש. אָנשטאָט זיך לאָזן פֿון אים אַרויסהעצן און ער זאָל זיך פֿרייען וואָס זי פּלאַצט, האָט אויך זי אים געהאַט צו דערציילן אַ חלום פֿון דער פֿאַרגאַנגענער נאַכט:

איר האָט זיך געחלומט אַז זי שטייט בײַ זיך אין קיך און וואַשט שמוציק געשיר. און וואָס מער זי וואַשט אַלץ גרעסער ווערט דער שטויס פֿון די אומרייניע כּלים. אַזוי פֿיל אומרייניע כּלים זײַנען קיין מאָל ניט געווען ניט אין איר הויז און ניט אין איר טאַטנס הויז. ביז זי האָט פֿאַרשטאַנען אַז דאָס געשיר איז פֿון איר גאַנצער גאַנצע מישפּחה: פֿון זײַן טאַטנס שטוב אין זעמבין, פֿון די שוועסטערס און שוואָגערס אין וואַרשע און מאַרעדאַליע, פֿון זײַן ברודער און שוועגערין אין אַמעריקע, פֿון זײַן פּלימעניק און איר מאַן, דעם לעכעווער ראָש־ישיבֿה, און פֿון זײַנע אַלע אַנדערע פּלימעניקעס און פּלימעניצעס. שבתי־שעפּסל האָט זיך אַזוי לאַנג פֿאַר איר באַריסט מיט די אַמאָליקע גרויסע לײַט פֿון דער מישפּחה עפּשטיין און מיט זייערע קוזינס, די שפּאַנישע בענווענעסטעס, און ער האָט פּונקט אַזוי לאַנג באַרעדט זײַנע הײַנטיקע נאָענטע און ווײַטערע קרובֿים, אָנגעהויבן פֿון איינענעם טאַטן ביז אַ גליד־גליד־שוועסטערקינד, אַז איר איז פֿון זײַן גאַנצער מישפּחה געבליבן אַ פֿולע קיך מיט שמוציקע כּלים. און זי איז אין שלאָף געפֿאַלן פֿון די פֿיס, געבליבן אָן כּוחות פֿון וואַשן ווי און וואַשן אָן אויפֿהער, אָן אַ סוף און אָן אַ עק און אָן אַ ענד.

"דאָס זײַנען דאָך דײַן טאַטנס סערוויזן, דרעזעלע!" האָט שבתי־שעפּסל אויסגעדרייט און אַזוש געוויכטס פֿון פֿרייד. "די נשמה זיך אָפּשיידן פֿון גוף קומט דאָך ניט אָן אַזוי שווער, ווי דיר, דרעזעלע, איז אָנגעקומען זיך שיידן מיטן גלאָזוואַרג און פֿאַיאַנס. די ירושה פֿון דײַן טאַטן דעם קאַרגון, זײַנען פֿון אַלע דײַנע סערוויזן געוואָרן אין חלום אַ פֿולע קיך מיט שמוציקע כּלים."

"ניין, ניין, דאָס זײַנען די אומרייניע כּלים פֿון דײַן מישפּחה, ניט פֿון מײַנער!" האָט דאָס ווײַב געשריען.

~~"וואָס~~ לויפֿסטו?" האָט דער פֿעטער נאָכגערופֿן לאַכנדיק דעם פּלימעניק וואָס האָט זיך האַסטיק אויפֿגעשטעלט און געלאָזט צו דער טיר. "איצט זעסטו שוין ווי מען קען מיט איר האָבן שלום־בית. ווי מען קען מיט איר אויסקומען מיט גוטן?" האָט ער פֿריילעך און מיט טריאומף נאָכגעשריען דעם בחור. נאָר רפֿאלקע האָט אים גאָרניט געענטפֿערט און איז מיט אַ צעפּלאָנטע פּנים אַרויס אין דרויסן.

16

איבער זעמבין איז געהאַנגען דער טרויער פֿון די נײַן טעג פֿאַר תּשעה־באָב. נאָך מער ווי איבער דעם אַמאָליקן חורבן בית־המקדש האָט דער טרויער בעדריקט מחמת דער געשלאָגענער פּרנסה דורך די פּוילישע באָיאָקאָטס. געזען אַז די וואָכלײַט פֿון באָיקאָט לאָזן ניט אַרײַן קויפֿן צום ייִד בײַ וועמען ס'איז אַ סך ביליקער ווי בײַ די אייגענע פּאָליאַקן, האָבן פּויערים בכלל אויפֿגעהערט קומען אין שטאָט אַרײַן, בפֿרט אַז קיין אַרבעט אויף די פֿעלדער אין דער צײַט פֿון יאָר האָט ניט אויסגעפֿעלט. זײַנען די זעמבינער מאַרק־קרעמערס אַ גאַנצן טאָג געשטאַנען פֿאַרשרפֿט אונטער דער זון, שטויב איז די בעקראָכן אין די אויגן און זיך אָפּגעזעצט אויף די ליפּן. די שמויסענע פֿעלצן, בגדים פֿון האַרטן געוואַנט, היטלען און שטיוול פֿאַר פּויערים זײַנען אין גרויסע שטויסן געלעגן אויף די הילצערנע סטראַגאַנעס און אויסגעזען אָזעלכע עלנט־פֿאַרשעמטע ווי זייערע פֿאַרקויפֿערס. די פּרוכטן און די גרינסן האָבן געטריקנט אין די קוישן און די הענדלערס האָבן זיך אַרומגעדרייט פּוסט־און־פּאַס. זיי זײַנען געשטאַנען בײַ די מאַרקגעשטעלן ביז ס'איז געוואָרן פֿאַרנאַכטלעך און דער שיטערער עולם פֿון קונים האָט זיך גענומען צעגיין, צעפּאָרן. צווישן די פֿאַרלאָדנטע סטראַגאַנעס האָבן זיך אויסגעלייגט ~~חזיר־לאָז~~ הינט און שוואַרצע בײַדעמקעס. אויך זיי האָבן אויסגעזען ווי געליטענע פֿון באָיקאָט און פֿאַרזונקענע אין מרה־שחורה. אַ ווינטל האָט אַפֿילו ניט אַ בלאָז געטאָן אין צעשאָטענעם שטרוי. די זילבער־גרױלעכע וואָלקנדלעך מיט די פּורפּורנע קאַנטן איבערן הימלראַנד זײַנען געלעגן אָן באַוועגונג, און די פֿענצטערס פֿון די הײַזער האָבן אין דער שקיעה געגלימצערט מיט אַ קופּער־רויטער געהיימער שײַן ווי אַ שלעכטע בשורה, אַז ערגעצוואו ברענט און אַז די שׂריפֿה דערנענטערט זיך.

בלויז אין מענטשן־געווימל אויפֿן פּוסטן מאַרק אַרום שבתי־שעפּסל דעם רבֿס האָט מען געקײַכט און געקראַכט פֿון געלעכטער. און ניט אַזוי פֿון פֿאַרגעניגן אָפּצולאַכן ווי כּדי צו פֿאַרהילכן און פֿאַרגעסן די צרות.

די רביצן ווײַבאָסיע וואָס האָט געעצהט דעם מאַן אויסצוהאַלטן דעם זון מאָל שלעכט באַרעכנט. גראָד ווײַל שבתי־שעפּסל האָט מער ניט באַדאַרפֿט זאָרגן פֿאַר הוצאה, האָט ער ניט געוואוסט וואו אַהינצוטאָן זײַן פֿרײַע צײַט, ער זאָל אים ניט אָנטאָן נאָך גרעסערע חרפּות. די קלוגע רביצן האָט דאָס

זיך צוריק אויפֿקומען בײַ דער גמרא האָט אים ניט געצויגן. דער טאַטע האָט אים פֿאַרווערט אַרײַנקומען און אויך דער פּלימעניק רפֿאלקע האָט מער ניט געוואָלט האָבן מיט אים קיין עסקים. איז שבתי־שעפּסלען געקומען אין קאָפּ אַן אַנדער אײַנפֿאַל. ער האָט נאָך ייִנגלווײַז געהאַט אַ גרויסן כּישרון איבער־צומישן, נאָכצוקרימען. און וואָס עלטער ער איז געוואָרן אַלץ מער איז זײַן פֿעאיקײט נאָכצוקרימען געוואַקסן. האָט ער גענומען צונויפֿקלײַבן מענטשן אין מאַרק און אָפּלאַכן פֿון ווײַב. ער האָט פֿאַרשטאַנען אַז דאָס וועט נאָר גיך זיך צעגיין איבער דער שטאָט און אָנקומען אין בית־הרב. ס'האָט טאַקע לאַנג ניט געדויערט און גאַנץ ועכבין האָט געהאַט פֿון וואָס צו ריידן און לאַכן.

"איז וואָס זאָגט איר וועט איר טאָן מיט אײַער ווײַב אין אַמעריקע?" האָט מען פֿאַרנאַכטלעך אויפֿן מאַרק אין געזעמל אים איבערגעפֿרעגט צום וויפֿלטן מאָל, כּדי ווידער אַ מאָל צו הערן זײַן ענטפֿער. און ער האָט זיך געמאַכט המעוואַסע, עלעהיי מען וואָלט עס אים געפֿרעגט דאָס ערשטע מאָל.

"אין אַמעריקע וועל איך זי פֿאַרקויפֿן אין אַ מוזעאום . . . וואָס הירזשעט איר ווי די פֿערד? זי האָט אַזוי לאַנג געקליבן פֿאַרשימלטע אַנטיקן, ביז זי איז אַלײַן געוואָרן אַן אַנטיקל פֿאַר אַ מוזעאום. איך וועל פֿאַר איר אָפּנעמען אַ סטמון מיט געלט."

"און די מעשה וואָס איר דערציילט וועגן די פֿעטערס און די מומעס איז אויך אמת?"

"אמת ווי גאָלד. ס'איז בײַ איר אַ קראַנקייט אַזאַ, רחמנא ליצלן." האָט שבתי־שעפּסל געלאָזט אַראָפּפֿאַלן בײדע הענט, ווי ער וואָלט גערעדט וועגן אַ חולה וואָס מען קען שוין ניט ראַטעווען: דרעזל האָט ניט קיין קרוב, קיין גואל. דערפֿאַר האָט זי דאָך אַלע יאָרן געקליבן פֿאַרצײַטיקע מענטשעלעך, זיי זאָלן איר פֿאַרבײַטן אַ מישפּחה. שבתי־שעפּסל שווערט זיך אַז ער האָט קיין מאָל ניט געזען, דרעזל זאָל עמעצן שרײַבן אַ בריוו אָדער באַקומען אַ בריוו. נאָר ווען אַ שכנה פֿרעגט בײַ איר פֿאַר וואָס זי זעט אויס אַזוי פֿאַרצאַגט, פֿאַרברעכט זי די הענט און ענטפֿערט. "אוי פֿינצטער איז מיר מײַן וועלט! איך האָב באַקומען אַ בריוו אַז דער פֿעטער שמואל־איצע איז געשטאָרבן. ווינד איז מיר און ווינד! איך האָב באַקומען אַ בריוו אַז די מומע שׂרה־ביילע איז אַ פֿאַרבײַאיקע" די שכנות נעמען ברעכן מיט די הענט און דרעזלען איז דערמאָלט גוט. איר איז זייער גוט, ווײַל מען לייגט אויף איר דעם נבֿער.

שבתי־שעפּסל נעמט באַווײַזן די מינעס וואָס זײַן ווײַב מאַכט בעת מען האָט אויף איר רחמנות און די מענטשן אין געזעמל אויפֿן מאַרק לאַכן. זיי כּאַכאַטשען נאָך שטאַרקער בעת דער מאַן באַווײַזט וואָס זײַן פּלוניתטע טוט זינט זי האָט פֿאַר די שכנות שוין באַגראָבן אַלע פֿעטערס און מומעס. דרעזל האָט זיך גענומען צום חלשן.

"אַ ייִדענע קומט אַרײַן, 'גוט מאָרגן אײַך, דרעזעלע. ווי איך האָב געבעטן געהערט פֿון ר' שבתי־שעפּסלען, איז הײַנט אײַער טאַטנס יאָרצײַט. בין איך אַרײַן אײַך אָנווינטשן. איר זאָלט מער פֿון קיין צער ניט וויסן.' אַז דרעזעלע דערהערט עס, פֿאַרוואַרפֿט זי מיטן קאָפּ און חלשט. מען פּליוכעט אויף איר וואַסער, מען מינטערט זי — ס'העלפֿט ניט. מיט אַ מאָל טוט זי אַ צעפּן אַ פּאָר אויגאַנעס פֿון דעם מלאך־המוות און שרײַט אויס מיט אַ קול ווי אַ דיבוק וואָלט אין איר געזעסן. 'הײַנט האָב איך מער קיין צײַט ניט צו ליגן אַ געחלשטע, בידאָרף דרנעצראַז צוגיין. קומט מאָרגן'."

פֿרויען האָט פֿאַרדראָסן וואָס ייִערט אַ שוועסטער ווערט אַזוי פֿאַרשעמט פֿון אײגענעם מאַן און זיי האָבן עס איר דערציילט. "דערלאַנגט אים מיט דער קאָטשערע! פּליקט אים אויס די באָרד מיט די פּאות! גייט און דערציילט עס זײַן טאַטן דעם רבֿ." דערהערט אַז שבתי־שעפּסל מאַכט פֿון איר דאָס גרויסטע געלעכטער, האָט זיך דרעזל געיאָגט מיט אים אַרום טיש און אים געוואָלט אויסדראַפּען די אויגן. איז ער אַ פּאָר טריט אָפּגעטראָטן אַ הינטער און זיך באַלד אָפּגעשטעלט מיט איר זיך אויף מינײַ צו רייצן. האָט זי אים ווידער נאָכגעיאָגט און ער איז ווידער אַנטלאָפֿן אַרום טיש, ביז דרעזל האָט געחלשט אויף אַן אמת און ער האָט זי באַדאַרפֿט מינטערן. געקומען צו זיך פֿון אַנמאַכט, איז דרעזל אַרויס מיט אַ געוויין.

"איך גיי אַלץ דערציילן דעם רבֿ . . . ניין, אים וועל איך גאָרניט דערציילן, ער איז פֿאַרט דײַן טאַטע. זײַן רביצן ווינאַסיע וועל איך דערציילן, זי איז ניט דײַן מאַמע און האָט דיך פֿײַנט." שבתי־שעפּסל איז אַזש אונטערגעשפּרונגען פֿון פֿרייד. "גיי אַהינצו, גיי. זאָלסט למען השם אַלץ דערציילן!" און אַז דרעזל זאָל ניט חרטה האָבן, האָט ער נאָך צוגעגעבן אַז זי זאָל בײַ זײַן טאַטן אײַנמאָנען זייער וואָכער. די פֿינף און דרײַסיק זלאָטעס. רפֿאלקע וויל מער ניט זײַן דער שליח. און אויב ער אַליין וועט מוזן גיין נאָכן וואָכער, וועט זי בײַ אים קריגן אַ פֿײַג, ניט קיין העלפֿט פֿון געלט.

פֿריער איז די רביצן ווינאַסיע געזעסן אין קיך בײַם טישל און זיך צו־געהערט דרעזלס באַקלאָגן זיך ווי דער מאַן באַרעדט זי. נאָך דעם האָט ווינאַסיע זיך געשטעלט קאָכן וועטשערע פֿאַרן רבֿ.

"איר ווייסט וואָס נאָך ער זאָגט וועגן מיר?" האָט דרעזל געסלאָנבעט. "וואָס נאָך זאָגט ער וועגן דיר?" האָט די רביצן זיך צו איר אויסגעדרייט מיט אַ ציבעלע אין איין האַנט און מיט אַ קיכמעסער אין דער צווייטער האַנט.

"ער זאָגט וועגן מיר אַז איך בין אַזוי קאַרג ווי מײַן טאַטע איז געווען און אַז איך קויף צונויף איבערגעבליבענע שטיקלעך פֿלייש און פֿיש, ס'זאָל אויסקומען ביליקער. זאָגט ער וועגן מיר. איר ווייסט וואָס נאָך פֿאַר אַ מאָדע ער האָט זיך געמאַכט?"

"וואָס נאָך פֿאַר אַ מאָדע האָט ער זיך געמאַכט?" האָט ווינאַסיע זיך מער ניט אויסגעדרייט צו דער קלאָגמוטער און אין טעפּל אַרײַנגעלייגט אַ שטיקל עוף, די אָפּגעשיילטע ציבעלע און אַ צעשניטענע מער.

"ער האָט זיך געמאַכט אַ מאָדע צו געבן צדקה אויף אַלץ וואָס מען בעט אים און אַפֿילו ווען מען בעט אים ניט. ער שענקט אָרעמעלײַט אין גאַס און ער האָט אויך געגעבן די צוויי גבאים וואָס קלײַבן פֿאַר געפֿאַלענע בעלי־בתּים. ער אַליין האָט מיר דערציילט אַז ער האָט אָפּגעשטעלט און געגעבן געלט דעם ייִדן מיט דער געלער באָרד און גראָבן שטעקן וואָס גייט אַרום מיט אַ טאַלאָן־ביכל פֿאַר אַ ישיבֿה אין ירושלים. נאָר יעדן פֿון די קלײַבערס זאָגט ער. 'איך באַשווער אײַך, איר זאָלט מײַן ווײַב אַ וואָרט ניט זאָגן וויפֿל איך גיב און אַז איך האָב איבער הויפּט געגעבן, וואָרעם זי וועט מיך אויפֿעסן לעבעדיקערהייט. זאָגט ער צו זיי און מאַכט מיר אַ נאָמען פֿון אַ קאַרגער מרשעת."

"טאַ גיב אויך דו צדקה און זאָג אַז מען זאָל עס אים ניט דערציילן," רעדט ווינאַסיע אַרײַן אין טעפּל און זעט אַז דאַרט פֿעלט נאָך אַ קאַרטאָפֿל.

"פֿון וואַנען זאָל איך האָבן צו געבן צדקה, פֿון די זיבעצן אַ האַלבע זלאָטעס וואָס איך קריג פֿון שווער אויף מײַן חלק?" שרײַט דרעזל מיט כּעס צו דער רביצן. "איר ווייסט וואָס נאָך ער דערציילט וועגן מיר? ער דערציילט וועגן מיר אַז איך האָב זיך אײַנגעליבט אין רפֿאלקען און דעריבער, זאָגט ער, האָט רפֿאלקע אויפֿגעהערט צו אונדז אַרײַנקומען."

"וואָס זאָגט ער וועגן דיר, דײַן מאַן?" דרייט זיך ווינאַסיע אויס צום רבֿס שנור.

"יאָ, יאָ. אַזוי זאָגט ער וועגן מיר, אַז איך בין אײַנגעליבט אין רפֿאלקען און אַז אַפֿילו אַ בלינדער קען עס זען. זאָגט ער וועגן מיר. איך ווייס אַז אויך רפֿאלקע טראַכט אַזוי. אַ סימן — ער האָט אויפֿגעהערט צו אונדז אַרײַנקומען." ווײַנט דרעזל מיט אַ טרוקן קול, ווי אירע טרערן וואָלטן זיך שוין אויסגעגאָסן.

"בהמה אײנע! רפאלקע האָט אונדז געזאָגט אַז ער וויל מער צו אײַך ניט אַרײַנקומען, ווײַל ער קען מער ניט צוקוקן ווי דײַן מאַן איזדיעקעוועט זיך איבער דיר. רפאלקע וויל מער ניט אָנקוקן דײַן מאַן. לאָזסטו זיך פֿון אים אײַנרײדן אַז דו ביסט די שולדיקע, קלאָגמוטער! נאַר אײנע!" האָט וויגאַסיע געגוואַלדעוועט. נאָר ביסלעכווײַז איז די שטיל געבליבן און דרעולען לאַנג אַנגעקוקט דערשטוינט, ווי זי וואָלט ערשט איצט דערכאַפּט פֿאַרשטאַנען וואָס יענע האָט איר דערציילט. "דו ביסט אײַנגעליבט אין רפאלקען," זאָגט ער. "דײַן מאַן?" אין וויגאַסיע האָט זיך צעלאַכט האַרציק, און הײזעריקלעך. "ווייסט וואָס איך וועל דיר זאָגן? דײַן מאַן איז טאַקע אַ שד. נאָר דו ביסט ניט בעסער פֿון אים. אויך דו ביסט אַקוראַט ווי ער דײַן אײגענער שונא. און פּונקט ווי ער האָט הנאה פֿון דיך פּײַניקן, האָסטו הנאה פֿון געפּײַניקט ווערן. טפֿו זאָלט איר בײדע ווערן!"

פֿונדעסטוועגן האָט די רביצן וויגאַסיע איר אַלטן געוואָרנט אַז אויב ס'וועט אַזוי אָנגיין ווײַטער, וועט זי אים איבערלאָזן אַליין אין זײַן גאַנצן בית־הרב און אוועקפֿאָרן צו אירע זין קיין באַלעבאָוויץ. וואָס מאַר אַ טאַטע איז ער און וואָס פֿאַר אַ רב איז ער, אויב ער דערלאָזט אַ האַלב־משוגענעם זון אַזוי מאַרדעווען דאָס ווײַב און דערפֿירן צו אַ חילול־השם! זאָל ער אים שיקן רופֿן, דעם שד, און אים מתרה זײַן אַז ער וועט אים מער ניט געבן קיין אײן גראָשן, ווי אויך ניט אָפּגעבן די פּאַפּירן קיין אַמעריקע ווען זיי וועלן אָנקומען, און אים נאָך לאָזן אײַנזעצן אין אַסטראָג. אַ וועלט איז ניט הפֿקר.

רפאלקע האָט זיך אָפּגעזאָגט צו גיין רופֿן דעם פֿעטער און האָט אפֿילו ניט געוואָלט זײַן בײַם שמועס מיט אים. ווי די רביצן וויגאַסיע האָט עס ניט געוואָלט, האָט ר' אליעזער געשיקט רופֿן דעם זון דורך זײַנעם אַ מקורב און שבתי־שעפּסל איז גלײַך געקומען. ער איז אין בית־הרב אַרײַן כלומרשט הכנעהדיק, נאָר אין דער זעלבער צײַט מיט אַ טריאומף־שמייכעלע וואָס ער האָט געקענט אַזוי דרייען, אַז דער טאַטע זאָל זײַן געצוואונגען אים שיקן רופֿן. און ר' אליעזער האָט טאַקע געדעדט צום זון מיט תחנונים: וויפֿל נאָך וועט ער פֿאַרשעמען זײַן טאַטע אין קבֿר? ווי לאַנג נאָך וועט ער שופֿך־דם זײַן דאָס ווײַב וואָס ער האָט מקדש געווען כּדת משה וישׂראל? ער איז דאָך אַ מאָל געזעסן בײַ דער גמרא! איז ווי פּועלט עס בײַ זיך אַ בן־תורה אַזוי צו באַהאַנדלען זײַן אשת־נעורים?

"זי לאָזט דאָך מיך קײן ספֿר ניט עפֿענען," האָט שבתי־שעפּסל צעגומען די הענט. נבֿהל ונשתומם פֿון טאַטנס טענות צו אים, אַנשטאָט צו דער פֿרוי וואָס איז אים מבֿטל פֿון לערנען. און גערעדט האָט ער מיט אַזאַ צעטרייסלטן איבּוען אַז אויך דער אַלטער רבֿ איז געוואָרן מבֿולבל. שבתי־שעפּסל האָט דערציילט אַז נאָכן פֿאַרמאַכן דאָס געשעפֿט האָט ער גאָר אַנדערש ניט געקענט ווי צוריקזעצן זיך בײַ דער גמרא. ס'וועט אים צו ניק קומען אויך אין אַמעריקע. האָט זײַן פּלוניתטע גענומען ריידן צו אים פֿון אין דער פֿרי ביז בײַ נאַכט אַן איבערדרײַס אין אַן אויפֿהער, ווי ס'קלאַפּט אַ זייגער. האָט ער זיך גענומען בײַ איר בעטן. "האָב רחמנות, לאָז מיך אַרײַנקוקן אין אַ ספֿר." רעדט זי איצט צו זיך אַליין הויך אויפֿן קול, זי דערציילט זיך גופֿא איבער דעם שמועס וואָס זי האָט געפֿירט מיט אַ קרעמער אָדער אַ שכנה. "זאָג איך צו איר: איר האָט דאָך עס מיר צוגעזאָגט! זאָגט זי צו מיר: ווען האָב איך עס אײַך צו־געזאָגט?" און עס אַזוי אַן אַן עק, אָן אַ סוף, משוגע צו ווערן! משמעות אַז די געוואוינטשאַפֿט איז איר געבליבן נאָך פֿון דער צײַט ווען זי האָט געלעבט אָפּגעזונדערט פֿון אַלעמען. זאָג איך צו איר, זאָגט זי צו מיר . . .

ר' אליעזער שמייכלט ניט ווילנדיק אַרײַן אין דער באָרד. אים ווילט זיך אפֿילו לאַכן, אַזוי קונציק מאַכט שבתי־שעפּסל נאָך ווי זײַן ײדענע רעדט צו זיך אַליין. פֿון דער אַנדער זײַט ווייס דער רבֿ אַז ער מאַר דעם בהול ניט טרויען. אויף אַ האָר ניט טרויען! פֿרעגט ער אים: אויב ער וויל זיצן און לערנען, איז פֿאַר וואָס דאַרף ער עס (טאָן) אין שטוב? קאַרג בתי־מדרשים אין זעמבין וואו ער וואָלט געקענט זיצן על התורה ועל העבֿודה? און שטוב האָט ער דאָך אפֿילו קײן שיס ניט.

"אין דעם באַשטייט דאָך די גאַנצע צרה וואָס דרעזל האָט מורא צו בלײַבן אַלײן אין שטוב," רעדט שבתי־שעפּסל נאָך מיט מער שטוינונג און האַלב־געהיים. ווי ער וואָלט ניט געוואָלט אַז אפֿילו די ווענט פֿון טאַטנס הויז זאָלן וויסן פֿון זײַן ווײַבס משוגעת. "זי האָט אַן אײַנרײדעניש אַז גנבֿים לויערן אויף אירע געבליבענע פֿאַרצעלײַגנע טעלערס און צאַצקעס. יעדע נאַכט דאַכט זיך איר דאָס זעלבע אַז אויפֿן בוידעם קריכן אום גנבֿים. אפֿילו אין שלאָף חלומען זיך איר גנבֿים."

ר' אליעזער פֿאַרשטעלט זיך מיט דער האַנט דאָס מויל ער זאָל ניט לאַכן. ער קען זיך אָבער ניט העלפֿן און לאַכט קעגן אײגענעם ווילן. "בײַ טאָג האָט זי אויך מורא צו בלײַבן אַליין?"

"בײַ טאָג אויך!" ענטפֿערט שבתי־שעפּסל אַן אויפֿגעלעבטער, דערפֿרייט וואָס דער טאַטע לאַכט און ער מעג שוין מיטלאַכן. אויך בײַ טאָג, דערציילט ער, האָט דרעזל מורא צו זיצן אַליין אין שטוב. טאָמער וועלן זיך אַרײַנרײַסן גזלנים אויסקרײַבן איר טאַטנס ירושה. דאָס ברוכוואַרג פֿון אירע פֿאַרשימלטע אַנטיקן, און זי נאָך מאַנס זײַן, אַזאַ יפֿת־תּואר! מוז ער גאַנצע טעג זיצן אין שטוב און זיך צוקוקן ווי זײַן אשת־חיל רעדט צו זיך אַליין מיט משונהדיקע העוויות: זאָג איך צו איר, זאָגט זי צו מיר . . .

ר' אליעזער האָט מער ניט געלאַכט. ער איז געזעסן מיט בײדע הענט אָנגעשפּאַרט אויף די קני, דעם קאָפּ אַראָפּגעלאָזט און געשוויגן. ער האָט געוואוסט אַז דער זון איז אַן אויסטראַכטער, אַ להכעיסניק, אַ קאָמעדיאַנט וואָס איז בלויז אויסן אויסצורודערן אַ וועלט. נאָר טופּען אויף אים מיט די פֿיס און אים סטראַשען אַז ער וועט אים מער ניט צאָלן קײן וואָכגעלט, אויב ער וועט דעם ווײַב דערגיין די יאָרן, האָט שוין דער טאַטע ניט געקענט. אַזאַ כּוח האָט אין זיך אַ לץ און ליצנות.

17

אָנהייב אלול האָט שבתי־שעפּסל פֿון ברודער אין אַמעריקע באַקומען דעם "אַפֿידייוויט" און די שיפֿסקאַרטן. פֿון דעם טאָג אָן איז ער געוואָרן אַ פֿאַרביטענער. זעמבין האָט אים נאָך קײן מאָל פֿריִער ניט געזען אַרומגיין אַזאַ פֿאַרפּוצטן מיט אַ פֿאַרריסענעם קאָפּ און ריידן צו מענטשן געציילטע ווערטער. עלעהיי ער וואָלט געמאַכט פּראָבע ווי ער וועט זיך פֿירן אין אַמעריקע. אָדער זיי ער וועט זיך פֿירן ווען ער וועט פֿון אַמעריקע צוריקקומען צו גאַסט קײן זעמבין אַ פֿולגענער אָשר דער ניו־יאָרקער רבֿ־המהולל. פֿון דער אַנדער זײַט האָט ער דורך דרעזלען געלאָזט וויסן אין בית־הרב אַז ס'איז נאָך ווײַט צום געלעכטער. ער דאַרף פֿריִער געפֿינען אַ קונה אויף זײַן הויז מיט אַלע חפֿצים, דערנאָך דאַרף ער פֿאַר זיך מיטן ווײַב מאַכן פּוילישע פּאַספּאָרטן און ערשט דעמאָלט פֿאָרן קײן וואַרשע צום אַמעריקאַנער קאָנסול קריגן די וויזעס. אין הילן נאָך אַ סך וואָכן דורכגיין ביז זיי וועלן אָפּפֿאָרן. דרעזל האָט אין בית־הרב איבערגעגעבן אַלץ וואָס דער מאַן האָט געהייסן און דער אַלטער רבֿ האָט פֿאַרשטאַנען שבתי־שעפּסלס רמז אַז ער זאָל זיך נאָך ניט פֿרייען.

אויך רפאלקע האָט זיך געקליבן צוריקצופֿאָרן קײן מאַרעדאַליע. דער ײדע האָט צו אים געהאַט טענות אַז ער האָט אָנגעמאַכט אַן אומגליק מיטן איבערזעדן די זעמבינער ײדישע מאַרקלײַט זיך צו פֿאַרמעסטן מיט די בוליגאַנעס. דער רבֿ און די עלטערע בעלי־בתּים האָבן געהאַלטן אַז אויף דעם האָבן די שונאי־ישׂראל געוואַרט. ײדן זאָלן זיך קעגנשטעלן מיט כּוח, דעמאָלט וועלן אַלע פּאָליאַקן העלפֿן אָפּן די באָיאָוקעס. איצט לאָזט מען קריסטלעכע קונים אַרײַן צו ײדן נאָך ווייניקער ווי פֿריִער. און זיי ווילן דווקא אַרויסרופֿן געשלעגן וואָס זיי האָבן פֿריִער ניט געמאַן. "אײַער אײניקל, רבי, מאַכט עס

בײַ צײַטנס פראָבע ווי ער וועט אין ארץ־ישׂראל וואויִען מיט די אַראַבער." האָבן בעלי־בתּים געזאָגט צום רב. און ער פֿון זײַן זײַט האָט עס ניט באַהאַלטן פֿון אייניקל. "בחינם האָב איך זיך איבער דיר געקריגט מיט מײַן רביצן. וויגאַסיע איז געקרעכט געווען אַז מען דאַרף דיך צוריקשיקן צו דײַנע טאַטע־מאַמע. זאָלן זיי טראָגן פֿאַר דיך די אחריות. נאָר כּל־זמן מײַן זון דער בהול איז נאָך דאָ, פֿיל איך זיך זיכערער אַז אויך דו ביסט דאָ."

אין ראַפֿאַלקע געבליבן אויף דער בקשה פֿון ייִדן. ער האָט ניט געהאַט קיין דרך־ארץ פֿאַר די ייִדן פֿון אַלטן דור וואָס זײַנען קענען שטעלן אַ ווידער־שטאַנד. אים האָט אויך ניט געצויגן צו די יעניקע וואָס זײַנען יאָ גרייט אויף אַ ווידערשטאַנד. זיי אינטערעסירט בלויז דער באַיקאָט און זיי האָפֿן אַז די צרה וועט אַריבער, אויב מען וועט אַרויסווײַזן מוט און אויסדויער. זיי אינטערעסירט אָבער ניט דער גורל פֿון ייִדן אין אַ ניט־ייִדישער וועלט. נאָר ~~[illegible]~~ די זעמבינער חלוצים האָט זיך ראַפֿאַלקע ניט באַגעגנט און דערבײַ געטראַכט אַז ווײַל אַ בן־הרב זאָל זיך ניט אַנשטרענגען צו זײַן גלײַך מיט אַלע וועלטישע מענטשן, בלײַבט ער פֿאָרט אַ ווינקלמענטש — דער בית־מדרש־ווינקל וואו זײַן טאַטע און זיידע האָבן געלערנט. אַן ערך דאָס זעלבע שרײַבט אים די שוועסטער בלומע־רייזשע פֿון ווילנע: ניט די לימודים און די פּראַקטיק פֿון אַ קראַנקן־שוועסטער פֿאַלט איר שווער; שווער איז איר זיך צופּאַסן פֿרײַנדינס און זיך פֿילן גלײַך מיט די אַנדערע שילערינס פֿון דער שול. ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ און אין ארץ־ישׂראל וועל איך זײַן ~~אַן~~ אַנדער סאָרט מענטש? — האָט ראַפֿאַלקע זיך געטראַכט. מיט איין זאַך איז ער געווען צופֿרידן: וואָס ער זיצט זינט ל"ג־בעומר בײַם זיידן. איצט וועלן טאַטע־מאַמע אַלײן אײַנזען אַז ער האָט געפּרוּווט בלײַבן בײַם לערנען. נאָר ס'באַקומט זיך ניט.

די זון האָט גענומען אויפֿגיין שפּעטער, דער אינט איז צוגעפֿאַלן פֿריער. נאָך איידער דער האַרבסט האָט צעקנייטשט די בלעטער אויף די ביימער, האָט ער שוין צעקנייטשט די פּנימער פֿון עלטערן זעמבינער דור. דאָס שופֿר בלאָזן יעדן אינדערפֿרי נאָכן דאַווענען האָט געקלונגען ווי ער מ'דערמאָנט זיך דער יום־הדין. ייִדן מיט איבערגעלאָדענע הערצער האָבן געוואַרט אויף די טריבע פֿאַרטאָגן פֿון גיין צו סליחות כּדי זיך קענען געשמאַק אויסוויינען. דער ייִנגערער דור אָבער האָט געוואָלט נאָר לאַכן און זיך פֿרייען גראָד ווײַל ס'איז געווען אַזוי קאַלעמוטנע אױפֿן האַרצן.

זעמבינער טעאַטער־ליבהאָבערס האָבן פֿון איגענע כּוחות צונויפֿגעשטעלט אַ טרופּע און דאָס טעאַטערל אַ נאָמען געגעבן "הזוק". אַקוראַט ווי אין די קאָמאַנדעס פֿון די פֿוטבאָל־שפּילערס און ~~אײַזער~~־לעשערס, האָט מען אויך אין אַנסאַמבל ניט געפֿירט קיין פּאַרטייאישע וויכּוחים. דאָרט האָבן בחורים און מיידלעך באַדאַרפֿט באַווײַזן אַז זיי האָבן טעאַטער־בלוט און טאַלאַנט פֿאַר־צושטעלן, דעקלאַמירן, זינגען און טאַנצן. די זעמבינער טרופּע האָט שוין געהאַט געשטעלט עטלעכע קאָמעדיעס פֿון שרײַבערס מיט נעמען און סתּם מאַכערײַקעס, לאַבערײַקעס. איצט האָט די טרופּע זיך געגרייט שטעלן "די צוויי קוני־לעמלס" פֿון אַבֿרהם גאָלדפֿאַדען. איבער דער שטאָט האָט זיך צעטראָגן אַז די אַקטיאָרן־אַרטיסטיקעס גייען שפּילן אַ קאָמעדיע וואו מען לאַכט אָפּ פֿון פֿרומע ייִדן.

"אין אַזאַ צײַט פֿון גזירות אויפֿן כּלל־ישׂראל און ערבֿ די ימים־נוראָים וועט איר עס, רבי, דערלאָזן?" האָבן בעלי־בתּים געטענהט בײַם רבֿ און ער האָט געענטפֿערט מיט אַ קרעכץ. "וואָס קען איך טאָן?" אויב די טאַטעס פֿון די טריאַטער־שפּילערס האָבן זיך צו מיר ניט צוגעהערט, וועלן זיך צו מיר צוהערן זייערע קינדער?" נאָך שאַרפֿער האָבן צום רבֿ גערעדט די שטאָטישע לומדים און זײַנע מקורבֿים. "זיי גייען דאָך שפּילן אין זעלבן קינאָמאַטאָגראַף וואָס איר האָט אויף זײַנע בעלי־בתּים אויסגערופֿן אַן איסור. זיי האָבן אײַך דעמאָלט פֿון שטוב פֿאַרטריבן און איר מיט אײַער רביצן האָבן געמוזט שלאָפֿן אין תּלמוד־תּורה. דאָך האָט איר ווײַטער געפֿירט די מלחמת־מיצוה, ביז די בעלי־בתּים פֿון קינאָמאַטאָגראַף האָבן געמוזט נאָכגעבן אַז זיי וועלן ניט שפּילן אום שבת. וועט איר איצט שווײַגן?"

"דאַרף מען זען צו פּועלן אַז אויך די גוייִע לצים זאָלן ניט שפּילן אום שבת און ניט שבת־צונאַכטס פֿון די ערשטע סליחות. אײַ אין מיטן וואָך טאָר מען דאָך אויך ניט מאַכן קיין ליצנות פֿון פֿרומע ייִדן? איז טאַקע שלעכט." האָט ר' אלי־לייזער צענומען די הענט און געקוקט אויף זײַנע פֿרײַנד מיט תּחנונים זיי זאָלן פֿאַרשטיין, אַז כּל־זמן זײַן זון דער בהול שבתי־שעפּסל געפֿינט זיך אין שטאָט, קען ער, דער רבֿ, גאָרניט טאָן.

כּדי צו ציען אַ גרויסן עולם אויך פֿון ייִדישלעכע מענטשן, האָבן די טעאַטער־לײַט באַשלאָסן צו שפּילן "די צוויי קוני לעמלס" אין אַ שבת־צונאַכטס אַ וואָך פֿאַר די ערשטע סליחות. מען זאָל זיך צו זיי ניט קענען טשעפּען אַז זיי ~~פֿאַרברעכן קענען אַ דין אָדער אַ מינהג. דער זאַל~~ איז געווען געפּאַקט מיט יונגוואַרג, מיטליאַריקע און אויך עלטערע מיט בערד. דאָס פֿאַרפֿלייצעניש פֿון עלעקטרישן ליכט אויף די בלאַנקווײַסע געקאַלכטע ווענט און סופֿים האָט פֿרײַאיק און וואָכעדיק באַלויכטן דעם נאַקעטן פֿירקאַנטיקן ~~גרויסן קינאָזאַל~~ מיט דער קליינער בינע, פֿאַרצויגן מיט אַ דינעם פֿאָרהאַנג, און זײַטיקע גע־מאָלעוועטע פֿאַרטיערן. פֿון הינטערן פֿאָרהאַנג האָט זיך געהערט אַ טרוקענע קלאַפּערײַ פֿון האַמערס ~~און זאַל~~ זײַנען אַרומגעלאָפֿן די קאָנטראָליאָרן אויסצוצען די באַזוכערס און דער עולם האָט זיך דערווײַל געטומלט, געלאַנגווײַליקט.

אין ענגשאַפֿט אויף איינער פֿון די הינטערשטע בענק איז געזעסן ראַפֿאַלקע. ער איז געקומען אין טעאַטער ניט אַזוי צוליב אינטערעס אין דער פֿאָרשטעלונג ווי כּדי ניט צו טראַכטן פֿון עפּעס אַנדערש. אויך ווען די פֿאָרשטעלונג האָט זיך שוין אָנגעהויבן האָט ער זיך געמוזט צווינגען צו קוקן אויפֿן ספּעקטאַקל און האָט קוים געשמייכלט, בעת אַלע אַרום האָבן געפּאַטשט. די קאָמעדיע אויף דער בינע האָט ראַפֿאַלקען אויסגעזען משכּיליש־אַלטמאָדיש און צו־פּראָסטלעך, אַפֿילו גאַנץ נאַריש. עפּעס אַ חסיד־שוטה פֿון קראָקע, אַ פּינחסל, וויל זײַן אויפֿגעקלערטע און שיינע טאָכטער חתונה מאַכן פֿאַר אַ בחור אַ בנישק, קוני־לעמל, וואָס איז בלינד אויף איין אויג, הינקט אויף אַ פֿוס און איז אַ זאַיקע. די כּלה האָט אַ געליבטן, אַ סטודענט. ער הייסט מאַקס און איז קוני־לעמלס אַ לײַבלעכער שוועסטערקינד. פֿאַרשטעלט זיך אויך מאַקס פֿאַר אַ קוני־לעמל, כּדי אָפּצונאַרן דעם כּלהס טאַטן און דעם אמתן קוני־לעמל. ראַפֿאַלקע האָט געשמייכלט פֿון דער סצענע ווי דער סטודענט מאַקס און זײַנע חבֿרים די סטודענטן פֿלאַפּלען ~~ייִטשמעריש~~ און זינגען אַ מאַרשליד, עלעהיי די ~~שקאָרעמיקער~~ ווי מען רופֿט די פּוילישע סטודענטן וואָס בושעווען אין מאַרק. און פֿאַר וואָס האָט זיך די כּלה חיהלע אַ נאָמען געגעבן קאַראָלינע? ראַפֿאַלקען איז אײַנגעפֿאַלן אַז אָט די קאַראָלינע איז שטאַרק ענלעך צו זײַן שוועסטער טילצע. זי איז פּונקט ווי טילצע אַ הויכוואַקסיקע מיט גרויסע אויגן, ווײַסע הענט, אַ הויכן ברוסטקאַסטן. און ווי זײַן שוועסטער טילצע רעדט אויך די קאַראָלינע זייער פֿלאָמיק און טראַגיש. נאָך ווייניקער איז ראַפֿאַלקען געפֿעלן דער סטודענט מאַקס. אים האָט געשפּילט אַ בחור מיט אַ דאַר אומפֿרײַנדלעך פּנים, מיט הויכע האַרטע קינבאַקן און אַ בייז חוזק־שמייכל אויף די דינע ליפּן. נאָך דעם ווי ער פֿאַרשטעלט זיך פֿאַר אַ קוני־לעמל, באַגעגנט ער אין מחותּנס הויז זײַן שוועסטערקינד, דעם אמתן קוני־לעמל, דעם בעל־מום און שטאַמלער, וואָס קוקט אים אָן אַ טויט־דערשראָקענער.

קוני־לעמל: דו... ווער ביסטו?

מאַקס: און דו... ווער ביסטו?

קוני־לעמל: איך? איך בין ק... קוני־לעמל ר' שלמהניעס זון, דער פּרנס־חודש פֿון שאַבראַיעווקע.

מאקס: ל . . . ליגנער! ווי אזוי קענסטו זיך אויסג . . . אויסגעבן פאר מיר? איך בין קוני־לעמל. ווי אזוי קענסטו מיר באווייזן אז דו ביסט ק . . . קוני־לעמל?

דער פארשטעלטער האט אזוי פלינק און פארשפיצט נאכגעקרימט מיט אלע העוויות דעם אמתן קוני־לעמל, אז דער גאנצער עולם און זאל האט אויש געפלאצט פון געלעכטער און געדונערט מיט אפלאדיסמענטן. אין רפאלקען איז געזוען א רחמנות אויפן אמתן קוני־לעמל וואס האט געהאט א רונד און זיס פנימל, קליינע ווייסע הענט, שטילע און איידעלע באוועגונגען. כאטש ער האט געשטאמלט, געהונקען אויף א פוס און אויף איין אויג געטראגן א בענדל. אזוי ווי די באגעגעניש צווישן די צוויי קוני־לעמלס האט ביים עולם זייער אויסגענומען, האבן ביידע שוישפילערס די סצענע אויסגעצויגן וואס לענגער, ביז ס'איז פארט געקומען צום מאמענט ווען דער צעטומלטער אמתער קוני־לעמל לאזט זיך איבעררייידן פון פארשטעלטן אז ער איז — ניט ער. מיט א מאל האט אויך רפאלקע גענומען שטארק לאכן. די אנדערע צוקוקערס פון זיינע ביידע זייטן, וואס האבן פריער באמערקט אז ער זיצט שטיל, האבן זיך צו אים אויסגעדרייט נייגעריק. רפאלקע גופא האט זיך געוואונדערט נאך מער. עמעץ א ניט־געזעענער האט אים געשטויסן צו לאכן קעגן זיין אייגענעם ווילן און אים אריינגעשריגן אין אויער: "פריי זיך, לאך, האב הנאה צו גלייך מיט אלעמען!" און ער האט גענומען מיטרייסן מיטן גאנצן עולם ביי איטלעך בילד, ביז צו דער סצענע ווען דער פארשטעלטער קוני־לעמל, דער סטודענט מאקס, נארט אויך אפ זיין צוקלאפטיקן שווער, דעם חסיד פינחסל.

דעם חסיד האט געשפילט אן אקטיאר ווי געבוירן פאר דער ראל: א מיטלוואוקסיקער, א דינער, מיט א לענגלעך אויסגעמאגערט פנים און פארשפיצטער נאז, גרימירט מיט א בארד און פיאות, אנגעטאן אין א לאנגער קאפאטע און טלית־קטן מיט די ציצית ארויס. בעת ער איז יעדע פאר מינוט אויס פארגליווערט געווארן אין דבקות, האט ער אויסגעזען ווי געשניצט פון האלץ. ווען ער האט דערמאנט זיין רבין, האט ער פון התפעלות געציטערט מיטן גאנצן גוף און פארגלאצט די אויגן. ער איז אינטערגעשפרונגען, האט געקנאקט מיט די פינגערס און געבאמקעט, א באגליקטער און פארגלייבטער אין די מופתים וואס מען דערציילט אים. דער סטודענט מאקס האט אים ווען זיך פארטרויט אז ער איז א פארשטעלטער למד־וואוניק, אט איז ער אויף דער ערד און באלד פארשווינדט ער אין די אייבערשטע וועלטן; און אז ער האט געהערט א בת־קול פון הימל ער זאל חתונה האבן מיט קאראלינען, דער חסיד זאל גלייבן מאקסן און אים זיין טאכטער געבן פאר א ווייב. באוויזן זיך אויף דער בינע די סטודענטן, פארמאסקירטע און אנגעטאן אין תכריכים. זיי גייען א טויטנטאנץ ארום חסיד וואס פארדעקט זיך דאס פנים מיט ביידע הענט און ציטערט ווי אין קדחת. ארומלויפנדיק אויף דער סצענע פון איין ווינקל צום צווייטן ווינקל, די מתים יאגן אים נאך, רינגלען אים ארום, שפרינגען און זינגען:

וואס זשע ווילסטו, וואס זשע ווילסטו, וואס זשע ווילסטו, ליבער?

וואס זשע וועקסטו, וואס זשע וועקסטו פון די שטילע גריבער?

דער איבערגעפראפטער זאל איז צעשפארט געווארן פון געלעכטער. אויך רפאלקע האט געקייכט מיט אלעמען אינאיינעם, ווי זיך אליין אויף להכעיס. פלוצעם איז דאס געלעכטער אים שטעקן געבליבן אין האלדז — דערשטיקט צו ווערן. אויף דער בינע, מיט די ארעמע דעקאראציעס פון א שטעטלשער שטוב, האט פון הינטער די קוליסן זיך אריינגעשארט א שמאל מענטשל אין א סורדוט און קאפעליוש, מיט בארד און פיאות ענלעך צום חסיד פינחסל. לכתחילה האט דער ארויפגעקומענער אויף די בינע־ברעטער זיך באוועגט פארמעלעך און אומזיכער, ווי אויף א קלאטקע איבער א טייך. ער האט כסדר געדרייט מיטן קאפ אהין און צוריק, פון זאל צו דער בינע, און האט מיט אלע פיטשעוויקעס נאכגעקרימט דעם אקטיאר דעם חסיד. דאס פובליקום האט געמיינט אז אויך די צוויי בערדיקע פינחסלער, וואס איינער פון זיי מאכט נאך די העוויות פון צווייטן, געהערן צו דער קאמעדיע. נאר די גרימירטע שפילערס אויף דער סצענע זיינען געבליבן שטיין צעטומלטע. דערפוטיקט פון פארשטארקן געלעכטער אין זאל, האט דער פרעמדער אויף דער בינע שפאטיש א ברום געטאן צו די בעפלעפטע אקטיארן "נו או?" און זיך ווידער גענומען באוועגן קעגן איבער דעם אנדערן אין דער ראל פון פינחסל, ווי ער וואלט יענעם דערמאנט די מיזאנסצענעס און די מימיק מיטן פנים וואס ער דארף אויסשפילן. נאר וואס מער העוויות ער האט געמאכט און געארבעט מיט די הענט און פיס, אלץ אפהענטיקער זיינען געבליבן די שפילערס און אים אנגעקוקט דערצארנטע. זיי האבן געוואוסט אז א צווייטער פינחסל איז אין גאלדפאדענס פארקלאפטיק ניטא און אז דער ארויפגעקומענער מיט אן אמתער בארד און פיאות געהערט ניט צו זייער אנסאמבל. אבער די אנטיילנעמערס אין דער אפערעטע מאסקע־ליבהאבערס און ניט קיין פראפעסיאנעלע שוישפילערס, האבן אויף דער מינוט ניט געקענט צוטראכטן קיין אויסוועג. קוקנדיק אויף ווי האט אויך דאס פובליקום זיך גענומען אנשטויסן, אז דער ארויפגעקראכענער אויף דער סצענע געהערט ניט צו דער טרופע און ניט צום ספעקטאקל. רפאלקע וואס איז נאך אלץ געזעסן מיט ארויסגעקראכענע אויגן אין א פארקלעפט מויל, האט דערהערט ווי עמעץ ביי זיין זייט האט איבערראשט און האלב־דערשראקן צו זיך אליין א זאג געטאן:

"ס'איז דאך שבתי־שעפסל עפשטיין דעם רבס זון!"

דורך די רייען צוקוקערס איז דורכגעגאנגען א שושקעניש, א מורמלעניש, א בייז געלעכטער. רפאלקע האט דערהערט שטימען: "ס'איז ער, ער, אונדזער רבס זון! דער געוועזענער פאיאנס־קרעמער!" "ער איז משוגע געווארן אדער ער וויל באווייזן אז אויך ער איז אן אקטיאר!" "וואס שטייען די דארט אויף דער סצענע ווי די קעלבער און לאזן ניט ארונטער דעם פארהאנג?" די אויסרופן זיינען געווארן העכער. נאר שבתי־שעפסל האט זיך ניט אנגעשטויסן אז די אויסרופן זיינען קעגן אים און ער האט אין פינצטערן זאל אראפגעקוקט מיט א זיגערישן שמייכל, דערוואַרטנדיק קענטיק א שטורמישן אפלאז. אין דער רגע האט עמעץ אויף דער בינע זיך ענדלעך געכאפט וואס ער דארף טאן און האסטיק צונויפגעצויגן דעם פארהאנג. אין זאל איז געווארן א טומל, ס'איז אבער נאך ניט געווארן ליכטיק. רפאלקען איז באפאלן א שרעק און א בושה; די עלעקטרישע לאמפן וועלן זיך באלד אנצינדן און ער וועט מוזן זיין אן עדות פון אלץ וואס וועט דא פארקומען. האט ער זיך געטאן א ריס פון שטול און זיך גענומען שטופן צום ארויסגאנג. אזוי ווי ער איז געזעסן אין א הינטערשטער ריי, האט ער באוויזן זיך ארויסצורייסן אין דרויסן און זעלבן אויגנבליק ווען אין זאל איז געווארן ליכטיק.

ער האט געפילט אז דער קאפ שפאלט זיך אים און האט געשפאנט אהיים מיט גרויסע טריט. ווען אים איז ניט א רחמנות אויפן ייִדן, וואס בעט זיך אים ער זאל בלייבן ביז שבתי־שעפסל וועט אויפקומען, וואלט ער נאך הייַנטיקע נאכט אנטלאפן פון זעמבין. ניט איין מאל האט ער שוין געהאט געוואלט א כאפ טאן שבתי־שעפסלען ביים האלדז און אים אזוי טרייסלען, ביז ער וועט פון אים ארויסטרייסלען דעם פראדאם מיט די ווילדע שטיק. נאר ווי שלאגט מען זיך מיט א פעטער? בפרט אז לעצטנס האט שבתי־שעפסל זיך אויפגעהערט ארומטרייבן אפילו מיט דרעזלען. ער איז ארומגעגאנגען אויסגעפוצט און זיך געפירט אזוי ערנסט אז ס'האט זיך געדאכט: ער קלייבט זיך אין אמעריקע אנהייבן א נייַ לעבן און הייבט עס שוין אן דא אין זעמבין. ער האט אבער לאנג ניט אויסגעהאלטן, זיין תאווה צו סקאנדאלן און איבערצורמישן האט אים ארויסגעשטופט אויף דער בינע נאכצוקרימען דעם חסיד, ווי ער האט פריער געזען די ביידע קוני־לעמלעך נאכקרימען איינער דעם צווייטן. ער האט גוט געוואוסט וויפל בושה ער וועט דורך דעם פארשאפן דעם טאטן, נאר דאס טאקע האט ער געוואלט. דווקא ווייל ער האלט שוין ביים אויעקפארן.

1

ווי מען הערט די פאַרטײַעטע שטומקייט ווען מען רוקט אַרײַן דעם קאָפּ אין אַ טיפֿן חורבן ברונעם, אַזוי האָט דאָקטאָר נפֿתּלי־הערץ קאַצענעלנבויגן אין דער שווייץ געהערט דאָס טרויעריקע שווײַגן פֿון זײַנע טאַטע־מאַמע אויס פֿון מאַרעדאַליע אין פּױלן. נפֿתּלי־הערץ קאַצענעלנבויגן האָט זיך צוגעוואוינט צו ויצן מיט אַן אָראָפּגעלאָזן קאָפּ בײַ דער אַרבעט אין אוניווערסיטעט־ביבליאָטעק און אויך בײַם טיש מיט זײַנע שטובלײַט. ער האָט אויפֿגעהויבן די אויגן בלויז בעת ער האָט שפּאַצירט אַליין דורך די מיטל־עלטערלעכע שמאָלע געסעלעך פֿון בערן און זיך נאָך דעם צוגעזעצט אָפּרוען אויף אַ באַנק אין שטאָטגאָרטן. ער האָט דעם קאָפּ געהאַלטן אויסגעדרייט צו די שנייבערג פֿון בערנער אָבערלאַנד און אויף זײַן פּנים האָט שטענדיק אויסגעשוועבט די זעלבע פֿאַרוואונדערונג: האָט אים דאָס 'אַלפּען גליהען' באמת אַזוי פֿאַרצױבערט אין זײַנע סטודענטישע יאָרן אַז ער האָט פֿאַרגעסן די היים, די ישיבה, זײַן רבנישן אָפּשטאַם, און זיך געפֿילט גליקלעך וואָס אַ קריסטלעכע פֿרײַלין איז גרייט מיט אים חתונה האָבן?

איבער זײַן קאָפּ האָבן געוואַנדלט די דורכנעפּליטע וואָלקנס אין שקיעה־שײַן. אין דער ראָזער צעגליטער לופֿט האָבן זיך אויף אַ ווײַל דערנענטערט און באַלד זיך ווידער דערווײַטערט די דרײַ ריזנבערג — דער מענך, דער אייגער און די יונגפֿרוי, אַלע דרײַ מיט בריליאַנטענע קרוינען פֿון שניי און אײַז אויף די קעפּ, צעפֿינקלט און גאָלדענעם זונפֿאַרגאַנג. דער דרײַלינג פֿון די שנייבערג, ווי אַ גיגאַנטישער דרײַצײַנערדיקער גאָפּל, אַרומגערינגלט פֿון פֿאַרשיידנפֿאַרביקע פֿעלדזיקע בלאָקן, האָט פֿון ווײַטן אויסגעזען — אַן אויסגעשטאָרבענע פֿאַרצײַטיקע שטאָט, פֿול מיט טעמפּלען, געבײַדעס, פּאַלאַצן, די דעכער באַוואַקסן מיט פֿאַרשטיינערטע פֿייגל און חיות.

איבערגעוועטיקט מיטן פֿאַרנאַכטיקן פֿאַרבנשפּיל אין די אַלפּן, האָט נפֿתּלי־הערץ צוגעמאַכט די אויגן און געטראַכט פֿון די שנייבערג. אַ מאָל האָט אים שטאַרק איבערראַשט וואָס אויף אַזאַ גרויסן מהלך פֿון די גלעטשערס זעט מען אין האַלבן טאָג קלאָר און גענוי די געדרייטע טרעפּ אין שטיין, די קרייזן אין די קאַרבן אין גראַניט. און אַז די קאַרבן אין די בערג וועלן בלײַבן יאָר הונדערטער שפּעטער, ווען פֿון דורות נאָך דורות לעבן אויף דער ערד וועט פֿאַרבלײַבן בלויז שטויב. ווי קינדיש און קאָמיש איז קומען איצט פֿאַר זײַנע פֿאַנטאַזיעס אין די סטודענטישע יאָרן אַז צופֿוסנס פֿון אַזעלכע אייביקע שנייבערג טראַכט זיך הימל־הויכע און אייביקע געדאַנקען. זאָל ער נאָר מאַכן זײַן דאָקטאָראַט וועגן די יידישע מקורות פֿון שפּינאָזעס פֿילאָסאָפֿיע, זאָל ער נאָר קריגן אַ קאַטעדרע אין אַ שווייצאַרישן אוניווערסיטעט, וועט ער אָנשרײַבן אַ גרויס ווערק . . . יאָ, אַז אַזוי האָט ער דעמאָלט פֿאַנטאַזירט.

קאַצענעלנבויגן איז זיך איטלעך מאָל פֿאַרזעסן אין שטאָטגאָרטן ביז ס'איז צוגעפֿאַלן דער אָוונט. ער האָט געפֿילט ווי די אַראָפּגעלאָזטע אויגן־דעקלעך ווערן אים אויס געשוואָלן פֿון מידקייט און נאַכטראַכטן. ער האָט אין דער נאָענט געהערט לײַכטע טריט, רייד און געלעכטער פֿון יונגע פּאָרלעך. דאָך האָט ער ניט אויפֿגעהויבן דעם קאָפּ און ניט געעפֿנט די אויגן. ער האָט שוין געוואוסט פֿון פֿריִער אַז דער באַרנמאָסיוו וועט אין טונקלעניש אים אויסקוקן שײַנען ווי אַ פֿריש־אָפּגעקאַלכטע ווײַסע וואַנט. אַ הימל־הויכע וואַנט וואָס טיילט אים אָפּ פֿון דער גאַנצער וועלט. פֿון דאָקטאָר־טיטל אין פֿילאָסאָפֿיע און פֿון זײַן לעבן צופֿוסנס די אַלפּן איז ער ניט אינספּירירט געוואָרן צו גרויסע געדאַנקען. ווי ער האָט אַ מאָל געהאָפֿט. ער איז דאָ ניט געוואָרן קיין העגעל און האָט דאָ אויך ניט אָנגעשריבן קיין פֿילאָסאָפֿישע באַוואַמעס. אַ גײַעם זאַראַטוסטראַ. ער האָט אַפֿילו ניט געקראָגן קיין קאַטעדרע אין אַן אוניווערסיטעט. ער איז דער ביבליאָטעקאָר פֿון יידישן אָפּטייל אין בערנער אוניווערסיטעט־ביבליאָטעק און האָט אַ גויאיש ווײַב מיט אַ זון — אַ ניט־געמלטן שייגעץ.

קאַצענעלנבויגן האָט זיך נאָך אַלץ געראַנגלט מיט זײַן אַנטוישונג און לאַנגווײַל. ער האָט זיך נאָך אַלץ געפּרוּווט אײַנלעבן אין דער שווייץ און אויף ס'נײַ זיך אַנטציקן מיט איר שיינקייט. טוריסטן קענען זיך דאָך ניט געבנוג אָפּוואונדערן פֿון די היסטאָרישע דענקמעלער אין די שווייצער שטעט. פֿון די שיינע קלויסטערלעך אין די פֿרידלעכע דערפֿער. פֿון די מיטל־עלטערלעכע טויערן און בריקן. נאָך מער איז מען באַגײַסטערט פֿון די אַלפּן. פֿון די וואַלדיקע לאַנדשאַפֿטן און וואַסערפֿאַלן. אין די שווייצער טאָלן. בײַ זייערע טײַכן און אָזערעס. זײַנען פֿאַעטן פֿון גאָר דער וועלט געקומען לעבן און שטאַרבן. די אײַנגעבוירענע זײַנען נאָך מער פֿון די פֿרעמדע פֿאַרליבט אין זייער לאַנד. ווי גאָר די בירגערס האָבן אַ פֿרײַען טאָג, גייען זיי מיט רוקזאַק אויף די פּלייצעס אַוועק אין די בערג און קומען צוריק פֿאַרברוינטע פֿון דער זון. אָפּגעפֿרישטע און אָנגעטרונקענע מיט דער אײַזקאַלטער ריינער רוייער לופֿט. קאַצענעלנבויגן האָט ניט איין מאָל באַמערקט אַז ווען ער גייט מיטן ווײַב דורך אַ גאַס אין בערן און זי פֿאַרקוקט זיך אויף די העט־ווײַסע בערג, שײַנען אירע אויגן אויף מיטן שטילן גליק פֿון אַ מאַמען וואָס קוקט אויף אירע אויסגעוואַקסענע זין. דערבײַ ווערט זי אויך ווײַבלעכער. אַ תּאווהדיקער שמייכל גליטשט זיך דורך איבער איר פּנים. זי עפֿנט אויס די ליפּן און ער דערזעט אירע בלאַנקע שטאַרקע לוסט־פֿאַרחלשטע ציין. אַנאַליזע איז איצט זיבן־און־דרײַסיק, מיט צוויי יאָר ייִנגער פֿון אים. און ווען זי פֿאַרקוקט זיך אויף די ווײַטע שנייבערג, אָדער אויף צירונג אין אַ שויפֿענצטער, דערזעט ער פֿון דער זײַט אויף איר פּנים וויפֿל נאָך ניט אויסגעלעבטע גלוסטן זי פֿאַרבאַרגט פֿון אים. אַפֿילו ווען דער שיינקייט פֿון די אַלפּן רעדט זי מער ניט מיט אים. ווי זי וואָלט לסוף אײַנגעזען אַז ער איז געבליבן אַ פֿרעמדער וואָס פֿאַרשטייט ניט איר לאַנד און איז ניט ווערט עס צו פֿאַרשטיין. אויף שפּאַצירן אין דער אַמגעגנט גייט זי מיט פֿרײַנד פֿון דער באַנק וואו זי אַרבעט. מיט אירע ברידער און זייערע קינדער. ווי אויך מיט איר זון, נאָר ניט מיט אים. דעם פֿאָטער פֿון איר זון. דעם 'יתער ראַבינער' ווי זי רופֿט אים אין גוטמוטיקן שפּאַס און אַ מאָל אויך מיט גיפֿט. לאָזט זי איבער אין שטוב בײַ זײַנע ביכער. און ער פֿון זײַן זײַט איז צופֿרידן ניט מיטצוגיין מיט איר קאָמפּאַניע. נאָר אויך אים האָט זיך לעצטנס פֿאַרגלוסט צו מאַכן אַ לענגערן אויספֿלוג אין די אַלפּן. אָבער ניט מיטן ווײַב און ניט אין דער קאָמפּאַניע פֿון זײַנע שוואָגערס, די סוחרים.

אין די סטודענטישע יאָרן איז נפֿתּלי־הערץ דערגאַנגען מיט אַ גרופּע חברים ביז קליין שיידעק צו אַ סטאַנציע אויפֿן באַרגרוקן פֿון דער יונגפֿרוי. דאָס מאָל האָט ער געוואָלט דערפֿאָרן מיט דער קליינבאַן נאָך ווײַטער. ביז צו דער סטאַנציע יונגפֿרוי־יאָך וואָס ליגט דרײַ און אַ האַלב טויזנט מעטער אין הייכלאַנג. און די איבעריקע זעקס הונדערט מעטער ביז צום באַרגשפּיץ דערגיין צו פֿוס, אינאיינעם מיט אַנדערע באַרג־קלעטערערס. נפֿתּלי־הערץ האָט געוואוסט אַז הויך אין די בערג איז קאַלט אַפֿילו אין זומער. האָט ער אין רוקזאַק מיטגענומען וואַרעמע וועש, אַ סוועטער, און האָט דאַרט אויך אַרײַנגעלייגט אַן אַפּטייקל: פֿילן קעגן קאָפּשווינדל, זאַלבן אײַנצושמירן דאָס פּנים און די הענט, די הויט זאָל ניט פּלאַצן אונטער דער שטאַרקער זון: באַנדאַזשן, מאַרליע, וואַטע און יאָד. טאָמער צערײַסט ער זיך דאָס לײַב בײַם קריכן באַרג־אַרויף. ער האָט צוגעגרייט אַ פּאָר שווערע ספּאָרטשיך און אַ העקעלע, אויסצוהאַקן טרעפּ אין אײַז, און אַ שטריק, זיך צוצובינדן מיט די אַנדערע וואָס וועלן קלעטערן מיט אים צוזאַמען. בעת זײַן גרייטן זיך האָט ער פֿון זיך אַליין אונטער געשמייכלט. אַז ער איז אין זײַנע סטודענטישע יאָרן ניט דערקראָכן צום שפּיץ פֿון מאַטערהאָרן און יונגפֿרוי, וועט ער איצט. ווען ער איז שוין בײַ די פֿערציק, אַהינצו דערקריכן? נאָר ס'האָט אים גלאַט הנאה געטאָן דאָס גרייטן זיך צו

אַזאַ שפּאַציר. און צוליב דער הנאה פֿון אויסשפּילן פֿאַר זיך אַליין די גאַנצע פֿאַנטאַזיע ביז צום סוף, האָט ער אַפֿילו אָנגעגרייט אַ לאַנגן שטעקן מיט אַ געשטאָלטן אײַזערנעם שפּיץ. די אַלטע ווערג־מכשירים אינאיינעם מיטן רוקזאַק האָט ער געהאַלטן בײַ זיך אין ביבליאָטעק. אַנאַליזע זאָל ניט האָבן אָפּצולאַכן פֿון איר 'העבר ראַבינער' וואָס פֿאַרמעסט זיך אויף אַזאַ אַוואַנטורע. נפֿתלי־הערץ האָט אין שטוב דערציילט אַז ער פֿאָרט אויף אַ פּאָר טעג אין בערנער אָבערלאַנד אין אַ פּאַנסיאָן. און ער האָט פֿון פֿאָראויס געוואוסט אַז אַנאַליזע וועט זײַן צופֿרידן וואָס זי וועט אַ פּאָר טעג ניט הערן זײַן פֿינצטער שווײַגן.

אַרויס פֿון שטוב איז ער אין אַ יונג־פֿרימאָרגן מיט אַ טשעמאָדאַנטשיקל. דאָרט זײַנען געלעגן פּיזשאַמעס, איבערהעמדער, ראַזיר־מכשירים, שטעקשיך און זײַן קיין מאָל ניט פֿאַרענדיקטער מאַנוסקריפּט איבער שפּינאָזען. ס'האָט געהייסן אַז ער פֿאָרט אַוועק זיך אָפּרוען און אַרבעטן ביחידות. אָבער אונטערוועגס איז ער אַרײַן אין זײַן צימערל אין אוניווערסיטעט־ביבליאָטעק, דאָרט איבערגעלאָזט דעם טשעמאָדאַנטשיק און גענומען דעם רוקזאַק מיט די ווערג־חפֿצים פֿאַר אַ באַרגגייער און איז אַוועק צום וואָקזאַל. מיט דער באַן, וואָס האָט זיך געדרייט און געשלענגלט איבער אָפּגרונטן, איז ער אַרויפֿגעפֿאָרן ביז צו קליין שיידהוועגן. דאָרט זײַנען אַ טייל פּאַסאַזשירן זיך צעגאַנגען אין די פּאַנסיאָנען און סאַנאַטאָריומס; אַ גרופּע איז געבליבן וואַרטן צו פֿאָרן העכער. אויך נפֿתלי־הערץ האָט געוואַרט אָפּגערוקט פֿון אַלעמען. ער האָט געטראַכט פֿון די סטודענטן וואָס האָבן מיט יאָרן צוריק פֿאַרבראַכט מיט אים צוזאַמען אויף דעם זעלבן פּלאַץ. ער האָט ניט געדענקט זייערע רייד און פּנימער, אָבער נאָך געהערט זייער פֿריילעכן יונגן געלעכטער וואָס איז ווי געבליבן הענגען פֿאַרפֿראָרן אין דער פֿראָסטיקער לופֿט און האָט זיך איצט אויף ס'נײַ צעקלונגען לכּבֿוד זײַן קומען. אַז די אַלע סטודענטן און סטודענטקעס זײַנען צוריקגעפֿאָרן אין די היימען, וועלכע פֿון זיי ס'האָט זיך אַרײַנגעוואָרפֿן אין קאָך פֿון דער רוסישער רעוואָלוציע, און וועלכע פֿון זיי ס'איז אין נײַעם פּוילן געוואָרן אַ דאָקטער, אַן אינזשעניער, אַ כעמיקער, אַ לערער. ער איינער האָט זיך געקליגלט און זיך אויסבאַהאַלטן פֿון דער באַמלחמהדיקער האַלב־חרובער וועלט אין דער זאַטער ראויקער שווייץ. נפֿתלי־הערץ האָט זיך דערפֿרייט וואָס די קליינבאַן אויף די ציינרעדער איז אָנגעקומען און רײַסט אים אַוועק פֿון זײַנע געדאַנקען.

דער פֿוניקולאַר אויף די שווערע אײַזערנע קייטן איז געקראָכן אַרויפֿצו. בעת קעגן איבער איז פּונקט אַזאַ קליינבאַן געקראָכן אַראָפּצו. די גיגאַנטישע נאַקעטע פֿעלדזן זײַנען פֿון מינוט צו מינוט געוואָרן אַלץ גרעסער און נפֿתלי־הערץ איז אַלץ מער באַהערשט געוואָרן פֿון אַ פֿאָרכטיקער פֿאַרוואונדערונג, ווי ס'וואָלט זיך פֿאַר אים אַנטפּלעקט אַ גוואַלדיקער טעמפּל מיט מיסטערישע שטיינערנע געשטאַלטן. די קליינבאַן האָט אָפּגעריבן און מיט אַ שטאַרקן טרייסל זיך אָפּגעשטעלט אויף דער סטאַנציע פֿון יונגפֿרויאָך. דער טרייסל האָט נפֿתלי־הערצן אויסגעטשוכעט פֿון זײַן פֿאַרגאַפֿונג. ער איז אַרײַן אין האָטעל און זיך דערוואוסט אַז די קלעטערערס צום שפּיץ פֿון יונגפֿרוי לאָזן זיך אַרויס פֿאַרטאָג און קומען צוריק פֿאַרנאַכטלעך. מוז ער וואַרטן ביז מאָרגן כּדי זיך דערוויסן, צי ס'וועלן זײַן גענוג באַרג־קלעטערערס פֿאַר אַן אויספֿלוג בראָש מיט אַ געניטן פֿירער.

צופֿרידן וואָס זײַן פּלאַן אַרויפֿצוקריכן צום באַרגשפּיץ איז דערווײַל נאָך אין ספֿק און ניט צוליב זײַן שולד, האָט קאַצענעלנבויגן אין זײַן געדונגענעם צימערל צוגעביסן טרוקנס וואָס ער האָט מיטגעבראַכט אין רוקזאַק. דערבײַ זײַנען אים געקומען אויפֿן זינען די ישיבֿה־יאָרן אין ווייסאָקעדוואָר. אויך אין ישיבֿה האָט ער צײַטנווײַז געגעסן טרוקנס פֿון אַ פּעקעלע וואָס ער האָט געהאַלטן אין קעסטל פֿון שטענדער. שפּעטער איז קאַצענעלנבויגן אַראָפּ אין פֿאָיע פֿון האָטעל און דערהערט אַ געלעכטער אינאיינעם מיט אַ געקלאַנג פֿון גלעזער אין בופֿעט־צימער. באַלד זײַנען פֿון רעסטאָראַן אַרויסגעקומען די געסט און זיך אויסגעזעצט אויף סאָפֿעס, אויף ווייכע שטולן. אַ טייל פֿון די געסט זײַנען געבליבן און ווײַטער געלאַכט, געשרייען און געפּלוידערט. נפֿתלי־הערץ האָט אין דער טומלדיקער חבֿרה דערזען לאַנגע מיידן מיט קורץ־געשוירענע האָר, אין טונקעלע אויגן־גלעזער, אָנגעטאָן אין סוועטערס און ענגע הויזן, שטײַף אָנגעצויגן אויף די דאַרע הינטנס, און אַרויסגערוקטע היפּן ביינער. אים האָט זיך געדאַכט אַז די מיידן בייגן זיך און דרייען זיך מיט אַ כּיוון, כּדי צו ווײַזן די מאַנסלײַט די פֿאָרמען און ליניעס פֿון זייערע בריסט און באַקס און די אָנגעצויגענע וואָלענע מלבושים. זיי האָבן גערעדט ענגליש מיט הייזעריקלעכע, פֿאַרריכערטע און באַטרונקענע שטימען. די פּאָלירטע מעבלשטיקער, צעשפּיגלט אין שײַן פֿון די עלעקטרישע לאָמפּן, האָבן מיט זייער טונקל־רויטן קאָליר נאָך צוגעגעבן אַן אַטמאָספֿער פֿון שיכּורות. די שטאַרקע הילכיקע מאַנסלײַט אין די געקעסטלטע ספּאָרטאַנצוגן האָבן מיט די פֿרויען מיטגעלאַכט. נפֿתלי־הערצן האָט זיך אָבער געדאַכט אַז די מאַנסלײַט לאַכן שפּאָטיש־קאַלט און בלויז פֿון יוצא וועגן. בעת־מעשה טראַכטן זיי וואָס ס'וועט געשען ווען זיי וועלן בלײַבן מיט די נקבֿות אין די שלאָפֿצימערן און יענע וועלן פֿון די טרוקענע ביינער אַראָפּציִען די חוצפּה־האַריקע מלבושים. קעגן דעם אייגענעם ווילן און מיט אַ בייזער האַרץ־קלעמעניש זײַנען דעם דאָקטער קאַצענעלנבויגן געקומען אויפֿן זינען זײַנע אויסגעקילטע באַציִונגען מיטן ווײַב. לעצטנס רירן זיי זיך ניט צו איינער צום צווייטן. כּדי ניט צו קוקן אויף די פּאָרלעך און ניט צו טראַכטן וועגן זיך, איז ער אַרויס אין דרויסן.

די אַלפּן האָבן געגליט מיט אַלע שאַטירונגען פֿון רויט. די יונגפֿרוי, אויסגעצויגן אויף איר באַרגיקן רוקן, האָט מיט איר אויסגעשטרעקטן קאָפּ און שנייִיקן האַלדז אַנטקעגן געפֿינקלט דעם קופּער־רויטן זונפֿאַרגאַנג מיט אַ שנײַיס פֿון ברילאַנטענע פֿינקען. אירע צוויי בריסט, דער קליינער זילבערנער האָרן און דער גרויסער זילבערנער האָרן, ווי מען רופֿט זיי, האָבן געגליכן אָפּגענאָסן מיט אַ ראָזעווען קאָליר פֿון יונגע קנאָספּן. דער יונגפֿרויס אונטערשטער האַלבער גוף אינאיינעם מיט די פֿעלדזיקע פֿיס זײַנען אַראָפּגעהאַנגען איבערן אָפּגרונט. צו אירע וואַלדיק־פֿאַרוואַקסענע בייכווינקלען איז מיטן קאָפּ געלעגן צוגעטוליעט דער באַרג וואָס הייסט 'דער שוואַרצער מאָנאַך' ווי ער וואָלט געזויגן פֿון איר נאַקעטן נאָפּל. אַרום דער יונגפֿרויס קאָפּ, האַלדז און נאַקן האָבן זיך צונויפֿגערוקט פֿעלדזיקע [illegible]ווילדהאָרן, נאַכטהאָרן, רויטהאָרן און וועטער־האָרן — אַלע מיט צעגליטע פּנימער, ווי זיי וואָלטן געבערנט פֿון אייפֿערזוכט צום שוואַרצן מאָנאַך וואָס איז אַזוי נאָענט צו דער יונגפֿרוי. אַזאַ תּאווה צו פֿרויען־לײַב איז דעם דאָקטער קאַצענעלנבויגן שוין לאַנג ניט [illegible] און אַזאַ אויסטערלישע שׂריפֿה פֿון קאָלירן האָט ער אויך שוין לאַנג ניט געזען. די טורעמס און זײַלן פֿון שטיין האָבן אויסגעזען ווי קעפּ פֿון פֿאַוועס, באַפֿליגלטע לייבן און כימערעס. באַלד האָט זיך די פֿעלדזיקע מתּנה פֿאַרוואַנדלט אין גיהנום־טײַוואָלים אַרום דער לילית פֿון די בערג — די יונגפֿרוי. אין געציילטע מינוטן איז דער צעפֿלאַקערטער רויט געוואָרן אַלץ טונקעלער און זיך גענומען לעשן.

פֿאַרקוקט אויף די פֿעלדזן, וואָס האָבן פֿון זיך אויסגעפֿורעמט רויִקע געשטאַלטן מיט איבערגעשניטענע פּנימער, איין העלפֿט נאָך אין זונפֿאַרגאַנג און די אַנדערע העלפֿט שוין פֿאַרצויגן מיט פֿינצטערניש — האָט נפֿתלי־הערץ ניט באַמערקט אַז ס'קלײַבט זיך אויף שטורעם. די אָפּגרונטן צווישן די בערג זײַנען פֿול געוואָרן מיט וואָלקנס וואָס האָבן זיך געקנוילט און געוויקלט. ערשט ווען ס'האָט אַ קראַך געטאָן אַ דונער האָט קאַצענעלנבויגן זיך אויפֿגעכאַפּט פֿון זײַן פֿאַרגאַפֿטקייט מיטן פֿאַרבנשפּיל. די קנאַלן זײַנען געקומען אַלץ אָפֿטער און שטאַרקער. יעדער אַרונטערגעפֿאַלענער דונער אין נידערלאַנד פֿון די ישובֿים האָט אין די הייכן צוריקגעהילכט מיט צענדליקער ווידערקולן. ווי די אײַנגעשניטענע געדיכטע טרעפּ אין די פֿעלדזן וואָלטן זיך צעשאָטן אין אַ

הוראַגאַן פון שטיינער. אַ פאַרטריבענער פון די אויפריַיסן, איז נפתלי־הערץ געשטאַנען אונטערן דעכל פון הויפט־אַריַינגאַנג אין האָטעל און זיך געפרייט ווי אַ יינגל וואָס דער געוויטער בושעוועט און דער גוסרעגן פאַלט אונטער אים אין די טאָלן, ניט איבער אים אין די בערג. ער איז געשטאַנען בײַם האָטעל־אַריַינגאַנג אַזוי לאַנג ביז דער שטורעם האָט זיך אויסגעבושעוועט און פון צווישן די פעלדזן איז אַרויס די פולע לבנה פון אין מיטן חודש. אים האָט זיך אויסגעדאַכט אַז פונקט ווי ער גופא, וואונדערט זיך אויך די לויטערע פּראַכטיקע לבנה אויף זײַן אויסגעצייגענעם בלוילעכן שאָטן: וואָס טוט ער דאָ? און מיט אַן עגלעכן יראת־הכבוד ווי זײַן טאַטע דער רב גייט הינטערווײַלעכץ אַרויס פון בית־מדרש, ניט אָראָפּנעמענדיק די אויגן פון אָרון־קודש מיטן פּרוכת, אַזוי האָט נפתלי־הערץ גענומען צוריקטרעטן הינטערווײַלעכץ פון האַלב־נאַכטיקן אויפגעהעלטן דרויסן.

ער איז שוין געלעגן מיט פאַרמאַכטע אויגן אין ברייטן הילצערנעם בעט, אונטער די צוויי גרויסע אויפגעבלאָזענע פּערענעס. און זײַן מוח זײַנען שטיין געבליבן ווי אין אַ שפּיגל די מעבלשטיקער פון האָטעל־צימער, בײַ איין וואַנט: דער הויכער קליידער־אַלמער מיט די אײַנגעשניצטע אָרנאַמענטן אויף בײדע האַלבע טירן, בײַ דער צווייטער וואַנט: אַ לאַנגע באַנק מיט אַ וואַסערקרוג און אַ שיסל. אין מיטן שטוב אַ פירקאַנטיקער שווערער טיש, אַרומגעשטעלט מיט עטלעכע שטולן, און פון סופיט איז איבערן טיש אַראָפּגעהאַנגען אַן עלעקטרישער לאָמפּ הינטער אַ טונקעלער קײַלעכדיקער קוילבע. נפתלי־הערץ האָט ניט פאַרשטאַנען פאַר וואָס אָט די געוויינלעכע מעבלשטיקער פון אַ האָטעל־צימער האָבן זיך אים אַזוי אײַנגעקריצט אין מוח, אַז ער זעט זיי אויך מיט פאַרמאַכטע אויגן, ווי זיי וואָלטן געווען פאַרשטעלטע גײַסטער. ער האָט אונטער די פּערענעס געשווידערט פון קעלט און פון אַ מאָרנער שרעק פאַר דער אַ[…]עלטיקער שטילקייט און זילבערנעם דרויסן. ער האָט געהערט ווי די שניבערג און פעלדזן שווײַגן פאַרזונקענע אין אַ שטיינערנער דבקות. עפּעס ווילן זיי זיך דערמאָנען, צי זיי שטייען דאָ אייביק, אָדער זיי זײַנען אין איינעם אַ טאָג באַשאַפן געוואָרן, ווי אין פסוק שטייט: בראשית ברא אלהים. דורך די פאַרמאַכטע אויגן האָט נפתלי־הערץ דערפילט אַז די לבנה איז שטיין געבליבן אין פענצטער און שמייכלט פון אים, דעם מאַרעדאַליער בן־הרב און סבאָלאַסטיקער, דעם קלעטערער אין די אַלפּנבערג.

דער אָטעם האָט אים אָפּגענומען, ער האָט דערזען ווי זײַן ווײַב און זון קלעטערן אויף אַ שמאָלן געדרייטן באַרגוועג איבערן רוקן פון דער יונגפרוי. כאָטש בײדע זײַנען ווײַט פון אים און אויסגעדרייט צו אים מיט די רוקנס, זעט ער זיי קלאָר ווי אין האַלבן טאָג. אַנאַליזע איז איצט גרעסער און וואוקס ווי געשטאַלט, און וואָס מער זי דערווײַטערט זיך פון אים באַרג־אַרויף, אַלץ גרעסער צעוואַקסט זי זיך. נאָר לויט איר געבויגענעם רוקן און מידן גאַנג דערקענט ער, אַז זי שלעפּט זיך שוין לאַנג מיט אָט דעם סכנהדיקן וועג. אויך זייער סופּצן יאָריקער קאַרל איז הענדליק זײַן דראַפּען זיך שוין פאַרמאַטערט פון קריכן. אָבער זײַן גרויסער שווערער אָפּגעפּרעסענער הינטן, וואָס נפתלי־הערץ האָט אַזוי פײַנט ווײַל ער זעט אין דעם די גאַנצע גויאישקייט, איז אויך איצט געבליבן אַ אָפּגעפּרעסן הינטן און ער, דער טאַטע, האָט אים אַפילו אין חלום פײַנט. פון אײַז־באַדעקטע היילן איבער אין די בערג רוקן זיך אַרויס מוראַדיק־גרויסע קעפּ פון ריזן מיט פאַרוואַקסענע צורות און נידעריקע שטערנס. קאַצענעלנבויגן דערקענט אין זיי זײַן ווײַבס ברידער. פאַר וואָס זײַנען זיי אַנטלאָפן פון שטאָט אַרויף אין די בערגהײלן? געווים פון שאַנד וואָס זייער שוועסטער האָט חתונה געהאַט מיט אַן אומפּרײַנדלעכן אויסלענדער און נאָך אַ ייִד דערצו.

די לבנה האָט זיך פאַרבאָרגן אין אַ וואָלקן און דער האָטעל־צימער איז פאַרזונקען אין אַ גערייכטער פינצטערניש. דער עלעקטרישער לאָמפּ אויפן סופיט האָט פון הינטער דער קוילבע גענומען אויפגליען מיט אַ טונקל־רויט פײַער און האָט מיט יעדן אויגנבליק זיך צעגליט שטאַרקער, נאָר מיט אַ פאַרגליווערט־טרויעריקער שײַן פון אַ לאַמפּאַדע וואָס ברענט איבער אַן אײַנזאַמען קבר ערגעצוואו אין אַ טיפער היל. פאַמעלעך האָבן בײַם טיש אין האָטעל־צימער אויפגעשײַנט צוויי געשטאַלטן מיט בלייכע פּנימער — דער מאַרעדאַליער רב און זײַן רביצן. טאַטע־מאַמע האָבן געדרייט מיט די קעפּ און זיך איבערגעקוקט דערשראָקן וואָר דער זון האָט זיי פאַרפירט. נפתלי־הערץ האָט געוואָלט אויסשרײַען: "איך האָב זיך ניט געשמדט. מײַן ווײַב האָט זיך טאַקע ניט מגייר געווען און אונדזער זון איז ניט באַשניטן. אָבער איך האָב זיך ניט געשמדט און ניט חתונה געהאַט אין אַ קלויסטער!" ער האָט געשריִען אין זיך, נאָר ניט געקענט אַרויסברענגען אַ וואָרט, ווי זײַן צונג וואָלט זיך צוגעקלעפּט צו אַ געפרוירענעם אײַז. ער האָט גענומען כאָרכלען, וואָרפן מיט די הענט און פון זײַן יעדן בקודענונג איז אין צימער צוגעקומען אַ מענטשלעכער שאָטן, ביז אַרום טיש איז געוואָרן אַ געדריכטעניש פון געשטאַלטן.

נפתלי־הערץ האָט דערקענט זײַנע יוגנט־חברים, די בחורים פון וויסאָקער וואָרער ישיבה. אַ טייל לערנערס האָבן געהאַט פאַרוואַקסענע און פאַרפרומטע פּנימער, אַנדערע האָבן שוין די בערד אָפּגעשאָרן. אַ הונגער האָט געברענט אין זייערע אויגן און אַ דאַרשטיקייט אין יעדער תנועה צו די תענוגים פון דער וועלט. די לערנערס האָבן ניט געוווּסט אַז בײַם זעלבן טיש זיצט דער מאַרעדאַליער רב און זײַן רביצן, ווי די אַלטע פאַר האָט קענטיק זיי ניט דערזען. נפתלי־הערץ אָבער האָט אַלעמען געזען און דאָס האַרץ איז אים אײַנגעפאַלן: איז עפּעס ניט געשען מיט זײַנע עלטערן? ער איז שוין ניט געווען אין דער היים זינט דער חתונה פון זײַן שוועסטער טילצע אין צוואַנציקסטן יאָר. דאָס איז געווען זײַן ערשטער און לעצטער וויזיט בײַ טאַטע־מאַמע נאָך דער מלחמה, זינט דעמאָלט, אַ קײַלאַ־לאַן פון צוועלף יאָר, האָט ער זײַנע נאָענטסטע אין פוילן ווי זיך אויסבאַהאַלטן אין די שווייצער בערג. ביז אויך זיי האָבן אויפגעהערט שרײַבן צו אים. אַ קאַלטער שוידער איז ווידער אַ מאָל דורכגעלאָפן איבער קאַצענעלנבויגנס רוקן און זיך אין אים צעשפּרייט ביז די עלנבויגנס. געגליכן צו אַ בליץ וואָס צעצוויַיגט זיך פײַערדיק אין די בלײַענע כמאַרעס און ווערט אויסגעלאָשן אין איין אויגנבליק, זײַנע טאַטע־מאַמע און די ישיבה־בחורים זײַנען פאַרשוואונדן און אין איין כהרף־עין איז דער צימער פול געוואָרן מיט קליינוואוקסיקע מענטשעלעך וואָס האָבן גרויסע קעפּ. זייערע ברייטע פאַרגלעטע און צעקנייטשטע פּנימער האָבן געשמייכלט גוטמוטיק־נאַרישוואַטע און געקוקט מיט פאַרגלעזערטע שוואַרצאַפּלען ווי ליאַלקעס. קאַצענעלנבויגן האָט געוווּסט אַז דאָס זײַנען די באַרגקרעטינען וואָס מען טרעפט אין די דערפער אין די אַלפּן. זיי זײַנען געוואָרן אַלץ מער און צו אים צוגעקומען אַלץ נענטער. איצט האָט אים זייער שמייכל אויסגעזען ביז, בייזע און שפּאָטיש. זיי ווייסן אַז ער ציטערט פון עקל און פחד. זיי וועלן אים ניט פאַרזעבן ווי די שפּינען און ניט פאַרקלעפּן מיט זייער שפּינוועבס, אײדער זיי נעמען אים בײַסן, רײַסן און אויספרעסן. נפתלי־הערץ האָט זיך אויפגעכאַפּט אין אַנגסטן און דערזען אין פענצטער אַרײַנזילבערן דעם באַרגמאַסיוו פון דער יונגפרוי.

בײַן אין דער פרי איז ער שוין געזעסן אין פּיניקולאַר וואָס פירט אַרונטער פון יונגפרוי־יאָך צו קליין־שיידעג. אין זעלבן וואַגאָן זײַנען אויך געזעסן די ענגליש־רײדנדיקע געסט וואָס האָבן מיט אַ טאָג פריער דערגרייכט דעם באַרגשפּיץ און קאַצענעלנבויגן האָט זיי אין אוונט געזען אין האָטעל. די לאַנגע דאַרע מוידן, און די וואַלגנע סוועטערס און ענגע הויזן, האָבן זיך געצווינגן קעציש־פּויל. געגענעצט און געזשמורעט די נאָך מיט שלאָף־פאַרנעפּלטע אויגן קעגן דער אויפגעגאַנגענער בלענדיקער זון. יעדע מינוט האָט אַן אַנדער מויד זיך אַ טאַפּ געטאָן פון הינטן בײַ די קורץ־געשאָרענע האָר, ווי צו זײַן זיכער אַז כאָטש זיי נעמען זיך דאָס וועלבע רעכט ווי מאַנסלײַט, זײַנען זיי

פונדערסטוועגן נאָך פאַרט פּרוּוון. זייערע באַגלייטערס, און די געקעסטלטע ספּאָרטסאַנצוגן, האָבן געשוויגן מיט אויסגעצאַמטע פאַרברייטנטע און אַנטוישטע פּנימער. זיי האָבן געקנייטשט מיט די שטערנס סתּם אַזוי און געקוקט מיט גאָרניט־זאָגנדיקע אויגן, שלעכט־געשטימטע איבער אַ טעמפּן קאַפּריז און ניט גוטקייט פון אויסגעטרונקענעם בראַנפן אָן אומנט פּריער. אויסגעמאַטערטע און פאַרלאַנגוויילטע פון פאַרברענגען די נאַכט מיט די האַלב־מאַנסבילישע נקבות, ערשט ווען ס'איז אַנטקעגן געקומען דער טיניקולאַר פון אונטן באַרג־אַרויפצו, האָבן די איטאַליענערס אויפגעלעבט און זיך אַ וואָרף געטאָן צו די פענצטערס אָנקוקן די פּאַסאַזשירן און וואַגאָן קעגן איבער. נפתלי־הערץ האָט אויך אַלץ געקוקט מיט מיטנע גלייכגילטיקע אויגן. דער ביינאַכטיקער קאַשמאַר האָט אַפילו ביי אים צוגענומען דעם חשק צו באַטראַכטן דעם זונאויפגאַנג איבער די פרימאָרגנדיקע שניבערג.

אַנאַליזע האָט דעם מאַן אויפגענומען מיט אַ ליבלעך אויסזען, ניט צו באַווייזן אַז זי איז אומצופרידן מיט זיין צוריקקומען פריער ווי מען האָט אים דערוואַרט. ‚הערצבעך‛ האָט זיך ניט ווייבנדיק געמאַכט און געשפּאַסט. אַז מען האָט אים אין די בערג פאַרדונגען אַ צימער וואו אַ פריערדיקער גאַסט האָט משמעות איבערגעלאָזט אַ וואַלקן פון ניט־אויסגעלעבטע פאַנטאַזיעס, וואָס האָט אויך אים קראַנק געמאַכט. קלעהיי אַז אָפּגעשרייפטן טאַנק פון גאַז, איצט האָט ער דעם ווייב אויסגעזאָגט אַז ער האָט געוואָלט מיט אַ פּאַרטיע בערג־קלעטערערס דערגרייכן דעם שפּיץ פון יונגפראַוי, נאָר אים האָט אַ גאַנצע נאַכט געוואָרפן אין היץ און אין קעלט, האָט ער פון פּלאַן זיך געמוזט אָפּזאָגן. נאָכן פרישטיק און באַצאָלן פאַרן צימער רופט ער זיך אָפּ צום האָטעל־אייגנטימער. ‚איך קען דאָ ניט בלייבן וואַרטן אויף אַ פּאַרטיע בערגגייער, ווייל מיך פיבערט. איך וואָלט אָבער גערן ביי אייך אָפּגעקויפט די יונגפראַוי פאַר מיין שרייבטיש. איך האָב אַזאַ גרויסע וואוינונג און אַ שרייבטיש וואו איך קען אויפקשטעלן אַ סטאַטועטקע אַ שניבאַרג פון איבער פיר טויזנט מעטער די היך. ווייסטו וואָס דער האָטעל־אייגנטימער האָט מיר געענטפערט?‛

‚יאָ, וואָס האָט ער דיר געענטפערט?‛ האָט אַנאַליזע אים קאַלט אָנגעקוקט, ווערדליך זיין טאָן און ביזן שמייכל האָט זי פאַרשטאַנען אַז ער וועט באַלד מאַכן אַ גאַליקע באַמערקונג וועגן דער שווייץ, ווי ער טוט עס לעצטנס און האָט טאַקע אויך דאָס מאָל געטאָן.

‚דער האָטעל־אייגנטימער האָט מיר געענטפערט אַז אויב מען וועט מיר פאַרקויפן די יונגפראַוי, וועלן ניט קומען קיין טוריסטן און די האָטעלן וועלן פוסטעווען. ער האָט גערעדט וועגן געשעפט. בעת איך האָב געמיינט אַז ער וועט מיר ענטפערן: שווייץ וועט פאַר קיין שום געלט אין דער וועלט זיך ניט שיידן מיט איר לאַנדשאַפט.‛

‚געוויס וועט שווייץ פאַר קיין שום געלט אין דער וועלט זיך ניט שיידן מיט איר וואונדערלעכער לאַנדשאַפט. דער האָטעל־אייגנטימער האָט אָבער פון דיינע רייד פאַרשטאַנען אַז דו ביסט ניט קיין פריינד פון אונדזער לאַנד, האָט ער דיר געענטפערט פּונקט אַזוי ווי דו האָסט גערעדט צו אים. ווי ווייסט דו ביסט ניט קיין פריינד פון אונדזער לאַנד קען מען זען פון דעם וואָס דו האָסט נאָך ביז איצט גאָרניט געטאָן כּדי צו ווערן אַ שווייצער בירגער.‛

‚פון דעם קען מען טאַקע זען די באַציאונג פון שווייץ צו פרעמדע. כאָטש איך האָב דאָ געענדיקט דעם אוניווערסיטעט און האָב אַ פּרוי מיט אַ זון הי־געבוירענע און אַרבעט דאָ אין אַ ביבליאָטעק, קען איך נאָך אַלץ ניט ווערן קיין היגער בירגער, ביז איך וועל ניט האָבן קיין גרויסע פאַרדינסטן פאַרן לאַנד, דאָס הייסט, פּראָטעקציע, פאַרבינדונגען און רייכטום. דער עיקר, האָבן אַ סך געלט אין די היגע בענק. ערשט דעמאָלט וועל איך זיך קענען דערשלאָגן צו דער פּריווילעגיע צו ווערן אַ שווייצער בירגער,‛ האָט קאַצענעלנבויגן געשפּאַט און זיין בייזער שמייכל האָט נאָך מער ווי זיינע רייד אַרויסגעבראַכט די אויסגעוואַקסענע פיינדשאַפט צווישן מאַן און ווייב.

2

בעת קאַצענעלנבויגן איז געווען אַ סטודענט אין פילאָסאָפישן פאַקולטעט אין בערן, האָבן דאָרט אויך געלערנט — און נאָך מער זיך געטומלט — סטודענטן פון דער רוסישער קאָלאָניע. פאַר זיי איז די שווייץ געווען אַ האָטעל. זיי האָבן מיט די איינגעבוירענע קיין שייכות ניט געהאַט. אויב זיי האָבן ווען־ניט־איז יאָ גערעדט וועגן די לאַנדבירגער איז נאָר צום שלעכטן: די אַלפּנבערג פאַרשטעלן דעם הימל. דעריבער זיינען די שווייצער מענטשן אַזוי האַרט־אַנצן: שמאָלקעפּיק, ענגהאַרציק, געלטגייציק. ס'איז געווען נאָך פאַר דעם קריג און אין דער קאָלאָניע פון די רוסיש־יידישע סטודענטן האָט עס געקאָכט מיט דעבאַטן, ווי אַן אָנגעשטעלטע פּליטע מיט פולע הייסע טעפּ. צי יידן אין צאַרישן רוסלאַנד דאַרפן זיך אַריינגיסן אין שטראָם פון דער צוקונפטיקער רוסישער רעוואָלוציע און פאַרשווינדן, אָדער זיי דאַרפן זיך ניט אַריינגיסן און ניט פאַרשווינדן.

דערווייל האָבן די שטודירנדיקע בחורים און מיידלעך זיך געשפּילט אויף די אָזערעס אין ציריך, אין זשענעווע, אין לוצערן און געזונגען פאַרבענקטע ‚וואָלגאַ, וואָלגאַ, מאַט ראָדנאַיאַ!‛ און נאָך שאַרקער באַהאַרצטער — ‚וואָניז פאָ מאַטושקע פאָ וואָלגע!‛ זיי האָבן ליב געהאַט זיך צו שפּילן אין לבנהדיקע נעכט און טרוימען, ראָמאַנסירן, זיפצן אויפן רוסישן שטייגער. בלויז אין נפתלי־הערץ קאַצענעלנבויגן האָט ניט פאַרשטאַנען וואָס פאַר אַ שייכות האָבן מינסקער יידישע סטודענטן און קאָוונער קורסיסטקעס צום ראַזבויניק סטענקאַ ראַזין און פאַר וואָס זיי זיינען אַזוי פאַרליבט אין רוסישע לידער. האָט ער אָפּגעזוכט אַן אַנדער גרופּע, די נאַציאָנאַלע. דאָרט האָבן זיך געפירט וויכּוחים וואו דאָס יידישע פאָלק דאַרף וואוינען, צווישן אַנדערע פעלקער אָדער אין אייגענעם לאַנד. דער מאַרעדאַליער בן־הרב האָט ווידער ניט פאַרשטאַנען: אויב מען איז ניט קיין פרומער ייד, טאָ פאַר וואָס ניט אַריינטרעטן אין אינטער־נאַציאָנאַל פון אַלע פעלקער און ראַסן? און מערב־אייראָפּע געפינען זיך שוין גאַנצע געמיינדעס פון אַזעלכע יידישע אַסימילאַטיקע וואָס געהערן צום אוניווערסאַל כּלל, זיינע קעגנערס האָבן אים געענטפערט אַז פּונקט ווי ס'זיינען ניטאָ סתּם פלאַנצן און בעלי־חיים, נייערט באַשטימטע מינים, אַזוי קען אויך ניט זיין קיין כּלל פון סתּם מענטשן. און אַז אַט די בלומרישטע יידישע וועלטבירגערס, וואָס מיינען אַז זיי זיינען אַנגעלייגטע געסט אומעטום, וועלן נאָך מוזן איינזען אַז זיי זיינען אַרויסגעוואָרפענע פון אומעטום, ווי אויסגעיעגטע ווילדגראַז פון צווישן גאָרטנבייטן. אַנדערע האָבן דעם בן־הרב געענטפערט נאָך שאַרפער: ווייל ער איז אַ געוועזענער ישיבה־בחור, מיינט ער אַז אַ גוטער ייד קען מען זיין נאָר ווען מען קוועטשט די באַנק אין בית־מדרש, און ווער עס גייט אַוועק פון ישיבה, גייט דורך דעם אַוועק פון יידישן פאָלק.

אין די קלובן און פאַראיינען פון דער יידישער סטודענטשאַפט האָט מען ניט ליב געהאַט דעם אומפאַריינדלעכן ביינערדיקן קאַצענעלנבויגן, מיט די שמאָלע אַקסל און הויכע קאַנטיקע קינבאַקן. מען האָט אים געהאַלטן פאַר צו־קלוג און צו־שטעכיק, ווי די האָרנאַלן און די קנייטשן פון זיין ניט־אויסגעראַוירט פּנים. די יידישע סטודענטן האָבן זיך מער ניט באַגייסטערט ווי אין די אַמאָליקע השכּלה־יאָרן מיט ישיבה־בחורים וואָס דאָרשטן נאָך בילדונג. דעם בן־הרב פון זיין זייט האָט אויך ניט געצויגן צו די יידישע סטודענטן און באַזונדערס ניט די יידישע סטודענטקעס, מיט די דיקע פיס און הויכע בוזעמס, מיט די קיילעכדיקע צורות ווי פרישע בולקעס און קליינשטעטלשן קוויטשיקן אַקצענט אין אַלע שפּראַכן. האָט ער זיך דען אַרויסגעריסן פון דער היים און פון דער ישיבה, כּדי אין דער שווייץ זיך צונויפצוקומען מיט הימישע מיידלעך?

ווײַל ער האָט איבערגעלאָזט די ישיבה און ווערליק דעם אופן ווי ער האָט עס געטאָן, האָט ער פון טאַטן ניט געקענט דערוואַרטן קיין שום הילף. נאָר גראָד פון וואָס ער איז אַנטלאָפן, פון זײַן רבנישן ייחוס און פון דער גמרא, האָט אים אין דער שווייץ געהאָלפן זיך אויסהאַלטן און צאָלן שכר־לימוד אין אוניווערסיטעט. אין זכות פון טאַטן דעם רב און זײַן קענען תורה, האָט אים די ייִדישע געמיינדע אין בערן געשטיצט פון דער קאַסע פאַר פרומע סטודענטן. צײַטנווײַז האָט אויך אַ ייִדישער פאַרמעגלעכער סטודענט מחמת ניַיגער אָדער לאַנגווײַל בײַ אים גענומען אַ לעקציע אין תלמוד. אָבער די הויפּט־הכנסה האָט ער געהאַט פון אַ ייִדישן זייגער־פאַבריקאַנט, עמנואל נײַפֿילד, אַן אָפּשטאַמיקער פון פוילן. נפתלי־הערץ האָט דאָרט פרײַטאָג־צונאַכטס בײַם טיש געמאַכט קידוש און אין מיטן וואָך געפירט דעם פאַבריקאַנטס קאָרעספּאָנדענץ אין ייִדיש און רוסיש מיט די אַגענטערס פון זײַנע זייגערלעך אין רוסלאַנד. בעת ער האָט פרײַטאָג־צונאַכטס בײַ עמנועל נײַפֿילד אין שטוב געמאַכט קידוש, מיט אַ יאַרמלקע אויפן שפּיץ קאָפּ און דעם טאַטנס ניגון, האָט דער בעל־הבית אַנגעקוואָלן און די בעל־הביתטע האָט געהאַט טרערן אין די אויגן. אויך זייערע בײדע טעכטער אָפּגעפרעמדט פון ייִדישקייט, האָבן אויף אַ ווײַל באַקומען פאַרטרוםטע פּנימער. דעם בן־הרב און סטודענט פון פילאָסאָפיע האָט עס געפּײַניקט: אויב ער בלײַבט ווידער אין דער סביבה פון ייִדן און ייִדישקייט, טאָ פאַר וואָס האָט ער באַדאַרפט זיך אָפּזאָגן פון דער גמרא? נאָר פון די נײַפילדס האָט ער זיך ניט געקענט דערווײַטערן, ווײַל ער האָט פון זיי געלעבט. ער האָט זיך אָבער אַלץ מער דערווײַטערט פון דער ייִדישער סטודענטשאַפט. און וואָס מער ער איז געגאַנגען אין די בערג אויף אויספלוגן, אַלץ אָפטער האָט ער זיך געפרעגט: פאַר וואָס זאָלן די בערגזינגע אין ווײַסרוסלאַנד און דער דניעפּער אין אוקראַאינע זײַן אים טײַערער ווי די בלויע און גרינע אָזערעס צופוסנס פון די אַלפּן? ער האָט אויך ניט געפילט קיין ליבשאַפט צום ירדן, דער רונאַ־טײַך, וואָס גייט אַרויס פון די גלעטשערס און וויקלט זיך, שלענגלט זיך אין שווייצאַרישן נידערלאַנד, איז אַן אַ פּאַרגלײַך ברייטער און שענער פון ירדן אין פּאַלעסטינע און פון הייטישן נאַרעוו, וואָס גיסט־אויס פרילינגצײַט זײַנע ברודיקע וואַסערן אַריבער די ברעגן פון מאַרעדאַליע וואו זײַן טאַטע איז רב.

צי ווײַל ער האָט זיך ניט געקענט אָפּרײַסן לגמרי מיט אײן מאָל, אָדער ווײַל ער האָט געוואָלט זײַן אין די אייגענע אויגן נאָך מער גערעכט — נפתלי־הערץ איז נאָך פון צײַט צו צײַט געגאַנגען אויף אַ פאַרזאַמלונג פון די נאַציאָנאַלע, איז געזעסן אין אַ ווינקעלע און זיך צוגעהערט צו די דיסקוסיעס. ער האָט אָבער באַדאַרפט פאַרבײַסן די ליפּן צו באַהאַלטן זײַן בימול־שמייכל אויף די טומלדיקע רעזאָלוציעס פון די סטודענטישע פּלאַפּלערס. וועך אין דער וועלט הערט זיך עס צו צו זייערע באַשלוסן אַז מען מוז ייִדן אָפּגעבן פּאַלעסטינע? און ווען ער איז אומעטצײַט אַרײַנגעקומען אין אַ בירהאַלע און געזען ווי די ייִדישע קאָרפּאָראַנטן פאַרהילכן די שענק מיט זייערע וויכוחים, האָט ער זיך געשעמט פאַר די רואיקע שווייצער וואָס זיצן בײַ די טישלעך און טרינקען זייער ביר געלאַסן, שמועסן געמיטלעך אָדער ברומען שטיל אונטער פאַלקסלידער. אַנשטאָט זײַנע ייִדישע קאָלעגן פון היסטאָריש־פילאָסאָפישן פאַקולטעט זאָלן אײַנאָרדענען סימפּאָזיומס וועגן גאָט און וועלט, צי דער קאָסמאָס איז אַ באַשאַפענער אָדער אַן אייביקער, וועגן גײַסט און מאַטעריע, וועגן דעם צי דער מענטש איז פרײַ אין זײַן ווילן אָדער געצוואונגען, וועגן העגעלס פילאָסאָפיע פון געשיכטע און געשיכטע פון פילאָסאָפיע — פירן זיי שטענדיק די זעלבע שרײַאיקע וויכוחים וועגן ייִד און ניט־ייִד און צי די אַלגעמיינע רעוואָלוציע וועט באַפרײַען אויך ייִדן אָדער ייִדן דאַרפן מאַכן זייער אייגענע רעוואָלוציע. ישיבה־בחורים וואָס פּילפּלען זיך אין לערנען זײַנען אים שוין געווען נענטער.

אין יענער צײַט האָט ער זיך באַפרײַנדט מיט אַנאַליזע מילער. זי האָט געאַרבעט אין אַ באַנק און אויך באַזוכט דעם אוניווערסיטעט ווי אַ פרײַע צוהערערין אויף די לעקציעס פון געשיכטע און פילאָסאָפיע. דעם אינטערעס פאַר אַזעלכע לימודים האָט זי איבערגענומען פון איר פאַרשטאָרבענעם טאַטן, אַ פּאַסטאָר און טעאָלאָג. כאָטש זי אַליין איז מער ניט געווען קיין פרומע קריסטין, ווען זי האָט פון קאַצענעלנבויגן דערהערט אַז ער איז אַ זון פון אַ ראַבינער, האָט זי זיך צעלאַכט. "זײַנען מיר דאָך באַגעגנט־פאַרוואַנדטע!" וואָס נפתלי־הערץ זאָל ניט האָבן געזאָגט, האָט אַנאַליזע אים אָנגעקוקט ליבלעך און צו אים געשמייכלט. זי האָט אין אַלץ מיט אים אײַנגעשטימט. זיי האָבן זיך געפּאַסט אויך אין אויסזען: ער — אַ הויכער, שמאָלער, ביינערדיקער; זי — אַזוי וואַקסיק ווי ער, ניט קיין פעטע, מיט אַ קאָפּ געדיכטע שאַטענע האָר, אַ גלײַכע דינע נאָז און אַ ברייטער מוילשניט מיט אַ ביסל בלוטלאָזע ליפּן. זי האָט געהאַט קליינע שפּיצע בריסט, אַ פּאָר לאַנגע שטאַרקע מאַנסבילשע הענט און שלאַנקע פיס מיט אַזעלכע אויסגעראָנדיקטע קני וואָס פאַרשיכורן יעדן מאַנסביל, אַפילו אַ קאַצענעלנבויגן, ניט קיין צו גרויסן מבין אויף ווײַבערשע פיס.

אַנאַליזע האָט איר נײַעם פרײַנד דערציילט אַז זי האָט פיר ברידער. די עלטערע דרײַ זײַנען געשעפטסלײַט און דער ייִנגערער איז אַ פּאַסטאָר. זי האָט דעם 'רוסן' געבראַכט צו זיך אין שטוב אַרײַן — אַ שווייצאַריש אַלטמאָדיש הילצערן צווייסטאָקיק הויז, מיט אַ געשניצטן באַלקאָן איבער די פּירקאַנטיקע פענצטערס און אַרויסגעריקטע באַלקנס אונטער דעם משופּעדיקן שינדלדאַך. אינעווייניק אין שטוב איז אויך אין האַלבן טאָג שטענדיק געווען טונקל, שטיל און ציכטיק. פון די ברייטע בײַכיקע שאַנקען און פון די פּאָליצעס, באַשטעלט מיט באַמאָלטע טעלערס, האָט געשמעקט מיט טאָסנע און נאָטביים. די גרויסע הילצערנע בעטן, הויך פאַרבעט מיט אַ סך קישנס און פערענעס, האָבן געשמעקט מיט שלעפעריקער רו. דער שווערער טיש אינאַמיטן מיט די געפּלאָכטענע שטולן האָבן עדות געזאָגט אויף אײַנגעפונדעוועטער בעל־הבתישקייט און אַ וואַם לעבן. אין קאַצענעלנבויגנס גדלותדיקער אויג איז אויף אַ לאַנגער צײַט שטיין געבליבן אַ וואַנט אין שטוב, אין גאַנצן באַהאַנגען מיט קופּערנע פאַנען וואָס האָבן געפינקלט קאַלט און געהיים מיט אַ שײַן פון פאַרגליוערטע שקיעות. אין זײַן זכרון האָט זיך אויך אײַנגעקריצט דער אײַנדרוק פון זײַן ערשטער באַגעגעניש מיט אַנאַליזעס מאַמע — אַן אַלטישקע געבויגן אין דרײַען, מיט אַ ווײַסן קאָפּ האָר, אַן אויסגעטריקנט פּנים פול מיט קנייטשן און מיט אַ פּאָר אַראָפּגעלאָזטע לאַנגע אָרעדיקע הענט, ווי אַן אײַנגעבויגענער בוים וואָס וואַקסט מיט אַראָפּהאַנגענע צווײַגן צוריק אין דער ערד. אויף אַ ווײַל איז אים מיט דער שווײַגנדיקער אַלטישקער געוואָרן אומהיימלעך, זי האָט אויסגעקוקט ווי די מכשפה פון די אַלפּן־לעגענדעס. נאָר איר טאָכטער אַנאַליזע האָט צו אים געשמייכלט מיט אַזוי פיל טרײַשאַפט און צערטלעכקייט, ווי זי וואָלט זינט קינדווײַז געחלומט פון אַזאַ מאַן ווי ער איז.

ער איז שוין אַלט געווען צוויי און צוואַנציק יאָר ווען ער איז מיט אַנאַליזע פילער אַלץ מער באַפרײַנדט. דאָך האָט ער זיך צו איר ניט צוגעאײַלט, כאָטש ער האָט געטיבערט פון גלוסטעניש. די ישיבה פון וואַנען ער איז מיט פיר יאָר צוריק אַנטלאָפן איז געזעסן אין אים. האָט ער געציטערט אַז די ייִדישע סטודענטן־קאָלאָניע זאָל זיך ניט דערוויסן פון זײַן ליבע מיט אַ קריסטין און דאָס זאָל ניט דערגיין צו מאַמע־טאַטע אין שטעטל. וואָס מער ער האָט אַנאַליזע באַגערט, אַלץ דרײַסטער אָבער האָט ער אין שלאָף און אויך אויף דער וואָך געזען דעם טאַטן מיט בייז־פאַרשלאָסענע ליפּן און אַ פּאָר דורכ־דרינגלעכע אויגן וואָס גייען אויף אים פון הינטער די ברילן, ווי עלעקטרישע

אויגן פון אַ לאָקאָמאָטיוו אין דער פינצטערניש.

בריוו האָט נפתלי־הערץ באַקומען בלויז פון דער מאַמען וואָס האָט נאָך אַלץ געשריבן וועגן טאַטנס האַרצווייטאָג און בושה, אַז ער קען די אויגן ניט ווייזן פאַר די בעלי־בתים. אַלע ווייסן אַז זייער זון איז אַנטלאָפן פון ישיבה. דערפאַר וויל אים דער טאַטע ניט שטיצן. ער זאָגט אַז שטיצן אַ זון וואָס האָט אָנגעטאָן אַזאַ חילול־השם, איז ווי אים העלפן דינען עבודה־זרה. נאָר זינט מען האָט גענומען ריידן און שרייבן אין די צייטונגען אַז ס'האַלט ביי אַ קריג, האָט נפתלי־הערץ איינגעזען אַז וואָס דער טאַטע זאָל ניט טראַכטן און ריידן, האָט ער זיך פון אים, דעם אַנטלאָפענעם זון, ניט אָפּגעזאָגט. די מאַמע האָט געשריבן אַז זי און דער טאַטע האַלטן פאַר אַ נס וואָס ער געפינט זיך אין אַ רואיק לאַנד וואָס קריכט ניט אין פייער פון מלחמה. אָבער נפתלי־הערץ האָט שוין געטראַכט צו בלייבן אויף שטענדיק ווייט פון לאַנד וואו ס'בושעווען קאָזאַצקע נאַגייקעס און פּאָגראָמען אויך אין שלום־צייטן. אין רעש פון דער אויסגעבראָכענער מלחמה, וואָס האָט די נייטראַלע שווייץ אָפּגערוקט פון די קריג־פירנדיקע לענדער ווי די לבנה פון דער ערד, איז דער זון אויך באַפרייט געוואָרן פון פחד אַז דער טאַטע זאָל זיך ניט דערוויסן פון זיין ליבע מיט אַ קריסטין. ער איז צוגעפאַלן צו אַנאַליזע מילער מיט דער דאָרשטיקייט פון יענעם מדבר־וואַנדערערס צו די טעכטער פון מואב. און ווען אונטער אים האָט זיך געהוידעט די גרויסע קרעפטיקע אַנאַליזע, האָט ער אַ פאַרשיכורטער פון תאווה געדענקט די מעשה פון חומש וועגן דעם כהן און קנאי פינחס וואָס האָט דורכגעשטאָכן אויף איין שפּיז דעם זינדיקן ייִדן מיט דער ערלית. דאָס געדענקען אין דעם האָט אים נאָך צוגעגעבן גלוסטעניש, די פרייד פון להכעיס טאָן און די טייוולאַנישע הנאה פון געניסן דאָס פאַרווערטע.

אויך אַ טייל סטודענטן און פּאָליטישע עמיגראַנטן פון רוסלאַנד האָבן ניט באַדויערט די מלחמה. זיי האָבן אָפן געוואונטשן דעם צאַרישן רעזשים אַ מפּלה. אַנדערע ווידער זיינען געוואָרן צעפלאַמטע רוסישע פּאַטריאָטן. קאַצענעלנבויגן האָט נאָך ווייניקער ווי פריער מיטגעפילט די ייִדישע יונגעלייט וואָס רייסן זיך וועלן פאַרן צאַרישן רוסלאַנד וואו אַזוי פיל פעלקער האָבן פיינט איינע די אַנדערע און אַלע אינאיינעם האָבן פיינט ייִדן. ווי פרידלעך און שטיל ס'לעבן צווישן זיך אין דער שווייץ די דייטשישע, פראַנצייזישע און איטאַליענישע קאַנטאָנען! וואָס לענגער ער געפינט זיך אין בערן, אַלץ מער קריגט ער ליב די געלאַסענע, שווערלייביקע און האָרעפּאַשנע איינוואוינער פון דער דייטשישער שווייץ. ער איז אַנטציקט פון פויער וואָס קריכט מיט פערד און אַקער איבער אַ משופּעדיקן פעלד, באַדעקט מיט אַ דינעם שיכט ערד. ער האָט זיך צוגעקוקט ווי פריינדלעך און ליבלעך די איינוואוינער פון אַ קליין שטעטל קלייבן זיך אין אַ זונטאָג בייטאָג ביים ראָטהויז אָפּשטימען אַ לאָקאַלן ענין. ער איז מקנא די רואיקייט פון די בערגפּאַסטעכערס וואָס בלאָזן אין די אַלפּן־הערנער ביים צונויפקלייבן די סטאַדעס קי מיט די שווערע גלעקער אויף די העלדזער. פאַר וואָס מוז ער לעבן אַ געיאָגט לעבן אין אַ פאַרדריפּעט רוסיש־פּויליש־ייִדיש שטעטל, בעת ער קען זיין אַ פּראָפעסאָר אין אַזאַ שיין און פריי לאַנד! און גיכן ענדיקט ער און וועט אָנשרייבן זיין דאָקטאָר־אַרבעט וועגן די ייִדישע וואָרצלען פון שפּינאָזאַס פילאָסאָפיע. דערנאָך וועט ער אָנשרייבן אַ גרינטלעך ווערק אויף דער זעלבער טעמע.

זיינע באַקאַנטע פון דער ייִדישער סטודענטן־קאָלאָניע זאָגן וועגן אים אַז ער האָט ניט קיין געפיל פאַר טרייַשאַפט און אויך ניט קיין אויגן פאַר דעם קאָליר פון לאַנדשאַפט. דעריבער איז אים ניט טייער די ערד און דער הימל פון זיין געבוירנלאַנד. ער האָט דווקא יאָ געפילן און אויגן פאַר קאָלירן, אַפילו פאַר דער שטימונג פון יעדער לאַנדשאַפט באַזונדער. נאָר ער זעט ניט קיין שיינקייט ניט אין פאַרווינטע ווערבעס ביים טאַטנס האַלב־חרובן בית־הרב און ניט אין שטעטלשן בלאָטיקן מאַרק. אַפילו די הויכע גרינע טאָפּאָלן מיטן ווייסן קלויסטער אויפן באַרג ווערן דאָרט פאַרבלאָטיקט. אַ פאַרגלייך צו לאָקאַרנאָ און אַסקאָנאַ אין דער איטאַליענישער שווייץ! דאָ אַרום די אָזערעס גרינען פּאַלמעס און אין דער הייך בלענדט אַ גיגאַנטישער זון איבער די שנייבערג. וואו נאָך קען מען זען אַזאַ מלכותדיקע פּראַכט ווי אויף דער פיר־וואַלדשטעטער־זעע, וואָס שפּיגלט אָפּ אין אירע וואַסערן דעם פּילאַטוס! אַנאַליזע האָט דערמאָלט מיט פאַרגעניגן זיך צוגעהערט ווי ער רעדט מיט באַגייסטערונג וועגן די שטעטלעך, שלעסער און טורעמס אויף די ברעגן פון זשענעווער אָזערע. אַנאַליזע האָט פון אים ניט פאַרלאַנגט ער זאָל אָננעמען דעם קריסטלעכן גלויבן. און יענער צייט האָט זי פון אים אויך ניט פאַרלאַנגט די צערעמאָניע פון אַ ציווילער חתונה. אירע ברידער האָט נפתלי־הערץ נאָך ניט געהאַט געקענט. און איר אַלטע מאַמע איז אַזוי אַלט אַז זי האָט ניט פאַרשטאַנען אָדער זיך געמאַכט ניט פאַרשטיין וואָס ס'געשעט ווען דער גאַסט בלייבט אַליין מיט איר טאָכטער. אין אָנהייב איז אַנאַליזע געווען געקרענקט וואָס ער באַהאַלט זי אויס פון זיינע ייִדישע פריינד. נאָר זינט זי איז געוואָרן מיט אים אינטים האָט זי מער אויף דעם קיין אַכט ניט געלייגט. באַזונדערס זינט ער האָט זיך אַריינגעקליבן צו זיי אין שטוב און געצאָלט פאַר אַ צימער מיט עסן ווי אַ קוואַרטיראַנט.

אַ פּאָר חדשים האָט ער ביי איר געוואוינט און אירע ברידער האָבן זיך ניט באַוויזן. זי האָט זיי אויך זעלטן דערמאָנט. קאַצענעלנבויגן האָט שוין גענומען טראַכטן אַז ער וועט קענען לעבן ביי פריילין מילער און אַפילו די ייִדישע מישפּחה גוזמילד וואו ער אַרבעט וועט פון דעם ניט וויסן. אים איז גרייַלעך געפעלן צו האָבן פאַר אַ געליבטע אַ הויכע שלאַנקע שווייצערין וואָס קוקט אים אין די אויגן און דערביי זאָל ער גאָרניט האָבן צו טאָן מיט איר מישפּחה. נאָר אין איינעם אַ ווינטערדיקן אָוונט זיינען אַנאַליזעס פיר ברידער געקומען אַלע מיט אַ מאָל. די דריי עלטערע, די בוחרים, זיינען געווען נידעריקער פון דער שוועסטער, ברייטפּלייציקע, דיקלעכע, מיט פולע און נאָך ראָזע פּנימער. די קליינע בלויע אויגן טיף אַריינגעזעצט און די גרויסע קעפּ מיט די קורץ־געשאָרענע האַרטע האָרבערשטלעך. זיי זיינען געזעסן ביים טיש מיט דער שוועסטער און דעם הער קאַצענעלנבויגן און געשמועסט געמיטלעך. אָבער דער ייִנגסטער פון די פיר ברידער, דער פּאַסטאָר, איז צום טיש אַפילו ניט צוגעקומען. ער איז שטיין געבליבן ביים קאַמין לעבן דער מאַמען וואָס האָט געוואוינט אינאיינעם מיט דער טאָכטער. די אין דרייען געבויגענע אַלטיטשקע, מיטן געהרונצלטן פּנים און קאָפּ ווייסע האָר, האָט אויך דאָס מאָל געשוויגן. נפתלי־הערץ האָט אָבער געהערט אירע טענות אין די רייד פון איר ייִנגסטן זון, דעם פּאַסטאָר. ער איז געווען הויכוואוקסיקער פון זיינע ברידער, מיט אַ קאָפּ זילבערנע געדיכטע האָר, נאָך מיט אַ קאַלט גלאַט ראָזירט פּנים און הויכן האַלדז, איינגעפּרעסט אין אַ ווייסן שטייפן קראַגן. גערעדט האָט ער ווייניק און דערביי אַרויסגענומען בלויז אויף אַ מינוט די קורצע ליולקע פון ווינקל מויל. אַנאַליזע, האָט ער געזאָגט, איז די טאָכטער פון אַ שווייצער גייסטלעכן און די שוועסטער פון אַ גייסטלעכן. דאַרף איז איר שטענדיק געפעלן די קאָמפּאַניע פון אַטעאיסטן און אויסלענדער. די פאַמיליע מילער וואָלט ניט דערלאָזט צו דער חתונה פון זייער שוועסטער מיט אַ פרעמדן. ווי באַלד אָבער די שכנים ווייסן שוין און ריידן אָפן וועגן דעם אַז פריילין מילער האָט צו זיך אַריינגענומען אַן אויסלענדער אַ ייִדן און לעבט מיט אים, דאַרפן זיי ביידע גלייך ווערן לעגאַלע מאַן און ווייב.

נפתלי־הערץ האָט זיך געפרייט וואָס ער קען חתונה האָבן דורך אַ ציווילן אַקט און דאַרף זיך ניט שמדן. ניט בלויז פון שרעק פאַר די ברידער מילער האָט ער זיך געבויגן; ער אַליין האָט זיך אויך געפילט פאַרשעמט און שולדיק פאַר זיין ליבשאַפט. אָבער זינט זייער חתונה האָט אַנאַליזעס גרייטקייט

אויסצופירן זײַן יעדן פֿאַרלאַנג פֿאַר אים פֿאַרלאָרן דעם פֿריערדיקן רייץ. איר באַגײַביקייט האָט מער ניט געוועקט אין אים קיין טונקעלע עראָטישע רעגונגען. אַנאַליזע האָט דערפֿילט די ענדערונג אין אים און איז געפֿרעגט: וואָס האָט ער געדעכנט, זיי וועלן אַ גאַנץ לעבן זיך ליבן אין געהיימעניש? האָט ער געדעכנט נאָך אַ געוויסער צײַט זי אַוועקשיקן? באַטש זי האָט בײַ איר פֿאַמען און די ברידער ניט געפֿרעגט קיין דערלויבעניש צו ווערן מיט אים באַגעם. האָט זי אַנדערש ניט דערוואַרט ווי צו ווערן זײַן ווײַב. ער האָט דאָך שטענדיק געדעדט וועגן אַ צוקונפֿטיקער מענטשהייט וואָס טיילט זיך ניט אויף פֿעלקער און רעליגיעס. דערפֿאַר האָט זי דאָך געהאַט צו אים צוטרוי. באַזונדערס ווײַל ער קומט פֿון רוסלאַנד, דאָס לאַנד וואו אַזוי פֿיל פֿעלקער לײַדן פֿון ווילדע אײַנרײַדעניש און פֿאַראורטיילן פֿון איינער קעגן צווייטן. האָט ער דאָס אַלץ בלויז גערעדט און ניט געמיינט?

3

בעת קאַצענעלנבויגן האָט נאָך געגלייבט אין דער פֿײַנקייט פֿון די האַרעפֿאַשנע שווייצער, האָט אים אַן איסלענדישער סטודענט געהאַט דערציילט אַז ער האָט אײן מאָל אונטערוועגנס אין אַ דאָרף געבעטן בײַ אַ פּויערטע אַ טרונק וואַסער. האָט זי מיט דער האַנט אים אָנגעוויזן אויף דער אָזערע אין דער נאָענט און געהייסן זיך גיין אָנטרינקען פֿון דער אָזערע. ער האָט דעמאָלט איבן סטודענט צעשריען אַז ער זאָגט ליגן. האָט זיך יענער צעלאַכט און פֿון אים זיך אָפּגעקערט מיט פֿאַראַכטונג. אָבער נאָך זײַן חתונה מיט אַנאַליזע האָט קאַצענעלנבויגן אַליין שוין גענומען באַמערקן די איבערשפּיצן אויף די וועגן אַז פֿעטלען איז שטרענג פֿאַרבאָטן. די וואַרנונגען האָבן אים געשטאָכן די אויגן. ער האָט זיך געוואונדערט פֿאַר וואָס ער האָט עס פֿריער ניט באַמערקט. אַז איסלענדער וואָס אַרבעטן ניט מיט אַליין פֿאַרמאָגן גענוג געלט זיך איבערצוהאַלטן; איבן ניט. ווערט ער אַרעסטירט און אַרויסגעשיקט פֿון לאַנד. אַ וואונדער איז אים געווען וואָס אַפֿילו אַנאַליזע האָט ניט געזען קיין אומרעכט אין אַזעלכע סדומישע געזעצן. אויף זײַנע טענות האָט זי אים געענטפֿערט: „אונדזער לאַנד וואָלט דאָך פֿאַרפֿלייצט געוואָרן פֿון פֿרעמדע שלעפּערס.“

זײַן זען און הערן אַלץ אַנדערש ווי פֿריער איז פֿאַר אים גופֿא געווען אַן אַנטפּלעקונג. ער האָט געדענקט אַז ווען ער איז אָנגעקומען אין דער שווייץ, נאָך אַן אַכצן־יאָריקער בחור וואָס האָט אויף אַלץ געגאַפֿט מיט אויפֿגעריסענע אויגן, איז ער איין מאָל אויף אַן אויספֿלוג געבליבן נעכטיקן אין אַ האָטעלכל אין די בערג פֿון דאַוואָס. אין יענער נאַכט איז גאַרניט געשען, אויסער וואָס אַ גרויסער שטערן האָט אַ גאַנצע נאַכט געלויכטן איבער דעם שנייבאַרג צוקאָפּנס פֿון זײַן האָטעל. ער האָט דעמאָלט געטראַכט אַז ער האָט ניט געזען אַזעלכע גרויסע גרינפּראַכטיקע שטערן. יעדער באַרג איז אַנדערש פֿון צווייטן און האָט זײַן באַזונדערן שטערן, ווי זײַן טאַטע דער רב גלייבט אַז יעדער מענטש האָט אין הימל אַן אייגענעם מלאך. ווי גליקלעך ער איז עס געווען אין יענער נאַכט מיט דעם וואָס ער געפֿינט זיך אין אַזאַ אויסטערליש שיין לאַנד וואו עס הערשט אַן אייביקער שבת־קודש פֿון דער נאַטור. אַז יענער גרינער צעפֿינקלטער שטערן איבער דעם שנייבאַרג פֿון דאַוואָס, די רויטע אַלפּנרויזן וואָס בליִען אין שניי אויסן באַטהאַרד, דער דענקמאָל פֿאַר ווילהעלם טעל אין לוצערן און די דענקמעלער פֿאַר די רעליגיעזע רעפֿאָרמאַטאָרן אין זשענעווע און באַזעל — זיי האָבן עס אים פֿאַרפֿירט ער זאָל ניט זען די שווייצער ווי די זײַנען באמת. ווער זאָגט עס אַז איבן די לאַנדשאַפֿט איז אַ וואונדערלעכע, מוז אויך דער מענטש אויף איר זײַן וואונדערלעך? די שווייצער האָבן גאָרניט דערלייגט. זיי האָבן אדרבא גוט פֿאַרדינט פֿון דעם וואָס זייער לאַנד איז געוואָרן דער מקום־מיקלט פֿאַר די צענטראַל־קאָמיטעטן פֿון אַלערליי פּאָליטישע עמיגראַנטן און רעוואָלוציאָנערן. די שווייצער גופֿא זײַנען ניט קיין רעוואָלוציאָנערן, ניט קיין פֿאַנטאַזיאָרן און ניט קיין אידעאַליסטן. זיי זײַנען גוטע סוחרים. געוויס געפֿינען זיך צווישן זיי גענוג ערלעכע סוחרים און גוטמוטיקע מענטשן. אָבער אַנדערע זײַנען טעמפּ, ברוטאַל, געלטגײַציק, און דעם מינדסטן געפֿיל פֿאַר אַ נויטבאַדערפֿטיקן.

און ער פֿאַר זיך אַליין האָט דען געוואָלט עפּעס מער ווי זיך אײַנאָרדענען און פֿירן אַ רואיק לעבן? ער האָט פֿאַנטאַזירט אָנצוהייבן ווי אַן אַסיסטענט און שפּעטער ווערן אַ פֿולער פּראָפֿעסאָר פֿון פֿילאָסאָפֿיע אין אַ שווייצאַרישן אוניווערסיטעט. אָבער נאָך דעם ווי ער האָט געמאַכט זײַן דאָקטאָר־דיפּלאָם האָט ער בלויז אין סעמעסטער געהאַלטן לעקציעס וועגן לאָגיק; ער האָט פֿאַרבינן אַ פּראָפֿעסאָר וואָס האָט גענומען אורלויב אויף אַ ווינטער. אים האָט זיך אָבער תמיד געדאַכט אַז ער קומט פֿאַר זײַנע סטודענטן קאָמיש איבער זײַן שלעכטן אַקצענט און ווײַל ער איז זיך אַליין פֿאַרגעקומען קאָמיש. ער האָט געלייענט לעקציעס וועגן לאָגיק און געוואָלט פֿון זײַנע צוהערערס אויגן אַרויסלייענען די לאָגיק פֿון זײַן לעבן: צו וואָס האָט עס אים געטויגט? וואָס האָט ער אויפֿגעטאָן? ער האָט געהאַט פֿאַר זיך בלויז איין פֿאַרענטפֿערונג אַז אויך אַנדערע אויסלענדערס מיט דאָקטאָר־דיפּלאָמען האָבן געזוכט אַן אָנהאַלט אין אַ קאַטעדרע אין דער נייטראַלער שווייץ באַטש אין פּוס פֿון אַ פּראָפֿעסאָרישן שטענדער, ווי אַ חבֿרה אַרײַנגעפֿאַלענע אין וואַסער כאַפּן זיך אָן אין איבערגע־קערטן שיפֿל וואָס די זײַנען אין אים אַרומגעשוואומען.

נאָך אַ סך מאַטערנישן האָט ער געקראָגן אַ פּאָסטן פֿון אַ ביבליאָטעקאַר אין אָפּטייל פֿאַר יודאַיקאַ אין אַ ביבליאָטעק פֿון בערן. דעם פּאָסטן האָט פֿאַר אים געקראָגן אידאַ, די עלטערע טאָכטער פֿון דער מישפּחה נויפֿילד. קאַצענעלנבויגן האָט אין זייער פֿירמע שוין ניט געפֿירט די קאָרעספּאָנדענץ אין ייִדיש און רוסיש, ווײַל איבער דער מילחמה זײַנען מער ניט געקומען פֿון רוסלאַנד קיין באַשטעלונגען פֿון ייִדישע ווינער־סוחרים. אויך דער פֿאַבריקאַנט נויפֿילד האָט שוין ניט געלעבט. ווען ער וואָלט נאָך געלעבט, וואָלט ער ניט דערלאָזט אַז זײַנע אַ טאָכטער זאָל זיך נאָך פֿרײַנדלען און טאָן טובֿות דעם רבס זון, וואָס האָט עטלעכע טעג אין דער וואָך בײַ אים געפֿירט די קאָרעספּאָנדענץ, פֿרײַטאָג־צונאַכטס בײַ זײַן טיש געמאַכט קידוש — לסוף חתונה געהאַט מיט אַ גויע. אָקוראַט ווי קאַצענעלנבויגן האָט ניט געקענט אויסמײַדן די חתונה מיט אַנאַליזע מילער, האָט ער אויך ניט געקענט זיך אויסהיטן אַז די ייִדישע געמיינדע אין בערן זאָל זיך פֿון דעם ניט דערוויסן.

אין ~~וועלכן נאָך וואָס~~ ער האָט געמאַכט זײַן דאָקטאָר־דיסערטאַציע איז בײַ אים געבאָרן געוואָרן אַ זון. אַנאַליזע האָט ניט פֿאַרלאַנגט מען זאָל דאָס קינד טויפֿן, נאָר אויך ניט דערלאָזט מען זאָל עס מל זײַן. זעענדיק ווי דער מאַן לײַדט, האָט זי ניט פֿאַרשטאַנען פֿאַר וואָס ער לײַדט. ער איז דאָך ניט רעליגיעז און אַ קאָסמאָפּאָליט. איז פֿאַר וואָס וויל ער מען זאָל זײַן זון באַשנײַדן? נפֿתלי־הערץ האָט נאָך מער געליטן פֿון זיך גופֿא הלמאַי ער ציטערט אַזאַ ענגהאַרציקער פּחדן. די גאַנצע וועלט וואַרט אויף שלום. בלויז ער ציטערט פֿאַרן טאָג ווען די מילחמה וועט זיך ענדיקן און די גרענעצן וועלן זיך עפֿענען. קאַרלס זיידע, דער מאַרעדאַליער רב, און זײַן עלטער־זיידע, דער זעמבינער רב, וועלן דאָך אַוודאי וועלן זען זייער אייניקל און אוראייניקל . . .

אַנאַליזעס מאַמע האָט נאָך אַלץ געלעבט, און ווען זי האָט זיך ווינטערצײַט געוואַרעמט בײַם קוילנגלי, די לאַנגע דאַרע הענט אָנגעשפּאַרט אויפֿן גרויסן פֿון קאַמין, האָט זי איר ייִדישן איידעם אויסגעזען ווי אַ גרויסע שפּין. די קיניגין פֿון אַלע שפּינען וואָס האָט ניט קיין מורא פֿאַר פֿײַער. זי און איר איידעם האָבן זיך נאָך אַלץ פֿײַנט געהאַט אויף טויט לשון. אויסגעוויזן אָבער האָט נפֿתלי־הערץ געטראַכט אַז דער אײַנציקער שולדיקער איז ער. די אַלטע פֿרוי מילער און איר זון זײַנען גאַנץ וואוילע מענטשן. נאָר פֿאַר וואָס זאָלן זיי אים ליב האָבן? ווי וויסן דאָך אַז ער האָט חתונה געהאַט מיט אַנאַליזע

איף זייער פאָדערונג און קומט קיין מאָל ניט מיט איר צו זיי צו גאַסט. אויך צווישן אים און ווײַב האָבן זיך אָנגעהויבן סיכסוכים און איבער עפּעס וואָס בײדע האָבן פריער ניט פאַראיבלגענומען — איבער דער שטוביקער בעל־הבתישקייט.

אַ גרויס הילצערן אַלט הויז מיט אַ גאָרטן און סקלאַדן אין הויף פאַר געהילץ, שפּײַז, געצײַג און כלים, אַזאַ שווייצערהויז, 'אַ שאַלע', דאַרף האָבן אַ בעל־הבית וואָס זאָל קענען כאָטש אַ טייל זאַכן אַליין פאַרריכטן. אַנאַליזע האָט ניט געקענט פאַרשטיין פאַר וואָס איר מאַן ווייס ניט ווי אַרומצושטערן און אַרומצוגראָבן די ביימער אין גאָרטן, פאַר וואָס קען ער ניט פאַרריכטן דעם שינדלדאַך. 'הערצבכען' האָט איר גענעבן צו פאַרשטיין אַז אין די קאַנטן פון וואַנען ער קומט טוען ניט די ידישע גײַסטלעכע אַזעלכע אַרבעטן, און ווײַל ער שטאַמט אָפּ פון דורות אַזעלכע ראַבינערס האָט ער ניט די אײַנגעבוירענע פעאיקייט און דערפאַרונג אין האַנטווערקערײַ. נאָר אַנאַליזע האָט אים געענטפערט אַז אויך אירע ברידער זײַנען זין פון אַ גײַסטלעכן, דאָך קענען זיי טאָן אַלע שטובאַרבעטן. איר ייִנגסטער ברודער, דער פּאַסטאָר, האָט אַליין צוגעבויט אַ פליגל צו זײַן הויז. און אין זײַן ווירטשאַפט געפינט זיך ציגן, גענדז, הינער, אַ קו; און דער צײַט ווען ער, 'הערצבכען', רירט זיך אַפילו ניט צו צו דער קאַץ אין שטוב. זי זעט אַז ער האָט עפּעס אַ ווידערווילן צו לעבעדיקע באַשעפעניש. איז בײַ זײַן פאָטער אין הויז ניטאָ אַ הונט? נפתלי־הערץ האָט גענומען לאַכן; מאַקע אַזוי! אַ רב מיט אַ כלב בײַם בית־הרב! אַנאַליזע האָט אים אויך פאַרגעוואָרפן אַז ער האָט איבערהויפּט ניט קיין אַכטונג צום שווייצאַרישן אָרט לעבן און צו דער ירושה פון אירע עלטערן. איין מאָל איז אין שטוב צעבראָכן געוואָרן אַ שטול וואָס האָט געהאַט אַן אָנלען אין פאָרעם פון אַ ראָד. אַנאַליזע האָט זיך שטאַרק אויפגערעגט וואָס דער מאַן קען דעם שטול ניט פאַרריכטן און ער האָט זיך נאָך מער אויפגערעגט.

„דער שטול, זאָגסטו, איז דיר זייער טײַער, ווײַל אויף אים איז נאָך געזעסן דײַן באָבע? איך האָב זיך ניט אָפּגעזאָגט פון מײַן פאָטערס און זיידעס טראַדיציעס, כדי צו פאַרגעטערן אַ פּויערישן שטול אין דער שווייץ."

אַנאַליזעס מאַמע איז געשטאָרבן אַ חודש נאָך דעם ווי די מילחמה האָט זיך געענדיקט און איר/אידישער אידעם האָט איר נאָכגעשיקט זײַן שינאה אויך איף יענער וועלט. ער האָט זיך ניט געקענט באַפרײַען פון האַלב־משוגענעם פאַרדאַכט אַז די אַלטע מכשפה האָט פיל מער פון איר טאָכטער פאַרשטאַנען און געהאַט שאַדנפרייד פון זײַן שרעק וואָס די מילחמה האָט זיך שוין געענדיקט און ער קען זיך מער ניט באַהאַלטן פון זײַנע עלטערן. אַ באַהאַלטענער פון פּחד, האָט ער דער ערשטער אָנגעשריבן אַהיים אַ לאַנגן בריוו, זיך איף אַלעמען אויסגעפרעגט און צום סוף אויסגעפירט אַז ער קען נאָך איצט ניט קומען. זײַן מיטאַרבעטער אין אָפּטייל פון יודאַאיקאַ אין דער ביבליאָטעק איז אַוועק פון פּאָסטן און ער מוז איצט אַרבעטן פאַר צווייען. צום טאַטן האָט ער געשריבן לשון־קודש און אים געבעטן ניט געדענקען די אַלטע פאַראיבלס. צו דער מאַמען האָט ער געשריבן אין ידיש און איר גלײַך אַרויסגעשיקט צוויי הונדערט דאָלער, וואָס ער האָט געליגן אין אַ באַנק אויפן חשבון פון זײַן געהאַלט. אַנאַליזע זאָל ניט וויסן. פאַר זײַן צוריק־אַדרעס האָט ער אָנגעגעבן די ביבליאָטעק וואו ער אַרבעט.

די עלטערן האָבן גלײַך געענטפערט. דער טאַטע האָט געשריבן בקיצור, אין אַ רבנישן לשון־קודש, נאָר אָן מליצות, אַז די בני־בית זײַנען ברוך־השם געזונט. אים איז אַ חידוש וואָס נפתלי־הערץ האָט נאָך ניט חתונה געהאַט. ער פאַר שטייט אָס פון זײַן ניט דערמאָנען אַז ער האָט אַ ווײַב מיט קינדערלעך. ער האָפט אַז זײַן בכור האָט ניט פאַרגעסן ייִדישקייט און לייגט לכל הפחות תפילין יעדן טאָג. די מאַמע האָט געענטפערט מיט אַ לאַנגן בריוו אין ידיש. און לויט איר שרײַבן האָט דער זון פאַרשטאַנען אַז די מאַמע איז געוואָרן זייער פאַרפרומט. אַ מאָל איז זי געווען אין שטוב די אויפגעקלערטע; איצט האָט זי זיך ניט אַ קער געטאָן אָן 'געלויבט דעם איבערשטן'. די מאַמע האָט אים אויסגעשריבן וועגן זיך, דעם טאַטן, די ברידער און שוועסטער, די פעטערס און מומעס. דערבײַ האָט זי אים געדאַנקט פאַר די צוגעשיקטע צוויי הונדערט דאָלער; ס'איז פאַר זיי אַן אוצר! מעזערעדאַליע איז דורך די מילחמה־יאָרן שטאַרק פאַראָרעמט געוואָרן און קען לעת־עתה דעם רב ניט צאָלן אַפילו די קאַרגע שכירות וואָס קהל האָט באַשטימט פאַר אים וועדליק דער נײַער וואַליוטע פון לאַטעס. אויף זײַן ניט חתונה האָבן ביז איצט האָט די מאַמע זיך אָפּגעשטעלט אַ סך לענגער פון טאַטן און אים געפרעגט; געפינט זיך ניט אין דער שטאָט וואו ער לעבט אַ ידישע טאָכטער נאָך זײַן גוסט? זי קען דאָך זײַן אַ געבילדעטע אי אַן ערלעכע און פרומע. ניט אַזוי? לסוף האָט די מאַמע געוואָלט וויסן ווען ער קומט אַהיים. ס'איז דאָך ניט געמאָלט ער זאָל זיך ניט קענען אָפּרײַסן פון זײַן שטעלע צו קומען זען די מישפּחה. אין דער היים וועט ער אויך קענען טאָן אַ צונעפּאַסטן שידוך, ניט אין אַ מין פאַרמעגלעכע בעל־הבתישע טאָכטער וועט זיך קוואַפּן אויף אים.

אַהאַ ווי פיל ער וואָלט אָפּגעגעבן צו קענען זיצן אין אַלטן מעזערעדאַליער בית־הרב! וועט ער אָבער האָבן אַזאַ קוראַזש שטעלן און קענען אַזוי פיל לײַבן טאַטע־מאַמע קוקנדיק זיי גלײַך אין די אויגן? ניין, ער וועט ניט קענען! און נפתלי־הערץ האָט ווידער געשיקט געלט אַהיים. דאָס מאָל האָט ער דאָס געלט געליען בײַ אידאַ ניפילד פון זינגער־פאַבריק. אידאַ ניפילד האָט שטענדיק געטראַכט אַז ווען זי וואָלט אַרויסגעוויזן מער אינטערעס צום סטודענט קאַצענעלנבויגן בעת ער האָט געאַרבעט בײַ איר פאָטער, וואָלט זי ניט געבליבן זיצן אַן אַ מאַן און ער וואָלט ניט אַרײַנגעפאַלן צו דער אַנאַליזע מילער. דעראיבער איז זי תמיד גרייט געווען אים העלפן. בפרט ווען ער האָט זיך פאַרטרויט אַז ער וועט אומברענגען זײַנע עלטערן, אויב זיי זאָלן זיך דערוויסן פון זײַן חתונה מיט אַ קריסטין.

שפּעטער האָט נפתלי־הערץ אײַנגעזען אַז ער וועט ניט קענען שטענדיק איסבאַהאַלטן פון ווײַב זײַן שיקן געלט צו טאַטע־מאַמע. האָט ער עס איר דערציילט און זי האָט גלײַך געענטפערט אַז זי האָט גאָרניט קעגן דעם. פאַר וואָס אָבער זאָל ער ניט פאַרבעטן די עלטערן צו זיך אָדער פאָרן מיט איר טאָן, וויינען צי לאַכן. און ער האָט זיך צעשריען איז זי מאַקע אַזוי אַן פאַרשטאַנד ווי זי רעדט? ס'וואָלט געווען שוין איין מאָל אַ בילד, ער זאָל מיט זײַן קריסטלעכער פרוי און זון קומען צו גאַסט צום פאָטער דעם אָרטאָדאָקסישן רב און זײַן פרומער געמיינדע! רעכנט ער אויף שטענדיק איסבאַהאַלטן זי און זייער קאָרלען פון זײַנע עלטערן? — האָט אַנאַליזע רואיק געפרעגט און דער מאַן האָט האַסטיק געענטפערט; יאָ, ער מוז עס איסבאַהאַלטן פון זײַנע טאַטע־מאַמע איף אייביק, ווײַל דאָס קען זיי אומברענגען. אָבער אין בערן און אין דער גאַנצער שווייץ איז זי פאַר אַלעמען זײַן פרוי און קאָרל איז זייער זון. ער האָט אַ טעות, האָט אים אַנאַליזע ווידער געענטפערט רואיק; אין איר פאַמיליע און צווישן אירע בערנער פרײַנד פאַרגעסט מען אַ טאָג ניט אַז ער איז אַן אויסלענדער און אַ ייִד. פונדעסטוועגן, ווען זי ווייס פריער אַז דאָס וועט אַזוי קאָמפּליצירן זייער לעבן, וואָלט זי פאַר דער חתונה מיט אים אָנגענומען דעם ידישן גלויבן און קאָרל וואָלט שוין געבאָרן געוואָרן אַ ייִד.

"אין דעם מאַכסטו אַ טעות," האָט נפתלי־הערץ גענומען ביטער לאַכן. "אַפילו ווען דו וואָלסט אָנגענומען דעם ידישן גלויבן וואָלט ער באַשניטן אונדזער זון, וואָלטן מײַנע עלטערן געווען אומגליקלעך. אַזעלכע פאַרוואַרצלטע ייִדן ווי

מײַנע טאַטע־מאַמע האַלטן ניט אַז מען װערט אױס ייִד אָדער אױס קריסט דורך אַ צערעמאָניע. מען בלײַבט זיך פֿרעמד אײך װען מען שלאָפֿט אין זעלבן בעט און מען גײט אין זעלבן געבעטעכץ. פֿאַרשטײסטו עס ניט? און ער האָט אױף איר פּנים געזען אַז ניט זי פֿאַרשטײט עס איצט און ניט זי װעט עס אַ מאָל פֿאַרשטײן.

אָבער נפֿתּלי־הערץ, װאָס האָט זײַנע מישפּחה־לײַט יאָ געקענט, האָט געװוּסט װי װײַט ער קען גײן מיט ליגנס. זײַן שװעסטער טילצע איז געװאָרן אַ כּלה און אַלע האָבן דערװאַרט איר עלטסטן ברודער אױף דער חתונה. ס׳איז שױן געװען צװײ יאָר נאָך דער מלחמה און נפֿתּלי־הערץ האָט ניט געצװײפֿלט, אַז אױב ער װעט ניט קומען אױף דער שװעסטערס חתונה, װעט די מאַמע באַדײַ דורכגײן צו פֿוס די װעלט און קומען צו אים. טילצע איז געװען די ייִנגערע פֿון אים און די עלטערע פֿון די אַנדערע קינדער. האָט נפֿתּלי־הערץ מיט איר פֿאַרבראַכט מער װי מיט די ייִנגערע; און װען ער איז אַװעק אין דער װעלט, האָט ער זי בעסער געדענקט און מער נאָך איר געבענקט. בײַ זײַן אַװעקפֿאָרן איז זי אַלט געװען פֿערצן יאָר, אַ פֿולײַביקע, מיט אַ קלאָר פּנים, שװאַרצע צעפּ און גרױסע פֿאַרטרױמטע אױגן. איבער אירע װאַסטיקע ליפּן זײַנען געװאַקסן שװאַרצע פֿײַנטע האָרעלעך. און װעדליק איר קערפּערלעכער רײַפֿקײט האָט זי געקענט אָנגײן פֿאַר אַן אַכצן־צװאַנציק יעריקע. אין דער זעלבער צײַט האָט פֿון איר געשטראַלט מיט אַ קינדישער תּמימות. און לױט די אָנדײַטן אין דער מאַמעס בריװ איז זי נאָך אַזאַ געבליבן. אפֿשר דערפֿאַר האָט עס געדױערט ביז מען האָט איר צוגעקליבן אַ חתן. טילצע איז בײַם װערן אַ כּלה שױן אַלט געװען פֿיר און צװאַנציק יאָר. אַזאַ זיסע שװעסטער! װעט ער ניט פֿאָרן אױף איר חתונה?

און נפֿתּלי־הערץ איז געפֿאָרן . . . און זינט ער איז צוריקגעקומען זײַנען שױן אַריבער צװעלף יאָר. נאָר יענע פּאָר טעג אין מאַרעדאַליע װעלן אים נאָך ביז איצט אױס אַ יום־טובֿ אין חלום. עפּעס אַ יענװעלטיקע שׂימחה פֿול מיט באַװעגונג און געזאַנג. ער הערט נאָך די קולות. ער זעט נאָך די פֿאַרװאָרפֿענע קעפּ, די העװיות און דאָס פֿאָכען מיט די הענט. פּנימער װאָס זײַנען אים אײַנגעבאַקן אין האַרצן מישן זיך אױס מיט אומבאַקאַנטע פּרצופֿים. און אָט דער מטושטשער אײַנדרוק איז אים געבליבן װײַל ער איז מיט אַ כּיװן אין מאַרעדאַליע אַרײַנגעפֿאַלן כּמעט צו דער חופּה און זיך אַרױסגעריסן פֿון דאָרט מיט אַ פּאָר טעג שפּעטער אין מיטן די שבֿע־ברכות.

די חופּה איז פֿאָרגעקומען אַכט טעג אין חודש אָדר, פֿרײַטאָג־פֿאַרנאַכט פֿאַר ליכטבענטשן, װי ס׳איז אָפֿט דער שטײגער. אַפֿילו די מאַמע האָט אין יענעם טאָג ניט געהאַט קײן צײַט זיך צו פֿאַרנעמען מיטן זון. זי האָט אים בלױז געקושט און געװײנט װאָס זי זעט אים נאָך דער מלחמה אַ לעבעדיקן און װאָס ער איז ענדלעך געקומען. די עלטערע מומעס און די ייִנגערע ברידער און שװעסטערס, די מחותּנים און די שטעטלשע בעלי־בתּים — אַלע האָבן גערעדט צו אים מיט אַ מאָל און קײנער האָט ניט געהערט װאָס ער ענטפֿערט איבער דעם טומל. נפֿתּלי־הערץ האָט די גאַנצע צײַט געהאַט אין זינען צו זען און הערן. נאָר אים זאָל מען זען װאָס װײניקער און הערן װאָס װײניקער. ער האָט קױם־קױם באַװיזן צו באַטראַכטן דעם חתן: אַ רױטהאָריקער געזונטער בחור מיט אַ פֿרײַנדלעך און גוט פּנים. נאָר מיט אַ צעטומלט און פֿאַרשעמט אױסזען. נפֿתּלי־הערץ האָט געװוּסט די סיבה. די מאַמע האָט באַװיזן אים אַ זאָג צו טאָן אַז זײַן שװעסטער נעמט דעם חתן אױפֿן טאַטנס פֿאַרלאַנג. ער האָט עס אײך געקענט זען אױף טילצעס פֿאַרטראַכט און פֿאַרטרױערט פּנים. נאָר דאָס גראַד האָט אים, דעם גאַסט, צוגעשפּילט. טילצע איז געװען פֿאַרנומען מיט זיך און זיך אױף אים ניט געװאָרפֿן אױספֿרעגן װעגן זײַן לעבן אין דער שװײץ. די באָבע עלקעלע איז פֿאַר און נאָך דער חופּה געװען פֿאַרשמײַעט מיט חתן־כּלה, שבת אין דער פֿרי — מיט די מחותּנתטע אין װײַבערשול און שבת־צונאַכט צו שבֿע־ברכות — אין דער קיך װי אײך מיט די מחותּנים בײַם טיש. בלױז אײן מאָל האָט זי איר אױסגעשטודירט אײניקל פֿון אױסלאַנד פֿאַרבײַגעטאַנצט מיט אַ קױלעטש. „אין גיכן מירצעשעם בײַ דיר אױף חתונה!" דער גאַסט האָט אָבער באַמערקט אַז דער באָבע עלקעלעס מאַן, זײַן זײדע, דער אַלטער זעמבינער רבֿ װאָס האָט געזונגען און געטאַנצט מער פֿון אַלע יונגעלײַט, רעדט צו אים די גאַנצע צײַט אַ װאָרט ניט אױס און אײך דער טאַטע רעדט מיט אים געצײלטע װערטער. נפֿתּלי־הערץ האָט פֿאַרשטאַנען אַז בײדע, דער טאַטע און זײדע, קלײַבן זיך פֿירן מיט אים אַ לאַנגן ברוגזן שמועס און מאַנען בײַ אים אַ חשבון פֿון אַלץ װאָס ער האָט ביז איצט געטאָן און רעכנט טאָן אױף װײַטער. נאָר ער האָט שױן געהאַט פֿאַרטיק זײַן פּלאַן װי ניט צו דערלאָזן צו אַזאַ שמועס.

בינתּים האָט ער געזאָלט אין זיך אײַנזאַפּן װאָס מער אײַנדרוקן. אים איז געבליבן אין זכּרון זײַן ייִנגערער ברודער בן־ציון, װי ער קנײטשט מיטן שטערן, צופּט זיך דעם פּוך פֿון די באַקן און קוקט נאָך אים, דעם עלטערן ברודער, מיט פֿאַרװוּנדערונג װי אַזױ ער האָט געקענט זיך אַרױסרײַסן פֿון דער הײם און װערן אַ דאָקטאָר אָן דעם טאַטנס הסכּמה. די ייִנגערע שװעסטער בלומע־ריװושע, שױן אַן אױסגעװאַקסן מײדל פֿון אַ יאָר דרײַצן, האָט געשמועסט מיט די שמאָלע אױגן און אים פֿאַרטרױט װאָס דער זײדע האָט איר דערצײלט בסוד, אַז ער קלײַבט שױן פֿאַר איר נדן, אױב זי װעט פּונקט װי טילצע נעמען אַ מאַן אַ לערנער. אָבער זײַן ייִנגסטער צעניאָריקער ברודער רפֿאלקע האָט גאָרנישט געזאָגט. ער האָט בלױז נײַגעריק־פֿאַרשעמט אַרײַנגעקוקט דעם עלטסטן ברודער אין די אױגן. און ער פֿון זײַן זײַט האָט דעם קלײנעם געגלעט איבער די באַקן פֿון זײַן קײַלעכדיק פֿריש פּנים און דערבײַ געטראַכט מיט אַנטציקונג װאָס ער האָט נאָך אַ ברודערל ייִנגער פֿון זיך אױף גאַנצע אַכצן יאָר.

שבת־צונאַכט נאָך די שבֿע־ברכות, װען דער עולם איז זיך צעגאַנגען, האָבן שױן זײַנע טאַטע־מאַמע און דער זײדע מיט אים אָנגעהױבן. זײ האָבן אים געפֿרעגט װען זײ װעלן קענען מיט אים האָבן דעם ערשטן לענגערן שמועס. האָט ער זײ געענטפֿערט זײַן צוגעגרײטן ענטפֿער. און ער קען נאָך ביז הײַנט ניט פֿאַרשטײן פֿון װאַנען ס׳האָט זיך צו אים גענומען אַזאַ פֿאַרשטאָקט פּנים; װען ער װעט װידער קומען אױף אַ לענגערן באַזוך, אפֿשר גאָר אין גיכן, װעט ער האָבן מער צײַט מיט זײ אַלץ אַרומצורײדן. דאָס מאָל מוז ער מאָנטיק פֿרי גלײַך צוריקפֿאָרן. דער טאַטע און זײדע זײַנען געבליבן אָן לשון, די מאַמע האָט גענומען װײנען. „נאָך צען יאָר זײַן אָפּגעריסן ביסטו געקומען אױף צװײ טעג?" האָט ער זיך צעשריגן; ער האָט דאָך זײ געשריבן אַז ער װעט ניט קענען זײַן לענגער װי אַ פּאָר טעג און אַז אײנאײנעם מיט דער נסיעה הין און צוריק זײַנען עס צען־צװעלף טעג. ער האָט דאָך טאַטע־מאַמע געלאָזט װיסן בײַצײַטנס װעגן דער גרױסער זאַמלונג פֿון אַלטע ספֿרים אין לאָנדאָן, װאָס ער פֿאַמיטלט אַז זײַן ביבליאָטעק אין בערן זאָל אָפּקױפֿן. און אַז די פֿאַרלאַנגטע סומע איז אַזאַ גרױסע, אַז אין דער קניה באַטײליקט זיך סײַ די בונדעס־רעגירונג פֿון שװײץ, סײַ דער אוניװערסיטעט און סײַ די ייִדישע קהילה. ס׳איז אַ בית־העקד מיט אינקונאַבלען פֿון אַן אַלטער ספֿרדישער מישפּחה. מען האָט דעם אוצר שױן אַרױסגעשיקט פֿון לאָנדאָן קײן בערן, מוז ער גלײַך צוריקפֿאָרן, גלײַך! ער מוז זײַן בײַם אױספּאַקן דעם אוצר װאָס מען האָט געקױפֿט דורך זײַן פֿאַרמיטלונג.

„און פֿאַר װאָס זיצסטו נאָך אַן אַלטער בחור? װען װעסטו חתונה האָבן?" האָט די מאַמע זיך געװישט די אױגן.

יאַן אַלטער בחור! איך בין דאָך לעצטנס אַלט געוואָרן אַכט און צוואַנציק יאָר. אַ. יאַ. ביי אייך הייסט עס אַן אַלטער בחור.״ האָט ער זיך צעלאַכט. כאָטש נעם און דערציילט טאַטע־מאַמע און דעם זיידן אַז ער האָט שוין אַ ווייב אַ גויע און אַ שגצל פון דריי יאָר . . . נאָר אויך דאָס מאָל האָט ער זיך אַרויס־געהאָלפן מיט דער אידיש נייפילד פון זייגער־פאַבריק. ווי זי האָט אים אַנוסטן אַרויס געהאָלפן מיט אַ געלט־הלוואה צו שיקן די עלטערן.

יאָ, האָט ער געזאָגט. ער האָט שוין אַ פרײַלין. ער איז כמעט ווי אַ חתן פאַר דער עלטערער טאָכטער פון זייגער־פאַבריקאַנט ביי וועמען ער האָט געפירט די קאָרעספּאָנדענץ. דער פאַרשטאָרבענער עמנואל נייפילד האָט און דער שווייץ געמאַכט אַ פאַרמעגן. אָבער ער איז געבליבן אַ וואַרעמער פוילישער ייד. און אויך זײַן אַלמנה איז אַ ליבלעכע יידישלעכע פרוי וואָס היט שבת און כשרות. די געשעפטן פירט איצט די עלטערע פון די צוויי טעכטער און זי איז גרייט מיט אים חתונה האָבן. נאָר זי שטעלט אים אַ באַדינג אַז נאָך דער חתונה זאָל ער אַרבעטן אין געשעפט. בעת ער וויל ניט ווערן קיין געשעפטסמאַן; אַנשטאָט זיצן אין אַ קאָנטאָר, וויל ער זיצן איבער ספרים און זײַן אַ געלערנטער אַ פאָרשער.

און אַט אַזוי ריידנדיק און פאַררייידנדיק דער מאַמעס טרערן. דעם טאַטנס און זיידנס שטילשווייַגן. איז ער אַוועקגעפאָרן, געזעגנדיק זיך מיט אַלעמען און איילעניש און צוזאָגנדיק אַז ער וועט אין גיכן קומען ווידער אַ מאָל.

דערנאָך האָט ער אַ לאַנגע צײַט אין יעדן בריוו אַהיים געשריבן ווי שטאַרק ער איז פאַרנומען בײַם קאַטאַלאָגירן און באַשרײַבן די געקויפטע ביבליאָטעק. ווען דער תירוץ האָט אים צוגעגנגען, האָט ער טאַטע־מאַמע געלאָזט וויסן אַז ענדלעך האָט ער חתונה געהאַט מיט אידע נייפילד. איצט וועט ער אַ לענגערע צײַט זײַן פאַרנומען מיט אײַנאָרדענען זייער צוזאַמענלעבן. ער האָט גוט פאַרשטאַנען ווי טיף געקרענקט די עלטערן וועלן זײַן וואָס זיי קענען ניט די כלה און האָבן אים ניט געפירט צו דער חופה. אויפן בריוו וועגן זײַן חתונה האָט אים געענטפערט די מאַמע מיט טענות און טרערן ווי ער האָט דערוואַרט. דער טאַטע אָבער האָט ניט צוגעשריבן אַפילו קיין מזל־טוב. אַ יאָר שפּעטער האָט ער ווידער געלאָזט וויסן די עלטערן אַז זײַן ווייב האָט אים געבוירן אַ בן־זכר. דאָס מאָל האָט אים געענטפערט דער טאַטע מיט אַ קורץ בריוול אויף לשון קודש. ער האָפט אַז ער וועט דעם זון מגדל זײַן צו תורה, צו חופה און מעשים טובים. און דווקא די מאַמע האָט צום בריוו — דאָס ערשטע מאָל אין איר לעבן — קיין איין וואָרט ניט צוגעשריבן.

בעסער אַזוי! האָט נפתלי־הערץ געטראַכט. פון אַ קאַלטן זון, פון אַ ניט־איבערגעגעבענעם זון באַגראָבן זיך ניט די עלטערן פאַר שאַנד. בלויז דער אמת אין דעם פאַל קען ברענגען אויף זייערע עלטערנס הויזגעזינט אַזאַ חורבן אַז אויך ער זאָל ניט קענען לעבן ווײַטער. ער קען די ראַד פון גורל ניט צוריקדרייען, דאַרף ער מיט זײַנע שטויביקע זיך מער ניט איבערשרײַבן. נפתלי־הערץ האָט אַזוי לאַנג ניט געענטפערט אויף בריוו פון דער היים, ביז דער מאָרעדאַליער רב און רביצן האָבן אײַנגעזען אַז זייער בכור וויל מער פון זיי ניט וויסן און אויך זיי האָבן אויפגעהערט שרײַבן. אַזוי איז אַריבער אַ יאָר נאָך אַ יאָר. דער רב און זײַן רביצן אָבער האָבן געדענקט אַז זיי האָבן אַ פאַרפרעמדטן זון אַ בן־אָרבעים און אַן איניקל פון אים איז שוין אַלט פופצן יאָר.

4

נאָך זײַן צוריקקער פון אויספלוג אין בערנער אָבערלאַנד האָט נפתלי־הערץ געפונען אין זײַן יוראַאיקאַ־אַפּטייל אַ בריוו פון פוילן. ער איז אַזש טויט־בלאַס געוואָרן פון שרעק, ווי דער חלום בײַ נאַכט אין באַרנהאָטעלכל וואָלט אים נאָכגעשיקט אַ שריפט צו דערמאָנען דעם קאָשמאַר וואָס ער האָט דאָרט געהאַט. דער בריוו איז געווען פון דער שוועסטער טילצע. זי האָט אים געשריבן אַז כאָטש מען האַלט אים אין דער מישפּחה פאַר אַ פאַרפאַלענעם און מען רעדט וועגן אים זעלטן, טראַכט יעדער וועגן אים און קיינער פאַרשטייט ניט ווי אַ מענטש קען זיך אַזוי אָפּפרעמדן פון זײַנע נאָענטסטע און ליבלעכע. ווען ער וואָלט זיך מיט איר אינטערעסירט אין אירע מיידלשע יאָרן און זיך ניט באַגנוגנט מיט קומען בלויז טאַנצן אויף איר חתונה, וואָלט זי ניט באַדאַרפט חתונה האָבן דורך אַ געדעדן שידוך. זײַנע ייִנגערע ברידער אָבער און די אַנדערע שוועסטער האָבן זיך אַליין אַן עצה געגעבן. בן־ציון ענדיקט שוין באַלד די האַנדלשול אין ביאַליסטאָק. בלומע־ריוועשע האָט זיך ניט געלאָזט פון טאַטן חתונה מאַכן. זי לערנט אין ווילנע אין אַ שול פאַר קראַנקן־שוועסטערס; און אויך רפאלקע געפינט זיך אַרום ווילנע אין אַ קיבוץ פאַר חלוצים. נאָר כאָטש יעדער פון די קינדער איז פאַרנומען מיט זיך צו דערגרייכן אין לעבן אַ ציל, איז איינער דעם צווייטן איבערגעגעבן. אויסער ער. זייער עלטסטער ברודער, וואָס האָט בלויז זיך אין זינען. דער טאַטע זאָגט אַז איר מאַן איז אין לערנען אַ גאון, האָט טילצע געשריבן ווײַטער. און אויך זי האַלט אַז איר יעקב־אשר איז אַן איידעלער, אַ קלוגער און גוטער. ניט געקוקט אויף דעם וואָס זי האָט זיך נאָך אַלץ ניט צוגעוואוינט צו דער ראָל פון אַ רביצן. זי האָט אַ ייִנגעלע — אַ מלאכל, און אַ ניי־געבוירן מיידעלע — אַ ליאַלקע. זי ווייס נאָך ניט לעני ווען, נאָר איר מאַן קלײַבט זיך פאָרן קיין אַמסטערדאַם און לאָנדאָן קלײַבן געלט פאַר דער ישיבה אין לעכעווע. וויל זי בײַם מאַן פועלן אַז ווען ער וועט זײַן אין אויסלאַנד, זאָל ער אויך אַראָפּפאָרן קיין שווייצאַריע צום שוואָגער און אים פרעגן, צי שעמט ער זיך ניט אַזוי פיל יאָרן ניט צו האָבן געזען די מישפּחה. באַזונדערס לײַדן פון דעם טאַטע־מאַמע לעצטנס זינט קיינער פון די קינדער איז ניטאָ אין דער היים. און ווען ער וועט קומען זען די עלטערן, וועט ער דאָך אַוודאי וועלן זען אויך זי מיט אירע קינדערלעך. ווער ווייס צי לאַנג איר יעקב־אשר וועט זיך זאַמען אין וועג.

איטלעך מאָל ווען נפתלי־הערצן איז באַפאַלן אַ בענקשאַפט נאָך די עלטערן. נאָך די ברידער און שוועסטערס, איז געווען גענוג ער זאָל אַ קוק טאָן אויף זײַן זון, ס׳זאָלן אין אים פאַרפרוירן ווערן אַלע געפילן פון היימבענקשאַפט. נאָך קינדהייט האָט קאַרלס קול, דער בליאַסק פון זײַנע אויגן, זײַן יעדער קער און ווענד, וויינען, לאַכן און שטיפערײַען — דערמאָנט אַן אַ שייגעץ, אַ גוי בן גוי, און וואָס עלטער ער איז געוואָרן, אַלץ מער האָט דער טאַטע אויף אים געקוקט ווי אויף אַ וואַנדער. די יאָרן האָבן זיך גיך געדוקט און דאָס זונדל איז געוואַקסן מיט אַ פּאָר ברייטע פּלייצעס. מיט אַ ~~ברייטן שטערן דיקן חיטנטל~~ ~~פון זײַן פּעט פּנים מיט די גרינלעך־בלויע אויגן האָט אַרויסגעקוקט אַ פּרייִער~~ גוימס. זינט ער איז געוואָרן ניין יאָר האָט די מאַמע אים געקליידט אין אַן אָנצוגל מיט אַן אייבערהעמדל און אַ שניפּסל. נאָר קאַרל האָט ליב געהאַט אומצולויפן אַ צעקנעפּלטער, מיט אַ צעכראַסטעט איבערהעמדל, מיט אַ צעשויבערטן זשמוט רויטלעכע האָר איבערן פאַרשוויצטן שטערן און לאַכן מיט אַ פול מויל גרויסע שטאַרקע ציין. געריידט האָט ער אַ טיפּן ״שווייצערדײַטש״ וואָס איז אַפילו דעם טאַטן אָנגעקומען שווער צו פאַרשטיין. נפתלי־הערץ האָט אָפט מאָל באַטראַכט און שפּיגל די אייגענע וואָקסיקע פיגור מיט די שמאָלע איבערגעבויגענע אַקסל פון אַ קלויזניק, זײַן דאַר ביינערדיק פּנים מיט די שאַרפע קינבאַקן און די שוואַרצע שטעכעדיקע ברעמען איבער די פענצנע מיטן גאָלדענעם נאָזאָטל. ער האָט באַטראַכט זײַן פאַרצאַנגט פּנים אין שפּיגלגלאָז און זיך געפרעגט: וואָס פאַר אַ שייכות האָט ער צום שייגעץ וואָס וואַקסט בײַ אים אין שטוב? ער האָט געזען אַז קאַרל ווערט פון יאָר צו יאָר אַלץ ענלעכער צו זײַנע פעטערס. דער מאַמעס ברידער און אין דער זעלבער מאָס ווערט אַלץ גרעסער די פאַרפרעמדונג צווישן אים און זײַן זון. איצט איז קאַרל איז שוין אַלט געווען פופצן יאָר. איז קוקנדיק אויף אים נפתלי־הערצן באַפאַלן נאָך אַ גרעסערער פּחד פאַר דער שוועסטערס בריוו. ער וועט גלײַך שרײַבן טילצען אַ בריוו פון עטלעכע שורות אַז ער וויל ניט זען איר מאַן און קיינעם ניט פון דער גאַנצער מישפּחה.

נאר ווייל ער האט ניט געקענט צוטראכטן קיין מילדערן נוסח פון בריוו, האט ער אפגעלייגט דאס אנשרייבן דעם בריוו מיט די הארצלאזע שורות. מילצע שרייבט דאך ניט אז זי האט ביים מאן געפועלט ער זאל פארן קיין שווייצאריע. דערווייל סטראשעט זי בלויז אז זי וועט פרואוון ביי אים פועלן. דערנאך וועט ער זיך א שטיק צייט ארומשלעפן איבער אמסטערדאם און לאנדאן, אידער ער וועט יא קומען אדער ניט קומען אין דער שווייץ. זינט דעם דאקטאר קאצענעלנבויגן איז אנגעקומען דעם שוועסטערס בריוו האט ער זיך נאך מער איינגעליבט אין זיין איינזאמקייט. קיין זאך איז אים ניט געווען אזוי גינוא ווי צו זיצן א פארקנדעטער אין יודאאיקא-אפטייל אין ביבליאטעק, א לעבעדיק-באגראבענער אונטער בערג פון ביכער און ספרים וועגן יידן און יידישקייט.

פאר דער מלחמה, בעת אין בערן האט זיך געזודלט מיט נאציאנאלע סטודענטן און העבראאישע פאעטן מיט צעשייבערטע טשופרינעס, האבן אין לייענזאל נאך מזותדיק געשארכט די איבערגעמישטע בלעטער פון ביכער יארגענג אלטע צייטונגען, נייע פובליקאציעס. נאך זינט דער מלחמה, ווען יידישע סטודענטן פון רוסלאנד קומען ניט מער אין דער שווייץ, זיינען אויך פארשוואונדן די פארטיפטע יונגעלייט אין די דיקע פאליאנטן און די פאליצעס ספרים הייערן ווי האלב-פארמעקטע מצבות אויף א בית-עולם.

דאך טרעפט אז א וועלט-דירעקטאר פון א יידישער ארגאניזאציע, וואס איר וועלט-צענטער איז אין זשענעווע, קומט א מאל אין דער הויפטשטאט פון דער בונדעס-רעגירונג אויף אן אינטערוויו צו א מיניסטער. נאכן קורצן און זאכלעכן שמועס מיטן שווייצארישן מלוכה-מאן האט נאך דער יידישער עסקן גענוג צייט ביז צו דער באן צוריק קיין זשענעווע. דאס קוקן אין בערן אויף די דריי בארגשפיצן, מענך, אייגער און יונגפרוי, האט אים שוין צוגעגעסן ווי א ביטערע ציבעלע. שטאט ער אפ א וויזיט אין דער פוסטער קרעטשמע, ווי ער רופט דעם יודאאיסטישן אפטייל, און דרייט זיך דארט ארום, די הענט פארלייגט א הינטער. ער באטראכט אין די בייכיקע באנלאזע אלמערס די פילשפראכיקע יידישע ענציקלאפעדיעס, ווערטערביכער און קאנקארדאנציעס, געבונדן אין שווארצן און ברוינעם לעדער מיט גאלד-געלייזטע אותיות. דערנאך קוקט דער אורח אויף די גרויסע וואנט-פאטאגראפיעס פון בארימטע ראבינערס אין שווייץ, אין דייטשלאנד, אין ענגלאנד און פראנקרייך. די ראבינערס, שוין לאנג פארשטארבענע און פארגעסענע, זיינען אנגעטאן פאראדנע. א טייל טראגן הויכע שטייפע האלדקראגנס, אנדערע טראגן שניי-ווייסע קרויזן אדער שלייפעלעך. און אלע זיינען זיי אנגעטאן אין לאנגע שווארצע מאנטלען. זייערע הויכע ברייטע יארמלקעס פירקאנטיקע, זעקסקאנטיקע, אכטקאנטיקע, און אויך זייערע צוגעשארענע בערדלעך זיינען פארש-ארמיקע, שפיציקע, רונדע און קיילעכדיקע.

דער וועלט-דירעקטאר פון יידישן וועלט-צענטער אין זשענעווע פאר ארבעט צי פאר געזונט; פאר יידישער פאליטיק כלפי פנים אדער יידישער פאליטיק כלפי חוץ — ער האט א פאר קליינינקע וואנצעלעך; און בעת ער צעשמייכלט זיך מיט זיין ברייט רעדנעריש מויל, זעט עס אויס ווי ביידע וואנצעלעך וואלטן אוועקגעוואנדערט צו זיינע ביידע אויערן און זיך דארט איינגעהאנגען ווי אויר-רינגלעך. מער ווי אויף די אנדערע געמאלענע פארטרעטן און פאטאגראפיעס קוקט דער וועלט-דירעקטאר לאנג און שפאטיש אויף די צוויי בילדער פון די צוויי גרויסע געלערנטע פון 'דאס וויסנשאפט דעם יודענטומס' צונץ און גייגער. פאר וואס טראגן אט די צוויי אזעלכע לאנגע לאקנס ווי ווייבער און דיכטערס? — ווילט זיך דעם אורח פרעגן. נאר ער האט ניט ביי וועמען צו פרעגן. דער איינציקער וואס געפינט זיך אין זעלבן ביבליאטעק-זאל איז דער ביבליאטעקאר, א געוויסער דאקטאר קאצענעלנבויגן, א מרוק, א וואלקולאק, א פינצטערער נפש וואס זיצט הינטער זיין אפצאמונג און הייבט אפילו די אויגן ניט אויף. ערשט ווען דער נייגעריקער גאסט גייט אוועק, הייבט נפתלי-הערץ אויף דעם קאפ און אטעמט אפ לייכטער. לעצטנס האט זיך אים געגלוסט דאכטן אז יעדער אריינגעקומענער האט פאר אים א גרוס פון זיינע מאטע-מאמע אדער פון דער שוועסטער. אבער א קורצע צייט שפעטער האט נפתלי-הערץ קאצענעלנבויגן שוין אליין געוואלט אנטלויפן פון ווייב און זון צו זיין משפחה קיין פוילן.

זיין מרה-שחורהדיק שווייגן אין שטוב האט אלעמען איבערגעוועלטיקט. אנאליזע האט ניט געלאכט, קארל האט ניט געשטיפט. קאצענעלנבויגן האט געפילט אז אויך ווען ער גייט אוועק צו דער ארבעט, לאזט ער אין שטוב איבער א געדיכט שווייגן און דאס ווייב מיטן זון האבן אים דערפאר פיינט. זיין ביזע שטומעניש בלייבט ליגן ווי פארטייצטע שאטנס אין די טונקעלע שטובווינקלען און קיין שום ליכט גרייכט ניט אהינצו די שאטנס צו פארטרייבן. ער האט לסוף זיך אליין פיינט באקומען; וואס וויל ער איינגעלעבט פון ווייב מיטן זון? זיינען זיי דען שולדיק וואס ער ציטערט אז מאטע-מאמע זאלן זיך ניט דערוויסן וועגן זיין קריסטלעכער פאמיליע? פונדעסטוועגן האט ער מיט זיין פינצטערער שטימונג אויף ווייטער אנגעשטעקט אנאליזען און געפילט אז זי שטיקט זיך מיט אים ווי איר וואלט אריין טרוקן זאמד אין קעל.

אבער נאר אומגעריכט האט אנאליזע גענומען די שטוב פארהילכן מיט איר געלעכטער. זי באגלייט דעם מאן ארויס אין דער פרי צו דער ארבעט און באגעגנט אים פאר נאכט ווען ער קומט צוריק — מיט א געלעכטער. און ס'איז ניט קיין לאכן פון א זאך וואס איז קאמיש; מען זעט אז זי לאכט סתם אזוי פון פרייד, זי איז מיט עפעס איבער גליקלעך. נפתלי-הערץ איז פארוואונדערט. ער ווייס ניט פון וואס אנאליזע באכאטשעט אזוי און פרעגט זי פאר וואס איז איר אזוי גוט אויפן הארצן. גיט זי זיך פלינק און קאקעטיש א דריי-אויס צו אים מיט איר רונדן צוזאקסענעם אויסגעפילטן הינטן און לאכט ווייטער. א באגליקטע מיט א סוד וואס בלויז זי ווייס. באלד גיט זי זיך ווידער א דריי-אויס צו אים מיט איר ראזלער-דערפרישט פנים און מיט צעשפרייטע צעקוועלטע ליפן איבער די נאך יונגטלעכע ציין, די זיבן און דרייסיק יעריקע. און אויך ווען זי לאכט ניט, שמייכלען אירע אויגן מיט א פארשייטן גלי פון טריאומף און געשטילטער נקמה.

צוגעוואוינט אז דער מאן קען גארניט פארריכטן אין דער בעל-הבתישקייט, ווי דאס קען יעדער שווייצער, האט אנאליזע געדונגען א טאפעט-קלעפער וואס זאל ארויפרייסן די אלטע אפגעבליאקעוועטע אבאיעס און אויפקלעפן נייע. אט דער שפאלירער — א שלאנקער הויכוואקסיקער מאן, א שווארצהאריקער, א לייכטזיניקער, מיט א פאר לעבעדיקע קלוגע אויגן און מיט א זיס פלאפלעריש מויל — האט געהייסן לואידזשי מארטיני, האט געשטאמט פון א דארף אין טעסינער טאל, אין דער איטאליענישער שווייץ. און איז געווען א מייסטער אין זיין פאך. דערצו נאך א דערציילער פון פריילעכע געשיכטעס און העלדנטאטן פון סיציליער רויבער-באנדעס וואס העלפן ניט-באדערפטיקע. אנגעטאן אין אן ארבעטס-פארטעך פון בלויען שטאף, איז ער געשטאנען אויף א לייטערל, קונציק אויסגעפייפט און אונטערגעזונגען אריעס פון איטאליענישע אפערעס און געארבעט. צוגעהאלפן האט אים אנאליזע. זי האט זיך געדרייט ארום לייטערל און אים דערלאנגט די ראלן טאפעטן.

דער שפאלירער האט געמאסטן די ווענט, געשארן די טאפעטן, און ביים קלעפן די אפגעלאכט פון שלעכטן געשמאק פון די דעקאראטארן אין דער דייטשישער שווייץ; וואו נאר א הויז אין די דייטשישע קאנטאנען, זיינען די טאפעטן שווארץ-געקעסטלט אויף א ברוינעם צי רויטן הינטערגרונט, ווי געברענטע ציגל ערשט פון פאבריק ארויס. אנדערע טאפעטן זיינען מיט ברייטע האריזאנטאלע און ווערטיקאלע ליניעס אויף א גרינעם הינטערגרונט, ווי א

פֿאַרקראַטשעוועטע תּפֿיסה. אין אַ הויז מיט לעבעדיקע מענטשן דאַרפֿן אויך די געמעלן אויף די ווענט רופֿן צום לעבן. שוין זײַנען טאַפּעטן באַמאָלענע מיט גערטנער און גאָלדענע פּאַווע צווישן גרינע פֿלאַנצן. און אַ קיך דאַרפֿן הענגען אַבאָיעס מיט אַטראַפּעס פֿון פֿיש. ס'לעבט זיך גאָר אַנדערש אין אַ אַטמאָספֿער מיט געמעלן פֿון רויטע רויזן, בלויע און ווײַסע ליליעס, טולפּאַנען און בריזאַנטעמעס.

ווײַל נפֿתּלי־הערץ האָט פֿון זיך ניט געיאָגט דעם משונהדיקן געדאַנק, האָט זיך אים פֿאַרט איטלעך מאָל געדאַכט דאָס װעלכע אַז בעת דער טאַפּעטן־קלעפּער רעדט, קוקט אויף אים אַנאַליזע מיט אַזאַ גאָטסמאַרטיקן און פֿאַרגלאָצטן אויסזען ווי די מאַריע קוקט אַרויף צו יעזוסן אויפֿן קרייַץ. אומגעריכט צעלאַכט זי זיך און מען זעט אַז דאָס איז בלויז פֿון גליק וואָס זי שטייט לעבן טאַפּעטן־קלעפּער און ער הערט ניט אויף פּלאַפּלען, פֿײַפֿן, אונטערזינגען. אַפֿילו נאָך דעם ווי דער בעל־מלאָכה גייט אַוועק, לאַכט זי נאָך אַלץ מיט אַ פּויערישער געזונטקייט. געשײַט און פֿאַרשײַט, מיט אַן איבערבראָך פֿון פֿרייד, ווי איר יוגנט וואָלט צוריקגעקומען, און מיט אַ ניצחון, ווי זי וואָלט זיך אָפּגענומען פֿאַר אַלע פֿאַרלאָרענע יאָרן מיטן 'העט ראַבינער'.

קאַצענעלנבויגן איז אַוועק צו דער אַרבעט פֿאַר פֿרי, ער זאָל ניט דאַרפֿן באַגעגענען מיטן טאַפּעטן־קלעפּער. אויפֿן וועג צו דער ביבליאָטעק האָט ער געטראַכט פֿון זײַן קאַרל וואָס וואַרט ניט ווינציקער ווי אַנאַליזע, אַז ער, דער מרוק און פֿרעמד־געבליבענער יודע, זאָל שוין אַוועק צו זײַנע יודאַאיסטישע ביכער אַז ס'זאָל קומען דער טאַפּעטן־קלעפּער. אין שטוב זאָל ווערן ליכטיקער און פֿריילעכער. דער אַרבעטער איז שוין אַוודאי געקומען און קאַרל קוקט אויף אים ווי אויף אײנעם וואָס וואָלט אים געקענט זײַן אַ גוטער טאַטע. איצט בײַסט ער צו, דער איטאַליעניש־שווייצער, אײדער ער שטעלט זיך אַרבעטן. אָט דער לואידזשי מאַרטיני האָט ליב גערייכערטע און געפּרעגלטע פֿיש. בײַם עסן באַנוצט ער זיך מיטן גאָפּל אַזוי געשיקט, אַז דער ווײַסער רוקנביין פֿון פֿיש בלײַבט גאַנץ, אַ ביינדעלע ברעכט זיך ניט איבער. און אַנאַליזע איז אַנטציקט וואָס דער טאַפּעטן־קלעפּער האָט בײַם טיש בעסערע מאַניערן פֿון דאָקטאָר פֿילאָסאָפֿיע קאַצענעלנבויגן.

ער זאָל זיך ניט דאַרפֿן מיט קײנעם באַגריסן, איז נפֿתּלי־הערץ געגאַנגען דורך די קאָרידאָרן מיט אַן אַראָפּגעלאָזטן קאָפּ, ביז ער איז אַרײַן אין זײַן ביבליאָטעק־אָפּטייל און זיך דערפֿרייט וואָס דער לײענזאַל פּוסטעוועט. ניטאָ הײַנט קײן פֿאַרבלאָנדזשעטע נײַגעריקע און ער דאַרף מיט קײנעם ניט שמועסן. ניט צו טראַכטן פֿון ווײַב און דעם אַרבעטער, האָט ער זיך מיט אַ מאָל אַ כאַפּ געטאָן: איצט איז די ריכטיקע צײַט ער זאָל זיך צוריקנעמען צו זײַן שטודיום וועגן די ייִדישע מקורות פֿון שפּינאָזאַס פֿילאָסאָפֿיע. בעת ער האָט פֿאַרטיידיקט זײַן דאָקטאָר־דיסערטאַציע אויף אָט דער טעמע איז ער דאָך געווען זיכער אַז מיט דער צײַט וועט פֿון דעם אַרויסוואַקסן אַ גרויס ווערק. נאָר אַנשטאָט לערנען און שרײַבן, איז ער פֿאַרפּעסטעט געוואָרן מיטן חזיר־פּעטס פֿון דער גויאישער סבֿיבֿה וואו ער איז אַרײַנגעפֿאַלן. קאַצענעלנבויגן האָט אַרויסגענומען פֿון שופֿלאָד אין זײַן ביוראָ דעם שפּינאָזאַ־מאַנוסקריפּט און אים גענומען בלעטערן. ער האָט אָבער קוים פֿאַרשטאַנען וואָס ער לײענט. האָט ער אַ הייב־אויף געטאָן דעם קאָפּ אויף די דיקע בענדער פֿון די ייִדישע ענציקלאָפּעדיעס און תּנ״ך־קאָנקאָרדאַנציעס אין די באַגלעזערטע אַלמערס און זיי האָבן אים אויסגעזען — פֿאַרשטיינערטע טשערעפּאַכעס. נפֿתּלי־הערץ האָט פֿאַרמאַכט די אויגן און אָנגעשטרענגט געטראַכט וואָס ס'קומט איצט פֿאָר בײַ אים אין שטוב:

קאַרל איז שוין געווען אַוועק אין שול, דער אויסגעוואַקסענער שײגעץ זײַנער פֿאַרברענגט שוין אַלײן מיט מיידן. פֿאַרשטייט ער אַז די מאַמע און דער לואידזשי מאַרטיני וועלן ניט אָפּקומען מיט פּלאַפּלען. קאַרל איז אַזוי שטאַרק אָנגעשטעקט מיט דער שׂינאה פֿון זײַנע פֿעטערס צום טאַטן, אַז ער וועט זיך אַפֿילו פֿרייען וואָס די מאַמע פֿאַרברענגט מיט אַן אַנדערן. איצט איז אַנאַליזע מיטן איטאַליענער אַלײן און זי לאַכט. ער האָט זי געוויס צוגעשטופּט צו דער קאַנאַפּע און אַנידערגעלייגט. זי איז נאָך מיט בײדע לאַנגע שטאַרקע פֿיס אָנגעשפּאַרט אויפֿן דיל, בלויז דאָס קלייד איז איר פֿאַרשאַרצט איבער די קני. זי לאָזט אים נאָך ניט צו גאָר נאָענט צו זיך. נאָר זי שטופּט אים אויך ניט אָפּ. זי לאָזט אים נאָך ניט פֿאַרהייבן איר קלייד העכער. דאָך לאָזט זי אים באַטראַכטן און זיך אַנטציקן מיט אירע פֿיס און היפֿטן און די אָנגעצויגענע זאָקן ביז צום בײַכפּאַסיק. ער טאַפּט און זי לאַכט. נײן, מיט גוואַלד וועט ער זי ניט קענען נעמען! זי איז שטאַרק ווי אַ לײבּיצע און וויל אים נאָך אָנמאַטערן. אַוודאי קען דער לואידזשי מאַרטיני מיט איר חתונה האָבן. ער איז דאָך ניט קײן באַווײַבטער. אָבער אַ מאַן אַ טאַפּעטן־קלעפּער אַנשטאָט אַ דאָקטאָר פֿילאָסאָפֿיע איז פֿאַר איר ניט קײן כּבֿוד. פֿאַרברענגען מיט אים איז זי פֿונדעסטוועגן יאָ גרייט. נאָר זאָל ער ניט מיינען אַז ער קען זי אַזוי לײַכט נעמען! ער פֿאַרגראָבט שוין זײַן קאָפּ אין איר הויכן בוזעם, דו זע נאָר ווי זי לאָזט אים אַרויסנעמען און האַלטן אין זײַן ברייטער בעל־מלאָכהשער דלאָניע אײנע פֿון אירע גרויסע קײַלעכדיקע קילע בריסט און פֿאַרגראָבן אין איר ברוסט זײַן חזירישן פּיסק! זי וויל ער זאָל זען אַז אירע בריסט זײַנען נאָך שטײַף ווי בײַ אַ יונג מיידל. באַלד־באַלד וועט זי זיך פֿאַר אים נעמען רײַסן מיט אירע שטאַרקע בײַכמוסקולן.

נפֿתּלי־הערץ האָט דערפֿילט ווי די אָדערן אויף זײַנע שלייפֿן האָבן זיך אָנגעבלאָזן און טראָפּנס שווייס קאַפּען אים פֿון שטערן אויפֿן פּנים. ער האָט אויסגעטאָן די פּענסנע זיך אַרומצואווישן דעם שווייס. זי צוריק אָנגעטאָן און געקוקט אויף די וואַנטפּאָרטרעטן פֿון די געלערנטע: וואָלטן די געקענט שרײַבן גרויסע ווערק ווען זיי טראַכטן בעת־מעשׂה אַז זייער ווײַב וואַלגערט זיך מיט אַ געליבטן? די האָבן חתונה געהאַט מיט זייער גלײַכן, האָבן זיי אויף זיך אַלײן ניט געבראַכט קײן חורבן. קאַצענעלנבויגן האָט אויסגעדרייט דעם קאָפּ צום פֿענצטער און געוואָלט קוקן אויף די דרײַ באַרגשפּיצן פֿון בערנער אָבערלאַנד. ער האָט אָפֿט מאָל אַזוי לאַנג אַהינצו געקוקט, ביז ער האָט דערפֿילט אַז די גליווערניש פֿון די גלעטשערס גייט אים אַרײַן אין מוח און פֿרירט אים זײַנע מחשבֿות. נאָר דאָס מאָל האָבן די באַרגשפּיצן געהויערט פֿאַרוואָלקנטע ווי דערצאָרנטע אָפּגעטער.

און וואו האַלט עס איצט צווישן איר און דעם לואידזשי מאַרטיני? ער שטייט נאָך אויפֿן לייטערל און אַרבעט אָדער ער ליגט שוין בײַ איר? נפֿתּלי־הערץ האָט זיך אַ ריס געטאָן צום אַרויסגאַנג און איז אין געדאַנק דורכגעלאָפֿן דעם וועג ביז צו זײַן הויז. גיכער! גיכער! ער וועט נאָך באַוויזן קומען אײדער די צוויי חיות פֿאַרן זיך און דעם טאַפּעטן־קלעפּער שפּאַלטן דעם קאָפּ! נאָר גלײַך ווי ער איז דערלאָפֿן צום אַרויסגאַנג האָט ער גענומען גיין צוריק דורכן לײענזאַל. נײן, פֿון טאַטן דעם רבֿ האָט ער ניט געירשנט אַ כּוח און ווילדקייט פֿאַר אַזעלכע אײַפֿערזוכט־סצענעס. איצט רעדט זי מיטן ליובאַזניק וועגן איר מאַן דעם 'העט ראַבינער' און בײדע לאַכן.

קאַצענעלנבויגן איז צוריק געקומען אַהיים גאַנץ שפּעט, ניט צו טרעפֿן דעם אַרבעטער. אַנאַליזע האָט געהאַט אַ שטרענג און ערנסט אויסזען וואָס האָט אין איינבליק צעטריבן דעם מאַנס אַלע חשדים: געוויס האָט דער בעל־מלאָכה געפּרוּווט ווערן מיט איר פֿרעך און זי האָט אים געוויזן זײַן אָרט. נפֿתּלי־הערץ האָט אויס אַ ציטער געטאָן פֿון פֿרייד און אים איז געוואָרן לײַכט אין קאָפּ, אין האַרץ, אין־די פֿיס. ער האָט זיך אָבער אָנגעשטרענגט ניט אַרויסצואווײַזן קײן שום ענדערונג אין באַנעמונג, און בײַם עסן זיך איבער־געשמועסט מיטן ווײַב, ווי דאָס רעגלמעסיקע טיקטאַקן פֿון צוויי וואַנטזייגערס. אָבער ווען קאַרל איז געקומען פֿון גאַס אַ צעפֿלאַמטער, עפּעס דערציילט און די מאַמע האָט זיך צעלאַכט, האָט נפֿתּלי־הערץ ווידער דערפֿילט אַז ס'בלאָזן

זיך אים אַז די אָדערן אויף די שלייפן. ער האָט אין איר געלעבטער דערהערט די אָנגעוועטיקסטע גלוסטעניש פון אַ באַפרידיקטער פרוי וואָס חוזקט פון מאַן מיט די הערנער. ס'איז משונהדיק, האָט ער געטראַכט. ער האָט דאָך צו אָנאַליזען מער ניט קיין חשק. טיף אין האַרצן האָט ער זי אַפילו פֿײַנט. איז מאַר וואָס איז ער משוגע־איפּערזיכטיק? ער איז אויך מודה אַז זי האָט איבער גענוג גערעכטע סיבות אים צו פֿאַרדאָסן. דאָך שפּאַלט זיך אים דער מוח בײַם פֿאַרדאַכט אַז זי האָט עס שוין געטאָן אָדער קלײַבט זיך עס טאָן. נפתלי־הערץ איז געזעסן אין אַ טיפן שטול, אַרײַנגעקוקט אין אַ צײַטונג און ווי פֿאַרבײַגייענדיק אַ פֿרעג געטאָן, ווי לאַנג דער איטאַליענער וועט נאָך האָבן אַרבעט בײַם קלעפּן די טאַפּעטן.

„ער איז אויך אַ סטאָליער און וועט בײַ אונדז האָבן נאָך גענוג אַרבעט. דו קענסט דאָך ניט פֿאַרריכטן קיין אַלמערס און טירן. די טרעפּ און דעם באַלקאָן. אַלץ איז שטוב איז שטאַרק פֿאַרנאַכלעסיקט." האָט דאָס ווײַב געענטפֿערט און דער מאַן האָט ווײַטער געלאָזן געבלעטערט די צײַטונג.

ער האָט זיך פֿאָרגעשטעלט מיט די גרויסע פֿאַפּירענע ווײַטן. אַנאַליזע זאָל ניט זען ווי זײַנע ווייען, ליפּן און הענט ציטערן אים. וועל איך טאָג־אײַן טאָג־אויס זיצן אין מײַן באַגראָבעניש אין ביבליאָטעק און שווידערן וואָס אין שטוב קומט פֿאָר? „צדיק הוא השם כי פיהו מריתי!" האָט אין אים אַ וויין געטאָן אַ פֿאַרגעסענער פּסוק. דעם טאַטנס בעלי־בתים אין שטעטל טראַכטן בעווים אַז זייער רב מוז זײַן אַ באַהאַלטענער גולן, אויב דער עלטסטער זון איז פֿון אים אַנטלאָפֿן און וויל אים מער ניט קענען. און אַז אַנאַליזע וועט ווי ער באַצים זיך צו זײַנע עלטערן, מעג זי דאָך אים פֿאַראַכטן און ברענגען אין שטוב אַרײַן אַ געליבטן. איך וועל גלײַך שרײַבן טילצן אַז איר מאַן דאַרף ניט קומען מיך זוכן אין דער שוויץ. איך קום אויף די זומער־וואַקאַציעס צו טאַטע־מאַמע קיין מאַרעדאַליע און אויך צו איר.

אַנאַליזע האָט זיך ניט פֿאַרוואונדערט פֿון מאַנס אומגעריכטן באַשלוס צו פֿאָרן קיין פּוילן צו זײַן מישפּחה. זי האָט אים בלויז געפֿרעגט צי ס'איז דאָ ווער ס'זאָל אים פֿאַרבײַטן אין ביבליאָטעק. יעדער קען אים פֿאַרבײַטן, האָט ער געענטפֿערט. אין ייִדישן ביכער־אָפּטייל קומען לעצטנס אַזוי ווייניק באַזוכערס אַז ס'איז ניטאָ וואָס זיך צו זאָרגן. „יעדער קען מיך פֿאַרבײַטן," האָט ער איבערגעחזרט מיט אַ טונקעלן פֿילאָזאָפֿישן שמייכל. נאָר אַנאַליזען איז זעט אים באַרגים אײַנגעפֿאַלן אַז ער איז עפּעס אויסן מיט זײַנע רייד און זי האָט אים בעלאָזט אַרײַנקוקן אין דער רואיקער גרינלעך־בלאָער טיף פֿון אירע אויגן, ווי אין אַ טיפֿער קאַלטער אָזערע וואו מען זעט ניט קיין גרונט.

5

פֿון דרויסן האָט דער מאַרעדאַליער בית־הרב אויסגעזען ווי מיט יאָרן צוריק. דאָס חנוכה־לעמפּל מיט די צווײ לײַבעלעך איז נאָך אַלץ געשטאַנען אין פֿענצטער פֿון בית־דין־שטוב און אַרויסגעקוקט אין גאַס. די אַלטע ווערבעס בײַם רבס הויז האָבן נאָך אַלץ געדובנט מיט די געדיכט־באַבלעטערטע צווײַגן. דער מאַכיקער משופּעדיקער דאַך האָט זיך נאָך נידעריקער אַראָפּגערוקט איבער די פֿענצטערס, געגליכן צו אַ זקן וואָס איז אין בית־מדרש אײַנגעשלאָפֿן אויף זײַן שטענדער און די יאַרמלקע רוקט זיך אים אַראָפּ ביז איבער די אויגן.

אין די אַמאָליקע יאָרן, בעת אין שטוב האָבן זיך געפֿונען אַלע קינדער, זײַנען אַ טייל פֿענצטערס צײַטנווײַז געווען פֿאַרמאַכט ביז האַלבן טאָג כּדי אַ סימן אַז די קינדער שלאָפֿן נאָך. אָדער אַז זיי ווילן מער קיינעם ניט זען און הערן. אַזוי האָט דאָס לעבן אין קליינעם שטעטל זיך זיי צוגעגעבן. נאָר זינט די קינדער זײַנען זיך צעפֿאָרן, שטייען די פֿענצטערס אין רבס הויז ניט קיין פֿאַרלאָזנטע. [blank] הויערט אין די שויבן אַ בלאָסע אָפּשײַן פֿון ווײַטן הימלבלוי. פֿאַר נאַכט פֿינקלט אין די שויבן שקיעה־גאָלד געמישט מיט אַ קאָליר פֿון גרינלעכן שימל וואָס איז אײַנגעגעסן אין בראָנדזענע לײַכטער און שפּעט אין אָוונט גליווערט אין די פֿענצטערס אַ סינצטערניש. בלויז אין געלבלעכער ליכטשטרײַף פֿויזעט דורך דער חושכניש פֿאַר אַ סימן אַז אין אַ ווײַטן הינטערשטן חדר שלאָפֿן נאָך ניט דער רב און די רביצן.

איצט, אין זומערדיקן פֿרימאָרגן, איז דער רב נאָך ניט צוריקגעקומען פֿון דאַווענען און די רביצן הענעלע שמועסט מיטן זון פֿון אויסלאַנד. נפתלי־הערץ זיצט אויף דער קאַנאַפּע בײַ דער וואַנט און צוגערוקט צו אים אין אַ טיפֿן שטול זיצט די מאַמע. הענעלע איז אָנגעטאָן אין אַ ברייט טונקל־בלוי סאַמעט קלייד מיט פֿעלדעלער און אין גרויסן שווערן שבתדיקן פּאַרוק, וואָס די טראָגט לכבוד דעם גאַסט די גאַנצע וואָך זינט ער איז געקומען. ניט מער צו זײַן דעם טאַטן, האָט נפתלי־הערץ שוין זיבן טעג זיך ניט דערווידערט און דעם אין וואַנטשפּיגל קענען איבער וואָס פֿאַר אַ גרויע שטעכיקע באָרד ס'וואַקסט אים צווישן די שאַרפֿע קנייטשן פֿון זײַן דאַר פּנים. ער קוקט אויפֿן זילבערנעם האָרבינגל וואָס פֿאַלט אים אַרויס פֿון אונטערן קאַפּעליוש און נעמט אויסקנאַקן די לאַנגע קנאָכיקע פֿינגער. „אין דרויסן איז תמוז, האַלבער טאָג, נאָר דאָ אין זאַל איז בין־השמשות," מורמלט ער צו זיך און ווענדט זיך הויך צו דער מאַמען.

„אַ מאָל זײַנען אין דײַן גרינסגאָרטן אין הויף געוואַקסן רויטע רעטעכלעך, גרינע ציבעלע [blank] פֿון אַ ווײַנקאַליר און יונגינקע קאַרטאָפֿעלעך מיט אַ ראָזעלכן שאָלעכץ. איצט איז דײַן גרינסגאָרטן פֿאַרוואַקסן מיט קראָפּעווע־בלעטער. מיט שטעכלקעס און ווילדע גראָזן. אַ מאָל האָסטו געהאַט אַ שמאָל מיט אַ בהמה און אַליין אויסגעשלאָגן פּוטער. סמעטענע. איצט האַלטסטו אַפֿילו קיין עופֿות ניט."

די מאַרעדאַליער רביצין שאָקלט פֿאַמעלעך מיט איר קליין קעפּל אונטער איר גרויסן שווערן פּאַרוק, מיט די דראָבנינקע פֿינגערלעך גלעט זי אויס די פֿעלדעלער פֿון איר קלייד און בייגט זיך אַרויס פֿון שטול ענטפֿערן דעם זון.

„ס'ליגט מיר מער ניט אין זינען. די לעצטע יאָרן גייט דער טאַטע אַרום אַ פֿאַרדריקטער איבער די קינדער. זאָל איך נאָך פֿאַרזעצן גרינס אין גאָרטן, האַלטן אַ בהמה און אויסשלאָגן מילכיקס? דו גיסט זיך דען אַז אַ חשבון היפּל מיר האָבן איבערגעלעבט און איבערגעטראַכט וועגן דיר? איך פֿאַרשטיי נאָך אַלץ ניט פֿאַר וואָס דו האָסט אַזאַ לאַנגע צײַט ניט געלאָזט הערן פֿון זיך. און דער טאַטע פֿאַרשטייט עס אויך ניט." אַ מינוט שווײַגט די רביצן אַ פֿאַראומערטע, באַלד צעשמייכלט זיך איר גערונצלט פּנים און אירע אויגן לאַכן. „ווען דו רעדסט צו מיר, מײַן זון, שרײַסטו ווי צו אַ פֿרעמדער טויבער ייִדענע." און צום ווײַטן מאָל פֿאַרענדיקט די מאַמע מיט דער זעלבער פֿראַגע. „אַזוי שטאַרק איז זי פֿאַרנומען, דאָס ווײַב דײַנס, אַז זי האָט בשום אופֿן ניט געקענט מיט דיר מיטפֿאָרן?"

„יאָ, אַזוי שטאַרק איז זי פֿאַרנומען, אידאַ," און נפתלי־הערץ דערציילט שוין אויך צום ווײַטן מאָל אַז זײַן ווײַב פֿירט אַן מיטן גאַנצן קאָנטאָר און מיט דער בוכהאַלטעריע. אַז זי באַשטעלט אין די פֿאַרשידענע פֿאַבריקן די טײַלן פֿאַר די ווייגערס. אַז זי פֿאַרהאַנדלט מיט דער אייגענער פֿאַבריק וואו מען שטעלט די טײַלן צונויף, זי פֿאַרהאַנדלט אויך מיט די פֿירמעס אין אויסלאַנד און מיט די סוחרים פֿון דער פֿרעמד וואָס קומען [blank] אײַנקויפֿן סחורה. וואָס אַמער נפתלי־הערץ מוז איבערחזרן דעם זעלבן ליגן, אַלץ אַמער שלאָגט אים אַרויס אַ שווייס אויפֿן שטערן. פֿאַרן אַרויספֿאָרן פֿון בערן איז ער אַפֿילו ניט אַרויף צו דער מישפּחה נײַפֿילד זיך געזעגענען. איצט האָט ער זיי באַראַטעט אַרויסגעטאָן פֿון געדעכעניש, ווי ווינטער־מלבושים פֿון באַסטאַליין. אין בראָקן שקרים פֿון זײַן פֿאַמיליע־לעבן מיט אַ פֿרוי וואָס ניט ער און ניט זי האָבן קיין מאָל צו־ענגנס געטראַכט וועגן חתונה האָבן.

„זוי באַלד דײַן ווײַב איז פֿאַרנומען מיט אַזעלכע גרויסע געשעפֿטן, בימסו דאָך אַ ייִד אַ גביר. פֿאַר וואָס זשע ליגט אויף דיר אַזאַ אומעט?" פֿרעגט די מאַמע און דער זון שטרענגט זיך אָן צו ענטפֿערן מיט אַ פֿריילעך קול: ער איז לחלוטין ניט אומעטיק, ער איז נאָר פֿאַרטראַכט . . . דער אמת איז אַז ס'איז אים יאָ אומעטיק. ער האָט שטענדיק געחלומט צו טרעפֿן די זעלבע מאַרעדאַליע וואָס ער האָט איבערגעלאָזט. ער האָט טאַקע געוווּסט אַז בעת דער מילחמה האָבן אין שטעטל געבושעוועט די רוסן, די דײַטשן, די באָלשעוויקעס און לסוף די פּאָליאַקן. דאָך האָט ער זיך ניט פֿאָרגעשטעלט

אַז ס'וועלן פֿעלן אַזוי פֿיל בעלי־בתּים. גאַנצע געסלעך מיט ייִדן. די מאַמע מעג אויך וויסן דעם אמת אַז ער איז גאָרניט אַזוי רײַך ווי זי מיינט. די ווײַנער־פֿאַבריק געהערט אויך צו זײַן שווער מיט איר ייִנגערער טאָכטער זשאַנעט. אַט די זשאַנעט טוט יאָרן לאַנג גאָרניט און נעמט פֿון אַלעם פּאָרטיק.

„און פֿאַר וואָס הייסט דײַן זון קאַרל?" לאָזט זיך די מאַמע ניט פֿאַררײדן מיט בבא־מעשׂיות וועגן דער שוויגער און שוועגערין זשאַנעט. „קאַרל איז דען אַ ייִדישער נאָמען?".

„קאַרל איז פֿון קלמן. מײַן פֿאַרשטאָרבענער שווער האָט געהייסן ר' קלמן. די ייִדן אין אײַזלאַנד פֿאַרגויאישן זייערע נעמען."

בײַ די נײַפֿילדס אין שטוב זײַנען בכלל ניט געווען קיין קינדער. איז אין ערשטן אויגנבליק האָט נפֿתּלי־הערץ ניט געקענט צוטראַכטן קיין אַנדער נאָמען, און אין דער צווייטער רגע האָט זיך אים ניט געוואָלט פֿאַרלייקענען דעם אמתן נאָמען פֿון זון — האָט ער די עלטערן אַ זאָג געטאָן אַז זײַן זון הייסט קאַרל. אָבער פֿון אָפּנאַרן די מאַמע אַז זײַן ניט־געמלטער קאַרל איז אַ נאָמען נאָך אַ ייִדן ר' קלמן דערפֿילט ער ווידער אַ שווייס אויפֿן שטערן. אויך די ליכטעלעכן און שאָטנס פֿון די צווײַגן אויף די גאָרדינען שפּרינגען אום ווי זיי וואָלטן אים נאָכגעקרימט און אויסגעחוזקט אויף אַ משונהדיק שטום לשון וואָס ער איז אַזאַ עלנטער ליגנער.

„און זי פֿירט טאַקע אַ ייִדישע שטוב, דײַן ווײַב? היט כּשרות, שבת און גייט אין מקווה?" האָט די רביצין הענעלע ווייטער געפֿאָרשט בײַם זון.

„איך האָב ניט געזאָגט אַז מײַן ווײַב היט כּשרות און שבת," האָט דער גאַסט געענטפֿערט פֿאַמעלעך און נעגלעט דעם ברוינעם איבערצי פֿון דער קאָנאַפּע וואו ער איז געזעסן. און פֿאַר וואָס פֿרעגט אים ניט דער טאַטע צי זײַן ווײַב היט ייִדישקייט? איז דאָך אַ סימן אַז דער טאַטע שמייסט זיך קעפּס אַז . . . און נפֿתּלי־הערץ האָט געטאָן אַ שפּרונג־אויף פֿון דער קאָנאַפּע. „איך האָב ניט געזאָגט אַז מײַן ווײַב איז אַ פֿרומע, איך האָב נאָר געזאָגט אַז זי איז אַ ייִדישע."

„שאַ, שאַ, שרײַ ניט אַזוי. פֿאַר וואָס שרײַסטו?" האָט די מאַמע אַרויפֿגעקוקט צום זון מיט צעמישטע בליקן און אים גענומען ציען בײַם אַרבל, ביז ער האָט זיך צוריק אַראָפּגעזעצט אויף דער קאָנאַפּע. „צי דײַן ווײַב איז אַ ייִדישע פֿרעג איך דאָך ניט. וואָס דען קען זי זײַן, אַ גויע, חס וחלילה?" האָט הענעלע געשמייכלט מיט אַלע קנייטשעלעך פֿון אירע באַקן. „דיך גופֿא פֿרעגט דער טאַטע גאָרניט, נאָר מיך האַלט ער און אין מוטשען איך זאָל בײַ דיר דערגיין וואָס פֿאַר אַ שטוב בײַ דיר פֿירט זיך. אַליין פֿאַרשטייסטו עס ניט?"

הייסט עס אַז דער טאַטע שמייסט זיך גאָרניט אָן, האָט דער גאַסט לײַכטער אָפּגעאָטעמט, אויסגעטאָן די הוט און זיך געווישט דעם שווייס פֿון שטערן. „ווייסט, מאַמע? איך קלער שוין מאָרגן פֿאָרן צו טילצען." ער האָט געוואָלט נאָך עפּעס זאָגן, נאָר אין דער רגע האָט די מאַמע זיך אויפֿגעהויבן פֿון שטול און אים אָנגעטאָן זײַן קאַפּעליוש.

„דער טאַטע גייט, זיץ ניט מיטן הוילן קאָפּ."

ר' שלום־שכנא שטייט און גייט נאָך אַלץ אָן אויסגעגלײַכטער, מיט שמאָלע אַקסל און אַ דינעם פּראָפֿיל, נאָר זײַנע באַקנבערד זײַנען שוין אין גאַנצן ווײַס. ער איז היינט אָנגעטאָן אין שבתדיקן סירדוט, און אַ פֿרישׂ איבערהעמד מיט אַ ווייך קרעגעלע, און אַ שניפּס. טראָגט אַ ווייכע ברייטע הוט און אָפּגעפּוצטע קאַמאַשן. דער רב איז היינט גלײַך נאָכן דאַווענען אַוועק אויף אַ שׂימחה בײַ אַ שטעטלשן בעל־הבית וואָס האָט פֿאַרקנסט אַ טאָכטער מיט אַ ראַדינער בן־תּורה. אָבער אַנשטאָט ער זאָל צוריקקומען אָן אויפֿגעלייגטער פֿון חתנס פּילפּול און פֿון דער משקה מיטן צובײַס, איז ער צוריקגעקומען אין אַ געדריקטער שטימונג הלמאַי ער האָט ניט זוכה געווען צו אַזאַ נחת אין דער אייגענער מישפּחה. ער בלײַבט שטיין אונטער דער גרויסער פֿאָטאָגראַפֿיע פֿון זײַנע עלטערן, צווישן די זאַלפֿענצטערס וואָס קוקן אַרויס אין שולגאַס, און רעדט פֿון דאָרט אַריבער צום ווײַב און זון.

„לעצטנס האַלטן די בעלי־בתּים מיך אין איין פֿאַרבעטן אויף שׂימחות. דעם נאָענטסטן שבת האָב איך אַ בר־מצווה בײַם גבאַיס אייניקל. און ווי האָט אויסגעזען דײַן זונס בר־מצווה?"

„מײַן זונס בר־מצווה?" חזרט נפֿתּלי־הערץ איבער מיט אַ טרייסל. „מײַן זונס בר־מצווה, פֿרעגסטו?" זאָגט ער ווידער איבער צו געפֿינען מער כּוח און זיך אויף ענטפֿערן. „אויב דו מיינסט צו פֿרעגן צי מײַן זון לייגט יעדן טאָג תּפֿילין, זאָג איך דיר דעם אמת אַז ניט." נפֿתּלי־הערץ איז אין דער מינוט זיכער (כאָטש ער ווייסט אַז די איינגערעדטע זיכערקייט איז ריינע משוגעת) אַז אָט גייט דער טאַטע צו אים אַ שפּאַן טאָן נענטער און אים אַרײַנשפּײַען אין פּנים. „עוכר־ישׂראל! דײַן זון, זאָגסטו, לייגט ניט קיין תּפֿילין יעדן טאָג? ער איז דאָך ניט געמלט!" נאָר דער טאַטע שטייט מיט אָן אַראָפּגעלאָזטן קאָפּ און זאָגט גאָרניט. ער איז ניט זיכער צי נפֿתּלי־הערץ גופֿא לייגט יעדן טאָג תּפֿילין. „דו ווייסט?" ווענדט זיך ר' שלום־שכנא צו זײַן רביצין. „דער דיין ר' שעפּסל ענטפֿערט מיר מער ניט אויף מײַן גוט־מאָרגן. אַנשטאָט איך אויף אים טראַגט ער אויף מיר אַ בייזן. משמעות אַז ער שעמט זיך שטאַרק מיט דער פֿירונג פֿון זײַן אייניקל. וויל ער זיך אײַנרעדן אַז מיר זײַנען די שולדיקע."

דער גאַסט האָט שוין געהערט וועגן דורכגעפֿאַלענעם שידוך צווישן בלומע־ריוועטשען און זונדל דעם דיינס אייניקל. דער זון איז צופֿרידן צו ריידן וועגן עפּעס אַנדערש און דערמאָנט די עלטערן, אַז פּונקט ווי טילצע האָט אויף איר חתונה געהאַלטן אין איין וויפּצן וואָס זי האָט חתונה דורך אַ גערעדטן שידוך, האָט בלומע־ריוועטשע געהאַלטן אין איין לאַכן. זי האָט נאָך דערמאָלט געהאַט אַ פּאָר צעפּלאָנטע האַלב־קינדערישע בעקלעך און אים ווילט זיך זייער זען ווי זי איז דורך די צוועלף יאָר אויסגעוואַקסן. ער האָט דערהערט אַז כּדי אים צו זען וועלן בלומע־ריוועטשע מיט ראַפֿאַלקען קומען פֿון ווילנע און בן־ציון פֿון ביאַליסטאָק. איז אים זייער פֿאַרדראָסיק וואָס זיי קומען ניט.

„יעדער פֿון זיי האַלט דאָך אַז ער האָט פֿאַרלאָרן אומזיסטע יאָרן בײַם טאַטן אין שטוב. ווילן זיי איצט אָניאָגן די פֿאַרלאָרענע יאָרן און האָבן קיין צײַט ניט צו קומען," שמייכלט דער טאַטע קרומלעך און נפֿתּלי־הערץ פֿאַרשטייט דעם שטאָך: ער, דער בכור, איז אין אַלץ שולדיק. ער האָט אָנגעהויבן און די ייִנגערע קינדער האָבן אים נאָכגעטאָן.

„פֿאַרשטייסט, טאַטע?" ענטפֿערט דער גאַסט מיט אַן אויסגעמוטשעטן שמייכל. „דורות נאָך דורות קאַצענעלנבויגנס זײַנען געזעסן אויסגעטאָן פֿון דער וועלט און לעבן. פֿעלט די הײַנטיקע קאַצענעלנבויגנס דער אײַנגעבוירענער חוש צו וויסן וואָס פֿאַר זיי טויג און וואָס ס'טויג ניט, וואָס ס'איז אַ רעאַלע זאַך און וואָס ס'איז בלויז אַ פֿאַנטאַזיע. דעריבער ווערן זיי געשטרויכלט מער פֿון אַנדערע און דאַרפֿן האָרעווען מער פֿון אַנדערע עפּעס צו דערגרייכן."

„נו, און דײַן קאַרל? ער איז דאָך מיסתּמא ניט דערצויגן געוואָרן זיך אויסצוטאָן פֿון דער וועלט און פֿון לעבן ווי די קאַצענעלנבויגנס. אים פֿעלט ניט דער אײַנגעבוירענער חוש צו וויסן וואָס פֿאַר אים טויג ניט?" פֿרעגט דער רב קוקנדיק בעת־מעשׂה אויף זײַן הענעלען אין שווערן פּאַרוק, און לויט איר גלעטן מיט די קליינע פֿינגערלעך די פֿאַלדן פֿון איר קלייד פֿאַרשטייט ער איר שרעק אַז ער זאָל זיך ניט צעקריגן מיטן זון. ר' שלום־שכנא אָבער וויל ניט אָפּטרעטן און פֿרעגט ווײַטער. „דײַן קאַרלס ייִדעס און באָבעס פֿון דער מאַמעס צד זײַנען דאָך מיסתּמא ניט געווען אויסגעטאָן פֿון עולם־הזה?"

„קאַרלס ייִדעס פֿון דער מאַמעס צד, פֿרעגסטו?" קוקט דער זון אויפֿן טאַטן מיט אַ גלייזערניש אין די אויגן, ווי אַ מענטש וואָס האָט אין אַ פֿרעמדער שטאָט פּלוצים פֿאַרלאָרן דעם זיכרון און ווייס ניט וואו ער געפֿינט זיך, געדענקט אַפֿילו ניט מער ווי ער הייסט. אַ מינוט לאַנג קוקט נאָך נפֿתּלי־הערץ ווי אָן געדאַנקען און ענטפֿערט לסוף. „איך האָב דאָך אײַך שוין דערציילט אַז מײַן ווײַבס טאַטע, מײַן פֿאַרשטאָרבענער שווער, האָט געהייסן עמנואל נײַפֿילד . . . דאָס הייסט, קלמן עמנואל נײַפֿילד. און קאַרל איז אַ נאָמען נאָך אים."

"פֿון די דײַטשישע יהודים? פֿון יענע וואָס גייען אין טעמפּל?" פֿרעגט דער רבֿ.

"ניין, נײַן, די אָנפֿירערס פֿון דער ייִדישער געמיינדע אין בערן זײַנען טאַקע טעמפּל־ייִדן. אָבער אויסער די שווייצער איזראַעליטן זײַנען דאָרט אויך דאָ אַנדערע ייִדן. זיי געפֿינען זיך אין גאַנץ שווייצאַריע, שותּפֿים אין האַנדל־פֿירמעס, עקספּעדיטאָרס, בעלי־בתּים פֿון פֿאַבריקן. און אַז די ייִדן אין בערן, אין באַזעל, אין ציריך און גענף, ווי אויך אין די שטעטלעך פֿון דער איטאַליענישער שווייץ, זיי האָבן ניט ליב דעם רעפֿאָרמירטן טעמפּל מיטן פּרעדיקער. זיי דאַוונען אין הײמישע שולן." צערעדט זיך נפֿתּלי־הערץ אויפֿגעלעבט, ווי אָפּגעפֿרישט דורך די דערמאָנונגען און דערציילט אַז אַזאַ סאָרט ייִד איז געווען זײַן שווער, קלמן עמנואל נײַפֿילד. ער האָט טאַקע ניט געטראָגן קיין באָרד און פּאות, נאָר אין זײַן גאַנצער פֿירונג איז ער געבליבן אַן אַלעקסאַנדער חסיד. נײַפֿילד האָט זיך תּמיד ערגעצוואו געאײַלט און געקלונגען מיט אַ בונט שליסלען, מיט אַ קעשענע קליינגעלט. זײַנע פֿינגער האָבן אָן אויפֿהער געדרייט שרויפֿן און שרײַפֿעלעך, שפּרינגפֿעדערס און ווײַזערס. פּונקט אַזוי האָט ער אָן אויפֿהער גערעדט און געלאַכט. זײַנע באַקן האָבן געברענט ברוינלעך־בלוי, ווי איינער וואָס האָט ליב דעם ביטערן טראָפּן, כאָטש ער האָט לחלוטין ניט געטרונקען. און אָט דער אַלעקסאַנדער חסיד האָט אויך אין שווייצער פֿאַרוואָרפֿעניש באַדאַרפֿט אַ רבין. נאָר ער האָט זיך געמוזט באַגנוגענען מיט אַ מתנגדישן בן־תּורה, אַ סטודענט פֿון פֿילאָסאָפֿיע, לאַכט נפֿתּלי־הערץ און קוקט אָנגעשטרענגט אויפֿן טאַטן וואָס שטייט פֿון אים האַלב־אָפּגעדרייט און הערט זיך צו. "אויסער שרײַבן זײַנע געשעפֿטסבריוו האָב איך בײַ אים שבת און יום־טובֿ אויך געמאַכט קידוש און אים איבערגעזאָגט גמרא־ווערטלעך. און אַז אַזוי זיך אײַלנדיק ערגעצוואו איז ער אויפֿגעפֿאַלן פֿון אַ האַרץ־אַטאַקע און איז געבליבן ליגן מיטן זעלבן באַגליקטן שמייכל אויפֿן פּנים ווי בעת ער האָט בײַם טיש פֿון מיר געהערט אַ וואָרט פֿון דער גמרא."

"און די שווייגער דײַנע? דײַן ווײַבס מאַמע איז אויך אַזאַ ייִדישע פֿרוי ווי ס׳איז געווען איר מאַן?" פֿרעגט די רביצין הענעלע.

"מײַן שווייגער חנה־רחל איז נאָך אַ סך ייִדישלעכער פֿון איר פֿאַרשטאָרבענעם מאַן, ווײַל ער האָט געוואָלט יוצא זײַן אויך פֿאַר קריסטן." רופֿט אויס נפֿתּלי־הערץ און אַלץ וואָס ער דערציילט וועגן אָט דער פֿרוי איז טאַקע אמת. איצטער אַז זי איז זײַן שווייגער:

די אַלטע חנה־רחל נײַפֿילד האָט זיך אַרומגעדרייט אין אירע גרויסע, ליכטיקע און ציכטיקע צימערן אָן איבערגעלאָדענע מיט זײַדן וואָס האָבן געשטאָכן איר לײַב, עלעמיי גאָרלען פֿון אַן ענגן קאָרסעט. זי האָט אַרויסגעקוקט אויף אַ מענטשן וואָס זי זאָל קענען פֿאַר אים אויסריידן איר האַרץ־קלעמעניש אויף אַ לעבן אין אַ לאַנד וואָס איז איר ווי אַ געשאַנקען העמד צום לײַב. איר מאַן האָט אין דער שווייץ געמאַכט אַ פֿאַרמעגן און זיי דאַרפֿן ניט מורא האָבן פֿאַר פּאָגראָמען. אָבער זי און איר מאַן האָבן שטענדיק געלעבט אין הוילער ציטערניש אַז בײַדע טעכטער זאָלן ניט חתונה האָבן מיט גויים. קיין צו פֿיל שווייצער־געבוירענע ייִדישע יונגעלײַט איז אין זייער סבֿיבֿה ניט געווען און די ייִדישע סטודענטן פֿון רוסלאַנד האָבן נאָר געהאַלטן אין איין ריידן וועגן רעוואָלוציעס, וועגן וואַרפֿן באָמבעס. האָט די חנה־רחל זיך דערפֿרייט ווען צו זיי האָט גענומען אַרײַנקומען פֿירן די געשעפֿט־קאָרעספּאָנדענץ אַ רבס אַ זון, אַליין אַ געוועזענער לערנער וואָס רעדט ניט וועגן רעוואָלוציעס. נפֿתּלי־הערץ האָט צוגעזען אַז נאָך דעם ווי די בעל־הביתטע דערלאַנגט צום טיש די געשמאַקע הײמישע מאכלים, זעצט זי זיך אַוועק קוקן מיט באַטריבטע בליקן אויף די אַלמערס פֿון מאַהאָגאַני־האָלץ אָנגעשטאָפּט מיט גלאָזוואַרג און האָלץ־שניצערײַען — שווייצער אַנטיקן. פֿאַר אים, דעם רבס זון, האָט זי זיך פֿאַרטרויט אַז זי האָט אין אָט די אַלע שניצערײַען קיין טעם ניט און אַז אויך איר מאַן האָט אין דעם קיין גוסט ניט. ער צאַצקעט זיך מיט אָט די פֿיגורקעס, כּדי צו באַווײַזן די שווייצער געשעפֿטסלײַט ווי טײַער אים איז זייער לאַנד. איר מאַן וואָלט אַ סך מער הנאה געהאַט ווען ער קען זיך באַרימען פֿאַר ייִדישע אורחים מיט די חנוכּה־לעמפּלעך און זילבערנע קידוש־בעכערס וואָס ליגן אין די זעלבע אַלמערס פֿאַרדעקט פֿון הינטן. אין יענער צײַט בעת חנה־רחל נײַפֿילד האָט צו אים אַזוי גערעדט, האָט נפֿתּלי־הערץ איר ניט מיטגעפֿילט. ערשט שפּעטער ווען ער האָט באַדאַרפֿט לעבן אין איין הויז מיט זײַן קריסטלעכער שווייגער, די אין דרײַען געבויגענע זקנה, מיט די צעפּלאַשעטע ווײַסע פֿלאַקסענע האָר, וואָס האָט אים געשטיקט מיט איר פֿײַנדלעכן שווײַגן — דעמאָלט איז אים טײַער געוואָרן די חנה־רחל און דערפֿאַר האָט ער אויך פֿאַר טאַטע־מאַמע גערעדט אַזוי מיט התפּעלות וועגן אָט דער כּלומרשטער שווייגער זײַנער, ביז די מאַמע האָט אים איבערגעריסן.

"דו רעדסט אַלץ פֿון דער שווייגער, ווי דו וואָלסט צוליב איר חתונה געהאַט מיט איר טאָכטער. און פֿון ווײַב האָסטו גאָרניט צו דערציילן? זי איז אַ שיינע? אַ הויכוואַקסיקע?"

"זי איז אַ הינקענדיקע."

נפֿתּלי־הערץ זעט ווי דער טאַטע גיט זיך צו אים אַ דריי־אויס אַן איבערראַשטער. די מאַמע הייבט זיך אונטער פֿון שטול און זעצט זיך גלײַך צוריק אַראָפּ אָן לשון. בײַ אים האָט זיך עס אַרויסגעכאַפּט, ווי עמעצער וואָלט עס פֿון זײַן קול אַרויסגעשטופּט. נאָר ער האָט ניט קיין חרטה. איצט וועלן טאַטע־מאַמע אים מער ניט פֿרעגן הלמאַי ער האָט יאָרן לאַנג פֿון זיי זיך דערווײַטערט און הלמאַי ער איז געקומען צו פֿאָרן אָן ווײַב. זיי וועלן גלייבן אַז ער האָט זיך געשעמט וואָס זײַן פֿרוי איז אַ לאָמע. נאָר אַז זיי שטייען צו, דערציילט ער דעם אמת:

אידאַ איז אַ קליינוואַקסיקע און הינקט אונטער. זי באַוועגט זיך אָבער פֿלינק און בגעשיקט. זי איז פּראַקטיש, טיכטיק, און האָט נאָך בײַם טאַטנס לעבן אָנגעפֿירט מיט דער פֿירמע, בעת זיי האָבן זיך באַקאַנט. איז אים פֿאַרשטייט זיך ניט געפֿעלן וואָס זי איז אַ בעל־מום. אים איז אויך ניט געפֿעלן וואָס זי האָט אַ טרוקן קול, טרוקענע ליפּן און וואָס דורך דער הויט פֿון איר בייניקן נאָזעטל קריכט אַרויס אַ נעץ פֿון בלויע אָדערלעך. אויסער וואָס זי איז ניט צו־שיין און ניט צו־יונג, איז זי נאָך צו פֿיל אַרײַנגעטאָן אין געשעפֿט. אַ וואָכעדיקע כּלה, האָט ער געטראַכט. אָבער ווען ער האָט זיך באַפֿרײַנדט מיט איר נענטער און זיך בעסער צוגעקוקט, האָט ער געזען אַז נאָך דער אַרבעט און אין אַ רומאַנג שאַלט און קוואַלט אידאַ מיט געלעכטער. און ווען זי נעמט לאַכן, פֿאַרשווינדט פֿון איר אויסזען די וואָכעדיקייט און זי קריגט אַ לעבעדיקן שטערן. ער האָט דערזען אַז אירע העל־בלויע אויגן שײַנען זייער ליבלעך. ער האָט נאָך דעמאָלט גערעדט אַ שלעכטן דײַטש. האָט אידאַ צו אים אַריבער־געשמייכלט פֿון יענער זײַט טיש און אים געבעטן ער זאָל ריידן ייִדיש. געזאָגט האָט זי עס אויף אַן אידעלן אופֿן, ניט אַז ער קען ניט, נאָר פֿאַר וואָס זאָל ער זיך אָנשטרענגען צו ריידן דײַטש, בעת זי פֿאַרשטייט ייִדיש.

נפֿתּלי־הערץ האָט גערעדט אַלץ האַסטיקער און גערייכטער, ווי אין פּחד אַז די עלטערן זאָלן אים ניט איבעררײַסן מיט אַ וואָרט און די גאַנצע אויספֿאַנטאַזירטע מעשה וועט פּלאַצן. זײַן דאַר פּנים האָט זיך גערייטלט, די אויגן האָבן אים געגלאַנצט. ער איז געוואָרן פֿריילעכער, צײַטנווײַז האָט ער אַ לאַך געטאָן און ווײַטער דערציילט.

"כאָטש אידאַ הינקט אונטער, האָט זי אויף זיך געהאַט אַ סך בעלנים. זי האָט אָבער ניט געוואָלט זיך פֿאַרבינדן מיט קיינעם פֿון זיי. פֿריער האָט איר טאַטע אויף יעדן פֿון די חתנים געוואָרפֿן אַן אומחן און נאָך דעם האָט אויך אידאַ צוגעשטימט אַז דער טאַטע איז גערעכט — אַזאַ השפּעה האָט ער געהאַט אויף איר. אויף איין קאַנדידאַט האָט דער אַלטער נײַפֿילד געפֿונען אַ חסרון אַז ער איז אַ פֿוילער. אַ צווייטער האָט אים ניט אויסגעזען גענוג געזעצט און ערנסט. אַ דריטער איז סתּם ניט קיין ייִד און ניט קיין קריסט.

און ווייל איך בין איר פאָטער שטאַרק געפעלן. בין איך אויך איר געפעלן." צעלאַכט זיך ווידער נפתלי־הערץ מיט אַ צעהיצט פּנים. "און אַט אַזוי האָבן מיר חתונה געהאַט. בין איך דאָך אַ ישיבה־בחור. האָב איך זיך געשעמט אייך שרייבן אַז אידאַ הינקט. ביי קיינעם פון אירע פאַרערערס איז עס ניט געווען קיין חסרון. אויך איך האָב בישלעכווייז אויפגעהערט עס צו באַמערקן. נאָר שרייבן אייך וועגן דעם האָב איך זיך געשעמט. איר וואָלט ניט אַרומגיין און ברעכן מיט די הענט אַז אייער זון האָט גענומען אַ ווייב מיט אַ מום."

דער טאַטע האָט צעשפּרייט די הענט עפּעס צו זאָגן. נאָר די מאַמע האָט אים איבערגעכאַפּט. "אַז ביי דיר איז רעכט איז אונדז גוט." נפתלי־הערץ האָט זיך ווידער צערעדט גיך־גיך.

"איצט פאַרשטייט איר אַז ס'איז געווען נאַריש פון מיין זייט. נאָר פריער האָב איך געמיינט אַז אויב איך וועל שרייבן דעם אמת וועט איר האָבן גרויס עגמת־נפש. און אויב איך וועל שרייבן וועגן אַלץ, איבער וועגן ווייב, וועט איר איבערקלערן איך ווייס וואָס. האָב איך בכלל ניט געשריבן. די צרה פון מיין פאַמיליע־לעבן איז אידאַס שוועסטער זשאַנעט. און אַלץ וואָס די זשאַנעט טוט, איז איר כאַראַקטער, באַנעמונג און אויסזען איז זי דער היפּוך פון מיין ווייב. זשאַנעט גייט אַרום אויך אין שטוב מיט אָפּגעמאָסטענע האַנט־באַוועגונגען און טריטעלעך פון אַן אַרטיסטקע אויף דער סצענע. און לייענט זי אַ בוך, איז אַפילו דאָס לייענען אַ טעאַטער־שפּיל. זי זיצט אין אַ טיפן שטול, די לאַנגע ווייסע הענט אין שויס, די אָפּגעדעקטע קני הויך־פאַרלייגט. און דעם קאָפּ אַזוי פאַרוואָרפן, ווי זי וואָלט געלייענט אַ בריוו פון אַ געליבטן וואָס ער שרייבט וועגן זיין באַשלוס צו באַגיין זעלבסטמאָרד איבער זיין אומגליקלעכער ליבע צו איר . . ." נפתלי־הערץ רייסט איבער. פון דער מאַמעס בלאַסן אויף אים כאַפּט ער זיך אַז ער האָט זיך פאַררעדט. און אויך דער טאַטע קנייטשט אומצופרידן מיטן שטערן ווי ער וואָלט דערשמעקט דעם גערוך פון טרפות. הגם ער באַנעמט ניט צו־גוט דעם זונס מאָדנע עברי.

זשאַנעט גרוי־גרינלעכע אויגן. איר קאַלט פּנים באַדעקט מיט אַ בלאַנדן פוך. אירע פאַרשלאָסענע דינע ליפּן און מידלעכער ניט־פאַראינטערעסירטער שמייכל האָט געמסרט אַז זי איז ניט קיין צנועה. זי האָט ניט אַרויסגעוויזן קיין נייגער צו פאַרברענגען מיטן סטודענט קאַצענעלנבויגן און דאָס האָט אים אַ באַליידיקט אי צוגעצויגן. איין מאָל ווען ער האָט זי ניט געטראָפן אין שטוב און זיך אויף איר נאָכגעפרעגט ביי דער עלטערער שוועסטער, האָט יענע דערציילט אַ געשריי געטאָן. "זי איז ניט פאַר אייך! זי האָט געהאַט מער געליבטע ווי איר האָט קראָנען אין טאַש!" — און אידאַ האָט זיך צעלאַכט. "איך ווייס אַז מיין שוועסטער געפעלט מער ווי איך. זי געפעלט מער שוין צוליב דעם אַליין וואָס זי טוט באַרניט און איך אַרבעט פון אינדערפרי ביז ביינאַכט." נפתלי־הערץ, וואָס איז אַריין אין דער ראָלע פון אידאַס מאַן, קען אויך ניט פאַרגעסן איר שוועסטער זשאַנעט און באַקלאָגט זיך אויף ס'ניי פאַר טאַטע־מאַמע.

"מיין שוועגערין איז אונדזער שטענדיקע צרה. זי וואוינט ביי אונדז אין בערן. כאָטש זי האָט אַ מאַן אין פּאַריז. איז אַט פאָרט זי צום מאַן קיין פּאַריז מיט אים שלום ווערן און באַלד קומט זי פון דאָרט צוריק מיטן פעסטן באַשלוס מיט אים זיך צו גטן. אַזוי ציט זיך עס זיבעט יאָרן."

"און מיין טאַטע. דעם יידן פון זעכציק וויל סטו באַרניט וען?" פרעגט די מאַמע אַ באַליידיקטע הלמאַי דער זון האַלט אין איין ריידן וועגן אַן אויסגעלאַזענער שוועגערין אין שווייצאַריע און פאַרגעסט אין דער אייגענער מישפּחה.

"אוודאי וויל איך זען אייך דעם יידן. מיר וועט אָבער ניט קלעקן קיין צייט. איך האָב טילצן געלאָזט ווייסן נאָך פון שווייץ אַז איך וועל זיין נאָר ביי אייך און ביי איר. זי האָט געשריבן אַז איר מאַן פאָרט קיין אויסלאַנד פאַר זיין ישיבה און זי בלייבט אַליין מיט די קינדער."

"אַנשטאָט זאָגן שיעורים פאַר די תלמידים, מוז אָט גאָן ווי אונדזער אידעם זיך אַרומשלעפּן איבער דער וועלט זאַמלען געלט." שאָקלט ר' שלום־שכנא מיטן קאָפּ. "ס'איז נאָר אַ נס וואָס ר' זאַליע־זיסקינד לוריאַ האָט זיך אונטערגענומען צו זיין לעכטיער רב און ראש־ישיבה ביז אונדזער אידעם וועט צוריקקומען."

"ר' זאַליע־זיסקינד לוריאַ געפינט זיך איצט אין טילצעס שטעטל?" האָט נפתלי־הערץ אויסגערופן אומבאַוואוסט האַלב־דערפרייט און האַלב־דערשראָקן. און ער האָט אויסגעטאָן די פּענסנע ווי צו דערזען דעם נאַקעטן אמת.

"אַ. דיין געוועזענער ראש־ישיבה איז איצט אין לעכוויע מיט זיין זון, אַ משונהדיקער בחור וואָס אויך אים ציט צו דער וועלט און דער טאַטע היט אים ער זאָל ניט אַרויס לתרבות רעה." אַ רגע האָט ר' שלום־שכנא געשוויגן אַ פאַרצאַנגטער און דערנאָך אַ קוק געטאָן דעם זון שאַרף אין די אויגן. "ס'קען זיין אַז ווען ר' זאַליע־זיסקינד וועט דיך דערזען. וועט ער זיך דערשרעקן אַז דו וואָלסט ניט קאַליע מאַכן די לערנערס אין לעכוויע ווי דו האָסט אַ מאָל קאַליע געמאַכט די בחורים אין וויסאַקעדוואָר."

"מיין געוועזענער ראש־ישיבה וועט גיך איינזען אַז ער האָט זיך ניט פאַר וואָס צו שרעקן. איך בין דאָ ניט געקומען עמעצן קאַליע מאַכן." האָט נפתלי־הערץ געשמייכלט פרייערדיק און דאָס אַלטע פאַרפאַלק איבערגעכאַפּט מיט זייער זון פון אויסלאַנד זייענדיק אויף לאַנג אַנטשוויגן געוואָרן. ווי זיי וואָלטן זיך צוגעהערט צום וואַקסן פון די קאַקטוסן אין קאַלטן זאַל און צו דער שטילקייט פון פוסטן זאַמדיקן שליאַך וואָס שלאָפט אין דרויסן אַז אויסגעצויגענער אויף מיילן.

6

זאַליע־זיסקינד לוריאַ — דער קלייַנוואָקסיקער דינאַבורגער עילוי מיטן גרויסן הויקער, גרויסן קאָפּ און גרויסע מרה־שחורהדיקע אויגן, מיט דער לאַנגער שאַרפער נאָז און קליינע בלייכע הענט — האָט געהאַט אַן קול־נגינה, אַז בעת ער האָט זיך צוגעזונגען האָבן די וואָלאָזשינער ישיבה־לייט אויפגעלייגט די גמרות און זיך צוגעהערט צו זיינע טרעלן ווי צו פייגל אין וואַלד. און ווען אַ בחור פון אַן אַנדער ישיבה איז דורכגעפאָרן וואָלאָזשין, איז אַנשטאָט אים פרעגן חידושים אין לערנען, האָט זאַליע־זיסקינד אים געפרעגט צי ער האָט ערגעץוואו ניט געהערט קיין נייעם ניגון. אין דער סביבה פון בני־תורה איז אויך זיין הויקער ניט געווען אַזאַ חסרון וואָס זאָל אים פאַרביטערן דאָס לעבן. די דריי גרויסע און לעצטע וואָלאָזשינער ראשי־ישיבה — דער נצי"ב, זיין אידעם ר' רפאל שפּירא און דעם אידעמס אידעם ר' חיים בריסקער — האָבן דעם קלייַנוואָקסיקער עילוי אַרומגערינגלט מיט ליבשאַפט. און ווען זעלמעלע, ווי זיינע חברים האָבן אים צערטלעך גערופן, האָט געזאָגט תורה, איז ער אַלעמען פאָרגעקומען ווי דער ינוקא פון זוהר. ער האָט ניט געזאָגט קיין פאַרדרייטן פּילפּול. נייערט אַלץ על־פּי שכל און אין פּשטות. ווי מען וואָלט אויף זיינע הענט נאָך אַ מאָל געגעבן די תורה פון באַרג סיני.

זיין טאַטע ר' עובדיה, אַ קליינער סוחר — תּמים אַ גרויסער יחסן, אַן איניקל פון מהרש"ל פון לובלין — האָט געהאַט אַ שם פון אַן עדלען מענטשן און אַ ייד מיט אַ גליַיכער סברה. ווען אים זייַנען אַוועק שלעכט די געשעפטן, האָט מען אים איינגענומען פאַר אַ דיין און זיין געבוירן־שטאָט דינאַבורג. ר' עובדיהס מוח איז געווען ניט צו־גרויס און ניט צו־קליין. די קיים פון די לוריאס מיט די באַנישע קעפּ האָט זיך אין אים ווי איבערגעריסן אויף אַ דור, כדי דערנאָך ווידער אַרויסצושפּרינגען אין זיין זון זעלמעלע — אַ מאור־הגולה.

פונקט ווי דעם עילויס מאַמע איז געווען אַ ייד אַז אַ שאַרפן ווינקל. האָט זיין מאַמע, די רביצין דבורה־איטקע, געהאַט אַ פּאָר קלוגע בייזלעכע אויגן און אַ תּוק־שמייכעלע אויף די ליפּן. אַ דאַרע, אַ קרומלעכע, מיט לאַנגע אַרעדיקע

אויסגעהאָרעװעטע הענט און האַרטע אַרױסגערוקטע עלנבױגנס. האָט זי אונטערגעלאַכט פֿון מאַן, דעם שפּעטנעם ייִד װאָס האָט יאָרן לאַנג געפֿירט מיסחרים, נאָר ניט געװאָרן װי צו װערן אַ נגיד. ער האָט אַ גאַנצע שטאָט געטאָן טובֿות, נײַערט קיינער געדענקט עס ניט. און זינט ער איז געװאָרן אַ דײַן האַלט ער זיך מעשׂה אונטערדרשנט לגבי די אַנדערע דײַנים. אויף זיך אַלײן האָט זי געזאָגט אַז אויך זי איז אַ קנאַפּע אויסטערקע. אַנשטאָט אַ שטוב מיט קינדער האָט איר גאָט געגעבן אײן זונעלע מיט אַ געבױגענער פּלײצע געראָטן אין איר. פֿונדעסטװעגן טאָר מען ניט זינדיקן מיט די רייד. דעם מוח האָט ער געירשנט פֿון די זיידעס מיט די אויסגעשאַרפֿטע קעפּ. אַלע װילן אים פֿאַר אַ חתן: אַ װאַרשעװער גבֿיר, אַ מינסקער ראָש־ישיבֿה, אַ װילנער מורה־הוראה. איז אַ דאַנק דעם אײבערשטן דערפֿאַר.

צום פֿאַרדרוס פֿון טאַטע־מאַמע איז ער געבליבן זיצן אַ בחור ביז דרײַסיק יאָר. נאָך יעדער באַגעגעניש מיט אַ כּלה האָט ער זיך געזאָגט: „אַזאַ פֿײַן מיידל קען קריגן אַ גרעסערן אויסטויגער װי איך בין און מיט אַ גלײַכער פּלײצע. איז צו װאָס דאַרף זי מיך?" און ער האָט זיך אויף ס'נײַ פֿאַרטיפֿט אין לערנען, ברומענדיק זײַנע זיסע ניגונים. לסוף האָט ער חתונה געהאַט אין קלײן שטעטל װיסאָקעדװאָר, אין אַ בית־הרבֿ אָן אַ גאַסן, אין אַ הויז אָן שימחה און מיט אַ מיידל אָן געלט. דער רבֿ פֿון װיסאָקעדװאָר איז ניפֿטר געװאָרן פּלוצעם און געלאָזט אַן אַלמנה מיט אַ שטוב דערװאַקסענע טעכטער. אין אַנבליק פֿון די האַרצרײַסנדיקע געשרייען פֿון דער רביצין מיט די קינדער אויף דער לוויה, האָט דאָס שטעטל צוגעשטימט צו די צונויפֿגעפֿאָרענע רבנים: מען זאָל אָפּגעפֿינען אַ חתן פֿאַר דער עלטסטער טאָכטער און אים מאַכן פֿאַר אַ רבֿ, בתנאַי ער זאָל אויסהאַלטן די אַלמנה מיט די ייִנגערע מיידלעך ביז זיי װעלן חתונה האָבן. אויף אַזאַ שידוך האָט זיך אין װאָלאָזשין קיין בעלן ניט געפֿונען.

אײן זאַליע־זיסקינד לוריא האָט ניט געקענט פֿאַרגעסן די געשיכטע װעגן אַ ייִדישער שטוב װאָס זינקט אין עצבֿות װי אַ קעלער פֿאַרגאָסן מיט װאַסער. דעם רבֿס טעכטער זיצן פֿאַרשעמטע אין זייער הויז אָן תּנאָים, בעת אין װאָלאָזשין דרייען זיך אַרום צענדליגער און צענדליגער בחורים װאָס װאַרטן אויף רײַכע כּלות. איז פֿאַר װאָס זאָל ער ניט טאָן דעם װיסאָקעדװאָרער שידוך און זײַן דורך דעם אַ דוגמא אויך פֿאַר אַנדערע לערנערס, אַז דער חשבון פֿון רחמנות פּאַסט בעסער פֿאַר אַ בן־תּורה װי דער חשבון פֿון נדן?

זײַן אויסגערימטער נאָמען פֿון אַ בחור מיט אַ װעלטנעם קאָפּ איז אים פֿאַראויסגעלאָפֿן. דעם רבֿס אַלמנה האָט געהאַט געהערט אַז דער חתן איז אַ האָרבאַטער. האָט זי גערעכנט אַז דערפֿאַר איז ער גרייט נעמען אַן אָרעמע כּלה. נאָר אויך איר טאָכטער איז גרייט אויף יעדן לערנער, װי קרום און לאָם ער זאָל ניט זײַן, אַבי שטעטל זאָל אים װעלן פֿאַר אַ רבֿ. דער אַלמנה איז ניט אײַנגעפֿאַלן אַז דער חתן קען טאָן אַ געהויבענעם שידוך, כאָטש ער איז אַ הויקער, און אַז דאָס ציט אים צום פֿאַרבלײַבן בית־הרבֿ װי אַן ענגל ציט צו אַ טריבער אָזערע, אַ פֿאַרװאַקסענער און פֿאַרהוילענער צװישן פּלאַנצן.

אין װיסאָקעדװאָר אין בית־הרבֿ האָט זאַליע־זיסקינד געטראָפֿן פֿיר יתומות מיט װײַסע פּנימער פֿון אַ טויטלעכער לבֿנה־שײַן און מיט גרויע אויגן װאָס לויכטן מיטן אומעט פֿון אַ פֿאַסנעם שבת אין אַ װינטערדיקן בין־השמשות. אַלע פֿיר מיידלעך, מיט בלוטלאָזע ליפּן און שאָטנע האָר, גלאַט פֿאַרקעמט אַרויפֿצו, זײַנען געװען אָנגעטאָן צניעותדיק אין װײַסע בלוזקעס מיט קרויזן אַרום האַלדז־קרעגעלע און לאַנגע אַרבל ביז די האַנטגעלענקען. זיסלע, די עלטסטע, האָט ניט אויסגעזען אַנדערש פֿון אירע שװעסטערס. בלויז פֿון איר זיצן בײַם טיש מיט אַראָפּגעלאָזטע אויגן האָט מען געקענט זיך אָנשטויסן אַז זי איז די כּלה.

די רביצין די אַלמנה איז גראָד געװען אַ ברייט־צעװאַקסענע און דיקלעכע. נאָר אין איר לאַנג שװאַרץ קלייד און רײדן מיט פֿאַרשטיקטע זיפֿצן האָט זי אויסגעזען װי די שבֿעה־טעג פֿאַרשטעלט פֿאַר אַ פֿרוי, װאָלטן נאָך אַלץ אַרומגעגאַנגען אין שטוב, כאָטש ס'איז שוין אַװעק אַ יאָר זינט דער רבֿ איז געשטאָרבן. זאַליע־זיסקינד האָט דערפֿילט אַז די אַבֿלות װעט ניט פֿאַרלאָזן דאָס הויז כּל זמן ס'װעט ניט אַרײַנקומען קיין מאַנסביל. ער האָט געזען װי די פֿרויען אַרום טיש באַטראַכטן אים מיט אַ פֿאַרדאַגהטן שמייכל: װעט אַזאַ קלײנינקער און בלײכינקער קענען מפרנס זײַן אַ גאַנצע מישפּחה? מען זאָגט אַז ער איז אַ װאוילערנער און זײַן גלײַכן, די שטעטלשע בעלי־בתּים זײַנען אָבער קנאַפּע מבֿינים אויף תּורה. װער װייסט צי זיי װעלן אים בכּלל װעלן פֿאַר אַ רבֿ. אפֿשר האָבן די פֿרויען אַרום טיש ניט געטראַכט פּונקט אַזוי, נאָר דער חתן האָט אַזעלכע מחשבֿות אַראָפּגעלייענט פֿון זייערע פּנימער און דאָס האָט נאָך מער פֿאַרשטאַרקט זײַן חשק צו װערן דער פֿאַרזאָרגער פֿון דער פֿאַראַבלטער מישפּחה.

זאַליע־זיסקינד לוריא האָט חתונה געהאַט אין תּר"ס, אויפֿן שװעל פֿון נײַעם יאָרהונדערט. װאָלאָזשין איז שוין געװען פֿאַרמאַכט אויפֿן באַפֿעל פֿון פּעטערבורג, װײַל די ראָשי־ישיבֿה האָבן אין ישיבֿה ניט אַרײַנגעלאָזט קיין בילדונג. נאָר קיין מקום־תּורה האָט ניט אויסגעפֿעלט. בחורים האָבן געשטראָמט קיין טעלז און סלאָבאָדקע, דאָמיר און ראַדין. פֿונדעסטװעגן האָט ר' זאַליע־זיסקינד לוריא אַזוי אויסגענומען, אַז איידער ער האָט זיך נאָך רעכט באַזעצט אין װיסאָקעדװאָר האָט ער שוין געהאַט אַ גרויסן קיבוץ פֿון לערנערס און זײַנע חידושים האָבן אויפֿגערודערט מוחות. יונגעלײַט װי פֿאַסנעס זײַנען געשטאַנען קאָפּ אויף קאָפּ אַרום אַ קלײן הויקערדיק ייִדל, מיט קורצינקע פֿאַרדרייטע פּאות, מיט נאַקעטע באַקן און אַ שיטער בערדל אויפֿן שפּיץ גאָמבע, און זיי האָבן געשטוינט װי ער װאַרפֿט מיט בליצן, פֿײַערט מיט חריפֿות. אויך די בעלי־בתּים האָבן געבענטשט זייער רבֿ און ראָש־ישיבֿה — װיסאָקעדװאָר איז דורך אים געװאָרן אויפֿגעריכט. די לערנערס האָבן געצאָלט פֿאַר קאָרטירן און עסן מיטאָגן אויף די סטאַנציעס. אויך די רביצין די אַלמנה האָט געבענטשט דעם איידעם. ער האָט חתונה געמאַכט אירע צװיי ייִנגערע טעכטער און די שװאָגערס אַרײַנגענומען אין ישיבֿה פֿאַר אַרויסהעלפֿערס. אין בית־הרבֿ איז נאָך געבליבן חתונה צו מאַכן די ייִנגסטע טאָכטער. אַלץ האָט אויסגעזען גוט און װויל, װען ר' זאַליע־זיסקינד װאָלט צײַטנװײַז ניט אַרײַנגעפֿאַלן אין מרה־שחורה.

די מרה־שחורה איז אים באַפֿאַלן אײנמאָל װען ער האָט געהערט פֿון אַן אומגליק מיט מענטשן, אפֿילו פֿרעמדע און אומבאַקאַנטע. הינטער װיסאָקעדװאָר איז אַ פֿערד מיט אַ װאָגן אַריבערגעפֿאָרן די באַנרעלסן און דער אָנטרײַבער האָט ניט באַמערקט אַז אין סימאַפֿאָר האָט זיך דאָס ליכט געביטן אויף רויט און האָט אויך ניט דערהערט דאָס אָנקומען פֿון סאָפּענדיקן לאָקאָמאָטיוו. אינאײנעם מיטן פֿורמאַן איז אומגעקומען אַ פֿרוי מיט אירע צװיי קינדער װאָס זײַנען געפֿאָרן אין דאָרף אויף דאַטשע. די בעלי־בתּים אין בית־מדרש האָבן געשמורעצט מיט די ליפּן: „פֿאַר קיין ייִדן ניט געדאַכט!" און זײַנען זיך צעגאַנגען צו זייערע עסקים אין מאַרק, אין די געװעלבער. אַנדערע האָבן געעפֿנט ספֿרים און זיך געזעצט לערנען. אײן ר' זאַליע־זיסקינד האָט שוין דעם טאָג ניט געקענט עפֿענען אַ ספֿר און די גאַנצע צײַט געשעפּטשעט צו זיך: „אַ מאַמע מיט צװיי מיידלעך! אוי, רבונו של עולם! די מיידלעך האָבן אַװדאי געהאַט בלאָנדע צעפּלעך מיט אַרײַנגעפֿלאָכטענע בלויע סטענגעס. אוי, טאַטע־פֿאָטער!" ער האָט געפֿילט װי דער מוח טריקנט אים אויס פֿון די אַלע מיני פֿורעניותן װאָס קומען אויף מענטשן. „פֿון אַ פֿאַרקילונג געשטאָרבן?" האָט ער געמורמלט אַן אַנדערש מאָל. אַ ייִד האָט זיך פֿאַרקילט, געקראָגן אַן אָנצינדונג און איז אין אײנע דרײַ טעג פֿאַרברענט געװאָרן פֿון היץ. ר' זאַליע־זיסקינד האָט דעם ייִד ניט געקענט און פֿון דעם געדרונגען אַז דער פֿאַרשטאָרבענער איז געװען פֿון יענע אָרעמעלײַט װאָס דערװעגן זיך אפֿילו ניט צוגיין צום רבֿ אים זאָגן גוט־שבת. האָט ר' זאַליע־זיסקינד פֿון דעם

געליטן נאָך מער. אַ תלמיד איז צוגעקומען מיט אַ קשיא אין לערנען. בעת דער בחור האָט גערעדט האָט דער ראָש־ישיבה אַרויסגעקוקט דורכן בית־מדרש־פענצטער. ווי ער וואָלט אויסגעקוקט אויף אַן ענטפער פון הימל פאַר וואָס ס׳איז אַ וועלט פון אַזוי פיל אומגליקן. געזען אַז דער תלמיד וואַרט אויף אַ תירוץ אויף זײַן קשיא, האָט דער ראָש־ישיבה אָפּגעזיפֿצט.

״זײַט מוחל, קרינקער. צו פאַרענטפערן אײַער קשיא דאַרף איך אין ענין פריער מעיין זײַן. כ׳וואָלט עס טאָן אַן אַנדערש מאָל. איצט איז עס מיר ניט מעגלעך. איצט טראַכט איך וועגן דעם אַז אַ סך צרות קומען אויף דער וועלט מחמת רישעות פון איין מענטש קעגן צווייטן. פון איין פאָלק קעגן אַנדערן. קענען מיר זיך נאָך טרייסטן אַז ווען ס׳וועלן מער ניט זײַן קיין רשעים וועט מער ניט הערשן קיין רישעות. ווי מיר זײַנען מתפלל ימים־נוראים: וכל הרישעה כולה כעשן תכלה, כי תעביר ממשלת זדון מן הארץ. נאָר ווען די אומגליקן קומען ניט דורך אונדזערע מיטמענטשן, איז מיט וואָס קענען מיר זיך דעמאָלט טרייסטן? סײַדן מען איז אַזאַ מאמין אין דער השגחה אַז מען דאַנקט דעם איבערשטן אויך פאַר די אומגליקן וואָס ער שיקט אָן.״ האָט ר׳ זאַליע־זיסקינד זיך געדבקהט. פאַרדריקט די האַלב־קינדערישע הענט אין פויסטן, און באַלד מיט שרעק אין די ברייט־צעעפנטע אויגן אַ קוק געטאָן אויפן בחור צי ער מאַכט אים ניט קאַליע.

בײַסלעכווײַז האָט ר׳ זאַליע־זיסקינד זיך אויסגעלײַטערט פון דער באַפאַלענער מעלאַנכאָליע. זײַנע אויגן האָבן אויפגעשײַנט. די קנייטשן אויף זײַן שטערן האָבן זיך אויסגעגלעט. ער האָט ווידער געפרעגט און געענטפערט פון בבלי אויפן ירושלמי. פון אלפס אויפן רמב״ם. די בחורים האָבן נאָכן שיעור זיך געקליבן אין רעדלעך און איבערגעחזרט זײַנע חידושים. ר׳ זאַליע־זיסקינד האָט זיך דערמאָנט אַז ער האָט נאָך ניט פאַרענטפערט דעם קרינקערס קשיא. איז ער אַרונטער צום ספרים־אַלמער בײַ דער מערב־וואַנט. אַוועקגעלייגט אויפן טיש אַ גמרא. געבלעטערט און אַרײַנגעקלערט אין דער שקלא־וטריא. ניט תערנדיק אליין האָט ער גענומען אונטערברומען אַ ניגון און גלײַך פאַרגעסן אַז ער זוכט אַ תירוץ אויף אַ קשיא. נאָר ווײַטער געצויגן דעם דינען אומעטיקן ניגון מיט דער טורמלעניש פון קאַלטן וואַסער וואָס בלאָנדזשעט אין ענגשאַפט און טונקלעניש צווישן שטיינער און וויים ניט ווען און וואו ס׳וועט אָנקומען. די תלמידים האָבן אויפגעהערט זיך פּילפּלען און ראָש־ישיבהס שיעור און זיך צוגעהערט ווי ער וויינט אַרויס עפּעס זינגעוודיק ממעמקים. ר׳ זאַליע־זיסקינד האָט ווידער שוין אַרויסגעקוקט דורכן פענצטער און זיך געמחט;

וועדליק דעם רמב״ם האָט די השגחה עליונה אַן אייג אויף יעדן לויט דער מדרגה פון זײַן דערקענען די געטלעכקייט. אויף אַ מענטשן מיט אַ העכערער השגה אין אלוקות גיט מען פון הימל מער אכטונג ווי אויף אַ מענטשן מיט אַ נידעריקערן שכל. נימצא אַז איבער דעם וויסאָקעדוואָרער בית־מדרש מיט ישיבה־לײַט הענגט אַ הימל פון סאַמע ריינסטער ליכטיקייט. בעת איבער די שטיבלעך און די הינטערגעסלעך וואו ס׳וואוינען ניט קיין געלערנטע יידן הענגט אַ פיל טונקעלערער הימל. און איבער די פויערישע דערפער הענגט שוין בכלל אַ ליידיקער און פינצטערער הימל. איז ערשטנס, פאַר וואָס זאָל זײַן אַזוי? צווייטנס, צי איז עס טאַקע אַזוי? און דריטנס, די ניט־יידישע פרוי מיט די צוויי קינדערלעך וואָס די באַן איז איבערגעפאָרן, ווי אויך דער אָרעמער שטעטלשער ייד וואָס איז אין איינע פאַר טעג פאַרברענט געוואָרן פון פיבער — אויסער וועלכן הימל האָבן די געלעבט?

זײַן מרה־שחורה האָט זיך נאָך מער צעוואַקסן ווען ס׳איז געשטאָרבן זײַן טאַטע, דער דינאַבורגער דיין ר׳ טובֿיה. אין יאָר פון אבלות האָט ר׳ זאַליע־זיסקינד יעדן טאָג געדאַוונט אין בית־מדרש בײַם עמוד און די תפילות אָפּגעכאַפּט אין אַ ניגון, אָפּגעמורמלט. ווען ער איז ניט רב און ראָש־ישיבה וואָלטן די בעלי־בתים קענען אַזאַ שליח־ציבור אויפגעהויבן אַ טומל אַז מען הערט ניט וואָס ער זאָגט דאָרט. ס׳האָט אָבער אויך געטראָפן אַז ער האָט זיך אַזוי צעזונגען אַז דער עולם האָט עס לאַנג ניט געקענט פאַרגעסן.

ס׳איז מאָנטאָג פרי. דער בעל־קריאה האָט נאָר וואָס געענדיקט לייענען די פרשה פון דער וואָך און ר׳ זאַליע־זיסקינד נעמט איבער די ספר־תורה צו פאַרענדיקן דאָס דאַווענען. זײַן פנים איז בלייך און זײַן קול איז געבראָכן. פאַרוויקלט אין טלית. שטייט ער אַ קליינינקער בײַם שולחן אויף דער בימה. מיט ביידע הענט האַלט ער די ספר־תורה און מיטן קאָפּ פאַררייסן צום באַלקן. זינגט ער הייזעריקלעך: אחינו בני ישראל הנתונים בצרה ובשביה . . . בעת מען הערט און מען זעט אים אַזוי זינגען, גייט דאָס האַרץ אויס פון מתיקות. פון זײַנע אויגן פינצטערט אַרויס אַזאַ אומענדלעכער טרויער. ווי ער וואָלט בעטן זאָגן די תפילה אויסגעזען אין דימיון אומעטום וואו יידן געפינען זיך אין אַ צרה. און ווען ער האָט שוין די תפילה פאַרענדיקט. שטייט ער נאָך לאַנג אַ שווײַגנדיק־פאַרטראַכטער מיט דער ספר־תורה אין ביידע הענט און מיט אַ בלאָנדזשענים פון נע־ונד אין דער וועלט אינאיינעם מיט די פאַרוואָגלטע יידן די אָנגעשטרענגטע שטילקייט אין בית־מדרש און אַלעמענס בליקן געווענדט אויף אים ווען אים לסוף אויף פון זײַנע מחשבות און ער גייט פּאַמעלעך אַרונטער פון דער בימה מיט דער תורה אין די הענט.

״ידידי ורעי,״ האָט ער אין מאָל נאָך אַזאַ זינגעוודיקן אויסוויינען זיך געשמייכלט צו די תלמידים וואָס האָבן אים אַרומגערינגלט באַוואָרנט. ״ידידי ורעי, איר ווייסט דאָך אוודאי אַז אַנדערש טרילערן און פײַפן יונגע פייגל פאַר טאָג אין וואַלד און אַנדערש שרײַען זיי אין מיטן אָוונט. אַקוראַט אַזוי איז דאָס האַרץ אַנדערש מתפלל אין פריילעכע יום־טובדיקע טעג און אַנדערש אום תשעה־באָב. אין די פאַרטאָגן פון סליחות־זאָגן און יום־כיפור. נאָר ווי די ניגונים זאָלן איינע פון די אַנדערע זיך ניט אונטערשיידן, אין זאָך האָבן זיי בשותפות: אַן נגינה וואָלט דער מענטש ניט געקענט אַריבערטראָגן די יסורים פון לעבן און ער וואָלט אויך ניט געקענט אויסדריקן די פרייד פאַרן ביסל גליק וואָס איז אים באַשערט.״

7

דיסלע, ר׳ זאַליע־זיסקינדס ווײַב, האָט פון יאָר צו יאָר זיך אויסגעבליכט אַלץ מער. כאָטש זי האָט בײַ דעם מאַן ניט געלעבט אין דחקות. מען האָט שוין געמיינט אַז זי איז אַן עקרה. ערשט אויפן פינפטן יאָר נאָך דער חתונה איז בײַ איר געבוירן געוואָרן אַ ייִנגעלע. צום ברית איז פון דינאַבורג אַראָפּגעקומען די באָבע דבורה־איטקע. וואָס איז געבליבן די זעלבע ווי בעת איר מאַן דער דיין האָט געלעבט. זי האָט נאָך אַלץ בײַם גיין גיך־גיך געדודערט מיט די שפּיציקע עלנבויגנס. אַ דאַרע, אַ קרומלעכע און ביזלעכע. האָט זי נאָך מער ווי אַ מאָל אָפּגעשפּאָט פון מענטשן וואָס בלאָזן זיך, און פון פאַרפרומטע וואָס פרעפלען אַז אַ מענטש דאַרף זײַן בײַ זיך געפאַלן. גלײַך ווי זי איז אַרײַנגעקומען אין בית־הרב, האָט זי גענומען אין געדאַנק מישטירן און אָפּלאַכן פון איר מחותנתטע, די אַלטע רביצן מיטן הויכן בוזעם. וואָס גייט נאָך אַלץ אַרום אַ פאַראַבלעטע נאָך אַזוי פיל יאָרן זינט איר מאַן איז אַוועק אויף דער וועלט. דבורה־איטקע האָט אויך אָפּגעלאַכט פון איר שנור און פון דער שנודס צוויי ייִנגערע חתונה־געהאַטע שוועסטערס. די ווײַבער מיט די צורות אַן אַ בלוטטראָפּן ״זע נאָר ווי זיי גייען אַרום מיט שלאַבעריקע טריט ווי דײַטלע פיס וואָלטן ניט געהאַט קיין ביינער. אָדער ווי זיי וואָלטן ערשט געכטן אַראָפּ פון קראַנקנבעט צי נאָר פון דער לבנה?״ און אויף איר שנורס ייִנגסטער שוועסטער סירקע. אַ מיידל וואָס האָט נאָך ניט געהאַט דאָס אויסזען ווי אַלע שיפן וואָלטן איר אונטערגעגאַנגען, האָט דבורה־איטקע געזאָגט צום זון. ״דײַן ייִנגסטע שווענערין זאָל נאָר ניט אַרײַנפאַלן צו אַזאַ מרה־שחורניק ווי דו ביסט.״ איצט האָט די מאַמע פאַרשטאַנען נאָכמאָל איר זעלטעלע האָט אָפּגעזוכט דעם בית־הרב און וויסאָקעדוואָר.

„אים האָט געצויגן דווקא צו אַזאַ הויז ווי דעם נאַכטפויגל ציט אַהינצו וואו ס׳איז פינצטער."

די דינאַבורגער באָבע האָט זיך געשפּיגלט אין אייניקל און גאָט געבעטן ער זאָל געראָטן אין עפּעס אַן ערלעכן און פריילעכן ייִדן. באַדיי אַ האָלצהעקער, אָבי ניט אין טאַטן, דעם מרה־שחורהניק, און ניט אין דער מאַמען, דער איידלער סובאָטניצע. מאָטעלע האָט געהאַט אַ טונקל־בלאַסע הויט ווי די מאַמע און אַ פּאָר גרויסע שוואַרצע פאַרשנדיקע אויגן ווי דער טאַטע. לויט זײַן פאַרקנייטשטן שטערן האָט מען געזען אַז ער וואַקסט אַ חקרן און עקשן. ער איז געווען אַ שווײַגער און דערבײַ געקוקט קריגעריש. ווי אים וואָלט ניט געפּאַסט צו וויינען אָדער פּלאַפּלען. דבורה־איטקע האָט ניט געוואָלט לאַנג בלײַבן בײַם זון און זיך צוריקגעאײַלט קיין דינאַבורג ווי דאָרט וואָלטן אויף איר געוואַרט נאָך אַנדערע קינדער און קינדסקינדער. אויף צוריקוועגס אַהיים האָט זי צו זיך געלאַכט. „דאָס נאַר!" און דערמיט געמיינט צו זאָגן: אָט דאָס איז דער נחת וואָס דער איבערשטער האָט איר צוגעטיילט!

אַזוי ווי אין ווײַסאָקעדוואָר האָט מען שוין געוואוסט אַז ר׳ זאַליע־זיסקינד פאַלט אַרײַן אין מרה־שחורה ווען ער הערט פון אַ צרה אַפילו בײַ אַ ווילד־פרעמדן, האָט מען פון אים אויסבאַהאַלטן שלעכטע נײַעס. מען האָט אָבער ניט געקענט אויסבאַהאַלטן דאָס סאַמע ערגסטע וואָס זײַן ווײַבס פּנים האָט יעדן טאָג געמסרט: אַז זי גייט אײַן פון אויסצערונג, הוסט אויס די לונגען. [illegible] הויט איז געוואָרן אַלץ דורכזיכטיקער, די ווײַסלען — געלבלעך, די ליפּן — פאַרטריקנט. אירע בלאַסע באַקן האָבן קרענקלעך געפּיבערט. נאָר איר שמייכל איז געוואָרן אַלץ העלער און געלײַטערטער. אויך ווען זי האָט שוין מער קיין כוח ניט געהאַט אַרונטערצוגיין פון בעט האָט זי נאָך געשמייכלט און זיך בײַם מאַן געבעטן.

„זינג עפּעס, זעלמעלע. פון דײַן זינגען ווערט מיר טרויעריק. נאָר איך אַזוי זיס און גוט אויפן האַרצן ווי בעת איך בין געווען אַ קינד און אײַנ־געשלאָפן בײַם טאַטנס ניגון איבער דער גמרא. אַז דו קוקסט אויף מיר און שווײַגסט, איז מיר ניט גוט און ניט זיס. דײַנע רחמנות־בליקן וואַרגן מיך און שטיקן מיך צום הוסטן."

זיסלע איז געשטאָרבן אויפן נײַנטן יאָר נאָך איר חתונה, ווען איר פאַרשפּעטיקטן בן־יחידל איז געגאַנגען דאָס פערטע יאָר. איר מאַן, וואָס איז געבליבן אַן אַלמן צו איין און פערציק יאָר, האָט אַ לאַנגע צײַט געלעבט האַלב אויף דער וואָר און האַלב אין חלום. זײַן שוויגערס אויסטענהן זיך מיט גאָט, הלמאַי ער האָט זי ניט צוגענומען אַנשטאָט דער טאָכטער, די שוועגערינס געוויינען און געוואַלדן, די [illegible] פון די בעלי־בתים און דאָס תהילים זאָגן פון די תלמידים — אַלץ האָט דער אַלמן געזען דורך אַ נעפּל פון יאָר־צײַט ליכט וואָס שמעלצן זיך און טשאַדען. אַ פאַרטייבטער און פאַרהילכטער פון די בכיות און יללות, האָט אָבער פון דעם זיך אויסגעטיילט אַ קולכל וואָס האָט אין אָבלס האַרץ אַרײַנגעלאַכט און אַרײַנגעוויינט לויטער ווי אַ קוועלכל — דאָס האָט ער געהערט לאַכן און וויינען זײַן ייִנגעלע.

„מײַן רביצן האָט געהייסן זיסלע און איך חיים זאַליע־זיסקינד. נײַערט גאָט האָט אַנדערש מיט ביטער געמאַכט," האָט דער אַלמן גערעדט צו פרײַנד ווי די אַלמנה נעמי פון מגילת רות. דער הויקער אויף די אַקסל איז אים אויסגעוואַקסן גרעסער. דער קאָפּ איז אים פאַרזונקען טיפער צווישן די אַקסל, זײַן בערדל איז פון סיוו געוואָרן ווײַס, די אויפגעריסענע אויגן — פול מיט שוואַרצן גליווער. און זײַן קול נגינה האָט זיך פון אים אָפּגעטאָן. אַזוי זײַנען אַריבער חדשים, ביז ער האָט מער ניט געקענט אָפּשטופּן דאָס זאָגן אַ שיעור פאַר די תלמידים.

אַרומגערינגלט מיט בחורים, איז דער ראש־ישיבה געשטאַנען בײַ זײַן שטענדער און אָנגעהויבן קשיות אויף דער גמרא, אויף ראשונים און אחרונים. דער עולם האָט געוואַרט אַז באַלד וועט ער אַ בליץ טאָן מיט אַ חידוש וואָס וועט מיט איין תירוץ פאַרענטפערן אַלע קשיות און אַרויספירן פון פּלאָנטערניש, פון פינצטערניש. נאָר ר׳ זאַליע־זיסקינד איז אויך אַ ווײַל שטיין געבליבן מיט אַן אויסזען ווי ער וואָלט פאַרגעסן וואו ער האַלט אָדער אײַנגעדרימלט. באַלד האָט ער אויף ס׳נײַ גענומען איבערפרעגן די זעלבע קשיות, געגליכן צו אַ געפּלאַצטער פּלאַסטינקע פון אַ גראַמאָפאָן וואָס זינגט איבער היזעריק־גרילציק די זעלבע מעלאָדיע נאָך אַ מאָל און ווידער אַ מאָל. דערנאָך האָט ער גענומען זאָגן אַן אויסגעמאַטערטן תירוץ און קוים פאַרענדיקט אָן אַ סימן פון חריפות. ווי אין איינעם מיט זײַן קול נגינה וואָלט זיך אויך אויס־געלאָשן זײַן גאָונישער מוח.

ער האָט אויף די תלמידים געקוקט אַ פאַרשולדיקטער און איבער־געשראָקענער. לויט זייער ניט אַרײַנריידן אין שיעור האָט ער פאַרשטאַנען אַז ער האָט דאָס מאָל גאָרניט מחדש געווען. איז ער שטיין געבליבן מיט אַן אַראָפּגעלאָזטן קאָפּ און די אַרומיקע האָבן געהערט זײַן טרויעריק שווײַגן, ווי מען הערט די ליידיקייט אין אַן אָפּגעבלעטערטן וואַלד אין אָסיען. דערמונטערט פון זײַנע מקורבים, האָט ר׳ זאַליע־זיסקינד געפּרוּווט נאָך אַ מאָל. אפשר וועלן אים צוריקקומען די אַלטע כוחות. בײַם אָנשטרענגען זיך אַרײַנצוטראַכטן אין לערנען, האָט ער זיך אויך געצוואונגען אונטערצוזינגען, דער ניגון זאָל אים צוּוואַרעמען. דאָס מאָל ווען ער האָט זיך געשטעלט זאָגן דעם שיעור, האָבן די תלמידים גלײַך גענומען לעבעדיק און פריילעך אים אונטערהעלפן און זיך געאַמפּערט צווישן זיך, ווי ס׳איז דער שטייגער אַז יעדער תלמיד טײַטשט אויס דעם רבינס תורה אַנדערש. אָבער דער רבי אַליין איז ווידער שטיין געבליבן אָפּהענטיק און אַראָפּגעקוקט אויפן דיל, ווי אַן אָרעם ייִנגעלע וואָס האָט פאַרלאָרן די פּאָר גראָשן וואָס די מאַמע האָט אים געגעבן אײַנצוקויפן קיכעלעך אויף פרישטיק פאַר זײַנע ייִנגערע ברידערלעך און שוועסטערלעך.

„דער שיעור האָט זיך פאַרצויגן, צײַט צו דאַוונען מינחה. ס׳ווערט שפּעט," האָט אַן עלטערער בחור געפונען אַן אויסרייד און אַלע האָבן פאַרשטאַנען אַז זיי דאַרפן זיך פונאַנדערדרוקן אַרויסצולאָזן דעם ראש־ישיבה.

„איך קען מער אין לערנען ניט אַרײַנטאָן, דער מוח דינט ניט. נעמט איר איבער זאָגן דעם שיעור," האָט ער שפּעטער געזאָגט צו זײַנע שוואָגערס.

בײדע שוואָגערס זײַנען געווען בעלי־בשר מיט ברייטע פּלייצעס און צעוואַקסענע בערד. בעת ר׳ זאַליע־זיסקינד האָט די חתונה געמאַכט מיט זײַנע שוועגערינס און זיי אַרײַנגענומען אין ישיבה, האָט ער איינעם באַשטימט פאַר אַ משגיח אויף די תלמידים, אַכטונג געבן אויף זייער אויפפירונג, און דעם צווייטן פאַר אַ מנהל גשמיות, די לערנערס צו פאַרזאָרגן מיט עסן און סטאַנציעס צו שלאָפן. נאָר אַנשטאָט צו געדענקען וואָס ער האָט פאַר זיי געטאָן, האָבן בײדע שוואָגערס אויף אים געטראָגן אַ כעס. הלמאַי מען לאָזט זיי ניט זאָגן פאַר די בחורים אַ שיעור אין לערנען. פונדעסטוועגן האָבן זיי געוואוסט אַז זיי קענען זיך צום דינאַבורגער עילוי ניט גלײַכן, ווי באַלד אָבער ער אַליין וויל ניט צי קען מער ניט זאָגן קיין שיעור, וועלן די תלמידים זיך ניט בונטעווען קעגן זײַנע פאַרבײַטער.

„און וואָס וועט איר טאָן?" האָט אים געפרעגט דער שוואָגער דער משגיח.

„איך וועל אַ ביסל צײַט אַרומפאָרן צווישן וואָלאָזשינער חברים וואָס זײַנען איצט רבנים אין פאַרשידענע שטעט," האָט ר׳ זאַליע־זיסקינד געענטפערט און זיך געזעגנט צום צווייטן שוואָגער, דעם מנהל גשמיות. „איר ווידער וועט מיך פאַרבײַטן אויך אין שטאָט אין האַלטן דרשות פאַר די בעלי־בתים. איר זײַט אַ פיל בעסערער בעל־דרשן ווי איך בין."

„און ווער וועט אַכטונג געבן אויף אײַער מאָטעלען בעת איר וועט ניט זײַן?" האָט דער בעסערער בעל־דרשן געקעמט מיט די פינגערס די געדיכטע באָרד.

„די וועלבע וואָס ניט אויף אים אַכטונג איצט. בעת איך געפֿין זיך דאָ, זײַן מומע פּירקע." האָט מאַטעלעס טאַטע געמורמלט.

זינט ער איז געוואָרן אַן אַלמן האָט ער כסדר געהערט ווי עמעץ אין אים שמועסט זיך מיט אים איבער אַן אַ קול. אַז זײַן ווײַבל איז געשטאָרבן טראַכט ניט מער פּירקע פֿון חתונה האָבן מיט אַן אַנדערן. זי האָדעוועט איר שוועסטערס יתום און וואַרט אַז דער שוואָגער זאָל מיט איר שטעלן אַ חופּה. ר' זאַליע־זיסקינד אָבער האָט געדענקט אַז בעת זײַן מאַמע עליה השלום, איז געווען אויף מאַטעלעס ברית, איז איר געפֿעלן זײַן שוועגערין פּירקע, ווײַל זי האָט ניט גערעדט מיט אַ טויט קול און ניט אויסגעזען קיין קלאָגמוטער ווי אירע אַנדערע שוועסטערס. „זי זאָל ניט אַרײַנפֿאַלן צו אַזאַ מרה־שחורהניק ווי דו ביסט." האָט די מאַמע דעמאָלט געזאָגט. איצט רעדט שוין אייך פּירקע מיט אַ טויט קול. „איך וויל ניט פֿאַראומערן איר לעבן ווי איר שוועסטערס." האָט דער אַלמן געענטפֿערט איר מישפּחה. און אויך מחמת דעם האָט ער געוואָלט אַרויספֿאָרן פֿון ווילקאָמיר. אַז פּירקע וועט אים ניט זען פֿאַר די אויגן, וועט זי זיך אָפּזוכן אַ מאַן וואָס וועט זי פּאַסן.

אומזיסט אָבער האָט דער אַלמן געהאַפֿט אַז ער וועט זיך אָפּרוען אין די שטיבער פֿון וואָלאָזשינער חברים. מען האָט אים טאַקע אומעטום אויפֿגענומען בכבוד. נאָר ווען ער האָט זיך גענומען קלאָגן אַז ער קען מער ניט אויפֿטאָן אין לערנען, האָט מען פֿון אים געשמייכלט ווי פֿון איינעם וואָס האָט זיך אײַנגערעדט אַ קרענק. „דער דינאַבורגער עילוי האָט דורך נאַכט געקראָגן אַ פֿאַרשטאָפּטן קאָפּ?" און ווען ער האָט נאָך דערציילט אַז ער קען מער ניט דינגען, האָט מען שוין פֿון אים געלאַכט הויך אויפֿן קול. „אין וואָלאָזשין האָט מען אויף אײַך געזאָגט אַז צו אײַער קול־נגינה הערן זיך צו מלאכי־השרת. דאָרטנס זשע בײַ אונדז שבת אַ מוסף און זאָגט נאָך מינחה אַ שיעור פֿאַר די שטעטלשע לומדים, וועלן סײַ דער המון און סײַ די לומדים אײַך האָבן צו געדענקען."

פֿון אַזעלכע האַסטערדיקע רייד אויף זײַן חשבון איז ער אַלץ קראַנק געוואָרן. אויסער דעם האָט ער נאָכן אַפּזײַן אַ שטיקל צײַט בײַ אַן אַלטן חבר גענומען באַמערקן יענעמס צרות. און ער האָט ווידער אַ מאָל באַדאַרפֿט מיטלײַדן, צעבראָכן ווערן פֿון פֿרעמדע אומגליקן. דערבײַ האָט ער זיך געמוטשעט וואָנדערן אַז ניט געקוקט אויף די צרות האָט יענער פֿונדעסטוועגן אָפּגעשפּאַרט אַן אַנגעקוואָלענע צורה, אַ באָרד ווי אַ וואָגן היי, אַ פּעטן האַלדז און ווײַסע פּוכיקע הענט. פֿירן פֿירט ער זיך מיט אַ געשטעל און פּאַרנעס פֿון אַ נגיד אויף דער חתונה פֿון זײַן מיזינקע. בעת דער אמת איז אַז ער לעבט אויף באָרג; זײַנס איז בלויז דער באַהאַלטענער זיפֿץ וואָס זשע טויג עס יענעם דער אָנשטעל? און מיר וואָס טויג דאָס אַרומשלעפּן זיך איבער דער וועלט זוכן אַ גליקלעכן? — האָט דער אַלמן זיך געטרענט. אפֿשר איז טאַקע גלײַכער צוריקפֿאָרן אַהיים און שטעלן אַ חופּה מיט דער שוועגערין?

בײַם געזעגענען זיך מיט זײַן גאַסטגעבער האָט ר' זאַליע־זיסקינד שווער געצויגן דעם אָטעם. געגליכן צו אַ פֿאַרשלאָסן פֿייגל וואָס זיצט אויף אַ צווײַג און שפּעט אָפֿיגן צנוישגעהויקערט. מיט דורכגענעצטע פֿליגל, מיט האַלבע פֿאַרמאַכטע אויגן און האַלב־אָפּגעגעסע שנאָבל. „וואָוהין פֿאָרט איר איצט?" האָט דער שטעטלשער רב געפֿרעגט און דער אורח האָט געענטפֿערט. „איך ווייס נאָך ניט וואוהין איך פֿאָר. איך זוך אַזאַ איינעם איך זאָל אויף אים קענען עדות זאָגן; אים מיינט עס ניט די גמרא אַז פֿאַרן מענטשן וואָלט געווען בעסער ניט באַשאַפֿן צו ווערן. נאָר אַזאַ איינעם וואָס אים וואָלט יאָ געלוינט באַשאַפֿן צו ווערן האָב איך נאָך ניט געפֿונען."

„און ווער ווייס צי איר וועט אַזאַ בר־מזל געפֿינען" האָט דער שטעטלשער רב געענטפֿערט. פֿונדעסטוועגן האָט ער זײַן אורח צוגעזאָגנט. „פֿאָרט, ר' זאַליע־זיסקינד. לחיים ולשלום און נעמט ניט מער אויף זיך אַזאַ שבועה אַז איר קענט ניט זאָגן קיין תורה און אַז איר האָט פֿאַרלאָרן אײַער קול־נגינה."

בלויז אין מאַרעדאַליער בית־הרב האָט דער אַלמן געפֿילט אַז ער רוט זיך באמת אַ ביסל אָפּ. זײַן חבר פֿון וואָלאָזשין, ר' שלום־שכנא קאַצענעלנבויגן, האָט ניט געהאַלטן אַז מען מוז זאָגן חידושים אין לערנען און האָט אויך ניט געהאַט קיין טעם אין נגינה. ער פֿלעגט זיך אַפֿילו וויצלען. „לעולם טראַכט איך אַז אַלע ניגונים זײַנען איין ניגון. מער ניט יעדער דרייט פֿון אַן אַנדער זײַט. נאָר זינט דער דינאַבורגער עילוי האָט מיר געזאָגט אַז ס'זײַנען יאָ דאָ פֿאַרשידענע ניגונים, האָב איך אמונת־חכמים און גלייב אים." דערצו נאָך האָט ר' זאַליע־זיסקינד בײַם מאַרעדאַליער רב אין שטוב ניט צוגעזען קיין צרות און ניט באַדאַרפֿט מיטלײַדן. דעמאָלט האָט נאָך ר' שלום־שכנאַס מישפּחה־לעבן אויסגעזען צו גיין און גלײַכן וועג. זײַן בכור נפתלי־הערץ, וואָס איז ערשט אַלט געוואָרן זיבעצן יאָר, האָט געלערנט אין שטעטלשן בית־מדרש און זײַן בן־זקונים רפֿאלקע איז נאָך ניט געווען געבוירן. האָט ר' זאַליע־זיסקינד צו זיך געטוליעט ר' שלום־שכנאַס קינדער. באַזונדערס די עלטערע טיילצע. ער האָט געגלעט איר קאָפּ מיט די געקרויזטע האָר, די אָפּגערונדיקטע ווײַסראָזעלעכע באַקן. און זי האָט אויף אים געקוקט מיט פֿאַרוואונדערונג ווי אים צו פֿרעגן, צי בײַ דיר אין דער היים האָט ער ניט וועמען צו צערטלען און גלעטן.

אָקוראַט ווי ר' שלום־שכנא האָט פֿון מאַרוואָגלטן חבר ניט פֿאַרלאַנגט קיין עילוישע אויפֿטוען אין לערנען, האָט ער אים אויך ניט פֿירגעהאַלטן הלמאַי ער האָט איבערגעלאָזט זײַן ישיבה. ער האָט אים נאָר געבעטן אַז כל זמן ער וועט פֿאַרברענגען אין מאַרעדאַליע זאָל ער לערנען מיט זײַן בכור נפתלי־הערץ. ר' זאַליע־זיסקינד האָט דערפֿילט זײַן בקשה און איז מיט יעדן טאָג אַלץ מער נתפּעל געוואָרן פֿון בחורס כישרונות. נפתלי־הערץ האָט אין ראש־ישיבה אויסגעזוכט די בענקשאַפֿט צו זאָגן אַ שיעור פֿאַר תלמידים און ר' זאַליע־זיסקינד האָט גענומען טראַכטן וועגן צוריקפֿאָרן אַהיים. ס'איז שוין צײַט פֿאַר אים אַרויסצוגיין פֿון זײַן אבֿלות. אים האָט זיך אַפֿילו געוואָלט אַז ער קריגט צוריק די העכערע און נידעריקערע וויבראַציעס פֿון די שטימבענדער. ער דאַרף נאָר אויסהוסטן די הייזעריקייט, וועט צו אים צוריקקומען זײַן קול־נגינה אינאיינעם מיט די חידושי־תורה.

„ר' שלום־שכנא, איך פֿאָר צוריק קײַן ווילקאָמיר צו מײַן זונעלע, צו מײַן רבנות און ישיבה. אויב איר ווילט, קענט איר מיטשיקן אײַער זון. ער האָט אַן אויסנאַמיקן קאָפּ און ~~מיטן~~ ~~לאַנג~~ ~~ניט~~ ~~דויערן~~ ~~ביז~~ ער וועט אויסוואַקסן אַ גדול."

דער מאַרעדאַליער רב האָט גלײַך געגעבן זײַן הסכּמה. אים איז נאָך דעמאָלט ניט אײַנגעפֿאַלן אַז ס'קען זײַן אַנדערש ווי ער באַשליסט לויט דער השקפֿה פֿון דער תורה. ער האָט אַפֿילו ניט געפֿרעגט דעם זון צי ער וויל מיטפֿאָרן, און נפתלי־הערץ האָט געפֿאָלגט דעם טאַטן. נײַערט ר' זאַליע־זיסקינד האָט אומזיסט געהאַפֿט אויף אַן ענדערונג אין געמיט. זײַן פּנים האָט זיך נאָך מער אויסגעגליכט. דער גוף — אויסגעקרימט. און ווײַל זײַן בערדעלע האָט שוין ניט געקענט ווערן ווײַסער, האָט עס גענומען אויסקריכן. ער האָט ווידער געזאָגט שיעורים פֿאַר די תלמידים און געפֿירט דעם שטאָטישן בית־דין. נאָר מען האָט געזען אַז ער שטרענגט זיך אָן בײַצוקומען אַ טרויער וואָס איז שטאַרקער פֿון אים. ווען ער האָט ניט באַדאַרפֿט פֿאַרברענגען מיט תלמידים און בעלי־בתים, האָט ער ליב געהאַט צו שפּאַצירן אַליין הינטערן שטעטל אויף די האַרבסטיקע אָפּגעקאָסטע פֿעלדער און זײַן אָנגעבלאָזן כאַלאַט אין ווינט איז אויף אים געהאַנגען ווי אַ וואָלקן, אַ פֿירער פֿון אַ גרויסן קיבוץ תלמידים. האָט ער פֿונדעסטוועגן ניט געוואָרט ווי אומצוגיין מיט זײַן יינגעלע. איך דאָס יתומל האָט זיך געשראָקן פֿאַרן טאַטנס הויקער און זיך געטוליעט צו דער מומען פּירקע.

בײַם ריידן מיטן שוואָגער דעם אַלמן האָט פּירקע שטענדיק אויסגעקוקט צו שטיין צו אים מיט אַ זײַט. פּירקע האָט צו פֿיל תרעומות געהאַט צו אים,

זי זאָל קענען אים אַרײַנקוקן אין די אויגן פֿרײַנדלעך. דאָס פֿאַרענטפֿערן זיך אַז ער האָט מיט איר ניט חתונה געהאַט, ווײַל ער האָט ניט געוואָלט פֿאַרטמען איר לעבן מיט מרה־שחורה, האָט זי אַז ניט פֿאַרשטאַנען אַז ניט געגלייבט. און אַז זי זיצט בכלל אַן אַ מאַן איז איר פֿריילעכער? אָבער אויך נאָך דעם ווי ר' זאַליע־וויסקינד האָט אײַנגעזען אַז די שווענערין איז גערעכט און האָט שוין געוואָלט מיט איר שטעלן אַ חופּה, האָט זי זיך אָפּגעזאָגט. סירקע האָט ניט געוואָלט די טובה און זכות פֿון איר פֿאַרשטאָרבענער שוועסטער און ווײַל זי האָרעוועט דעם יתום, שוין בעסער בלײַבן פֿאַרקויפֿט מומע אידער ווערן זײַן שטיפֿמאַמע.

נפֿתלי־הערץ האָט אין וויסאָקעדוואָר געלערנט אַ זמן און זײַן נאָמען פֿון אַ בעל־כּישרון איז געוואַקסן. אָבער ער איז קיין מאָל ניט געווען קיין תּמים און נאָך בײַ דער גמרא אין מאַרעדאַליע שוין געדאַרשט נאָך בילדונג, ווי אויך געניסן פֿון עולם־הזה. נאָר אין מאַרעדאַליע האָט ער זיך באַדאַרפֿט היטן פֿאַרן טאַטן, בעת אין וויסאָקעדוואָר אין ישיבה האָט מען פֿרײַ געלייענט צײַטונגען און ביכער. בני־תורה האָבן געלערנט רוסיש און דיקדוק. איז נפֿתלי־הערץ דעם ערשטן האַלבן טאָג געזעסן אין בית־מדרש בײַ דער גמרא. דעם אַנדער האַלבן טאָג האָט ער מיט אַ געדונגענעם לערער געלערנט רוסיש, דײַטש, מאַטעמאַטיק, און ביז נאָך האַלבער נאַכט געלייענט אויף דער סטאַנציע געשיכטע, פֿילאָסאָפֿיע. אַזוי ווי ער האָט אין וויסאָקעדוואָר זײַן בילדן זיך ניט באַדאַרפֿט באַהאַלטן, האָט עס די הנהלה געוואוסט. נאָר ר' זאַליע־וויסקינד האָט בײַ זיך ניט געקענט פּועלן אָנצוטאָן יסורים דעם חבר פֿון וואָלאָזשין און אים שרײַבן דעם אמת וועגן זון. אויך נפֿתלי־הערץ, ווען ער איז אויף יום־טובֿ געקומען אַהיים, האָט מיט זײַן פֿירונג זיך ניט אַרויסגעגעבן אַז ער גייט ביסלעכווײַז אַרויס לתּרבּות רעה.

נאָכן צוריקקומען פֿון דער היים אין ישיבה אויפֿן צווייטן זמן, האָט ער די חברים דערציילט אַז אײַנגעטלעך איז ער געקומען זיך געזעגענען. דער טאַטע באַשטימט הורבאָוויס ער זאָל דעם הײַנטיקן זמן פֿאָרן אין דער מיר. די בחורים האָבן זיך ניט געחידושט וואָס דער מאַרעדאַליער רבֿ וויל אַז דער זון זאָל לערנען אין דער גרויסער מירער ישיבה. ס'האָט זיי בלויז פֿאַרדראָסן וואָס דער ראָש פֿון זייער חבֿרה משׂכּילים פֿאָרט אַוועק. ר' זאַליע־וויסקינד האָט עס אויסגעטײַטשט אַז געווים האָט זײַן ידיד ר' שלום־שכנא זיך אָנגעשטויסן אַז דעם זון ציט צו בילדונג און צו דער וועלט. שיקט ער אים אין אַ ישיבה וואו עס קאָכט מיט תּורה, מיט מוסר און וואו דער יצר־הרע פֿון בילדונג האָט נאָך דערווײַל קיין שליטה ניט. ר' זאַליע־וויסקינדס שוואָגערס ווידער האָבן זיך פּראָסט־פּשוט דערפֿרייט וואָס מען ווערט פּטור פֿון אָט דעם יחסן, דעם מאַרעדאַליער בן־הרבֿ. ער איז שוין האַלב־פֿאַרפֿוילט פֿון לייענען טריפֿה־פּסולס און שטעקט אַן אַנדערע מיט דער צרעת. פֿונדעסטוועגן טאָר מען אים ניט טאָן קיין קרום וואָרט, ווײַל זײַן טאַטע איז דעם ראָש־ישיבֿהס אַ חבֿר נאָך פֿון וואָלאָזשין. איז ממש אַ נס אַז מען ווערט פֿון אים פּטור. אָבער וואָס יעדער באַזונדער האָט ניט געטראַכט — אַלע האָבן דעם מאַרעדאַליער בן־הרבֿ אַרויסבאַגלייט מיט כּבֿוד און ערשט מיט חדשים שפּעטער האָט מען זיך דערוואוסט אַז ער האָט אַלעמען אָפּגענאַרט. נפֿתלי־הערץ האָט ניט געהאַט דעם מוט זיך קעגנצושטעלן זײַן תּקיפֿותדיקן טאַטן, און כּדי אויסצומײַדן דעם שטורעם, האָט ער זיך געלאָזט פֿון די עלטערן אַרויסבאַגלייטן קיין וויסאָקעדוואָר און פֿון די בני־תורה אין וויסאָקעדוואָר קיין דאַמיר — און איז פֿון אונטערוועגס אַנטלאָפֿן קיין שווייצאַריע שטודירן.

8

די ישיבה אין וויסאָקעדוואָר האָט זיך גענומען צעפֿאַלן. בחורים האָבן נאָכגעטאָן דעם מאַרעדאַליער און זײַנען אויך געפֿאָרן שטודירן. אַנדערע האָבן אין ישיבה גופֿא אויפֿגעלייגט ביכער אויף די גמרות און זיי געלייענט פֿראַנק און פֿרײַ. בײַדע מנהלים האָבן באַשולדיקט זייער שוואָגער אַז דאָס האָט ער געבראַכט אין ישיבה אַרײַן דעם אַפּיקורס קאַצענעלנבויגן און אים געלאָזט קאַליע מאַכן אויך אַנדערע. ר' זאַליע־וויסקינד האָט געוואוסט אַז די שוואָגערס האָבן צו אים נאָך אַ גרעסערע טענה הלמאַי ער גיט זיך ניט אָפּ מיט דער דערציאונג פֿון זײַן בן־יחיד מאַרקוס. ווי די מומע סירקע רופֿט מאַטעלען. נאָר דער אַלמן, וואָס האָט ניט געוואוסט ווי אָנצופֿאַנגען אַ לעבן אויף סינײַ, האָט אויך ניט געוואוסט ווי אומצוגיין מיט אַ קינד.

ווען די מלחמה איז אויסגעבראָכן האָבן די גרויסע ישיבֿות פֿון סלאָבאָדקע, דאַמיר, ראַדין און נאָוואַרעדאָק מיט זייערע הונדערטער תּלמידים אַוועקגעוואַנדערט טיפֿער אין רוסלאַנד. דאָך זײַנען געבליבן אַ סך בני־תורה וואָס האָבן ניט געוואָלט זיך אָפּרײַסן פֿון די היימען. זײַנען זיי זיך צונויפֿגעפֿאָרן אין וויסאָקעדוואָר. ביז אַלע בענק זײַנען באַזעצט געוואָרן מיט בחורים וואָס האָבן געדאַרשט צו הערן חידושים. נאָר ר' זאַליע־וויסקינד האָט אויף זיי געקוקט מיט די שוואַרצע קאָלערן פֿון זײַנע אייגן און געמורמלט, „מעשׂה ידי טובעין בים ואתם אומרים שירה? אַ וועלט ווערט חרובֿ און איך וועל ווײַזן חריפֿות? ס'איז מיר אַ וואונדער וואָס איך האָב נאָך ניט פֿאַרגעסן דאַווענען.“

די אָרומיקע האָבן געצויגן מיט די אַקסל און געטענהט, אַז דווקא איז אַזאַ צײַט דאַרף מען דערפֿרייען די הערצער פֿון די ישיבה־לײַט מיט חידושים. האָט דער ראָש־ישיבֿה אויף דעם געענטפֿערט אַז מען דאַרף ניט קיין חידושים אין דער תּורה ווי מען דאַרף ניט קיין נײַע תּפֿילות. די זעלבע משנה און דאָס זעלבע קאַפּיטל תּהילים מיטן אַלטן אויסגעווייניטן ניגון זײַנען גענוג.

בײַ די נײַע תּלמידים האָט ר' זאַליע־וויסקינדס ענטפֿער אַרויסגערופֿן שטוינונג און בײַ זײַנע שוואָגערס — רוגזה. די אַלטע רביצין האָט שוין ניט געלעבט. אירע טעכטער אָבער האָבן גוט געדענקט אירע רייד, אַז בעת דער דינאַבורגער עילוי איז צו זיי אָנגעקומען האָט זי געמיינט — משיח קומט! אויסגעלאָזט האָט זיך אַז אַנשטאָט ער זאָל ווייטער גענים מאַכן גרינגער, האָט ער מיט זײַן מרה־שחורה אין דער משפּחה אַרײַנגעבראַכט נאָך אַ גרעסערן טרויער.

דער אַלמן האָט געוואוסט אַז די שווענערין סירקע, וואָס האָט זיך אָפּגעזאָגט פֿון חתונה האָבן מיט אים, האָרעוועט זײַן זונעלע אין קענבערשאַפֿט צו אים. „דײַן טאַטע האָט רחמנות אויף דער גאַנצער וועלט. נאָר ליב האָט ער קיינעם ניט, אַפֿילו ניט די לײַבלעכע קרובֿים.“ און אים גופֿא האָט די זעלבע סירקע געזאָגט, „איר האָט אויך מײַן שוועסטער ניט ליב געהאַט. איר האָט מיט איר חתונה געהאַט פֿון רחמנות וועגן. איך דאַרף איבערהויפּט ניט קיין ווײַב.“ ר' זאַליע־וויסקינד האָט ניט פֿאַרשטאַנען פֿאַר וואָס איז חתונה האָבן אויס רחמנות ניט אַזאַ שיין געפֿיל ווי חתונה האָבן מיט אַ פֿרוי מחמת חשק צו איר שיינעם גוף, אָדער צוליב געלט און יחוס. און וואָס וויל זײַן שווענערין, ער זאָל זיך איר דערקלערן אין ליבע ווי אַ צוואַנציק־יעריקער חתן־בחור? זינט ס'איז אויסגעבראָכן די מלחמה האָט ער בכלל ניט פֿאַרשטאַנען ווי מענטשן קענען לאַכן, האָבן אין זינען געלט און זיך אַרומקריגן צוליב כּבֿוד. די וועלט ברענט פֿון אַלע זײַטן. יעדער טאָג, יעדע שעה פֿאַלן מענטשן אויף די פֿראָנטן, אַ טאַטע און אַ זון פֿאַלן אינאיינעם. קען מען נאָך טראַכטן פֿון עפּעס אַנדערש?

בײַ ר' זאַליע־וויסקינדס שוואָגערס איז אויסגעקומען דער געדאַנק אַריבער־צופֿירן די צעוואַקסענע ישיבֿה פֿון וויסאָקעדוואָר וואָס ווײַטער פֿון פֿראָנט אין מיזרח־פּוילן, ווי דער קיבוץ פֿון דאַמיר איז אַריבערגעפֿאָרן קיין פּאָלטאַווע און ווי כּנסת בית־יצחק פֿון סלאָבאָדקע האָט זיך באַזעצט אין קרעמענטשוג. נאָר ער, דער רבֿ און ראָש־ישיבֿה, האָט זיך פֿון דעם אָפּגעטרייסלט: אין אַזאַ צײַט זאָל ער איבערלאָזן זײַן עדה יידן און אַנטלויפֿן? די שוואָגערס האָבן אים געפּרוּווט איבערצײַגן אַז פּונקט אַזוי האָבן געטאָן אויך אַנדערע רבנים. זיי

קענען אין די איצטיקע טעג זייערע שטעט מיט גאָרניט צו ניט קומען. בעת אין די יידישע קהילות טיפער אין רוסלאַנד, וואו מען נעמט זיי אויף מיט כבוד, פאַרשפּרייטן זיי יידישקייט. אין כאַרקאָוו, אין קיעוו, צי אין ראָסטאָוו איבן דאָן וואוינען דאָך אויך יידן וואָס ווילן לערנען תורה. נאָר ר׳ זאַליע־זיסקינד האָט זיך געהאַלטן ביי דאָס זייניקע אַז ער וועט ניט נאָכטאָן אַנדערע כלי־קודש. הלוואי וואָלט ער אין דער יוגנט זיך געלערנט צו זיין אַן אַפּטייקער אָדער אַ סאַניטאַר, וואָלט ער איצט געקענט העלפן ראַנעווען מענטשן. פונקט ווי אין אַ שׂריפה העלפן אַלע לעשן דאָס פייער, דאַרפן אין אַ מילחמה אַלע העלפן די פאַרוואונדעטע, די פאַראַרעמטע, די געבליבענע אָן הוימען, וועט ער ניט אַנטלויפן.

בײדע מנהלים האָבן געוווּסט אַז אַן ר׳ זאַליע־זיסקינד לוריא וועלן זיי ניט קענען מיטציען די תּלמידים טיפער אין רוסלאַנד. זייענען זיי בלית־ברירה געבליבן אין ווימאָקעדוואָר. וויפל זיי האָבן פון כעס ניט געצופּט די בערד מיט די וואָנצעס און צווישן זיך ניט געווידלט דעם שוואָגער דעם הויקער, וואָס זיין שׂכל איז נאָך קרימער פון זיין רוקן. ער קלאָגט כלומרשט וואָס ער האָט אין דער יוגנט זיך ניט געלערנט צו זיין אַן אַפּטייקער אָדער אַ סאַניטאַר. ס׳פעלן דען איים פון דעם מין? יעדער דאַרף טאָן וואָס ער איז באַרופן צו טאָן און וואו אַ צווייטער קען אים ניט פאַרבייטן. אויסער וואָס די צוויי מנהלים האָבן דעם שוואָגער באַרעדט צווישן זיך, האָבן זיי אים אויך פאַרמסרט פאַר זייערע רביצינס, אַז אין גרונט גענומען איז ער ניט קיין פרומער און אפילו ניט קיין גוטער. ניט ער האַלט אַז ישיבה־לייט זייענען מער יחסנים ווי די לייט פון פּראָסטן המון, ניט ער גלייבט אַז אין זכות פון דער תּורה ווערט מען ניצול פון פּורעניות. ער גוואַלדעוועט אַז איצט דאַרף מען יידן טרייסטן. אָבער ער, דער מרה־שחורהניק, קען ניט טרייסטן. דאָס איינציקע וואָס ער קען איז קרעכצן און צעפּאַלן פון רחמנות אויף שטיקער.

מיט יאָרן פריער, בעת ר׳ זאַליע־זיסקינד האָט חתונה געמאַכט דעם ווייבס יינגערע שוועסטער, האָט ער די שוואָגערס אַריינגענומען וואוינען אין בית־הרב. ווי ער האָט זיי אַריינגענומען אויף שטעלעס אין ישיבה, אויך שפּעטער, ווען די מישפּחות האָבן זיך פאַרגרעסערט, זייענען אַלע געבליבן וואוינען אין זעלבן נידעריקן ברייטן הויז מיט די צוגעבױטע קרומע שטיבלעך און אַראָפּגערוקטע דעכלעך, געדעקט מיט שינדלען, מיט בלעך און ערטערווייז נאָך מיט שטרוי, און דרויסן איז די הילצערנע געביידע געווען שוואַרץ, אָפּגעבליאַקעט פון זון, שניי און רעגן. אינעווייניק אין פירהויז האָט געשמעקט מיט צוגעפוילטן היי. אין די קאָרידאָרן, גרעסערע חדרים און זייטיקע קלענערע צימערלעך האָט זיך תּמיד געהערט אַ גערוך פון ניט־געוואַשענע קינדערישע ווינדעלעך, פון פאַרבאַקענע טשאָלנטן, פון זויערן געקעכטס, שווייס און פאַרע. די פענצטערס זייענען געווען אַרומגעקלעפּט מיט פאַרגעלטן פּאַפּיר און פאַרשטעלט מיט האַלבפאַרוועלקטע וואַזאָנעס. אומעטום זייענען געשטאַנען הילצערנע הענגערס, פאַרהאַנגען מיט מלבושים פון אַלע בני־בית. ווי אין די ספרים־אַלמערס האָבן זיך צונויפגעמישט די ספרים פון אַלע דריי שוואָגערס. די געשפּאָלטענע הילצערנע בעלקעס האָבן געקרעכצט אונטער דער לאַסט פון איבערגעלאָדענע בוידעמער מיט שמאַטעס און אַלטע רעכטער. די צעלעכערטע ווענט האָבן געלעכצט נאָך טינק און פרישן פאַרב. אַלץ אין הויז האָט געוואָרט און געגאַרט נאָך רעמאָנט און סדר. נאָר ר׳ זאַליע־זיסקינד האָט אין זיין בית הרב געלעבט ווי אין אַן אכסניה. האָבן אויך זיינע שוואָגערס גאָרניט געטאָן דאָס הויז צו פאַרריכטן כל זמן ער איז בעל־הבית.

מחמת אומפאַריינדשאַפט צו אים פון די בני־בית, האָט דער אַלמן זיך אַליין פאַרשטופּט און פאַרשטויסן אין אַ זייטיק קליין צימערל פון אַלטן גרויסן הויז. אים איז ליבער געווען צו עסן אין אַ ווינקעלע אַ סקאַרינקע מיט אַ ציבעלע, אײדער זיצן ביים טיש צו מיטאָג און וועטשערע אינאיינעם מיט דער ברוגזער מישפּחה. ניט בלויז די שוואָגערס און שוועגערינס, אפילו דער זון האָט ביים טיש אויסגעמיטן מיט אים צו ריידן. געגליכן צום טאַטן, דעם פאַרפרעמדטן און דערווייטערטן פון זיין אייגן הויז, איז אויך דער זון געוואַקסן אַ ווינקלמענטש. אַריינגעטאָן בלויז אין די אייגענע געפילן און מחשבות. ער פלעגט קומען און אַוועקגיין פון ישיבה ווען ער האָט געוואָלט. צווישן די בני־תּורה האָט נאָך פון פאַר דער מילחמה אָנגעהאַלטן די חברה פון בילדן זיך. האָט מאַרקוס אין דער חברה זיך געלערנט רוסיש, חשבון, געאָגראַפיע; און בעת דער דייטש האָט פאַרנומען ווימאָקעדוואָר, האָט ער זיך געלערנט דייטש ביי אַ פרומען עסטרייכישן סאָלדאַט וואָס פלעגט קומען אין בית־מדרש דאַווענען. ביז מאַרקוס האָט ביסלעכווייז גענומען לייענען דייטשישע ביכער. מען האָט אויף אים געמורמלט אַז ער פאַרגעסט צייטנווייז לייגן תּפילין. נאָר די מנהלים, זיינע פעטערס, האָבן אים ניט געמסרט. זאָל זיך זיין מאַטע זאָרגן! אָבער אויך דעם בן־יחידס אויפפירונג האָט דעם טאַטן ניט געבראַכט דערצו ער זאָל זיך פאַר אים זאָרגן מער. אַזוי איז ר׳ זאַליע־זיסקינד געווען פאַרטאָן אין מילחמה־ניים וועגן דעם וועלט־חורבן.

די ישיבה־בחורים האָבן אויפגעגעבן די האָפענונג צו הערן תּורה פון דינאַבורגער עילוי און האָבן גענומען קלעפּן צו זיינע שוואָגערס. ביי בײדע מנהלים האָבן זיך צעוואַקסן די בייכער. די בערד און דער חשק צו זאָגן חידושים פאַר די תּלמידים. זיי האָבן אויך איבערגענומען די שטאָטישע ענינים און געהאַלטן דרשות פאַר די בעלי־בתּים, געפּסקנט שאלות. שטילערהייט האָט זיך צווישן בײדע שוואָגערס אָנגעהויבן אַ דינגעניש ווער פון זיי ס׳זאָל בלייבן דער ראש־ישיבה און ווער דער רב פון שטאָט. ר׳ זאַליע־זיסקינד איז אָפּגעטראָטן אַלץ מער — אויס רב! אויס ראש־ישיבה! און גלייך ווי די מילחמה האָט זיך געענדיקט איז ער אַוועקגעפאָרן אין דער וועלט אַריין, די שוואָגערס זאָלן אים קענען ירשנען נאָך ביים לעבן.

אין ווימאָקעדוואָר האָט מען דערציילט אַז ווי פאַר דער מילחמה, בעת ער איז געווען אַן אַבל נאָכן ווייב. אַזוי פאָרט דער אַלמן אויך איצט אַרום פון שטעטל צו שטעטל וואו זיינע וואָלאָזשינער חברים זייענען רבנים. דאָרט אין די פרעמדע שטעט און שטעטלעך זאָגט ער נאָך צייטנווייז תּורה פאַר לומדים און בעלי־בתּים, דערנאָך פאָרט ער אַוועק צו אַן אַנדער חבר אין אַן אַנדער שטאָט.

ווען־ניט־ווען איז ער אויך צוריקגעקומען קיין ווימאָקעדוואָר און אויסגעזען, עלעהיי אַ נידעריקער צעקרימטער און פאַרדאַרטער קוסט פאַר טאָג אין שפּעטן אָסיען, פאַרוועבט אין ווייסן שפּינוועבס און באַדעקט מיט פאַרפאַרענע טראָפּנס. אין דער היים האָט ער ניט געזאָגט קיין תּורה און בכלל מער געשוויגן ווי גערעדט, בכדי ניט צו זיין קיין קאָנקורענץ פאַר די שוואָגערס וואָס האָבן אים איינגענומען אומפאַריינדלעך. סיי איבער די שטוביקע טענות צו אים און סיי ווייל די לערנערס מיט די בעלי־בתּים האָבן אים נאָך אַלץ אַרויסגעוויזן אַ סך ליבשאַפט און דרך־ארץ. אויסצומיידן די שטעכיקע בליקן פון דער מישפּחה, איז ר׳ זאַליע־זיסקינד אַלץ זעלטענער אַרויסגעקומען פון זיין חדרל. אָבער אַלץ אָפטער האָט צו אים גענומען אַריינקומען דער אויסגעוואַקסענער זון. ווי אויף להכעיס די פעטערס און מומעס וואָס האָבן אויף זיין טאַטן שטענדיק אָנגערעדט.

גליקלעך וואָס דער זון האָט זיך צו אים דערנענטערט, איז ר׳ זאַליע־זיסקינד פון דער אַנדער זייט געוואָרן אַלץ מער באַזאָרגט צוליב דער אחריות וואָס פאַלט אויף אים. מאַרקוס האָט אים געהאָט געזאָגט אַז ער וויל מער ניט לעבן ביי די פעטערס און מומעס. ער וויל זיין אינאיינעם מיטן טאַטן. ווי באַלד דער זון וויל זיין אינאיינעם מיט אים, וועט ער מער ניט קענען אַרומוואַנדערן פון שטאָט צו שטאָט. איז וואו וועלן זיי וואוינען? ר׳ זאַליע־זיסקינד האָט זיך דערמאָנט אַז ווען ער איז אַנומלט געווען צו גאַסט ביים פּאָרעדאַליער רב, האָט אים ר׳ שלום־שכנא דערציילט אַז זיין אײדעם פאָרט קיין אייסלאַנד קלייבן געלט פאַר

דער לעכעווער ישיבה און ער זוכט אַ ממלא־מקום פֿאַר דער צײַט ווען ער וועט נים זײַן אין דער היים. האָט ר׳ זאַליע־זויסקינד מאַרקוסן איבערגעלאָזט אויף דערווײַל אין ווילקאָמיר און ער איז אַוועקגעפֿאָרן קיין לעכעוויץ זיך אָנבאָטן דעם ראַמיקן רב און ראש־ישיבה צו ווערן זײַן פֿאַרבײַטער.

„איך וויל זען צי איך קען נאָך זאָגן אַ שיעור פֿאַר תּלמידים,״ האָט דער געוועזענער רב און ראש־ישיבה כּלומרשט געשפּאַסט. „מיט מיר אײַנאיינעם וועט אָבער אויך קומען מײַן זון.״

רבנים אין דער סביבה האָבן געוווּסט אַז פֿון פֿאַרשטאָרבענעם ווײַב איז דעם דינאַבורגער עילוי געבליבן אַ זון וואָס פֿאַרשאַפֿט אים נים קיין נחת. פֿון איין זײַט איז דער איבערגעוואַקסענער בחור אַ בטלן, נאָך מיט האַלבער־ייִנגלשע פֿאַרלאַנגען און האָט אויך אַ קרענקלעכן אומן פּחד פֿאַר מענטשן. פֿון דער אַנדערער זײַט איז ער פֿון די מורדים און פֿאַרקערט־זאָגערס. פֿון בית־מדרש איז ער אַוועק און צו דער וועלט איז ער נים דערגאַנגען. ר׳ יעקבֿ־אָשר כּהנאַס פּנים האָט משמעות אויסגעדריקט זאָרג און קווענקלעניש. וואָרעם דער אורח האָט זיך געאײַלט אים צו באַרויִקן.

„זײַט זיכער, מײַן מאַרקוס וועט די בני־תּורה נים אָפּריידן פֿון לערנען. איך האָף אויף דאָס פֿאַרקערטס, אַז אײַערע תּלמידים וועלן משפּיע זײַן אויף אים צום גוטן. איך האָב מיט אײַערע בחורים שוין באַוויזן צו שמועסן און אײַנגעזען אַז ווי זײַנען תּמימים.״

„צדיקים ותּמימים! אין אונדזער צײַט אָבער קען זיך מאַכן אַז אַפֿילו אַ גאַנצער מנין פֿון אַזעלכע בחורים זאָלן נים קענען אַרויספֿירן איינעם גלײַכן וועג אײנעם וואָס בלאָנדזשעט,״ האָט ר׳ יעקבֿ־אָשר אָפּגעקרעכצט און דערציילט וויפֿל ער און זײַנע בעסטע תּלמידים האָבן געאַרבעט אויף זײַן ייִנגסטן שוואָגער רפֿאלקע. דאָך האָט מען בײַ אים גאָרנים געפּועלט. שוין אַ יאָר ווי ער געפֿינט זיך הינטער ווילנע אין אַ חלוצישער חבֿרה און קלײַבט זיך צו פֿאָרן קיין ארץ־ישׂראל אין אַ קיבוץ.

אָבער נים ר׳ יעקבֿ־אָשר כּהנאַ האָט געהאַט אַן אַנדערן ממלא־מקום און נים ער וואָלט געקענט אָפּזאָגן אַן אָנבאָט פֿון דינאַבורגער עילוי. אײדער ער האָט זיך צו דער נסיעה צוגעגרייט איז געוואָרן אָנהייב תּמוז און דער זומער האָט זיך געשטעלט מיט הייסע גאָסע טעג. אין איינעם פֿון יענע טעג איז ער אַ ביים געגאַנגען פֿון ישיבה. דאָס פּנים באַדעקט מיט שווייסיקע טראָפּנס. אַ געקוועלטער און ענגען סורדוט אויף זײַן דיקן גוף. פֿון די צו־קורצע אַרבל זײַנען אים אַרויסגעקראָכן די שווערע הענט. געדיכט פֿאַרוואָקסן מיט ווײַסע האָר און באַשאָטן מיט זומער־שפּרענקלעך. סאַפּענדיק בײַם שפּרײַזן, האָט ער מיט אַ האַרטנעקיקן געבריגענעם נאַקן אַראָפּגעקוקט אויף זײַנע געשטעלטע פֿיס אין דער בריים. ווי אים מורא אַז איבער ער וועט אויפֿהייבן דעם קאָפּ וועט ער דערזען דעם גאַנצן מהלך רב וואָס ער האָט נאָך דורכצומאַכן מיט באַגען און שיפֿן. נאָר ווען ער איז אַרײַן אין שטוב איז טילצע אים אַנטקעגנגעקומען אַ דערפֿרייטע מיט אַ בריוו אין דער האַנט פֿון איר ברודער נפֿתּלי־הערץ, אַז ער קומט פֿון אויסלאַנד צו טאַטע־מאַמע קיין מאַרעדאַליע און צו איר קיין לעכעוויץ.

„איצט דאַרפֿסטו זיך מער נים זאָרגן וואָס איך בלײַב איבער אַליין מיט די קינדער. מײַן עלטערער ברודער וועט בײַ מיר פֿאַרברענגען.״

איר מאַן איז פֿון דעם געוואָרן נאָך מער באַזאָרגט; זײַן אַנטלאָפֿענער שוואָגער פֿון תּורה און מיצוות, וואָס לעבט ערגעצוואו אין שווייצאַריע אַרומגערינגלט מיט סודות ווי מיט די ראַמיקע בערג. וועט זיך דאָ באַגעגענען מיט ר׳ זאַליע־זויסקינדס זון, און אָט די בײדע וועלף, דער ייִנגערער און עלטערער, וועלן בלײַבן אויג אויף אויג מיט די לעמער און שעפּסעלעך — די ישרים און תּמימים פֿון לעכעווער מקום־תּורה. אויך ר׳ זאַליע־זויסקינד האָט פֿון דעם געטראַכט און געפּראָוט באַרויִקן דעם דערשלאָגענעם ראש־ישיבה וואָס האָט שוין געפּאַקט די טשעמאָדאַנעס.

„אײַער שוואָגער, דער דאָקטאָר פֿון פֿילאָסאָפֿיע, איז דאָך פֿון מײַן בית־מדרש אַוועקגעפֿאָרן שטודירן, קען איך אים . . . ס׳הייסט, דעמאָלט ווען ער איז כּלומרשט געפֿאָרן אין אַ גרעסערער ישיבה און איז למעשׂה אַנטלאָפֿן קיין אויסלאַנד. דעמאָלט האָב איך אים נאָך נים געקענט און קײנער האָט זיך עס אויף אים נים גערייכט. נאָר איצט קען איך אים שוין און וועל אים נאָכקוקן נים ווייניקער ווי מײַן זון. זאָל תּאמר אַז איך וועל נים באַמערקן, איך בין שוין אַ גרויסער בעל־נסיון, איך וועל גאָרנים פֿאַרזען,״ האָט ר׳ זאַליע־זויסקינד געברומט הייזעריקלעך און ווידער אויסגעפֿירט אַז ר׳ יעקבֿ־אָשר כּהנאַ האָט זיך נים וואָס צו זאָרגן. אָבער נאָך אַלע פֿאַרזיכערונגען איז יענער סײַ ווי אַוועקגעפֿאָרן אַ פֿאַרזאָרגטער און אויך זײַן פֿאַרבײַטער איז געבליבן אַ פֿאַרזאָרגטער ווי זיך אײַנצואָרדענען ער זאָל קענען אַראָפּברענגען דעם זון.

אין ווילקאָמיר האָט מאַרקוס לוריא שוין נים געהאַט וואו זיך אַהינצוטאָן. אין ישיבה האָט אים מער נים געצויגן און די שטעטלשע יונגט האָט פֿון אים אָפּגעלאָזט. ווײַט־פֿאַרנאַכט האָבן די בחורים זיך געקליבן אויף דער הילצערנער בריק איבערן וואַסער. אַ טייל יונגען האָבן געטראָגן געפּוצטע שטיוועלעך און היטלען מיט האַרטע דאַשקעס; די מער באַוואָסטוויניקע זײַנען געגאַנגען אָן היטלען מיט צעפּאַטלטע טשופּרינעס און אין ווײַסע העמדלעך מיט אָפּגעלייגטע קראַגנס. די יונגט אין ווילקאָמיר האָט געהאַלטן אַז אַלע מענטשן זײַנען גלײַך, און וואָס שײַך גאָט איז איבערהויפּט נים זיכער צי ס׳איז דאָ אַ גאָט. מאַרקוס לוריא ווידער האָט געהאַלטן אַז מענטשן זײַנען נים גלײַך און אַז גאָט איז געשטאָרבן. די מאַראַל, האָט ער געזאָגט, האָבן אויסגעטראַכט די שקלאַפֿן, בעת ער האָט אַזוי גערעדט האָט דער הימל געברענט מיט פֿאַרגליווערטע פֿײַערצונגען פֿון זונפֿאַרגאַנג. און אויך מאַרקוסעס אויגן האָבן געגלים ווי פֿײַערן אַפּגלאַנץ פֿון אַ שׂריפֿה.

„דאָס וואָס דו קענסט זיך נעמען אַליין זאָלסטו נים דערלויבן מען זאָל עס דיר שענקען.״

„אַזאַ שטאַרקער ביסטו עס אַז דו בעטסט נים, נאָר נעמסט אַליין?״ האָט אַ יונג אַ גבֿר מיט אַ פֿאַרברוינטער צורה אָנגעקוקט דעם אויסגעווייקטן ישיבֿה־בחור. די חבֿרה האָט געוווּסט אַז מאַרקוס רעדט איבער די רייד פֿון אַ צעדרייטן דײַטשישן פֿילאָסאָף וואָס האָט פֿאַרענדיקט אין אַ משוגעים־הויז. „דאָס איז אויך פֿון דײַן ספֿר פֿראַלניק זאַראַטוסטראַ, ווי דו רופֿסט אים?״ האָט געפֿרעגט אַ צווייטער. „אַז מען נעמט אַליין נים מען איבער די הענט. פֿאַרדינגען דאַרף מען, ווער עס אַרבעט נים, דער עסט נים,״ האָט געזאָגט אַ דריטער.

די בחורים אין ווילקאָמיר איז געווען אַ שאָד וואָס אַ יאָט מיט אַזאַ גוטן קאָפּ זאָל זיך אָנהענגען אין אַ צעטומלטן פֿילאָסאָף אַ יעקע, אַנשטאָט גיין מיט קאַרל מאַרקס און דעם אַלוועלטלעכן פּראָלעטאַריאַט. נאָך מער ווי די יונגען האָט עס פֿאַרדראָסן די פּרײַליכס. זיי האָבן געוווּסט אַז מאַרקוס דעם רבֿס איז אַן אָנגעלייענטער און זיי האָבן אים אויך געהאַלטן פֿאַר אַ שיינעם. ער איז אַ האָאָקסיקער מיט אַ בלאַסער צאַרטער הויט און שוואַרצע געקרײַזלטע האָר. די מיידלעך האָבן אויך באַמערקט אַז ווען קיינער זעט נים פֿרעסט ער זיי מיט די אויגן. זײַנע פֿולע ליפּן נעמען אַזוי טריקענען ווי פֿון דאָרשט. שטייט ער אָבער נאָענט צו אַ פֿרוי, דרייט ער אָפּ דעם קאָפּ, זײַן בלאַס פּנים נעמט זיך רייטלען. דער שטערן שוויצט אים און די ווינקלען מויל ציטערן בײַ אים אַ געפּאַגענער שמייכל, ווי ס׳ציטערט אַ פֿליגעלע וואָס קען נים אַרויסקריכן פֿון אונטער אַ באַלויכטענעם הייסן אָבאַזשור.

די שטעטלשע מיידן האָבן צעוואַקסענע גופֿן, הויכע ברוסטן און אַרויסגעדריקטע היפֿטן. זיי גייען נאָך אין אַלטמאָדישע געשנורעוועטע שיך אויף הויכע אָפּצאָסן, ווי זיי טראָגן נאָך לאַנגע צעפּ אָריבערגעוואָרפֿן איבער די אַקסל.

אויף אַ שפּאַציר גייען זי אַרויס אין ברייטע קליידער מיט גרויסע בראָשקעס, ווער מיט אַ צוניפֿגעלייגטער פֿאַרביקער טוך אַריבערגעוואָרפֿן איבער דעם אָרעם און ווער מיט אַ ווײַס זײַדן שפּיצנטיכל אין דער האַנט. אַנדערע האָבן ליב זיך אַנצוהענגען אין די אויערן לאַנגע אוירינגלעך, אַרומדרייען די צעפּ אַרום קאָפּ אָדער זיי צוניפֿוויקלען אויף דער פּאָטילניצע און זיך אַרויסלאָזן אין גאַס דרייענדיק בײַם גיין מיט די באַקעס און הינטנס. אָט אַזוי וועגן איצט די וויסאָקעדוואָרערקעס און זיי קענען האַלטן אונטערן קנאַפּל שטאַרקערע מאַנסלײַט ווי מאַרקוס דעם רבס. נאָר ווײַל ער איז אַ שוואַרץ־געקרײַזלטער, אַ ייִנגליש־שעמעוודיקער און אַזאַ יחסן, האָט ער געהאַט חן אין זייערע אויגן. קומט ער גאָר אַרויס און רעדט זיך אָפּ.

"זוען דו גייסט צו דער פֿרוי, נעם מיט די בײַטש."

די וויסאָקעדוואָרערקעס ווײַנען אויף לאַנג שטיין געבליבן געפּלעפֿטע. אײדער זיי האָבן אים געקענט ענטפֿערן. "אַזוי גאָר?" האָבן זיי זיך צו אים איינגעדרייט מיט די ברייטע פּנימער און גרויסע ברוסט ווי קירבעסן. "זוען מען גייט צו אַ פֿרוי דאַרף מען מיטנעמען אַ בײַטש? אַזאַ אידעלער ווײַס איר? אַזאַ חלום האָט זיך אײַך געחלומט?"

אויך דער שמועס מיט די מיידן איז פֿאַרגעקומען אויף דער בריק איבערן טײַך וואו די שפּאַצירערס פֿלעגן זיך באַגעגענען. אויף ביידע זײַטן וואַסער האָבן פֿרײלעך געוואונקען שטיבלעך אָפּגעמאָלט אויף געל, רויט און ווײַס. מאַרקוסן האָט זיך געדאַכט אַז די גערדיכט־באַבלעטערטע ביימער לענג־אויס דעם טײַכברעג קוקן צו אים אַריבער מיט קינאה וואָס ער שטייט אין מיטן פֿון אַ מיידלשן גן־עדן, ווי אַרום אים וואָלט פּלוצעם אויסגעוואַקסן אַ גאָרטן פֿון זונרויזן. נים ווויסנדיק וואָס צו ענטפֿערן די פֿרײַלינס אויף זייער פֿאַרוואָרפֿן, האָט ער געשמייכלט צעטומלט־נאַרישעוואַטע און צוגעגעבן נאָך אַ קלוגן שפּריכוואָרט.

"דער מאַן איז אויפֿן גרונט פֿון זײַן נשמה בייז. אָבער די פֿרוי איז אויפֿן גרונט פֿון איר נשמה געמיין. ניט איך זאָג עס. זאַראַטוסטראַ זאָגט עס."

די פֿרײַלינס זײַנען ווידער געבליבן אָן לשון. נאָר צווישן זיי האָט זיך געפֿונען אַ קורץ־געשאָרענע דאַרע מויד מיט אַ כריפּיק־הייזעריק קול פֿון רייכערן ווי אַ קוימען. זי האָט געטראָגן פֿלאַכע שיך און אַ מאַנסבילש רעקל. האָט זי אַרײַנגעשטעקט די הענט אין די רעקל־קעשענעס און אַ זאָג געטאָן צו די חברטעס, ניט קוקנדיק אַפֿילו אויף דעם 'קראַסאַוויץ'.

"לאָזט אים לויפֿן. דעם אַנאַניסט."

די בחורים פֿון זייער זײַט האָבן אים אַ נאָמען געגעבן "די פּאַליקע" און פֿון אים אָפּגעלאַכט אין מאַרק, אין גאַס, אין די שטיבער. ביז די שטעטלשע בעלי־בתים זײַנען געקומען מיט טענות צו מאַרקוסעס צווייטן פֿעטערס, צום רב און ראש־ישיבה: ס'אַרט זיי גאָרניט וואָס זייער פּלימעניק איז מיט זײַנע משוגענע אַפּיקורסישע פֿילאָסאָפֿיעס צו שאָנד און צו שפּאָט אַפֿילו אין די אויגן פֿון די אויסגעלאָזענע יונגען? "איז וואָס קענען מיר טאָן? זײַן טאַטע טאָרט אַרום לײַדן יסורים פֿאַר דער גאַנצער וועלט. נאָר פֿאַר זײַן בן־יחיד אין דער היים אַרט אים ניט." האָבן ביידע שוואָגערס זיך פֿאַרענטפֿערט פֿאַר די בעלי־בתים, און צו זייערע ווײַבער האָבן זיי געוואָרטשעט. "שולדיק איז אײַער שוועסטער סירקע! ווי זי האָט אים געהאָדעוועט אַזוי איז ער אויסגעוואַקסן."

להיפּוך צו די פֿאַרגעלטע רביצנס וואָס זײַנען אומגעקראָכן איבער די חדרים פֿון בית־הרב אין לויזע פֿאַרשלומפּערטע קליידער, איז זייער ייִנגסטע נאָך ניט חתונה־געהאַטע שוועסטער סירקע שטענדיק געווען אָנגעטאָן אין אָן אויסגעפּאַסט לאַנג שוואַרץ קלייד מיט אויסגעהאַפּטענע ווײַסע בלומען אויף דער פֿלאַכער ברוסט און אויף די לאַנגע אַרבל ביז די האַנטגעלענקען. איר הויך שטײַף ווײַס קרעגעלע אונטערן האַלדז און די גלאָז־פּאַרקעטע האָר מיטן שרונט אין מיטן האָבן נאָך שאַרפֿער אָפּגעצייכנט איר קליין רונד פּנים, וואָס האָט געלויכטן מיט אַ קאַלט־בלאַסער שײַן פֿון אַ ווינטערטאָג. זי האָט תמיד זיך געריבן די דינע פֿינגערס פֿון אירע הענט, ווי זיי וואָלטן געפֿראָרן און דרויסן פֿון אירע לאַנגע שמאָלע אַרבל. און בעת זי האָט געשוויגן האָט זי געהאַט אַזאַ ביטערן אויסדרוק אויפֿן פּנים, עלעהיי זי וואָלט געקײַט אַרונטערגעפּאַלענע טרוקענע האַרבסטבלעטער. מאַרקוס האָט געפֿילט אַז די מומע וויל ער זאָל בלײַבן אַ ייִנגל — און איר ייִנגל, ווי אַ טרייסט פֿאַר דעם וואָס זײַן טאַטע האָט מיט איר ניט חתונה געהאַט. נאָר כאָטש אים איז גוט און וואַרעם געווען אונטער איר שוץ, האָט ער אין דער זעלבער צײַט געוואָלט זיך פֿון איר אַרויסרײַסן. ענדלעך האָט סירקע אײַנגעזען אַז זי האָט אומזיסט מקריב געווען איר לעבן פֿאַר איר שוועסטערס זון און זי האָט געשטעלט אַ חופּה מיט דעם מאַריאַמפּאָלער ר׳ רחמיאל ראַזענוי — איך אָן אַמאָליקער עילוי און אַלמן ווי איר שוואָגער ר׳ זאַליע־זיסקינד לוריא.

צו די צוויי שוואַרצבערדיקע פֿעטערס איז דעם פּלימעניק מאַרקוס צוגעקומען אַ דריטער ווײַסבערדיקער פֿעטער, אַ גלאַסענער, אַ פֿרידלעכער און צופֿרידענער ייִד מיט זיך און מיט דער וועלט. כאָטש ווײַס ניט אַזאַ מבֿין ווי אַ מאָל ר׳ זאַליע־זיסקינד לוריא, האָט אײַך ר׳ רחמיאל ראַזענוי ליב געהאַט אונטער־צוברומען אַ ניגונדל און איז יעדן מענטשן אַנטקעגנגעגאַנגען מיט אַ ליבלעך פּנים, ווי ער וואָלט בײַ זיך אין הויף געהאַט אַ ברונעם מיט קלאָר קאַלט וואַסער און יעדער וואָס וויל קען אָנשעפּן אַ פֿולן עמער. אָנגעטאָן אין אַ ציכטיקער קאַפּאָטע מיט אַ פֿריש העמד, איז ר׳ רחמיאל שטענדיק אומגעגאַנגען מיט פּאַמעלעכדיקע טריט. די הענט פֿאַרלייגט אונטער, און מיט אַ שטיפֿעריש בלינצל פֿון אַ קונדס אין די העל־בלויע אויגן, ווי ער וואָלט שבת בײַ טאָג נאָכן שלאָף געגאַנגען אין בית־מדרש צו מינחה און עס ווילט זיך אים טרעפֿן אַ קליין פֿרום ייִנגעלע וואָס גייט אויך צו מינחה. וועט ער דעם ייִנגעלע אַ קניפּ טאָן אין די בוקיקע בעקעלעך אָדער אַ גלעט טאָן איבערן קעפּל און אויספֿרעגן: אײַ איז דאָס אַ ייִנגעלע! זאָג זשע מיר, וואָס האָסטו הײַנטיקע וואָך געלערנט אין חומש?

אָבער ניט געקוקט אויף דעם וואָס זי האָט גענומען אַזאַ ליבלעכן ייִדן, איז די מומע סירקע גלײַך אויף מאָרגן נאָך דער חופּה געוואָרן נאָך בלאַסער און געשוויגן נאָך ביטערער. משמעות אַז זי האָט ניט געקענט אַזוי גיך פֿאַרגעסן איר שוואָגער, דעם הויקער און מרה־שחורהניק, און זי האָט נאָך מער ווי פֿאַר איר חתונה געליטן הלמאַי מאַרקוס האָט זיך אַזוי צוגעבונדן צו זײַן טאַטן. אויך אין איר פּלימעניק מאַרקוס איז פֿאַרגעקומען אַן אומגעריכטע ענדערונג, אַקוראַט ווי ער האָט פֿריער ניט געוואָלט זײַן דער מומעס פֿאַרטוליעס יתומל, איז ער נאָך איר חתונה אַרײַנגעפֿאַלן אין אַ ווילדן כעס הלמאַי זי האָט אַ חופּה געשטעלט מיט אַ פֿרעמדן ייִדן. אויף דער מומען האָט ער געצאַרנט און דעם נײַעם פֿעטער האָט ער מיט יעדן טאָג אַלץ מער פֿײַנט באַקומען וואָס פֿרײַנדלעכער און געמיטלעכער יענער איז מיט אים געווען. און אַזוי אומגעריכט ווי די מומע האָט אַ חופּה געשטעלט, אַזוי ראַפּטאַם האָט ער זיך פֿון איר אָפּגעריסן און איז אַוועק צום טאַטן קיין לעבעווע מיט דרײַ וואָכן פֿריער ווי ער האָט געוואָלט קומען.

"איך האָב לענגער ניט געקענט בלײַבן אין שטוב אין וויסאָקעדוואָר. די מומע סירקע האָט חתונה געהאַט."

ר׳ זאַליע־זיסקינד האָט לאַנג געשוויגן און געסאָפּעט מיט פֿאַרשטאָפּטע נאָזלעכער. "און מיט וועמען האָט זי אַ חופּה געשטעלט?" האָט ער לסוף געפֿרעגט. מאַרקוס האָט דערציילט אַז די מומע האָט גענומען דעם אַלמן וואָס האָט זיך לעצטנס געדרייט אַרום איר, דעם מאַריאַמפּאָלער עילוי, און די פֿעטערס זאָגן אַז מיט זײַן עילויִשקייט וועט דער מאַריאַמפּאָלער צוציען נײַע תּלמידים. דער זון האָט נײַגעריק אָנגעקוקט דעם טאַטן, צי אים פֿאַרדריסט

ניט וואָס די מומע האָט חתונה געהאַט מיט אַן אַנדערן. ר' זאַליע־זויסקינד אָבער האָט וועגן דער שוועגערין געטראַכט מיט צער און מיטגעפיל: זי איז געבליבן אַזוי פאַרביטערט, אַז כדי זיך נוקם זיין האָט זי אָפּגעזוכט דווקא אַן אַלמן און דווקא אַזאַ איינעם וואָס האָט אויך אַ נאָמען פון אַן עילוי. איז סירקע באַמת זיכער אַז דער מאַריאַמפּאָלער וועט ניט פאַרסמען איר לעבן מיט זיין אבלות נאָכן פריערדיקן ווייב? פון דער אַנדער זייט איז דאָך ניט יעדער אַזאַ מענטש וואָס קען ניט אָנהייבן אויף ס'ניי. ר' רחמיאל ראָזענוי איז אפשר אַזאַ מין מענטש וואָס קען יאָ אָנהייבן נאָך אַ מאָל אויף ס'ניי. ווי עס וועלן ווידער אָנהייבן פון ס'ניי די שוכני־עפר ווען ס'וועט קומען זייער צייט אויפצושטיין. "כאָטש אויך אין דעם בין איך ניט זיכער," האָט דער האַרבאַטער ראש־ישיבה צו זיך געברומט מיט אַ טרויעריקן און מאָנאָטאָנעם ניגון, ווי גרויסע קאַלטע טראָפּנס וואָס פאַלן אין אַ הייל פון פייַכטן שטיינערנעם סופים. "איך בין ווייט ניט זיכער אַז די שוכני־עפר ווילן טאַקע אויפשטיין און אַלץ ווידער אָנהייבן פון דאָס ניי."

space

9

דער מאַרק אין לעבעדיק, די געוועלבער און בעל־הבתישע הייזער ליגן אָנגעטאָן אין טאָל. אויף די שיפּועס פון די בערגלעך קלאַמערן זיך די אָרעמע פאַרלאָטעטע שטיבלעך. אָבער די בתי־תפילה און די קהלשע בנינים געפינען זיך אויבן. די געמויערטע קאַלטע שול שטייט אויף אַ באַרג וואָס ענדיקט זיך מיט אַ שאַרפן אָפּריס. מען זאָל ניט אַרונטערפאַלן, איז דער שיפּוע פאַרשטעלט מיט אַ הילצערנעם פּאַרקאַן. אַזוי ווי אין דער קאַלטער שול דאַוונט מען בלויז זומערצייט און ס'איז שווערלעך אַרויפצוקומען, זעט זי אויס אַן אָפּגעזונדערטע און אומעטיק־פאַרטראַכטע. דער טאָג־טעגלעכער גאַנג פון דער זון אַרום דער שול פאַרסודעט און פאַרטיפט איר שווייגן נאָך מער. און ווען אירע הויכע שמאָלע פאַרקראַטעוועטע פענצטער גליען אין דער שקיעה, קוקט עס אויס ווי אַ ציטערניש און פינקלעניש פון געצן פול מיט גאָלדענע פיש.

אויפן צווייטן בערגל קעגן איבער שטייט דער בית־הרב. אויף אַ דריט בערגל ווידער געפינט זיך דער בית־מדרש מיט דער ישיבה. און הינטער אַלע אַרויפן און אַראָפּן קוקט אַרויס אַ באַרג, עלעהיי אַן עלטער־זיידע אַ ריז — דער שטעטלשער בית־עולם מיט די צעוואָלגערטע מצבות. אין אַ זומערדיקן פרייטאָג־פאַרנאַכט ווען מען שטעלט ביי דער קאַלטער שול אַ חופה און עס שפּילן די קלעזמערס, פינקלען פריילעך און עולם־הזהריק די פענצטער פון די בעלי־בתישע הייזער אין טאָל. נאָר פון בית־עולם־באַרג קוקן אויף דער צעשפּילטער חופה אַרונטער די 'שטיבלעך' פון די צדיקים צו דערמאָנען חתן־כלה אַז ס'איז אַ וועלט פון הבל־הבלים און מער גאָרניט.

אַרויף־באַרג גייט מען מיט איינגעטראָטענע סטעזשקעס צווישן הויכע גראָז, פאַרביי פאַרפלאַנצטע גרינס־גערטנדלעך פאַרן אייגענעם שטוביקן געברויך. דאָרט וואו דער וועג אַרויפצו איז צו־משופּעדיק, האָט מען אין די שטיינער איינגעהאַקט טרעפּ אָדער אַוועקגעלייגט הילצערנע שוועלן. צופוסנס פון די בערגלעך דרייט זיך און וויקלט זיך דער נאַרעוו. אין איין אָרט שטראָמט ער האַסטיק און אין אַ צווייט אָרט רינט ער פּאַמעלעך, מיט אַ פרומער מורמלעניש. ווי ער וואָלט אויסגעזיפּצט דעם פּסוק פון קהלת אַז אַלע טייכן גייען צום ים און דער ים ווערט ניט פול.

דער הילצערנער בית־מדרש, וואו ס'געפינט זיך אויך די ישיבה, איז אַ פירקאַנטיקער און ברייטער בנין. פון אַלטקייט איז ער האַלב־פאַרשוואַרצט און האַלב־פאַרגרינט פון מאָך. נאָר מיט אַ נייעם שינדלדאַך און גרויסע פענצטער וואָס ביי טאָג שפּיגלט זיך אין זיי דער הימלבלוי און ~~ביינאַכט~~ לויכטן דורך זיי אַרויס די בליצלאָמפּן. די לעבעדיקער ישיבה־לייט זיינען אַזעלכע מתמידים אַז זיי לערנען אויך זומערצייט אין די אָוונטן. מחמת דעם נייעם דאַך און די גרויסע פענצטער זעט דער אַלטער און מאָך־באַגרינטער בית־מדרש אויס ווי אַ פאַרחוזעטער זקן מיט אַ באָרד פון שפּינוועבס, נאָר אין אַ ניי געוואַנטן ייִדיש היטל מיט אַ הויכן דאַשעק און פריילעכע אויגן וואָס לאַכן אַרויס פון צווישן אַ סך קנייטשעלעך אויף אַ גערונצלט פּנים.

אין בית־מדרש הערט זיך שטענדיק דער ריח פון שטויביקע ניט־געלופטערטע ספרים. די זויערקייט פון דורכגעזווייקטע האַנטעכער ביים האַנטפאַס; אַ גערוך פון האַלב־צעפאַלענע מלבושים, פון ניט־געוואַשן אונטערוועש און דורכגעשוויצטע וואָלענע טלית־קטנס מיט פאַרגעלטע ציצית, וואָס די לערנערס קושן מיט אַזוי פיל אַנטציקונג ווי אַ בחור קושט אַ מיידל. ~~יענער~~ וואָס איז ניט קיין איינגענער אין בית־מדרש ווייס ניט וועגן תענוג פון אַ בן־תורה ביים אָנטאָן די תפילין און גלעטן די רצועות. ~~אַ ניט־אָפטער גאַסט אין אַ מקום־קדוש~~ ~~איז ניט קיין מבין אויף דער געהיימער כישוף־שיין פון יאָרצייטליכט,~~ אויפן שפּיל פון זונשטראַלן אין די פאַלדן פון אָפּגעבליאַקעוועטן פּרוכת און אויפן גאָלד וואָס שיילט זיך פון די לעדערנע רוקנס פון ספרים, ווי עס שיילט זיך די הויט אויפן געקאַרבטן שטערן פון אַ זקן.

~~האָבן די לעבעדיקער מתמידים זיך שטאַרק דערפרייט~~ וואָס דער דינאַבורגער עילוי וועט פאַר זיי זאָגן תורה, בעת זייער ראש־ישיבה וועט זיין אין אויסלאַנד. נאָר ווען די תלמידים האָבן זיך אַרומגעשטעלט ר' זאַליע־זויסקינדס שטענדער און געוואַרט אויף אַ שאַרפן שיעור, האָט ער אָנגעהויבן מיט אַ משונהדיקער הקדמה.

"ייִנגלווייז האָב איך אין אַ דינאַבורגער בית־מדרש געפרעגט ביי אַ פּרוש אַ האַרבע קשיא. איך געדענק, רבותי, ווי דער פּרוש האָט זיך געכאַפּט צו געפינען אַ תירוץ. אָבער וואָס ער האָט ניט געזאָגט האָב איך אים אָפּגעשלאָגן. אַ גאַנצן טאָג האָב איך געהאַט און יונג בין איך געווען, האָב איך אים כסדר אָפּגעפרעגט און איבערגעשריגן, ביז דער זקן איז געבעך געבליבן אָן כוח און אַ צעטומלטער. נייערט ווען איך בין עלטער געוואָרן און אַליין גענומען האָרעווען איבער אָט דער זעלבער האַרבער סוגיא, האָב איך קיין מאָל ניט געקענט געפינען דעם ריכטיקן ענטפער. ביז איך האָב פאַרשטאַנען אַז דאָס איז אַ שטראָף פון הימל, ווייל איך האָב ייִנגלווייז מצער געווען אַ ייד אַ זקן מיט מיין פּילפּול. אָט די מעשה איז געווען דער ערשטער שטויס איך זאָל ביסלעכווייז קומען צום איינזען, אַז מען דאַרף ניט זוכן איבערצודרייען וועלטן מיט חריפות, נייערט לערנען פּשט. און אַזוי, רבותי, וועל איך זיך נוהג זיין."

איך ווען דער אָוועקגעפאָרענער ראש־ישיבה, ר' יעקב־אשר כהנא, האָט געזאָגט אייזערנע חידושים, האָבן לעבעדיקער לערנערס ניט 'אַריינגערעדט' אין שיעור, ווי עס פירט זיך אַנדערשוואו. און האָבן די יאָ עפּעס געזאָגט, האָבן זייערע קולות אָפּגעקלונגען שטילע, יענוועלטיקע, ווי זיי וואָלטן געקומען פון באַרג מיט די מצבות. אַ פּשיטא ווען ר' זאַליע־זויסקינד האָט אָנגעהויבן מיט אַ הקדמה אַז מען דאַרף גאָרניט מחדש זיין, האָבן די ייִנגערע תלמידים אַרום זיין שטענדער זיך געגלעט דעם ווייַדענעם פוך אויף די באַקן, די עלטערע תלמידים האָבן זיך געצופּט די ווייכע בערדלעך און אַלע אינאיינעם האָבן געשוויגן מיט פאַרקנייטשטע שטערנס, פאַרקוקט אויף די נעגל פון די פינגער ווי צו הבדלה. נאָר הגם די בני־תורה האָבן איידל געשוויגן האָט מען געקענט אָנטאַפּן זייער השתוממות: אין וואָס זשע באַשטייט די גרויסקייט פון דינאַבורגער עילוי, אויב ער זאָגט ניט קיין תורה?

איינער האָט געפעלט צווישן די ישיבה־לייט אַרום ר' זאַליע־זויסקינדס שטענדער — זיין זון. מאַריקס איז געבליבן ביים לעבעדיקער רב אין שטוב, וואו ער מיטן טאַטן האָבן זיך אַריינגעצויגן. און בעת דער טאַטע האָט געזאָגט פאַר די תלמידים, האָט מאַריקס געהאַלטן אין מיטן אַ שמועס מיט דער יונגער רביצין טילצע. צווישן זיי ביידן איז אויפן טיש אין איין העמדעלע געשטאַנען

OK

ביילינקע, טילצעס איינאַריק טײַדעלע, מיט די קורצינקע, גראָבע און קרומלעכע פיסלעך. די מאַמע האָט ס׳עופעלע געהאַלטן אונטער די פאַכווס, און ביילינקעס פעטל־הענטלעך ווײַכן אַראָפּגעהאַנגען פון אירע דיקע אַקסלען, ווי אַ קאַראָמיסל מיט צוויי פולע עמערס וואַסער הענגען אַרונטער פון אַ פּאָר בעווונטע פלייצעס פון אַ פּויערטע. ביילינקע האָט געפּאַרשקעט מיטן נעזל, געבלאָזן מיט די ליפּעלעך און בשום אופן ניט געקענט אײַנשטיין אויף די אײַנבעגעפיסעלעך. עלעהיי זי וואָלט געוווּסט טויט־שיבות דערבײַ האָט זי געקוקט שטאַרק פאַרוואונדערט אויף דער פרעמדער מאַנסבילשער צורה, ניט ווײניקער ווי איר מאַמע איז געווען פאַרוואונדערט פון יענעמס רייד.

„ידעם שוואַכן וואָס האַלט בײַם פאַלן דאַרף מען אַ שטויס טאָן ער זאָל ווייס גיכער פאַלן ווער בייגט זיך עס און דרייען אייפּצוהייבן אַראָפּגעפאַלענע בלעטלעך? מען קערט די צווייגן און איין קופּע און מען לאָזט די פאַרפוילן אונטער אונגעפאַלענעס שניי. אַזוי דאַרף מען אויך טאָן מיט די נים־דערגאַנגענע מענטשן, מיט די איבעריקע, מיט דעם ערב־רב.״

„ווי פאַרגלײַכט מען עס מענטשן מיט אָפּגעפאַלענע בלעטער? און ווי זאָגט מען עס אַז אַ מענטש וואָס האַלט אין פאַלן דאַרף מען אים אַ שטויס טאָן ער זאָל וואָס גיכער פאַלן?״ האָט טילצע אונטערגעהאַלטן דאָס טײַדעלע אונטער די אָרעמס און דערבײַ געקוקט אַזוי איבערגעשראָקן ווי דאָס גערייד וועגן לאָזן פאַלן וואָלט געווען וועגן איר קינד.

„ידער מענטש וואָס צווינגט אונדז מיר זאָלן אויף אים האָבן רחמנות איז אונדזער שונא. ער איז פאַר אונדז אַ גרויסע סכנה,״ האָט מאַרקוס אַריבער־געקוקט צו טילצען מיט זײַנע גרויסע אומויבערע קויל־שוואַרצע אויגן. „נעמט פאַר אַ בײַשפּיל מײַן טאַטן. דער רחמנות צו מענטשן האָט אים אומגעבראַכט. ווי דאָס וויסן אַלע וואָס קענען אים. ער האָט אָנגעהויבן גאָר גרויס. אַן עילוי, אַ גאון. אויך אַ זעלטענער זינגער. כאָטש ער האָט זיך קיין מאָל ניט געלערנט זינגען אויף נאָטן. ער האָט אָבער אַזוי שטאַרק מיטגעליטן מיט יעדן איינעם, ביז זײַן פײַערדיקער כישרון האָט זיך געטומען אויסלעשן און ער איז אויך געוואָרן אויס זינגער. ווינט די מאַמע איז געשטאָרבן האָט מיך געהאָדעוועט איר שוועסטער. און זי, אַזוי גוט די אַנדערע מומעס און פעטערס, האָט מיך אײַנגערעדט, אַז הינטער זײַן כלומרשטער גוטסקייט איז מײַן טאַטע אַ האַרטער און שלעכטער מענטש. נאָר אַז איך בין אויסגעוואַקסן, געוואָרן לייענען ביכער און טראַכטן מיטן אייגענעם שכל, האָב איך אײַנגעזען אַז דער טאַטע איז טאַקע אַ גוטער אָבער אַז דאָס מיטגעפיל מיט מענטשן האָט צעבראָכן זײַן לעבן. אפשר וועט ער איצט קומען צו זיך. איך הער אים אַפילו שוין אונטער־ברומען אַ ניגון. און איך ווייס אַז דאָס איז פון שימחה וואָס ער איז אינאיינעם מיט מיר. דער ווילן צום לעבן איז אַ גוואַלטיק־שטאַרקער כח אין אונדז. און נאָך אַ גרעסערער כח אין אונדז איז דער ווילן צו דערגרייכן אַ פּאָזיציע אין לעבן, דאָס הייסט, דער ווילן צו מאַכט. אָבער צרות, איינגע ווי פרעמדע, איב מיר לאָזן זיך פון זיי באַווירקן, צעברעכן אונדז. דעריבער האַלט איך מיט יענעם פילאָסאָף וואָס האָט געזאָגט אַז אונדזער גרעסטער שונא איז אונדזער רחמנות. און ווען מיר זעען אַ פאַלנדיקן, דאַרף מען אים געבן אַ שטויס ער זאָל פאַלן וואָס גיכער.״

„ער איז אַ ייד אָדער ניט קיין ייד?״ האָט טילצע געפרעגט שטרענג און איר הויכער בהעם האָט זיך געהויבן נאָך העכער פון גרויס איפּרעטנג. „פון וועלכן פאָלק שטאַמט ער, אָט דער פילאָסאָף?״

„ער איז ניט קיין ייד. ער איז אַ דײַטש. נאָר וואָס איז דער חילוק פון וועלכן פאָלק ער שטאַמט?״ האָט מאַרקוס געשמייכלט מיט ביטול.

„ס׳איז שוין איין מאָל אַ חילוק! אַ ייד וועט אַזוינס ניט זאָגן!״ האָט טילצע טריאומפירט. באַלד אָבער האָט זיך איר ניט געוואָלט גלייבן אַז אַפילו אַ גוי, אויב נאָר ער איז אַ געלערנטער מענטש, וועט אַזוינס זאָגן. „ווי הייסט ער, אָט דער פילאָסאָף?״

„וואָס איז דער אונטערשייד ווי ער הייסט? אײַער מאַן און די היגע ישיבה־בחורים האָבן פון אים ניט געהערט,״ האָט מאַרקוס געענטפערט מיט ייִנגלשער גאווה און אומגעדולדיק. „ניטשע הייסט ער, אָט דער פילאָסאָף. איך האָב געלייענט נאָך אַנדערע פילאָסאָפן און מאָראַליסטן. איך האַלט אָבער נאָר מיט יענע וואָס לערנען אונדז אַז דער מענטש דאַרף טראַכטן בלויז וועגן זיך. דורכאויס וועגן זײַן אייגן גליק און זיך ניט לאָזן רואינירן פון רחמנות צום צווייטן. איך וועל זיך ניט לאָזן אומברענגען ווי מײַן טאַטע פון מיטגעפיל צו אַנדערע, און איך וועל אויך ניט דערלאָזן אַז אַנדערע זאָלן האָבן מיטגעפיל צו מיר!״ האָט מאַרקוס אויסגערופן צו דער בעל־הביתטע וואָס האָט אויף אים געקוקט דווקא מיט מיטגעפיל און אויך נײַגער.

זײַן טאַטע און איר טאַטע זײַנען דאָך חברים נאָך פון וואָלאָזשינער ישיבה. טילצע געדענקט ר׳ וואָליע־זיסקינדס גוטע און טרויעריקע אויגן נאָך פון איר קינדסצײַט. האָט זי זיך זייער דערפרייט וואָס ר׳ וואָליע־זיסקינד וועט פאַרבײַטן איר מאַן אין בית־דין־שטוב און אין ישיבה. און זי האָט זיך נאָך מער דערפרייט וואָס איר טאַטנס יוגנטפרײַנד וועט וואוינען בײַ איר אינאיינעם מיט זײַן זון. זי האָט אָבער באַמערקט אַז דער בחור איז זייער אַ שטעכעדיקער און ס׳געדויערט ביז ער געוואוינט זיך צו. זינט ער איז געקומען, שוין אַ וואָך צײַט, איז ער ניט אַרײַן צום עסן אַז דעם טאַטן און איז געזעסן בײַם טיש מיט אַן אַראָפּגעלאָזטן קאָפּ. ערשט הײַנט ווען זײַן טאַטע איז אַוועק אין ישיבה זאָגן דעם שיעור איז ער אַרײַנגעקומען און רעדט אַזעלכע מאָדנע רייד.

טילצע האָט איר ביילינקען צוגעדריקט צו דער ברוסט און דערבײַ געשמייכלט מוטערלעך אויך צום בחור. מאַרקוס האָט אַליין ניט געוווּסט פאַר וואָס דאָס צווען ווי די מאַמע דריקט איר עופעלע צו דער ברוסט מאַכט אים אַזוי אומרואיק, אַז ער מוז אויס אָפּדרייען דעם קאָפּ. טילצע האָט ביילינקען אַוועקגעטראָגן שלאָפן. און בעת זי איז צוריקגעקומען האָט מאַרקוס זיך פאַרקוקט אויף אירע ברייטע דלאָניעס וואָס האָבן אים איצט אויסגעזען טאָפּל גרויס. ווי זיי וואָלטן אויסגעוואַקסן פון גלעטן דאָס קינד מיט אירע וואַרעמע הענט.

„פאַר וואָס זײַט איר ניט געגאַנגען צו אײַער טאַטנס שיעור אין ישיבה?״ האָט די בעל־הביתטע זיך אַראָפּגעזעצט אויף אַ שטול אויף יענער זײַט טיש.

„איך בין דאָ געקומען זײַן אינאיינעם מיטן טאַטן. איך מוז אָבער ניט זיצן אין בית־מדרש און הערן דעם טאַטנס שיעור. און ווען קומט אײַער מאַן צוריק?״

„ס׳איז דאָך ערשט צען טעג זינט ער איז אַוועקגעפאָרן. נאָר אין גיכן קומט מײַן ברודער נפתלי־הערץ וואָס וואוינט אין שווייצאַריע. איצט איז ער צו גאַסט בײַ מײַנע עלטערן און נאָך דעם קומט ער צו מיר.״

„און וואו וועט ער וואוינען, אײַער ברודער? זעט אַז ער זאָל וואוינען אַנדערשוואו, ניט בײַ אײַך,״ האָט דער קוואַרטיראַנט געמרוקעט.

„מיר האָבן זיך זינט מײַן חתונה ניט געזען און ער קומט דאָך אַהערצו. מיר זאָל זײַן ניט אומעטיק. איז פאַר וואָס זאָל ער וואוינען אַנדערשוואו?״ האָט די בעל־הביתטע געשמייכלט פון עלטערן בחור וואָס רעדט ווי אַ קליין ייִנגל. „אויך איר וועט זײַן צופרידן וואָס ער וועט דאָ וואוינען. איר וועט האָבן מיט וועמען צו פירן וויכוחים. מײַן ברודער איז אַ געלערנטער מענטש. אַ דאָקטאָר פילאָסאָפיע.״

„דאָס האָבן ישיבה־בחורים ליב צו פירן וויכוחים. איך האָב עס ניט ליב,״ האָט מאַרקוס געענטפערט האַסטיק און מיט אַ מאָל אַ קוק געטאָן אויף טילצען מיט אַ רויטלעכער היץ אין זײַנע בלאַסע באַקן, ווי ס׳וואָלט פון אַן אײַיון אויף אים אַ זען געטאָן אַ פײַער. „דאָ אין לעכטיגע האָב איך נאָך ניט גערעדט מיט קיינעם וואָס איך האָב גערעדט מיט אײַך.״

„און מיט אײַער טאַטן רעדט איר? אים דערציילט איר יאָ וואָס איר טראַכט?" האָט זיך טילצע פאַרריכט די האָר אונטערן קאַפּטיכל.

„אים דערצייל איך יאָ וואָס איך טראַכט. נאָר ער ענטפערט מיר אַז אַלץ וואָס איך רייד, רייד איך אויף להכעיס אים און זיך אַליין."

„אײַער טאַטע איז גערעכט," האָט זיך טילצע צעלאַכט. „איר זעט ניט אויס אַזאַ שלעכטער מענטש ווי איר רעדט; אַ שלעכטער מענטש רעדט גראָד גוטינקע רייד. האָגט דעם אמת, איר וואָלט דען געקענט אַ פאַלנדיקן מענטשן אַ שטופּ טאָן ער זאָל נאָך גיכער פאַלן?"

„מיסתּמא וואָלט איך ניט געקענט," האָט מאַרקוס אַרויסגעטאַפּט און דער שטערן האָט אים געשוויצט. „איך וואָלט עס זיכער ניט געקענט! דערצײַבער גלייב איך ניט אַז איך וועל עפּעס אין לעבן דערגרייכן."

„מײַן טאַטע איז אַ שטרענגער, נאָר אַ גוטער. מײַן מאַן איז שוין אַ צו־גוטער און איך קען נאָך אַנדערע גוטע מענטשן. פונדעסטוועגן האָט דייער גוטסקייט זיי ניט געשטערט צו זייער קאַריערע," האָט טילצע איבערגערעדט צום יונגנמאַן וואָס האָט לאַנג אַראָפּגעקוקט אויף זײַנע אײדעלע ווײַסע הענט מיט די לאַנגע געשניצטע פינגער. ער האָט אויפגעהויבן דעם קאָפּ און זי ווידער אַ ברי געטאָן מיט זײַנע קיל־שוואַרצע אויגן.

„איך רייד ניט וועגן סתּם גוטסקייט און מיטגעפיל. איך רייד וועגן אַ רחמנות וואָס פרעסט אויף האַרץ און מוח. אַזאַ מאַרט רחמנות ווי עס פילט צו מענטשן מײַן טאַטע. און ווען איך רייד וועגן ניט אומקוקן זיך אויפן שוואַכן, רייד איך עס ניט דעם טאַטן להכעיס, ווי ער מיינט. איך האָב דעם טאַטן ליב, נאָר זײַן מיטלייד מיט מענטשן איז פאַר מיר סם־המוות." און מאַרקוס האָט דערציילט וועגן דער מומען סירקע וואָס האָט אים געהאָדעוועט. זי האָט אָבער באַרעדט זײַן טאַטן און זיך אָנטויישט אויך אין אים, דעם פּלימעניק, ווײַל ער האָט זיך פון טאַטן ניט אָפּגעזאָגט.

ניט געקוקט אויפן קוואַרטיראַנטס וואָרענונג קעגן מיטלייד, האָבן טילצעס אויגן זיך אָנגעפילט מיט ליכטיקע טרערן. וואָס לענגער מאַרקוס האָט גערעדט אַלץ אומעטיקער איז געוואָרן זײַן קול. און דער ווײַבער צײַט האָט ער טילצען געכאַפּט מיט די אויגן און מיטן הייסן אָטעם פון זײַנע דינע נאָזלעכער. טילצע האָט דערפילט מער ווי זי האָט פאַרשטאַנען אַז אַט דער עלנטער בחור וויל אַז זי זאָל פאַר אים ווערן וואָס זײַן מומע סירקע איז פאַר אים געווען און נאָך עפּעס וואָס די מומע סירקע איז פאַר אים ניט געווען. צעטומלט פון זײַנע בליקן און אירע טאַראַכטן, האָט זי זיך פּלוצעם אַרומגעזען אַז איר העשעלע איז ניטאָ. דער זעקסיאָריקער בחורל איז אַרויס פון שטוב — און גיי זוך אים! די מאַמע האָט אַרויסגערוקט דעם קאָפּ דורכן פענצטער און אים גענומען רופן: „העשעלע! העשעלע!" נאָר אויך אַרום שטוב איז ער ניט געווען.

דער טיף־בלויער הימל האָט געלויכטן אַזוי לויטער און שטיל אַז ס'האָט זיך געדאַכט: טאָמער וועט איצט עמעצער לאָזן הערן זײַן קול, וועלן אים ענטפערן אַלע זיבן הימלען איינער נאָכן אַנדערן. אָבער גראָד די שטילקייט האָט טילצען נאָך מער אָנגעפילט מיט פּחד: „העשעלע! העשעלע!" ענדלעך האָט זי אים דערזען און ווידער דערפילט איר האַרץ אין ברוסטקאַסטן. אָנגעטאָן אין אַ יאַרמלקע, אין אַ לאַנגן אַרבע־כּנפות, אין קליינע הויזלעך און שיכעלעך, איז העשעלע געשטאַנען אויפן באַרג וואו ס'געפינט זיך די אַלטע שול. אים צים שוין בײַ צײַטנס צו אַ מקום־קדוש. האָט די מאַמע געטראַכט און זיך ניט געקענט אָפּוואונדערן ווי אַזוי איר ייִנגעלע האָט מיט זײַנע קליינינקע פיסעלעך זיך געקענט אַרויפדראַפּען אויף אַזאַ הויכן אָרט.

„איך שרעק זיך שטענדיק אַז מײַן ייִנגעלע זאָל זיך ניט אַראָפּקײַקלען פון באַרג און זיך ניט אַרײַנקײַקלען אין שטעכעדיקע געוויקסן," האָט טילצע אַרײַנגערעדט אין שטוב און נאָך אַלץ אַרויסגעקוקט דורכן פענצטער. איר האָט אַ געצויגן אַ געשראָקן דאָס באַגעגענען זיך ווידער מיטן קוואַרטיראַנטס בליק, האָט זי ווײַטער אַרויסגעקוקט אויפן צעבוואַליעטן גרינס. פון באַרג־צופוסנס זײַנען אַלץ העכער געקראָכן צעקרימטע ביימער מיט צעצווײַגטע קרוינען, נידעריקע ברייטע קוסטעס באַוואַקסן מיט ווילדע בערעלעך און שטעכלקעס; בלעטער־געוויקסן מיט זעגצײן אויף די ראַנדן, גראָזשעכערס, קראַפּיווע, פיגלמילך, רומיאַנעק און געל־ווײַסע בלימלעך. ניט ווייסנדיק אַליין פאַר וואָס, האָט טילצע דאָס מאָל מער ווי שטענדיק זיך געפרייט מיט די אַלערליי מאָרטן קוסטעס, בלומען און ווילדע קרײַטעכצער וואָס וואַקסן אויף איר באַרג אין אַזאַ גערדיכטעניש, אַז ס'זעט זיך קוים אַרויס די אײַנגעטראָטענע סטעזשקע ביז צום שולהויף פון איר היים.

10

ברודער און שוועסטער זײַנען געזעסן אויף דער אַרומגעגלעזטער וועראַנדע וואָס קוקט אַרויס איבער דעם הויכן ברעג פון נאַרעוו. זומערצײַט האָגט דאָ דער ראש־ישיבה אַ שיעור פאַר די עלטערע לערנערס. זינט ער איז אין אויסלאַנד פאַרברענגט אויף דער וועראַנדע טילצע מיט די קינדער און פירט שמועסן מיט מאַרקוס לוריא. איצט זיצט זי אַנטקעגן ברודער פון אויסלאַנד אין אַ ברייטן שטובנאַלאַט פון גריגלעכן שטאָף, באַמאָלט מיט פאַרביקע קרייזן און זומער־פייגעלעך. אירע פולע ברוסט קוועלן אַרויס פון לויזן האַלב־פאַרשפּיליעטן כאַלאַט. פאַרן ברודער דאַרף זי דאָך ניט זיצן אַזוי פאַרקנעפּלט און פאַרגאַרטלט ווי פאַרן קוואַרטיראַנט מאַרקוס לוריא. און אַ ייִנגעלע בײַ דער ווײַס שלאָפט ביילינקע. אויף דעם מאַמעס עק פון דער באַנק בײַם לאַנגן טיש זיצט העשעלע אין אַ פלאַך יאַרמלקע און שפּילט לאַטאָ מיט זיך אַליין. ווען די שפּיל מיט זיך אַליין עסט אים צו, נעמט ער מישן אַ קינדערביכל מיט אויסגעמאָלענע מענטשעלעך, חיות, שטיבעלעך און גערטנדלעך. אַ ראַאיקער בטבע, איז העשעלע פאַרטאָן אין זײַנע עסקים און שטערט ניט די עלטערע אין זייער שמועס.

אויסן וועג קיין לעבעדע האָט נפתּלי־הערץ זיך געשראָקן אַז ער וועט אויך פאַר דער שוועסטער ווי פאַר טאַטע־מאַמע דאַרפן בראָקן ליגנס וועגן זײַן מישפּחה־לעבן און זיך מוזן היטן ווי פאַר פײַער זיך ניט צו פאַרפּלאָנטערן אין די שקרים. אָבער נאָכן אָפּזײַן אין לעבעדע בלויז איין טאָג האָט נפתּלי־הערץ אײַנגעזען אַז ער האָט זיך אומזיסט געשראָקן. טילצע, וואָס האָט ניט געזען איר ברודער אַזוי פיל יאָרן, האָט געהאַט צו דערציילן און דערציילן וועגן זיך, וועגן איר מאַן און קינדערלעך. דערצו נאָך איז זי געווען פאַרנומען מיט וויסן אַן אויפּהער די טרערן. זינט איר צווייטן קימפּעט האָט זי געקראָגן אָפּגעשוואַכטע נערוון און עפּעס אַ האָר ווערן אירע אויגן פײַכט. באַלד אָבער צעשמייכלט זי זיך און דער שמייכל צעעפנט אירע נאָך פרישע ליפּן, מיט די דינע שוואַרצע באָפּערלטע הערלעך איבער דער אייבערשטער ליפּ.

אונטערן באַרג רוישט דער נאַרעוו און טילצע דערציילט דעם ברודער אַז בײַ טאַטע־מאַמע אין מאַרעדאַליע רוישט דער נאַרעוו עפּעס היימישער, פרײַנדלעכער, שטילער. דער וואַסערשטראָם איז דאָרט ניט אַזוי ברייט און שטורמיש. בײַ טאַטע־מאַמע אין מאַרעדאַליע זײַנען די נידעריקע ברעגן פון טײַך אַרומגעוואַקסן מיט גרינעם גראָז אָדער אויסגעלייגט מיט ווײַסלעכן זאַמד. לענג־אויס די ברעגן ציען זיך פּרוכטסעדער, גרינעם גערטנער, דאָרט שטייען פּישער־הײַזלעך און פּויערים־שטיבלעך. אָבער דאָ אין לעבעדע זײַנען די ברעגן אָזעלכע הויכע, שטײַנערנע, ווילדע. און מיטן טײַך גנפּינן זיך אַ סך קעסלי־גריבער. און בחורים מיט מיידלעך פאָרן דאָ ניט שפּאַצירן אויפן וואַסער בעת די זון זעצט זיך אָדער אין פולע לבֿנה־נעכט. אויפן טײַך ציען זיך פליטן מיט שמרויענע בײַדלעך אויף די צונויפגעבונדענע קלעצער, עס שווימען באַרקעס מיט הויכע שוואַרצע קוימענס. נאָר ניט קיין שיפלעך מיט אָנגעצינדענע דרײַקאַנטיקע ווײַסע זעגלען וואָס זעען אויס ווי גרויסע צעפלאַטערטע וואַסער־

פיגלען.

די שוועסטער דערציילט דעם ברודער אַז זי האָט ליב אַרויסציִקוקן דורכן פענצטער און זען ווי די כוואַליעס קײַקלען זיך מיט רעש עפּעס ווי אין כעס הלמאַי זיי קענען נישט אַריבערגיין דעם ברעג. מיידלווײַז אין מאַרעדאַליע, ווען זי האָט נאָך געהאַט אַ פולן קאָפּ מיט חלומות, האָט זי אויף דעם קיין אַכט ניט געלייגט. איצט אָבער האָרכט זי אײַן און פאַרשטייט בעסער דאָס מורמלען און קלאָגן זיך פון די כוואַליעס. זי פאַרשטייט אַז אַפילו די פרײַע וואַסערן מוזן שטראָמען פון איין סײַד צום אַנדערן, ביז זיי ווערן אַלע פאַרשלונגען אין ים. "אַזוי קען אויך דער מענטש ניט אויספירן וואָס ער וויל," זיפצט טילצע. נאָר אירע אויגן לויכטן פון נחת קוקנדיק אויף איר בכור. העשעלע האָט געלד־רויטלעכע האָר ווי זײַן טאַטע און אַ הויכן שטערן מיט טיפע ווינקלען וואָס קניטשן זיך שוין בײַ צײַטנס ווי בײַ אַ ראש־ישיבה בעת ער גרייט אַ שיעור. דאָס יינגעלע האָט אויך דעם טאַטנס קורצע ברייטע האַרטע נאָז. מען קען אויף אים בפירוש אָנזען אַז ער וואַקסט אַ געזעצטער בן־תורה און אַ מענטש אָן אַ גאַל. כדי צו האָבן דאָס געפיל אַז זי האָט שוין אַ גרויסן זון, רופט אים די מאַמע "העשע", ניט העשעלע. און דערציילט דעם ברודער אַז אויך איר מאַן איז בחורווײַז געווען אַ גוטער און פרײַלעכער. נאָר זינט ער האָט מיט איר חתונה געהאַט איז ער דערשלאָגן און דערדריקט, ווײַל ער ווייס שוין ניט וואָס צו טאָן זי זאָל מיט אים זײַן גליקלעך.

~~טילצע פאַרשרויפט זיך און איר ברודער אַז נאָך מער ווי לגבי דעם מאַן~~ פילט זי זיך שולדיק לגבי איר ביילינקען מיט די שאַמעט־שוואַרצע אויגן, מיטן גרויסן זיסן קעפּל און די אָנגעבלאָזענע ליפּעלעך. ווען ביילינקע שלאָפט אײַן און איר שויס אָדער ליגט ווי איצט אין וויג מיט צוגעמאַכטע אויגן, ליגט אויף איר פּנימל אַ שמייכל פון אַ קלוגער צעקנײטשטער זקנה און אירע דורכזיכטיקע אייערלעך לויכטן ראָזעלעך ווי אַ שפּראָץ אויף טאָג. זי, טילצע, קען קיין מאָל ניט איבערקומען איר גלוסטעניש פון אַרײַנבײַסן ביילינקעס אייערלעך און אירע ליפּן און זיי קושן, ווייל זי האָט זיך געוואָלט אַ זון, ווײַל זי האָט ניט געקענט ליב דעם מאַן? און טילצע פירט אויס אַז איצט דאַנקט זי גאָט וואָס זי האָט בעת איר שוואַנגערשאַפט ניט געהאַט דעם מוט און די מעגלעכקייט דורכצופירן אַן אָבאָרט.

"נאָר בלײַב איך מיט מײַן מאַן אַליין, דערפיל איך גלײַך אין האַרצן אַ באַנגעניש. אַ נאַיעניש. מען קען מיט אים ניט שטיפן, ניט פּלאַפּלען סתם אַזוי, ווי סיפירט זיך צווישן מאַן־און־ווײַב. וואָס לאַכסטו?" טוט טילצע אַ געשריי און דערשרעקט זיך פאַר איר אייגן קול, זי זאָל ניט אויפוועקן ביילינקען. אויך העשעלע הייבט אויף די אויגן פון ביכל און קוקט אויף דער מאַמען פאַרוואונדערט הלמאַי זי שרײַט. טילצע נעמט ריידן צום ברודער שטילער, מיט האַרצווייטאָג. "פּונקט ווי דו האָסט בײַם טאַטן ניט געפרעגט קיין דערלויבעניש אויעקצופאָרן שטודירן, האָסטו בײַ אים אויך ניט געפרעגט מיט וועמען חתונה צו האָבן. לאַכסטו פון מיר ווײַל איך האָב קיין זאַך ניט געטאָן אָן דעם טאַטנס דערלויבעניש."

"כאָטש דו האָסט שוין מיט דײַן מאַן צוויי קינדער, רעדסטו אַליין נאָך האַלב־קינדישע רייד," לאַכט ווידער נפתלי־הערץ. זײַן שוועסטערס קלאָגן זיך נאָכמאַל זי האָט חתונה געהאַט דורך אַ שידוך ברענגט אים אַרײַן אין אַ שטימונג פון ביטערן חוזק. אים ווילט זיך קראַצן די אייגענע וואונדן. נעמט ער איבערדערציילן די אויסגעטראַכטע מעשה ווען זײַן ווײַב אידאַ נײַפילד און איר שוועסטער, ווי ער האָט עס שוין דערציילט מאַמע־טאַטע אין מאַרעדאַליע. אָבער דעמאָלט האָט ער זיך מיטן ליגן געשטיקט און איצט פאַרבלינקעט ער זיך פון הנאה מיט אים.

"מײַן ווײַבס שוועסטער ששאַנעט האָט חתונה געהאַט אָן דער צושטימונג און אַפילו אָן דעם וויסן פון אירע עלטערן. נאָר זי אַליין האָט נאָך אויך ניט צוגעשטימט צו איר חתונה. זי וואוינט מיט אונדז אין דער שוויץ, דער מאַן אין פּאַריז, און פון צײַט צו צײַט פאָרט זי צו אים. כדי אים לאָזן וויסן אַז אַראָפּ וועט זי זיך מיט אים גטן. דערבײַ פרעגט זי אים נאָך אַ עצה, ווי איז זײַן מיינונג, מיט וועמען פון אירע פאַרערערס זאָל זי חתונה האָבן נאָך דעם ווי זיי בידע וועלן זיך גטן? אָט פּוילערקע! אָט אַנטשעלערקע! זי קען ניט שפּילן אויף דער בינע, שפּילט זי אין לעבן. זי רעדט און שרײַבט דײַטש, פראַנצייזיש, ענגליש. נאָר איר שטייט ניט אָן צו פירן די האַנדל־קאָרעספּאָנדענץ מיט אַנדערע קונדשאַפט אין לאַנד און אויסלאַנד. זי פּלאַפּלט אין די אַלע שפּראַכן בלויז ווען ליבע." הוזקט נפתלי־הערץ און האַקט פּלוצעם אָפּ. בלײַבט זיצן אַ פאַרשטומטער און דערשלאָגענער. ער דערמאָנט זיך ווי ער האָט ווען דער ששאַנעט נײַפילד דערציילט זײַן ווײַב, די ליבע צווישן אים און אַנאַליזען האָט דעמאָלט זיך שוין גענומען אויסקילן. נאָר זייערע באַציאונגען זײַנען נאָך געווען פרײַלעכע און זי האָט פון דער מעשה מיט ששאַנעטן שטאַרק געלאַכט. און יענער צײַט האָט אים איר געלעכטער ניט אויסגעזען נאַקעט און געמיין. נאָר איצט דאַכט זיך אים אַז שוין דעמאָלט האָט אַנאַליזעס געלעכטער אָפּגעקלונגען שפּאָטיש־אויסגעלאַסן. זי האָט געוויס געלאַכט אַז די ששאַנעט איז אַ שוואַכע נאַרישע הון, אויב זי פרעגט בײַם מאַן אַ עצה וועמען זי זאָל אויסקלײַבן פאַר אַ געליבטן.

"און ווי קומט אויס דײַן ווײַב מיט איר שוועסטער?" פרעגט טילצע ווי דאָס טוט איר מאַמע, די רביצן העניעלע.

"מײַן ווײַב איז ניט ענלעך צו איר שוועסטער. מײַן ווײַב איז אַ גוטע, קומט זי אויס אַפילו מיט איר שוועסטער," ענטפערט נפתלי־הערץ און בעת־מעשה טראַכט ער ווי סיוואָלט אויסגעזען זײַן לעבן ווען ער האָט חתונה מיט אידאַ נײַפילד און ניט מיט אַנאַליזע מילער. "אין זאַך פאַרשטייט ניט אידאַ און ניט איר מאַמע, מײַן שוויגער. זיי פאַרשטייען ניט פאַר וואָס איך, אַ רבס אַ זון, גיי ניט אין טעמפּל. זאָג איך צו זיי אַז גראָד ווײַל איך בין אַ רבס אַ זון קען איך ניט געהערן צו זייער טעמפּל־געמיינדע און אָפּהיטן שבת אויף דער העלפט. איך וויל ניט זיצן אין טעמפּל אין אַ הויכן צילינדער און אין אַ קליין טליתל אויפן האַלדז. אויב טראָגן אַ טלית, איז אַ גרויסן, אַ וואַלגענעם און אים אַריבערציען איבערן קאָפּ, ווי דאָס טוט דער טאַטע בײַם דאַווענען. איך האָב ניט ליב די טעמפּלען מיטן פּסוק פון נביא איבער דעם אַרײַנגאַנג אַז מיר אַלע האָבן איין פאָטער. ווער עס טראַכט אַזוי אויף אן אמת, אַז מיר אַלע האָבן איין פאָטער און אַז אַלע מענטשן זײַנען ברידער, דאַרף איבערהויפּט זיך ניט אָפּזונדערן און בעטן בײַ אַ אייגענעם גאָט. דו פאַרשטייסט, טילצע? מען קען אַז אַלקאָהאָליקער אויסלערנען זיך אָפּזאָגן פון טרינקען בראָנפן לחלוטין. מען קען אָבער אַ שיכור ניט אויסלערנען טרינקען בלויז אין גלעזעלע און די איבעריקע בראָנפן לאָזן שטיין אין פלאַש. פּונקט אַזוי קען איך גיכער אויסקומען אין גאַנצן אָן אַ בית־מדרש, איידער לעבן מיט דער אָנגעקראָכמאַליעטער טעמפּל־יידישקייט. פאַרשטייסטו?" פרעגט איבער דער ברודער און מיט אַ צעטיבערטן אויסזען גיט ער ראַטאָם אַ זאָג.

"מײַן ווײַב איז אַ הינקענדיקע."

ער האָט דערוואָרט אַז די שוועסטער וועט ווי טאַטע־מאַמע לכתחילה ווערן צעטומלט און באַלד דערנאָך זיך טלײַען אים צו באַווײַזן אַז אויב בײַ אים איז עס רעכט, איז אויך איר עס ניחא. נאָר טילצע האָט ניט פאַרשטאַנען אַז זי דאַרף באַהאַלטן איר מיטגעפיל צום ברודער. "איך פאַרשטיי! איר שוועסטער ששאַנעט איז אַ גלײַכע און אַ פיל שענערע," האָט זי מיט באַדויער געשאָקלט מיטן קאָפּ. "וואָס מיינסטו דערמיט? פאַר וואָס טראַכטסטו אַז מײַן שוועגערין איז שענער פון מײַן ווײַב?" האָט נפתלי־הערץ איבערגעפרעגט און זיך באַלד געכאַפּט. "אָט! דו מיינסט אַז איך בין פאַרליבט אין מײַן שוועגערין און דערפאַר רייד

איך קענן אים.

ער האָט גענומען אַרויסקוקן צום גאַרעזו און דער איבערגעריסענער שמועס צווישן זיי האָט זיך אָנגעפילט מיט אַ שווער שטילשווייַגן. טילצען פּאַלט גאַרנים איַין אַז אַלץ איז אויסגעטראַכט. נאָר ווען ער האָט באמת חתונה מיט איבאַ געפּילב, קען זייַן אַז ער וואָלט זיך טאַקע געליבט אין איר שוועסטער. נפתלי־הערץ האָט געשטימט ווי אַזוי דאָס איז טילצען איינגעפאַלן. די האָט ווידער גענומען ריידן מיט אַ נידעריק פאַרטרווילער קול.

"קוק זיך צו צו מייַן יינגעלע ווי ער זיצט נאָך אַלץ פאַרטיפט אין ביכל. אַפילו אין זומערדיקן האַלבן טאָג ציט אים ניט אין דרויסן זיך שפּילן. ער איז שוין אַזאַ יושב־אוהל ווי זייַן טאַטע. נפתלי־הערץ," וועקט טילצע דעם פאַרטראַכטן ברודער, "האָסט נאָך ניט גערעדט מיט מאַרקוס לוריא. ר' זאַליע־זיסקינדס זון? ער איז דייער אַן אינטערעסאַנטער בחור. רייד מיט אים." און איר פּנים ווערט אָפּגעגאָסן מיט אַ פלאַם ביז צו די האָרהאָרצלען איבער איר שטערן.

"גוט. איך וועל מיט אים ריידן," האָט נפתלי־הערץ געענטפערט גלייַכגילטיק צום בחור, נאָר ניט צום בחורס טאַטע. ער האָט מיט אומרו דערוואַרט די באַגעגעניש מיט ר' זאַליע־זיסקינד לוריא וואָס וועט געווים אים אויפוואַרפן הלמאַי ער האָט אַ מאָל אים אָפּגענאַרט און איז אַנטלאָפן פון זייַן ישיבה. ווען זיי האָבן זיך אָבער אין פאַרנאַכט פון זעלבן טאָג געטראָפן אויף דער זעלבער באַגלעזערטער וועראַנדע, האָט נפתלי־הערץ איַינגעזען אַז ער האָט אומזיסט זיך געשראָקן פאַר דעם שמועס מיט זייַן אַלטן רבין, ווי ער האָט ניט געהאָט וואָס מורא צו האָבן פאַר דער באַגעגעניש מיט דער שוועסטער. ר' זאַליע־זיסקינד האָט אַזש אויפגעלעבט בעת ער האָט זיך דערמאָנט וואָס פאַר אַן אויסנאַמיקן קאָפּ זייַן תלמיד האָט געהאָט. "אַז איך האָב געזאָגט אַ שיעור און דו ביסט געשטאַנען אין דער ערשטער שורה בחורים, האָב איך געציטערט זאָלסט מיט אַיך קשיה ניט אָפּרעגן מייַן גאַנצע תורה. ביסט נאָך איך איצט אַזאַ מוראדיקער בעל־בישרון?" און אידער נפתלי־הערץ האָט באַוויזן צו ענטפערן, האָט אים דער אַלטער רבי ווידער אַ פרעג געטאָן. "האָסט ניט קיין פאַראיבל וואָס איך זאָג דיר 'דו'?" דערבייַ האָבן זייַנע אויגן געלויכטן מיט וואַרעמער ליבשאַפט געמישט מיט שרעק און הכנעה. "ווערליק מייַן חשבון ביסטו שוין אַ בן ארבעים, ביסט אַ בעל־מישפּחה און אַ דאָקטאָר פילאָסאָפיע, איז האָסטו ניט קיין פאַראיבל וואָס איך דוץ דיך?"

"ניין, איך האָב ניט קיין פאַראיבל," האָט נפתלי־הערץ געשמייכלט ביטערלעך פון זייַנע אויסגערעכנטע דערגרייכונגען. "איך געדענק דאָך אייַך נאָך פון מייַן יינגלצייַט. ווען איר פלעגט קומען צו אונדז צו גאַסט און שמועסן מיטן טאַטן פון אייַערע ביידנס יונגע יאָרן אין וואָלאָזשין."

"יאָ, יאָ. די וואָלאָזשינער יאָרן זייַנען די בעסטע אין מייַן לעבן. יענע זיכרונות זייַנען מיר זייער טייַער," האָט ר' זאַליע־זיסקינד געמורמלט מער צו זיך חי צו זייַן מיטשמועסער. "אַ מענטש וואָס וויל ניט געדענקען זייַן פאַרגאַנגענע לעבן איז נאָך עלנטער פון איינעם וואָס האָט ניט קיין קרוב, קיין גואל . . . וואָס איז מיט דיר, נפתלי־הערץ? פאַר וואָס האָסטו זיך אַזאַ טרייסל געטאָן?"

"ווער, איך? אייַך דאַכט זיך. און אפשר האָב איך זיך טאַקע אַ טרייסל געטאָן פון דעם וואָס איר האָט נאָר־וואָס געזאָגט. ערגעצוואו האָב איך עס שוין געלייענט אָדער געהערט, צי איך האָב עס אַליין געטראַכט, אַז דער מענטש וואָס אַנטלויפט פון זייַנע זיכרונות איז דער סאַמע עלנטסטער, ווייַל ער קען ניט בלייַבן מיט זיך אַליין. איר דינגט נאָך? אַ מאָל האָט איר זייער שיין געזונגען און בייַ אייַערן אַ שיעור אין לערנען זייַנען געפלויגן בליצן."

"פון עולם־הנהגה האָב איך זיך שוין אין גאַנצן אויסגעטאָן. ניט איך פרעג זיך אויף נייַע און ניט איך וויל געדענקען די אַלטע קאָמפּאָזיציעס. אין לערנען זאָג איך נאָך אַ שיעור פאַר די תלמידים, אָבער אָן פּילפּול. ווי פּאַסט עס פאַר אַן אַלטן און געפּראָוונן יידן צו ווייַזן חריפותדיקע קונצשטיק," לאַכט ר' זאַליע־זיסקינד מיט אַ שלאַף געלעכטערל וואָס פאַרקאָשערט זייַן איבערשטע ליפּ איבער די פאָדערשטע שיטערע שוואַכע ציין.

ער ווערט אַנטשווייגן און בעת ער שווייַגט זעט ער אויס נאָך אויס־געבלייכטער, נאָך־קוהלהדיק־אומעטיקער, געהויקערטער. אויך נפתלי־הערץ שווייַגט און קוקט אַרויס אין דרויסן. דעם גאַנצן לאַנגן תמוזדיקן טאָג איז די זון געגאַנגען הויך איבער דעם גאַרעזו אין טיף־בלויען הימל און געלויכטן גאָלד־געלבלעך. איצט, ווען די זון שטייט שוין אין צפון־מערב הינטערן שטעטל, האָט זי זיך פאַרוואַנדלט אין אַ גרויס קייַלעכדיק העליש פייַער און זעצט זיך אַראָפּ הינטער גרינסגעדטנער און קאַרנפּעלדער אַזוי פאַמעלעך, עלעהיי זי וואָלט בייַם אונטערגיין זיך געהיט זי זאָל ניט צוקומען צו נאָענט צו דער ערד און ניט אונטערצינדן די ביימערשפּיצן מיט די שטרייַגע דעכער פון די דאָרפישע שטיבלעך. די פּערלמוטערנע וואָלקנס מיט די פּורפּורנע ראַנדן שווימען אָפּ פון מערב צו מיזרח־זייַט פון שטעטל און אויפן איבערפלאַך פון גאַרעזו פאַלט דאָס ליכט פון טאָג שוין בלאַסלעך אויסגעקילט. דער וואַסערשטראָם נעמט גיין שטילער, די ברייט פון טייַך ווערט אויס נאָך ברייטער און ווייסטער, שטיינערדיק־באַרגיק ווי אויף דער שטעטלשער זייַט איז אויך דער אַנדערער טייַכבערג. און וואָס ווייַטער פון וואַסער ווערן דאָרט די ביימער אַלץ געדריכטער, די בערגלעך — אַלץ העכער און וואַלדיקער, ביז זיי דערגרייכן דעם האָריזאָנט און פאַרשטעלן אים מיט צעצווייַגטע באַבלעטערטע קרוינען.

נפתלי־הערץ האָט שוין ווידער געטראַכט פון זייַנע סטודענטישע יאָרן אין דער שווייץ, בעת ער האָט געזוכט אויסריידן פאַר וואָס ער דאַרף ניט צוריקפאָרן אַהיים און זיך געזאָגט אַז אַזאַ נאַטור־שיינקייט ווי אין די אַלפּן איז ניטאָ אין ערגעץ. עלעהיי ער וואָלט גאַרניט געקענט אויסקומען אָן גרינע איַינזעלדער, אָן שניי־בערג ביז צום הימל, אָן רויִקע סאַפּנעזיעלדער, אָן הויכע וואַסערפאַלן און טיפע קאַלטע אָזערעס. דער גאַרעזו איז פאַר אים, דעם מאַרעדאַליער בן־הרב, ניט געווען גענוג ברייט און טיף . . . ער האָט זיך אויסגעדרייט צו זייַן אַלטן ראש־ישיבה און דערזען אַז אויך ער קוקט אַרויס אַ פאַרגאַפטער אויף דער קאָלטער שול אויפן בערגל קעגן איבער. אין די פאַרקראַטעוועטע פענצטערס פון דער צפון־וואַנט אין בית־הכנסת און אין דער ראָזעטע איבערן הייפט־אַרייַנגאַנג אין דער מערב־וואַנט האָט דער זונפאַרגאַנג געברענט ווי אַ האַרציק מיט צעגליטע קוילן. ר' זאַליע־זיסקינד האָט ניט אָפּגעריסן די אויגן פון פאַרבנשפּיל און גערעדט מיט זייַן הייזעריקלעכן וואַרקנדיקן קול.

"דער רבי ר' נחמן בראַצלאַווער זאָל האָבן מחבר געווען אַ באַזונדערע תפילה פאַר זייַנע חסידים. דער איבערשטער זאָל זיי אויסהיטן פון ווייַנענדיקע ניגונים. איך האָב זיך קיין מאָל ניט געהאַלטן פאַר אַזאַ צדיק וואָס מיטן כוח פון זייַן נגינה ליזט ער אויס די וועלט פון איר צער. איך האָב אָבער געוואָלט האָבן אַ לב־שמחה פון אַ פריילעכן יידן און דורך מייַן זינגען — פאַרזינגען זיך אַליין, אויסלייזן זיך אַליין. נאָר זינט איך האָב איַינגעזען אַז איך קען עס ניט דערגרייכן, זינג איך ניט מער."

"און פאַר וואָס קענען אַנדערע יאָ פריילעך זייַן?" האָט נפתלי־הערץ געפרעגט מיט אַזאַ קול און פאַרצאָגטן אויסזען ווי דעם ראש־ישיבהס ענטפער וואָלט באַדאַרפט פאַרענטפערן אויך זייַן דורכפאַל אין לעבן.

"איך ווייס גאַרניט צי אַ מענטש מיט אַן אידעלער נשמה קען אויף אַן אמת פריילעך זייַן," האָט ר' זאַליע־זיסקינד אים אָנגעקוקט מיט אַ גליווערניש אין די שוואַרצאַפּלען. "טאַקע דערפאַר, טראַכט איך, האָבן געהויבענע מענטשן אַזוי פיל בערעדט קעגן מרה־שחורה, ווייַל זיי איז געווען אומעטיק, זייער אומעטיק, אויך איך לויט מייַן מדרגה האָב זיך אָנגעשטרענגט זיך מתגבר צו זייַן

אויף מײַן צער. אלץ וואָס מער איך האָב זיך אָנגעשטרענגט אַלץ מער האָב איך אײַנגעזען, אַז דער יגון ואנחה אויף דער וועלט און אין מיר נפֿשא לאָזט זיך ניט אונטערדריקן. איך קען זיך בשום אופֿן ניט אײַנריידן אַז די וועלט איז כדאַי געווען די זאָל באַשאַפֿן ווערן. אויף דעם מענטש דעם שופֿך־דמים קענסטו נאָך זאָגן אַז ער וועט באחרית הימים בעסער ווערן, ער וועט ווערן אַ מלאך. איך אָבער האָב אַזעלכע טענות צום בורא־עולם וואָס אַפֿילו איוב האָט ניט געהאַט. איוב האָט געטענהט בײַם בורא־עולם פֿאַר דעם באַזונדערן מענטשן, פֿאַר וואָס דעם צדיק גייט שלעכט און דעם רשע גייט גוט. און וואָס איז מכוח די נעגל און ציין פֿון דער בלוטדאָרשטיקער חיה? זינט ששת ימי־בראשית לעבט אַ האַלבע וועלט פֿון בעל־חי אויף שפֿיכת־דמים. האָסט זיך אַ מאָל צוגעקוקט צו אַ האָז און אַ קראָליק? איך האָב זיך צוגעקוקט. זיי האָבן אַזעלכע גרויסע איבערגעשראָקענע, תמימותדיקע און פֿאַרחידושטע אויגן. ווי די וואָלטן זיך תמיד געוואונדערט און געפֿרעגט בײַם באַשעפֿער הלמאַי ער האָט זיי באַשאַפֿן. זיי האָבן בלויז גרויסע אויערן צו דערהערן די סכנה און פֿלינקע פֿיס צו אַנטלויפֿן. נײַערט יעדער אָפּגעריסענער כלב און ביטערער פֿוקס קען זיי אָנּיאָגן און פֿאַרצוקן. און אַט אַזוי גייט עס אָן און וועט אָנגיין לעולם ועד. ווּאָרעם די נבואה פֿון ישעיה, וגר זאב עם כבש, איז דאָך נאָר אַ משל פֿאַר דערצײַט ווען מענטשן וועלן איינע די אַנדערע ניט פֿאַרצוקן. וואָס שייך אָבער דעם אמתן וואָלף וועט ער אייביק פֿאַרצוקן דעם שעפּס אין פֿעלד. און די קראָליקעס וועלן אייביק האָבן צו פֿרעגן דעם באַשעפֿער הלמאַי ער האָט זיי באַשאַפֿן.“

ער נעמט ווידער שטיל לאַכן און ווײַזט בעת־מעשה זײַנע שיטערע שוואַכע ציין, אַ ווײַל קוקט ער אויפֿן גאַסט פֿון אויסלאַנד האַלב־שמייכלענדיק און האַלב־איבערגעשראָקן. ווי ער וואָלט זיך געכאַפּט אַז פֿאַר אים, אַ ראש־ישיבה, פּאַסט ניט צו ריידן אַזעלכע דיבורים. באַלד אָבער נעמט ער ווידער מורמלען ווי אַ ווערבעבּוים מיט אַ געבויגן טרויעריק אויסזען וואָס שאַרכעט און וויגט מיט זײַנע בלעטער.

„ניגונה, זאָגט מען, שטאַמט פֿון אַן אַנדער וועלט. און פֿון ניגונה קען מען טאַקע ווען באַשײַמפּערלעך, זאָגט מען, אַז ס׳איז דאָ אַן אַנדער וועלט. וואָרעם אין טאָג־טעגלעכן לעבן אַרום אונדז הערן מיר דאָך ניט די קלאַנגען וואָס מען הערט אין מוזיק. און אַ לשון האָט ניגונה להלוטין אַנדערש פֿון אַלע גערעדטע לשונות. ס׳איז די שפּראַך פֿון דער נשמה. דער אַלטער ליובאַוויטשער רבי זאָל האָבן געזאָגט צו זײַנע תלמידים, אַז וואָס ער קען ניט געבן צו פֿאַרשטיין מיט ווערטער, וועט ער זיי געבן צו פֿאַרשטיין מיט זײַן ניגון. נאָר איך געפֿין ניט אין ניגונה קיין שום ענטפֿער אויף מײַנע ספֿקות. אַדרבא, דאָס זינגען מאַכט נאָך שווערער מײַן עצבות. האָב איך זיך פֿון זינגען אָפּגעזאָגט, זיך אָפּגעזאָגט לגמרי. בלויז אין תפֿילה מיטן ניגון האָב איך זיך איבערגעלאָזט. די תפֿילה מיט דעם ניגון פֿון סליחות.“ און ר׳ זאַליע־זיסקינד טוט אַ פּרואוו דעם הייזעריקן האַלדז, הוסט עטלעכע מאָל אָפּ און צעזינגט זיך שטיל־שטיל, קוים צו הערן, מיט אַ ווייכן זיסן אָטעם, מיט אָנגעלאָפֿענע טרערן אין קול און די אויגן.

„שמע קולנו השם אלוקינו, חוס ורחם עלינו וקבל ברחמים וברצון את תפלתנו . . . דו לייגסט נאָך תפֿילין? איך מיין, דו האַלטסט נאָך בײַ ייִדישקייט?“

האָט דער ראש־ישיבה זיך אַליין איבערגעריסן מיט אַן אויסגעטריקנט כריפּיק קול און זײַנע פֿאַרטרערטע אויגן האָבן זיך צעפֿינקלט מיט אַ געשײַט שמייכל, ווי צו לאָזן וויסן דעם גאַסט פֿון אויסלאַנד אַז מען איז אַ מבֿין אויף זײַן שפּיל. נפֿתלי־הערץ האָט זיך אַ טרייסל געטאָן און גלײַך געגומען דערוואַרטן שאלות וועגן זײַן ווײַב און זון. ער זאָל זיך נאָר ניט פֿאַרפּלאָנטערן און ניט דערציילן עפּעס אַנדערש ווי ער האָט דערציילט די עלטערן מיט דער שוועסטער.

„אוודאי האַלט איך בײַ ייִדישקייט. איך האַלט איצט בײַ ייִדישקייט אַ סך מער ווי בעת איך האָב געלערנט אין ישיבה.“

„איך בין ניט אויסן אָפּצונעמען בײַ דיר אַ חשבון וואָז דו האַלטסט, איך פֿרעג עס צוליב מײַן זון. מײַן מאַרקוס איז יונג געבליבן אַ יתום און זיך געהאַדעוועט ניט אונטער מײַן השגחה. ס׳איז דאָ וועגן דעם אַ סך צו ריידן. קיצורו של דבר — ער זוכט און ווייס אַליין ניט וואָס ער זוכט. און אַזוי ווי דו ביסט אַ וועלטמענטש, קענסטו אים אויפֿקלערן אַז ער האָט אין דער וועלט ניט וואָס צו זוכן, ס׳וועט אים דאַרט ניט זײַן פֿריילעכער.

„אין דער וועלט וועט אים אויך אַן אמת ניט זײַן פֿריילעכער און איר מעגט זײַן זיכער אַז איך וועל עס אים זאָגן,“ ענטפֿערט דער גאַסט פֿון אויסלאַנד און דערמאָנט זיך אַז אויך די שוועסטער האָט אים הײַנט געבעטן שמועסן מיט אָט דעם מאַרקוס.

דעם קאָפּ אײַנגעצויגן צווישן די אַרויסגעשפּיצטע אַקסל און דעם גרויסן שופֿר־נאָז אַרויסגערוקט פֿאַרויס פֿון דאַרן פּנים, זיצט ר׳ זאַליע־זיסקינד מיט צוגעמאַכטע אויגן, פֿאַרקנײַטשטן שטערן און אָנגעשפּיצטע אויערן, ווי ער וואָלט זיך אין שטילן זמער־פֿאַרנאַכט אָנגעשטרענגט צו דערהערן דעם ווייכן מעלאַדישן געפּליעסק פֿון די כוואַליעס אין נאַרעוו. כאָטש ער פֿאַרזיכערט כסדר אַז ער האָט מער ניט קיין האַרץ און אויער פֿאַר אַ ניגון. נפֿתלי־הערץ קוקט אויף אים און קען זיך ניט באַפֿרײַען פֿון דער מחשבה אַז ער, זײַן אַלטער ראש־ישיבה, איז אפֿשר דער אײנציקער וואָס וואָלט אים ניט אָפּגעשטויסן פֿאַר האָבן אַ ניט־ייִדישע פֿרוי און זון.

11

אין דער ווײַסנער היץ פֿון זומערדיקן טאָג איז איבער דער גאַס אין מאָל הענגען געבליבן אַ וואָלקן שטויב פֿון אַ פֿויערשן וואָגן וואָס איז פֿריער פֿאַרבײַגעפֿאָרן. דער שטויב קריכט אין די נאָזלעכער, אויערן און העלדזער פֿון די לעבעדער שלעפּעריקע קרעמערס וואָס זיצן אין דרויסן בײַ די געוועלבער. אויפֿן ליידיקן מאַרק שטייען יונגען, קײַנען שטרויעלעך און וויצלען זיך פֿויל, פֿאַרלאַנגווײַליקטע. פּלוצעם טוט די חבֿרה אַ קנאַל אַרויס אין אַ געלעכטער ווי דער אָפּהילך פֿון אַ שיסערײַ. נאָר די שלעפּעריקע קרעמערס אויף די בענק בײַ די געוועלבלעך אין שוין אַפֿילו ניט משיקאָרצ צו וויסן פֿון וואָס די ליידיק־גייערס אויפֿן מאַרק לאַכן דאָרט.

אַ בעל־הבית אין אַ הויך היטל און שווערע שטיוול, אין אַ רעקל, מיט ווײַסע פֿאַרקאַשערטע הענטאַרבל, שטייט אויף אַ גאַניק און קוקט אויפֿן זאַמדיקן שליאַך דעם צעגליסן אין דער זון. דער בעל־הבית קוקט אַזוי אָנגעשטרענגט ווי ער וואָלט אין מאָל פֿאַר אַלע מאָל געוואָלט וויסן, צי ס׳איז טאַקע אמת אַז מען קען פֿאַרוואַנדלען זאַמד אין גאָלד. אָדער דאָס איז נאָר אַן אויס־טראַכטעניש פֿון די קליינע טערימלעך, אַ צווייטער ייִד, אַ בײַכיקער, אין אַ האַרטן שוואַרצן פֿאַרשטויבן קאַפּעליוש, אין אַ לאַנגן מאַנטל פֿאַרשפּיליעט ביז צום האַלדז און מיט אַ שטעקן פֿון אַ מדינת־שרבן אין דער האַנט, קוקט אַרויף צום בית־מדרש אויפֿן באַרג. ער הערט זיך אײַן מיט אַ פּנים פֿון אַ מבֿין צו די קולות פֿון די לערנערס, גלײַכוויי ער וואָלט לויטן זינגען דערקענט הער ס׳איז אַ מופֿלג און איז ווערט אַ גרעסטענע כלה. דער ייִד האָרכט אַזוי לאַנג ביז ער בלײַבט שטיין אַ פֿאַרגולמטער און אויך די אַרויסגעבלאַנדזשעטע קולות דורך די בית־מדרש־פֿענצטערס בלײַבן הענגען אין חלל פֿון דער זון־צעגליטער ווײַסקײַט.

אויף דעם באַרג־אַרויף צום שטעטלשן בית־עולם קריכן צוויי מאַנסלײַט, נפֿתלי־הערץ קאַצענעלנבויגן און מאַרקוס לוריא. ביידע זײַנען פֿאַרזונקען ביז אין דער העלפֿט אין אַ גרידיכטעניש פֿון ווילדגראָז. פֿון דער ערד אַרום זיי שפּאַרט אַ שטע פֿון געוויקסן מיט ווײַסע גרײַפּעלעך און בלעזלעך. פּוכיקע קעפּלעך, געלע ציין, ראָזע און בלויע בעכערלעך. קאָלירטע פֿלאַטערלעך רײַבן זײַערע פֿיסלעך אין די שטויבפֿעדעם און טרינקען ווי שיכורים פֿון די בלומען־

כוסות. אויף ברייטע בלעטער זיצן שפּינען און צעלעכערן דעם האַריקן גרין. די צמחים, דורכגעבריט אין דער זון, אָטעמען פֿון זיך אויס שאַרפֿע ריחות. נפתלי־הערץ שטעלט זיך עטלעכע מאָל אָפּ און סאָפּעט.

"אין די אַלפּן זײַנען אומעטום פֿאַראַן וועגן, סטעזשקעס, אויסגעהאַקטע אין די בערג. אָבער דאָ איז אַלץ אָפּגעלאָזן און ווילד."

ענדלעך קומען ביידע אַרויף אויפֿן באַרגרוקן וואו ס'געפֿינט זיך דער בית־עולם און דערזעען אַז פֿון דער צווייטער זײַט איז דער באַרג־אַרויפֿגאַנג נאָך משופּעדיקער. דער נאַרעוו אונטן איז ברייטער ווי אין דער גאַנצער אומגעגנט. ווײַט אַוועק אין מיטן וואַסער געפֿינט זיך אַ היפּשער אינדזל, פֿאַרוואַקסן מיט אַ געדיכטעניש פֿון ביימלעך און אויסגעהוילטע שטעקלעך. צוליב דער פֿײַכטער גרווילעכער לופֿט ווײַסט מען ניט קלאָר דעם אינדזל אויפֿן מיטן טײַך. מען זעט אָבער דורכן נעפּל צוויי פֿישערלײַט וואָס זיצן אין באַוועגונג אין זייערע שיפֿלעך און וואַרטן אַז זייערע פֿאַרוואַרפֿענע נעצן זאָלן זיך אָנפֿילן מיט פֿיש. אַ טייל פֿון ברייטן וואַסערשטראָם האָט אַ געלבלעכן קאָליר, אַן אַנדער טייל פֿינצטער מיט הימלבלויע געמישט מיטן אָפּגעשפּיגלטן גרין פֿון הויכן טײַכבערג. פֿון צײַט צו צײַט באַווײַזן זיך איבערן וואַסער גרויסע צעפֿליגלטע פֿייגל און פֿליען אַזוי שטיל ווי זייערע שאָטנס וואָס גליטשן זיך נאָך איבערן וואַסער.

"איך פֿאַרשטיי ניט פֿאַר וואָס איר האָט געוואָלט קריכן דווקא באַרג־אַרויף צום בית־עולם." ערגערט זיך נפתלי־הערץ. מאַרקוס ענטפֿערט ניט גלײַך, אַ ווײַל ציטערט אַרום זײַן מויל אַ נערוועזער האַלב־שפּאָטישער שמייכל. "די פֿרומע זײַנען דאָך שטענדיק געגאַנגען אויפֿן בית־עולם זיך אָפּצולערנען אַ מוסר־השכל אַז דאָס לעבן איז ניט ווערט געלעבט צו ווערן. איך מיין עס טאַקע!" רופֿט ער אויס בעת ער דערזעט ווי דער דאָקטאָר פֿון אויסלאַנד קוקט אויף אים אומגעדולדיק הלמאַי ער מאַכט אַן אָנשטעל. "איך האָב באמת ליב צו שפּאַצירן אויף אַ בית־עולם און לייענען די אויפֿשריפֿטן אויף די מצבות, ווײַל אויפֿן בית־עולם זעט מען אַז די טויטע זײַנען ניט אַזוי שרעקלעך און ניט אַזוי הייליק." מאַרקוס טוט אומגעריכט אַ שטרעק־אויס די האַנט צו קאַצעלע־בויגנס שטרויענעם קאַפּעליוש און באַטאַפּט נײַגעריק דעם ראַנד. "ס'איז פֿון אויסלאַנד?"

"יאָ פֿון אויסלאַנד." ענטפֿערט נפתלי־הערץ און לאָזט דעם בחור אויך באַטאַפּן זײַן שוואַרצן שניפּס, דעם ברוינעם אַנצוג. ער קוקט אויף מאַרקוסן און טראַכט אַז ער האָט שוין ערגעצוואו געזען אַזאַ וואַקסיקן בלאַסן יונגנמאַן מיט אַ שיך־געשניצטן פּראָפֿיל און געטאַקטער נאָז, מיט שוואַרצע געקרײַזלטע האָר און אַזעלכע באַוועגלעכע, לאַנגע, וויבריר־נדיקע, אויסגעאיידלטע פֿינגערס. דעם יונגנמאַן, אַ פּיאַניסט, האָט ער געזען און געהערט אויף אַ קאָנצערט אין בערן. בײַ אַנדערע באַדינגונגען וואָלט אפֿשר אויך אָט דער מאַרקוס לוריאַ, אַ זון פֿון אַ טאַטן אַ מגנן, אויסגעוואַקסן אַ מוזיקער. פֿאַר אים איז אָבער פֿיל בעסער אַז ער האָט ניט שטודירט אין אויסלאַנד און זיך דאַרף ניט פֿאַרליבט אין אַ שיקסע . . . "אַזוי שטאַרק שרעקט איר זיך פֿאַרן טויט אַז איר מוזט גיין אויפֿן בית־עולם כּדי צו זען אַז די טויטע זײַנען ניט שרעקלעך?" פֿרעגט אין בן־הרב און דער־[וויי]טער בן־הרב ענטפֿערט אים:

ניט אַזוי כּדי צו זען אַז מען דאַרף זיך פֿאַר טויטע ניט שרעקן, נאָר צו זען אַז די טויטע זײַנען ניט אַזוי הייליק און מען דאַרף זיך ניט קווענקלען אויסצופֿאַרן פֿון די פּלייצעס די טויטע ירושה פֿון דורות — צוליב דעם גייט ער אויפֿן בית־עולם. בעת ער שטייט בײַ די קברים פֿון די גרויסע לײַט און לייענט אויף די שטיינערנע טאָוולען זייערע שבחים, ווייסט ער אַז מען רעכנט אויס די שבחים פֿון די נפטרים, כּדי ער זאָל זיך אַראָפּנעמען אַ מוסר־השכל און זיי נאָכטאָן. ווי שמשון הגיבור האָט אַרויסגעריסן דעם טויער פֿון מויער אַרום שטאָט און האָט דעם מויער אײַנאײַנעם מיט די אויסאַקעס אַרויפֿגעטראָגן אויף זײַנע פּלייצעס אויף אַ באַרג, אַזוי דאַרף ער, מאַרקוס לוריאַ, שלעפּן אויף זיך די שטיינערנע מצבות פֿון אַלע פֿאַרגאַנגענע דורות. און אָט דעם שטיינער פֿון אַ לעבן אויף אַ בית־עולם רופֿט מען מיט פֿאַרשידענע שיינע נעמען: די הייליקע ירושה, די מסורה פֿון די אבות, דער נס פֿון נצח ישראל, די אייביקייט פֿון תורת משה, דער חזיון פֿון די נביאים, משיחס צײַטן און נאָך אַנדערע שיינע נעמען. דער אויספֿיר און התמצית אָבער איז אומעטום דער זעלבער: שלעפּן אויף זיך די מצבות מיטן אײַנגעקריצטן ייחוס פֿון די פֿאַרשטאָרבענע דורות.

"נאָר איך וויל ניט שלעפּן אויף זיך אַזאַ משא." בײַסט מאַרקוס מיט די ציין די נעגל פֿון זײַנע פֿינגערס. "איך האָב געזען געשריבן אין אַ ספֿרל אַז מען טאָר ניט לייענען די אויפֿשריפֿטן אויף די מצבות, ווײַל דאָס שאַדט צום זכּרון. לייען איך די אויפֿשריפֿטן אויף די מצבות נאָך פֿלײַסיקער, ווײַל איך וויל עס זאָל מיר שאַטן צום זכּרון. איך וויל פֿאַרלירן מײַן היסטאָרישן זכּרון. איך וויל אַז דאָס וואָס איך פֿיל און טראַכט און טו זאָל מער ניט זײַן קיין איבערחזרונג פֿון פֿאַרגאַנגענע דורות. איך וויל ניט זײַן קיין נאָכמאַכער אַפֿילו פֿון די הײַנטיקע לעבעדיקע דורות. בלויז איך אַליין זאָל זײַן אין אַלץ וואָס איך פֿיל, טראַכט און טו."

"מיט אַ טאָג צוריק האָב איך פֿון אײַער טאַטן געהערט דאָס פֿאַרקערטע, אַז דער טאַטע עלטסטער מענטש אויף דער וועלט איז דער יעניקער וואָס וויל ניט געדענקען זײַן פֿאַרגאַנגענעם לעבן. געוויס האָט ער איך געמיינט אַזאַ אײנעם וואָס וויל ניט געדענקען זײַן שטאָט און אָפּשטאַם. און אײַער טאַטע איז גערעכט! נאָר איר זײַט נאָך צו־יונג צו פֿאַרשטיין ווי גערעכט ער איז, אײַער טאַטע." קוקט נפתלי־הערץ פֿון אונטער דעם געדיכטן שטערן אויפֿן בחור וואָס דערמאָנט אים די אייגענע ווידערשפּעניקע יאָרן.

"אָט אין דעם גייט דאָך וואָס איך וויל ניט זײַן ווי דער טאַטע!" שרײַט אויס מאַרקוס און זײַנע אויגן פֿינקלען אין מיטן העלן טאָג מיט צוויי פֿינצטערע נעכט. "איך טראַכט פּונקט פֿאַרקערט פֿון מײַן טאַטן, אַז ווען אַ מענטש קען אָנהייבן זײַן לעבן בלויז פֿון זיך אַליין איז ער שוין מיט דעם גופֿא גליקלעך. און וואָס דער טאַטע זאָל זיך ניט אײַנריידן, האַלט איך אַז זײַן גאַנצע עצבֿות און אַלע דורכפֿאַלן אין זײַן לעבן שטאַמען פֿון דעם וואָס איך ער האָט מער ניט געקענט שלעפּן דעם סבֿל־הירושה."

ביידע שפּאַצירער זעצן זיך אַוועק אויף דער שיפּוע פֿון באַרג, מיט די פּנימער צום נאַרעוו. די פֿײַכטלעך־גרינע לופֿט האָט זיך שוין אויסגעלײַטערט. אין דורכזיכטיקן בלוי זעט זיך דײַטלעך דאָס אינדזל אויפֿן טײַך, געדיכט באַדעקט מיט גראָז. קוסטעס און אַ וועלדל פֿון דינע הויכע איבערגעבויגענע בעריאָזעס וואָס בלענדן מיטן ווײַסער פֿון דער פֿרישער קאָרע אויף זייערע שטאַמען. די לופֿט איז שוין אַזוי קלאָר אַז מען קען זען דעם געקרײַזלטן ליולקע־רויך פֿון די צוויי פֿישערלײַט אויף די שיפֿלעך אין מיטן טײַך. ערגעצוואו קלאַפּט אַ בוטשאַן האַרט און טריקן מיט זײַנע גרויסע פֿליגל. פֿון טײַכבערג הילכן די קלעפּ פֿון פֿויערטעס מיט פּראַלניקעס איבערן געוואַשענעם גרעט. פֿערלמוטערנע וואָלקנדלעך שווימען צו די באַוואָלדערטע בערגלעך אויפֿן צווייטן ברעג פֿון נאַרעוו. דאָרט איז אַ געמיש פֿון אַלע סאָרטן ביימער וואָס האָבן זיך פֿאַרפּלאָנטערט מיט די צווײַגן און הידען מיט די באַגאַדלטע קרוינען ביז צום ראַנד פֿון האָריזאָנט.

האַלב־ליגנדיק און האַלב־זיצנדיק אויפֿן צוקאָפּנס פֿון באַרג מיט פֿאַרמאַכטע אויגן, פֿילט נפתלי־הערץ ווי דער לעבעדיקער בית־עולם קריכט אים דורך דער פֿאַטילניצע אַרײַן אַלץ טיפֿער אין מוח. בײַ זײַן זײַט ליגט מאַרקוס און רעדט אַז איבערדרײַט ווען דער לאַסט פֿון ירושה.

"טאָמער איז אַ ייד געקומען מיט אַ נײַער שיטה אין לעבן, האָט ער גלײַך געמוזט דערווײַזן אַז אַלץ וואָס ער זאָגט האָבן שוין געזאָגט פאַר אים די נביאים, די חז״ל, די פרומע פילאָסאָפן, די מקובלים. קיינער האָט קיין מאָל ניט געטאָרט זאָגן קיין נײַ וואָרט און שטעלן אַ טראָט אויף אַ נאָך ניט־אויסגעטראָטענער סטעזשקע. איטלעכער האָט שטענדיק געמוזט גיין מיט אַ צוריקגעדרייטן קאָפּ אַהינטער צו די אַמאָליקע. און דאָס האָט געהייסן אַ פאָרויס גיין, אַ העכער גיין. אַ ייד מוז מיט זײַנע געדאַנקען און געפילן זײַן צוגעבונדן צו אַן אויסגעשטאָרבענער וועלט. ער מוז האַלטן דעם קאָפּ פאַרגראָבן אין קבר פון פאַרגאַנגענע דורות. ווי אין פּסוק שטייט: זכור ימות עולם. אַ ייד אַ מאמין דאַרף וויסן אַז די אַמאָליקע זײַנען געווען ריזן אויף אַ באַרג, און מיר, די הײַנטיקע, זײַנען קאַרליקעס אין אַ פאַרפאַלעניש. אין אַ קוליע און אונטערשפּאַרעניש פון דורות קענען מיר, קאַרליקעס און קאַליקעס, ניט שטיין אויף די אייגענע פיס. מען טאָר ניט אַ ריר טאָן מיט אַן אבר, ווײַל אַ פאַרהויליקטער און פאַרשימלטער חפץ קען זיך צעשיטן אויף שטויב מחמת אַלטקייט. און דאָס הייסט ואָלסט ניט האָבן קיין אָפּגעטער? דאָס איז דאָך אַ פולע שטוב מיט הילצערנע און ליימענע געצן ווי בײַ תרח דעם טאַטן פון אברהם אבינו! נאָר איצט טאָר מען זיי שוין ניט אָנרירן, ווײַל זיי זײַנען געוואָרן הייליק דורך דעם אָנגעפאַלענעם שטויב פון דער יידישער געשיכטע. אָבער כּדי צו זײַן גליקלעך דאַרף מען זײַן אומהיסטאָריש. אַ בוים האָט ניט און לעבט ניט מיט געשיכטע . . . וואָס לאַכט איר?" האָט מאַרקוס איבערגעריסן מיט אויפ־גערייצטע שוואַרצאַפּלען וואָס האָבן געשיקלט און געצינדערט.

[illegible]! איך לאַך ווײַל איר ווענדט אָן קעגן ידישקייט פרידריך ניטשעס קריטיק קעגן געשיכטע. איר האָט אים געלייענט אין דײַטש אָדער אין העברעאיש? איידער נאָך איך האָב אײַך געזען האָב איך שוין געוואוסט אַז איר זײַט אַ ניטשעאַנער. טילצע האָט מיר דערציילט וועגן אײַך לייך ווי איך בין געקומען און אַז איר רעדט מאָדנע רייד. אַ שטייגער, אַז ווען אַ מענטש האַלט בײַם פאַלן, דאַרף מען אים אַ שטופּ טאָן ער זאָל פאַלן וואָס גיכער. האָב איך פאַרשטאַנען אַז איר האָט אײַנגעשלונגען 'אַלזאָ שפּראַך זאַראַטוסטראַ'."

"און אײַער שוועסטער האָט פון מיר אָפּגעלאַכט?" האָט מאַרקוס געפּרעגט מיט חשד און אויש אײַנגעהאַלטן דעם אָטעם.

"טילצע האָט פון אײַך ניט אָפּגעלאַכט. נאָר זי האָט זיך געוואונדערט וואָס אַ יידישער יונגערמאַן און נאָך אַ רבס אַ זון דערצו זאָל ריידן אַזעלכע רייד. און איר ווילט טאַקע אויף אַן אמת מען זאָל אײַך אויסבעטן אויף האַרטן, ניט אויף ווייכן, ווי זאַראַטוסטראַ זאָגט? מיר דאַכט זיך אַז איר זײַט אַ סך מער צופרידן וואָס מײַן שוועסטער האָט אײַך און אײַער טאַטן אויסגעבעטן אין אַ חדר אויף צוויי געלעגערס מיט ווייכע מאַטראַצן, ניט אויף קיין האַרטע ברעטער. ווי אַלט זײַט איר?"

"זיבן און צוואַנציק יאָר."

"זיבן און צוואַנציק יאָר?" און נפתלי־הערץ האָט אַ היפּשע ווײַל אָנגעקוקט זײַן מיטשמועסער שווײַגנדיק. מאַרקוס האָט אים אויסגעזען אַ קינדישער מענטש, אַ ניטדערוואַקסענער אין זײַנע געפילן. "מײַן שוועסטער טילצע איז עלטער פון אײַך אויף גאַנצע נײַן יאָר." האָט ער אַ זאָג געטאָן מיטן טאָן פון אַ וואַרבונג וועגן עפּעס וואָס מען האָט גאָרניט גערעדט.

"מיט גאַנצע נײַן יאָר עלטער?" האָט מאַרקוס אויסגערופן און אויך ער איז אויף אַ היפּשער ווײַל געבליבן שווײַגנדיק. "און איך האָב געמיינט . . . איך האָב געמיינט אַז טאַקע ווי איך. הײַנט איר ניט געדענקט וואָס ס'איז געווען און איבער דעם זײַט איר אַ מאָל אַנטלאָפן פון ישיבה אין דער וועלט."

"פאַרשטייט זיך אַז ניט אַלץ וואָס אַ מענטש האָט זיך אָנגעהערט און זיך אָנגעלייענט און אַפילו דורכגעלעבט דאַרף ער געדענקען. אַדרבה ווי אַ גוטער זכרון איז פאַרן מענטשן אַ ברכה, קען עס אויך ווערן זײַן אומגליק. אַ גוטער זכרון איז אַ ברכה, ווען אַ מענטש טוט ניט, למשל, דאָס דריטע מאָל די זעלבע זאַך בײַ וועלכער ער איז דורכגעפאַלן די ערשטע צוויי מאָל. אָבער צײַטנווײַז ווערן מיר אַזוי פאַרשקלאַפּט צו געדענקען דאָס געוועזענע, אַז מיר קענען גאָרניט טאָן עפּעס אַנדערש ווי נאָך אַ מאָל און ווידער אַ מאָל דאָס זעלבע וואָס האָט אויף אונדז געבראַכט יסורים, בושה און דורכפאַל." האָט דער גאַסט פון אויסלאַנד פּלוצעם געקראָגן אַ הייזעריק קול ווי אין זײַנע שטימבענדער וואָלט געפּלאַצט אַ סטרונע. "נאָר די ברכה און קללה פון געדענקען איז בלויז וועגן יעדן פּערזענלעך און ניט וועגן היסטאָרישן זכרון פון אַ גאַנץ פאָלק. דער סבל־הירושה איז ניט קיין לאַסט וואָס מען שלעפּט אויף די פּלייצעס, ווי ניטשעס זאַראַטוסטראַ שלעפּט אויף די אַקסל דעם אַראָפּגעפאַלענעם דערהרגעטן דראָטן־גייער. אָדער ווי איר האָט עס אויסגעמשלט מיט די שטיינערנע מצבות וואָס מיר שלעפּן אויף זיך. די לאַסט פון דורות טראָגט מען אין זיך. סײַדן מען איז אַ ממזר. האָט מען ניט קיין טאַטן און קיין טאַטנס ירושה פון וואָס זיך אָפּצוזאָגן."

די זײַנען שוין אַרונטער פון באַרג און דערגאַנגען צו דער שטעטלשער הויפּטגאַס. נפתלי־הערץ וויל נאָך שפּאַצירן אײנער אַליין, ווי ס'איז זײַן געוואוינטשאַפט אין דער שטילקייט. ס'איז אויך ניט אין זײַן נאַטור צו שמועסן לאַנג און פאַרטרויליך מיט פרעמדע. דאָס מאָל אָבער צווינגט ער זיך צו ריידן באַהאַרצט מיט דעם אַלטן ראש־ישיבהס אייניציקן זון. ער שטעלט זיך אָפּ און ליינט ברידערלעך אַרויף די האַנט אויף מאַרקוסעס אַקסל.

"ווערדליק אײַער באַגײַסטערונג פאַר ניטשעס תורה וואָלט איר באַרעכט זײַן יינגער ווי איר זײַט. די וועלט איז געווען יינגער און אומדערפאַרענער ווי זי איז איצט, בעת זי איז נתפּעל געוואָרן פאַר ניטשעס אַפאָריזמען. און איר זײַט אַ פאַרשפּעטיקטער ניטשעאַנער, אויף אַ גאַנצן דור און אַפשר אויף צוויי אַ פאַרשפּעטיקטער. יאָ, ס'איז געווען אַ צײַט ווען העברעאישע שרײַבערס האָבן נאָכגעבאַלבעט דעם פרידריך ניטשען קעגן דעם וואָס ער רופט שקלאַפן־מאָראַל און פאַר דער פרײַהייט פון גרויסן שטאַרקן כאַראַקטער וואָס גיט זיך זײַנע אייגענע געזעצן. אַ ייד פון לשון־קודש און ניטשע — קען דען זײַן אַ מער קרומער שידוך? נאָר אָט דער פילאָסאָף פון אויסגעטראַכטן איבערמענטש, דער אַליין אָפּגעפרעמדטער פון וועלט און לעבן, דער קראַנקער אויף די אויגן און נאָך מער קראַנק אויפן מוח, איז בימים ההם געווען שטאַרק אין דער מאָדע — האָט עס צו אים צוגעצויגן אַנדערע אָפּגעפרעמדטע פון וועלט און לעבן. די קלויזניקעס וואָס זײַנען געבליבן באַנקקוועטשערס אויך נאָך דעם ווי זיי זײַנען געוואָרן העברעאישע שרײַבערס; די צעמישטע קעפּ בײַ וועמען דער בעל־שם טוב און ניטשע אָדער די רעוואָלוציע און ניטשע קענען גיין אײַנאײַנעם. אָט די פאַרקוועטשטע ישיבה־בחורים! אָט די ביכער־ווערעם!" האָט נפתלי־הערץ זיך צעקאָכט אַלץ מער און געווידלט זיך גופא פאַר זײַן אָפּגעוואַלגערט לעבן אין אַ צימערל פון אַ ביבליאָטעק און לייענען, לייענען, לייענען. אָבער קיין זאַך ניט קענען אָנהייבן שרײַבן און אויך ניט פאַרענדיקן וואָס ער האָט אָנגעהויבן מיט יאָרן פריער. אים מורא צו מאַכן אַ סך־הכּל פון זײַנע מחשבות און דערגריבלונגען, מיסטיינס געזאָגט. "איצט זאָגט איר איבער די זעלבע קנאַקעדיקע ניטשעאַנישע אַפאָריזמען מיט אַ פאַרשפּעטיקונג פון צענדליגער יאָרן. איז עס ניט צום לאַכן? איר האָט נאָך ווייניקער ווי יענע העברעאישע בטלנים דערפאַרונג מיט דער וועלט, מיט גויים און פאַרגויאישטע יידן. מיינט איר אַז ס'איז גענוג צו אַנטלויפן פון טאַטן און פון שטעטל, וועט זײַן אויס מיט אײַער אָפּשטאַם. איר'ט פאַרלירן דעם זכרון, איר'ט ווערן אַ בוים . . . אַ גוטן! זאָגט מײַן שוועסטער אַז איך וועל קומען שפּעטער."

"און איר ?" האָט אים מאַרקוס פאַרשטעלט דעם וועג ער זאָל ניט קענען דורכגיין. "איר האָט דאָך שוין יאָ דערפאַרונג מיט דער וועלט. טאָ ענטפערט מיר: די שווייצער זיינען מענטשן־פרעסערס ?"

"געוויס זיינען די שווייצער ניט קיין מענטשן־פרעסערס," האָט נפתלי־הערץ געענטפערט פּאַמעלעך, אַן איבערראַשטער פון דער פראַגע, אַן אויסגעקילטער פון זיין כעס. "צווישן די שווייצער זיינען דאָ פיינע לייט ווי ביי אַלע פעלקער. איך האָב געמיינט צו זאָגן אַז ווייל איר האָט זיך נאָך ניט אָפּגעריסן פון אייער סביבה און ניט געלעבט אין דער פרעמד, ווייסט איר נאָך ניט ווי שווער ס'איז זיך אָפּצורייסן פון אייגענעם אָפּשטאַם. איר פאַרשטייט נאָך ניט אַז ס'איז לייכטער צו לייקענען אין גאָט ווי אין יידנס אָבערגלויבן. אין יידנס אָבערגלויבן איז פיל שווערער צו לייקענען ווי אין יידנס גלויבן. פאַרשטייט איר עס ?"

"ניין, איך פאַרשטיי ניט," האָבן מאַרקוסעס גאָלעכלעכער, ווינקלען פויל און קינבאַקן געצוקט, געציטערט. "אויך אייער שוועסטער גלייבט אין גאָט, און איר טאַטן, און יידן און אין איר מאַן. מער ניט און די היגע ישיבה־בחורים גלייבט זי ניט. זיי געפעלן איר ניט צוליב זייער שלעכטער אָנטועכץ און שאָקלען זיך. אויך אויף איר מאַן האָט זי קליינע פּאַראיבלס. נאָר קליינע . . ."

"יאָ. כאָטש מיין שוועסטער איז עלטער פון אייך, אויף ניין יאָר עלטער, איז אויך זי ניט גענוג דערוואַקסן פאַר אירע יאָרן," האָט נפתלי־הערץ פאַרענדיקט און זיך געלאָזט גיין אויף זיין ווייטערדיקן שפּאַציר דורך דער שטעטלשער הויפּטגאַס. בעת מאַרקוס האָט זיך פאַרנומען באַרג־אַרויף צום רבס הויז.

אויפן גראָז מיט די קוסטעס ביי די הילצערנע הייזער און אויף די באַניקעס האָבן זיך שוין אויסגעלייגט פאַרנאַכטיקע שאָטנס. אָנגעקראָכענע כמאַרעס האָבן זיך אַראָפּגעלאָזט נידעריק. אַ ווינט איז אָנגעלאָפן ווי דער שטעטלשער משוגענער, באָרוועס און אין צעפליקטע בגדים. פון בידע זייטן גאַס האָבן קלאַנגען און אַקאַציעס מיט שטויב־באַרעקטע געדיכט־באַבלעטערטע צווייגן געראַשט און געשאַרכט אַז עס קלייבט זיך אויף רעגן. אַ ווינקל הימל, נאָך פריי פון וואָלקנס, האָט געלויכטן מיט אַ שאַרפער גרינקייט פון אַן אָזערע פול מיט וואַסערפלאַנצן. נפתלי־הערץ איז אויף אַ ווייל שטיין געבליבן ביי אַ טעלעגראַפן־סלופּ און זיך צוגעהערט צו זיין הוסטן. דערנאָך איז ער ווייטער געגאַנגען און געטראַכט ווי ער האָט לעצטנס אין בערן געבענקט נאָך די אַלטע צעקרימטע ווערבעס ביים טאַטנס הויז אין מאַרעדאָליע. אָבער ווען ער איז געקומען קיין מאַרעדאָליע האָט ער דערפילט אַז ער איז צוויי מאָל אויסגעוואָרצלט. ניט די שווייצער לאַנדשאַפט איז אַ טייל פון זיין לייב און לעבן, ניט ער קען זיך צוריק איינוועבן אין דער שאַרכעניש פון אַלטן מנין ווערבעס ביים טאַטנס הויז. מען זאָל אים אַפילו איבערברענגען אין צען פייערן וואָלט ער ניט געקענט אויף ס'ניי זיך איינלעבן אין די הונדערטער יידישע דינים־און מינהגים, כאָטש זיי אויסמייקן פון זיך קען ער אויך ניט.

אַ פּאָר שווערע טראָפּנס האָבן אים אַ שפּריץ געטאָן אין פּנים. נאָר דער געוואַרטער רעגן איז ניט געקומען. אַ שטאַרקער ווינט האָט צעטריבן די וואָלקנס און געלאָזט אַן אָפּגעקערטן הימל. קאַצענעלנבויגן האָט זיך געוואונדערט וואָס ער האָט ניט געזען דעם זונפאַרגאַנג. ער האָט אויך ניט באַמערקט ווי ס'איז צוגעפאַלן דער אָוונט, נאָר אומגעריכט האָט ער איבערן האָריזאָנט דערזען אַ גרויסע פולע לבנה מיט אַ טונקל־רויטן זונאָפּגלאַנץ. אין די פענצטערס פון די שטיבער אין מאָל אין די געמויערטע געביידעס אויף די אַרומיקע בערגלעך האָבן זיך אָנגעצונדן פייערן. נפתלי־הערץ איז געווען צופרידן וואָס עס רעגנט ניט און ער קען בלייבן אין דרויסן נאָך לענגער מיט זיינע געדאַנקען:

וויפל ער פאַרשטעלט זיך ניט און זאָגט ניט ליגן, דערקענען פרעמדע אויף אים זיינע מישפּחה־מענטשן אַז ער טראָגט זיך אַרום מיט עפּעס אַ שווערער פיינלעכער איבערלעבונג, ווי מען דערשמעקט דעם ריח פון פוילעניש און שימל אין אַ קעלער, כאָטש צוליב דער פינצטערניש זעט מען ניט וואָס דאָרט געפינט זיך. דעריבער וויל ער זיין וואָס מער מיט זיך אַליין. מען זאָל אויך אים ניט אָנזען ווי צעטומלט ער איז. און וואָס קומט אַרויס פון זיין מאַטערן זיך ? ער קען סיי ווי זיך ניט אָנטשליסן אויף ניט צוריקפאָרן. אויב ער זאָל ניט צוריקפאָרן וועט ער דאָך דער מישפּחה מוזן דערציילן דעם אמת. און פאַר וואָס זאָל ער ניט צוריקפאָרן ? אָט ווי ער האָט ניט ליב קאַרלס רויטע גויאישע צורה און זיין שווערן גרויסן הינטן, בענקט ער שוין נאָך אים אָן אַ פאַרגלייך מער וויפל ער בענקט נאָך די ייִנגערע ברידער און די צווייטע שוועסטער וואָס ער האָט זיי שוין ניט געזען צוועלף יאָר. נפתלי־הערץ האָט אַרויפגעקוקט צום הימל ווי די פולע לבנה וואָלט געווען דער באַלויכטענער פענצטער פון זיין שלאָפצימער אין בערן. איז אַנאַליזע אַליין אָדער זי שעמט זיך ניט מער אויך פאַרן זון און האַלט דעם געליבטן אין שלאָפצימער ? ס'קען זיין אַז ווען ער וועט צוריקקומען וועט ער אויסגעפינען אַז ביי אים אין הויז וואוינט זיין ווייבס געליבטער לואידזשי מאַרטיני. קאַצענעלנבויגן האָט זיך געוואונדערט וואָס ער קען איצט וועגן דעם טראַכטן רויִק. בעת ער האָט אין בערן אויף דער אַרבעט אין ביבליאָטעק זיך פאַרגעשטעלט אַנאַליזן מיטן טאַפּעטן־קלעפּער, האָט ער געפילט ווי מען שיילט אים אַרונטער די הויט פון לייב. זאָל זיין אַז איצט טראַכט ער פון דעם רויִקער, ווייל פון דער ווייט פאַרשטייט ער בעסער ווי פון דער נאָענט אַז דער איינציקער שולדיקער איז ער ? ווען ער וואָלט ניט געווען אַזאַ פינצטערער סוביעקט און ניט אָנגעוואָרפן קיין מעלאַנכאָליע, וואָלט אַנאַליזע זיך ניט גענומען קיין געליבטן.

ער איז שטיין געבליבן אין אַ ווינקל גאַס און אַריבערגעקוקט צו אַ פּאָר שטיבלעך וואו די פאַרהאַנגען אויף די פענצטערס זיינען געווען אויפגעריקט, ווי די איינוואוינערס וואָלטן אַלעמען געוואָלט ווייזן זייער אָרעם, אָבער ערלעך לעבן. אין איין שטוב איז אַ קליין יידעלע מיט אַ שוואַרץ בערדל און אין אַ פּויליש חסידיש היטעלע געזעסן ביים טיש איבער אַ גרויסן ספר. קענטיק אַ גמרא. און דער קאָפּ איז אים געזונקען אַלץ נענטער צום ספר ווי ער וואָלט איינגעדרעמלט. הינטער זיינע פּלייצעס האָט זיך אין שטוב אַרומגעדרייט אַ צעוואַקסענע יידענע אין אַ שייטל און אויף דער קאָלדרע פון אַ טאַפּטבעט איז געלעגן צונויפגעדרייט אַ ווייכע ווייסע קאַץ. דורך דעם ניט־פאַרהאַנגענעם פענצטער פון אַ צווייט הויז האָט מען געקענט זען אַ האַראַפּאַשנע מישפּחה אַרום טיש ביים עסן. די מאַנסלייט האָבן אויסגעקוקט ווי זיי וואָלטן געאַרבעט ביים ציען סמאָלע פון וואָרצלען, אַזוי פאַרשוואַרצט זיינען געווען זייערע פּנימער. און די גרויסע הענט מיט די צעקרימטע פינגער האָבן זיי געהאַלטן הילצערנע לעפלען און געזופּט אַ געקעכטס פון ליימענע שיסלעך. צווישן זיי איז געזעסן אַ פרוי מיט אַ קופּקע אויפן קאָפּ ווי אַ משוגענער טאָפּ, און אַ ברייטן פאַרטעך און מיט אַ פּאַטשיילע אויף די פּלייצעס אין מיטן זומער. אויך לעבן איר איז געשטאַנען אַ ליימענע שיסעלע מיט געקעכטס. נאָר זי האָט ניט געגעסן. אירע אויסגעלומפּערטע פאַרמאַטערטע הענט זיינען געלעגן אויפן טיש און זי האָט אַרויסגעגלאָצט אין דרויסן מיט אַ פּאָר גרויסע אויגן אין גערונצלטן פּנים. דורך דעם פענצטער פון אַ דריט הויז האָט מען גאָרנים [illegible] פאַרהאַנגען. דער דורכזיכטיקער גאַרדין האָט בלויז דורכגעזיפּט אַ העל ליכט און פון אינעווייניק האָט געקלונגען און געשאַלט אַ פריילעך געלעכטער פון בחורים און מיידלעך.

נפתלי־הערץ איז נאָך אַלץ געשטאַנען אין דרויסן און נאָך אַלץ געטראַכט וועגן זיך, וועגן דער מישפּחה, וועגן די שטעטלעך; כאָטש דער טאַטע איז אַ סך איינגעהאַלטענער ווי אַ מאָל, איז ער אין גרונט געבליבן דער זעלבער קנאי. ווער רעדט ביי זיין פאַרפרומטן זעמבינער יידעלע. ביי אים אין קאָפּ איז

אודאי געבליבן די זעלבע סעקטאַנטישע גליווערנים ווי אַ מאָל, אַ שטיינווידיק וואַסער. אויך די שטעטלשע ייִדן זײַנען געבליבן די זעלבע. וויפֿל ס'זײַנען אין דער מלחמה ניט אויסגעשטאָרבן, וויפֿל יונגע מענטשן ס'זײַנען ניט צוריקגעקומען פֿון די פֿראָנטן, וויפֿל מען האָט זיך ניט אויסגעליטן פֿון די מאַכטן וואָס האָבן זיך געהאַלטן אין איין בײַטן — די באַדינגונגען פֿון לעבן האָבן זיך געביטן, אָבער די ייִדן, זייער כאַראַקטער, מיינונגען און פּירונגען זײַנען געבליבן די זעלבע. איך און זײַן צווייטער היים אין דער שווייץ איז ער ניט ווייניקער עלנט, און כּדי צו קענען כאָטש ריידן צו זיך אַליין, מוז ער זיך באַהאַלטן אין הינטערשטיבל פֿון דער יודאַיסטישער ביבליאָטעק, ווי אין טהרה־שטיבל אויף אַ בית־עולם.

12

אין טילצעס שלאָפֿצימער, מיט די גרינע טאַפּעטן אויף די ווענט, זײַנען די טירן, די צוויי בעטן און דער גרויסער קליידער־אַלמער געווען פֿון טונקל־ברוינעם האָלץ לעבן קליידער־אַלמער איז געשטאַנען אַ נידעריקער קאָמאָד פֿאַר וועש, ווי אַ קורצע יידענע בײַ דער זײַט פֿון איר הויכוואַקסיקן ברייט־פּלייציקן מאַן. אויפֿן קאָמאָד איז אויף אַ געשטריקטן טישטעכל געשטאַנען אַ פּאָר קופּערנע בענטשלײַכטערס און אַ פֿאָטאָגראַפֿיע פֿון טילצעס טאַטע־מאַמע. אין האַלבן שפּיגל אויף דער וואַנט איבערן קאָמאָד האָט זיך אָפּגעשפּיגלט אַ שטיק בלויער הימל פֿון זומערדיקן דרויסן. אויפֿן טיש און אויפֿן שטול האָט טילצע געפּרעסט אַ ווײַסע בלוזקע, אויסגעלייגט מיט אַ קאָלדרע און לײַלעך, איבערגעדעקט מיט אַ וואַסער־באַשפּריצטן שאַרשקן האַנטעך. טילצע האָט געטראָגן אַ לאַנגען ראָזן שטובכאַלאַט אויף אַ גירטל און מיט אַ קרענעלע וואָס האָט זיך געשפּיליעט אויף קנעפּלעך אונטערן טאָטע האַלדז. דער שטוב־כאַלאַט האָט זיך געפֿאַלדעוועט אויף איר הויכן פֿולן בוזעם וואָס האָט וואַרעם געאָטעמט מיט עפּעס אַ באַזונדער לעבן פֿון אַ בוזעליע און אַ מילכגעפֿעל. כאָטש אַ רביצין האָט זי ניט געטראָגן קיין קאָפּטיכל. אירע גלײַכע צוגעשניטענע און צעקעמטע האָר מיט אַ שרונט אין מיטן זײַנען איר אַראָפּגעפֿאַלן ביז איבער די אויערן. זי האָט פֿאַמעלעך געציגן מיטן פּרעסאײַזן אהין און צוריק און זיך צוגעהערט צו מאַרקוס לוריא. ער איז געשטאַנען לעבן איר און אויף זײַן שטייגער גערעדט היציק.

"אַלץ אין דער פֿרוי איז אַ רעטעניש און אַלץ אין דער פֿרוי האָט איין ענטפֿער: געבוירן קינדער. אָט אַזוי האָט גערעדט זאַראַטוסטראַ. און ס'איז אמת! ווען די מומע סירקע וואָלט חתונה געהאַט און צײַט און געהאַט קינדער וואָלט זי ניט געוואָלט אַז איך זאָל אַ גאַנץ לעבן בלײַבן אַ קליין ייִנגל — איר ייִנגל! און זי וואָלט איצט ניט געווען אַזוי אומגליקלעך. כאָטש זי האָט סוף כּל סוף יאָ געקראָגן אַ מאַן. דאָך אַבער זײַט איר אַזוי רואיק און צופֿרידן מיט אײַער לעבן, ווײַל איר האָט חתונה געהאַט אין צײַט און געבוירן קינדער אין צײַט." מאַרקוס האָט גענומען ריידן שטילער און פּאַרטרוילעכער. "אויסער רואיק און צופֿרידן מיט אײַער לעבן זײַט איר אויך שיין, אַזוי שיין און פֿריש, אַז איך קען צוליב אײַך בײַ נאַכט ניט שלאָפֿן." האָט ער געטומלט מיט אַן אַראָפּגעלאָזטן קאָפּ און מיט אַ מאָל אַ צי־אויס געטאָן צו איר בײדע הענט. ווי ער וואָלט זיך צו דעם געגרייט אין די נעכט ווען ער קען צוליב איר ניט שלאָפֿן.

די יונגע בעל־הביתטע איז אָפּגעטראָטן אַ טריט. נאָר זײַנע ליפּן האָבן זיך שוין צוגעקלעפּט צו אירע. זי האָט דערפֿילט אַ זיסע שיכּרות און די שלייםן און אַ רחמנות־געפֿיל צום בלײַבן שיינעם האַלב־קינדישן בחור וואָס טוליעט זיך צו איר און ציטערט מיטן גאַנצן גוף. האָט זי מיט דער לינקער האַנט אים לײַכט פֿון זיך אָפּגעשטופּט און אַרויסגעשטעלט דעם פּרעסאײַזן אויפֿן דעק פֿון אַן איבערגעקערטער קופּערנער קוואַרט אויפֿן טיש.

"איר זײַט משוגע געוואָרן! איך קען דאָך ניט ווילנדיק אַראָפּוואַרפֿן דעם שווערן פּרעסאײַזן אויף אײַערע פֿיס." האָט זי אויסגערופֿן. מאַרקוס אָבער האָט אויס געגליט פֿון גליק און פֿרייד וואָס די בעל־הביתטע איז ניט אין כּעס און האָט אים פֿון זיך ניט צו־שטאַרק אָפּגעשטויסן. טילצע האָט גענומען דאָס טירעלע אין אייוועלע פֿון פּרעסאײַזן און דאָרט גענומען אַרײַנבלאָזן. די אויסגעקילטע קוילן האָבן זיך ווידער צעברענט און געוואָרפֿן אויף איר פּנים אַ ראָזלעכע אָפּשײַן, ווי אַ בלום אין פֿעלד וואָלט דורך נאַכט רייף געוואָרן און זיך צעבליט בײַם זונאויפֿגאַנג. "איר האָט מיר שוין עטלעכע מאָל געזאָגט אַז איך בין ניט מײַן לעבן צופֿרידן און גליקלעך. פֿון וואַנען ווייסט איר עס?" האָט זי געפֿרעגט אַ געערגערטע און ווידער גענומען פּרעסן די בלוזקע דורכן האַנטעך.

"איך פֿאַרשטיי ניט פֿאַר וואָס איר באַליידיקט זיך איטלעכן מאָל ווען איך זאָג אײַך אַז איר זײַט גליקלעך מיט אײַער מאַן און קינדער." האָט מאַרקוס געמרוקעט מיט שפּאָטישע בייז־צעפֿינקלטע אויגן. "מען זעט דאָך אויף אײַך אַז איר זײַט צופֿרידן מיט אײַער לעבן. ווי איך האָב אויף דער מומען סירקע געקענט זען ווי אומגליקלעך זי איז פֿון שידוך מיט איר געלן מאַן. דער רחמיאל ראָזענער איז דאָך אַפֿילו ניט קיין רויטער, ער איז אַ געלער רמאי. און אײַער מאַן, וואָס מען, איז אויך אַ געלער."

"אַ ליגן! מײַן מאַן איז אַ טונקל־רויטער, מיט אַ באָרד און אַ קאָפּ האָר ווי פֿון קופּער." האָט טילצע קעגן איינעם ווילן זיך צעשריען. "מײַן מאַן איז אַ גרויסער מענטש. מײַן מאַן איז אַ גאון אין לערנען און זייער אַ גוטער, אַן איידעלער. מײַן מאַן . . . ס'איז ניט שיין וואָס איר רעדט קעגן אים. איר קענט דאָך אים ניט. איר האָט דאָך אים אַפֿילו קיין מאָל ניט געזען." האָט טילצע פּלוצעם זיך האַרציק צעלאַכט פֿון בחורס אײַנפֿערוכטס אויף איר מאַן און זי האָט אַ נעם געטאָן אַ פֿול מויל מיט וואַסער פֿון גלאָז אויפֿן טיש, ווידער צו באַשפּריצן דעם אויסגעשפּרייטן האַנטעך איבער דער בלוזקע.

"זעט איר! איר מאַכט בלויז אַן אָנשטעל אַז איר זײַט בלומרשט ניט צופֿרידן מיט אײַער לעבן. טאָמער זאָג איך אַ וואָרט קעגן אײַער מאַן, אַפֿילו נאָר וועגן קאָליר פֿון זײַנע האָר, נעמט איר גלײַך זידן און קאָכן: מײַן מאַן! מײַן מאַן!" האָט מאַרקוס זי נאָכגעקרימט. "ניט די ליבע צום נאָענטן איז מײַן עצה פֿאַר אײַך; איך לערן אײַך די ליבע צום ווײַטן, אַזוי האָט גערעדט זאַראַטוסטראַ. און איר האַלט אין איין ריידן: מײַן מאַן! מײַן מאַן!"

ער האָט זי ווידער אַרומגעכאַפּט. זײַנע הענט אויף איר רוקן האָבן זיך אַראָפּגעלאָזט ביז צו איר טאַליע. צי ווײַל טילצען אַליין האָט אויסגעזען קאָמיש וואָס זי דערמאָנט כּסדר דעם מאַן און וואָס מאַרקוס האַלט אין איין ריידן פֿון דעם זאַראַטוסטראַ אַפֿילו בײַם אַרומנעמען אַ פֿרוי, אָדער ווײַל זי האָט ניט געקענט צוטראַכטן קיין בעסערן אופֿן ווי זיך צו באַפֿרײַען פֿון זײַנע אָרעמס — זי האָט אים אַ שפּריץ געטאָן אין פּנים דאָס פֿולע מויל וואַסער וואָס זי האָט פֿריער אָנגענומען צו באַשפּריצן דעם האַנטעך איבער דער בלוזע און זי האָט זיך אויף סײַני הילכיק צעלאַכט. דער צעטומלטער בחור האָט ניט געוואוסט צי ער זאָל מיטלאַכן אָדער ווערן אין כּעס. און זי האָט פֿון זײַן צעטומלטער פֿאַרוואונדערטן אויסזען נאָך מער געקײַכט. אַ רגע האָט זי אָנגעשטרענגט זיך אײַנגעהערט און דערנאָך אַ מורמל געטאָן: "מען גייט, ער זאָל פֿון איר זיך אָפּרוקן.

אויף מאָרגן, פֿרײַטאָג נאָך האַלבן טאָג, איז טילצע געשטאַנען אין קיך, אָנגעטאָן אין אַ גאַנצן פֿאַרטעך, און געגרייט דעם טשאָלנט לכּבוד שבת. זי האָט אין טאָפּ אַרײַנגעלייגט צעשניטן רינדפֿלייש. באַליגט מיט קאַבל און בעגלעך. ווי מיט אַ טאָג פֿריער, האָט די בעל־הביתטע איך דאָס מאָל נײַגעריק זיך צוגעהערט צו מאַרקוסעס מישמאַש פֿון זאַראַטוסטראַס שפּריכווערטער און וועגן

דער מומען סירקע. טילצע האָט הנאה געהאַט אים צו הערן ריידן און וויסן אַז ער מרעט ניט אָפּ פֿון איר. זי האָט מיט אַ גרויסן קיכמעסער גענומען אַרומשיילן דעם ראָון שאַלעכטס פֿון אַ ציבל און אין דער מינוט האָט מאַרקוס זי אַרומ־גענומען, באַדעקט מיט הייסע קושן אירע באַקן און די אויגן. דעם ראָש־ישיבהס ווייַב האָט זיך ניט געווערט פֿון מורא אַז אויב זי וועט אים פּראָוון אָפּשטופּן, קען ער זיך נאָך צעשניידן פֿון מעסער אין איר האַנט. „וואָס טוט איר? אין קיך ביים טשאָלנטאָפּ?" האָט זי געלאַכט אַ דערשראָקענע און פֿאַרשעמטע, ווי זי וואָלט געשטאַנען פֿאַר אים אַ נאַקעטע. מאַרקוס האָט זי געקושט נאָך ווילדער און זי איז געוואָרן אַלץ אָפּהענטיקער. מיט אַ מאָל האָט ער זיך פֿון איר אָפּגעריסן און איז צוריקגעטראָטן אַהינטער.

„איר וועט ניט דערציילן אייַער ברודער?"

„דערציילן דעם ברודער?" האָט טילצע אים איבערגעפֿרעגט אַ דערשטוינטע, אויפֿגעגליגט אויפֿן מיט דעם קיכמעסער מיטן ראָון ציבל און זיך גענומען ווישן די הענט אין פֿאַרטעך. אַ ייִנגל האָט זי געטראַכט און זיך צעשמייכלט. „פֿאַר מיר האָט איר ניט קיין מורא, נאָר פֿאַר מייַן ברודער? און פֿון וואַנען זייט איר זיכער אַז איך וועל ניט דערציילן אייַער טאַטן?"

„מייַן טאַטן וועט איר זיך שעמען צו דערציילן. איך אָבער שעם זיך ניט פֿאַר מייַן טאַטן, אויב אַפֿילו איר זאָלט אים יאָ דערציילן. נאָר אַז אייַער ברודער זאָל וויסן וויל איך ניט. אייַער ברודער, דער דאָקטאָר פֿון פֿילאָסאָפֿיע, איז געוואָרן אַ בעל־תשובה. אויף יענעמס חשבון איז ניט שווער צו זייַן אַ בעל־תשובה. און ער וויל מיר נאָר דערווייַזן אַז איך האָב ניט אין דער וועלט וואָס צו זוכן און אַז אויך ער האָט חרטה."

„יאָ, מייַן ברודער איז אין זייַן מישפּחה־לעבן ניט גליקלעך. איך ווייס ניט וואָס אים דריקט. נאָר איך זע אַז ער לייַדט." האָט טילצע געענטפֿערט אַ באַזאָרגטע און זיך אַרומגעקוקט. ווי נפֿתלי־הערץ וואָלט זיך געפֿונען אין צווייטן צימער.

„איך וויל ניט אַז אייַער ברודער זאָל מיר פֿאַרשפּאַרן צו לעבן אויף דער וועלט! ווען אייַער ברודער איז אַנטלאָפֿן פֿון ישיבה האָט ער ביי קיינעם ניט געפֿרעגט צי ס'איז כּדאַי. פֿון מיר אָבער פֿאַרלאַנגט ער איך זאָל אים טרויען אויפֿן וואָרט אַז ס'איז ניט כּדאַי צו פֿאַרלאָזן דאָס שטעטל, די ישיבה, די תּורה." האָט מאַרקוס געמרוקעט און אַן אומגעזונטע רויטקייט האָט אים געברענט אין די באַקן. דער גלאַנץ אין זייַנע הייסע שוואַרצע אויגן און דער אומבאַהאָלפֿענער שמייכל אויף זייַנע צעעפֿנטע פֿייַכטע ליפּן האָט טילצע אַ גערייצט אַ אָפּגעעקלט. איר איז געקומען אויפֿן זינען אַ דערוואַקסן ייִנגל וואָס נעצט זיך נאָך. האָט זי אַראָפּגעלאָזט די אויגן און זיך צוגעהערט ווי מאַרקוס כעסט זיך אויף איר ברודער.

„איך האָב געכטן אָוונט גערעדט מיט אים דאָס זעלבע וואָס מיט אייַך נעכטן ביי טאָג, אַז זאַראַטוסטראַ לערנט ליב צו האָבן דעם ווייַטן. ניט דעם נאָענטן, ניט דעם שכן וואָס פּלאָנטערט זיך אייַך אונטער די פֿיס. האָט אייַער ברודער מיר געענטפֿערט אַז איך רייד אַלט־געבאַקענע געדאַנקען פֿון פֿרעמדע ביכער, אָנשטאָט צו טראַכטן אַליין. איר זייט אַן איבערקלייַער און פֿאַרטייַטשער, איר זייט אַ מתורגמן, האָט ער געשריגן צו מיר. ווען איר וואָלט אַליין געטראַכט, זאָגט ער צו מיר, וואָלט איר זיך ניט דערטראַכט צו אַזאַ פּוסטער מליצה ווי — האָב ליב דעם ווייַטן! ליב האָבן דעם ווייַטן, איינפֿאַנטאַזירן אַן אומבאַקאַנטן, אַן אַבסטראַקציע, ליב האָבן די מענטשהייט בכלל איז ניט שווער; שווער איז ליב האָבן דעם יחיד. בפֿרט ווען ער איז אייַער שכן און איר זעט אים מיט אַלע זייַנע אומגעלומפּערטע פֿעלערן. אַ וואָשנער אויפֿטו ליב האָבן דעם מענטשן וועמען איר קענט ניט און ער דאַרף ניט אייַער הילף! ווייַזט אַ קונץ און האָט ליב דעם מענטשן וואָס איר קענט אים מיט אַלע זייַנע פֿעלערן און ער דאַרף אייַער הילף. ואהבת לרעך כּמוך, דייַן חבר זאָלסטו ליב האָבן, דייַן שכן, ניט דעם פֿרעמדן, דעם ווייַטן, דעם אומבאַקאַנטן! — האָט אייַער ברודער געשריגן צו מיר, ווי ער וואָלט געווען מייַן פֿאָטער. דער מנהל פֿון וויסאָקער־דוואָרער ישיבה און ער זאָגט פֿאַר די בחורים אַ שמועס אין מוסר. אייַער זאַראַטוסטראַ זאָגט דאָך אַז פֿון אַלץ וואָס ס'איז געשריבן האָט ער ליב נאָר וואָס ס'איז געשריבן מיט בלוט. דאָס הייסט, פֿון אייגן לייַב און לעבן. איז זאָגט עפּעס אייגנס! — האָט אייַער ברודער, דער דאָקטאָר אין פֿילאָסאָפֿיע, אויף מיר געטונאָלדעוועט, ווי איך וואָלט געווען זייַן באַהעלטער. איצט פֿאַרשטייט איר שוין פֿאַר וואָס איך וויל ניט אַז אייַער ברודער זאָל וויסן וועגן וואָס איך רייד מיט אייַך?"

„נפֿתלי־הערץ איז ניט אין גאַנצן אומגערעכט." האָט טילצע מיט אַ פּאָר מיטערלעכע אויגן גערעדט צום בחור ווייך, ווי אויסצוקיילן איר ברודערס שטרענגקייט צו אים. „וואָס קומט אַרויס פֿון אייַערע רייד וועגן ליב האָבן דעם ווייַטן און אומבאַקאַנטן, אַז אייַער מיט מיר און אַ ביסל מיט מייַן ברודער, רעדט איר צו קיינעם ניט; ניט צו די ישיבה־לייַט, ניט צו די שטעטלשע, און אויך מיטן אייגענעם טאַטן זע איך אייַך ניט צו פֿיל ריידן."

„און אייַער ברודער האָט יאָ ליב זייַנע נאָענטע?" האָט מאַרקוס זיך צו איר אַ רוק געטאָן נענטער און געברענט מיט די אויגן. „ווען אייַער ברודער וואָלט ליב געהאַט זייַנע נאָענטע, ווי ער פֿאַרלאַנגט עס פֿון מיר, וואָלט ער דאָך אַזוי פֿיל יאָרן ניט אָפּגעזעסן אין דער שווייץ, ניט צו קומען קיין מאָל ווען די מישפּחה זייַנע."

„מייַן ברודער?" האָט טילצע ניט געוואוסט וואָס ווייַטער צו זאָגן. „יאָ, אייַער ברודער!" האָט מאַרקוס טריאומפֿירט און צוגעגעבן פֿילדייַטיק. „איך בין נאָך ניט זיכער צי אייַער ברודער האָט ליב זייַנע נאָענטע אין שווייץ גופֿא. ער איז אַהערצו געקומען אַז ווייַב און אַ זון. נאָר מיר גיט ער עצות וועמען ליב צו האָבן. וויל איך ניט אַז איר זאָלט אים עפּעס דערציילן וועגן מיר, ער זאָל פֿאַר מיר ווידער אַ מאָל ניט האַלטן אַ פֿילאָסאָפֿישע לעקציע וועגן מאָראַל."

ניין, זי וועט נפֿתלי־הערצן גאָרניט דערציילן, אויב מאַרקוס וועט איר צוזאָגן, אַז פֿון הייַנט אָן און ווייַטער וועט ער זיך פֿירן אָרנטיק. האָט טילצע געענטפֿערט מיט אַ געמאַכטער שטרענגקייט. אויב אָבער ער וועט זיך ניט פֿירן ווי געהעריק, וועט זי מוזן געפֿינען אַן אויסרייד פֿאַר זייַן טאַטן אויבער וואָס זי קען די ביידן מער ניט האַלטן ביי זיך אויף קוואַרטיר. זאָגט ער איר צו זיך צו פֿירן ווי ס'פּאַסט פֿאַר אַ זון פֿון ר' זאַליע־זיסקינד לוריאַ? מאַרקוס האָט ניט געענטפֿערט. בלויז געקוקט אויף איר מיט פֿאַרדאַכט און איז אָפּגעטראָטן אַהינטער. געגליכן צו אַ ווילדער טויב אָדער אַ גרויסן שפּערל וואָס עמעצער וואַרפֿט־צו ברויט־ברעקלעך. קערנער. דער פֿויגל דערנענטערט זיך צו שפּייַז מיט אין איינגעהויבענעם פֿליגל און איין פֿיסל צוריקגעשטרעקט הינטער־ווייַלעכץ גרייט צו אַנטלויפֿן, אויב דער מענטש דער שפּייַזגעבער וועט פּראָוון אים פֿאַרנאַרן און כאַפּן.

13

געגליכן צו פֿייגל וואָס צעשפּרייטן אין פֿרילינג די קאָלירטע פֿעדערן און פֿייַפֿן, טרילערן און צוויטשערן, כּדי אַרויסצורופֿן צום פּאָרן זיך די פֿייגל פֿון צווייטן מין — האָבן אויך די יונגע לעבעדיקער תּלמידים דורך זייער התמדה און פֿריילעכע ניגונים געוואָלט אין דינאַבורגער עילוי אויפֿוועקן דעם מבֿין און תּורה־זאָגער. יאָרן לאַנגן שוין פֿאַרבייַ זינט ר' זאַליע־זיסקינד האָט אויפֿגעהערט פֿאַרפּאַסן מעלאָדיעס צו תּפֿילות און סתּם ניגונים אָן ווערטער. מען האָט זיך אָנדערציילט וואונדער פֿון זייַנע אַמאָליקע אויסטייַטשן אין לערנען, און ר' זאַליע־זיסקינד גופֿא פֿלעגט צייַנגמאָל זייער נתפּעל ווערן ווען אַ בן־תּורה פֿלעגט איבערזאָגן אַ חידוש וואָס ער האָט געהערט אין זייַן נאָמען. „אַווי האָב איך געזאָגט? טאַקע אַן אויפֿטו!" עלעזיי אַ מענטש שרייַט אין די בערג און

זײַן װידערקול קומט שפּעטער צוריק אַזױ פֿאַרשאַרקט און פֿילפֿאַכיק, אַז דער מענטש װערט פֿון זײַן אײגן קול דערשטױנט, דערפֿרײט און דערשראָקן. די ישיבה־לײַט זײַנען כּסדר געגאַנגען צום ראָש־ישיבה מיט קשיות אױף דער גמרא, אױף תּוספֿות, אױפֿן רמב״ם. געזוכט אים אַרײַנצוציען אין דער מלחמתּה של תּורה — און ער האָט זיך געלאָזט אַרײַנציען. ער האָט געזען װי בײַ די אױסגעבליכטע לערנערס לױכטן־אױף די אױגן מיט פֿרײד װען ער װײַזט חריפֿות. האָבן אױך זײַנע אױגן זיך גענומען אױסלײַטערן פֿון דער שטענדיקער מרה־שחורהדיקער גליװערניש. װי צװײ אַפֿענע פֿענצטערס װאָס זײַערע שױבן שפּיגלען זיך אָפּ אײנס אין צװײטן און בליצן מיט זונשטראַלן. זײַן צערודערט געמיט האָט זיך גענומען באַרואיקן. די שװעגערין סירקע האָט אַ דאַנק דעם איבערשטן אַ שידוך געמאַכט מיט אַ שײנעם ייִדן און ער דאַרף זיך מער ניט פֿילן שולדיק לגבי איר הלמאַי ער האָט מיט איר ניט חתונה געהאַט. מאַרקוס געפֿינט זיך אינאײנעם מיט אים און מענטשלט זיך ביסלעכװײַז אױס. ס׳איז ממש אַ נס װאָס ער מיטן און האָבן זיך באַוועצט אין לעכעדיק פּונקט װען פֿון אײסלאַנד איז געקומען נפֿתּלי־הערץ און מאַרקוס הערט פֿון אים כּסדר אַז ער האָט אין דער װעלט פֿון די פֿורקי־עול נאַרנים װאָס צו זוכן. אױך מיט דער קװאַרטיר האָבן זײ געטראָפֿן. טילצע איז די טאָכטער פֿון אַ תּלמיד־חכם און דאָס װײַב פֿון אַ תּלמיד־חכם, אַן אײדעלע פֿרױ און אַן אשת־חיל. מאַרקוס שמועסט מיט איר אָפֿט, אפֿשר אַ ביסל שױן צו אָפֿטלעך. נאָר פֿון דער אַנדער זײַט האָט עס אַ מעלה. מאַרקוס װעט אײַנזען אַז אױך ער קען קריגן אַזאַ װײַב, אױב ער װעט בלײַבן בײַ תּורה. ר׳ זאַליע־זיסקינדס שטימונג האָט זיך אױף אַזױ װײַט פֿאַרבעסערט, אַז ער האָט גענומען טראַכטן װעגן בלײַבן אַ פּשוטער גמרא־מלמד און לעכעדיק אױך נאָך דעם װי דער ראָש־ישיבה ר׳ יעקבֿ־אשר כּהנא װעט צוריקקומען פֿון אײסלאַנד. פּלוצעם איז ער װידער אַרײַנגעפֿאַלן אין מרה־שחורה מחמת אַן אומגליק װאָס האָט געטראָפֿן מיט אַ ייִדן.

פֿרײַטאָג־פֿאַרנאַכט, ערבֿ שבת־חזון, נאָך אַ לאַנגן און לױטערן טאָג, האָט מען פֿון טײַך אַרױסגעצױגן אַ דערטרונקענעם — אַ ייִד מיט אַ ברײטער גרױער באָרד, מיט גרױסע פֿאַרגליװערטע אױגן און שװאַרצע געדיכטע ברעמען. קײנער האָט דעם דערטרונקענעם ניט געקענט. ער איז פֿרײַטאָג פֿרי געקומען אין דער שטעטלשער אַכסניה. דאָרט אָפּגעלײגט זײַן פּעקל און איז גלײַך אַװעק צום טײַך. אַרום האַלבן טאָג זײַנען קריסטלעכע פֿרױען געקומען אױפֿן ברעג װאַשן װעש און געפֿונען ליגן אַ פּעקל מאַנסבילשע קלײדער. ס׳איז אַריבער אַ שעה אַן צװײ, ביז די װעשינס האָבן זיך אָנגעשטױסן אַז דער מאַן פֿון די קלײדער איז געװיס פֿאַרשװאונדן אין װאַסער. ס׳זײַנען זיך צונױפֿגעלאָפֿן ייִדן און אין פּעקל קלײדער דערזען אַ טלית־קטן. מען האָט זיך אַרױסגעלאָזט אױפֿן װאַסער מיט שיפֿלעך און נאָך אַ װײַלע זוכן אָנגעטאַפּט מיט די רודערס אַ גוף אױפֿן גרונט צװישן די פּלאַנצן, ניט װײַט פֿון ברעג. מען האָט דעם טױטן אַװעקגעלײגט אױפֿן זאַמד און אים איבערגעדעקט מיט זײַנע קלײדער. נאָר דעם קאָפּ האָט מען ניט איבערגעדעקט. אפֿשר װעט אים עמעץ דערקענען. אַזױ איז ער מיט גרױסע פֿאַרגלעזערטע אױגן געלעגן קעגן הימל װי ער װאָלט בײַם איבערשטן געפֿרעגט: איצט ביסטו שױן צופֿרידן? אַרום דערטרונקענעם האָבן זיך געקליבן ייִדן און אים באַטראַכט מיט צער, מיט פּחד. אים מקבֿר צו זײַן אין װעלכן טאָג איז שױן געװען צו־שפּעט. ס׳װאָלט זיך פֿאַרצױגן אין שבת אַרײַן, האָט מען אים אַװעקגעטראָגן אין פֿירהױז פֿון לעכעװער הכנסת־אורחים און געלאָזט ליגן איבער שבת.

אין הכנסת־אורחים פֿעלן קײן מאָל ניט קײן געסט, בפֿרט זומערצײַט. דאָרט שטעלט זיך אָפּ אַ בעל־הבית אַ יורד װאָס פֿאָרט אַרום איבער שטעטלעך קלײַבן נדן פֿאַר אַ טאָכטער. דאָרט נעכטיקן פֿעקאָמענע מגידים, משולחים פֿון ארץ־ישׂראל, צי סתּם בעטלערס, מדינה־גײערס. נאָר גראָד יענעם שבת האָט זיך אין הקדש קײנער ניט געפֿונען, בקלאַבער איז עס קהל אײַנגעפֿאַלן דאָרט אַװעקצולײגן דעם ניפֿטר. בינתּיים איז אונטערגעגאַנגען די זון. ייִדן האָבן זיך געאײַלט אין די שטיבער זיך איבערצוטאָן לכּבֿוד שבת. דורך טונקל־בלױע פֿענצטערס האָבן שױן אַרױסגעשײַנט גינגאָלדענע פֿלעמלעך פֿון בענטשליכט. אין הילצערנעם בית־מדרש האָבן געברענט אַלע הענגלײַכטערס. אױך אין דער קאַלטער געמױערטער שול אױפֿן באַרג האָבן אין צוגעפֿאַלענעם בין־השמשות זיך צעפֿינקלט אױף די װענט די קופּערנע טאַצן װאָס עס שײַנען אָפּ מיט געהײמע פֿײַערן אַלע בליצלאַמפּן. די קאַלטע שול װאָס מען דאַװנט נאָר זומערצײַט האָט אױסגעזען װי דער היכל פֿון גן־עדן התּחתּון אין די סיפּורי צדיקים — דער פֿאַרהײליגנער פּאַלאַץ אין גאָרטן װאָס אַנטפּלעקן זיך לכּבֿוד שבת פֿאַר אַן אָרעמען פֿאַרבלאָנדזשעטן ייִדן אין װאַלד. דער אָרעמער פֿרעמדער ייִד איז אָבער דאָס מאָל געלעגן אין פֿירהױז פֿון פּוסטן הכנסת־אורחים און די לעכעװער ייִדן האָבן געפֿילט די נעדריקטע פֿינצטערניש װאָס זאַמלט זיך אַרום אים.

ר׳ זאַליע־זיסקינד האָט פֿון דער מעשׂה זיך דערװאוסט װען ער איז געקומען אין בית־מדרש צום דאַװנען און ער איז שטום געבליבן װי אַ בערגל לײם, טױט־בלײך. אין װיסאָקעדװאָר האָבן בעלי־בתּים געװאוסט װי לײַכט דער רבֿ פֿאַלט אַרײַן אין מרה־שחורה פֿון שלעכטע בשׂורות, אױב אַפֿילו דאָס איז ניט נוגע אים אָדער עמעצן פֿון זײַנע נאָענטע. לעכעװער בעלי־בתּים אָבער האָבן פֿון דעם ניט געװאוסט און לכתּחילה אױך ניט באַמערקט די ענדערונג אין ראָש־ישיבהס פּנים. „אין הקדש איז אַפֿילו ניטאָ קײן שמש אָדער שמשטע װאָס זאָל דעם בר־מינן אָפּהיטן אַז מײַז זאָלן אים ניט צעגריזשען. אַ ביזיון המת!” האָט אָפּגעזיפֿצט אײנער. „אַזױ לעבן און שטאַרבן איז אַ ביזיון החי,” האָט געקרעכצט אַ צװײטער. אַ דריטער האָט געפֿרעגט בײַ די אַרומיקע און אױך בײַ זיך אַלײן: װער איז ער, דער דערטרונקענער, און נאָך װאָס איז ער געקומען קײן לעכעװע? האָט ער ערגעצװאוּ אַ װײַב מיט קינדער? דער בעל־אַכסניה װאָגט אַז ער האָט דעם פֿרעמדן ניט באַװיזן רעכט אָנצוקוקן, באַלד װי ער איז געקומען איז ער אַװעק זיך באָדן. מען האָט בײַ אים ניט געפֿונען קײן פּאַספּאָרט און בכלל קײן שום שטיקל באַשריבן פּאַפּיר.

װאָס לענגער דער שמועס האָט זיך פֿאַרצױגן אַלץ טיפֿער איז ר׳ זאַליע־זיסקינדס קאָפּ אַראָפּגעזונקען און זײַנע קלײנע בלײכע ציטערדיקע הענט האָבן זיך געקלאַמערט אין שטענדער, ער זאָל ניט אומפֿאַלן. מען האָט זיך געשטעלט מקבל שבת זײַן, דאַװנען מעריבֿ — דער האָרבאַטער ראָש־ישיבה איז געשטאַנען אָן באַװעגונג. איבער דעם אומגליק מיטן פֿרעמדן ייִד און װײַל ס׳איז געװען שבת־חזון, האָט דער בעל־תּפֿילה בײַם עמוד זיך ניט געציקלט צו פֿיל. נאָר אױך דער סקאַרבאָװער ניגון האָט ר׳ זאַליע־זיסקינדן געשטאָכן װי מיט נאָדלען. די אָנגעצונדענע לאָמפּן האָבן אים אױסגעזען װי די אױגן פֿון אָקסן פֿאַר דער שחיטה, פֿול מיט בלוטיקן צאָרן און טױטשרעק. אַפֿילו בעלי־חיים שרײַען צום בורא־עולם פֿאַר װאָס ער האָט באַשאַפֿן אַ װעלט פֿון אַזױ פֿיל רציחה און יסורים. נאָר דער מענטש דער טומלער טוט אַלץ כּדי עס צו פֿאַרגעסן, ביז אים טרעפֿן איובֿס צרות און ער דערמאָנט זיך װאו ער האַלט.

ערשט נאָכן דאַװנען האָבן בעלי־בתּים גענומען באַמערקן װי ר׳ זאַליע־זיסקינד איז צעטרײסלט. מען האָט אים געזאָגט גוט־שבת, האָט ער געענטפֿערט. „מען װײס טאַקע ניט װי דער דערטרונקענער הײסט און פֿון װאַנען ער קומט?” און אַרױסגערעדט האָט ער עס מיט אַזױ פֿיל פּחד און תּחנונים, װי מען װאָלט אים פֿון הימל געלאָזט װיסן אַז אױב ער װעט ניט דערגײן װער ס׳איז דער בר־מינן, װעט ער האָבן אַן ענלעכן סוף אָדער נאָך אַן ערגערן — ער װעט ניט קומען צו קבֿר־ישׂראל. זײַן געבראָכנקײט האָט אָנגעשטעקט די אַנדערע ייִדן. די בעלי־בתּים האָבן שפּעטער דערצײלט אין די הײמען װי דער ראָש־ישיבה לעבט עס איבער און גאַנץ לעכעװע איז אין דעם שבת־חזון געװען דורכגעטומען

מיט אַן אומהיימלעכן שוידער. אַלע האָבן געטראַכט פון עלנטן בר־מינן אין טונקלען האַלב־סינצטערן פּירהויז פון שטעטלשן הקדש און אַ גאַנצן טאָג האָט יעדן געשטאַכן אין די אויגן דער הויכער בלויער לויטערער הימל. די זון וואָס האָט געבלענדט מיט העלן גאָלד. די שטעטלשע האָבן פאַר זיך געזען ליגן דעם דערטרונקענעם יידן מיט די גרויסע פאַרשטאַרטע אויגן און זיי האָבן ניט געקענט דאַוונען, עסן, כאַפּן אַ דרימל.

די לוויה איז פאָרגעקומען זונטאָג פאַר האַלבן טאָג. יונג און אַלט האָבן באַגלייט דעם ניפטר צום בית־עולם אויפן באַרג. נאָך דער קבורה האָבן די בעלי־בתים איינע די אַנדערע געטרייסט: פאַרפאַלן! אפשר וועט מען זיך אַ מאָל דערוויסן ווער ס'איז דער קרבן וואָס דער טייך האָט צוגענומען. די גמרא זאָגט דאָך אַז די פיס פון אַ מענטשן זיינען פאַר אים ערב. זיי פאַרפירן אים אַהינצו וואו ער דאַרף אָנקומען. און אַ פאַרפרומטער ייד האָט נאָך צוגעגעבן. "משמעות אַז לעכעווע טרויערט ניט גענוג איבערן חורבן בית־המקדש. האָט מען אין די 'ביין טעג' אונדז צוגעשיקט נאָך אַן אַבלות." די קרעמערס זיינען צוריקגעגאַנגען צום האַנדל, די בעלי־מלאכות — צו די וואַרשטאַטן. זקנים זיינען אַוועק אין בית־מדרש לערנען מדרש איכה. ווי עס פירט זיך פאַר תישעה־באָב. און די ישיבה־לייט האָבן גענומען אַריינקוקן אין די אַגדות וועגן חורבן בית־המקדש. דעם דערטרונקענעם האָט מען ניט פאַרגעסן. מען האָט זיך אָבער געפליסן אים צו פאַרשטופּן און פאַרלייגן אין געדעכעניש. ער זאָל ניט שטערן צו לעבן ווייטער. אין ר' זאַליע־זיסקינד איז נאָך אַלץ ניט געקומען צו זיך פון אומגליק.

די לעכעווער בני־תורה האָבן אין דער מעשה געזען אַ שפּיצל פון שטן־המשחית. זיי האָבן בפירוש געגלייבט אַז דורך שמועסן און לערנען וואָלט זיך זיי איינגעגעבן אַרויסצוציען דעם דינאַבורגער עילוי פון שוואַרצן טייך יגון ואנחה וואו ער טרינקט זיך שטענדיק. איז ווען דער יצר־הרע, דער שטן־המשחית און דער מלאך־המות האָט עס דערזען — וואָרעם אַלע דריי זיינען דאָך איינער און דער זעלבער, ווי די גמרא זאָגט — האָט ער אין הימל געפועלט מען זאָל קיין לעכעווע אַראָפּשיקן אַ יידן וואָס איז אויף אים ניגזר געוואָרן ער זאָל ווערן דערטרונקען, כדי דער דינאַבורגער עילוי זאָל אויף ס'ניי אַריינפאַלן אין די שוואַרצע וואַסערן פון מרה־שחורה. "מיר וועלן אים אָבער ווידער אַרויסציען מיטן כוח פון דער תורה." האָבן די תלמידים געזאָגט און גלייך נאָך תישעה־באָב אויף ס'ניי גענומען גיין צו אים ריידן און לערנען. נאָר זיי האָבן ניט געקענט אים דערמונטערן. ער האָט אויף זיי געקוקט אַן ליבט אין בליק און זיינע ליפּן האָבן זיך געשאָקלט ווי פאַרווייאַנטע בלעטער.

"אַ ייד מיט אַ באָרד און אין אַ טלית־קטן וועט ניט פאַרגעסן אַז ס'איז ערב שבת־חזון און וועט ניט לויפן זיך באָדן. הגם קיין האַרבער איסור איז עס ניט. דאָס באָדן זיך אין די 'ביין טעג', וועט עס אַ ייד אין אַ טלית־קטן ניט טאָן. איז דאָך קלאָר אַז ער איז געגאַנגען זיך אומברענגען. ווייל ער האָט מער ניט געקענט איבערטראָגן די צרות. און ווען אַ מענטש האַלט זיך ביים אומברענגען טראַכט ער שוין ניט וועגן דעם וואָס מען מאָר און מען טאָר ניט."

ר' זאַליע־זיסקינד האָט איינגעהויבן דעם קאָפּ און לאַנג געקוקט מיט די איינגעריסענע שוואַרצאַפּלען פון אַ בלינדן אויף די געפּלעטטע און פאַרשטומטע תלמידים אַרום אים.

"פון זיין אַריינפאַרן אין אכסניה און גלייך לויפן צום טייך איז קלאָר, אַז ער איז געקומען זיך אומברענגען אין אַן אָרט וואו קיינער קען אים ניט, כדי זיין מישפּחה זאָל זיך ניט דאַרפן שעמען וואָס ער איז געשטאָרבן מיט אַ ניט־נאַטירלעכן טויט. דאָס איז ביי מיר גאָר קיין ספק ניט!" האָט ר' זאַליע־זיסקינד אויסגערופן, נאָר באַלד אומזיכער אַ קוק געטאָן אויף די תלמידים און גענומען טרויעריק שאָקלען מיטן קאָפּ. "אַ מענטש וואָס גייט זיך אומברענגען וועט געדענקען אויסצוטאָן די קליידער, איידער ער שפּרינגט אַריין אין וואַסער? ס'איז ניטאָ ווער עס זאָל לאַכן! ס'איז פּראָסט פּשוט, דער ייד איז געקומען אין שטעטל אַ פאַרשטויבטער, אַ פאַרשוויצטער, און איז געלאָפן צום טייך זיך אויסבאָדן, אָפּפרישן . . . ס'איז קיין חילוק ניט." האָט ר' זאַליע־זיסקינד אַ קרעכץ געטאָן ווי אַן איינגעזעגנטער ביים וואָס פאַלט און ער איז אָנגעשוויגן געוואָרן, אַ פאַרפייניקטער פון זיין נאָכקלערן אַהין און צוריק.

אַ פאָר טעג שפּעטער האָט ער מיט זיינע רייד די תלמידים נאָך מער פאַרוואונדערט. ער האָט געצויגן זיין קורץ אויסגעצופּט בערדעלע און זיך ווידער געשאָקלט ווי אַן אָבל אויף אַ שיבעה־בענקעלע.

"דער דערטרונקענער איז ניט געווען סתם אַ ייד; אַ שליח פון עולם־האמת איז ער געווען. ער איז געקומען פון הימל אונדז לערנען, אונדז געבן צו פאַרשטיין דעם גורל פון מענטשן אויף דער ערד. מיר פאַרשטייען אָבער ניט די געהיימע צייכנס פון וואו קומען און אויעקגיין אין איין האַלבן טאָג. מיר פאַרשטייען וואָס מיר ווינטשן זיך, אַ שטייגער אַז אליהו הנביא זאָל קומען אין אַלערליי געשטאַלטן און אונדז ברענגען אַ קוואַרט מזל, עשירות, אַ ברכה אויף קינדער און סתם ישועות ונחמות. אונדז גלייבט זיך אָבער ניט אַז פון הימל זאָל מען אַראָפּשיקן אין אַ קליין שטעטעלע אַ שליח מיוחד אין געשטאַלט פון אַן אָרעמאַן, ער זאָל שטאַרבן אין הקדש אָדער דערטרונקען ווערן אין טייך, כדי אונדז צווינגען טראַכטן וועגן דעם וואָס מיר ווילן ניט טראַכטן."

אַ ווייל האָט ר' זאַליע־זיסקינד געשוויגן און נאָך דעם זיך צעוויינט מיט אַ שטיל און ביטער געוויין. אַז ביי די תלמידים האָבן זיך געשטעלט טרערן אין די אויגן. "איך האָב עס צוגעטראַכט, רבותי. אַז דער ניפטר איז געווען אַ שליח מיוחד פון הימל, כדי זיך צו טרייסטן אַז ניט אַ לעבעדיקער מענטש איז עס אומזיסט און אומגישט אומגעקומען. דער אמת איז אַז איך אַליין גלייב ניט אין דעם וואָס איך רייד, רבותי. ער איז זיכער געווען אַ בשר־ודם. און ס'איז אוי ואבוי צו אים. געווייס האָט ער געוואָלט אין לעבן עפּעס נאָך דערגרייכן און געוואָרט אויף גוטע טעג. האָט ער אפילו ניט געהאַט דעם זכות אַז קרובים זאָלן אים באַגלייטן, און איינער זאָל זאָגן נאָך אים קדיש."

ר' זאַליע־זיסקינדס הספּד נאָך דעם אומבאַקאַנטן האָט אויסגעריסן אַ שטיק האַרץ ביי זיינע יונגע תלמידים וואָס זיינען נאָך ניט געוואָרן פאַרהאַרטעוועט דורך די צרות פון לעבן. עטלעכע פון זיי האָבן אויף זיך גענומען זאָגן קדיש נאָכן דערטרונקענעם און לערנען יעדן טאָג אַ פּרק משניות פאַר זיין נשמה. נאָר ריידן צום ראש־ישיבה אין לערנען זיינען זיי מער ניט געגאַנגען. זיי האָבן איינגעזען אַז דאָס פאַרגרעסערט נאָך זיין צער און ייאוש.

14

אַזעלכע לערנערס ווי אין לעכעווע האָט נפתלי־הערץ פריער ניט באַגעגנט. אין זיינע ישיבה־יאָרן האָבן די בחורים זיך געריסן צו בילדונג, זיך געראַנגלט מיטן יצר־הרע און זיך געהיים באַגעגנט מיט מיידלעך. אָבער אין לעכעווע האָט ער געטראָפן פרומע באַבערדלטע בני־תורה מיט שטילע פאַרטיפטע אויגן ווי פאַרוואַקסענע אָזערעס. זיי האָבן ווי די שטעטלשע יידן געטראָגן היטלען און שטיוול; ניט ווי די ישיבה־לייט אין דאַמיר און קלעצק וואָס פּוצן זיך אין קאַפּעליושן און טראָגן האַלבע שיכל. די לעכעווער מתמידים האָט ניט געצויגן צו השכלה־ביכלעך און זיי האָבן אפילו ניט אַרויסגעוויזן קיין נייגער צו דעם וואָס נפתלי־הערץ קאָצענעלנבויגן איז אַן אויסגעשטודירטער אין אויסלאַנד. אין לערנען האָבן די געוואָלט ריידן, ניט אין וועלטזאַכן. און אַזוי גיך ווי זיי האָבן אויסגעפונען אַז אַט דער דאָקטאָר אין פילאָסאָפיע האָט שוין פאַרגעסן די תורה וואָס ער האָט אַ מאָל געלערנט, האָבן זיי זיך מיט אים אָפּגעשטעלט אַלץ ווייניקער אין גאַס און בית־מדרש. זיי האָבן אים בלויז איידל באַגריסט און פאַרבייגעגאַנגען.

אַזוי האָבן זיי זיך אויך געפֿירט מיט מאַרקוס לוריאַ. בעת ער איז אָנגעקומען פֿון וויסאָקעדוואָר האָבן די בני־תּורה געמיינט: אַ קליינינקיס דעם דינאַבורגער עילויס אַ בן־יחיד! געווים איז ער אַ מופֿלג, אַ פּרוסטער, אַ מתמיד. נאָר ווען מאַרקוס איז אַרײַן אין ישיבה און די בחורים האָבן זיך געוואָלט צו אים דערנענטערן, האָט ער זיך צו זיי אויסגעדרייט מיטן רוקן, געענטפֿערט ניט גערן און דערבײַ געביסן די לאַנגע בלייכע טרוקענע הייסע פֿינגערס. האָבן די בחורים פֿאַרשטאַנען אַז ער איז ניט און וויל ניט זײַן איינער פֿון זיי — און אים צו רו געלאָזט. זיי האָבן אָבער פֿון ווײַטן זיך צוגעקוקט מיט וויפֿל ברען און אימפּעט ער לויפֿט נאָך דעם דאָקטאָר פֿון שווייצאַריע אין גאַס און ווען ער דערזעט אים אַרײַנקומען אין ישיבה.

וואָס מער מאַרקוס האָט זיך פֿאַרפּלאָנטערט אין זײַנע געפֿילן צו טילצען, אַלץ מער האָט ער זיך געשעמט און געשראָקן פֿאַר איר ברודער און איז אים גראָד דערפֿאַר נאָכגעלאָפֿן. אײַנצוקויפֿן זײַן שולדגעפֿיל און [illegible] צו פֿאַרדעקן יעדן חשד דורך פֿירן היציקע וויכּוחים. נפתלי־הערץ האָט אָבער ניט געהאַט קיין אינטערעס אין דיסקוסיעס. אים איז איצט ליב געווען צו זיצן אין בית־מדרש הינטער אַ שטענדער מיט אַ ספֿר און מיטברומען דעם גמרא־ניגון. ער האָט געוואוסט אַז ער איז ניט געוואָרן וואַרהאַפֿטיק פֿרום און אים ציט ניט צוריק צו דער שקלאַ־וטריא פֿון דער גמרא. אַ קלויזניק איז אויך ניט באַוואָרנט פֿון יסורים און פֿון די דורכפֿאַלן אין לעבן. אַ קלויזניק אָבער טראָגט ניט אויף זיך קיין מאַסקע. בעת זײַן פּנים איז אים אַ שטיק גיפּס, אַ שטיק ליים. הלוואַי וואָלט ער געווען איינער פֿון די באמת פֿרומע וואָס קען אויף זיך זאָגן: אַחת שאלתּי מאת השם, אותה אבקש, שבתּי בבית השם כּל ימי חיי! כאָטש דער בית־מדרש איז פֿול מיטן גערוך פֿון ניט־געלופֿטערטע ספֿרים, מיטן ריח פֿון שטויב, פֿון זויערן קהלשן האַנטעך איבער דעם האַנטפֿאַס און פֿון די ניט־ריינלעך געוואַשענע ישיבה־בחורים. די פֿאַרוואַקסענע און אָפּגעריסענע — דאָך זײַנען זיי אין יעדן קער און ווענד אַנשי רוח און עס שטראַלט־אויס פֿון זיי אַ ליכטיקייט.

פֿאַר וואָס אָבער באַטראַכטן זיי אים לעצטנס מיט שטױנונג און באַוווּנדערונג? אַנדערע קוקן אים אַרײַן אין פּנים מיט שטומען פֿאַרוואַרף. אפֿשר איז עפּעס דערגאַנגען קיין לעבעדיע און הײַנט־מאָרגן וועט עס אויך דערגיין צו מאַסע־מאַטע קיין מאַרעדאַליע? קאַצענעלנבויגן האָט דערפֿילט אַ מישעניש אין מוח. דער בית־מדרש האָט זיך אים גענומען דרייען פֿאַר די אויגן. ווי שווער דאָס זאָל אים ניט זײַן, מוז ער אַרײַן אין אַ שמועס מיט אַט יענעם בחור, אין די ברילן מיט די גאָלדענע רעמלעך, וואָס גלאָצט אויף אים.

„שלום־עליכם; פֿון וואַנען זײַט איר?" האָט נפתלי־הערץ געשטאַמלט געצוואונגען. „איך בין אַ גראַיעווער," האָט יענער געענטפֿערט גלאַטן און גענומען אַראָפּקוקן אויף זײַנע לאַנגע פֿינגערס, ווי ער וואָלט זיך מיישב געווען אויף וועלכן פֿון זיי ער וועט אָנטאָן זײַן קידושין־רינגל. „איך האָב זיך טאַקע געקליבן אײַך פֿרעגן, זײַט מוחל: פֿאַר וואָס זאָלט איר אַ פּאָר שעה אין טאָג ניט לערנען צוזאַמען מיט דעם מאַרקוס לוריאַ? זײַן טאַטע, דער דינאַבורגער עילוי, וועט אײַך מכּיר־טובה זײַן."

„און פֿאַר וואָס זאָלט איר עס ניט טאָן?" האָט נפתלי־הערץ געפֿאָרשט דעם פֿרעגער.

„פֿאַר אײַך וועט מאַרקוס לוריאַ האָבן מער דרך־ארץ ווי פֿאַר מיר," האָט דער גראַיעווער געענטפֿערט מיט אַ פֿילדײַטיק שמייכל. „אויסער דעם זעט איר אים אָפֿטער. ער וואוינט דאָך מיט זײַן טאַטן בײַ אײַער שוועסטער, דאַרפֿט איר אויף אים אַכטונג געבן אַז די צײַט זאָל אים ניט אַוועקגיין אויף דברים בטלים."

דער גראַיעווער האָט אַראָפּגעלאָזט דעם קאָפּ אויף דער גמרא פֿאַר אַ סימן אַז מער וויל ער ניט מבטל זײַן פֿון לערנען. נפתלי־הערץ האָט געקוועטשט מיט די פּלייצעס. ער האָט ניט פֿאַרשטאַנען וואָס דער בחור איז אויסן און איז אַוועק צו אַ צווייטן.

יענער האָט געהאַט אַ גרויסן קאָפּ מיט קורץ־געשאָרענע האַרטע פֿײַער־רויטע האָר, מיט אַ פּנים פֿול מיט תּאווה־פּרישטשיקעס, מיט אַ פּאָר פֿליישיקע ליפּן און אַ מויל פֿול מיט שטאַרקע בלאַנק־ווײַסע געדיכטע ציין. בײַם דאַווענען און לערנען האָט ער זיך זייער שטאַרק געקוועטשט און געשאָקלט, געהויבן אַרויף און אַראָפּ מיט די פּלייצעס און געמאַכט פּויסן. ווי ער וואָלט זיך געראַנגלט אויף לעבן און טויט מיטן יצר־הרע. פֿון זײַן יעדן קער און ווענד האָט געשפּריצט מאַנסבילישע גבֿורה; זײַן פּנים אָבער האָט ניט געלויכטן מיט איידלקייט און חכמה. אַזאַ בחור אַז ער האָט חתונה, נעמט זײַן ווײַב קינדלען אָן איבערדרײַס. און טאָמער שטאַרבט זי אין קימפּעט, האָט ער באַלד נאָך שלושים חתונה ווידער אַ מאָל און קינדלט ווײַטער. אַז נפתלי־הערץ האָט אים געפֿרעגט פֿון וואַנען ער שטאַמט, האָט ער געענטפֿערט מיט רוגזה.

„איך בין מיט אײַך פֿון איין שטאָט, פֿון מאַרעדאַליע. מײַן טאַטע איז ר' יחיאל־מיכל בוקסבוים." געווען אַז נפתלי־הערץ קנייטשט מיטן שטערן און קען זיך ניט דערמאָנען, האָט דער מאַרעדאַליער אויסגערופֿן נאָך מיט מער רוגזה. „איר געדענקט שוין אַפֿילו ניט דעם אײַזן־קרעמער פֿון אַלטן מאַרק ר' יחיאל־מיכל בוקסבוים? איז דאָך שוין קיין קשיא ניט וואָס איר געדענקט ניט און באַמערקט ניט אויך אַנדערע זאַכן!" און דער רויטהאָריקער האָט זיך צערעדט אַלץ אויפֿגעבראַכטער: ער קען נאָך פֿאַרשטיין הלמאַי דער ראָש־ישיבה ר' זאַליע־זיסקינד שווײַגט. אַט דער מאַרקוס איז דאָך זײַן זון. ויש אומרים אַז ר' זאַליע־זיסקינד ווייס בכלל פֿון גאָרניט. אָבער ער, דער אורח קאַצענעלנבויגן, איז דאָך אַ מענטש פֿון דער וועלט, מיט אַ טיטל פֿון אַ דאָקטאָר אין פֿילאָסאָפֿיע וואָס טראַכט אַרײַן בדברים העומדים ברומו של עולם. זעט ער ניט און ווייס ניט וואָס אַלע זעען און ווייסן? איז אים גאָרניט פֿאַרן כּבֿוד פֿון זײַן מישפּחה? און וואָס וואָלט אויף דעם געזאָגט זײַן טאַטע, דער מאַרעדאַליער רבֿ?"

„וועגן וואָס אייגנטלעך רעדט איר?" האָט נפתלי־הערץ געפֿרעגט און געפֿילט ווי זײַנע ליפּן האָבן זיך אײַנגעצויגן פֿון טרוקנקייט.

„וועגן דעם איסור פֿון ייחוד רייד איך! אַ מאַן טאָר ניט בלײַבן מיט אַ פֿרעמדער פֿרוי אַפֿילו אויף אַ בית־עולם בשעת אבֿלות. איר געדענקט דאָך דעם תּוספֿות אין קידושין וועגן דער אַלמנה אויפֿן קבֿר פֿון איר מאַן און וועגן סאָלדאַט וואָס האָט גענומען דעם געהאָנגענעם. איר געדענקט וואָס פֿון דעם איז אַרויסגעקומען? איך זע אַז איר האָט פֿאַרגעסן דעם תּוספֿות אין קידושין וועגן דער אַלמנה מיטן סאָלדאַט, ווי איר האָט פֿאַרגעסן ווער ס'איז דער מאַרעדאַליער אײַזן־קרעמער, מײַן טאַטע ר' יחיאל־מיכל בוקסבוים. איז דאָך בכלל מער קיין קשיא ניט הלמאַי איר זעט ניט אָדער אײַך קימערט ניט וואָס אײַער שוועסטער די רביצין כּהנא פֿאַרברענגט מיט דעם מאַרקוס לוריאַ." האָט דער בחור אויסגערופֿן און גענומען דרייען מיט גראָבן פֿינגער אונטערזינגענדיק דערבײַ מיט אַ גמרא־ניגון. „אײב אַפֿילו דערבײַ איז ניטאָ קיין בפֿירושער איסור ייחוד, ווײַל ס'איז אַ פּתח פּתוח לרשות הרבים און ווײַל אײַערע קינדער געפֿינען זיך אַרום איר, איז עס אָבער לכל הדעות אַ חילול־השם, אַז די לעכעווער רביצין זאָל טאָג ווי נאַכט פֿלאַפּלען מיט אַ פֿרעמדן מאַנסביל. לעת־עתּה מורמלט מען וועגן דעם נאָר צווישן בני־תּורה. אָבער מאָרגן־איבערמאָרגן וועט מען וועגן דעם נעמען ריידן צווישן בעלי־בתּים און דערנאָך וועט עס אַרויס צום המון־עם אין מאַרק. הייתכן?"
— האָט דער מאַרעדאַליער ווידער אויסגערופֿן און אויסגעגלאָצט אַ פּאָר נאַרישע אויגן מיט געלבלעכע ווײַסלעך.

אַ טייל לערנערס פֿון די אַרומיקע שטעטלעך האָבן זיך נוהג געווען צו שרײַבן בריוו אַהיים מיטן צוריק־אַדרעס אויפֿן לעכעווער ראָש־ישיבהס שטוב, ר' יעקבֿ־אשר כּהנא. און וויפֿל מאָל די בחורים זײַנען לעצטנס געקומען זיך

פרעגן אויף ברייו פון דער היים. האָבן זיי געפונען די רביצן טילצע זיצן און שמועסן מיט איר קוואַרטיראַנט. מאַרקוס האָט מיט יעדן טאָג אַלץ מער געגליט פון גלוסטעניש צו איר. ער האָט געזוועז געלאַכט, גערעדט גיך־גיך, שווייס־טראָפּנס האָבן באַדעקט זײַן שטערן, זײַנע גרויסע שוואַרצע אויגן האָבן געשיקלט אַן אויפהער און אומרואיק זיך געדרייט אינאיינעם מיט די צו־בולטע בלאַנקע ווײַסלען. זינט ר׳ זאַליע־זיסקינד איז ווידער אַרײַנגעפאַלן אין מרה־שחורה האָט מאַרקוס טריאומפירט קעגן טילצען.

״איך און אײַער ברודער זײַנען ניט געפעלן מײַנע דייך אַז דעם טאַטנס מיט־געפיל צו מענטשן האָט חרוב געמאַכט זײַן לעבן. איצט זעט איר עס אַליין! אַן אומבאַקאַנטער ניט־היגער אָרעמער ייִד איז פרײַטאָג געגאַנגען זיך באָדן און איז דערטרונקען געוואָרן. קען שוין דער טאַטע מער ניט זאָגן קיין שיעור פאַר די תלמידים און איז בכלל אַוועק מענטש. אַ גאַנצע נאַכט האָב איך אים קרעכצן, ער קען דעם אָטעם ניט אָפּציִען.״

ס׳איז אַרום צען אַ זייגער אין דער פרי. דער ראש־ישיבה און טילצעס ברודער זײַנען ניטאָ אין דער היים. העשעלע איז אין חדר און ביילינקע שלאָפט אָנגעפּיצט אין וויגעלע אין צווייטן צימער. טילצע קריכט נאָך אַרום איבער דער שטוב אין איר ראָזן בריטן פאַרטאָרטלען און פאַרקנעפּלטן שטובכאַלאַט. איר ציִטיקער זאַפטיקער גוף און די פולע שווערע בריסט פּאַלדערן זיך פון הינטערן דינעם שטאָף. איר ווארעם לײַב צעשפּרייט אַ ריח פון פרישן מילך. מאַרקוס וויס שוין פון דערפאַרונג אַז בעת ער וועט זי אַרומכאַפּן מיט בײדע הענט און אײַנגראָבן דעם קאָפּ אין איר אָנגעקוואָלענעם ברוסטקאַסטן, וועט זי אויף אַ ווײַל בלײַבן שטיין אַפּהענטיק, אַ האַלב־פאַרחלשט. איין מאָל האָט זי אים אַפילו געקושט אין שטערן און געזאָגט אַז ס׳איז איר אַ האַרצווייטאָג וואָס ער האָט זיך געהאַרעוועט אַן אַ מאַמען. זי פילט ווי דאָס האָט אים אויס־געפעלט און פעלט אים נאָך אים ביז איצט. אָבער וואָס זי זאָל בעת־מעשה ניט זאָגן און ווי זי זאָל אים אין די ערשטע פאַר מינוט ניט צערטלען, שפּעטער אַ ווײַל וועט זי אים פון זיך אָפּשטויסן, זיכער אָפּשטויסן, און פון כעס וואָס אויך ~~טילצע געהערט צום~~ איבערגעשראָקענעם און מומלדיקן ערב־רב. ווי זאַראַטוסטראַ רופט אָזעלכע מענטשעלעך, דערמאָנט זי מאַרקוס שטענדיק וואָס פאַר אַ קליינשטעטלדיק ווײַבעלע זי איז.

״אײַער פאָטערס אַרײַנפאַלן אין מרה־שחורה איז אַן אומגליק ניט בלויז פאַר אים. מײַן מאַן האָט דאָך אײַער פאָטער באַשטימט אויף זײַן אָרט אַז ער זאָל זאָגן אַ שיעור אין ישיבה און פסקענען שאלות אין שטעטל.״

״טאַקע, טאַקע,״ שאַקלט מאַרקוס כלומרשט מיטן קאָפּ און באַהאַלט ניט זײַן חוזק־מינע. ״אויב דער טאַטע וועט ניט קענען פאַרטרעטן אײַער מאַן, וועט דאָך לעבעויע מוזן זוכן אַן אַנדער רב און ראש־ישיבה און איר וועט ווערן אים רביצן.״

בעת ער רעדט אַזוי קריגט אים טילצע פײַנט. נאָר באַלד ווערט איר כעס אויף אים אויסגעוועבט. זי טוליעט צו זײַן געקרײַזלטן קאָפּ האָר צו איר שטערן, אָבער בלײַבט שטיין פון אים אָפּגערוקט. ער זאָל ניט קענען צו איר צודריקן זײַן גוף.

״שפּאָרט אָן אײַער שטערן אָן מײַנעם. אָט אַזוי. ס׳דאַרף אײַך ניט פאַרדריסן וואָס איך זאָרג זיך פאַר מײַן מאַן און פאַר דער ישיבה. מײַן מאַן וואָלט אַפילו פאַר מיר און אונדזערע קינדער ניט געטאָן וואָס ער טוט פאַר דער ישיבה. צוליב מיר און די קינדער וואָלט ער ניט אַרומגעפאָרן אין איסלאַנד קלײַבן געלט, און איך וואָלט עס אויך ניט צוגעלאָזן.״

״איר זײַט שוין ווידער דאָ מיט אײַער מאַן! מײַן מאַן! מײַן מאַן!״ האָט מאַרקוס געברומט און געריבן זײַנע שלייפן אין טילצעס ברייטן אונטער־געשטעלטן שטערן. פון דער באַרירונג האָט ער דערפילט אַ סאַמעטענע גלאַטקייט און קילקייט, אַ זיסע שלעפעריקייט. ער האָט אויס צוגעמאַכט די אויגן פון תענוג. ״איר זאָגט אַז איר ווילט ניט זײַן קיין רביצן, דאָך ציטערט איר אַז די ישיבה זאָל ניט לײַדן. מען זאָל גלייבן אײַערע רייד, זײַט איר קיין מאָל אין אײַער מאַן ניט געווען פאַרליבט. און צו מיר, זאָגט איר, האָט איר האַרציקע געפילן. מינדעסטנס וואָלט איך זיך ניט אָנגערירט פון מורא פאַרן מאַן.״

״איך האָב ניט קיין מורא פאַר מײַן מאַן טאָמער וועט ער מיך נטן. איך האָב מורא אַז איך וועל אים ניט קענען קוקן גלײַך אין די אויגן. איך האָב עטלעכע מאָל געוואָלט פון אים אַוועקגיין, נאָר אים אָפּנאַרן בין איך קיין מאָל ניט גרייט געווען.״ האָט טילצע געציילט איטלעך וואָרט וואָס זי זאָגט אַרויס, ווי זי וואָלט געשטאַנען פאַר אַ בית־דין. ״ניט בלויז די ישיבה און מײַן מאַן, אויך אײַער טאַטן האָב איך אין זינען. ער האָט זיך שוין גענוג אָנגעוואָלגערט און אָנגעליטן. ער האַפט אַז דאָ אין לעבעויע וועט ער זיך קענען אײַנאָרדענען אינאיינעם מיט אײַך. אויב אָבער . . .״

זי האָט איבערגעריסן. אין שטוב איז אַרײַנגעקומען נפתלי־הערץ מיט אַזאַ דערצאָרנט פנים, אַז די שוועסטער האָט אים אָנגעקוקט מיט אַ געמיש פון שרעק און נײַגער. טילצע האָט שוין געהאַט צוגעגרייט זײַן פרישטיק — קאַלטן רײַז, געקאָכטע אייער, ווײַסן האַרטן קעז. זי האָט אים געפרעגט צי ער וויל עסן, האָט ער אומפרײַנדלעך אַ מרוקע געטאָן און זיך שווער אַראָפּגעזעצט. די שוועסטער איז אַרויס ברענגען דאָס שפּײַז און געפילט אַז דער ברודער קוקט זי נאָך מיט רוגזה פון אונטער זײַן ברייטן שטרויענעם קאַפּעליוש. אויך מאַרקוס איז געוואָרן מבולבל. נאָר ער האָט זיך געפלײַסט צו ריידן מונטער.

״איך דערצייל אײַער שוועסטער וועגן אָפּשטאַם פון מאַראַל. אַז ווען דער מענטש האָט מער ניט געהאַט קיין מאַכט צו פּײַניקן אַנדערע, האָט ער גענומען פּײַניקן זיך אַליין. פון דעם איז אַרויסגעוואַקסן די רעליגיע פון זיך אָפּזאָגן. דאָס הייסט, דאָס פּײַניקן זיך גופא וואָס איז אַ טייל פון יעדער רעליגיע.״ האָט מאַרקוס זיך צעהיצט און איז פּלוצעם אויף אַ רגע שטיל געבליבן. נפתלי־הערץ האָט געמאַכט אַ פאַראיבלט פנים און זיך אומגעדולדיק אַ דריי געטאָן ~~זי אים וואָלט זיך געוואָלט אויסשרײַען~~ איך האָב שוין אײַער פילאָסאָפיע איבער גענוג! מאַרקוס האָט גלײַך פאַרלאָרן דעם הייבן טאָן און גענומען מורמלען. ״איך רייד עס מיט אײַער שוועסטער וועגן מײַן טאַטן. אַז אַן אומבאַקאַנטער ייִד האָט זיך דערטרונקען, ווערט ער דערטרינקען אין ייאוש.״

נפתלי־הערץ האָט ווײַטער געשוויגן מיט אַן אָפּגעדרייטן קאָפּ. מאַרקוס איז געוואָרן נאָך מער צעטומלט, פאַרשעמט. ערשט ווען טילצע איז אַרײַן מיט אַ פּאַן עסנוואַרג האָט ער צו איר אויסגערופן.

״אײַער ברודער פאַרשטייט פּונקט ווי איך אַז דאָס וואָס ס׳איז גוט פאַרן כלל, הייסט נאָך ניט אַז דאָס איז גוט פאַר יעדן פון אונדז באַזונדער. נאָר דעם אמת האַלט ער פאַר זיך, ניט פאַר אַנדערע. אַפילו זײַן לײַבלעכע שוועסטער טאָר בײַ אים ניט וויסן דעם גאַנצן אמת. איר דאַרפט לעבן אין פינצטערניש, אײַך טאָר מען ניט אויפקלערן. איך אָבער האַלט אַז אויך איר מעגט וויסן דעם אמת. דעריבער איז ער אויף מיר אין כעס און רעדט ניט מער צו מיר,״ האָט מאַרקוס אויסגעשריגן און איז אַרויס פון צימער.

אַ ווײַל האָט נפתלי־הערץ אים נאָכגעקוקט שווײַגנדיק און שפּאָטיש. דערנאָך האָט ער אָראָפּגענומען פון טאַץ די געבראַכטע מאכלים און זיי אויסגעשטעלט אויפן טיש. ער האָט געשלונגען קאַלטע לעפעלעך רײַז און גערעדט מיט חוזק פון קוואַרטיראַנט: אַזאַ פלאַפּלער! אַנומלט האָט ער דעקלאַמירט פון זאַראַטוסטראַ. ״היט זיך פאַר די גוטע מענטשן, זיי זאָגן קיין מאָל ניט דעם אמת. אַלץ וואָס זיי האַלטן פאַר שלעכט איז גוט.״ אַזאַ ניט־דערבאַקענער! ער אַן ניט קיין אַנדערער וועט עס האָבן דעם מוט אָפּ־צולייקענען דעם קליינעם באַקוועמען אמת צוליב דעם צוקינפטיקן גרויסן און גאָלד־האַרטן אמת! פון זײַן באַס וועט עס געבוירן ווערן אַ נײַער שטערן!

אַט אַזוי האַלט ער אין איין איבערקײַען פֿרעמדע פּראָזע. דער איבערגעזעצטער ניטשעאַנער! דער צעשרויפֿטער קאָפּ וואָס ראַמאַנסירט מיט שפּריכוואָרטער פֿון זאַראַטוסטראַ.

וואָס לענגער דער ברודער האָט גערעדט מיט כּעס און שפּאָט אַלץ פֿאַראומערטער איז מילצע געוואָרן. זי האָט פֿאַרשטאַנען אַז נפֿתּלי־הערץ איז בײַ איר מאַרקוסן ניט בלויז פֿאַר זײַן פֿילאָסאָפֿיע אַז דער שטאַרקער איז אויך דער גערעכטער. און זי האָט לאַנג ניט באַראַטן וואָרטן. בײַם אָפּשיילן דאָס שאָלעכץ פֿון אַן איי האָט ער אויך אויפֿגעדעקט די אמתע סיבה פֿון זײַן כּעס.

„די ישיבה־בחורים האָבן הײַנט מיט מיר גערעדט אָפֿן וועגן דײַן פֿאַרברענגען גאַנצע טעג מיט מאַרקוס לוריאַ. אַפֿילו ווען קיינער זאָל גאָרניט איבערטראַכטן, איז אויך פֿאַר דיר ניט קיין כּבֿוד דאָס פֿלוידערן גאַנצע טעג מיט דעם האַלב־מיידלשן און האַלב־צעדרייטן קוואַרטיראַנט. גאָר אַזוי אומשולדיק וועט מען לאַנג וועגן אײַך ביידן ניט ריידן. דו האָסט נאָך קיין צרות ניט געהאַט. ווייסטו ניט ווי דײַן מישפּחה־לעבן מיטן דײַן מאַן און קינדער קען לײַכט צעבראָכן ווערן איבער אַ נאַרישקייט.“ און פֿון גרויס אויפֿרעגונג האָט נפֿתּלי־הערץ צוריקגעלייגט דאָס אָפּגעשיילטע איי אין טעצל אַרײַן, ווי ער וואָלט מיט די שפּיץ פֿינגער דערשפּירט אַז דאָס געלבל האָט אַ בלוטסטראָפּן.

מילצע האָט געענטפֿערט האַסטיק, מיט טרערן אין קול: יאָ, זי לייקנט ניט אַז איר איז מיט מאַרקוסן אינטערעסאַנט צו ריידן. טאָר זי ניט? איר איז אויף אים אויך אַ רחמנות. ער קען זיך ניט צוקלײַבן קיין חבֿר און קען ניט ווערן גענוג באַקענט אַפֿילו מיטן אייגענעם טאַטן. [illegible] איז זי צו אים צוגעלאָזט, כאָטש צו נאָענט צו זיך לאָזט זי אים ניט צו.

„מיר וואָלט ניט געאַרט ווען דו לאָזט אים צו זיך צו אַפֿילו נאָך נעענטער, אַבי מען זאָל וועגן דעם ניט וויסן און וועגן דעם ניט ריידן.“ איז דער ברודער אויפֿגעשפּרונגען. באַלד אָבער האָט ער זיך צוריק אַראָפּגעזעצט און שוין גערעדט רואיקער, אָבער ניכטער און טרוקן. „אויב מאַרקוס זאָל פּלוצעם פֿון דאַנען זיך אַרויסקלײַבן ערגעץ אַנדערשוואו, וועט עס דאָס גערייד ניט אײַנשטילן. מען וועט זאָגן אַז דאָס פּאָרל האָט זיך דערשראָקן און טרעפֿט זיך אין געהיים. מען דאַרף זען ער זאָל פֿון לעבעדע אַוועקפֿאָרן און וואָס פֿריִער.“

„איך דאַרף אַרײַנגיין אין שלאָפֿצימער אַ קוק טאָן אויף בײלינקען, זי שלאָפֿט די גאַנצע צײַט; העשעלע וועט באַלד צוריקקומען פֿון חדר אַ הונגעריקער.“ זײַנען מילצעס פּלוצעם געקומען אויפֿן געדאַנק אירע קינדער און זי האָט אַ קוק געטאָן אויפֿן ברודער מיט שרעק. „ווי אַזוי וועסטו עס מאַכן אַז מאַרקוס זאָל זיך פֿון אונדז אַרויסקלײַבן אָדער איבערהויפּט אַוועקפֿאָרן פֿון לעבעדע? וועסט מיט אים ריידן?“

„מיט אים ריידן וועט ניט העלפֿן. איך וועל ריידן מיט זײַן טאַטן אַז ביידע דאַרפֿן אַוועקפֿאָרן. זינט מען האָט געפֿונען דעם דערטרונקענעם ייִדן גייט ר' זאַליע־זיסקינד אַרום אַ דערשלאָגענער און די ישיבה האָט סײַ ווי פֿון אים קיין נוצן ניט. און ווען דער טאַטע וועט אַוועקפֿאָרן, וועסטו זען ווי אַז דער ניטשעאַנער איבערמענטש וועט דאָ אַליין קיין איין טאָג ניט בלײַבן.“ האָט דער ברודער אַ לאַך געטאָן, אָבער איז גלײַך אַנטשוויגן געוואָרן זעענדיק ווי מילצע שווײַגט אַ פֿאַראומערטע. ער האָט פֿאַרשטאַנען אַז די שוועסטער גיט זיך שוין אָפּ אַ חשבון פֿון די צרות וואָס זי קען זיך אָנמאַכן דורך אָט דעם בחור און דערפֿאַר פּראָטעסטירט זי ניט מער ווי פֿריִער. נפֿתּלי־הערץ איז געזעסן מיטן קאָפּ אָנגעשפּאַרט אויף דער פֿויסט און געטראַכט, אַז ווען ער אַליין וואָלט ניט געהאַט אַ צעשטערט מישפּחה־לעבן וואָלט אים ניט אײַנגעפֿאַלן זיך צו שרעקן אַז מילצע קען רואינירן איר היים.

נפֿתּלי־הערץ איז אַרויס פֿון עסצימער און אַרײַן צו זיך. די שוועסטער האָט אים געהאַט אײַנגעאָרדנט אין איר טאַטנס חדר פֿול מיט ספֿרים. די קאַנאַפּע און דער טיפֿער שטול זײַנען געווען איבערגעצויגן מיט אַ האַרטן לעדער. אין חדר איז געשטאַנען אַ נידעריקער ברייטער טיש מיט אַ לאַנגער הילצערנער באַנק און אַ הויכער דעמבענער שטענדער. דער אַוועקגעפֿאָרענער בעל־הבית, ר' יעקבֿ־אשר כּהנא, האָט אויך אין שטוב זיך געוואָלט פֿילן ווי אין אַ מקום־קדוש. נפֿתּלי־הערץ אָבער האָט זיך דאָ צײַטנווײַז געפֿילט ווי אין ביבליאָטעק־צימער אין בערנער אוניווערסיטעט. וואו ער זיצט הינטער שטויסן ביכער און וויל ניט אַז דער טאָג זאָל זיך ענדיקן. ער זאָל ניט דאַרפֿן צוריקגיין אין זײַן גויִאישער שטוב. פּונקט ווי אין בערנער ביבליאָטעק, מינען זיך אויך דאָ גאָלד־געלי־שטע אותיות אויף די רוקנס פֿון ספֿרים. און פּונקט ווי דאָרט באַפֿאַלן אים אַמאָל אויך דאָ ספֿקות, הגם ער האָט אַזוי ליב באַקומען צו זיצן אין אַ ווינקל פֿון בית־מדרש. ווער ווייס צי דער צעטומלטער דעקלאַמאַטאָר מאַרקוס לוריאַ איז גאָר ניט גערעכט. די ראַבינערס און די גלחישע פּוסטאַנעס פּרעדיקן טאַקע אַז די אידעאַלן פֿון די נבֿיאים האָבן אונדז ניט געלאָזט אונטערגיין. ס׳קען אָבער אויך זײַן אַז דווקא די בלינדע עקשנות, די שרעק־געשיכטעס פֿון די בית־עלמינס און די פֿאַרשטיינערטע מינהגים האָבן אַ גרעסערן חלק אין דעם נצח־ישׂראל ווי די אידעאַלן פֿון די נבֿיאים.

ער האָט אַראָפּגעלאָזט דעם קאָפּ און גענומען אײַנדרימלען. מיט אַ מאָל האָט ער אַ ציטער געטאָן, אויפֿגעריסן די אויגן און גענומען אַרויפֿקוקן אויף די פֿאָליצעס ספֿרים, ווי אין שרעק, זיי זאָלן אים ניט נעמען פֿאַלן איבערן קאָפּ. ס׳האָט אים אַ צי געטאָן אַרויסקוקן אין דרויסן, ווי ער וואָלט דאָרט דערוואַרט אַן אַנטפּלעקונג. אַ ווײַל האָט ער אַרויסגעקוקט דורכן פֿענצטער, נאָר אין באַלד צוריקגעגאַנגען אויף זײַן אָרט און גענומען אײַנזינקען אין טיפֿן שטול. ער האָט דורכן פֿענצטער בלויז געזען אַ פּוסטן מאַרק, אַ מויער מיט אַ רויטן דאַך, געל־געפֿאַרבטע ווענט פֿון אַ צווייטן הויז, ווי אויך אַ גרין־געפֿאַרבטן הילצערנעם פּאַרקאַן מיט אַ גאָרטן. אין שלעפֿעריקן זומערטאָג האָט אַלץ געהויערט אָן באַוועגונג, פֿון די ווײַסע וואָלקנס אין בלויען לאַזור ביז צו די בלעטער אויף די ביימער. קיין פֿויגל האָט ניט קיין פּיפּס געטאָן און ניט איבערגעריסן דאָס שטילשווײַגן, וואָס האָט זיך געצויגן פֿון דער זון אין הימל ביז צום אײַנגעגראָבענעם שטיין אין פֿעלד. בלויז צוויי ליפּעס מיט קורצע שאָטנס בײַם וועג האָבן זיך אויף אַ ווײַל פֿאַרהאַלטן אין קאַצענעלנבויגנס מוח און מחשבֿה. די צוויי ליפּעס האָבן אויסגעזען ווי זיי וואָלטן איינער בײַם צווייטן געפֿרעגט אויף שטום־לשון, צי זיי און זייערע שאָטנס עקזיסטירן טאַקע אויף אַן אמת, אָדער זיי זײַנען בלויז אַן אויסדאַכטעניש פֿון אָט דעם פֿאַרשטעלטן אורח וואָס האָט ווי אַ פֿאַרשאָלטענער גילגול אין ערגעץ ניט קיין רו און תּיקון.

15

דורך דעם אַנדער האַלבן טאָג האָט מילצע צום ברודער ניט אָנגעקלאַפּט און אויך ניט אַרײַנגעשיקט די קינדער. נפֿתּלי־הערץ האָט פֿאַרשטאַנען אַז די שוועסטער איז אויף אים שטאַרק אין כּעס, כאָטש זי פֿאַרשטייט אַז זײַן פּלאַן אַרויסצופֿראַווען דעם מאַרקוס לוריאַ פֿון לעבעדע איז פֿון איר טובֿה וועגן. פֿאַר נאַכט איז נפֿתּלי־הערץ אַרויס פֿון צימער און איז אויסמײַדנדיק די שטוביקע אַוועק אין בית־מדרש. דאָס רובֿ ישיבֿה־לײַט זײַנען נאָך לאַנגן שטיביקן און הייסן זומערטאָג אַוועק צום ברעג טײַך שפּאַצירן. אין גרויסן ליידיקן בית־מדרש זײַנען בלויז געציילטע לערנערס געזעסן הינטער זייערע שטענדערס און אַרײַנגעקוקט אין ספֿרים אָדער סתּם געחלומט אויף דער וואָך. און אין ריי פֿענצטערס האָט נאָך געליכטיקט, בעת אין דער ריי פֿענצטערס אין

וואָס קענען איבער האָט שוין געדעמערט. ר' זאַליע־זיסקינד איז געשטאַנען ביי אַ טיש פאַרוואַליעט מיט ספרים און געגלאָצט מיט אויפגעריסענע אויגן. נפתלי־הערץ האָט ניט בעוואוסט וואָס צו נעמען דעם כּח צו זאָגן דעם אַלטן אויסגעמוטשעטן רבין אַז ער דאַרף אויעקפאָרן פון לעבעווע. גלייך אָבער ווי ר' זאַליע־זיסקינד האָט אים דערזען האָט ער גענומען שעפּטשען.

"איך קען מער ניט טראָגן קיין אחריות פאַר דער ישיבה און פאַר דער שטאָט. סוף חודש אָב ווערט אין יעדער ישיבה לעבעדיקער. בחורים קומען אַריין לערנען אויך אין די אָוונטן. לעבעווע אָבער פּוסטעוועט. די ישיבה־לייט זיינען פאַראומערט, ווייל איך זאָג ניט קיין שיעורים. איך מיט די בעלי־בתּים גיב איך זיך ניט אָפּ. איך קען זיך שוין ניט דערוואַרטן ביז דיין שוואָגער וועט צוריקקומען. ווען קומט ער?"

"איך ווייס נאָך ניט ווען ער קומט." האָט נפתלי־הערץ ליבער אָפּגעשטעלט: איצט וועט ער דעם אַלטן פאַרשפּאָרן צו דערציילן ווען זיין ווגס איינפּירונג. נאָר ר' זאַליע־זיסקינד האָט אַנדערש געמיינט. "פאַרפאַלן, איך וועל מוזן טראָגן די אחריות ביז ר' יעקב־אָשר וועט צוריקקומען. איך האָף אַז איך שפּעטער וועל איך אים קענען זיין באַהילפיק, הגם אַליין אָנפירן קען איך ניט מער, ווי מיינסטו, אויף די ימים־נוראים וועט ר' יעקב־אָשר צוריקקומען?"

"אויף די ימים־נוראים וועט ער אפשר צוריקקומען. נאָר ביז דעמאָלט איז נאָך איבער אַ חודש." האָט נפתלי־הערץ געענטפערט מיט אַ פאַרצאָגט פּנים וואָס איז בקוואָרן אַלץ פינצטערער. "איך מיין, ווי באַלד איר פאַלט שווער דאָס אָנפירן מיט דער ישיבה און מיט דער שטאָט, דאַרפט איר פון דאַגען אויעקפאָרן. זייט מוחל וואָס איך זאָג עס אייך, איך וויל אייך ניט מצער זיין, איר מוזט אָבער וויסן דעם אמת: אייער מאַרקס גיט זיך ניט אָפּ קיין חשבון וואָס עס קען אַרויסקומען פון זיין פאַרברענגען גאַנצע טעג און שמועסן מיט מיין שוועסטער."

דער אַלטער ראש־ישיבה האָט לאַנג ניט גערירט מיט קיין אבר, ווי ער וואָלט איינגעשלאָפן שטייענדיקערהייט. דערנאָך איז ער האַסטיק אַרויס פון בית־מדרש מיט קליינע שטייפע טריט — נפתלי־הערץ איז אים נאָכגעגאַנגען. אין דרויסן האָט ער ווייטער געשטעלט גיכע טריט און זיך ניט אומגעקוקט אַ הינטער, ביז ער איז אַרויף איינעם פלאַץ פון דער געמויערטער קאַלטער שול און זיך אַראָפּגעזעצט אויף דער שטיינערנער באַנק ביי דער שולוואַנט. ער האָט שווער געצויגן דעם אָטעם און כּסדר געזויגן די אויסגעטריקנטע ליפּן. דער צוגעפאַלענער אָוונט האָט פאַרטונקלט זיין פּנים. בלויז דער הויקער האָט זיך אָנגעזען איבער דעם איינגעזונקענעם קאָפּ אין די אַקסל. נפתלי־הערץ איז געשטאַנען איבער אים און קוים געהערט וואָס ער מורמלט.

"אַוודאי האָט דער תנא געזאָגט: ואל תרבה שיחה עם האשה. דאָך האָב איך געמיינט אַז פון מאַרקוסעס שמועסן מיט דיין שוועסטער וועט פאַר אים אַרויסקומען אַ טובה. ער וועט פאַרשטיין אַז מען קען פאַרמאָגן אַלע ווייבערשע תּנאָן און פונדעסטוועגן זיין אַ פרומע ייִדישע טאָכטער. וועט ער גיין אין וועג פון דיין שוואָגער, זיך זעצן לערנען אַז חלומען פון קריגן אָזאַ כלה ווי דיין שוועסטער. נאָר איך פאַרשטיי אַז ווייטיקע מענטשן קוקן אויף דעם אַנדערש, די זיינען דאָך ניט זיין טאַטע."

"דאָס וואָס ווייטיקע מענטשן טייטשן אים שלעכט די שמועסן פון די צוויי איז נאָך ניט דאָס ערגסטע. אַ סך ערגער איז וואָס אייער זון האָט זיך טאַקע אין דעם אַריינגעלאָזט און ציט אַריין אויך מיין שוועסטער. באַלד וועט זיך שוין ביידן נעמען אויסדאַכטן אַז זיי קענען איינער אָן צווייטן ניט לעבן. שטעלט זיך פאָר וואָס פון דעם קען אַרויסקומען!"

אין דער אויסגעשפּרייטער פינצטערניש האָבן די ביימער פון אַראָפּצו־באַרג זיך צונויפגערוקט אינאיינעם און צונויפגעפלאָנטערט די צווייגן, ווי זיי וואָלטן אויך איבער נאַכט געוואָרן אַ געהיימער געדיכטער וואַלד. דער טונקל־בלויער פאַמעטענער הימל האָט געפינקלט מיט גרינע שטערן. פון טאָל איז פאַמעלעך אַרויסגעשטיגן אַ גרוילעך־ווייסער נעפּל, דורכגעגלים מיט גאָלד־געלבלעכע פייערלעך. צופיסנס פון באַרגאַפּרים האָבן די בוזאַליעס פון נאַרעווו הילכיק געפּאַטשט אין די ברעגעס. אַ ווינט האָט געבלאָזן און געשיבערט די באַבלעטערטע קרוינען פון די ביימער. ביי טאָג ווען דער בית־הכנסת שטייט אָפּגעגאָסן אין זונשיין און שאָטנס ליגן זיך אויס אין זיינע ווינקלען, קוקט נפתלי־הערץ אַריבער פון שוועסטערס הויז און טראַכט אַז דאָס ליכט־און־שאָטן־שפּיל זיינען די געדאַנקען פון דער געמויערטער קאַלטער שול, די אויסגעשטראַלטע מחשבות פון די ספרי־תורות אין אָרון־קודש. אָבער שטייענדיק נאָענט צו דער שול אין דער נאַכטיקער פינצטערניש, האָט נפתלי־הערץ געפילט אַז דער מקום־קודש דריקט אויף זיין מוח מיטן פאַרגליווערטן אמת פון אַן אָפּגעשטאָרבענער צייט. ווי בעת מען דערזעט אין אַן אויסגעשפּאַלטענעם שטיין דעם אָפּדרוק פון אַ פאַרציייטיקער באַשעפעניש, ר' זאַליע־זיסקינד האָט ווידער גענומען שעפּטשען.

"וויפל מאָל מאַרקוס זאָל ניט איבערחזרן פון זיין פילאָסאָף אַז די שוואַכע דאַרף מען אַ שטום טאָן די זאָלן פאַלן וואָס גיכער, ווייס איך בעסער פון יעדן אַנדערן אַז מאַרקוס ליידט־מיט יעדן קאַליקע, מיט יעדן אָרעמאַן. אָבער ווייל ער איז יונג און וויל לעבן, שרייט ער דעם היפּוך פון דעם וואָס ער טראַכט און פילט. ווייסט וואָס ער האָט מיר געזאָגט נאָך דעם ווי דער פרעמדער ייִד האָט זיך דערטרונקען? זיפצע ניט, טאַטע, אויף אַז דעם ייִדן וואָס איז בלאָר־יודעים דערטרונקען געוואָרן ביים באָדן זיך, ניט איין מאָל ווילט זיך מיר בידעים אַריינשפּרינגען אין וואַסער און פּטור ווערן פון מיין שרעק פאַרן לעבן און מענטשן."

ר' זאַליע־זיסקינדס לאַנגע הויקערדיקע נאָז אין אויסגעמאָגערטן פּנים בלייבט זיך אין דער טונקלקייט, אַ ווייל באַוועגט ער מיט די ליפּן ווי אַ פיש אויף דער יבשה, ביז ער קריגט פון זיך אַרויס אַ כריפּיק קול. "איך נאָך אידער איך האָב פון אים געהערט אַז ער איז מקנא דעם דערטרונקענעם האָב איך מורא געהאַט, שטענדיק מורא געהאַט, ער זאָל, חלילה, זיך ניט אָנטאָן אַ מעשה. אימלעך מאָל ווען איך האָב מאַרקוסן געהערט איבערזאָגן די תורה פון פילאָסאָף זיינעם ווען די רעכט פון שטאַרקן אויף אַלע הנאות פון לעבן וואָס זיינען פאַרווערט דעם שוואַכן, האָב איך זיך געשראָקן אַז גלייך נאָך זיינע האַסטיקע רייד זאָל ער ניט אויעקלויפן צום וואַסער און אַריינשפּרינגען." אויף אַ מינוט לאַנג ווערט ר' זאַליע־זיסקינד אַנטשוויגן. דערנאָך גיט ער זיך אַ הייב־אויף פון דער באַנק און נעמט פאָכן מיט די הענט, ווי ער גופא וואָלט איצט געטרונקען. "וואָס באַלעמוטשעסטו איך? מען דאַרף גלייך שיקן אַ טעלעגראַמע צו ר' יעקב־אָשר כהנא ער זאָל צוריקקומען אַהיים. אויב מען ווייס ניט אַקוראַט וואו ער געפינט זיך, דאַרף מען אים נאָכשיקן טעלעגראַמעס אין פינף שטעט. באַדיי אין פינף לענדער. קום! קום! דו וועסט מיר צונויפשטעלן דעם נוסח פון די טעלעגראַמעס." נעמט ער אַראָפּטערגיין פון באַרג אין איילעניש. ניט לייגנדיק קיין אַכט ער זאָל ניט געשטרויכלט ווערן. און בעת מעשה מורמלט ער אַן איבערדרייעס צו דערווייזן זיך גופא אַז ער האַנדלט ריכטיק.

"ר' יעקב־אָשר כהנא האָט געווייטיקט און געהאָרעוועט ביז ער האָט אויפגעשטעלט אַ דור תלמידים. איצט וואַלגערט ער זיך אין דער פרעמד, כּדי די תלמידים זאָלן ניט דאַרפן לערנען תורה אין באַדריקעניש. וועל איך ניט דערלאָזן אַז ס'זאָל קומען צו אַ חילול־השם און אַ מקום־תורה זאָל בטל ווערן. איך וועל דאָ קיין איין איבעריקן טאָג ניט בלייבן! איך און מיין זון וועלן פון דאַנען אויעקפאָרן אַזוי גיך ווי מעגלעך, אַ סך פריער ווי ר' יעקב־אָשר כהנא וועט צוריקקומען."

טילצע האָט זיך ניט געריכט אַז דער אַלטער ראָש־ישיבֿה וועט באַשליסן גלײַך אַוועקצופֿאָרן. פֿון אַלץ וואָס זי האָט זיך וועגן אים אָנגעהערט פֿון מאַרקוסן, און אַליין זיך צוגעקוקט וואָס פֿאַר אַ מילדער, ווייכער און אומטיקער מענטש ער איז, האָט זיך זיך ניט פֿאָרגעשטעלט אַז ער קען אויך זײַן שטרענג און פֿאַנאַטיש. אמת, ער האָט איר ניט געזאָגט קיין וואָרט מוסר. נאָר גראָד פֿון זײַן ניט מאַכן איר קיין פֿאָרוואורפֿן איז זי פֿאַרשעמט און רויט געוואָרן ביז די האָרוואָרצלען. זי איז גרייט געווען אַליין אַרויסצוגיין געפֿינען אַן אַנדער דירה, אַבי דער אַלטער ראָש־ישיבֿה זאָל ווידער זיך ניט דאַרפֿן וואַלגערן. זי האָט אָבער איינגעזען אַז ר׳ זאַליע־זיסקינד וויל אויך קיין מאָל מער אין לעכעוויץ ניט בלײַבן. האָט זי אים געפֿרעגט: און וואוהין וועט ער איצט פֿאָרן? דער אַלטער האָט געצײַגט מיט די אַקסל.

„איך ווייס טאַקע ניט וואוהין צו פֿאָרן. צוריק קיין ווילקאָמיר וויל מאַרקוס ניט פֿאָרן און איך קען עס אים ניט פֿאַרדענקען. די מומע זײַנע וואָס איז אים געווען ווי אַ מאַמע האָט חתונה געהאַט. די דאָרטיקע בני־תורה האַלטן זיך מיט אים פֿון ווײַטן און אויך מיט די שטעטלשע בחורים האָווירט ער ניט. וואָס זשע וועט ער טאָן אין ווילקאָמיר? פֿאַר מיר איז דאָרט נאָך ווייניקער פּלאַץ. מײַנע שוואָגערס קענען נאָך איבערטראַכטן אַז איך קום צוריק אָפּנעמען די ישיבֿה און מײַן רבנות.“ האָט דער זקן זיך צעלאַכט מיט אַ מויל פֿעליקע און שוואַכע שיטערע ציין.

„אפֿשר וועט איר פֿאָרן צו מײַן טאַטן קיין מאַרעדאַליע? איר און דער טאַטע זײַנען דאָך יוגנט־חברים. איר פֿלעגט דאָך צו אונדז קומען ווען מיר זײַנען נאָך געווען קינדער. איך מיין גאָרנים.“ האָט טילצע זיך פֿאַרכאַפּט, זעענדיק ווי ר׳ זאַליע־זיסקינד האָט אַ דריי־אויס געטאָן דעם קאָפּ און זי שאַרף אָנגעקוקט. „איך האָב ניט געהאַט אין זינען קיין שלעכטס.“ האָט זי איבערגעחזרט מיט דער האַנט איבערן הויכן בוזעם. גרייט זיך אָפּצושווערן אַז זי איז ניט אויסן מאַרקוס זאָל זײַן נאָענט צו איר. „איך האָב געוואָלט זאָגן אַז פּונקט ווי אַ מאָל זאָלט איר אויך איצט פֿאָרן צו גאַסט צום טאַטן, ביז איר וועט געפֿינען אַ פּלאַץ וואו איר וועט זיך קענען אײַנאָרדענען.“

„אוודאי קען איך פֿאָרן צו דײַן טאַטן. מיר וועלן טאַקע פֿאָרן קיין מאַרעדאַליע.“ האָט ר׳ זאַליע־זיסקינד אויסגערופֿן אַ דערפֿרייטער און פֿאַרוואונדערטער וואָס אים אַליין איז עס ניט אײַנגעפֿאַלן. נאָר באַלד האָט ער זיך געגומען קווענקלען: ווער ווייס צי מאַרקוס וועט מסכּים זײַן פֿאָרן אהינצו. און פֿאַר אים גופֿא איז דאָרט אויך ניט קיין תּכלית. וואָס וועט ער דאָרט טאָן? טילצע האָט אים געהערט און זײַן יעדער זיפֿץ האָט איר געשטאָכן אין האַרצן. כאָטש ער האָט נאָך אַלץ מיט קיין איין וואָרט ניט אָנגעוואוינקען, אַז ווען זי פֿירט זיך אַ ביסינקע אָפּגעהיטער און קליגער מיט זײַן נאָך ייִנגלשן זון, וואָלט ער איצט ניט באַדאַרפֿט זוכן אַ נײַעם פּלאַץ וואו דעם קאָפּ אָנצושפּאַרן.

שפּעטער האָט טילצע נאָך באַדאַרפֿט פֿון ברודער הערן אַז ר׳ זאַליע־זיסקינד דערציילט די ישיבֿה־לײַט און בעלי־בתּים, אַז מחמת זײַן געדריקטער שטימונג קען ער מער ניט בלײַבן אין לעכעוויץ. און ווען די לערנערס ווי אויך די בעלי־בתּים נעמען מיט אים אײַנטענהן, ענטפֿערט ער נאָך אַ מאָל און ווידער אַ מאָל אַז ער, בלויז ער איז שולדיק. אים גייט ממש אין לעבן מען זאָל אים גלייבן און אויף דער רביצין כּהנא זאָל, חלילה, דער מינדסטער חשד ניט פֿאַלן. בעת נפֿתּלי־הערץ האָט עס דערציילט, האָט טילצע געפֿילט אַ פֿלאַם אין די באַקן, האַמערס אין די שלייפֿן, אַ קויל טרערן אין האַלדז. פֿון גרויס איבערעגונג האָט זי צום ברודער אויפֿגעהערט ריידן. זי האָט דערלאַנגט דאָס עסן צום טיש און אים ניט געקוקט אין פּנים. אויך דער ראָש־ישיבֿה און זײַן זון האָבן שוין ניט געגעסן אינאיינעם מיט די שטוביקע, נאָר בײַ זיך אין חדר. בײדע קוואַרטיראַנטן האָבן צעלעכצט מעג זיך געהאַלטן אין איין פּאַקן, כאָטש זיי האָבן גאָרנים געהאַט אַזוי פֿיל חפֿצים. ועט איזס אַז ווי האָבן נאָך אַלץ ניט געהאַט בײַ זיך אָפּגעמאַכט וואוהין צו פֿאָרן.

פֿון גרויס ערגערניש האָט נפֿתּלי־הערץ זיך אויפֿגעהערט ראַווירן און איז בײַם טיש געזעסן מיט אַ האַרטער שטעכיקער גאָמבע, וואָס האָט אים געמאַכט אויסזען נאָך אומפֿרײַנדלעכער. אַזוי האָט זיך עס געצויגן ביז ר׳ זאַליע־זיסקינד האָט אײַנגעזען, אַז ער האָט טאַקע ניט קיין אַנדער אויסוועג ווי פֿאָלגן טילצעס עצה און פֿאָרן קיין מאַרעדאַליע. אין פֿרימאָרגן ווען ער און מאַרקוס האָבן געוואָלט אַוועקפֿאָרן, האָט נפֿתּלי־הערץ אים אָפּגעוואַרט בעת ער איז אַרויס פֿון זײַן חדר מיט אים זיך צו געזעגענען, איבערצובעטן זײַן געפֿלאַגטן ראָש־ישיבֿה פֿאַר דעם צער וואָס ער האָט אים פֿאַרשאַפֿט. האָט נפֿתּלי־הערץ אָנגעהויבן פֿון דערציילן וועגן זיך: פֿון איינציקן ניסיון ווייס ער וויפֿל מען דאַרף זיך היטן בכדי זיך ניט צו פֿאַרפּלאָנטערן. בײַ אים לעך פּאָרל הויבט זיך עס אָן אויך אַז אומשולדיקן אָפּן פֿון פּלאַפּלען און נאָך דעם . . . אָבער דער אַלטער האָט אים איבערגעריסן.

„איך וועל איבערגעבן אין מאַרעדאַליע אַ גרוס דײַנע טאַטע־מאַמע, און ווען דו וועסט צוריקפֿאָרן קיין שווייצאַריע, גריס פֿון מיר דײַניקע.“ האָט ר׳ זאַליע־זיסקינד אים דערלאַנגט אַ לייזע שוואַכע האַנט און באַלד צוריקגענומען ווי צוריקגעכאַפּט.

נפֿתּלי־הערץ האָט געוואָלט אויסמײַדן נאָך אַ לעצטן באַגעגעניש אין די געזעגעניש מיט מאַרקוסן. איז ער אַוועק פֿון שטוב אויף אַ האַלבן טאָג בײַ־דער ראָש־ישיבֿה מיטן זון וועלן אַוועקפֿאָרן. ער האָט אַרומגעוואַנדערט איבער באַרגיקן ברעג פֿון נאַרעוו. פֿון אונטן האָט אים אָנטקעגנגעציטערט אַ ברייטער ווילבערגער שטראָם. ער האָט געגומען אַרונטערקריכן צום וואַסער און זיך אַ גליטש געטאָן, ניט אומצופֿאַלן, האָט ער זיך אָנגעכאַפּט אין אַ לאַנג האַרט שטענגל פֿון אַ גרינעם קוסט און זיך צעשטאָכן די הענט. וואַמד און שטיינדלעך האָבן זיך געשאָטן און געקײַקלט פֿון אונטער זײַנע פֿיס. ער האָט צעקניטשט דעם בגד, פֿאַרשטויבט די שיך, אײַנגעריבט אין ערד דאָס פּנים און די הענט. ניט־ווילנדיק האָט ער ווידער געטראַכט וועגן די שווייצער וואָס שפּאַצירן זונטאָג אין די נידעריקע אַלפּנבערג אויף אויסגעלייגטע וועגן אַזוי איז דאָרט דאָס גאַנצע לעבן גוט־אײַנגעאָרדנט און באַקוועם. ער האָט מיט דער אונטער־געהויבענער שטרויענער הוט זיך געפּרוּווט פֿאַרשמעלן פֿון דער בלענדיקער זון און מיט אַ נאָזטיכל זיך געווישט דעם שווייס פֿון פּנים. שפּעטער אַ ווײַל איז ער ווידער געשטאַנען אויפֿן שטיינערנעם ברעג פֿון נאַרעוו און לאַנג געקוקט אויף זײַן שאָטן אין וואַסער. ער האָט טיף אָפּגעאָטעמט און אויסגערופֿן הויך אויפֿן קול, ווי ער וואָלט צוליב דעם פֿאַרקראָכן אויף אַ פּוסט אָרט בײַם טײַך, כּדי ער זאָל כאָטש איין מאָל מאָל קענען אַרויסריידן זײַנע מחשבֿות.

„דערפֿאַר ראַזיר איך זיך ניט לעצטנס, ווײַל איך קען מער ניט אָנקוקן אין שפּיגל אַזאַ היפּאָקריט ווי איך בין.“

~~ער איז צוריקגעקומען אַהיים ווען ר׳ זאַליע־זיסקינד און מאַרקוס זײַנען~~ שוין געווען אַוועקגעפֿאָרן. אָנגעטאָן אין אַ האַלב טונקל־בלוי קליידל און אין אַ ווײַסער ענגער בלוזקע, וואָס האָט זי געמאַכט אויסזען ייִנגער און דיקער, איז טילצע געשטאַנען בײַם טיש און געשמירט פּוטער אויף אַ מוציא ברויט פֿאַר העשעלען. איר זעקס־יאָריקער בכור אין דער יאַרמלקע איז זיך רואיק געזעסן אויף אַ שטול מעשה דערוואַקסענער און אַריבערגעשמיכלט צו זײַן שוועסטערל קענן איבער. כּדי זי זאָל ניט אַרויספֿאַלן, איז ביילינקע געשטאַנען אין אַ הילצערנעם פּירעקיקן שטײַג אַז אַ דאַך און האָט פֿון איר זײַט אַריבערגעלאָפֿט צום עלטערן ברודערל מיט אַ פֿול פּנימל, מיט אַן אַפֿן און ווייך מײַלכל. טילצע האָט, ווײַזט אויס, געוואָלט געפֿינען אַ טרייסט אין איר שטילן פֿרײלעכן מישפּחה־לעבן אַנשטאָט די צעדודערטע און אינטערעסאַנטע טעג

און וואָבן ווען מאַרקוס לוריא האָט זיך אַרום איר געדרייט. און איר רעכטן מיזינקל האָט זיך אָבער פאַרקליבן אַ געעלטערטער בײַזלעכער שמייכל. זי האָט דעם ברודער דערציילט מיט אַ להכעיס־טאָן ווי מיט אים זיך צו רייצן, אַז די חשובסטע בעלי־בתים פון שטאָט און אַלע לערנערס זײַנען געקומען זיך געזעגענען מיטן ראש־ישיבה. כאָטש ער איז אין לעכוויע געווען אַ קורצע צײַט, האָט אים דער עולם אַרויסבאַגלייט מיט אַזוי פיל הערצווייטאָג און ליבשאַפט ווי ער וואָלט דאָ פאַרבראַכט זײַן גאַנץ לעבן. בעלי־בתים האָבן געקרעכצט און ישיבה־לײַט האָבן מיט טרערן אין די אויגן אים געבעטן ער זאָל נאָך צוריקקומען זאָגן פאַר זיי אַ שיעור. אַלע פאַראומגליקטע האָבן זיך געוואונדערט הלמאַי נפתלי־הערץ איז ניטאָ בײַם געזעגענען זיך.

״האָסט זיי באַדאַרפט דערציילן אַז איך בין אַוועק פון שטוב כדי אויסצומײַדן אַ צוזאַמענשטויס מיט דײַן פאַרערער מאַרקוס,״ האָט איר נפתלי־הערץ געענטפערט גיפטיק. ״און ווי האָט ער זיך מיט דיר געזעגנט, דײַן ניטשעאַנער קלויזניק?״

״ער האָט מיר קוים־קוים דערלאַנגט די האַנט און עפּעס אַ מורמל געטאָן מיט אַן אָפּגעדרייטן קאָפּ. מסתמא איז ער אויך אויף מיר אין כעס פאַר וואָס איך האָב זיך דיר ניט קעגנגעשטעלט, אָדער ער שעמט זיך וואָס ער איז אַזוי אָנגעטויבן אויף זײַן טאַטן. און ווען פאַרסטו אַוועק?״ האָט די שוועסטער צוגעגעבן מיט אַזאַ קאַלטן קוק אַז דער ברודער איז אַזש אויפגעשפּרונגען.

״איך וואָלט פון דאַנען אַוועקגעפאָרן נאָך פריער ווי ר' זאַליע־זיסקינד און זײַן תכשיט. איך זע דאָך ווי בײַ דיר איז אָנגעלייגט מײַן אויסהיטן דיך פון צרות. מיך אַרט אָבער גאָנץ קנאַפּ וואָס דו טראַכטסט וועגן מיר. איך האָב עס געטאָן פאַר טאַטע־מאַמע און אויך דו וועסט מיר אַ מאָל דערפאַר דאַנקען. איצט פאַרשטייסטו נאָך ניט אַז מען קען ניט אַלץ אַרײַנבאַפּן און פאַר דעם ניט באַצאָלן. איך וועל בלײַבן ביז דײַן מאַן וועט צוריקקומען. דו האָסט דאָך מיר דערציילט אַז דו האָסט געקראָגן פון אים אַ בריוו אַז ער קומט אויף יום־טוב אַהיים. ווען ער וועט קומען וועל איך אַוועקפאָרן.״ און נפתלי־הערץ איז אַוועק צו זיך אין חדר, אויסער אַרויסקוקן דורכן פענצטער אין דרויסן, ווי ער טוט עס אין זײַן ביבליאָטעק־צימער אין בערן.

פונקט ווי די ביימער אין זייער פולן גרין, זײַנען איצט די טעג געשטאַנען אַזוי באַרוטנג, אויסגעצויגענע, שטיינענדיקע. ווי זיי וואָלטן פאַרלאָרן דעם זיכרון און ניט געדענקט ווען זיי דאַרפן ווערן רויט און געל פאַרן אַנקום פון האַרבסט. נאָר דער ווינט אין די געדיכטע פאַרשטויבטע בלעטערקרוינען האָט שוין געזושעט בײַצײַטנס מיטן טרויער פון נאָענטן טריבן אַסיען. דאָס שופר־בלאָזן יעדן טאָג אין בית־מדרש זינט אָנהייב חודש אלול האָט די לעכוועער ייִדן דערמאָנט אַז ס'דערנענטערן זיך די ווייגענדיקע נעכט און פאַרטאָגן פון סליחות ערב די ימים־נוראים. נפתלי־הערץ האָט אָבער ניט געוואָלט בלײַבן ביז צו די סליחות און מיטשרײַען מיט די שטעטלשע ייִדן ״השיבנו!״ אַזאַ צבועק איז ער נאָך ניט. צײַט פאַר אים צוריקפאָרן אַהיים און צוריקצוגיין צו דער אַרבעט. אפילו אַ לאַנגער אורלויב עגדיקט זיך אויך.

ער האָט געוואוסט אַז אין דער יודאַיסטישער ביבליאָטעק וואַרטן ניט אויף אים קיין ריידן לייענערס. דעריבער האָט ער דאָך געקענט אַוועקפאָרן אויף לענגער. און איך דאַרף ווײַב מיטן זון פעלט ער ניט אים. מען וועט אים נאָר אין שטוב ניט אַרײַנלאָזן, מען וועט אים נאָך אַוודאי אין שטוב ניט אַרײַנלאָזן. מען וועט אים ווײַטער ניט אַרײַנלאָזן! ער האָט די גאַנצע צײַט פון דער היים קיין איין בריוו ניט באַקומען. זיי דאַרפן אים ניט מער און דערוואַרטן אים ניט מער. נפתלי־הערץ האָט זיך אַ כאַפּ געטאָן בײַם קאָפּ. ״איך בין משוגע!״ ער האָט פאַרן אַוועקפאָרן פון בערן מיט אַנאַליזן אָפּגערעדט אַז ער פון צײַט צו צײַט וועט יאָ שרײַבן, נאָר זי אים זאָל ניט שרײַבן, ווײַל ער וועט אַרומפאָרן. און זי האָט גרינגלעך פאַרשטאַנען אַז ער וויל פון איר ניט קריגן קיין בריוו. מען זאָל אין ייִדישן שטעטל זיך ניט אָנשטויסן וואָס ער וויל באַהאַלטן. אָבי ער האָט שוין אויסטאָגעמאַזירט ווי מען לאָזט אים ניט אַרײַן צוריק צו זיך אין שטוב. און נפתלי־הערץ האָט זיך געפרעגט: זײַן לעבן אין דער שווייץ איז אים טאַקע אַזוי טײַער אַז ער ציטערט עס צו פאַרלירן אָדער ער וויל עס פאַרלירן?

16

איך צוריקקומען אַהיים איז ר' יעקב־אשר כהנא אָפּגעשטיגן בײַ די שווינגער־עלטערן אין מאַרעדאַליע און שוין דאָרט געטראָפן ר' זאַליע־זיסקינד לוריא. דער אַלטער ראש־ישיבה האָט אים דערציילט די מעשה מיטן דערטרונקענעם און ווי ער איז מחמת דעם ווידער אַרײַנגעפאַלן אין מרה־שחורה, אַזוי אַז ער האָט מער ניט געקענט בלײַבן אין לעכוויע. אינאיינעם מיטן ראש־ישיבה האָט אין מאַרעדאַליער בית־הרב זיך אויך געפונען זײַן זון מאַרקוס. וועמען ר' יעקב־אשר האָט בכלל ניט געקענט. און נאָך אַ בחור וועמען ר' יעקב־אשר האָט ווייטער גוט געקענט — זײַן ייִנגסטן שוואָגער רפאלקע וואָס האָט פריער געלערנט בײַ אים אין לעכוויע און איז דערנאָך אַרויס לתרבות רעה. נאָכן אָפּזײַן אַ יאָר אויף אַ הכשרה הינטער ווילנע, איז רפאלקע געקומען אַהיים זיך געזעגענען מיט די עלטערן, איידער ער פאָרט אַוועק קיין ארץ־ישראל אין אַ קיבוץ. ר' יעקב־אשר האָט געהאַט איבערגענוג פון וואָס צו דערציילן, ער האָט אָבער אויף זײַן שטיינער מער געשוויגן ווי גערעדט און אויך דאָס טראַכטן אָפּגעלייגט אויף שפּעטער. ער האָט זיך געאײַלט אַהיים צו זײַנע בני־בית, צו דער שטאָט און דער ישיבה. בעת־אָרט אַז דער שוואָגער רעדט שוין פון פאָרן, האָט זיך רפאלקע אָפּגערופן.

״איך וועל מיטפאָרן זיך געזעגענען מיט טילצען. איך וויל אויך זען מײַן עלטסטן ברודער נפתלי־הערץ. איך קען אים כמעט ניט.״

בײַם טיש זײַנען געזעסן דער מאַרעדאַליער רב מיט דער רביצין, ביידע שטאַרק געעלטערט, און ר' זאַליע־זיסקינד מיטן זון, ביידע מיט אַ פאַרטײַעטן טרויער אין די קויל־שוואַרצע אויגן. דעריבער איז געזעסן דער וואוקסיק־שלאַנקער רפאלקע, מיט אַ פריש זון־פאַרברוינט פנים. און איבער דער שטוב האָט אומגעדולדיק אַרומגעשפּרײַזט ר' יעקב־אשר, אַ רויטבערדיקער, אַ דיקער, אַ קרעפּטיקער, אָנגעטאָן אין אַ געפּאַסטן סורדוט וואָס ער האָט אויפגענייט ערב זײַן נסיעה קיין אויסלאַנד.

״קיין ביאַליסטאָק מיט דײַן ברודער בן־ציון פאָרסטו זיך ניט געזעגענען?״ האָט די רביצין העניעלע געפרעגט און רפאלקע האָט געענטפערט אויף זײַן אַלטן שטיינער ייִער גלאַבן אַז אויך קיין ביאַליסטאָק וועט ער פאָרן. ״נו, און מיטן זיידן און זעמבין ווילסטו זיך ניט געזעגענען?״ האָט די מאַמע ווידער געפרעגט און געלאַכט דראָבינקע, ניט אַרויסצוואַרזן איר פאַרדראָס. זי האָט גרינגלעך פאַרשטאַנען אַז איר מיזינעק וויל ניט פאָרן צום זיידן. ער זאָל ווידער ניט דאַרפן הערן ווי דער זיידע צאָרנט אויף אים און באַווײַזט אים תלמאַי ער פאָרט אין הייליקן לאַנד אין אַ טרייפענעם קיבוץ. די רביצין העניעלע האָט לסוף ניט אויסגעהאַלטן און זיך גענומען קלאָגן פאַרן ראש־ישיבה ר' זאַליע־זיסקינד. ״אונדזער זון בן־ציון פון די האַנדלקורסן אין ביאַליסטאָק האָב איך שוין ניט געזען צוויי יאָר און די ייִנגערע טאָכטער האָב איך שוין ניט געזען באַלד אַ יאָר. בלומצע־רייזעלע לערנט דאָך אין ווילנע אין אַ שול פאַר באַרעמהאַרציקע שוועסטערס.״

דער רב, וואָס האָט ביז לעבזײַט שלום געמאַכט מיטן געדאַנק אַז ער האָט ניט מער קיין שליטה אויף זײַנע קינדער, האָט זיך אַרײַנגעמיש.

״דײַן זון אין ביאַליסטאָק און טאָכטער אין ווילנע האָבן לעת־עתה ניט קיין צײַט פאַר דיר. זיי ווילן פריער ענדיקן מיט דיפּלאָמען, ווי זייער עלטערער ברודער פון שווייצאַריע. פאַרוואָס האָט נפתלי־הערץ געמעגט אַזוי פיל יאָר ניט זען טאַטע־מאַמע און זיי טאָרן ניט אַריבערהיפּערן אַ פּאָר יאָר?״ האָט ר' שלום־שכנא געפרעגט בלומרשט תמיד־וואָס די זעלבע שפּאַטיש־ביטערלעכע פראַגע צום וויפלטן מאָל. אָבער העניעלע האָט איר שווער האַרץ אויסגעלאָזט די גראָדע

צום אידעם און אויסגערופן צו אים מיט פּאַראיבל.

„דו האָסט אונדז גאָרניט וואָס צו דערציילן פון דײַן נסיעה אין אויסלאַנד?"

„אַזוי האָב איך געהאַט בדעה," האָט ר׳ יעקבֿ־אשר געענטפערט און מיט פאַרוואָרף אַ קוק געטאָן אין דער זײַט פון ר׳ וואָליע־זוסקינד. „נאָר אַז אַ ישיבה איז געבליבן אָן השגחה און אַ שטאָט מיט ייִדן אָן אַ דיין, איז ווי מעג איך זיך דאָ איצט פאַרהאַלטן? כ׳וועל דערציילן אַן אַנדערש מאָל. איצט אײַל איך זיך אַהיים, אַהיים."

אין באַן אַריין ווען קיין לעכעוויץ האָבן דער ראש־ישיבה און דער חלוץ געשוויגן. דאָס פּנים צעגליט פון שטילער פרייד און פול מיט פאַרטאָפּונג, האָט רפאלקע געקוקט דורכן וואַגאָן־פענצטער אויף די פאַרבײַלויפנדיקע לאַנדשאַפטן, בעת ר׳ יעקבֿ־אשר האָט אפילו ניט אויפגעהויבן די אויגן. אין דער קופּע, וואו בלויז זיי ביידע האָבן זיך געפונען, איז דער לעכעוויער רבֿ און ראש־ישיבה געזעסן מיט די הענט אָנגעשפּאַרט אויף די צעשפּרייטע קני און זײַן קאָפּ מיטן נאַקן איז אַראָפּגעזונקען אַלץ טיפער, ווי אים וואָלט געוואָרן אַלץ שווערער פון איבערגעלאָדענעם מוח מיט די אומעטיקע געדאַנקען: איז טאַקע אמת וואָס דער דינאַבורגער עילוי האָט אים דערציילט אַז ער האָט ניט געקענט בלײַבן אין לעכעוויץ, ווײַל ער איז ווידער אַ מאָל אַרײַנגעפאַלן אין מרה־שחורה איבער אַ ייִדן וואָס האָט זיך דערטרונקען אין נאַרעוו. אָדער די מעשה מיטן דער־טרונקענעם איז אַן אויסרייד? אפשר האָט זײַן קאַליע־געוואָרענער זון זיך צונויפגעניכעט מיט מײַן שוואָגער ~~אין ביידע אינאיינעם~~ האָבן געצומען אַראָפּ־פירן די בני־תורה פון דרך־הישר. ~~אַז~~ דער דינאַבורגער עילוי האָט עס דערווען האָט ער זיך דערשראָקן און איז אַנטלאָפן פון שטעטל אײַנאײַנעם מיטן זון. מיר אָבער האָט ער ניט געוואָלט דערציילן דעם אמת, ווײַל פאַרן פאָרן קיין אויסלאַנד האָב איך אים געוואָרנט אַז דאָס קען טרעפן און ער האָט מיך בארואיקט אַז מײַן שרעק איז אַן אומזיסטע. ר׳ יעקבֿ־אשר האָט מער ניט אויסגעהאַלטן דאָס אַרײַנהאָרעווען אין אַזאַ ניט־לומדישער שקלא־וטריא און זיך געווענדט צו רפאלקען.

„ר׳ וואָליע־זוסקינדס זון וועט מיר אים ווי ער וואָלט אַרויס פון אַ שפּיטאָל פאַר חולי־רוח. ער וועט מיר אויס נאָך מער מרה־שחורהניק פון זײַן טאַטן. ווייסט ניט, איז ער אַלע מאָל אַזאַ? האָסט מיט אים געשמועסט? ער איז דאָך פון די דײַניקעס."

„ער איז ניט פון די מײַניקעס און האָט אויסגעמיטן מיט מיר צו ריידן. ווייס איך ניט וואָס פאַר אַ סאָרט מענטש ער איז," האָט רפאלקע געענטפערט און בעת־מעשה נאָכגעקוקט דורכן וואַגאָן־פענצטער אַ הילצערן בריקל איבער אַ שמאָל טײַכל, וואו ס׳זײַנען אַרומגעשוואומען ווײַסע קאַטשקעס. פון דער פאַרגעפלטער פאַרהוילעניש האָט פּלוצעם אַרויסגעטאַנצט אַ גרופּע שטיבלעך און זיך פרײלעך געדרייט אַרום אַ פאַבריקל מיט אַ הויכן רויטן קוימען, ווי אַז דער קוימען וואָלט עס געווען זייער שטאָלץ און כבוד אויף דער וועלט. ס׳האָט פאַרבײַגעשווינדלט אַ וועלדל פון בעריאָזעס מיט לאַנגע דינע בלענדיק־ווײַסע שטאַמען, מיט קרוינען פון קליינע גרינלעך־זילבערנע בלעטלעך וואָס האָבן אָן אויפהער געציטערט, וויברירט און געפינקלט מיט טאַנצנדיקע ליכטפלעקן.

„רפאלקע!" האָט טילצע אויסגעשריען אויסער זיך פון פרייד ווען זי האָט אים דערזען אַרײַנקומען מיט איר טאַטן. זי האָט אים אַרומגעכאַפּט בײַם קאָפּ, צוגעצויגן צו זיך, געקושט און געגלעט, געוויינט און געלאַכט. „זע ווי הויך ער איז קיין עין־הרע אויסגעוואַקסן. נאָך העכער פון טאַטן. נפתלי הערץ! נפתלי־הערץ! רפאלקע איז געקומען!" האָט זי געמומען רופן מיט קולי־קולות צום עלטערן ברודער אין זײַן צימער און ערשט דערמאָנט זיך דערמאָנט אין מאַן. „וואָס מאַכסטו, יעקבֿ־אשר?" האָט זי זיך צו אים אַ טוליע געטאָן. אָבער ניט מיט אַזאַ פרייד, ניט מיט אַזאַ אַנטציקונג. און ר׳ יעקבֿ־אשר איז געשטאַנען אַ פאַרלאָרענער, אַ פאַרשעמטער. אַנשטאָט דאָס ווײַב זאָל צו אים צופאַלן אָן אויסגעבענקטע, האָט ער דערזען אַז זי איז געוואָרן צו אים נאָך קעלטער.

נאָך דעם ווי די צוויי עלטערע שוואָגערס, דער ראש־ישיבה און דער דאָקטאָר פילאָסאָפיע האָבן זיך באַגריסט און אַ ביסל געשמועסט, איז אין הויז שטיל געוואָרן. ר׳ יעקבֿ־אשר מיטן ווײַב און די קינדער האָבן פאַרבראַכט אין זייער שלאָפצימער און ביידע ברידער זײַנען געבליבן אין אויפנעם־צימער. צווישן צעדריקטע שטולן און דעם שוואָגערס מיטגעבראַכטע טשעמאָדאַנעס פון אויסלאַנד. ביידע ברידער האָבן בדעה געהאַט זיך צו זעצן אויפן ווייכן דיוואַן מיטן הויכן אָנלען בײַ דער וואַנט. דאָך זײַנען זיי אָן שום סיבה שטיין געבליבן און איינער דעם צווייטן באַטראַכט. ~~ווי צוויי מענטשן וואָס באַגעגענען זיך צופעליק און קומען זיך פאַר קענטלעך.~~ דער מוזיניק איז געווען העכער פון עלטסטן ברודער אויף אַ קאָפּ, מיט אַ יונג פרישן גלאַט פּנים, ווייכע בלאָנדע באַקנבערד, אַ ברייט מויל מיט זאַפטיקע אויסגערונדיקטע ליפן און נאָך אַלץ די זעלבע שטילע סאַמעט־ווייכע אויגן פון הינטער די ברילן — אַ קאָפּיע פון טאַטן אין דער יוגנט. נפתלי־הערץ האָט ניט באַדאַרפט אַרײַנקוקן אין שפּיגל, ער האָט געדענקט אויף אויסווייניק זײַן אויסזען: אַ דאַר האַרט און קאַנטיק פּנים מיט שטעכיקע האָרוואַרצלען.

„בלומע־ריוושע רעדט פון דיר שטענדיק. זי געדענקט דיך בעסער ווי איך פון דער צײַט ווען דו ביסט געקומען אויף טילצעס חתונה," האָט רפאלקע געצווונגען די ווערטער אויף זײַן אַלטן שטייגער.

„און טילצע רעדט פון דיר," האָט אויך נפתלי־הערץ געענטפערט שטילער און גלאַטענער פון תמיד. „טילצע האָט מיר דערציילט ווי אַזוי דו ביסט אַוועקגעפאָרן אין אַ קיבוץ בײַ ווילנע און ווי אַזוי בלומע־ריוושע איז געפאָרן זיך לערנען אַ פּראָפעסיע. יאָ, אײַך אַלעמען איז עס אָנגעקומען לײַכטער. איך אָבער האָב געמוזט אַנטלויפן, ווײַל איך בין געווען דער ערשטער און מיך וואָלט דער טאַטע מיט גוטן ניט אָפּגעלאָזט. פאַרשטייסט דעם אונטערשייד?"

~~„איך פאַרשטיי דעם אונטערשייד,"~~ האָט רפאלקע ~~געענטפערט און איז~~ אויף אַ רגע אַנטשוויגן געוואָרן. עלעהיי ער וואָלט נאָכגעטראַכט צי ער וואָלט אָפּגענאַרט ווי דער ברודער אָדער געזאָגט דעם אמת. „בלומע־ריוושע אַרבעט לעבן ווילנע אין אַ זומער־קאָלאָניע פאַר קינדער. קען זי איצט ניט קומען אַהיים. זי וויל אויך ניט קומען אײדער זי ענדיקט די שוועסטער־שול. דער טאַטע זאָל איר ס׳נײַ ניט אָנהייבן מיט די אַלטע טענות צו איר. נאָר זי וויל זייער דיך זען. וועסט פאָרן צו איר קיין ווילנע?"

„איך דאַרף שוין זײַן צוריק אויף מײַן פּאָסטן אין דער שווייץ," האָט נפתלי־הערץ זיך שווער אַראָפּגעזעצט אויף דער קאַנאַפּע. ווי זײַנע פיס וואָלטן געוואָרן געליימט. ס׳פעלן מיר צרות! האָט ער אַ טראַכט געטאָן. ער דאַרף נאָך פאָרן צו דער שוועסטער קיין ווילנע, צום ברודער קיין ביאַליסטאָק און אויף ס׳נײַ נעמען דערציילן די באָבע־מעשה וועגן אַ הינקענדיק ווײַב מיט איר מישפּחה פון דייגער־פאַבריקאַנטן. כאָטש זײַן ייִנגערע שוועסטער און ביידע ברידער האָבן פונקט ווי ער געמאַכט רעוואָלוציעס קעגן טאַטן און ווילן איבער־רײַסן מיט דער גאָלדענער קייט פון רבנים און רביצינס, איז פונדעסטוועגן אויך בײַ זיי דאָס חתונה האָבן מיט אַ קריסטין ניט ווייניקער ווי ~~באַציאָנאַלער~~ פאַרראַט.

~~רפאלקע האָט ווײַטער גערעדט מיט אַ שטילן און רואיקן טאָן:~~ „פריער האָב איך ניט בדעה געהאַט צו פאָרן צום ייִדן קיין זעמבין זיך געזעגענען. ער זאָל ווידער אַ מאָל ניט מוזן איבערלעבן וואָס איך פאָר קיין ארץ־ישׂראל און ניט קיין פרומען קיבוץ. איצט אָבער האָב איך זיך מיישבֿ געווען אַז אינאײנעם מיט דיר וואָלט איך יאָ צוגעפאָרן, ~~דער ייִדע~~ איז שוין איבער אַכציק און זעמבין איז נאָענט. דאַרפן מיר צו אים צופאָרן. איך האָב פאַר אַ יאָרן בײַ אים פאַרבראַכט. ווייס איך אַז ער איז ניט מער דער ועלבער קנאי."

דער בכור פון די ברידער האט איצט אויפן בן־זקונים געקוקט מיט פארוואונדערונג און נײַגער. טילצע האט אים שוין געהאט דערציילט אז רפאלקע האט דורך זײַן געזעצטקייט א השפעה אויפן טאטן און אפילו אויפן זיידן. יא, ער זעט טאקע אויס צו זײַן א בר־דעת, א געלאסענער און דערבײַ אן ערלעכער. „פאר וואס זעצסטו זיך ניט? דו שטייסט בײַם דיוואן ווי אויף דער שמירה. נאר אז דו ווילסט שטיין — שטיי!" האט נפתלי־הערץ אויסגערופן און דערפילט א נערוועז צוקעניש אין קינבאק. „זאג מיר: דו פארסט אין א קיבוץ וואו מען היט ניט קיין שבת, קיין כשרות און די חלוצים מיט די חלוצות לעבן צווישן זיך ווי די גענעלם. ווייסטו וואס דאס מיינט פאר אונדזער טאטן? פונדעסטוועגן ווילסטו פאר אלעמען יוצא זײַן און אויך פארן צום זיידן זיך געזעגענען. איז עס פון דײַן זײַט ערלעך געטראכט און געהאנדלט?" האט נפתלי־הערץ פארווארפן ביידע ארעמס אויף דער פאטילניצע און גענומען פריקן נערוועז מיט א פוס אין דיל. אויך ער האט שוין ווי זײַנע עלטערן און די אנדערע קינדער דערפילט די ליבשאפט וואס קוועלט אין אים צו דער מיזיניק. ער האט זיך אבער ניט פארגונען די ווארעמקייט פון מישפחה־באנעמאפס. ער האט פאר עפעס זיך געקריגט מיט זיך אליין און ווײַטער גערעדט. „דו האסט זיך באקענט מיט דעם מארקוס לוריא? ער איז א שטיק צעדרייטער, א ניט־אויסגעלעבטער ישיבה־בחור. דאך פארמאגט ער א גרויסע מעלה: ער גייט ניט אויף פשרות. ער לייקנט הויך און אפן אין ידישן גאט און זײַן תורה, און אוניווערסאלן גאט און זײַן מאראל. לייקנט אויך אין דער מאראל פון די גאט־פארלייקענער. ער האט אן אייגענעם אפגאט — ניטשע. האסט גערעדט מיט אים? ער האט עפעס געשאסן מיט ניטשעס שפריכווערטער און אפאריזמען?"

„איך ווייס גארניט אז ער קען ריידן. ער האט די גאנצע צײַט געשוויגן ווי א דערשלאגענער און איך האב געמיינט אז ער איז שטענדיק אזא. נאר ווען מיר מאכסטו א טעות, איך בין ניט קיין פארלייקענער," האט רפאלקע געענטפערט און מיט א שמייכל מעשה עלטערער אויפגעקלערט דעם ברודער: דער טאטע און זיידע האלטן טאקע אז ווי באלד ער איז געווארן א חלוץ האט ער זיך דורך דעם אפגעזאגט פון אלץ וואס בײַ זיי איז הייליק. ער אבער האלט ניט אזוי. בײַ אים קענען תמיד גיין אינאיינעם אזעלכע זאכן וואס אנדערע באטראכטן ווי פײַער מיט וואסער. ער ווייס אויף זיכער אז ווען ער וועט אין ארץ־ישראל ווערן אן ערד־ארבעטער, א ציגל־לייגער אדער א שומר פון א גארטן, וועט ער פונדעסטוועגן געדענקען צום גוטן מארעדאליע און זעמבין און לעבעדיקע מיט אלע זייערע קרעמערס און בעל־מלאכות. פאר וואס עפעס מוז ער פײַנט האבן אלץ וואס איז דורך יידן אויפגעטאן געווארן אין גלות, אויב ער האט ליב ארץ־ישראל? און האלט ער ניט געהאלטן פאר זײַן ערשטן חוב צו פארן קיין ארץ־ישראל בויען דאס לאנד, וואלט ער געפארן זיך בילדן. ער וואלט געלעבט אויף ברויט און וואסער, אבי לערנען שפראכן און קריגן א ידיעה אין וויסנשאפטן. פונדעסטוועגן האט ער ניט קיין חרטה וואס ער איז אזוי פיל יארן געזעסן בײַ דער גמרא. פאר וואס קענען די זאכן ניט גיין אינאיינעם?

„און ייד און גוי קענען אויך גיין אינאיינעם?" האט נפתלי־הערץ אומגעריכט א פרעג געטאן און פונקט אזוי אומגעריכט זיך הויך צעלאכט פון געדאנק אז אויב אפילו רפאלקע זאל זײַן מיט צען קעפ, וועט ער זיך ניט אנשטויסן וואס זײַן ברודער איז מיט דער פראגע אויסן.

נאר דווקא ער, דער מיזיניק, און זײַן שוועסטער בלומע־דיוושע האבן זיך יא אנגעשטויסן מער ווי זיי האבן געוואלט וויסן און ווען דעם גערעדט מיט געציילטע ווערטער און פילדײַטיקע בליקן נאך מיט א יאר פאר דעם ווי נפתלי־הערץ איז געקומען צו פארן. רפאלקע האט געענטפערט מיט אראפ־געלאזטע אויגן.

„געוויס זײַנען דא איבער גענוג זאכן אויף דער וועלט וואס בנוגע זיי קען און דארף א ייד מיט א ניט־ייד גיין אינאיינעם. אבער ניט אין אלץ. ווען יידן און ניט־יידן וואלטן זיך געקענט איניקן אין אלץ, וואלט דאך שוין לאנג ניט געבליבן קיין יידיש פאלק."

„וואלט אפשר געווען פיל בעסער!" האט נפתלי־הערץ אויסגערופן און נאך העכער געלאכט מיט א קול ווי ער וואלט געוויינט. רפאלקע האט אבער ניט געלאכט. ער האט אומרואיק געקוקט אויפן ברודער וואס האט מיט א מאל זיך אײַנגעקארטשעט, ווי פון א כראנישער קרענק אין די געדערעם, און האלב ליגנדיק אויף דער קאנאפע מיט א צעקרימט פנים האט ער אויסגעזען ווי א טרוקענער, צעדרייטער און אויסגעווארצלטער קארטש אין פעלד.

17

נאך דעם ווי די אורחים האבן זיך אנגעטומלט אינאיינעם, האט יעדער פון זיי זיך אפגעזונדערט מיט זײַנע ניט־פארענטפערטע ספקות. צום עסן בײַם טיש האט מען צווישן זיך געשמועסט קנאפ און אפגעהיט, און צו פיל אינטערעס און נײַגער. רפאלקע האט געזען אז פונקט ווי דער עלטסטער ברודער, לײַדט אויך פון עפעס באזונדערס די שוועסטער און זײַן צוריקגעקומענער שוואגער. נאר בין מען האט זיך אים ניט פארטרויט, האט רפאלקע ניט געהאט די סבע צו פרעגן אדער זיך קליגלען צו דערוויסן.

זײַן קומען זיך געזעגענען איידער ער פארט אוועק קיין ארץ־ישראל האט טילצען ווידער דערמאנט אירע מיידלשע יארן, ווען זי האט אין מארעדאליע ארומגעשפאצירט מיטן העברעאישן לערער עזרא שטערן וואס האט פײַנט געהאט דעם גלות און די גלות־יידן. מיט איר אבער איז ער געווען ווייך איידל ניט ווי מארקוס לוריא וואס האט זי כסדר באליידיקט מיט שטעכווערטער אז זי איז א קליינשטעטלשע, א קליינבירגערלעכע. קליין! קליין! קליין! ער האט נאר געוואלט וויסן צי זי איז צוליב אים גרייט איבערלאזן דעם מאן מיט די קינדער. כאטש ער גופא איז צו גארניט גרייט און האט אפילו מורא צו בלײַבן אן דעם טאטן. „און ווי געפעלט דיר מארקוס לוריא, ר' וואליע־וויסקינדס זון?" האט טילצע אין מיטן פון אירע צעהיצטע געדאנקען א פרעג געטאן רפאלקען. „דא פלעגט ער כסדר ריידן אז דער שטארקער דארף ניט רחמנות האבן אויפן שוואכערן."

„ער האט אזוי גערעדט? ער אליין איז דאך א שוואכער און אומבאהאלפענער," האט דער חלוץ געצויגן מיט די הויכע ברייטע אקסל. „איך נפתלי־הערץ האט עס מיר דערציילט. הייסט עס אז דא איז מארקוס לוריא געווען נאר אן אנדערער. אין מארעדאליע האט ער בכלל ניט גערעדט און אויסגעזען בלאס, דערשלאגן."

„בלאס, דערשלאגן?" האט טילצע איבערגעפרעגט מיט א פארשולדיקט פנים. איר איז אבער באלד באפאלן דער פארלאנג צו ריידן וועגן דעם אמאליקן העברעאישן לערער פון מארעדאליער תלמוד־תורה. „ווען דו וועסט אים טרעפן דערצייל אים אז איך האב אים ניט פארגעסן און באדויער שטענדיק וואס איך בין אים ניט נאכגעגאנגען. איך ווייס אז מיט אים וואלט מײַן לעבן געווען אינטערעסאנטער און ערלעכער."

א שלאנקער און פריש־ראזלעכער, ווי א יונגע טאנע מיט גריך־געלדענע נאדלען בײַם זונאויפגאנג, האט רפאלקע א ווײַל געקוקט אויף דער שוועסטער און פאמעלעך איבערגעפרעגט: וועגן וועמען רעדט זי, וועגן דעם מארקוס לוריא, ר' וואליע־וויסקינדס זון? וועגן העברעאישן לערער פון מארעדאליע עזרא שטערן רעדט זי, האט טילצע געענטפערט אומגעדולדיק און א פלאם האט אפגעגאסן איר פנים. „ביסט נאך דעמאלט געווען א קינד, נאך ווען דו האסט דא געלערנט אין מײַן מאנס ישיבה און זיך מיר פארטרויט אז דו ווילסט ווערן א חלוץ, האב איך דיר דערציילט וועגן אים." און טילצע

האָט נאָך אַ מאָל דערציילט װעגן עזרא שטערנס פּנים װי אַ שטיק בראַנד, װי אַזױ די זײַנען געזעסן אין פעלד זאַלבעצװייט און װי ער האָט אױף זײַן דלאָניע געװאױגן איר לאַנגן שװאַרצן צאָפּ. ער האָט זי דעמאָלט געקושט און שטערן — װײַל ער האָט פאַרשטאַנען אַז אױב ער װעט זי אָרומנעמען מיט בײדע אָרעמס און צודריקן צו זיך, װעט זי זיך צעװײנען. די רבנישע טאָכטער מיטן לאַנגן צאָפּ און קורצן שכל. אַ שאָד װאָס ער האָט זי דעמאָלט ניט אַרײַנגענומען אין בײדע אָרעמס און צוגעדריקט צו זיך.

„עזרא שטערן פלעגט מיר זאָגן, אַז װען איך צעפלעכט מײַן צאָפּ איבערן פּנים און קוק דורך די לאַנגע צעפלאָכטענע האָר, זעען מײַנע אױגן אױס װי די שטערן אין די שװאַרצע נעכט פון מידבר יהודה. ער איז נאָך דעמאָלט ניט געװען אין ארץ־ישראל. איז פון װאַנען האָט ער געװוּסט װי דאָרט זעען אױס די נעכט? מיסתּמא פון די ביכער און לידער. ער פלעגט זײער שײן זינגען אַ ליד ׳יפים הלילות בכנען׳. אַז ער האָט אַזױ פיל געבענקט און געקעמפט פאַר ארץ־ישראל, איז ער דאָך געװיס געפאָרן אַהינצו. איז טאָמער באַגעגנסטו אים, זאָג אים װער דו ביסט און לאָז אים פון מיר גריסן.״

„איך װעל אַזױ טאָן.״ האָט רפאלקע געענטפערט מיט אַ תמימותדיק פּנים. נאָר די שװעסטער האָט געפילט אַז ער פאַרשטײט מער װיפל ער באַװײַזט עס.

פונקט װי טילצע האָט זיך פאַרן מאַן געזאָרגט בעת ער איז געװען אין אױסלאַנד, האָט זי זיך אױפגעהערט פאַר אים זאָרגן זינט ער איז צוריקגעקומען. זי האָט אים אפילו ניט אױסגעפרעגט װי אים איז געגאַנגען, װאָס ער האָט געגעסן און געשלאָפן. װיפל ער איז ניט געװאױנט געװען אַז דאָס װײַב װײַזט אים ניט אַרױס קײן איבעריקע ליבשאַפט, האָט ער פונדעסטװעגן זיך ניט געריכט אױף אַזאַ גלײַכגילט צו אים נאָך זײַן צוריקקומען פון דער דרײַ־חדשימדיקער נסיעה. אַבי ער האָט זיך געאײַלט צוריקצופאָרן אױף יום־טוב אַהײם און איבער דעם ניט פאַרענדיקט די אַרבעט פון אײַנשטעלן אַ שטענדיקן קאָמיטעט װאָס זאָל קלײַבן געלט פאַר זײַן ישיבה. ס׳האָט אױף אים אױך געדריקט װאָס ער האָט זיך נאָך אַלץ ניט געקענט דערגרונטעװען הלמאַי ר׳ זאַליע־זיסקינד איז פלוצעם אַװעק פון לעכעװיץ. ער האָט זיך אױסגעפרעגט בײַ זײַנע תלמידים, נאָר װאָס יעדער פון זײ זאָל ניט האָבן געטראַכט און זיך — געענטפערט האָבן זײ דעם ראש־ישיבה, װאָס ער אַלײן האָט שױן געהאַט געהערט פון ר׳ זאַליע־זיסקינד גופא, אַז די באַפאַלענע מרה־שחורה איבער דעם אומבאַקאַנטן דערטרונקענעם ייִדן האָט אים פאַרטריבן פון לעכעװיץ. ר׳ יעקב־אשר האָט אָבער באַמערקט אַז װעגן דעם מאַרקוס לוריא רײדן ניט זײַנע תלמידים, און װען ער פרעגט זיך אױף אים, ענטפערן זײ מיט אַן אומצופרידענער מרוקעניש. האָט עס ר׳ יעקב־אשר פרײַטאָג־צונאַכטס בײַם טיש דערציילט פאַר די שטוביקע און געמאַכט דעם אױספיר.

„איצט בין איך זיכער אַז ר׳ זאַליע־זיסקינד איז פון דאַנען אַװעקגעפאָרן, כּדי זײַן זון זאָל ניט קאַליע מאַכן די אַנדערע ישיבה־לײַט. קײן ספק ניט אַז ער האָט עס געפּרוּװט טאָן. איך פאַרשטײ עס לױט דעם װי די ישיבה־לײַט װילן ניט רײדן װעגן אים.״ און ר׳ יעקב־אשר האָט געקוקט אַרויסרופעריש אױפן שװאָגער, צי אױך ער האָט ניט געהאַט קײן חלק אין דער אפּיקורסישער העצערײַ.

טילצע האָט אַ קוק געטאָן אױפן מאַן מיט שטױנונג און אירע אױגן האָבן געזאָגט מיט כּעס: אַזאַ נאַר! אַזאַ בטלן! אים פאַלט גאָרניט אײַן אַז דער מאַרקוס האָט געװאָלט אַראָפּפירן פון װעג עמעצן אַנדערש. אױך מאַרקוס איז אַ קלױזניק, אַ בטלן. דער אמת איז אַז ער האָט קײן זאַך ניט געװאָלט. ער האָט נאָר גערעדט. טילצע האָט בעדרײט דעם קאָפּ מיט אַן אָנגעבלאָזענעם האַלדז און אָנגעבלאָזענע ליפּן, װי זי װאָלט זיך קױם אײַנגעהאַלטן ניט אַרױסצושיסן אין אַ געלעכטער פון איר אַנטלאָפענעם מטיקן פאַרערער און צוריקגעקומענעם קלוגן מאַן. איר בליק האָט זיך אָבער צונױפגעטראָפן מיטן עלטערן ברודערס לױערנדיקע אױגן װאָס האָבן געצאַרנט און געװאָרנט, זי זאָל זיך ניט דערװעגן אַ לאַך טאָן אָדער זאָגן אַן איבעריק װאָרט און מאַכן אומגליקלעך — זיך, דעם מאַן, די קינדער, די גאַנצע משפּחה. לױט איר ברודערס אױפגעבראַכטן אױסזען האָט זיך איר געדאַכט, אַז טאָמער עפנט זי דאָס מױל, איז ער גרײט אַ שפּרונג צו טאָן אױף איר מיט די פױסטן אָדער נעמען ברעכן טעלערס. האָט זי אים אָנגעקוקט מיט שרעק און אַראָפּגעבױגן דעם קאָפּ פאַר אַ סימן אַז זי װעט אים פאָלגן.

אַ היפּשע װײַל איז די פרײַטאָג־צונאַכטיקע װעטשערע איבער אין שטיל־שװײַגן. אױך העשעלע האָט געשװיגן. אין אַ יאַרמלקע, װאָס איז אים אַראָפּגעפאַלן איבערן אָפּגעשאָרענעם קעפּל, איז ער געזעסן שטאַרק פאַרטאָן און צופּן מיט די קלעפּיקע פינגערלעך אַ הינערש פליגעלע. זײַן שװעסטערל בײלינקע איז שױן געשלאָפן און אױך ער האָט באַדאַרפט באַלד גײן שלאָפן, האָט ער געקראָגן זײַן חלק עוף פריער פון די עלטערע בײַם טיש. פון יענער זײַט פענצטער האָט אַרײַנגעקוקט אַ הימל פון טונקל־בלױען סאַמעט. באַזעצט מיט שטערן און אַ קרומער זילבערנער שװערד פון דער לבנה. פון לאָמפּ און די בענטשלײַכטערס אױפן טיש איז געפאַלן אַ װײַן־רױטער אָפּשײַן אױף רפאלקעס פּנים פון אַ קײַלעכדיקן פרישן עפּל. און זײַנע אײגלעך האָבן געצימערט און געשטיפט ליכטמוטנקען, װי זײ װאָלטן פון אים אָפּגעלאַכט הלמאַי ער איז אַזאַ ערנסטער. גאָרניט פאַר זײַנע יונגע יאָרן. טילצע האָט אױף אים געקוקט מיט פרײד, מיט שטאָלץ, און שױן געבענקט נאָך אים אײדער ער איז אַװעקגעפאָרן. אױ, איז דאָס אַ רפאלקע! און װאָס מער זי האָט זיך אַנטציקט מיטן ייִנגסטן ברודער, אַלץ װײניקער איז איר געפעלן דער עלטסטער ברודער פאַר זאָגן איר אַ דעה װי זיך צו פירן. און נאָך מער װי תּמיד האָט זי איצט געפילט אַ װידערװילן צום מאַן. יעקב־אשר איז דאָך אַ גוטער, איז פאַר װאָס האָט ער אַזעלכע האַרטע שטעכיקע האָר אױפן קאָפּ און אַ באָרד װי אַ שטיק קופּער, אַ שרעק װי דאָס פּנים בײַ אים איז רױט־געפלעקט און װי זײַן שטערן שװיצט! דער בױך װערט אים אַלץ גרעסער. די זומער־שפּרענקלעך אױף זײַנע קורצע פעטע פינגער װערן אַלץ געדיכטער. בײַם עסן זופּט ער, קײַט און כראָמטשעט און אַזאַ אײַלעניש װי ער װאָלט געקומען פון הונגער־לאַנד און מוז באַלד אַהין צוריקגײן.

אױסגעזופּט דעם טעלער לאָקשן, האָט ר׳ יעקב־אשר גענומען צונױפקלײַבן פון טיש די אָפּגעבראָקלטע שטיקלעך חלה. די געװאָרפן אין מױל אַרײַן, געקײַט און געברומט װעגן דעם מאַרקוס לוריא. װי אױך װעגן די אַנדערע פון זײַן גלײַכן. און הגם ער האָט די אַנדערע ניט אָנגערופן בײַ די נעמען, איז געװען קלאָר אַז ער מײנט עס דער װײַבס ברודער.

„זינט איך בין אַרױסגעפאָרן אין דער װעלט האָב איך נאָך מער װי פריער אײַנגעזען אַז די אנשי־התורה האָבן זיך קעגן די װעלטישע מיט גאָרניט צו שעמען, ניט אין חכמה, ניט אין גוטסקײט און ניט אין פײַנער באַנעמונג. מער ניט אַז אין זאַך קענען די בני־תורה מיט די װעלטישע זיך ניט גלײַכן — אין שײן־רעדערײַ. אָהאָ! װי די װעלטישע קענען שײן רײדן און אַרײַנלײגן די טומאה אין דער מורה! און נאָך מער װי פריער בין איך איצט זיכער אַז אַלע בלומרשטע נײַע מײנונגען און נײַע שיטות שטאַמען פון די זעלבע אַלטע תאװות. יעדער עולם־הזהניק און מופקר אַז אים װילט זיך עפּעס, נעמט ער גלײַך אײַנרײדן זיך אַלײן און אַנדערע אַז ער איז אױסן צו ראַטעװען דאָס ייִדישע פאָלק אָדער די גאַנצע װעלט. בעת אין דער אמת איז ער אױסן זײַן אײגענע גלוסטעניש.

„און װאָס איז די עולה אַז מען האַרט זיך צו צום אײגענעם האַרץ? אױב מען קען נאָר אױספירן װאָס דאָס האַרץ פאַרלאַנגט, איז עס גאָר קײן עולה ניט.״ האָט טילצע געענטפערט אױפגערײצט. אַלץ װאָס זי האָט זיך ניט דערװעגט צו טאָן אין אירע מײדלשע יאָרן, בעת זי איז אַרומגעגאַנגען מיט עזרא שטערן, און װאָס זי האָט זיך ניט דערװעגט לעצטנס מיט מאַרקוס לוריא, האָט זי געװאָלט אױסדריקן כאָטש אין װידערשפּעניקע רײד. נאָר זי האָט ניט

געוואוסט ווי עס אַרויסצוברענגען און בלויז געקוקט אויפן מאַן מיט אַזאַ טריאומפירנדיקן להכעיס וואָס האָט אים דערשטוינט. ניט ווייניקער האָט אים געפּלעפט די העזה פון זיין ייִנגסטן שוואָגער און געוועזענעם תּלמיד. רפאלקע האָט אים אַריינגעשמייכלט אין פּנים און רואיק געענטפערט.

„ס'איז ניט ריכטיק אַז אַלע נייַע מינהגים שטאַמען פון די זעלבע אַלטע תּאוות. די חלוצים, למשל. זאָגן זיך אָפּ פון אַ סך מענטשלעכע באַדערפעניש, ווי צו עסן זאַט, שלאָפן אויף אַ ריין געלעגער, זייַן זיכער מיטן געזונט און לעבן — זאָגן פון וואָס ישיבה־לערנערס זאָגן זיך ניט אָפּ. און דאָס אַלץ טוען די חלוצים כדי צו בויען אַן אייגן לאַנד. אויך מענטשן פון אַנדערע באַוועגונגען זייַנען זיך מקריב פאַר זייערע אידעאַלן, ניט בלויז פאַר אייגענע גלוסטעניש.“

אַזוי ווי ר' יעקב־אָשר האָט דער עיקר געמיינט אים, נפתלי־הערצן, האָט אויך ער געמוזט ענטפערן. ער האָט גערעדט מיט אַן אָפּגעדרייטן קאָפּ, ווי ער וואָלט אויסן געווען מען זאָל אים אויפן פּנים ניט אָנזען זייַן ביטול צום רב און ראש־ישיבה, דער גאון אין תּורה, וואָס איז אויסגעפאָרן אַ וועלט און איז אין וועלטזאַכן צוריקגעקומען אַזוי באַגרענעצט און טעמפּ ווי ער איז אַרויסגעפאָרן.

„קיינער לייגנט ניט אַזוי פיל אַריין די טומאה אין דער טהרה ווי דווקא די פרומע. מיר ווייסן עס פון דער גאַנצער יידישער געשיכטע זינט תּלמידי־חכמים האָבן זיך געקריגט. און איך געדענק עס אויך זינט קינדווייַז. ווען רבנים פירן מחלוקת און פּרעסן זיך ממש לעבעדיקערהייט. שרייַט יעדער צד אַז ער טוט עס אין גאַנצן לשמה. ער איז ניט אויסן, חלילה, זייַן כּבוד נאָר דעם כּבוד־התּורה,“ האָט נפתלי־הערץ אויסגעדרייט צום ראש־ישיבה אַ פּאָר צעברענטע אויגן און אויך דאָס קול איז בייַ אים געוואָרן אויש הייזעריק פון כּעס. „ווען איך בין אַנטלאָפן פון דער ישיבה. בין איך ניט אַנטלאָפן כדי צו בלייַבן שטיין בייַ דער רעפאָרמירטער ציִלינדער־יידישקייט פון דער איזראַעליטישער געמיינדע אין שווייצאַריע. נאָר סייַ די ראַבינערס דאָרט און סייַ די רבנים דאָ — אַלע האָבן זיי אָפּגעלעבט. זיי זייַנען מער ניט די מנהיגים פון די נייַע דורות. אַז די כּלי־קודש זייַנען געבליבן צו אָפּגעשטיינטע ~~קלעצל־וואָס~~ אין זייער הילצערנער פאַרגליווערטקייט ... אַז זיי זייַנען נאָך ביימער און בליבן נאָך.“

ניט בלויז מילצע און רפאלקע האָבן אָנגעקוקט דעם ברודער פאַרוואונדערט; אויך די שבתדיקע בענטשליכט האָבן געצוקט און געציטערט, ווי זיי וואָלטן דעם דאָקטאָר קאַצענעלנבויגן געמוסרט אויף פייַער־לשון אַז אַזוי רעדט מען ניט אין הויז פון אַ רב און ראש־ישיבה. אָבער נאָך מער געשטראָפט און געמוסרט האָט נפתלי־הערץ זיך גופא. אויף אַן אויגנבליק האָט אים אַ בליאַסק געטאָן פאַר די אויגן זייַן ~~פאַרשטאָרבענע~~ און דרייַען־גערביגענע גויאישע שוויגער מיט די לאַנגע פלאַקסענע האָר וואָס האָט יאָרן לאַנג אויסגעשוויגן איר פייַנטשאַפט צו אים. און ווייל ער שווייַגט עס אין דער שווייץ אין שטוב מיטן ווייַב און זון, אין דער ביבליאָטעק מיט די זעלטענע באַזוכערס. און אַפילו מיט זיך אַליין שווייַגט ער! ער האָט פאַרטריבן דעם אַלטן ראש־ישיבה ר' זאַליע־זויסקינד מיטן זון און אָנגעזאָגט דער שוועסטער צו שווייַגן. נאָר ער אַליין איז אַרויסגעשפּרונגען . . . נפתלי־הערץ האָט ווידער גענומען ריידן שוין נאָר מיט אַן אַנדער קול ווייך און אַפילו הכנעהדיק:

פון דער אַנדער זייַט איז ר' יעקב־אָשר גערעכט. געוויס איז קיינער ניט אַזוי באַוועליקט ווי דער אמת־פרומער. און קיינער ווייס עס ניט אַזוי גוט ווי דווקא יענער וואָס האָט אויפגעבלאָנדזשעט פון יידישקייט ווייַט, זייער ווייַט. אָבער דער וועג אויף צוריק איז מוראדיק שווער. און דער דאָקטאָר פילאָסאָפיע דערציילט אַז אין די סטודענטישע יאָרן אין דער שווייץ האָט ער ליב געהאַט קלעטערן אויף די אַלפּן. ער האָט נאָך דעמאָלט ניט געוואוסט ווייפל געפאַרן ס'לויערן אויפן באַרגקריכער. האָט ער איין מאָל גאַנץ געמיטלעך גענומען אַרויפקריכן אויף אַ באַרג אין אַ געגנט וואָס הייסט „וואַליס“. דאָרט וואו ער איז אַרויסגעקראָכן זייַנען נאָך געוואַקסן הייבע גלייַבע סאָסנעס און ער איז נאָך געווען ווייַט פון שפּיץ וואו ס'גלאַנצט דער אייביקער אייַז. אַזוי ווי ער איז אַרויס בלויז אויף אַ שפּאַציר, האָט ער זיך אויסגעדרייט צו גיין אויף צוריק און פּלוצעם דערזען דעם שווינדל־אָפּגרונט אונטער זיך, די געפערלעכע אויס־בייגונגען און ענגע ווינקלען בייַ די ראַנדן פון די פעלדזן. איטלעך שטעגל האָט אים אויסגעזען ווי אַ צעוויקלטע שלאַנג בייַ זייַנע פיס. שרעק זייַנען אים אַוועק אין אַראָפּקריכן און אַרונטערגליטשן זיך אויפן בויך. ערשט ווען ער איז שוין געווען אונטן מיט צעדראַפּעטע הענט און פיס און אַרויסגעקוקט אין דער הייך, האָט ער ניט געוואָלט גלייבן די אייגענע אויגן אַז ער האָט דורכגעמאַכט אַזאַ קלייִנעם מהלך. דער „השיבנו אליך ונשובה“ און דער ענטפער פון הימל „שובו אלי ואשובה אליכם“, ווער ס'זאָל דער ערשטער אָנהייבן זיך דערנענטערן, דער מענטש צי גאָט — דאָס איז זייער אַ שווערער ענין. אפשר דער שווערסטער אין דער וועלט. האָט נפתלי־הערץ אויסגעפירט אַזוי שטיל און עניוותדיק ווי ער האָט געקאָנט. נאָר ס'האָט אים שוין ניט געהאָלפן.

די גאַנצע צ״ט וואָס ער האָט גערעדט האָט ר' יעקב־אָשר געשוויגן און געגלעט העשעלען איבער דער יאַרמלקע, ווי ער וואָלט ענדלעך פאַרשטאַנען אַז אויסער זייַן ייִנגעלע האָט דאָ קיינער נאָך אים ניט געבענקט. ~~אים האָט אַז געוואָלט פרעגן דעם שוואָגער, דעם אַמאָליקן אַנטלאָפענעם ישיבה־בחור, צי האָט ער שוין טאַקע געטראַכט גיין אויף צוריק און אייַנגעזען ווי שווער ס'איז דער צוריקוועג; אייב ער האָט עס נאָך אַפילו ניט געפּרוּווט. און עס איז וויכטער בלויז שיך־דערנענטערן. אָבער ר' יעקב־אָשר האָט געבונט געפרעגט~~ אויך ~~שוין~~ ניט געזאָגט. פונקט ווי ער האָט פריער די לאָקשן געגעסן מיט חשק, האָט ער שפּעטער זייַן חלק עוף כּמעט ניט אָנגערירט. אויך אַזוי פיל האָט דער שמועס בייַם טיש אָפּגענומען בייַ אים דעם אַפּעטיט. ער האָט געמורמלט שיר־המעלות. געוואַשן די פינגערס און געזאָרט אַז בײדע שוואָגערס זאָלן ענדיקן עסן, ווען מען בענטשן מיט אַ מזומן. אָבער אין דער לעצטער רגע פאַר דעם ווי ער האָט אַ זונג געטאָן „רבותי, לאָמיר בענטשן!“ האָט ער חרטה געקראָגן: איידער מיט אַזאַ מזומן איז שוין בעסער בענטשן ביחידות! זאָלן זייַנע שוואָגערס ווייסן וואָס ער טראַכט וועגן זיי! און דער צוריקגעקומענער מאַן און ראש־ישיבה האָט גענומען מורמלען ברכת־המזון מיטן פאַראומערטן קול פון אַן אַלטן וואָס זיצט פרייַטאָג־צונאַכט אַליין אין אַ גרויסער פּוסטער שטוב און בלויז די האַלב־אָפּגעברענטע בענטשליכט אויפן טיש פלאַקערן זייַן צער.

18

אויפן מאָרגן פאַרלאַנג האָט מילצע און ברודערס חדר פרייַטאָג־פאַרנאַכט ניט אָנגעצונדן קיין לאָמפּ. נפתלי־הערץ זאָל פאָרן שלאָפן גיין ניט אויסלעשן דאָס פייַער אום שבת. אַריינקומענדיק נאָכן עסן אין צימער, איז נפתלי־הערץ געבליבן צופרידן וואָס ס'איז פינצטער. ס'האָט געשטימט מיט זייַן געמיט. ער האָט זיך אויסגעטאָן אין טונקל און בעת־מעשה געקוקט אויפן לבנהדיקן מעסער מיטן זילבערנעם קלינגל וואָס איז געשטאַנען איבער דעם פענצטער. די פעליקע לבנה פון סוף חודש קוקט אויף אים. ווי בלויז זי, די איינציקע אין שטעטל, וואָלט געוואוסט דעם סוד פון זייַן לעבן. זי זעט אים נאָך אויס פון די אַלפּנבערג אין בערנער אייבערלאַנד. דאָרט איז זי געשטאַנען אין פענצטער פון האָטעלכל אַנטקעגן איבער דער „יונגפרוי“ און זיך צוגעהערט צו זייַנע מחשבות וועגן פאָרן אַהיים קיין פּוילן; איצט איז זי אַן עדות פון זייַנע מאַטערנישן בייַם צוריקפאָרן אין דער שווייץ.

די נאָכגעלאָזטע שפּרונשינעס פון דער אָפּגעניצטער קאַנאַפּע האָבן אים געפרעסט אין די זייַטן, ווי די געדאַנקען האָבן אים געפרעסט אין מוח. ער האָט זיך דערמאָנט וועגן אַ בריוו וואָס שפּינאָזע האָט געשריבן צו אַ פרייַנד בייַ וועמען ס'איז געשטאָרבן אַ קינד. שפּינאָזע האָט דעם פרייַנד געטרייסט אַז ער דאַרף זיך ניט שרעקן פאַר דער שטראָף אויף יענער־וועלט. ס'איז ניטאָ קיין

space

יעגער־וועלט, ממילא איז גיטאָ קיין שטראָף. איז דעם פאַראַבלען מאַכן געוואָרן לײַכטער אַז אַ גלייבן אין אַ יעגער־וועלט אָדער איז געוואָרן נאָך שווערער? „איך בין מיר האָט ער, אַט דער פילאָסאָף און אפּיקורס פון אַמסטערדאַם, צוגעגעבן מײַן אַלט־יישראל און מיך גלאָזט אַ גאַקעטן. ווי שווער דער צוריקוועגס זאָל ניט זײַן וואָלט איך פאָרט צוריקגעגאַנגען — ווען איך האָב וואָהין צוריקצוגיין. ווען איך וואָלט זיך געקענט אײַנרײדן אַז איך גלייב אין דעם וואָס מײַן טאַטע גלייבט.“ האָט נפתלי־הערץ גערעדט צו זיך אין קול און זײַן שוועסטערס שטוב, ווי ער איז עס געוואוינט געווען צו טאָן אין זײַן פאַראײַנזאַמט ביבליאָטעק־צימערל אין בערן.

„גוט איז רעפאָלקן. אַט דער שטילער און ערלעכער חלוץ שלאָפט רואיק אויף אַלע גלעגערס.“ האָט זײַן עלטערער ברודער ווידער גערעדט צו זיך און זיך ווײַטער געדרייט פון איין זײַט אויף דער צווייטער. ער איז אין גלות בײַ זײַן ייִדישער מישפּחה. ער איז אין גלות בײַ זײַן ניט־ייִדישער מישפּחה און ער איז אין גלות בײַ זיך אַליין — בײַ זײַן אייגן געשפּאָלטן לעבן. אַנאַליזע און קאַרל ווייסן גאַנץ גוט אַז ניט בלויז זײַנע עלטערן, ער גופא האָט נאָך ביז איצט ניט מסכים געווען אויף דעם וואָס ווי בײדע זײַנען ניט קיין ייִדן. נפתלי־הערץ האָט זיך געמאַרדעוועט. נאָר דערבײַ געפילט אַן אויסטערלישן תענוג פון ניט קענען אײַנשלאָפן. פון דערפאַרונג האָט ער געוואוסט אַז אויב ער מאַטערט זיך לאַנג ביז ער שלאָפט אײַן, האָט ער דערנאָך משונהדיקע חלומות, און ווי די משונהדיקע חלומות זאָלן אים ניט שרעקן, פילט ער דערבײַ אַ זיסן שווינדל, אַן ערטאָטישע שפּאַנונג און פיבער. ער איז תמיד פאַרוואונדערט וואָס דווקא נאָך אַזאַ נאַכט פון קאָשמאַרן שטייט ער אויף אַ סך רואיקער ווי ער האָט זיך געלייגט. האָט ער איך דאָס מאָל געוואָלט זיך גוט אײַנמאַטערן איידער ער שלאָפט אײַן. אפשר וועט ער ווידער האָבן מאָדנע זאַאונגען אין חלום און אויף מאָרגן פרי אויפשטיין מיט אַן אויסגעלאַדענעם געמיט. מיט אַ קלאָרן קאָפּ. און די חלומות זײַנען טאַקע געקומען. ער האָט קוים אײַנגעדרעמלט — און זיך גלײַך דערזען אין בערן. ער האָט זיך געפונען אויף דער קרעמערגאַס מיט די געוועלבטע דורכגאַנגען, מיטן גרויסן קײַלעכדיקן זייגער אויפן גלאָקן־טורעם און דאָס מענטשן־פיגור אויפן הויכן זײַל — מיטל־עלטערישער ריטער מיט אַ פּאַנצער און שווערד אין איין האַנט און מיט דער פאָן פון דער שווייצאַרישער קאָנפעדעראַציע אין דער צווייטער האַנט.

די צײַט פון יאָר אין בערן איז די זעלבע ווי איצט אין שטעטל לעבעוויץ — סוף זומער. ס'איז פאַרנאַכטלעך. די שעה פון זונפאַרגאַנג און אַלפּנגליִ. נפתלי־הערץ קען ניט זען די דרײַ שנייבערג פון בערנער איבערלאַנד, ווײַל ער גייט אין דער פאַקערטער ריכטונג. ער ווייס אָבער אַז די דרײַ שנייבערג — דער אײַגער, דער מענך און די יונגפרוי — שטייען הינטער אים אין דער ווײַט; זיי שטייען דאָרט זינט וועלטבאַשאַף און גליִען איצט אין פאַרנאַכט דורך רויזע וואָלקנס. אויף אַ מינוט שווימען זיי אַרויס פון דער פאַרגעסלטער פאַרהוילעניש און שפּעטער אַ מינוט שווימען זיי צוריק אַרײַן אין נעפּל. זיי קוקן אויס ווי צעהיידעטע ריזיקע שיפן אויף גרויסע פאַרזשאַווערטע אַנקערס; זיי קוקן אויס ווי מוראדיק־גיגאַנטישע פאַרשטיינערטע חיות. די העלדישע פאַרשטיינערטע אין לאַנגע קייטן. נפתלי־הערץ ווייס אַז ער געפינט זיך אין מיטן פון אַ מחנה מענטשן וואָס אײַלן זיך ערגעצוואו און שלעפּן אים מיט. אין דרויסן איז ניט קאַלט און ניט עס רעגנט. דאָך גייען סײַ די מאַנסלײַט סײַ די פרויען מיט אויפגעשטעלטע מאַנטל־קראַגנס און מיט טיף־אַראָפּגערוקטע קאַפּעליושן איבער די שטערנס. קיינער וויל ניט אַז זײַנע מיטגייער פון דער רעכטער זײַט און פון דער לינקער זײַט זאָלן ווייסן ווער ער איז.

נפתלי־הערץ וואונדערט זיך וואָס די קרעמערגאַס אין בערן האָט זיך אַזוי אויסגעצויגן, זי ענדיקט זיך גאָרניט. און ער וואונדערט זיך נאָך מער וואָס ער הערט ניט פון די מענטשן אַרום אים קיין איין וואָרט. קיינער טוט ניט קיין לאַך און גיט ניט קיין הוסט — אַלע שפּרײַזן אין טיפן שווײַגן. נפתלי־הערץ טראַכט אַז אַזוי ערנסט און גאָטספאָרכטיק אײַלן זיך ייִדן אין אַ קליין שטעטל אויף דער לוויה פון אַ צדיק, אָדער יום־כּיפּור צו כּל־נדרי. ער געדענקט אָבער אַז איצט געפינט ער זיך צווישן ערלים אין בערן אין די ענגע געסלעך פון אַט דער מיטל־עלטערישער שטאָט האָבן אַ מאָל צעכן־מײַסטערס און ווייבער פונקט אַזוי גאָטספאָרכטיק זיך געאײַלט צום אײַנסאַדאַמע וואו מען האָט פאַרברענט ייִדן, באַשולדיקטע אין פאַסמען די ברונעמער. נאָר העדליק די מלבושים, פּנימער און באַגעגנונג פון זײַנע מיטגייערס אויף בײדע זײַטן דערקענט נפתלי־הערץ אַז זיי זײַנען ניט קיין פרום־פאַרצײַטיקע קריסטן. אַלע האָבן די אויפגעריסענע הונגעריקע אויגן וואָס ברענען מיט שיגעון, מיט תאוות, מיט אַן אומהיימלעכן גרינלעך בלאַנץ. וואָס עס ווערט טונקעלער ווערט די מחנה געדיכטער, דאָס שטופּעניש גרעסער, די אויגן ברענען אַלץ גרינער. מיט אַ גרינעם קאָליר פון גאַל און גיפט טריפן אויך די אַנגעצונדענע גאַסלאַמפּן, די אויפגעלײַכטענע פענצטערס פון געשעפטן און וואוינונגען. נפתלי־הערץ דערזעט גראָבע תאוותדיקע ליפּן, קײַענדיקע מײַלער, אַ געהיימע האַנט האַלט זיי ווי פערד פאַר די צײַמלעך — פאַר די אויסגעלאָזענע פאַרדעטערישע שטיבלען אויף די גראָבע ליפּן — און פירט זיי אין בתי־זונות.

„איך אויך! אויך איך גיי וואו זיי גייען!“ שרײַט נפתלי־הערץ אַז אַ קול און האָט מורא אַ קוק צו טאָן אויף רעכטס פון זיך. ער זאָל ניט דערזען דעם אינטערגעקאָקסענעם זון וואָס גייט ווי איך אין אַ שאַנדהויז. אפשר און וועלבן וואָס ער, דער טאַטע. ער האָט פונקט אַזוי מורא אַ קוק צו טאָן אויף לינקס פון זיך כּדי ניט צו דערזען דאָס ווײַב. אַנאַליזע אײַלט זיך איצט אויף אַ באַגעגעניש מיט איר טאַפּטן־קלעפּער. קיינער פון דער מחנה זאָגט ניט וואוהין ער גייט. מען רעדט בכלל ניט צווישן זיך. מען קוקט זיך אפילו ניט אָן. פונדעסטוועגן ווייס יעדער איינציקער גענוי ווען אַלעמען ווי וועגן זיך אַליין וואוהין מען גייט און שפּאַנט. אַלע מאַנסלײַט צו גלײַך מיט אַלע פרויען זײַנען באַהערשט פון אַ פרייליכער דערוואַרטונג, פון אַן אויפגעהײַטערטער, אָנגעגריקטער און הפקרדיקער שטימונג אַז באַלד וועט מען זיך נעמען אויסטאָן, אויסטאָן. נפתלי־הערץ פילט ווי דאָס פּנים ברענט אים פון שאַנד הלמאַי ער געפינט זיך אין מיטן פון דער מחנה נואפים. אים קרענקט טיף אין געביין ניט אַזוי די עבֿירה וואָס ער מיטן ווײַב און זון ווערן מיטגעשלעפּט מיטן אומרייניקן שטראָם פון אויסגעלאַסנקייט, ווי אים קרענקט און באַליידיקט הלמאַי דאָס ווערט געטאָן מיט אַזוי פיל געצן־דינערישער פרייד. אָך, ווי ס'עקלט אים פון דער חזירשער הנאה פון זינדיקן און שיכורן — אומפאַרשעמט אַט דאָס איז דאָך וואָס אים פּײַניקט צום שטאַרקסטן — די אומפאַרשעמטקייט. ער וויל בלײַבן הינטערשטעליק, זאָל דער המון אים פאַרבײַגיין, פאַרבײַיאָגן. נאָר פון די באַקומענע שטויסן אין די זײַטן פאַרשטייט ער אַז אויב ער וועט אָפּשטיין וועט מען אים איבערגיין און צעטרעטן, אויף טויט צעטרעטן. טוט ער זיך מיט דער גרעסטער אָנשטרענגונג אַ ריס פאָרויס און יאָגט אַלעמען איבער, ביז ער בלײַבט איינער אַליין אין דרויסן פון דער מחנה.

אַרום איז פינצטערלעך. קיין גאַסלאַמפּן ברענען ניט דאָרט וואו ער געפינט זיך איצט. בײַ דער קאַרגער דורכגעזיפּטער שײַן דורך די גרויע וואָלקנס דערזעט ער אַז ער געפינט זיך צווישן רייען פון הויכע און פינצטערע. באַטש ער זעט קוים־קוים אַ שפּאַן אַרום זיך. פאַרשטייט ער לויטן געדרויס און הירעניש פון די צווייגן אַז ער געפינט זיך אין אַ גרויסן אַלטן פּאַרק, אַ קאַלטער ווינט בלאָזט אויף אים גאַנצע בלעטער־וואָלקנס. ער זינקט שוין אין ווי איבער די קני און זיי פאַלן אויף אים אַלץ מער און מער. פריער אַ ווײַל האָט ער זיך נאָך געפונען אין אַ שטאָט פון סוף־זומער; איצט געפינט ער זיך שוין אין אַן אַלטן פּאַרק פון מיטן האַרבסט. ער מוז דורכבראָדיען די בערג פון די

אנגעפּאַלענע בלעטער. איבּ ער וויל ניט אונטער די ווערן באַגראָבן, קריכט ער און ראַנגלט זיך מיט זיי ווי מיט אַנגעשוואָלענע ים־כוואַליעס, ביז זיי ווערן אַלץ הייכער, ביז ער קומט אַרויף אויף אַ האַרטן טרוקענעם באָדן און אונטער זיינע פיס שאָרכעט ניט מער קיין איין בלאַט.

ער גייט אַצ אַלץ דורך אַן אַלייע פון אַן אַלטן פּאַרק. ניי̆ערט די שורות ביימער פון ביידע זייטן זייַנען שוין הויל־נאַקעט. דורך די שיטערע צוויי̆גן זעט זיך נאָך אַלץ דער וועלבער גרוי־פּאַרוואָלקנטער הימל מיט די דורכגעזיפּטע מיטלער־ווייסע שטראַלן. און הויך זייַנען די שטאַמען און דין; וואָס ווייַטער ער גייט אַלץ העכער און דינער ווערן די שטאַמען מיט די לאַנגע טאַרטשענדיקע הויל־נאַקעטע אומבאַוועגלעכע צווייַגן. ער איז אַרייַן אין אַ לאַנד וואו עס בלאָזט ניט מער קיין ווינט און די צייַט איז שטיין געבליבן אויף אַן אייביקן באַוועמבער. און דער וועג ציט זיך דאָ ניט באַרג־אַרויף, ניט באַרג־אַראָפּ; דער וועג ציט זיך — גלייך און גלאַט, האַרט און ריין ווי אַ שפּיגל, ס'איז אַ וועג אָן אַ סוף, אָן אַן עגד.

ער פילט ווי די קני ברעכן זיך אים שוין פון מידקייט, דער קאָפּ אויף אים שאָקלט זיך ווי אַ לאָמטערן אין ווינט. ער חלשט זיך אַראָפּצופאַלן אויף דער ערד און אייַנשלאָפן. בלייַבן ליגן אויפן וועג ווי אַ צונויפגעדרייטער וואָרעם. נאָר עמעץ שטויסט אים אין רוקן מיט קרומע קנאָכיקע פינגערס און רעדט צו אים פון הינטן מיט אַ הייזעריק ברייטיק קול. "גיי, גיי, וועסט נאָך אפשר וואו אָנקומען. טאָמער שטעלסטו זיך אָפּ אויף אַ מינוט, בלייַבסטו אין דער ממשלה פון אייביקער מרה־שחורה ווי איך בין געבליבן. גיי! גיי!" נפתלי־הערץ דערקענט דאָס קול. ס'איז ר' זאַליע־זיסקינד לוריא, דער געוועזענער דינאַבורגער עילוי, דער געוועזענער וויסאָקעדוואָרער רב און ראש־ישיבה, דער געוועזענער גרויסער מבגן — און אַלץ אַ געוועזענער מענטש.

באַטש ר' זאַליע־זיסקינד גייט פון הינטן און אָרום איז פינצטער, ווייס נפתלי־הערץ ווי דער געוועזענער ראש־ישיבה זעט איצט אויס. ער איז געוואָרן נאָך אייַנגעדאַרטער און אייַנגעשרומפּענער — אַ קאַרליקל אויף אַ פּאָר קרומע דינינקע פיסעלעך. בלויז דער הויקער אויף זייַן פּלייצע איז זיך צעוואַקסן נאָך גרעסער. זייַן צורה האָט זיך נאָך מער אויסגעצויגן, די קויל־שוואַרצע אויגן קוקן אַרויס פון די לעכער ווי צוויי אָסענע קעלערס. נפתלי־הערץ האָט איצט פייַנט דעם האָרבאַטן יידן וואָס גייט אים נאָך אויף די פּוסטרים. דער קאַליקע האָט אויסגעטראַכט אַז ער פאַלט אַרייַן אין מרה־שחורה פון רחמנות צו מענטשן. אַ ליגן! ער איז ניט קיין בעל־רחמים; ער איז אַ מרה־שחורהניק מחמת רישעות. ער איז אַ שלכטער דייער אַ שלעכטער מענטש, ווי עס זאָגן וועגן אים זייַנע שוואָגערס און שוועגערינס. אויך זייַן אייניקער זון טראַכט אַזוי, באַטש זאָגן זאָגט ער עפּעס אַנדערש. ווען דער זון וואָלט אַזוי ניט געטראַכט וואָלט ער דאָך ניט איבערגעציילט מיט שאַדנפרייד אַז זייַנע פעטערס און מומעס האַלטן דעם טאַטן פאַר אַ רשע־מרושע. ווען דער הויקער וואָלט ניט געווען אַזאַ אינקוויזיטאָר, וואָלט ער דאָך מיר איצט ניט געטראָטן אויף די פיאַטעס און ניט געהאַלטן אין איין הוקען: גיי שוין! גיי שוין! . . . מער גיי איך ניט! און נפתלי־הערץ לאָזט זיך אַראָפּ אויפן באָדן אין דער אַלייע צווישן די הימל־הויכע נאַקעטע ביימער.

דער הויקער שטייט איבער אים, קנייַפּט אים איַם שטיקער לייַב מיט זייַנע לאַנגע שפּיציקע נעגל און שרייַט אים אַרייַן אין אייער. "אַ דאָקטאָר פילאָסאָפיע ביסטו? אַן אַפּגאָרער ביסטו! איך דאַרף ווידער זייַן נעווגד און עסן בעטלברויט ביי פרעמדע טישן, ווייַל דיר האָט זיך געדאַכט אַז מייַן זון רעדט צו פיל מיט דייַן שוועסטער און ווער ווייס וואָס פון דעם קען נאָך אַרויסקומען. אָבער דו אַליין האָסט אַ ווייַב אַן ערלית און אַ זון אַן ערל. אַזאַ צבויאַק און אחיתופל ווי דו ביסט האָט נאָך די וועלט ניט געזען. שטיי אויף! שטיי אויף!" שרייַט דער הויקער, זייַן געוועזענער ראש־ישיבה, און קנייַפּט אים אויס שטיקער לייַב, געגליבן צום מלאך־הדומה וואָס שלאָגט מיטן שטעקן אין קבר פון אַ פרישן בר־מינן און וועקט אים צום בית־דין של מעלה. נפתלי־הערץ אָבער הערט ניט מער די געשרייען און פילט אויך ניט מער דעם ווייטאָג פון די שפּיציקע נעגל אין לייַב. ער זינקט אַלץ טיפער אין אַ האַרטן שלאָף נאָכן אויסגעלאָדענעם קאָשמאַר, ווי די אויסגעטריקנטע דאַרשטיקע ערד מיט אַלע אירע פלאַנצן און בראָיאים אָטעמען אָפּ לייַכטער נאָך אַן אויסגעבושעוועטן עלעקטרישן שטורעם.